Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Apadānapāḷiyā saṁvaṇṇanābhūtā

Porāṇikena kenaci therena viracitā

Visuddhajanavilāsinī nāma

APADĀNAṬṬHAKATHĀ

(Paṭhamo bhāgo)

Buddhavasse 2552 Marammavasse 1370 AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1959

Aṭṭhakathā Series 32

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀḶI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a	အာ ā	ဣ i	ဤ ī	ဥ u	ဦ ū	ဧ e	ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL “A”

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ဉ ña
ဋ ṭa	ဌ ṭha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya	ရ ra	လ la	ဝ va	သ sa	ဟ ha	ဠ ḷa	ံ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ါ = ā	ိ = i	ီ = ī	ု ု = u	ူ ူ = ū	ေ = e	ော ေါ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခူ khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က္က kka	င်္ဃ ṅgha	ဏ္ဌ ṇṭha	ဓျ dhya	ပ္လ pla	လ္လ lla
က္ခ kkha	စ္စ cca	ဏ္ဍ ṇḍa	ဓွ dhva	ပ္ဗ pba	လျ lya
ကျ kya	စ္ဆ ccha	ဏ္ဏ ṇṇa	န္တ nta	ဗ္ဘ bbha	လှ lha
ကြိ kri	ဇ္ဇ jja	ဏှ ṇha	န္တွ ntva	ဗျ bya	ဝှ vha
က္လ kla	ဇ္ဈ jjha	တ္တ tta	န္ထ ntha	ဗြ bra	သ္တ sta
ကွ kva	ည ñña	တ္ထ ttha	န္ဒ nda	မ္ပ mpa	သ္တြ stra
ချ khya	ဉှ ñha	တွ tva	န္ဒြ ndra	မ္ဖ mpha	သ္န sna
ခွ khva	ဉ္စ ñca	တျ tya	န္ဓ ndha	မ္ဗ mba	သျ sya
ဂ္ဂ gga	ဉ္ဆ ñcha	တြ tra	န္န nna	မ္ဘ mbha	ဿ ssa
ဂ္ဃ ggha	ဉ္ဇ ñja	ဒ္ဒ dda	နျ nya	မ္မ mma	သ္မ sma
ဂျ gya	ဉ္ဈ ñjha	ဒ္ဓ ddha	နှ nha	မျ mya	သွ sva
ဂြ gra	ဋ္ဋ ṭṭa	ဒျ dya	ပ္ပ ppa	မှ mha	ဟ္မ hma
င်္က ṅka	ဋ္ဌ ṭṭha	ဒြ dra	ပ္ဖ ppha	ယျ yya	ဟွ hva
င်္ခ ṅkha	ဍ္ဍ ḍḍa	ဒွ dva	ပျ pya	ယှ yha	ဠှ ḷha
င်္ဂ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Apadānaṭṭhakathā

Paṭhamabhāga

Mātikā — Piṭṭhaṅka

	Ganthārambhakathā	...	...	1

Nidānakathā

1.	Dūrenidānakathā	...	...	2
	Sumedhakathā	...	...	3
2.	Avidūrenidānakathā	...	...	58
3.	Santikenidānakathā	...	...	91

Therāpadāna

1. Buddhavagga

	Abbhantaranidānavaṇṇanā	...	...	111
1.	Buddha-apadānavaṇṇanā	...	...	115
2.	Paccekabuddha-apadānavaṇṇanā	...	...	142
3-1.	Sāriputtatthera-apadānavaṇṇanā	...	...	228
3-2.	Mahāmoggallānatthera-apadānavaṇṇanā	...	...	266
3-3.	Mahākassapatthera-apadānavaṇṇanā	...	...	282
3-4.	Anuruddhatthera-apadānavaṇṇanā	...	...	300
3-5.	Puṇṇamantāṇiputtatthera-apadānavaṇṇanā	...	...	305
3-6.	Upālitthera-apadānavaṇṇanā	...	...	308
3-7.	Aññāsikoṇḍaññatthera-apadānavaṇṇanā	...	...	334
3-8.	Piṇḍolabhāradvājatthera-apadānavaṇṇanā		...	339
3-9.	Khadiravaniyatthera-apadānavaṇṇanā	...	...	342
3-10.	Ānandatthera-apadānavaṇṇanā	...	...	346

Apadānaṭṭhakathāya paṭhamabhāge mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Apadānaṭṭhakathā

(Paṭhamo bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathā

Vanditvā sirasā seṭṭhaṁ, Buddhamappaṭipuggalaṁ.
Ñeyyasāgaramuttiṇṇaṁ, tiṇṇaṁ saṁsārasāgaraṁ[1].

Tatheva paramaṁ santaṁ, gambhīraṁ duddasaṁ aṇuṁ.
Bhavābhavakaraṁ suddhaṁ, dhammaṁ Sambuddhapūjitaṁ.

Tatheva anaghaṁ saṁghaṁ, asaṅgaṁ saṁghamuttamaṁ.
Uttamaṁ dakkhiṇeyyānaṁ, santindriyamanāsavaṁ.

Katena tassa etassa, paṇāmena visesato.
Ratanattaye visesena, visesassādarena me.

Therehi dhīradhīrehi[2], āgamaññūhi viññubhi.
"Apadānaṭṭhakathā bhante, kātabbā"ti visesato.

Punappunādareneva, yācitohaṁ yasassibhi.
Tasmāhaṁ sāpadānassa, apadānassa'sesato.

Visesanayadīpassa, dīpissaṁ piṭakattaye.
Yathā Pāḷinayeneva, atthasaṁvaṇṇanaṁ subhaṁ.

---

1. Tiṇṇasaṁsārasāgaraṁ (Sī, I) 2. Dhīrātivīradhīrehi (Sī), therehi ṭhiravīrehi (I)

Kena kattha kadā cetaṁ, bhāsitaṁ dhammamuttamaṁ.
Kimatthaṁ bhāsitañcetaṁ, etaṁ vatvā vidhiṁ tato.

Nidānesu kosallatthaṁ[1], sukhuggahaṇadhāraṇaṁ[2].
Tasmā taṁ taṁ vidhiṁ vatvā[3], pubbāparavisesitaṁ.

Purā sīhaḷabhāsāya, Porāṇaṭṭhakathāya ca.
Ṭhapitaṁ taṁ na sādheti, sādhūnaṁ icchiticchitaṁ.

Tasmā tamupanissāya, Porāṇaṭṭhakathānayaṁ.
Vivajjetvā viruddhatthaṁ, visesatthaṁ pakāsayaṁ.
Visesavaṇṇanaṁ seṭṭhaṁ, karissāma'tthavaṇṇananti.

Nidānakathā

"Kena kattha kadā cetaṁ, bhāsitaṁ dhammamuttaman"ti ca, **"karissāma'tthavaṇṇanan"**ti ca paṭiññātattā sā panāyaṁ apadānassatthavaṇṇanā Dūrenidānaṁ Avidūrenidānaṁ Santikenidānanti imāni tīṇi nidānāni dassetvā vaṇṇiyamānā ye naṁ suṇanti, tehi samudāgamato paṭṭhāya viññātattā yasmā suṭṭhu viññātā nāma hoti, tasmā naṁ tāni nidānāni dassetvāva vaṇṇayissāma.

Tattha ādito tāva tesaṁ nidānānaṁ paricchedo veditabbo. Dīpaṅkarapādamūlasmiṁ hi katābhinīhārassa mahāsattassa yāva Vessantarattabhāvā cavitvā Tusitapure nibbatti, tāva pavatto kathāmaggo **Dūrenidānaṁ** nāma. Tusitabhavanato pana cavitvā yāva Bodhimaṇḍe sabbaññutappatti. Tāva pavatto kathāmaggo **Avidūrenidānaṁ** nāma. **Santikenidānaṁ** pana tesu tesu ṭhānesu viharato tasmiṁ tasmiṁyeva ṭhāne labbhatīti.

1. Dūrenidānakathā

Tatridaṁ **Dūrenidānaṁ** nāma—ito kira kappasatasahassādhikānaṁ catunnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ[4] matthake **Amaravatī** nāma nagaraṁ ahosi. Tattha

---

1. Nidānakosallatthañca (Sī)
2. Sukhaggahaṇadhāraṇaṁ (I)
3. Ṭhatvā (Sī)
4. Asaṅkheyyānaṁ (I)

Sumedho nāma brāhmaṇo paṭivasati ubhato sujāto mātito ca pitito ca, saṁsuddhagahaṇiko yāva sattamā kulaparivaṭṭā, akkhitto anupakuṭṭho jātivādena, abhirūpo dassanīyo pāsādiko paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgato, so aññaṁ kammaṁ akatvā brāhmaṇasippameva uggaṇhi. Tassa daharakāleyeva mātāpitaro kālamakaṁsu. Athassa rāsivaḍḍhako[1] amacco āyapotthakaṁ āharitvā suvaṇṇarajatamaṇimuttādibharite gabbhe vivaritvā "ettakaṁ te kumāra mātu santakaṁ, ettakaṁ pitu santakaṁ, ettakaṁ ayyakapayyakānan"ti yāva sattamā kulaparivaṭṭā dhanaṁ ācikkhitvā "etaṁ paṭipajjāhī"ti āha. **Sumedhapaṇḍito** cintesi "imaṁ dhanaṁ saṁharitvā mayhaṁ pitupitāmahādayo paralokaṁ gacchantā ekakahāpaṇampi gahetvā na gatā, mayā pana gahetvā gamanakāraṇaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti, so rañño ārocetvā nagare bheriṁ carāpetvā mahājanassa dānaṁ datvā tāpasapabbajjaṁ pabbaji. Imassa panatthassa āvibhāvatthaṁ imasmiṁ ṭhāne Sumedhakathā kathetabbā. Sā panesā kiñcāpi Buddhavaṁse nirantaraṁ āgatāyeva, gāthābandhena pana āgatattā na suṭṭhu pākaṭā, tasmā taṁ antarantarā gāthāsambandhadīpakehi vacanehi saddhiṁ kathessāma.

Sumedhakathā

Kappasatasahassādhikānaṁ hi catunnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ matthake dasahi saddehi avivittaṁ "Amaravatī"ti ca "Amaran"ti ca laddhanāmaṁ nagaraṁ ahosi, yaṁ sandhāya **Buddhavaṁse**[2] vuttaṁ—

"Kappe ca satasahasse, caturo ca asaṅkhiye.
Amaraṁ nāma nagaraṁ, dassaneyyaṁ manoramaṁ.
Dasahi saddehi avivittaṁ, annapānasamāyutan"ti.

Tattha **dasahi saddehi avivittan**ti hatthisaddena assasaddena rathasaddena bherisaddena mudiṅgasaddena[3] vīṇāsaddena gītasaddena saṅkhasaddena sammasaddena[4] tāḷasaddena "asnātha[5] pivatha khādathā"ti dasamena

---

1. Dhanarāsivaḍḍhako (I)
2. Khu 4. 306 piṭṭhādīsu.
3. Mutiṅgasaddena (Sī, I)
4. Paṇavasaddena (Sī, I)
5. Asnātha bhuñjatha (Sī), asatha (I) Dī 2. 121 piṭṭhe pana passitabbā.

saddenāti imehi dasahi saddehi avivittaṁ ahosi. Tesaṁ pana saddānaṁ ekadesameva gahetvā—

“Hatthisaddaṁ assasaddaṁ, bherisaṅkharathāni ca.
Khādatha pivatha ceva, annapānena ghositan”ti—

Buddhavaṁse[1] imaṁ gāthaṁ vatvā—

“Nagaraṁ sabbaṅgasampannaṁ, sabbakammamupāgataṁ.
Sattaratanasampannaṁ, nānājanasamākulaṁ.
Samiddhaṁ devanagaraṁva, āvāsaṁ puññakamminaṁ.

Nagare Amaravatiyā, Sumedho nāma brāhmaṇo.
Anekakoṭisannicayo, pahūtadhanadhaññavā.

Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṁ vedāna pāragū.
Lakkhaṇe itihāse ca, sadhamme pāramiṁ gato”ti—vuttaṁ.

Athekadivasaṁ so Sumedhapaṇḍito uparipāsādavaratale rahogato hutvā pallaṅkaṁ ābhujitvā nisinno evaṁ cintesi “punabbhave paṇḍita paṭisandhiggahaṇaṁ nāma dukkhaṁ, tathā nibbattanibbattaṭṭhāne sarīrassa bhedanaṁ, ahañca jātidhammo, jarādhammo, byādhidhammo, maraṇadhammo, evaṁbhūtena mayā ajātiṁ ajaraṁ abyādhiṁ amaraṇaṁ adukkhaṁ sukhaṁ sītalaṁ amatamahānibbānaṁ pariyesituṁ vaṭṭati, avassaṁ bhavato muccitvā nibbānagāminā ekena maggena bhavitabban”ti. Tena vuttaṁ—

“Rahogato nisīditvā, evaṁ cintesa’haṁ tadā.
Dukkho punabbhavo nāma, sarīrassa ca bhedanaṁ.

Jātidhammo jarādhammo, byādhidhammo sa’haṁ[2] tadā.
Ajaraṁ amaraṁ[3] khemaṁ, pariyesissāmi nibbutiṁ.

Yannūnimaṁ pūtikāyaṁ, nānākuṇapapūritaṁ.
Chaḍḍayitvāna gaccheyyaṁ, anapekkho anatthiko.

Atthi hehiti so maggo, na so sakkā na hetuye.
Pariyesissāmi taṁ maggaṁ, bhavato parimuttiyā”ti.

---

1. Khu 4. 306 piṭṭhādīsu. 2. Cahaṁ (Sī, I) 3. Amataṁ (Khu 4. 307 Buddhavaṁse)

Tato uttaripi evaṁ cintesi "yathā hi loke dukkhassa paṭipakkhabhūtaṁ sukhaṁ nāma atthi, evaṁ bhave sati tappaṭipakkhena vibhavenāpi bhavitabbaṁ. Yathā ca uṇhe sati tassa vūpasamabhūtaṁ sītalampi atthi, evaṁ rāgaggi-ādīnaṁ vūpasamena nibbānenāpi bhavitabbaṁ. Yathā nāma pāpassa lāmakassa dhammassa paṭipakkhabhūto kalyāṇo anavajjabhūto dhammopi[1] atthiyeva, evameva pāpikāya jātiyā sati sabbajātikhepanato[2] ajātisaṅkhātena nibbānenāpi bhavitabbamevā"ti. Tena vuttaṁ—

"Yathāpi dukkhe vijjante, sukhaṁ nāmapi vijjati.
Evaṁ bhave vijjamāne, vibhavopicchitabbako.

Yathāpi uṇhe vijjante, aparaṁ vijjati sītalaṁ.
Evaṁ tividhaggi vijjante, nibbānampicchitabbakaṁ.

Yathāpi pāpe vijjante, kalyāṇamapi vijjati.
Evameva jāti vijjante, ajātipicchitabbakan"ti.

Aparampi cintesi "yathā nāma gūtharāsimhi nimuggena purisena dūratova pañcavaṇṇapadumasañchannaṁ mahātaḷākaṁ disvā 'katarena nu kho maggena ettha gantabban'ti taṁ taḷākaṁ gavesituṁ yuttaṁ. Yaṁ tassa agavesanaṁ, na so taḷākassa doso, purisasseva doso. Evaṁ kilesamaladhovane amatamahānibbānataḷāke[3] vijjante yaṁ tassa agavesanaṁ, na so amatamahānibbānataḷākassa[4] doso, purisasseva doso. Yathā ca corehi samparivārito puriso palāyanamagge vijjamānepi sace na palāyati, na so maggassa doso, purisasseva doso. Evameva kilesehi parivāretvā gahitassa purisassa vijjamāneyeva nibbānagāmimhi sive magge maggassa agavesanaṁ nāma[5] na maggassa doso, purisasseva doso. Yathā ca byādhipīḷito puriso vijjamāne byādhitikicchake vejje sace taṁ vejjaṁ gavesitvā byādhiṁ na tikicchāpeti, na so vejjassa doso, purisasseva doso. Evameva yo kilesabyādhipīḷito kilesavūpasamamaggakovidaṁ vijjamānameva ācariyaṁ na gavesati, tasseva doso, na kilesavināsakassa ācariyassa doso"ti. Tena vuttaṁ—

---

1. Anavajjadhammopi (I, Ka) 2. Tappaṭipakkhena (I) 3. Amatamahātaḷāke (Ka)
4. Amatamahātaḷākassa (Ka) 5. Agavesanaṁ (Sī)

"Yathā gūthagato puriso, taḷākaṁ disvāna pūritaṁ.
Na gavesati taṁ taḷākaṁ, na doso taḷākassa so.

Evaṁ kilesamaladhove, vijjante amatantaḷe.
Na gavesati taṁ taḷākaṁ, na doso amatantaḷe.

Yathā arīhi pariruddho, vijjante gamanampathe[1].
Na palāyati so puriso, na doso añjasassa so.

Evaṁ kilesapariruddho, vijjamāne sive pathe.
Na gavesati taṁ maggaṁ, na doso sivamañjase.

Yathāpi byādhito puriso, vijjamāne tikicchake.
Na tikicchāpeti taṁ byādhiṁ, na doso so tikicchake.

Evaṁ kilesabyādhīhi, dukkhito paripīḷito.
Na gavesati taṁ ācariyaṁ, na doso so vināyake"ti.

Aparampi cintesi "yathā maṇḍanakajātiko puriso kaṇṭhe āsattaṁ kuṇapaṁ chaḍḍetvā sukhaṁ gaccheyya, evaṁ mayāpi imaṁ pūtikāyaṁ chaḍḍetvā anapekkhena nibbānanagaraṁ pavisitabbaṁ. Yathā ca naranāriyo ukkārabhūmiyaṁ uccārapassāvaṁ katvā na taṁ ucchaṅgena vā ādāya, dussantena[2] vā veṭhetvā gacchanti, jigucchamānā pana anapekkhāva, chaḍḍetvā gacchanti, evaṁ mayāpi imaṁ pūtikāyaṁ anapekkhena chaḍḍetvā amatanibbānanagaraṁ pavisituṁ vaṭṭati. Yathā ca nāvikā nāma jajjaraṁ nāvaṁ anapekkhāva chaḍḍetvā gacchanti, evaṁ ahampi imaṁ navahi vaṇamukhehi paggharantaṁ kāyaṁ chaḍḍetvā anapekkho nibbānapuraṁ pavisissāmi. Yathā ca puriso nānāratanāni ādāya corehi saddhiṁ maggaṁ gacchanto attano ratananāsabhayena[3] te chaḍḍetvā khemaṁ maggaṁ gaṇhāti, evaṁ ayampi[4] karajakāyo ratanavilopakacorasadiso. Sacāhaṁ ettha taṇhaṁ karissāmi, ariyamaggakusaladhammaratanaṁ me nassissati, tasmā mayā imaṁ corasadisaṁ kāyaṁ chaḍḍetvā amatamahānibbānanagaraṁ pavisituṁ vaṭṭatī"ti. Tena vuttaṁ—

---

1. Gamane pathe (sabbattha)
2. Dasantena (Sī)
3. Ratananassanabhayena (I)
4. Mayhampi (I)

"Yathāpi kuṇapaṁ puriso, kaṇṭhe baddhaṁ jigucchiya[1].
Mocayitvāna gaccheyya, sukhī serī sayaṁvasī.

Tathevimaṁ pūtikāyaṁ, nānākuṇapasañcayaṁ.
Chaḍḍayitvāna gaccheyyaṁ, anapekkho anatthiko.

Yathā uccāraṭṭhānamhi, karīsaṁ naranāriyo.
Chaḍḍayitvāna gacchanti, anapekkhā anatthikā.

Evamevāhaṁ imaṁ kāyaṁ, nānākuṇapapūritaṁ.
Chaḍḍayitvāna gacchissaṁ, vaccaṁ katvā yathā kuṭiṁ.

Yathāpi jajjaraṁ nāvaṁ, paluggaṁ udagāhiniṁ[2].
Sāmī chaḍḍetvā gacchanti, anapekkhā anatthikā.

Evamevāhaṁ imaṁ kāyaṁ, navacchiddaṁ dhuvassavaṁ.
Chaḍḍayitvāna gacchissaṁ, jiṇṇanāvaṁva sāmikā.

Yathāpi puriso corehi, gacchanto bhaṇḍamādiya.
Bhaṇḍacchedabhayaṁ disvā, chaḍḍayitvāna gacchati.

Evameva ayaṁ kāyo, mahācorasamo viya.
Pahāyimaṁ gamissāmi, kusalacchedanā bhayā"ti.

Evaṁ Sumedhapaṇḍito nānāvidhāhi upamāhi imaṁ nekkhammūpasaṁhitaṁ atthaṁ cintetvā sakanivesane aparimitabhogakkhandhaṁ heṭṭhā vuttanayena kapaṇaddhikādīnaṁ vissajjetvā mahādānaṁ datvā vatthukāme ca kilesakāme ca pahāya Amaranagarato nikkhamitvā ekakova Himavante **Dhammikaṁ** nāma pabbataṁ nissāya assamaṁ katvā tattha paṇṇasālañca caṅkamañca māpetvā pañcahi nīvaraṇadosehi vajjitaṁ "evaṁ samāhite citte"ti-ādinā nayena vuttehi aṭṭhahi kāraṇaguṇehi samupetaṁ abhiññāsaṅkhātaṁ balaṁ āharituṁ tasmiṁ assamapade navadosasamannāgataṁ sāṭakaṁ pajahitvā dvādasaguṇasamannāgataṁ vākacīraṁ nivāsetvā isipabbajjaṁ pabbaji. Evaṁ pabbajito aṭṭhadosasamākiṇṇaṁ taṁ paṇṇasālaṁ pahāya dasaguṇasamannāgataṁ rukkhamūlaṁ upagantvā sabbaṁ dhaññavikatiṁ pahāya pavattaphalabhojano

---

1. Jigucchiyaṁ (I)
2. Udakagāhiniṁ (Sī, I, Ka)

hutvā nisajjaṭṭhānacaṅkamanavaseneva padhānaṁ padahanto sattāhabbhantareyeva aṭṭhannaṁ samāpattīnaṁ pañcannañca abhiññānaṁ lābhī ahosi. Evaṁ taṁ yathāpatthitaṁ abhiññābalaṁ pāpuṇi. Tena vuttaṁ—

"Evāhaṁ cintayitvāna, nekakoṭisataṁ dhanaṁ.
Nāthānāthānaṁ datvāna, Himavantamupāgamiṁ.

Himavantassāvidūre, Dhammiko nāma pabbato.
Assamo sukato mayhaṁ, paṇṇasālā sumāpitā.

Caṅkamaṁ tattha māpesiṁ, pañcadosavivajjitaṁ.
Aṭṭhaguṇasamupetaṁ, abhiññābalamāhariṁ.

Sāṭakaṁ pajahiṁ tattha, navadosamupāgataṁ.
Vākacīraṁ nivāsesiṁ, dvādasaguṇamupāgataṁ.

Aṭṭhadosasamākiṇṇaṁ, pajahiṁ paṇṇasālakaṁ.
Upāgamiṁ rukkhamūlaṁ, guṇe dasahupāgataṁ.

Vāpitaṁ ropitaṁ dhaññaṁ, pajahiṁ niravasesato.
Anekaguṇasampannaṁ, pavattaphalamādiyiṁ.

Tatthappadhānaṁ padahiṁ, nisajjaṭṭhānacaṅkame.
Abbhantaramhi sattāhe, abhiññābala pāpuṇin"ti[1].

Tattha **"assamo sukato mayhaṁ, paṇṇasālā sumāpitā"**ti imāya pana Pāḷiyā Sumedhapaṇḍitena assamapaṇṇasālacaṅkamā sahatthā māpitā viya vuttā. Ayaṁ panettha attho—mahāsattañhi "Himavantaṁ ajjhogāhetvā ajja Dhammikapabbataṁ pavisissatī"ti disvā Sakko Vissakammadevaputtaṁ[2] āmantesi "tāta ayaṁ Sumedhapaṇḍito 'pabbajissāmī'ti nikkhanto, etassa vasanaṭṭhānaṁ māpehī"ti. So tassa vacanaṁ sampaṭicchitvā ramaṇīyaṁ assamaṁ, suguttaṁ paṇṇasālaṁ, manoramaṁ caṅkamañca māpesi. Bhagavā pana tadā attano puññānubhāvena nipphannaṁ taṁ assamapadaṁ sandhāya[3] "Sāriputta tasmiṁ Dhammikapabbate—

---

1. Abhiññābalamapāpuṇinti (Sī, I) evamuparipi.
2. Visukammadevaputtaṁ (Ka) evamuparipi.
3. Nissāya (Sī, I)

Assamo sukato mayhaṁ, paṇṇasālā sumāpitā.
Caṅkamaṁ tattha māpesiṁ, pañcadosavivajjitan”ti—

āha. Tattha **sukato mayhan**ti suṭṭhu kato mayā. **Paṇṇasālā sumāpitā**ti paṇṇacchadanasālāpi me sumāpitā ahosi.

Pañcadosavivajjitanti pañcime caṅkamadosā nāma thaddhavisamatā antorukkhatā gahanacchannatā atisambādhatā ativisālatāti. Thaddhavisamabhūmibhāgasmiṁ hi caṅkame caṅkamantassa pādā rujjanti, phoṭā uṭṭhahanti, cittaṁ ekaggataṁ na labhati, kammaṭṭhānaṁ vipajjati. Mudusamatale pana phāsuvihāraṁ āgamma kammaṭṭhānaṁ sampajjati. Tasmā thaddhavisamabhūmibhāgatā eko dosoti veditabbo. Caṅkamassa anto vā majjhe vā koṭiyaṁ vā rukkhe sati pamādamāgamma caṅkamantassa nalāṭaṁ vā sīsaṁ vā paṭihaññatīti antorukkhatā dutiyo doso. Tiṇalatādigahanacchanne caṅkame caṅkamanto andhakāravelāyaṁ uragādike pāṇe akkamitvā vā māreti, tehi vā daṭṭho dukkhaṁ āpajjatīti gahanacchannatā tatiyo doso. Atisambādhe caṅkame vitthārato ratanike vā aḍḍharatanike vā caṅkamantassa paricchede pakkhalitvā nakhāpi aṅguliyopi bhijjantīti atisambādhatā catuttho doso. Ativisāle caṅkame caṅkamantassa cittaṁ vidhāvati, ekaggataṁ na labhatīti ativisālatā pañcamo doso. Puthulato pana diyaḍḍharatanaṁ dvīsu passesu ratanamattaṁ anucaṅkamaṁ dīghato saṭṭhihatthaṁ mudutalaṁ samavippakiṇṇavālukaṁ caṅkamaṁ vaṭṭati **Cetiyagiri**mhi dīpappasādakamahā**mahinda**ttherassa caṅkamaṁ viya, tādisaṁ taṁ ahosi. Tenāha “caṅkamaṁ tattha māpesiṁ, pañcadosavivajjitan”ti.

Aṭṭhaguṇasamupetanti aṭṭhahi samaṇasukhehi upetaṁ. Aṭṭhimāni samaṇasukhāni nāma dhanadhaññapariggahābhāvo, anavajjapiṇḍapātapariyesanabhāvo, nibbutapiṇḍapātabhuñjanabhāvo, raṭṭhaṁ pīḷetvā dhanasāraṁ vā sīsakahāpaṇādīni vā gaṇhantesu rājakulesu raṭṭhapīḷanakilesābhāvo, upakaraṇesu nicchandarāgabhāvo[1], coravilope nibbhayabhāvo, rājarājamahāmattehi asaṁsaṭṭhabhāvo, catūsu disāsu

---

1. Nicchandakilesabhāvo (Ka)

appaṭihatabhāvoti. Idaṁ vuttaṁ hoti "yathā tasmiṁ assame vasantena sakkā honti imāni aṭṭha sukhāni vindituṁ, evaṁ aṭṭhaguṇasamupetaṁ taṁ assamaṁ māpesin"ti.

Abhiññābalamāharinti pacchā tasmiṁ assame vasanto kasiṇaparikammaṁ katvā abhiññānañca samāpattīnañca uppādanatthāya aniccato ca dukkhato ca vipassanaṁ ārabhitvā thāmappattaṁ vipassanābalaṁ āhariṁ. Yathā tasmiṁ vasanto taṁ balaṁ āharituṁ sakkomi, evaṁ taṁ assamaṁ abhiññatthāya vipassanābalassa anucchavikaṁ katvā māpesinti attho.

Sāṭakaṁ pajahiṁ tattha, navadosamupāgatanti etthāyaṁ anupubbikathā. Tadā kira kuṭileṇacaṅkamādipaṭimaṇḍitaṁ pupphūpagaphalūpagarukkhasañchannaṁ ramaṇīyaṁ madhurasalilāsayaṁ apagatavāḷamigabhiṁ sanakasakuṇaṁ pavivekakkhamaṁ assamaṁ māpetvā alaṅkatacaṅkamassa ubhosu antesu ālambanaphalakaṁ saṁvidhāya nisīdanatthāya caṅkamavemajjhe samatalaṁ muggavaṇṇasilaṁ māpetvā anto paṇṇasālāya jaṭāmaṇḍalavākacīratidaṇḍakuṇḍikādike tāpasaparikkhāre maṇḍape pānīyaghaṭapānīyasaṅkhapānīyasarāvāni, aggisālāyaṁ aṅgārakapalladāru-ādīnīti evaṁ yaṁ yaṁ pabbajitānaṁ upakārāya saṁvattati, taṁ sabbaṁ māpetvā paṇṇasālāya bhittiyaṁ "ye keci pabbajitukāmā ime parikkhāre gahetvā pabbajantū"ti akkharāni chinditvā devalokameva gate Vissakammadevaputte Sumedhapaṇḍito Himavantapāde[1] girikandarānusārena attano nivāsānurūpaṁ phāsukaṭṭhānaṁ olokento nadīnivattane vissakammanimmitaṁ sakkadattiyaṁ ramaṇīyaṁ assamaṁ disvā caṅkamanakoṭiṁ gantvā padavaḷañjaṁ apassanto "dhuvaṁ pabbajitā dhuragāme bhikkhaṁ pariyesitvā kilantarūpā āgantvā paṇṇasālaṁ pavisitvā nisinnā bhavissantī"ti cintetvā thokaṁ āgametvā "ativiya cirāyanti, jānissāmī"ti paṇṇasāladvāraṁ vivaritvā anto pavisitvā ito cito ca olokento mahābhittiyaṁ akkharāni vācetvā "mayhaṁ kappiyaparikkhārā ete, ime gahetvā pabbajissāmī"ti attanā nivatthapārutaṁ sāṭakayugaṁ pajahi. Tenāha "sāṭakaṁ pajahiṁ tatthā"ti. Evaṁ paviṭṭho ahaṁ Sāriputta tassaṁ paṇṇasālāyaṁ sāṭakaṁ pajahiṁ.

---

1. Himavanta (Sī, I)

Navadosamupāgatanti sāṭakaṁ pajahanto nava dose disvā pajahinti dīpeti. Tāpasapabbajjaṁ pabbajitānaṁ hi sāṭakasmiṁ nava dosā upaṭṭhahanti. ( )[1] mahagghabhāvo eko doso, parapaṭibaddhatāya uppajjanabhāvo eko, paribhogena lahuṁ kilissanabhāvo eko. Kiliṭṭho hi[2] dhovitabbo ca rajitabbo ca hoti. Paribhogena jīraṇabhāvo eko. Jiṇṇassa hi tunnaṁ vā aggaḷadānaṁ vā kātabbaṁ hoti. Puna pariyesanāya durabhisambhavabhāvo eko, tāpasapabbajjāya asāruppabhāvo eko, paccatthikānaṁ sādhāraṇabhāvo eko. Yathā hi naṁ paccatthikā na gaṇhanti, evaṁ gopetabbo hoti. Paribhuñjantassa vibhūsanaṭṭhānabhāvo eko, gahetvā vicarantassa khandhabhāramahicchabhāvo ekoti.

Vākacīraṁ nivāsesinti tadāhaṁ Sāriputta ime nava dose disvā sāṭakaṁ pahāya vākacīraṁ nivāsesiṁ, muñjatiṇaṁ[3] hīraṁ hīraṁ katvā ganthetvā kataṁ vākacīraṁ nivāsanapārupanatthāya ādiyinti attho.

Dvādasaguṇamupāgatanti dvādasahi ānisaṁsehi samannāgataṁ. Vākacīrasmiṁ hi dvādasa ānisaṁsā—appagghaṁ sundaraṁ kappiyanti ayaṁ tāva eko ānisaṁso, sahatthā kātuṁ sakkāti ayaṁ dutiyo, paribhogena saṇikaṁ kilissati, dhoviyamānepi papañco natthīti ayaṁ tatiyo, paribhogena jiṇṇepi sibbitabbābhāvo catuttho, puna pariyesantassa sukhena karaṇabhāvo pañcamo, tāpasapabbajjāya sāruppabhāvo chaṭṭho, paccatthikānaṁ nirupabhogabhāvo[4] sattamo, paribhuñjantassa vibhūsanaṭṭhānābhāvo aṭṭhamo, dhāraṇe sallahukabhāvo navamo, cīvarapaccaye appicchabhāvo dasamo, vākuppattiyā dhammika-anavajjabhāvo ekādasamo, vākacīre naṭṭhepi anapekkhabhāvo dvādasamoti.

Aṭṭhadosasamākiṇṇaṁ, pajahiṁ paṇṇasālakanti kathaṁ pajahiṁ? So kira varasāṭakayugaṁ omuñcanto cīvaravaṁse laggitaṁ anojapupphadāmasadisaṁ rattaṁ vākacīraṁ gahetvā nivāsetvā tassūpari aparaṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ vākacīraṁ paridahitvā punnāgapupphasantharasadisaṁ sakhuraṁ ajinacammaṁ ekaṁsaṁ katvā jaṭā-

1. (Tesu tassa) Abhi-Ṭṭha 1. 39 piṭṭhe.
2. Ca (sabbattha)
3. Usiramuñjatiṇaṁ (I, Ka)
4. Patirūpabhogābhāvo (Sī)

maṇḍalaṁ paṭimuñcitvā cūḷāya saddhiṁ niccalabhāvakaraṇatthaṁ sārasūciṁ pavesetvā muttājālasadisāya sikkāya pavāḷavaṇṇaṁ kuṇḍikaṁ odahitvā tīsu ṭhānesu vaṅkaṁ kājaṁ ādāya ekissā kājakoṭiyā kuṇḍikaṁ, ekissā aṅkusapacchitidaṇḍakādīni olaggetvā khārikājaṁ[1] aṁse katvā dakkhiṇena hatthena kattaradaṇḍaṁ gahetvā paṇṇasālato nikkhamitvā saṭṭhihatthe mahācaṅkame aparāparaṁ caṅkamanto attano vesaṁ oloketvā "mayhaṁ manoratho matthakaṁ patto, sobhati vata me pabbajjā, Buddhapaccekabuddhādīhi sabbehi dhīrapurisehi[2] vaṇṇitā thomitā ayaṁ pabbajjā nāma, pahīnaṁ me gihibandhanaṁ, nikkhantosmi nekkhammaṁ, laddhā me uttamapabbajjā, karissāmi samaṇadhammaṁ, labhissāmi maggaphalasukhan"ti ussāhajāto khārikājaṁ otāretvā caṅkamavemajjhe muggavaṇṇasilāpaṭṭe suvaṇṇapaṭimā viya nisinno divasabhāgaṁ vītināmetvā sāyanhasamayaṁ paṇṇasālaṁ pavisitvā bidalamañcakapasse[3] kaṭṭhattharikāya nipanno sarīraṁ utuṁ gāhāpetvā balavapaccūse pabujjhitvā attano āgamanaṁ āvajjesi "ahaṁ gharāvāse ādīnavaṁ disvā amitabhogaṁ anantayasaṁ pahāya araññaṁ pavisitvā nekkhammagavesako hutvā pabbajito. Ito dāni paṭṭhāya pamādacāraṁ[4] carituṁ na vaṭṭati, pavivekañhi pahāya vicarantaṁ micchāvitakkamakkhikā khādanti, idāni mayā vivekamanubrūhetuṁ vaṭṭati, ahañhi gharāvāsaṁ palibodhato disvā nikkhanto, ayañca manāpā paṇṇasālā, beluvapakkavaṇṇā paribhaṇḍakatā[5] bhūmi, rajatavaṇṇā setabhittiyo, kapotapādavaṇṇaṁ paṇṇacchadanaṁ vicittattharaṇavaṇṇo bidalamañcako, nivāsaphāsukaṁ vasanaṭṭhānaṁ, na etto atirekatarā viya me gehasampadā paññāyatī"ti paṇṇasālāya dose vicinanto aṭṭha dose passi.

Paṇṇasālaparibhogasmiṁ hi aṭṭha ādīnavā—mahāsamārambhena dabbasambhāre samodhānetvā karaṇapariyesanabhāvo eko ādīnavo, tiṇapaṇṇamattikāsu patitāsu tāsaṁ punappunaṁ ṭhapetabbatāya nibaddhajagganabhāvo dutiyo, senāsanaṁ nāma mahallakassa pāpuṇāti, avelāya vuṭṭhāpiyamānassa cittekaggatā na hotīti uṭṭhāpanīyabhāvo tatiyo, sītuṇhādipaṭighātena kāyassa sukhumālakaraṇabhāvo

---

1. Khāribhāraṁ (Sī, I)
2. Vīrapurisehi (Sī, I)
3. Nisīdanamañcakapasse, viraḷamañcakapasse (Ka)
4. Pamādācāraṁ (Sī)
5. Beluvapakkavaṇṇaparibhaṇḍikatā (Sī, I)

catuttho, gehaṁ paviṭṭhena yaṁkiñci pāpaṁ sakkā kātunti garahāpaṭicchādanabhāvo pañcamo, "mayhan"ti pariggahakaraṇabhāvo chaṭṭho, gehassa atthibhāvo nāmesa sadutiyakavāso viyāti sattamo, ūkāmaṅgula[1]gharagoḷikādīnaṁ sādhāraṇatāya bahusādhāraṇabhāvo aṭṭhamo. Iti ime aṭṭha ādīnave disvā mahāsatto paṇṇasālaṁ pajahi. Tenāha "aṭṭhadosasamākiṇṇaṁ, pajahiṁ paṇṇasālakan"ti.

Upāgamiṁ rukkhamūlaṁ, guṇe dasahupāgatanti channaṁ paṭikkhipitvā dasahi guṇehi upetaṁ rukkhamūlaṁ upagatosmīti vadati. Tatrime dasa guṇā—appasamārambhatā eko guṇo, upagamanamattakameva hi tattha hotīti. Appaṭijagganatā dutiyo, taṁ hi sammaṭṭhampi asammaṭṭhampi paribhogaphāsukaṁ hotiyeva. Anuṭṭhāpanīyabhāvo tatiyo. Garahaṁ nappaṭicchādeti, tattha hi pāpaṁ karonto lajjatīti garahāya appaṭicchannabhāvo catuttho. Abbhokāsavāso viya kāyaṁ na santhambhetīti kāyassa asanthambhanabhāvo pañcamo, pariggahakaraṇābhāvo chaṭṭho, gehālayapaṭikkhepo sattamo. Bahusādhāraṇe gehe viya "paṭijaggissāmi naṁ, nikkhamathā"ti nīharaṇakābhāvo aṭṭhamo, vasantassa sappītikabhāvo navamo, rukkhamūlasenāsanassa gatagataṭṭhāne sulabhatāya anapekkhabhāvo dasamoti ime dasaguṇe disvā rukkhamūlaṁ upagatosmīti vadati.

Imāni hi ettakāni kāraṇāni sallakkhetvā mahāsatto punadivase bhikkhāya gāmaṁ pāvisi. Athassa sampattagāme manussā mahantena ussāhena bhikkhaṁ adaṁsu. So bhattakiccaṁ niṭṭhāpetvā assamaṁ āgamma nisīditvā cintesi "nāhaṁ 'āhāraṁ labhāmī'ti[2] pabbajito, siniddhāhāro nāmesa mānamadapurisamade vaḍḍheti, āhāramūlakassa ca dukkhassa anto natthi, yannūnāhaṁ vāpitaropitadhaññanibbattakaṁ āhāraṁ pajahitvā pavattaphalabhojano bhaveyyan"ti. So tato paṭṭhāya tathā katvā ghaṭento vāyamanto sattāhabbhantareyeva aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattesi. Tena vuttaṁ—

"Vāpitaṁ ropitaṁ dhaññaṁ, pajahiṁ niravasesato.
Anekaguṇasampannaṁ, pavattaphalamādiyiṁ.

---

1. Maṅkuṇa (Sī, I)
2. Āhāraṁ na labhāmīti (Ka)

Tatthappadhānaṁ padahiṁ, nisajjaṭṭhānacaṅkame.
Abbhantaramhi sattāhe, abhiññābala pāpuṇin"ti.

Evaṁ abhiññābalaṁ patvā Sumedhatāpase samāpattisukhena vītināmente **Dīpaṅkaro** nāma Satthā loke udapādi. Tassa paṭisandhi jātibodhi[1] dhammacakkappavattanesu sakalāpi dasasahassilokadhātu saṅkampi sampakampi sampavedhi, mahāviravaṁ ravi, dvattiṁsa pubbanimittāni pāturahesuṁ[2]. Sumedhatāpaso samāpattisukhena vītināmento neva taṁ saddamassosi, na ca tāni nimittāni addasa. Tena vuttaṁ—

"Evaṁ me siddhippattassa, vasībhūtassa sāsane.
Dīpaṅkaro nāma Jino, uppajji Lokanāyako.

Uppajjante ca jāyante, bujjhante dhammadesane.
Caturo nimitte nāddasaṁ, jhānaratisamappito"ti.

Tasmiṁ kāle[3] **Dīpaṅkara**dasabalo catūhi khīṇāsavasatasahassehi parivuto anupubbena cārikaṁ caramāno **Rammaṁ** nāma nagaraṁ patvā **Sudassana**mahāvihāre paṭivasati. Rammanagaravāsino "Dīpaṅkaro kira samaṇissaro paramābhisambodhiṁ patvā pavattavaradhammacakko anupubbena cārikaṁ caramāno amhākaṁ Rammanagaraṁ patvā Sudassanamahāvihāre paṭivasatī"ti sutvā sappinavanītādīni ceva bhesajjāni vatthacchādanāni ca gāhāpetvā gandhamālādihatthā yena Buddho, yena dhammo, yena saṁgho, tanninnā tappoṇā tappabbhārā hutvā Satthāraṁ upasaṅkamitvā vanditvā gandhamālādīhi pūjetvā ekamantaṁ nisinnā dhammadesanaṁ sutvā svātanāya nimantetvā uṭṭhāyāsanā pakkamiṁsu.

Te punadivase mahādānaṁ sajjetvā nagaraṁ alaṅkaritvā Dasabalassa āgamanamaggaṁ alaṅkarontā udakabhinnaṭṭhānesu paṁsuṁ pakkhipitvā samaṁ bhūmitalaṁ katvā rajatapaṭṭavaṇṇaṁ vālukaṁ ākiranti, lāje ceva pupphāni ca vikiranti, nānāvirāgehi vatthehi dhajapaṭāke ussāpenti, kadaliyo ceva puṇṇaghaṭapantiyo ca patiṭṭhāpenti. Tasmiṁ kāle Sumedhatāpaso attano assamapadā ākāsaṁ uggantvā tesaṁ manussānaṁ uparibhāgena ākāsena gacchanto te haṭṭhatuṭṭhe manusse disvā "kiṁ nu kho

1. ...bodhippatta (Ka) 2. Pāturahaṁsu (Sī) 3. Tasmiṁ khaṇe (Sī)

kāraṇan"ti ākāsato oruyha ekamantaṁ ṭhito manusse pucchi "ambho kassa tumhe idha visamaṁ maggaṁ[1] alaṅkarothā"ti. Tena vuttaṁ—

"Paccantadesavisaye, nimantetvā Tathāgataṁ.
Tassa āgamanaṁ maggaṁ, sodhenti tuṭṭhamānasā.

Ahaṁ tena samayena, nikkhamitvā sakassamā.
Dhunanto vākacīrāni, gacchāmi ambare tadā.

Vedajātaṁ janaṁ disvā, tuṭṭhahaṭṭhaṁ pamoditaṁ.
Orohitvāna gaganā, manusse pucchi tāvade.

'Tuṭṭhahaṭṭho pamudito, vedajāto mahājano.
Kassa sodhīyati maggo, añjasaṁ vaṭumāyanan'ti".

Manussā āhaṁsu "bhante Sumedha na tvaṁ jānāsi, Dīpaṅkaro Dasabalo Sammāsambuddho sambodhiṁ patvā pavattavaradhammacakko cārikaṁ caramāno amhākaṁ nagaraṁ patvā Sudassanamahāvihāre paṭivasati, mayaṁ taṁ Bhagavantaṁ nimantayimha, tassetaṁ Buddhassa Bhagavato āgamanamaggaṁ alaṅkaromā"ti. Atha Sumedhatāpaso cintesi "Buddhoti kho ghosamattakampi loke dullabhaṁ, pageva Buddhuppādo, mayāpi imehi manussehi saddhiṁ Dasabalassa maggaṁ alaṅkarituṁ vaṭṭatī"ti. So te manusse āha "sace bho tumhe etaṁ maggaṁ Buddhassa alaṅkarotha, mayhampi ekaṁ okāsaṁ detha, ahampi tumhehi saddhiṁ maggaṁ alaṅkarissāmī"ti. Te "sādhū"ti sampaṭicchitvā "Sumedhatāpaso iddhimā"ti jānantā udakabhinnokāsaṁ sallakkhetvā "tvaṁ imaṁ ṭhānaṁ alaṅkarohī"ti adaṁsu. Sumedho Buddhārammaṇaṁ pītiṁ gahetvā cintesi "ahaṁ imaṁ okāsaṁ iddhiyā alaṅkarituṁ pahomi, evaṁ alaṅkato[2] na maṁ paritosessati, ajja[3] mayā kāyaveyyāvaccaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti paṁsuṁ āharitvā tasmiṁ padese pakkhipi.

Tassa tasmiṁ padese aniṭṭhiteyeva Dīpaṅkaradasabalo mahānubhāvānaṁ chaḷabhiññānaṁ khīṇāsavānaṁ catūhi satasahassehi parivuto devatāsu dibbagandhamālādīhi pūjayantāsu dibbaturiyehi vajjantāsu dibbasaṅgītesu pavattentesu manussesu mānusakehi gandhamālādīhi ceva

---

1. Imaṁ maggaṁ (Sī, I) 2. Alaṅkatopi (I, Ka) 3. Ettha (Sī), ajja ettha (I)

turiyehi ca pūjayantesu anopamāya[1] Buddhalīlāya[2] manosilātale vijambhamāno sīho viya taṁ alaṅkatapaṭiyattaṁ maggaṁ paṭipajji. Sumedhatāpaso akkhīni ummīletvā alaṅkatamaggena āgacchantassa Dasabalassa dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṁ asītiyā anubyañjanehi anurañjitaṁ byāmappabhāya samparivāritaṁ maṇivaṇṇagaganatale nānappakārā vijjulatā viya āveḷāveḷabhūtā ceva yugaḷayugaḷabhūtā ca chabbaṇṇaghanabuddharasmiyo vissajjentaṁ rūpasobhaggappattaṁ attabhāvaṁ oloketvā "ajja mayā Dasabalassa jīvitapariccāgaṁ kātuṁ vaṭṭati, mā Bhagavā kalalaṁ akkami, maṇiphalakasetuṁ pana akkamanto viya saddhiṁ catūhi khīṇāsavasatasahassehi mama piṭṭhiṁ maddamāno gacchatu, taṁ me bhavissati dīgharattaṁ hitāya sukhāyā"ti kese mocetvā ajinacammajaṭāmaṇḍalavākacīrāni kāḷavaṇṇe kalale pattharitvā maṇiphalakasetu viya kalalapiṭṭhe nipajji. Tena vuttaṁ—

"Te me puṭṭhā viyākaṁsu, 'Buddho loke anuttaro.
Dīpaṅkaro nāma Jino, uppajji Lokanāyako.
Tassa sodhīyati maggo, añjasaṁ vaṭumāyanaṁ'.

Buddhotivacanaṁ[3] sutvāna, pīti uppajji tāvade.
Buddho Buddhoti kathayanto, somanassaṁ pavedayiṁ.

Tattha ṭhatvā vicintesiṁ, tuṭṭho saṁviggamānaso.
'Idha bījāni ropissaṁ, khaṇo ve mā upaccagā'.

Yadi Buddhassa sodhetha, ekokāsaṁ dadātha me.
Ahampi sodhayissāmi, añjasaṁ vaṭumāyanaṁ.

Adaṁsu te mamokāsaṁ, sodhetuṁ añjasaṁ tadā.
Buddho Buddhoti cintento, maggaṁ sodhemahaṁ tadā.

Aniṭṭhite mamokāse, Dīpaṅkaro Mahāmuni.
Catūhi satasahassehi, chaḷabhiññehi tādihi.
Khīṇāsavehi vimalehi, paṭipajji añjasaṁ Jino.

---

1. Anantāya (Ka) 2. Buddhalīḷāya (Sī, I) 3. Buddhoti mama (Sī, I)

Paccuggamanā vattanti, vajjanti bheriyo bahū.
Āmoditā naramarū, sādhukāraṁ pavattayuṁ.

Devā manusse passanti, manussāpi ca devatā.
Ubhopi te pañjalikā, anuyanti Tathāgataṁ.

Devā dibbehi turiyehi, manussā mānusehi ca.
Ubhopi te vajjayantā, anuyanti Tathāgataṁ.

Dibbaṁ mandāravaṁ pupphaṁ, padumaṁ pārichattakaṁ.
Disodisaṁ okiranti, ākāsanabhagatā[1] marū.

Dibbaṁ candanacuṇṇañca, varagandhañca kevalaṁ.
Disodisaṁ okiranti, ākāsanabhagatā marū.

Campakaṁ salalaṁ nīpaṁ, nāgapunnāgaketakaṁ.
Disodisaṁ ukkhipanti, bhūmitalagatā narā.

Kese muñcitvāhaṁ tattha, vākacīrañca cammakaṁ.
Kalale pattharitvāna, avakujjo nipajja'haṁ.

Akkamitvāna maṁ Buddho, saha sissehi gacchatu.
Mā naṁ kalale akkamittha, hitāya me bhavissatī"ti.

So pana kalalapiṭṭhe nipannakova puna akkhīni ummīletvā Dīpaṅkaradasabalassa Buddhasiriṁ sampassamāno evaṁ cintesi "sace ahaṁ iccheyyaṁ, sabbakilese jhāpetvā saṁghanavako hutvā Rammanagaraṁ paviseyyaṁ, aññātakavesena pana me kilese jhāpetvā nibbānappattiyā kiccaṁ natthi, yannūnāhaṁ Dīpaṅkaradasabalo viya paramābhisambodhiṁ patvā dhammanāvaṁ āropetvā mahājanaṁ saṁsārasāgarā uttāretvā pacchā parinibbāyeyyaṁ, idaṁ mayhaṁ patirūpan"ti. Tato aṭṭha dhamme samodhānetvā Buddhabhāvāya abhinīhāraṁ katvā nipajji. Tena vuttaṁ—

"Pathaviyaṁ nipannassa, evaṁ me āsi cetaso.
'Icchamāno ahaṁ ajja, kilese jhāpaye mama[2].

---

1. Ākāsena gatā (I) 2. Sodhaye mama (Ka)

Kiṁ me aññātavesena, dhammaṁ sacchikatenidha.
Sabbaññutaṁ pāpuṇitvā, Buddho hessaṁ sadevake.

Kiṁ me ekena tiṇṇena, purisena thāmadassinā.
Sabbaññutaṁ pāpuṇitvā, santāressaṁ sadevakaṁ.

Iminā me adhikārena, katena purisuttame.
Sabbaññutaṁ pāpuṇitvā, tāremi janataṁ bahuṁ.

Saṁsārasotaṁ chinditvā, viddhaṁsetvā tayo bhave.
Dhammanāvaṁ samāruyha, santāressaṁ sadevakan'ti".

Yasmā pana Buddhattaṁ patthentassa—

Manussattaṁ liṅgasampatti, hetu Satthāradassanaṁ.
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā.
Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhatīti.

Manussattabhāvasmiṁyeva hi ṭhatvā Buddhattaṁ patthentassa patthanā samijjhati, nāgassa vā supaṇṇassa vā devatāya vā sakkassa vā patthanā no samijjhati. Manussattabhāvepi purisaliṅge ṭhitasseva patthanā samijjhati, itthiyā vā paṇḍakanapuṁsaka-ubhatobyañjanakānaṁ vā no samijjhati. Purisassapi tasmiṁ attabhāve arahattappattiyā hetusampannasseva patthanā samijjhati, no itarassa. Hetusampannassāpi jīvamānabuddhasseva santike patthentasseva patthanā samijjhati, parinibbute Buddhe cetiyasantike vā bodhimūle vā patthentassa na samijjhati. Buddhānaṁ santike patthentassapi pabbajjāliṅge ṭhitasseva samijjhati, no gihiliṅge ṭhitassa. Pabbajitassapi pañcābhiññā-aṭṭhasamāpattilābhinoyeva samijjhati, na imāya guṇasampattiyā virahitassa. Guṇasampannenapi yena attano jīvitaṁ Buddhānaṁ pariccattaṁ hoti, tasseva iminā adhikārena adhikārasampannassa samijjhati, na itarassa. Adhikārasampannassāpi yassa Buddhakārakadhammānaṁ atthāya mahanto chando ca ussāho ca vāyāmo ca pariyeṭṭhi ca, tasseva samijjhati, na itarassa.

Tatridaṁ chandamahantatāya opammaṁ—sace hi evamassa yo sakalacakkavāḷagabbhaṁ ekodakībhūtaṁ attano bāhubalena uttaritvā[1] pāraṁ gantuṁ samattho, so Buddhattaṁ pāpuṇāti. Yo vā pana sakalacakkavāḷagabbhaṁ veḷugumbasañchannaṁ viyūhitvā[2] madditvā padasā gacchanto pāraṁ gantuṁ samattho, so Buddhattaṁ pāpuṇāti. Yo vā pana sakalacakkavāḷagabbhaṁ sattiyo ākoṭetvā nirantaraṁ sattiphalasamākiṇṇaṁ padasā akkamamāno pāraṁ gantuṁ samattho, so Buddhattaṁ pāpuṇāti. Yo vā pana sakalacakkavāḷagabbhaṁ vītaccitaṅgārabharitaṁ pādehi maddamāno[3] pāraṁ gantuṁ samattho, so Buddhattaṁ pāpuṇātīti. Yo etesu ekampi attano dukkaraṁ na maññati, "ahaṁ etampi taritvā vā gantvā vā pāraṁ gamissāmī"ti[4] evaṁ mahantena chandena ca ussāhena ca vāyāmena ca pariyeṭṭhiyā ca samannāgato hoti, etasseva patthanā samijjhati, na itarassa. Tasmā Sumedhatāpaso[5] ime aṭṭha dhamme samodhānetvāva Buddhabhāvāya abhinīhāraṁ katvā nipajji.

Dīpaṅkaropi Bhagavā āgantvā Sumedhatāpasassa sīsabhāge ṭhatvā maṇisīhapañjaraṁ ugghāṭento viya pañcavaṇṇapasādasampannāni akkhīni ummīletvā kalalapiṭṭhe nipannaṁ Sumedhatāpasaṁ disvā "ayaṁ tāpaso Buddhattāya abhinīhāraṁ katvā nipanno, samijjhissati nu kho etassa patthanā, udāhu no"ti anāgataṁsañāṇaṁ pesetvā upadhārento "ito kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni atikkamitvā ayaṁ Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti ñatvā ṭhitakova parisamajjhe byākāsi "passatha no tumhe imaṁ uggatapaṁ tāpasaṁ kalalapiṭṭhe nipannan"ti. Evaṁ bhanteti. Ayaṁ Buddhattāya abhinīhāraṁ katvā nipanno, samijjhissati imassa patthanā, ayaṁ hi ito kappasatasahassādhikānaṁ catunnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ matthake Gotamo nāma Buddho bhavissati. Tasmiṁ panassa attabhāve Kapilavatthu nāma nagaraṁ nivāso bhavissati, Māyā nāma devī mātā, Suddhodano nāma rājā pitā, aggasāvako Upatisso nāma thero[6], dutiyasāvako[7] Kolito nāma, Buddhupaṭṭhāko Ānando nāma, aggasāvikā Khemā nāma therī, dutiyasāvikā

---

1. Pataritvā (Sī) 2. Byūhitvā (Ka) 3. Akkamamāno (Sī)
4. Gahessāmīti (Sī) 5. Sumedhatāpaso pana (Sī)
6. Upatisso nāma thero aggasāvako (Sī) 7. Dutiya-aggasāvako (Sī)

Uppalavaṇṇā nāma therī bhavissati, ayaṁ paripakkañāṇo mahābhinikkhamanaṁ katvā mahāpadhānaṁ padahitvā nigrodharukkhamūle pāyāsaṁ paṭiggahetvā Nerañjarāya tīre paribhuñjitvā Bodhimaṇḍaṁ āruyha assattharukkhamūle abhisambujjhissatīti. Tena vuttaṁ—

“Dīpaṅkaro Lokavidū, āhutīnaṁ paṭiggaho.
Ussīsake maṁ ṭhatvāna, idaṁ vacanamabravi.

‘Passatha imaṁ tāpasaṁ, jaṭilaṁ uggatāpanaṁ.
Aparimeyye ito kappe, Buddho loke bhavissati.

Ahu kapilavhayā rammā, nikkhamitvā Tathāgato.
Padhānaṁ padahitvāna, katvā dukkarakārikaṁ.

Ajapālarukkhamūle, nisīditvā Tathāgato.
Tattha pāyāsaṁ paggayha, Nerañjaramupehiti.

Nerañjarāya tīramhi, pāyāsaṁ ada so Jino.
Paṭiyattavaramaggena, bodhimūlamupehiti.

Tato padakkhiṇaṁ katvā, Bodhimaṇḍaṁ anuttaro.
Assattharukkhamūlamhi, bujjhissati mahāyaso.

Imassa janikā mātā, Māyā nāma bhavissati.
Pitā Suddhodano nāma, ayaṁ hessati Gotamo.

Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā.
Kolito Upatisso ca, aggā hessanti sāvakā.
Ānando nāmupaṭṭhāko, upaṭṭhissati taṁ[1] Jinaṁ.

Khemā Uppalavaṇṇā ca, aggā hessanti sāvikā.
Anāsavā vītarāgā, santacittā samāhitā.
Bodhi tassa Bhagavato, assatthoti pavuccatī’ti”[2].

Taṁ sutvā Sumedhatāpaso “mayhaṁ kira patthanā samijjhissatī”ti somanassappatto ahosi. Mahājano Dīpaṅkaradasabalassa vacanaṁ sutvā “Sumedhatāpaso kira Buddhabījaṁ Buddhaṅkuro”ti haṭṭhatuṭṭho

---

1. Upaṭṭhissatimaṁ (Ka)
2. Khu 4. 311 Buddhavaṁse.

ahosi. Evañcassa ahosi "yathā nāma manussā nadiṁ tarantā ujukena titthena uttarituṁ asakkontā heṭṭhātitthena uttaranti, evameva mayampi Dīpaṅkaradasabalassa sāsane maggaphalaṁ alabhamānā anāgate yadā tvaṁ Buddho bhavissasi, tadā tava sammukhā maggaphalaṁ sacchikātuṁ samatthā bhaveyyāmā"ti patthanaṁ ṭhapayiṁsu. Dīpaṅkaradasabalopi bodhisattaṁ pasaṁsitvā aṭṭhapupphamuṭṭhīhi pūjetvā padakkhiṇaṁ katvā pakkāmi, tepi catusatasahassasaṅkhā khīṇāsavā bodhisattaṁ gandhehi ca mālāhi[1] ca pūjetvā padakkhiṇaṁ katvā pakkamiṁsu. Devamanussā pana tatheva pūjetvā vanditvā pakkantā.

Bodhisatto sabbesaṁ paṭikkantakāle sayanā vuṭṭhāya "pāramiyo vicinissāmī"ti puppharāsimatthake pallaṅkaṁ ābhujitvā nisīdi. Evaṁ nisinne bodhisatte sakaladasasahassacakkavāḷe devatā sādhukāraṁ datvā "ayya Sumedhatāpasa porāṇakabodhisattānaṁ pallaṅkaṁ ābhujitvā 'pāramiyo vicinissāmā'ti nisinnakāle yāni pubbanimittāni nāma paññāyanti, tāni sabbānipi ajja pātubhūtāni, nissaṁsayena tvaṁ Buddho bhavissasi, mayametaṁ jānāma 'yassetāni nimittāni paññāyanti, ekantena so Buddho hoti', tvaṁ attano vīriyaṁ daḷhaṁ katvā paggaṇhā"ti bodhisattaṁ nānappakārāhi thutīhi abhitthaviṁsu. Tena vuttaṁ—

"Idaṁ sutvāna vacanaṁ, asamassa Mahesino.
Āmoditā naramarū, Buddhabījaṁ kira ayaṁ.

Ukkuṭṭhisaddā vattanti, apphoṭenti hasanti ca.
Katañjalī namassanti, dasasahassī sadevakā.

Yadimassa Lokanāthassa, virajjhissāma sāsanaṁ.
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṁ.

Yathā manussā nadiṁ tarantā, paṭititthaṁ virajjhiya.
Heṭṭhā titthe gahetvāna, uttaranti mahānadiṁ.

Evameva mayaṁ sabbe, yadi muñcāmimaṁ Jinaṁ.
Anāgatamhi addhāne, hessāma sammukhā imaṁ.

---

1. Mālādīhi (Ka)

Dīpaṅkaro Lokavidū, āhutīnaṁ paṭiggaho.
Mama kammaṁ pakittetvā, dakkhiṇaṁ pādamuddhari.

Ye tatthāsuṁ jinaputtā, sabbe[1] padakkhiṇamakaṁsu maṁ.
Narā nāgā ca gandhabbā[2], abhivādetvāna pakkamuṁ.

Dassanaṁ me atikkante, sasaṁghe Lokanāyake.
[3]Haṭṭhatuṭṭhena cittena, āsanā vuṭṭhahiṁ tadā[3].

Sukhena sukhito homi, pāmojjena pamodito.
Pītiyā ca abhissanno, pallaṅkaṁ ābhujiṁ tadā.

Pallaṅkena nisīditvā, evaṁ cintesa'haṁ tadā.
'Vasībhūto ahaṁ jhāne, abhiññāpāramiṁ gato.

Dasasahassilokamhi[4], isayo natthi me samā.
Asamo iddhidhammesu, alabhiṁ īdisaṁ sukhaṁ'.

Pallaṅkābhujane mayhaṁ, dasasahassādhivāsino.
Mahānādaṁ pavattesuṁ, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Yā pubbe bodhisattānaṁ, pallaṅkavaramābhuje.
Nimittāni padissanti, tāni ajja padissare.

Sītaṁ byapagataṁ hoti, uṇhañca upasammati.
Tāni ajja padissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Dasasahassī lokadhātū, nissaddā honti nirākulā.
Tāni ajja padissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Mahāvātā na vāyanti, na sandanti savantiyo.
Tāni ajja padissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Thalajā dakajā pupphā, sabbe pupphanti tāvade.
Tepajja pupphitā sabbe, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Latā vā yadi vā rukkhā, phalabhārā honti tāvade.
Tepajja phalitā sabbe, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

1. Idaṁ padaṁ Buddhavaṁse natthi. 2. Devā manussā asurā ca (Buddhavaṁse)
3-3. Sayanā vuṭṭhahitvāna, pallaṅkaṁ ābhujiṁ tadā (Buddhavaṁse)
4. Sahassiyamhi lokamhi (Sī, Ka)

Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā, ratanā jotanti tāvade.
Tepajja ratanā jotanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Mānusakā ca dibbā ca, turiyā vajjanti tāvade.
Tepajjubho abhiravanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Vicittapupphā gaganā, abhivassanti tāvade.
Tepi ajja pavassanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Mahāsamuddo ābhujati, dasasahassī pakampati.
Tepajjubho abhiravanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Nirayepi dasasahasse, aggī nibbanti tāvade.
Tepajja nibbutā aggī, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Vimalo hoti sūriyo, sabbā dissanti tārakā.
Tepi ajja padissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Anovaṭṭhena udakaṁ, mahiyā ubbhijji tāvade.
Tampajjubbhijjate mahiyā, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Tārāgaṇā virocanti, nakkhattā gaganamaṇḍale.
Visākhā candimāyuttā, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Bilāsayā darīsayā, nikkhamanti sakāsayā.
Tepajja āsayā chuddhā, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Na hoti arati sattānaṁ, santuṭṭhā honti tāvade.
Tepajja sabbe santuṭṭhā, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Rogā tadupasammanti, jighacchā ca vinassati.
Tānipajja padissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Rāgo tadā tanu hoti, doso moho vinassati.
Tepajja vigatā sabbe, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Bhayaṁ tadā na bhavati, ajjapetaṁ padissati.
Tena liṅgena jānāma, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Rajo nuddhaṁsati uddhaṁ, ajjapetaṁ padissati.
Tena liṅgena jānāma, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Aniṭṭhagandho pakkamati, dibbagandho pavāyati.
Sopajja vāyati gandho, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Sabbe devā padissanti, ṭhapayitvā arūpino.
Tepajja sabbe dissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Yāvatā nirayā nāma, sabbe dissanti tāvade.
Tepajja sabbe dissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Kuṭṭā kavāṭā selā ca, na hontāvaraṇā tadā.
Ākāsabhūtā tepajja, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Cutī ca upapatti ca, khaṇe tasmiṁ na vijjati.
Tānipajja padissanti, dhuvaṁ Buddho bhavissasi.

Daḷhaṁ paggaṇha vīriyaṁ, mā nivatta abhikkama.
Mayampetaṁ vijānāma, dhuvaṁ Buddho bhavissasī”ti[1].

Bodhisatto Dīpaṅkaradasabalassa ca dasasahassacakkavāḷadevatānañca vacanaṁ sutvā bhiyyoso mattāya sañjātussāho hutvā cintesi “Buddhā nāma amoghavacanā, natthi Buddhānaṁ kathāya aññathattaṁ. Yathā hi ākāse khittaleḍḍussa patanaṁ dhuvaṁ, jātassa maraṇaṁ, rattikkhaye sūriyuggamanaṁ[2], āsayā nikkhantasīhassa sīhanādanadanaṁ, garugabbhāya itthiyā bhāramoropanaṁ dhuvaṁ avassambhāvī, evameva Buddhānaṁ vacanaṁ nāma dhuvaṁ amoghaṁ, addhā ahaṁ Buddho bhavissāmī”ti. Tena vuttaṁ—

“Buddhassa vacanaṁ sutvā, dasasahassīna cūbhayaṁ.
Tuṭṭhahaṭṭho pamodito, evaṁ cintesa’haṁ tadā.

Advejjhavacanā Buddhā, amoghavacanā Jinā.
Vitathaṁ natthi Buddhānaṁ, dhuvaṁ Buddho bhavāmahaṁ.

Yathā khittaṁ nabhe leḍḍu, dhuvaṁ patati bhūmiyaṁ.
Tatheva Buddhaseṭṭhānaṁ, vacanaṁ dhuvasassataṁ.
Vitathaṁ natthi Buddhānaṁ, dhuvaṁ Buddho bhavāmahaṁ[3].

---

1. Khu 4. 312 Buddhavaṁse.
2. Aruṇe uggate sūriyassuṭṭhānaṁ (Sī, Ka)
3. Idaṁ pādadvayaṁ natthi Jātakaṭṭhakathāyaṁ.

Yathāpi sabbasattānaṁ, maraṇaṁ dhuvasassataṁ.
Tatheva Buddhaseṭṭhānaṁ vacanaṁ dhuvasassataṁ.

Yathā rattikkhaye patte, sūriyuggamanaṁ dhuvaṁ.
Tatheva Buddhaseṭṭhānaṁ, vacanaṁ dhuvasassataṁ.

Yathā nikkhantasayanassa, sīhassa nadanaṁ dhuvaṁ.
Tatheva Buddhaseṭṭhānaṁ, vacanaṁ dhuvasassataṁ.

Yathā āpannasattānaṁ, bhāramoropanaṁ dhuvaṁ.
Tatheva Buddhaseṭṭhānaṁ, vacanaṁ dhuvasassatan"ti[1].

So "dhuvāhaṁ Buddho bhavissāmī"ti evaṁ katasanniṭṭhāno Buddhakārake dhamme upadhāretuṁ "kahaṁ nu kho Buddhakārakā dhammā, kiṁ uddhaṁ, udāhu adho, disāvidisāsū"ti anukkamena sakalaṁ dhammadhātuṁ vicinanto porāṇakabodhisattehi āsevitanisevitaṁ paṭhamaṁ dānapāramiṁ disvā evaṁ attānaṁ ovadi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya paṭhamaṁ dānapāramiṁ pūreyyāsi. Yathā hi nikkujjito udakakumbho nissesaṁ katvā udakaṁ vamatiyeva, na paccāharati, evameva dhanaṁ vā yasaṁ vā puttadāraṁ vā aṅgapaccaṅgaṁ vā anoloketvā sampattayācakānaṁ sabbaṁ icchiticchitaṁ nissesaṁ katvā dadamāno bodhimūle nisīditvā Buddho bhavissasī"ti paṭhamaṁ dānapāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

"Handa Buddhakare dhamme, vicināmi ito cito.
Uddhaṁ adho dasa disā, yāvatā dhammadhātuyā.

Vicinanto tadā dakkhiṁ, paṭhamaṁ dānapāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, anuciṇṇaṁ mahāpathaṁ.

Imaṁ tvaṁ paṭhamaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Dānapāramitaṁ gaccha, yadi bodhiṁ pattumicchasi.

Yathāpi kumbho sampuṇṇo, yassa kassaci adhokato.
Vamatevu'dakaṁ nissesaṁ, na tattha parirakkhati.

---

1. Khu 4. 315 Buddhavaṁse.

Tatheva yācake disvā, hīnamukkaṭṭhamajjhime.
Dadāhi dānaṁ nissesaṁ, kumbho viya adhokato”ti[1].

Athassa “na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato dutiyaṁ sīlapāramiṁ disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya sīlapāramimpi pūreyyāsi. Yathā hi camarī migo nāma jīvitaṁ anoloketvā attano vālameva rakkhati, evaṁ tvampi ito paṭṭhāya jīvitampi anoloketvā sīlameva rakkhamāno Buddho bhavissasī”ti dutiyaṁ sīlapāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

“Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

Vicinanto tadā dakkhiṁ, dutiyaṁ sīlapāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

Imaṁ tvaṁ dutiyaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Sīlapāramitaṁ gaccha, yadi bodhiṁ pattumicchasi.

Yathāpi camarī vālaṁ, kismiñci paṭilaggitaṁ.
Upeti maraṇaṁ tattha, na vikopeti vāladhiṁ.

Tatheva catūsu bhūmīsu, sīlāni paripūraya.
Parirakkha sadā[2] sīlaṁ, camarī viya vāladhin”ti[3].

Athassa “na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato tatiyaṁ nekkhammapāramiṁ disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya nekkhammapāramimpi pūreyyāsi. Yathā hi ciraṁ bandhanāgāre vasamāno puriso na tattha sinehaṁ karoti, atha kho ukkaṇṭhatiyeva, avasitukāmo hoti, evameva tvampi sabbabhave bandhanāgārasadise katvā sabbabhavehi ukkaṇṭhito muccitukāmo hutvā nekkhammābhimukhova hohi. Evaṁ Buddho bhavissasī”ti tatiyaṁ nekkhammapāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

---

1. Khu 4. 315 Buddhavaṁse. 2. Sabbadā (Sī) 3. Khu 4. 316 Buddhavaṁse.

"Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

Vicinanto tadā dakkhiṁ, tatiyaṁ nekkhammapāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

Imaṁ tvaṁ tatiyaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Nekkhammapāramitaṁ gaccha, yadi bodhiṁ pattumicchasi.

Yathā andughare puriso, ciravuttho dukhaṭṭito.
Na tattha rāgaṁ janeti, muttimeva gavesati.

Tatheva tvaṁ sabbabhave, passa andugharaṁ viya.
Nekkhammābhimukho hohi, bhavato parimuttiyā"ti[1].

Athassa "na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban"ti uttarimpi upadhārayato catutthaṁ paññāpāramiṁ disvā etadahosi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya paññāpāramimpi pūreyyāsi. Hīnamajjhimukkaṭṭhesu kañci avajjetvā sabbepi paṇḍite upasaṅkamitvā pañhaṁ puccheyyāsi. Yathā hi piṇḍapātiko bhikkhu hīnādibhedesu kulesu kiñci avajjetvā paṭipāṭiyā piṇḍāya caranto khippaṁ yāpanaṁ labhati, evaṁ tvampi sabbapaṇḍite upasaṅkamitvā pañhaṁ pucchanto Buddho bhavissasī"ti catutthaṁ paññāpāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

"Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

Vicinanto tadā dakkhiṁ, catutthaṁ paññāpāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

Imaṁ tvaṁ catutthaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Paññāpāramitaṁ gaccha, yadi bodhiṁ pattumicchasi.

Yathāpi bhikkhu bhikkhanto, hīnamukkaṭṭhamajjhime.
Kulāni na vivajjento, evaṁ labhati yāpanaṁ.

---

1. Khu 4. 316 piṭṭhe.

Tatheva tvaṁ sabbakālaṁ, paripucchaṁ budhaṁ janaṁ.
Paññāpāramitaṁ gantvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī"ti[1].

Athassa "na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban"ti uttarimpi upadhārayato pañcamaṁ vīriyapāramiṁ disvā etadahosi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya vīriyapāramimpi pūreyyāsi, yathā hi sīho migarājā sabbiriyāpathesu daḷhavīriyo hoti, evaṁ tvampi sabbabhavesu sabbiriyāpathesu daḷhavīriyo anolīnavīriyo samāno Buddho bhavissasī"ti pañcamaṁ vīriyapāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

"Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

Vicinanto tadā dakkhiṁ, pañcamaṁ vīriyapāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

Imaṁ tvaṁ pañcamaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Vīriyapāramitaṁ gaccha, yadi bodhiṁ pattumicchasi.

Yathāpi sīho migarājā, nisajjaṭṭhānacaṅkame.
Alīnavīriyo hoti, paggahitamano sadā.

Tatheva tvaṁ sabbabhave, paggaṇha vīriyaṁ daḷhaṁ.
Vīriyapāramitaṁ gantvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī"ti[2].

Athassa "na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban"ti uttarimpi upadhārayato chaṭṭhaṁ khanti pāramiṁ disvā etadahosi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya khantipāramimpi pūreyyāsi, sammānanepi avamānanepi khamova bhaveyyāsi. Yathā hi pathaviyaṁ nāma sucimpi nikkhipanti asucimpi, na tena pathavī sinehaṁ paṭighaṁ karoti, khamati sahati adhivāsetiyeva, evameva tvampi sammānanepi avamānanepi khamova samāno Buddho bhavissasī"ti chaṭṭhaṁ khantipāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

"Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

---

1. Khu 4. 316 Buddhavaṁse.
2. Khu 4. 317 Buddhavaṁse.

Vicinanto tadā dakkhiṁ, chaṭṭhamaṁ khantipāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

Imaṁ tvaṁ chaṭṭhamaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Tattha advejjhamānaso, sambodhiṁ pāpuṇissasi.

Yathāpi pathavī nāma, sucimpi asucimpi ca.
Sabbaṁ sahati nikkhepaṁ, na karoti paṭighaṁ tayā.

Tatheva tvampi sabbesaṁ, sammānāvamānakkhamo.
Khantipāramitaṁ gantvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī"ti[1].

Athassa "na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban"ti uttarimpi upadhārayato sattamaṁ saccapāramiṁ disvā etadahosi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya saccapāramimpi pūreyyāsi, asaniyā matthake patamānāyapi dhanādīnaṁ atthāya chandādīnaṁ vasena sampajānamusāvādaṁ nāma mā bhāsi. Yathā hi osadhī tārakā nāma sabba-utūsu attano gamanavīthiṁ jahitvā aññāya vīthiyā na gacchati, sakavīthiyāva gacchati, evameva tvampi saccaṁ pahāya musāvādaṁ nāma avadantoyeva Buddho bhavissasī"ti sattamaṁ saccapāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

"Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

Vicinanto tadā dakkhiṁ, sattamaṁ saccapāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

Imaṁ tvaṁ sattamaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Tattha advejjhavacano, sambodhiṁ pāpuṇissasi.

Yathāpi osadhī nāma, tulābhūtā sadevake.
Samaye utuvasse vā, na vokkamati vīthito.

Tatheva tvampi saccesu, mā vokkamasi[2] vīthito.
Saccapāramitaṁ gantvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī"ti[1].

---

1. Khu 4. 317 Buddhavaṁse.
2. Mā vokkama hi (Buddhavaṁse)

Athassa “na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato aṭṭhamaṁ adhiṭṭhānapāramiṁ disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya adhiṭṭhānapāramimpi pūreyyāsi, yaṁ adhiṭṭhāsi, tasmiṁ adhiṭṭhāne niccalova bhaveyyāsi. Yathā hi pabbato nāma sabbāsu disāsu vātehi pahaṭo na kampati na calati, attano ṭhāneyeva tiṭṭhati, evameva tvampi attano adhiṭṭhāne niccalo hontova buddho bhavissasī”ti aṭṭhamaṁ adhiṭṭhānapāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

“Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

Vicinanto tadā dakkhiṁ, aṭṭhamaṁ adhiṭṭhānapāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

Imaṁ tvaṁ aṭṭhamaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Tattha tvaṁ acalo hutvā, sambodhiṁ pāpuṇissasi.

Yathāpi pabbato selo, acalo suppatiṭṭhito.
Na kampati bhusavātehi, sakaṭṭhāneva tiṭṭhati.

Tatheva tvampi adhiṭṭhāne, sabbadā acalo bhava.
Adhiṭṭhānapāramitaṁ gantvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī”ti[1].

Athassa “na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban”ti uttarimpi upadhārayato navamaṁ mettāpāramiṁ disvā etadahosi “Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya mettāpāramimpi pūreyyāsi, hitesupi ahitesupi ekacitto bhaveyyāsi. Yathā hi udakaṁ nāma pāpajanassapi kalyāṇajanassapi sītabhāvaṁ ekasadisaṁ katvā pharati, evameva tvampi sabbesu sattesu mettacittena ekacittova honto Buddho bhavissasī”ti navamaṁ mettāpāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

“Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

Vicinanto tadā dakkhiṁ, navamaṁ mettāpāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

---

1. Khu 4. 318 Buddhavaṁse.

Imaṁ tvaṁ navamaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Mettāya asamo hohi, yadi bodhiṁ pattumicchasi.

Yathāpi udakaṁ nāma, kalyāṇe pāpake jane.
Samaṁ pharati sītena, pavāheti rajomalaṁ.

Tatheva tvampi hitāhite, samaṁ mettāya bhāvaya.
Mettāpāramitaṁ gantvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī"ti[1].

Athassa "na ettakeheva Buddhakārakadhammehi bhavitabban"ti uttarimpi upadhārayato dasamaṁ upekkhāpāramiṁ disvā etadahosi "Sumedhapaṇḍita tvaṁ ito paṭṭhāya upekkhāpāramimpi pūreyyāsi, sukhepi dukkhepi majjhattova bhaveyyāsi. Yathā hi pathavī nāma sucimpi asucimpi pakkhipamāne majjhattāva hoti, evameva tvampi sukhadukkhesu[2] majjhattova honto Buddho bhavissasī"ti dasamaṁ upekkhāpāramiṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

"Na hete ettakāyeva, Buddhadhammā bhavissare.
Aññepi vicinissāmi, ye dhammā bodhipācanā.

Vicinanto tadā dakkhiṁ, dasamaṁ upekkhāpāramiṁ.
Pubbakehi Mahesīhi, āsevitanisevitaṁ.

Imaṁ tvaṁ dasamaṁ tāva, daḷhaṁ katvā samādiya.
Tulābhūto daḷho hutvā, sambodhiṁ pāpuṇissasi.

Yathāpi pathavī nāma, nikkhittaṁ asuciṁ suciṁ.
Upekkhati ubhopete, kopānunayavajjitā.

Tatheva tvampi sukhadukkhe, tulābhūto sadā bhava.
Upekkhāpāramitaṁ gantvā, sambodhiṁ pāpuṇissasī"ti[3].

Tato cintesi "imasmiṁ loke bodhisattehi pūretabbā bodhiparipācanā Buddhakārakadhammā ettakāyeva, dasa pāramiyo ṭhapetvā aññe natthi. Imāpi dasa pāramiyo uddhaṁ ākāsepi natthi, heṭṭhā pathaviyampi, puratthimādīsu disāsupi natthi, mayhaṁyeva pana hadayabbhantare patiṭṭhitā"ti. Evaṁ tāsaṁ hadaye patiṭṭhitabhāvaṁ disvā sabbāpi tā daḷhaṁ katvā

1. Khu 4. 318 Buddhavaṁse. 2. Sukhadukkhepi (Sī) 3. Khu 4. 319 Buddhavaṁse.

adhiṭṭhāya punappunaṁ sammasanto anulomapaṭilomaṁ sammasati, pariyante gahetvā ādiṁ pāpeti, ādimhi gahetvā pariyantaṁ pāpeti, majjhe gahetvā ubhato koṭiṁ pāpetvā osāpeti, ubhato koṭīsu gahetvā majjhaṁ pāpetvā osāpeti. Bāhirakabhaṇḍapariccāgo **dānapāramī** nāma, aṅgapariccāgo **dāna-upapāramī** nāma, jīvitapariccāgo **dānaparamatthapāramī** nāmāti dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samattiṁsa pāramiyo telayantaṁ[1] vinivaṭṭento viya mahāmeruṁ matthaṁ katvā cakkavāḷamahāsamuddaṁ āluḷento viya ca sammasati. Tassevaṁ dasa pāramiyo sammasantassa dhammatejena catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā ayaṁ mahāpathavī hatthinā akkantanaḷakalāpo viya, pīḷiyamānaṁ ucchuyantaṁ viya ca mahāviravaṁ viravamānā saṅkampi sampakampi sampavedhi. Kulālacakkaṁ viya telayantacakkaṁ viya ca paribbhami. Tena vuttaṁ—

"Ettakāyeva te loke, ye dhammā bodhipācanā.
Taduddhaṁ natthi aññatra, daḷhaṁ tattha patiṭṭhaha.

Ime dhamme sammasato, sabhāvarasalakkhaṇe[2].
Dhammatejena vasudhā, dasasahassī pakampatha.

Calati ravati pathavī[3], ucchuyantaṁva pīḷitaṁ.
Telayante yathā cakkaṁ, evaṁ kampati medanī"ti[4].

Mahāpathaviyā kampamānāya Rammanagaravāsino saṇṭhātuṁ asakkontā yugantavātabbhāhatā mahāsālā viya mucchitā[5] papatiṁsu. Ghaṭādīni kulālabhājanāni pavaṭṭantāni aññamaññaṁ paharantāni cuṇṇavicuṇṇāni ahesuṁ. Mahājano bhītatasito Satthāraṁ upasaṅkamitvā "kiṁ nu kho Bhagavā nāgāvaṭṭo ayaṁ, bhūtayakkhadevatāsu aññatarāvaṭṭo vāti na hi mayaṁ etaṁ jānāma, apica kho sabbopi ayaṁ mahājano upadduto, kiṁ nu kho imassa lokassa pāpakaṁ bhavissati, udāhu kalyāṇaṁ, kathetha no etaṁ kāraṇan"ti āha. Atha[6] Satthā tesaṁ kathaṁ sutvā

1. Yantaṁ (Sī)
2. Sabhāvasarasalakkhaṇe (Buddhavaṁse)
3. Calatī ravatī pathavī (Buddhavaṁse), calatā ravati (Ka)
4. Khu 4. 319 Buddhavaṁse.
5. Mucchitamucchitā (Sī)
6. Idaṁ padaṁ sīhaḷamūle natthi.

"tumhe mā bhāyatha mā cintayittha, natthi vo itonidānaṁ bhayaṁ, yo so mayā ajja 'Sumedhapaṇḍito anāgate Gotamo nāma Buddho bhavissatī'ti byākato, so idāni dasa pāramiyo sammasati, tassa sammasantassa viloḷentassa dhammatejena sakaladasasahassī lokadhātu ekappahārena kampati ceva ravati cā"ti āha. Tena vuttaṁ—

"Yāvatā parisā āsi, Buddhassa parivesane.
Pavedhamānā sā tattha, mucchitā sesi bhūmiyā.

Ghaṭānekasahassāni, kumbhīnañca satā bahū.
Sañcuṇṇamathitā tattha, aññamaññaṁ paghaṭṭitā.

Ubbiggā tasitā bhītā, bhantā byathitamānasā.
Mahājanā samāgamma, Dīpaṅkaramupāgamuṁ.

Kiṁ bhavissati lokassa, kalyāṇamatha pāpakaṁ.
Sabbo upadduto loko, taṁ vinodehi cakkhuma.

Tesaṁ tadā saññāpesi, Dīpaṅkaro Mahāmuni.
Vissatthā hotha mā bhātha[1], imasmiṁ pathavikampane.

Yamahaṁ ajja byākāsiṁ, 'Buddho loke bhavissati'.
Eso sammasati dhammaṁ, pubbakaṁ Jinasevitaṁ.

Tassa sammasato dhammaṁ, Buddhabhūmiṁ asesato.
Tenāyaṁ kampitā pathavī, dasasahassī sadevake"ti[2].

Mahājano Tathāgatassa vacanaṁ sutvā haṭṭhatuṭṭho mālāgandhavilepanaṁ ādāya Rammanagarā nikkhamitvā bodhisattaṁ upasaṅkamitvā mālāgandhādīhi pūjetvā vanditvā padakkhiṇaṁ katvā Rammanagarameva pāvisi. Bodhisattopi dasa pāramiyo sammasitvā vīriyaṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāya nisinnāsanā vuṭṭhāsi. Tena vuttaṁ—

"Buddhassa vacanaṁ sutvā, mano nibbāyi tāvade.
Sabbe maṁ upasaṅkamma, punāpi abhivandisuṁ[3].

---

1. Mā bhetha (Buddhavaṁse)
2. Khu 4. 319 Buddhavaṁse.
3. Maṁ abhivandiya (Sī), abhivādiṁsu (Ka)

Samādiyitvā Buddhaguṇaṁ, daḷhaṁ katvāna mānasaṁ.
Dīpaṅkaraṁ namassitvā, āsanā vuṭṭhahiṁ tadā"ti[1].

Atha bodhisattaṁ āsanā vuṭṭhahantaṁ sakaladasasahassacakkavāḷadevatā sannipatitvā dibbehi mālāgandhehi pūjetvā vanditvā "ayya Sumedhatāpasa tayā ajja Dīpaṅkaradasabalassa pādamūle mahatī patthanā patthitā, sā te anantarāyena samijjhatu, mā te bhayaṁ vā chambhi tattaṁ vā ahosi, sarīre appamattakopi rogo mā uppajjatu, khippaṁ pāramiyo pūretvā sammāsambodhiṁ paṭivijjha. Yathā pupphūpagaphalūpagarukkhā samaye pupphanti ceva phalanti ca, tatheva tvampi taṁ samayaṁ anatikkamitvā khippaṁ sambodhimuttamaṁ phusassū"ti-ādīni thutimaṅgalāni payirudāhaṁsu, evañca payirudāhitvā attano attano devaṭṭhānameva agamaṁsu. Bodhisattopi devatāhi abhitthavito "ahaṁ dasa pāramiyo pūretvā kappasatasahassādhikānaṁ catunnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ matthake Buddho bhavissāmī"ti vīriyaṁ daḷhaṁ katvā adhiṭṭhāya nabhaṁ abbhuggantvā Himavantameva agamāsi. Tena vuttaṁ—

"Dibbaṁ mānusakaṁ pupphaṁ, devā mānusakā ubho.
Samokiranti pupphehi, vuṭṭhahantassa āsanā.

Vedayanti ca te sotthiṁ, devā mānusakā ubho.
Mahantaṁ patthitaṁ tuyhaṁ, taṁ labhassu yathicchitaṁ.

Sabbītiyo vivajjantu, soko rogo vinassatu.
Mā te bhavantvantarāyā[2], phusa khippaṁ bodhimuttamaṁ.

Yathāpi samaye patte, pupphanti pupphino dumā.
Tatheva tvaṁ mahāvīra, Buddhañāṇena pupphasu.

Yathā ye keci Sambuddhā, pūrayuṁ dasa pāramī.
Tatheva tvaṁ mahāvīra, pūraya dasa pāramī.

Yathā ye keci Sambuddhā, Bodhimaṇḍamhi bujjhare.
Tatheva tvaṁ mahāvīra, bujjhassu Jinabodhiyaṁ.

---

1. Khu 4. 320 Buddhavaṁse.
2. Bhavatvantarāyo (Sī)

Yathā ye keci Sambuddhā, dhammacakkaṁ pavattayuṁ.
Tatheva tvaṁ mahāvīra, dhammacakkaṁ pavattaya.

Puṇṇamāye yathā cando, parisuddho virocati.
Tatheva tvaṁ puṇṇamano, viroca dasasahassiyaṁ.

Rāhumutto yathā sūriyo, tāpena atirocati.
Tatheva lokā muccitvā[1], viroca siriyā tuvaṁ.

Yathā yā kāci nadiyo, osaranti mahodadhiṁ.
Evaṁ sadevakā lokā, osarantu tavantike.

Tehi thutappasattho so, dasa dhamme samādiya.
Te dhamme paripūrento, pavanaṁ pāvisī tadā"ti.

Sumedhakathā niṭṭhitā.

Rammanagaravāsinopi kho nagaraṁ pavisitvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa mahādānaṁ adaṁsu. Satthā tesaṁ dhammaṁ desetvā mahājanaṁ saraṇādīsu patiṭṭhapetvā Rammanagarā nikkhami. Tato uddhampi yāvatāyukaṁ tiṭṭhanto sabbaṁ Buddhakiccaṁ katvā anukkamena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Tattha yaṁ vattabbaṁ, taṁ sabbaṁ Buddhavaṁse vuttanayeneva vitthāretabbaṁ. Vuttaṁ hi tattha—

"Tadā te bhojayitvāna, sasaṁghaṁ Lokanāyakaṁ.
Upagacchuṁ[2] saraṇaṁ tassā, **Dīpaṅkarassa** Satthuno.

Saraṇagamane kañci, nivesesi Tathāgato.
Kañci pañcasu sīlesu, sīle dasavidhe paraṁ.

Kassaci deti sāmaññaṁ, caturo phalamuttame.
Kassaci asame dhamme, deti so paṭisambhidā.

---

1. Lokaṁ muñcitvā (Sī) 2. Upagañchuṁ (Sī, I)

Kassaci varasamāpattiyo, aṭṭha deti Narāsabho.
Tisso kassaci vijjāyo, chaḷabhiññā pavecchati.

Tena yogena janakāyaṁ, ovadati[1] Mahāmuni.
Tena vitthārikaṁ āsi, Lokanāthassa sāsanaṁ.

Mahāhanū'sabhakkhandho, Dīpaṅkarasanāmako.
Bahū jane tārayati, parimoceti duggatiṁ.

Bodhaneyyaṁ janaṁ disvā, satasahassepi yojane.
Khaṇena upagantvāna, bodheti taṁ Mahāmuni.

Paṭhamābhisamaye Buddho, koṭisatamabodhayi.
Dutiyābhisamaye Nātho, navutikoṭi[2] mabodhayi.

Yadā ca devabhavanamhi, Buddho dhammamadesayi.
Navutikoṭisahassānaṁ, tatiyābhisamayo ahu.

Sannipātā tayo āsuṁ, Dīpaṅkarassa Satthuno.
Koṭisatasahassānaṁ, paṭhamo āsi samāgamo.

Puna nāradakūṭamhi, pavivekagate Jine.
Khīṇāsavā vītamalā, samiṁsu satakoṭiyo.

Yamhi kāle[3] mahāvīro, Sudassanasiluccaye.
Navutikoṭisahassehi, pavāresi Mahāmuni[4].

Ahaṁ tena samayena, jaṭilo uggatāpano.
Antalikkhamhi caraṇo[5], pañcābhiññāsu pāragū.

Dasavīsasahassānaṁ, dhammābhisamayo ahu.
Ekadvinnaṁ abhisamayā[6], gaṇanato asaṅkhiyā[7].

Vitthārikaṁ bāhujaññaṁ, iddhaṁ phītaṁ ahū tadā.
Dīpaṅkarassa Bhagavato, sāsanaṁ suvisodhitaṁ.

---

1. Ovadeti (Sī, I) 2. Satasahassa (Sī, I) 3. Yadā vasi (Sī, I)
4. Tadā Muni (Ka) 5. Caranto (Ka) 6. Abhisamayo (Sī, I)
7. Asaṅkhiyo (Sī, I)

Cattāri satasahassāni, chaḷabhiññā mahiddhikā.
Dīpaṅkaraṁ Lokaviduṁ, parivārenti sabbadā.

Ye keci tena samayena, jahanti mānusaṁ bhavaṁ.
Appattamānasā sekhā, garahitā bhavanti te.

Supupphitaṁ pāvacanaṁ, arahantehi tādibhi.
Khīṇāsavehi vimalehi, upasobhati sabbadā[1].

Nagaraṁ Rammavatī nāma, Sudevo nāma khattiyo.
Sumedhā nāma janikā, Dīpaṅkarassa Satthuno.

[2]Dasavassasahassāni, agāraṁ ajjha so vasi.
Haṁsā koñcā mahūrā ca, tayo pāsādamuttamā.

Tīṇi satasahassāni, nāriyo samalaṅkatā.
Padumā nāma sā nārī, usabhakkhandho atrajo.

Nimitte caturo disvā, hatthiyānena nikkhami.
Anūnadasamāsāni, padhāne padahī Jino.

Padhānacāraṁ caritvāna, abujjhi mānasaṁ Muni.
Brahmunā yācito santo, Dīpaṅkaro Mahāmuni.

Vatti cakkaṁ mahāvīro, Nandārāme sirīghare.
Nisinno sirīsamūlamhi, akāsi titthiyamaddanaṁ[2].

Sumaṅgalo ca Tisso ca, ahesuṁ aggasāvakā.
Sāgato[3] nāmupaṭṭhāko, Dīpaṅkarassa Satthuno.

Nandā ceva Sunandā ca, ahesuṁ aggasāvikā.
Bodhi tassa Bhagavato, pipphalīti pavuccati.

[2]Tapussabhallikā nāma, ahesuṁ aggupaṭṭhakā.
Sirimā Koṇā upaṭṭhikā, Dīpaṅkarassa Satthuno[2].

Asītihatthamubbedho, Dīpaṅkaro Mahāmuni.
Sobhati dīparukkhova, Sālarājāva phullito.

---

1. Sadevake (Sī, I)   2-2. Na dissati Sī-I-potthakesu.   3. Sāgaro (Sī), sobhito (I)

[1]Pabhā vidhāvati tassa, samantā dvādasa yojane[1].
Satasahassavassāni, āyu tassa Mahesino.
Tāvatā tiṭṭhamāno so, tāresi janataṁ bahuṁ.

Jotayitvāna saddhammaṁ, santāretvā mahājanaṁ[2].
Jalitvā aggikhandhova, nibbuto so sasāvako.

Sā ca iddhi so ca yaso, tāni ca pādesu cakkaratanāni.
Sabbaṁ tamantarahitaṁ[3], nanu rittā sabbasaṅkhārā"ti.

[4]Dīpaṅkaro Jino Satthā, Nandārāmamhi nibbuto.
Tatthetassa Jinathūpo, chattiṁsubbedhayojano[4]ti.

Dīpaṅkarassa pana Bhagavato aparabhāge ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ atikkamitvā **Koṇḍañño** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā ahesuṁ. Paṭhamasannipāte koṭisatasahassaṁ, dutiye koṭisahassaṁ, tatiye navutikoṭiyo. Tadā bodhisattho Vijitāvī nāma cakkavattī hutvā koṭisatasahassassa Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa mahādānaṁ adāsi. Satthā bodhisattaṁ "Buddho bhavissatī"ti byākaritvā dhammaṁ desesi. So Satthu dhammakathaṁ sutvā rajjaṁ niyyātetvā pabbaji. So tīṇi piṭakāni uggahetvā aṭṭha samāpattiyo ca pañca abhiññāyo ca uppādetvā aparihīnajjhāno brahmaloke nibbatti. Koṇḍaññabuddhassa pana Rammavatī nāma nagaraṁ, Sunando nāma khattiyo pitā, Sujātā nāma devī mātā, Bhaddo ca Subhaddo ca dve aggasāvakā, Anuruddho nāmupaṭṭhāko, Tissā ca Upatissā ca dve aggasāvikā, Sālakalyāṇirukkho bodhi, Aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ sarīraṁ, vassasatasahassaṁ āyuppamāṇaṁ ahosi.

Dīpaṅkarassa aparena, Koṇḍañño nāma Nāyako.
Anantatejo amitayaso, appameyyo durāsado[5].

Tassa aparabhāge ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ atikkamitvā ekasmiṁ kappeyeva cattāro Buddhā nibbattiṁsu **Maṅgalo Sumano Revato Sobhito**ti. **Maṅgalassa** Bhagavato tīsu sāvakasannipātesu paṭhamasannipāte

---

1-1. Na dissati Sī-potthake. 2. Sadevakaṁ (Sī) 3. Samantarahitaṁ (Sī, I)
4-4. Na dissati Sī-I-potthakesu. 5. Khu 4. 321 piṭṭhādīsu.

koṭisatasahassaṁ bhikkhū ahesuṁ, dutiye koṭisatasahassaṁ, tatiye navuṭikoṭiyo. Vemātikabhātā kirassa Ānandakumāro nāma navutikoṭisaṅkhāya parisāya saddhiṁ dhammassavanatthāya Satthu santikaṁ agamāsi. Satthā tassa anupubbikathaṁ kathesi, so saddhiṁ parisāya saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇi. Satthā tesaṁ kulaputtānaṁ pubbacaritaṁ olokento iddhimayapattacīvarassa upanissayaṁ disvā dakkhiṇahatthaṁ pasāretvā "etha bhikkhavo"ti āha. Sabbe taṅkhaṇaññeva[1] iddhimayapattacīvaradharā saṭṭhivassikatherā viya ākappasampannā hutvā Satthāraṁ vanditvā parivārayiṁsu. Ayamassa tatiyo sāvakasannipāto ahosi.

Yathā pana aññesaṁ Buddhānaṁ samantā asītihatthappamāṇāyeva sarīrappabhā ahosi, na evaṁ tassa. Tassa pana Bhagavato sarīrappabhā niccakālaṁ dasasahassilokadhātuṁ pharitvā aṭṭhāsi. Rukkhapathavīpabbatasamuddādayo antamaso ukkhaliyādīni upādāya suvaṇṇapaṭṭapariyonaddhā viya ahesuṁ. Āyuppamāṇaṁ panassa navutivassasahassāni ahosi. Ettakaṁ kālaṁ candimasūriyādayo attano pabhāya virocituṁ nāsakkhiṁsu, rattindivaparicchedo na paññāyittha. Divā sūriyālokena viya sattā niccaṁ Buddhālokeneva vicariṁsu. Sāyaṁ pupphitakusumānaṁ[2] pāto ca ravanakasakuṇādīnañca vasena loko rattindivaparicchedaṁ sallakkhesi.

Kiṁ pana aññesaṁ Buddhānaṁ ayamānubhāvo natthīti? No natthi. Tepi hi ākaṅkhamānā dasasahassilokadhātuṁ vā tato vā bhiyyo ābhāya phareyyuṁ. Maṅgalassa pana Bhagavato pubbapatthanāvasena aññesaṁ byāmappabhā viya sarīrappabhā niccameva dasasahassilokadhātuṁ pharitvā aṭṭhāsi. So kira bodhisattacariyacaraṇakāle Vessantarasadise attabhāve ṭhito saputtadāro Vaṅkapabbatasadise pabbate vasi. Atheko Kharadāṭhiko nāma yakkho mahāpurisassa dānajjhāsayataṁ sutvā brāhmaṇavaṇṇena upasaṅkamitvā mahāsattaṁ dve dārake yāci. Mahāsatto "dadāmi brāhmaṇa puttake"ti vatvā haṭṭhapahaṭṭho udakapariyantaṁ mahāpathaviṁ kampento dvepi dārake adāsi. Yakkho caṅkamanakoṭiyaṁ ālambanaphalakaṁ nissāya ṭhatvā passantasseva mahāsattassa mulālakalāpaṁ[3] viya

---

1. Taṁ khaṇeyeva (Sī, I) 2. Pupphanakakusumānaṁ (Sī, I) 3. Mūlakalāpaṁ (Ka)

dārake khādi. Mahāpurisassa yakkhaṁ oloketvā mukhe vivaṭamatte aggijālaṁ viya lohitadhāraṁ uggiramānaṁ tassa mukhaṁ disvāpi kesaggamattampi domanassaṁ na uppajji. "Sudinnaṁ vata me dānan"ti cintayato panassa sarīre mahantaṁ pītisomanassaṁ udapādi. So "imassa me dānassa nissandena anāgate imināva nīhārena sarīrato rasmiyo nikkhamantū"ti patthanaṁ akāsi. Tassa taṁ patthanaṁ nissāya Buddhabhūtassa sarīrato rasmiyo nikkhamitvā ettakaṁ ṭhānaṁ phariṁsu.

Aparampissa pubbacariyaṁ atthi. So kira bodhisattakāle ekassa Buddhassa cetiyaṁ disvā "imassa Buddhassa mayā jīvitaṁ pariccajituṁ vaṭṭatī"ti daṇḍakadīpikāveṭhananiyāmena sakalasarīraṁ veṭhāpetvā ratanamattamakuḷaṁ[1] satasahassagghanikaṁ suvaṇṇapātiṁ sappissa pūrāpetvā tattha sahassavaṭṭiyo jāletvā taṁ sīsenādāya sakalasarīraṁ jālāpetvā cetiyaṁ padakkhiṇaṁ karonto sakalarattiṁ vītināmeti. Evaṁ yāva aruṇuggamanā vāyamantassāpissa lomakūpamattampi usumaṁ na gaṇhi. Padumagabbhaṁ paviṭṭhakālo viya ahosi. Dhammo hi nāmesa attānaṁ rakkhantaṁ rakkhati. Tenāha Bhagavā—

"Dhammo have rakkhati dhammacāriṁ,
Dhammo suciṇṇo sukhamāvahāti.
Esānisaṁso dhamme suciṇṇe,
Na duggatiṁ gacchati dhammacārī"ti[2].

Imassapi kammassa nissandena tassa Bhagavato sarīrobhāso dasasahassilokadhātuṁ pharitvā aṭṭhāsi.

Tadā amhākaṁ bodhisatto Suruci nāma brāhmaṇo hutvā "Satthāraṁ nimantessāmī"ti upasaṅkamitvā madhuradhammakathaṁ sutvā "sve mayhaṁ bhikkhaṁ gaṇhatha bhante"ti āha. Brāhmaṇa kittakehi te bhikkhūhi atthoti. "Kittakā pana vo bhante parivārabhikkhū"ti āha. Tadā Satthu paṭhamasannipātoyeva hoti, tasmā "koṭisatasahassan"ti āha. Bhante sabbehipi saddhiṁ mayhaṁ bhikkhaṁ gaṇhathāti. Satthā adhivāsesi. Brāhmaṇo svātanāya nimantetvā gehaṁ gacchanto cintesi "ahaṁ

---

1. Ratanamakuḷaṁ (Sī, I)

2. Khu 2. 272; Khu 5. 215 piṭṭhesu.

ettakānaṁ bhikkhūnaṁ yāgubhattavatthādīni dātuṁ sakkomi, nisīdanaṭṭhānaṁ pana kathaṁ bhavissatī"ti.

Tassa sā cintā caturāsītiyojanasahassamatthake ṭhitassa devarañño Paṇḍukambalasilāsanassa uṇhabhāvaṁ janesi. Sakko "ko nu kho maṁ imamhā ṭhānā cāvetukāmo"ti dibbacakkhunā olokento mahāpurisaṁ disvā "Suruci nāma brāhmaṇo Buddhappamukhaṁ bhikkhusaṁghaṁ nimantetvā nisīdanaṭṭhānatthāya cintesi, mayāpi tattha gantvā puññakoṭṭhāsaṁ gahetuṁ vaṭṭatī"ti vaḍḍhakivaṇṇaṁ nimminitvā vāsipharasuhattho mahāpurisassa purato pāturahosi. "Atthi nu kho kassaci bhatiyā kattabbakiccan"ti āha. Mahāpuriso taṁ disvā "kiṁ kammaṁ karissasī"ti āha. Mama ajānanasippaṁ nāma natthi, gehaṁ vā maṇḍapaṁ vā yo yaṁ kāreti, tassa taṁ kātuṁ jānāmīti. Tena hi mayhaṁ kammaṁ atthīti. Kiṁ ayyāti. Svātanāya me koṭisatasahassabhikkhū nimantitā. Tesaṁ nisīdanamaṇḍapaṁ karissasīti. Ahaṁ nāma[1] kareyyaṁ sace me bhatiṁ dātuṁ sakkhissathāti. Sakkhisāmi tātāti. "Sādhu karissāmī"ti gantvā ekaṁ padesaṁ olokesi. Dvādasaterasayojanappamāṇo padeso kasiṇamaṇḍalaṁ viya samatalo ahosi. So "ettake ṭhāne sattaratanamayo maṇḍapo uṭṭhahatū"ti cintetvā olokesi. Tāvadeva pathaviṁ bhinditvā maṇḍapo uṭṭhahi. Tassa **sovaṇṇamayesu thambhesu rajatamayā ghaṭakā[2] ahesuṁ, rajatamayesu** sovaṇṇamayā, maṇimayesu thambhesu pavāḷamayā, pavāḷamayesu maṇimayā, sattaratanamayesu thambhesu sattaratanamayā ghaṭakā[2] ahesuṁ. Tato "maṇḍapassa antarantare kiṅkaṇikajālaṁ[3] olambatū"ti olokesi. Saha olokaneneva jālaṁ olambi. Yassa mandavāteritassa pañcaṅgikasseva tūriyassa madhurasaddo niccharati. Dibbasaṅgītivattanakālo viya ahosi. "Antarantarā gandhadāmamālādāmāni olambantū"ti cintentassa mālādāmāni olambiṁsu. "Koṭisatasahassasaṅkhānaṁ bhikkhūnaṁ āsanāni ca ādhārakāni ca pathaviṁ bhinditvā uṭṭhahantū"ti cintesi, tāvadeva uṭṭhahiṁsu. "Koṇe koṇe ekekā udakacāṭiyo uṭṭhahantū"ti cintesi, udakacāṭiyo uṭṭhahiṁsu.

---

1. Pana (I, Ka) 2. Ghaṭikā (Sī) 3. Kiṅki ṇikajālaṁ (Sī, I)

So ettakaṁ māpetvā brāhmaṇassa santikaṁ gantvā "ehi ayya tava maṇḍapaṁ oloketvā mayhaṁ bhatiṁ dehī"ti āha. Mahāpuriso gantvā maṇḍapaṁ olokesi. Olokentasseva ca sakalasarīraṁ pañcavaṇṇāya pītiyā nirantaraṁ phuṭaṁ ahosi. Athassa maṇḍapaṁ oloketvā etadahosi "nāyaṁ maṇḍapo manussabhūtena kato, mayhaṁ pana ajjhāsayaṁ mayhaṁ guṇaṁ āgamma addhā sakkabhavanaṁ uṇhaṁ bhavissati. Tato Sakkena devaraññā ayaṁ maṇḍapo kārito bhavissatī"ti. "Na kho pana me yuttaṁ evarūpe maṇḍape ekadivasaṁyeva dānaṁ dātuṁ, sattāhaṁ dassāmī"ti cintesi. Bāhirakadānaṁ hi tattakampi samānaṁ bodhisattānaṁ tuṭṭhiṁ kātuṁ na sakkoti, alaṅkatasīsaṁ pana chinditvā añjita-akkhīni uppāṭetvā hadayamaṁsaṁ vā ubbaṭṭetvā dinnakāle bodhisattānaṁ cāgaṁ nissāya tuṭṭhi nāma hoti. Amhākampi hi bodhisattassa Sivirājajātake devasikaṁ pañcakahāpaṇasatasahassāni vissajjetvā catūsu dvāresu nagaramajjhe ca dānaṁ dentassa taṁ dānaṁ cāgatuṭṭhiṁ uppādetuṁ nāsakkhi. Yadā panassa brāhmaṇavaṇṇena āgantvā Sakko devarājā akkhīni yāci, tadā tāni uppāṭetvā dadamānasseva hāso uppajji, kesaggamattampi cittaṁ aññathattaṁ nāhosi. Evaṁ dinnadānaṁ nissāya bodhisattānaṁ titti nāma natthi. Tasmā sopi mahāpuriso "sattāhaṁ mayā koṭisatasahassasaṅkhānaṁ bhikkhūnaṁ dānaṁ dātuṁvaṭṭatī"ti cintetvā tasmiṁ maṇḍape nisīdāpetvā sattāhaṁ gavapānaṁ nāma adāsi. **Gavapānan**ti mahante mahante kolambe[1] khīrassa pūretvā uddhanesu āropetvā ghanapākapakke khīre thoke[2] taṇḍule pakkhipitvā pakkamadhusakkaracuṇṇasappīhi abhisaṅkhatabhojanaṁ vuccati. Manussāyeva pana parivisituṁ nāsakkhiṁsu. Devāpi ekantarikā hutvā parivisiṁsu. Dvādasaterasayojanappamāṇaṁ ṭhānampi bhikkhū gaṇhituṁ nappahosiyeva, te pana bhikkhū attano ānubhāvena nisīdiṁsu. Pariyosānadivase pana sabbabhikkhūnaṁ pattāni dhovāpetvā bhesajjatthāya sappinavanītatelamadhuphāṇitānaṁ pūretvā ticīvarehi saddhiṁ adāsi, saṁghanavakabhikkhunā laddhacīvarasāṭakā satasahassagghanikā[3] ahesuṁ.

Satthā anumodanaṁ karonto "ayaṁ puriso evarūpaṁ mahādānaṁ adāsi, ko nu kho bhavissatī"ti upadhārento "anāgate

---

1. Koḷumbe (Ka) 2. Khīrodake (Sī) 3. Satasahassagghā (Ka)

kappasatasahassādhikānaṁ dvinnaṁ asaṅkhyeyyānaṁ matthake Gotamo nāma Buddho bhavissatī"ti disvā mahāpurisaṁ āmantetvā "tvaṁ ettakaṁ nāma kālaṁ atikkamitvā Gotamo nāma Buddho bhavissasī"ti byākāsi. Mahāpuriso byākaraṇaṁ sutvā "ahaṁ kira Buddho bhavissāmi, ko me gharāvāsena attho, pabbajissāmī"ti cintetvā tathārūpaṁ sampattiṁ kheḷapiṇḍaṁ viya pahāya Satthu santike pabbajitvā Buddhavacanaṁ uggaṇhitvā abhiññāyo ca samāpattiyo ca nibbattetvā āyupariyosāne[1] brahmaloke nibbatti.

Maṅgalassa pana Bhagavato nagaraṁ Uttaraṁ nāma ahosi, pitāpi Uttaro nāma khattiyo, mātāpi Uttarā nāma devī, Sudevo ca Dhammaseno ca dve aggasāvakā, Pālito nāmupaṭṭhāko, Sīvalī ca Asokā ca dve aggasāvikā, Nāgarukkho bodhi, Aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ sarīraṁ ahosi. Navuti vassasahassāni ṭhatvā parinibbute pana tasmiṁ ekappahāreneva dasa cakkavāḷasahassāni ekandhakārāni ahesuṁ. Sabbacakkavāḷesu manussānaṁ mahantaṁ ārodanaparidevanaṁ ahosi.

Koṇḍaññassa aparena, Maṅgalo nāma Nāyako.
Tamaṁ loke nihantvāna, dhammokkamabhidhārayīti[2].

Evaṁ dasasahassilokadhātuṁ andhakāraṁ katvā parinibbutassa tassa Bhagavato aparabhāge **Sumano** nāma Satthā loke udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭisatasahassabhikkhū ahesuṁ, dutiye Kañcanapabbatamhi navutikoṭisahassāni, tatiye asītikoṭisahassāni. Tadā mahāsatto Atulo nāma nāgarājā ahosi mahiddhiko mahānubhāvo. So "Buddho uppanno"ti sutvā ñātisaṅghaparivuto Nāgabhavanā nikkhamitvā koṭisatasahassabhikkhuparivārassa[3] tassa Bhagavato dibbatūriyehi upahāraṁ kāretvā mahādānaṁ pavattetvā paccekaṁ dussayugāni datvā saraṇesu patiṭṭhāsi. Sopi naṁ Satthā "anāgate Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tassa Bhagavato nagaraṁ Mekhalaṁ[4] nāma ahosi, Sudatto

---

1. Āyusapariyosāne (I), āyūhapariyosāne (Ka)
2. Khu 4. 326 piṭṭhe.
3. ...parivutassa (Sī)
4. Khemaṁ (Sī, I)

nāma rājā pitā, Sirimā nāma mātā devī, Saraṇo ca Bhāvitatto ca dve aggasāvakā, Udeno nāmupaṭṭhāko, Soṇā ca Upasoṇā ca dve aggasāvikā, Nāgarukkho bodhi, navutihatthubbedhaṁ sarīraṁ ahosi navutiyeva vassasahassāni āyuppamāṇaṁ ahosi.

Maṅgalassa aparena, Sumano nāma Nāyako.
Sabbadhammehi asamo, sabbasattānamuttamoti[1].

Tassa aparabhāge **Revato** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte gaṇanā natthi, dutiye koṭisatasahassabhikkhū ahesuṁ, tathā tatiye. Tadā bodhisatto Atidevo nāma brāhmaṇo hutvā Satthu dhammadesanaṁ sutvā saraṇesu patiṭṭhāya[2] sirasi añjaliṁ ṭhapetvā tassa Satthuno kilesappahāne vaṇṇaṁ sutvā uttarāsaṅgena pūjaṁ akāsi. Sopi naṁ "Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tassa pana Bhagavato nagaraṁ Sudhaññavatī nāma ahosi, pitā Vipulo nāma khattiyo, mātā Vipulā nāma, Varuṇo ca Brahmadevo ca dve aggasāvakā, Sambhavo nāmupaṭṭhāko, Bhaddā ca Subhaddā ca dve aggasāvikā, Nāgarukkho bodhi, sarīraṁ asītihatthubbedhaṁ ahosi, āyu saṭṭhi vassasahassānīti.

Sumanassa aparena, Revato nāma Nāyako.
Anūpamo asadiso, Atulo uttamo Jinoti[3].

Tassa aparabhāge **Sobhito** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭisataṁ[4] bhikkhū ahesuṁ, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītikoṭiyo. Tadā bodhisatto Ajito nāma brāhmaṇo hutvā Satthu dhammadesanaṁ sutvā saraṇesu patiṭṭhāya Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa mahādānaṁ adāsi. Sopi naṁ "Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tassa pana Bhagavato nagaraṁ Sudhammaṁ nāma ahosi, pitā Sudhammo nāma rājā, mātāpi Sudhammā nāma devī, Asamo ca Sunetto ca dve aggasāvakā, Anomo nāmupaṭṭhāko, Nakulā ca Sujātā ca dve aggasāvikā, Nāgarukkho

---

1. Khu 4. 329 piṭṭhe.
2. Patiṭṭhiya (Ka)
3. Khu 4. 331 piṭṭhe.
4. Koṭisatasahassaṁ (I, Ka)

bodhi, aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṁ sarīraṁ ahosi, navuti vassasahassāni āyuppamāṇanti.

Revatassa aparena, Sobhito nāma Nāyako.
Samāhito santacitto, asamo appaṭipuggaloti[1].

Tassa aparabhāge ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ atikkamitvā ekasmiṁ kappe tayo Buddhā nibbattiṁsu **Anomadassī Padumo Nārado**ti. **Anomadassissa** Bhagavato tayo sāvakasannipātā. Paṭhame aṭṭha bhikkhusatasahassāni ahesuṁ, dutiye satta, tatiye cha. Tadā bodhisatto eko Yakkhasenāpati ahosi mahiddhiko mahānubhāvo, anekakoṭisatasahassānaṁ yakkhānaṁ adhipati. So "Buddho uppanno"ti sutvā āgantvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa mahādānaṁ adāsi. Sopi naṁ Satthā "anāgate Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Anomadassissa pana Bhagavato Candavatī nāma nagaraṁ ahosi, Yasavā nāma rājā pitā, Yasodharā nāma mātā devī, Nisabho ca Anomo ca dve aggasāvakā, Varuṇo nāmupaṭṭhāko, Sundarī ca Sumanā ca dve aggasāvikā, Ajjunarukkho bodhi, aṭṭhapaññāsahatthubbedhaṁ sarīraṁ ahosi, vassasatasahassaṁ āyuppamāṇanti.

Sobhitassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Anomadassī amitayaso, tejassī duratikkamoti[2].

Tassa aparabhāge **Padumo** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭisatasahassaṁ bhikkhū ahesuṁ, dutiye tīṇi satasahassāni, tatiye agāmake araññe mahāvanasaṇḍavāsīnaṁ bhikkhūnaṁ dve satasahassāni. Tadā ( )[3] bodhisatto sīho hutvā Satthāraṁ nirodhasamāpattiṁ samāpannaṁ disvā pasannacitto vanditvā padakkhiṇaṁ katvā pītisomanassajāto tikkhattuṁ sīhanādaṁ naditvā sattāhaṁ Buddhārammaṇaṁ pītiṁ avijahitvā pītisukheneva gocarāya apakkamitvā jīvitapariccāgaṁ katvā Bhagavantaṁ payirupāsamāno aṭṭhāsi. Satthā sattāhaccayena nirodhā vuṭṭhito[4]

1. Khu 4. 334 piṭṭhe.
2. Khu 4. 336 piṭṭhe.
3. (Tathāgate tasmiṁyeva vanasaṇḍe vasante) (I, Ka)
4. Uṭṭhahitvā (Sī)

Sīhaṁ oloketvā “bhikkhusaṁghepi cittaṁ pasādetvā saṁghaṁ vandissatī”ti “bhikkhusaṁgho āgacchatū”ti cintesi. Bhikkhū tāvadeva āgamiṁsu. sīhopi bhikkhusaṁghe cittaṁ pasādeti. Satthā tassa manaṁ oloketvā “anāgate Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Padumassa pana Bhagavato Campakaṁ nāma nagaraṁ ahosi, Asamo nāma rājā pitā, mātā Asamā nāma devī, Sālo ca Upasālo ca dve aggasāvakā, Varuṇo nāmupaṭṭhāko, Rāmā ca Surāmā ca[1] dve aggasāvikā, Soṇarukkho nāma bodhi, aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṁ sarīraṁ ahosi, āyu vassasatasahassanti.

Anomadassissa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Padumo nāma nāmena, asamo appaṭipuggaloti[2].

Tassa aparabhāge **Nārado** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭisatasahassaṁ bhikkhū ahesuṁ, dutiye navutikoṭisahassāni, tatiye asītikoṭisahassāni. Tadā bodhisatto isipabbajjaṁ pabbajitvā pañcasu abhiññāsu aṭṭhasu ca samāpattīsu ciṇṇavasī hutvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa mahādānaṁ datvā lohitacandanena pūjaṁ akāsi. Sopi naṁ Satthā “anāgate Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa pana Bhagavato Dhaññavatī nāma nagaraṁ ahosi, Sudevo nāma khattiyo pitā, Anomā nāma mātā devī, Bhaddasālo ca Jitamitto ca dve aggasāvakā, Vāseṭṭho nāmupaṭṭhāko, Uttarā ca Phaggunī ca dve aggasāvikā, Mahāsoṇarukkho nāma bodhi, sarīraṁ aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ ahosi, navuti vassasahassāni āyūti.

Padumassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Nārado nāma nāmena, asamo appaṭipuggaloti[3].

Nāradabuddhassa pana aparabhāge ito satasahassakappamatthake ekasmiṁ kappe ekova **Padumuttaro** nāma Buddho udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhame sannipāte koṭisatasahassaṁ bhikkhū ahesuṁ,

1. Rādhā ceva surādhā ca (Buddhavaṁse)
2. Khu 4. 338 piṭṭhe.
3. Khu 4. 341 piṭṭhe.

dutiye Vebhārapabbate navutikoṭisahassāni, tatiye asītikoṭisahassāni. Tadā bodhisatto Jaṭilo nāma mahāraṭṭhiyo[1] hutvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa sacīvaraṁ dānaṁ[2] adāsi. Sopi naṁ Satthā "anāgate Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Padumuttarassa pana Bhagavato kāle titthiyā nāma nāhesuṁ. Sabbadevamanussā Buddhameva saraṇaṁ agamaṁsu. Tassa nagaraṁ Haṁsavatī nāma ahosi, pitā Ānando nāma khattiyo, mātā Sujātā nāma devī, Devalo ca Sujāto ca dve aggasāvakā, Sumano nāmupaṭṭhāko, Amitā ca Asamā ca dve aggasāvikā, Sālarukkho bodhi, sarīraṁ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṁ[3] ahosi, sarīrappabhā samantato dvādasayojanāni gaṇhi, vassasatasahassaṁ āyūti.

Nāradassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Padumuttaro nāma Jino, akkhobho sāgarūpamoti[4].

Tassa aparabhāge tiṁsa kappasahassāni atikkamitvā **Sumedho** ca **Sujāto** cāti ekasmiṁ kappe dve Buddhā nibbattiṁsu. **Sumedhassā**pi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte Sudassananagare koṭisataṁ khīṇāsavā ahesuṁ, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītikoṭiyo. Tadā bodhisatto Uttaro nāma māṇavo hutvā nidahitvā ṭhapitaṁyeva asītikoṭidhanaṁ vissajjetvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa mahādānaṁ datvā dhammaṁ sutvā saraṇesu patiṭṭhāya nikkhamitvā pabbaji. Sopi naṁ "anāgate Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Sumedhassa Bhagavato Sudassanaṁ nāma nagaraṁ ahosi, Sudatto nāma rājā pitā, mātāpi Sudattā nāma devī, Saraṇo[5] ca Sabbakāmo ca dve aggasāvakā, Sāgaro nāmupaṭṭhāko, Rāmā ca Surāmā ca dve aggasāvikā, Mahānīparukkho[6] bodhi, sarīraṁ aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ ahosi, āyu navuti vassasahassanti.

Padumuttarassa aparena, Sumedho nāma Nāyako.
Durāsado uggatejo, sabbalokuttamo Munīti[7].

---

1. Mahāseṭṭhi (Sī) 2. Ticīvaradānaṁ (Sī, I) 3. Aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ (Sī, I)
4. Khu 4. 343 piṭṭhe. 5. Nimbarukkho (I, Ka) 6. Varuṇo (Sī)
7. Khu 4. 346 piṭṭhe.

Tassa aparabhāge **Sujāto** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte saṭṭhi bhikkhusatasahassāni ahesuṁ, dutiye paññāsaṁ, tatiye cattālīsaṁ. Tadā bodhisatto cakkavattirājā hutvā “Buddho uppanno”ti sutvā upasaṅkamitvā dhammaṁ sutvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa saddhiṁ sattahi ratanehi catumahādīparajjaṁ datvā Satthu santike pabbaji. Sakalaraṭṭhavāsino raṭṭhuppādaṁ[1] gahetvā ārāmikakiccaṁ sādhentā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa niccaṁ mahādānaṁ adaṁsu. Sopi naṁ Satthā “anāgate Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa Bhagavato nagaraṁ Sumaṅgalaṁ nāma ahosi, Uggato nāma rājā pitā, Pabhāvatī nāma mātā, Sudassano ca Sudevo ca dve aggasāvakā, Nārado nāmupaṭṭhāko, Nāgā ca Nāgasamālā ca dve aggasāvikā, Mahāveḷurukkho bodhi. So kira mandacchiddo ghanakkhandho upari niggatāhi mahāsākhāhi morapiñcha kalāpo viya virocittha. Tassa Bhagavato sarīraṁ paṇṇāsahatthubbedhaṁ ahosi, āyu navuti vassasahassanti.

Tattheva maṇḍakappamhi, Sujāto nāma Nāyako.
Sīhahanū’sabhakkhandho, appameyyo durāsadoti[2].

Tassa aparabhāge ito aṭṭhārasakappasatamatthake ekasmiṁ kappe **Piyadassī Atthadassī Dhammadassī**ti tayo Buddhā nibbattiṁsu. **Piyadassissa**pi Bhagavato tayo sāvakasannipātā. Paṭhame koṭisatasahassaṁ bhikkhū ahesuṁ, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītikoṭiyo. Tadā bodhisatto Kassapo nāma māṇavo tiṇṇaṁ vedānaṁ pāraṅgato hutvā Satthu dhammadesanaṁ sutvā koṭisatasahassadhanapariccāgena saṁghārāmaṁ kāretvā saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhāsi. Atha naṁ Satthā “aṭṭhārasakappasataccayena Buddho bhavissatī”ti byākāsi. Tassa Bhagavato Anomaṁ nāma nagaraṁ ahosi, pitā Sudinno nāma rājā, mātā Candā[3] nāma, Pālito ca Sabbadassī ca dve aggasāvakā, Sobhito nāmupaṭṭhāko, Sujātā ca Dhammadinnā ca dve aggasāvikā, Kakudharukkho[4] bodhi, sarīraṁ asītihatthubbedhaṁ ahosi, navuti vassasahassaṁ āyūti.

1. Rājapābhataṁ (Sī)
2. Khu 4. 348 piṭṭhe.
3. Sucandā (Sī, I)
4. Piyaṅgurukkho (Sī)

Sujātassa aparena, sayambhū Lokanāyako.
Durāsado asamasamo, Piyadassī mahāyasoti[1].

Tassa aparabhāge **Atthadassī** nāma Bhagavā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhame aṭṭhanavuti bhikkhusatasahassāni ahesuṁ, dutiye aṭṭhāsītisatasahassāni, tathā tatiye. Tadā bodhisatto Susīmo nāma mahiddhiko tāpaso hutvā devalokato mandāravapupphacchattaṁ āharitvā Satthāraṁ pūjesi, sopi naṁ "anāgate Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tassa Bhagavato Sobhanaṁ[2] nāma nagaraṁ ahosi, Sāgaro nāma rājā pitā, Sudassanā nāma mātā, Santo ca Upasanto ca dve aggasāvakā, Abhayo nāmupaṭṭhāko, Dhammā ca Sudhammā ca dve aggasāvikā, Campakarukkho bodhi, sarīraṁ asītihatthubbedhaṁ ahosi, sarīrappabhā samantato sabbakālaṁ yojanamattaṁ[3] pharitvā aṭṭhāsi, āyu vassasatasahassanti.

Tattheva maṇḍakappamhi, Atthadassī Narāsabho.
Mahātamaṁ nihantvāna, patto sambodhimuttamanti[4].

Tassa aparabhāge **Dhammadassī** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhame koṭisataṁ bhikkhū ahesuṁ, dutiye navuti[5]koṭiyo, tatiye asītikoṭiyo. Tadā bodhisatto Sakko devarājā hutvā dibbagandhapupphehi ca dibbatūriyehi ca pūjaṁ akāsi, sopi naṁ Satthā "anāgate Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tassa Bhagavato Saraṇaṁ nāma nagaraṁ ahosi, pitā Saraṇo nāma rājā, mātā Sunandā nāma devī, Padumo[6] ca Phussadevo ca dve aggasāvakā, Sunetto nāmupaṭṭhāko, Khemā ca Sabbanāmā[7] ca dve aggasāvikā, Rattaṅkurarukkho bodhi, "Bimbijālo"tipi vuccati, sarīraṁ panassa asītihatthubbedhaṁ ahosi, vassasatasahassaṁ āyūti.

Tattheva maṇḍakappamhi, Dhammadassī mahāyaso.
Tamandhakāraṁ vidhamitvā, atirocati sadevaketi[8].

---

1. Khu 4. 351 piṭṭhe.
2. Sobhitaṁ (Sī, I)
3. Sattayojanamattaṁ (Sī, I)
4. Khu 4. 353 piṭṭhe.
5. Sattati (Sī, I, Ka)
6. Sumano (Sī, Ka)
7. Saccanāmā (Sī)
8. Khu 4. 355 piṭṭhe.

Tassa aparabhāge ito catunavutikappamatthake ekasmiṁ kappe ekova **Siddhattho** nāma Sammāsambuddho udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte koṭisataṁ bhikkhū[1] ahesuṁ, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītikoṭiyo. Tadā bodhisatto uggatejo abhiññābalasampanno Maṅgalo nāma tāpaso hutvā mahājambuphalaṁ āharitvā Tathāgatassa adāsi. Satthā taṁ phalaṁ paribhuñjitvā "catunavutikappamatthake Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tassa Bhagavato nagaraṁ Vebhāraṁ nāma ahosi, pitā Jayaseno nāma rājā, mātā Suphassā nāma devī, Sambalo ca Sumitto ca dve aggasāvakā, Revato nāmupaṭṭhāko, Sīvalā[2] ca Surāmā ca dve aggasāvikā, Kaṇikārarukkho bodhi, sarīraṁ saṭṭhihatthubbedhaṁ ahosi, vassasatasahassaṁ āyūti.

Dhammadassissa aparena, Siddhattho Lokanāyako.
Nihanitvā tamaṁ sabbaṁ, sūriyo abbhuggato yathāti[3].

Tassa aparabhāge ito dvānavutikappamatthake **Tisso Phusso**ti ekasmiṁ kappe dve Buddhā nibbattiṁsu. **Tissassa** Bhagavato tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte bhikkhūnaṁ koṭisataṁ ahosi, dutiye navutikoṭiyo, tatiye asītikoṭiyo. Tadā bodhisatto mahābhogo mahāyaso Sujāto nāma khattiyo hutvā isipabbajjaṁ pabbajitvā mahiddhikabhāvaṁ patvā "Buddho uppanno"ti sutvā dibbamandāravapadumapāricchattakapupphāni ādāya catuparisamajjhe gacchantaṁ Tathāgataṁ pūjesi, ākāse pupphavitānaṁ akāsi. Sopi naṁ Satthā "ito dvenavutikappamatthake Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tassa Bhagavato Khemaṁ nāma nagaraṁ ahosi, pitā Janasandho nāma khattiyo, mātā Padumā nāma devī, Brahmadevo ca Udayo ca dve aggasāvakā, Sumano[4] nāmupaṭṭhāko, Phussā ca Sudattā ca dve aggasāvikā, Asanarukkho bodhi, sarīraṁ saṭṭhihatthubbedhaṁ ahosi, vassasatasahassaṁ āyūti.

Siddhatthassa aparena, asamo appaṭipuggalo.
Anantatejo[5] amitayaso, Tisso Lokagganāyakoti.

---

1. Koṭisatasahassabhikkhū (Ka) 2. Sīvalī (Sī), sīlā (I) 3. Khu 4. 357 piṭṭhe.
4. Sumaṅgalo (Aṭṭhasālinī), samaṅgo (Buddhavaṁsapāḷi.) 5. Anantasīlo (Sī, I)

Tassa aparabhāge **Phusso** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte saṭṭhi bhikkhusatasahassāni ahesuṁ, dutiye paṇṇāsa, tatiye dvattiṁsa. Tadā bodhisatto Vijitāvī nāma khattiyo hutvā mahārajjaṁ pahāya Satthu santike pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā mahājanassa dhammakathaṁ kathesi, sīlapāramiṁ ca pūresi. Sopi naṁ "Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tassa Bhagavato Kāsi nāma nagaraṁ ahosi, Jayaseno nāma rājā pitā, Sirimā nāma mātā, Surakkhito ca Dhammaseno ca dve aggasāvakā, Sabhiyo[1] nāmupaṭṭhāko, Cālā ca Upacālā ca[2] dve aggasāvikā, Āmalakarukkho bodhi, sarīraṁ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṁ ahosi, navuti vassasahassāni āyūti.

Tattheva maṇḍakappamhi, ahu Satthā anuttaro.
Anūpamo asamasamo, Phusso Lokagganāyakoti[3].

Tassa aparabhāge ito ekanavutikappe **Vipassī** nāma Bhagavā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte aṭṭhasaṭṭhi bhikkhusatasahassaṁ ahosi, dutiye ekasatasahassaṁ, tatiye asītisahassāni. Tadā bodhisatto mahiddhiko mahānubhāvo Atulo nāma nāgarājā hutvā sattaratanakhacitaṁ sovaṇṇamayaṁ mahāpīṭhaṁ Bhagavato adāsi. Sopi naṁ "ito ekanavutikappe Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tassa Bhagavato Bandhumatī nāma nagaraṁ ahosi, Bandhumā nāma rājā pitā, Bandhumatī nāma mātā, Khaṇḍo ca Tisso ca dve aggasāvakā, Asoko nāmupaṭṭhāko Candā ca Candamittā ca dve aggasāvikā, Pāṭalirukkho bodhi, sarīraṁ asītihatthubbedhaṁ ahosi, sarīrappabhā sadā satta yojanāni pharitvā aṭṭhāsi, asīti vassasahassāni āyūti.

Phussassa ca aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Vipassī nāma nāmena, loke uppajji cakkhumāti[4].

---

1. Abhayo (Sī)
2. Sālā ca upasālā ca (Sī)
3. Khu 4. 361 piṭṭhe.
4. Khu 4. 363 piṭṭhe.

Tassa aparabhāge ito ekattiṁsakappe **Sikhī** ca **Vessabhū** cāti dve Buddhā ahesuṁ. **Sikhissā**pi Bhagavato tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte bhikkhusatasahassaṁ ahosi, dutiye asītisahassāni, tatiye sattatisahassāni. Tadā bodhisatto Arindamo nāma rājā hutvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa sacīvaraṁ mahādānaṁ pavattetvā sattaratanapaṭimaṇḍitaṁ hatthiratanaṁ datvā hatthippamāṇaṁ katvā kappiyabhaṇḍaṁ adāsi. Sopi naṁ Satthā "ito ekattiṁsakappe Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tassa pana Bhagavato Aruṇavatī nāma nagaraṁ ahosi, Aruṇo nāma khattiyo pitā, Pabhāvatī nāma mātā, Abhibhū ca Sambhavo[1] ca dve aggasāvakā, Khemaṅkaro nāmupaṭṭhāko, Sakhilā[2] ca Padumā ca dve aggasāvikā, Puṇḍarīkarukkho bodhi, sarīraṁ sattatihatthubbedhaṁ ahosi, sarīrappabhā yojanattayaṁ pharitvā aṭṭhāsi, sattati vassasahassāni āyūti.

Vipassissa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Sikhivhayo āsi Jino, asamo appaṭipuggaloti[3].

Tassa aparabhāge **Vessabhū** nāma Satthā udapādi. Tassāpi tayo sāvakasannipātā. Paṭhamasannipāte asīti bhikkhusahassāni ahesuṁ, dutiye sattati, tatiye saṭṭhi. Tadā bodhisatto Sudassano nāma rājā hutvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa sacīvaraṁ mahādānaṁ datvā tassa santike pabbajitvā ācāraguṇasampanno Buddharatane cittīkārapītibahulo ahosi. Sopi naṁ Bhagavā "ito ekattiṁsakappe Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tassa pana Bhagavato Anomaṁ nāma nagaraṁ ahosi, Suppatīto nāma rājā pitā, Yasavatī nāma mātā, Soṇo ca Uttaro ca dve aggasāvakā, Upasanto nāmupaṭṭhāko, Rāmā ca Surāmā ca[4] dve aggasāvikā, Sālarukkho bodhi, sarīraṁ saṭṭhihatthubbedhaṁ ahosi, saṭṭhi vassasahassāni āyūti.

Tattheva maṇḍakappamhi, asamo appaṭipuggalo.
Vessabhū nāma nāmena, loke uppajji so Jino[5]ti.

---

1. Sambhūto (Sī) 2. Makhilā (Sī) 3. Khu 4. 366 piṭṭhe.
4. Dāmā ca sudāmā ca (Ka-Sī), rāmā ceva samālā ca (Buddhavaṁse 370 piṭṭhe.)
5. Uppajji nāyako (Buddhavaṁses 368 piṭṭhe.)

Tassa aparabhāge imasmiṁ kappe cattāro Buddhā nibbattā **Kakusandho, Koṇāgamano, Kassapo, amhākaṁ Bhagavā**ti. **Kakusandhassa** Bhagavato ekova sāvakasannipāto, tattha cattālīsa bhikkhusahassāni ahesuṁ. Tadā bodhisatto Khemo nāma rājā hutvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa sapattacīvaraṁ mahādānañceva añjanādibhesajjāni ca datvā Satthu dhammadesanaṁ sutvā pabbaji. Sopi naṁ Satthā "Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Kakusandhassa pana Bhagavato Khemaṁ nāma nagaraṁ ahosi, Aggidatto nāma brāhmaṇo pitā, Visākhā nāma brāhmaṇī mātā, Vidhuro[1] ca Sañjīvo ca dve aggasāvakā, Buddhijo nāmupaṭṭhāko, Sāmā ca Campā ca dve aggasāvikā, Mahāsirīsarukkho bodhi, sarīraṁ cattālīsahatthubbedhaṁ ahosi, cattālīsa vassasahassāni āyūti.

Vessabhussa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Kakusandho nāma nāmena, appameyyo durāsadoti[2].

Tassa aparabhāge **Koṇāgamano** nāma Satthā udapādi. Tassāpi ekova sāvakasannipāto, tattha tiṁsa bhikkhusahassāni ahesuṁ. Tadā bodhisatto Pabbato nāma rājā hutvā amaccagaṇaparivuto Satthu santikaṁ gantvā dhammadesanaṁ sutvā Buddhappamukhaṁ bhikkhusaṁghaṁ nimantetvā mahādānaṁ pavattetvā pattuṇṇacīnapaṭakoseyyakambaladukūlāni ceva suvaṇṇapaṭikañca[3] datvā Satthu santike pabbaji. Sopi naṁ Satthā "Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tassa Bhagavato Sobhavatī nāma nagaraṁ ahosi, Yaññadatto nāma brāhmaṇo pitā, Uttarā nāma brāhmaṇī mātā, Bhiyyaso[4] ca Uttaro ca dve aggasāvakā, Sotthijo nāmupaṭṭhāko, Samuddā[5] ca Uttarā ca dve aggasāvikā, Udumbararukkho bodhi, sarīraṁ tiṁsahatthubbedhaṁ ahosi, tiṁsa vassasahassāni āyūti.

Kakusandhassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Koṇāgamano nāma Jino, Lokajeṭṭho Narāsabhoti.

---

1. Viduro (Sī, I)
2. Khu 4. 371 piṭṭhe.
3. So vaṇṇapādukañca (Sī), sovaṇṇapādukañceva (Buddhavaṁse 374 piṭṭhe.)
4. Bhiyyo (Sī, I)
5. Sumuttā (I, Ka)

Tassa aparabhāge **Kassapo** nāma Satthā udapādi. Tassāpi ekova sāvakasannipāto, tattha vīsati bhikkhusahassāni ahesuṁ. Tadā bodhisatto Jotipālo nāma māṇavo hutvā tiṇṇaṁ vedānaṁ pāragū bhūmiyañceva antalikkhe ca pākaṭo Ghaṭikārassa kumbhakārassa mitto ahosi. So tena saddhiṁ Satthāraṁ upasaṅkamitvā dhammakathaṁ sutvā pabbajitvā āraddhavīriyo tīṇi piṭakāni uggahetvā vattāvattasampattiyā Buddhasāsanaṁ sobhesi. Sopi naṁ Satthā "Buddho bhavissatī"ti byākāsi. Tassa Bhagavato jātanagaraṁ Bārāṇasī nāma ahosi, Brahmadatto nāma brāhmaṇo pitā, Dhanavatī[1] nāma brāhmaṇī mātā, Tisso ca Bhāradvājo ca dve aggasāvakā, Sabbamitto nāmupaṭṭhāko, Anuḷā ca Uruveḷā ca dve aggasāvikā, Nigrodharukkho bodhi, sarīraṁ vīsatihatthubbedhaṁ ahosi, vīsati vassasahassāni āyūti.

Koṇāgamanassa aparena, Sambuddho Dvipaduttamo.
Kassapo nāma gottena, Dhammarājā pabhaṅkaroti[2].

Yasmiṁ pana kappe Dīpaṅkaradasabalo udapādi, tasmiṁ aññepi tayo Buddhā ahesuṁ. Tesaṁ santike bodhisattassa byākaraṇaṁ natthi, tasmā te idha na dassitā. Aṭṭhakathāyaṁ pana Taṇhaṅkarato paṭṭhāya sabbepi Buddhe dassetuṁ idaṁ vuttaṁ—

"Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro, athopi Saraṇaṅkaro.
Dīpaṅkaro ca Sambuddho, Koṇḍañño Dvipaduttamo.

Maṅgalo ca Sumano ca, Revato Sobhito Muni.
Anomadassī Padumo, Nārado Padumuttaro.

Sumedho ca Sujāto ca, Piyadassī mahāyaso.
Atthadassī Dhammadassī, Siddhattho Lokanāyako.

Tisso Phusso ca Sambuddho, Vipassī Sikhī Vessabhū.
Kakusandho Koṇāgamano, Kassapo cāpi Nāyako.

Ete ahesuṁ Sambuddhā, vītarāgā samāhitā.
Sataraṁsī'va uppannā, mahātamavinodanā.
Jalitvā aggikhandhāva, nibbutā te sasāvakā"ti.

---

1. Bandhumatī (Sī), Dhaññavatī (I)
2. Khu 4. 375 piṭṭhe.

Tattha amhākaṁ bodhisatto Dīpaṅkarādīnaṁ catuvīsatiyā Buddhānaṁ santike adhikāraṁ karonto kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni āgato. Kassapassa pana Bhagavato orabhāge ṭhapetvā imaṁ Sammāsambuddhaṁ añño Buddho nāma natthi. Iti **Dīpaṅkarādīnaṁ catuvīsatiyā Buddhānaṁ** santike laddhabyākaraṇo pana bodhisatto ye'nena—

"Manussattaṁ liṅgasampatti, hetu Satthāradassanaṁ.
Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā.
Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhatī"ti[1]—

ime aṭṭha dhamme samodhānetvā Dīpaṅkarapādamūle katābhinīhārena "handa Buddhakare dhamme, vicināmi ito cito"ti ussāhaṁ katvā "vicinanto tadā dakkhiṁ, paṭhamaṁ dānapāramin"ti dānapāramitādayo Buddhakārakadhammā diṭṭhā, te pūrentoyeva yāva Vessantarattabhāvā āgami, āgacchanto ca ye te katābhinīhārānaṁ bodhisattānaṁ ānisaṁsā saṁvaṇṇitā—

"Evaṁ sabbaṅgasampannā, bodhiyā niyatā narā.
Saṁsaraṁ dīghamaddhānaṁ, kappakoṭisatehipi.

Avīcimhi nuppajjanti, tathā lokantaresu ca.
Nijjhāmataṇhā khuppipāsā, na honti kālakañjikā.

Na honti khuddakā pāṇā, uppajjantāpi duggatiṁ.
Jāyamānā manussesu, jaccandhā na bhavanti te.

Sotavekallatā natthi, na bhavanti mūgapakkhikā.
Itthibhāvaṁ na gacchanti, ubhatobyañjanapaṇḍakā.

Na bhavanti pariyāpannā, bodhiyā niyatā narā.
Muttā ānantarikehi, sabbattha suddhagocarā.

Micchādiṭṭhiṁ na sevanti, kammakiriyadassanā.
Vasamānāpi saggesu, asaññaṁ nupapajjare.

Suddhāvāsesu devesu, hetu nāma na vijjati.
Nekkhammaninnā sappurisā, visaṁyuttā bhavābhave.
Caranti lokatthacariyāyo, pūrenti[2] sabbapāramīn"ti.

---

1. Khu 4. 311 piṭṭhe.
2. Pūrentā (I, Ka)

Te ānisaṁse adhigantvāva āgato. Pāramiyo pūrentassa cassa Akittibrāhmaṇakāle Saṅkhabrāhmaṇakāle Dhanañcayarājakāle Mahāsudassanarājakāle Mahāgovindakāle Nimimahārājakāle Candakumārakāle Visayhaseṭṭhikāle Sivirājakāle Vessantararājakāleti dānapāramitāya pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa Sasapaṇḍitajātake—

> "Bhikkhāya upagataṁ disvā, sakattānaṁ pariccajiṁ.
> Dānena me samo natthi, esā me dānapāramī"ti[1]—

evaṁ attapariccāgaṁ karontassa **dānapāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Tathā Sīlavanāgarājakāle Campeyyanāgarājakāle Bhūridattanāgarājakāle Chaddantanāgarājakāle Jayaddisarājaputtakāle ( )[2] Alīnasattukumārakāleti sīlapāramitāya pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa Saṅkhapālajātake—

> "Sūlehi vijjhayantopi, koṭṭiyantopi sattibhi.
> Bhojaputte na kuppāmi, esā me sīlapāramī"ti[3]—

evaṁ attapariccāgaṁ karontassa **sīlapāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Tathā Somanassakumārakāle Hatthipālakumārakāle Ayogharapaṇḍitakāleti mahārajjaṁ pahāya nekkhammapāramitāya pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa Cūḷasutasomajātake—

> "Mahārajjaṁ hatthagataṁ, kheḷapiṇḍaṁva chaḍḍayiṁ.
> Cajato na hoti lagganaṁ, esā me nekkhammapāramī"ti—

evaṁ nissaṅgatāya rajjaṁ chaḍḍetvā nikkhamantassa **nekkhammapāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Tathā Vidhurapaṇḍitakāle Mahāgovindapaṇḍitakāle Kuddālapaṇḍitakāle Arakapaṇḍitakāle Bodhiparibbājakakāle Mahosadhapaṇḍitakāleti paññāpāramitāya pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa sattu Bhastajātake Senakapaṇḍitakāle—

---

1. Khu 4. 398 piṭṭhe Cariyāpiṭake.
2. (Mūgapakkhakāle) (I, Ka) Cariyāpiṭake pana 413 piṭṭhe passitabbā.
3. Khu 4. 407 piṭṭhe Cariyāpiṭake thokaṁ visadisaṁ.

"Paññāya vicinantohaṁ, brāhmaṇaṁ mocayiṁ dukhā.
Paññāya me samo natthi, esā me paññāpāramī"ti—

antobhastagataṁ sappaṁ dassentassa **paññāpāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Tathā vīriyapāramitādīnampi pūritattabhāvānaṁ parimāṇaṁ nāma natthi. Ekantena panassa Mahājanakajātake—

"Atīradassī jalamajjhe, hatā sabbeva mānusā.
Cittassa aññathā natthi, esā me vīriyapāramī"ti—

evaṁ mahāsamuddaṁ tarantassa **vīriyapāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Khantivādijātake—

"Acetanaṁva koṭṭente, tiṇhena pharasunā mamaṁ.
Kāsirāje na kuppāmi, esā me khantipāramī"ti—

evaṁ acetanabhāvena viya mahādukkhaṁ adhivāsentassa **khantipāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Mahāsutasomajātake—

"Saccavācaṁ anurakkhanto, cajitvā mama jīvitaṁ.
Mocesiṁ ekasataṁ khattiye, esā me saccapāramī"ti—

evaṁ jīvitaṁ cajitvā saccamanurakkhantassa **saccapāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Mūgapakkhajātake—

"Mātāpitā na me dessā, napi dessaṁ mahāyasaṁ[1].
Sabbaññutaṁ piyaṁ mayhaṁ, tasmā vatamadhiṭṭhahin"ti—

evaṁ jīvitampi cajitvā vataṁ adhiṭṭhahantassa **adhiṭṭhānapāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Suvaṇṇasāmajātake—

"Na maṁ koci uttasati, napihaṁ bhāyāmi kassaci.
Mettābalenupatthaddho, ramāmi pavane tadā"ti[2]—

evaṁ jīvitampi anoloketvā mettāyantassa **mettāpāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Lomahaṁsajātake—

1. Attā me na ca dessiyo (Khu 4. 413 piṭṭhe Cariyāpiṭake) 2. Khu 4. 418 piṭṭhe.

"Susāne seyyaṁ kappemi, chavaṭṭhikaṁ upanidhāyahaṁ.
Gāmaṇḍalā[1] upāgantvā, rūpaṁ dassenti'nappakan"ti[2]—

evaṁ gāmadārakesu niṭṭhubhanādīhi ceva mālāgandhūpahārādīhi ca sukhadukkhaṁ uppādentesupi upekkhaṁ anativattentassa **upekkhāpāramitā** paramatthapāramī nāma jātā. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato panesa attho Cariyāpiṭakato gahetabboti. Evaṁ pāramiyo pūretvā Vessantarattabhāve ṭhito—

"Acetanāyaṁ pathavī, aviññāya sukhaṁ dukhaṁ.
Sāpi dānabalā mayhaṁ, sattakkhattuṁ pakampathā"ti[3]—

evaṁ mahāpathavikampanādīni[4] mahāpuññāni karitvā āyupariyosāne tato cuto Tusitabhavane nibbatti. Iti Dīpaṅkarapādamūlato paṭṭhāya yāva ayaṁ Tusitapure nibbatti, ettakaṁ ṭhānaṁ **Dūrenidānaṁ** nāmāti veditabbaṁ.

Dūrenidānakathā niṭṭhitā.

---

2. Avidūrenidānakathā

Tusitapure vasanteyeva pana bodhisatte Buddhakolāhalaṁ nāma udapādi. Lokasmiṁ hi **tīṇi kolāhalāni** mahantāni uppajjanti kappakolāhalaṁ Buddhakolāhalaṁ cakkavattikolāhalanti. Tattha "vassasatasahassaccayena kappuṭṭhānaṁ bhavissatī"ti lokabyūhā nāma kāmāvacaradevā muttasirā vikiṇṇakesā rudamukhā[5] assūni hatthehi puñchamānā rattavatthanivatthā ativiya virūpavesadhārino hutvā manussapathe vicarantā evaṁ ārocenti "mārisā ito vassasatasahassaccayena kappuṭṭhānaṁ bhavissati, ayaṁ loko vinassissati, mahāsamuddopi sussissati, ayañca mahāpathavī Sineru ca pabbatarājā uḍḍayhissanti vinassissanti, yāva brahmalokā lokavināso bhavissati, mettaṁ mārisā bhāvetha, karuṇaṁ, muditaṁ, upekkhaṁ mārisā bhāvetha,

---

1. Gomaṇḍalā (Sī, I) 2. Khu 4. 419 piṭṭhe. 3. Khu 4. 396 piṭṭhe.
4. Mahāpaṭhaviṁ kampetvā (Sī, I), mahāpathavīkampanādikāraṇāni (Ka)
5. Rudammukhā (Sī, I)

mātaraṁ upaṭṭhahatha, pitaraṁ upaṭṭhahatha, kule jeṭṭhāpacāyino hothā”ti. Idaṁ **kappakolāhalaṁ** nāma. “Vassasahassaccayena pana Sabbuññubuddho loke uppajjissatī”ti lokapāladevatā “ito mārisā vassasahassaccayena Sabbaññubuddho loke uppajjissatī”ti ugghosentiyo āhiṇḍanti. Idaṁ **Buddhakolāhalaṁ** nāma. “Vassasatassaccayena cakkavattirājā uppajjissatī”ti devatāyo “ito mārisā vassasataccayena cakkavattirājā loke uppajjissatī”ti ugghosentiyo āhiṇḍanti. Idaṁ **cakkavattikolāhalaṁ** nāma. Imāni tīṇi kolāhalāni mahantāni honti.

Tesu Buddhakolāhalasaddaṁ sutvā sakaladasasahassacakkavāḷadevatā ekato sannipatitvā “asuko nāma satto Buddho bhavissatī”ti ñatvā taṁ upasaṅkamitvā āyācanti. Āyācamānā ca pubbanimittesu uppannesu āyācanti. Tadā pana sabbāpi tā ekekacakkavāḷe Cātumahārājasakkasuyāmasantusitasunimmita[1]vasavattimahābrahmehi saddhiṁ ekacakkavāḷe sannipatitvā Tusitabhavane bodhisattassa santikaṁ gantvā “mārisa tumhehi dasa pāramiyo pūrentehi na sakkasampattiṁ, na mārabrahmacakkavattisampattiṁ patthentehi pūritā, lokanittharaṇatthāya pana sabbaññutaṁ patthentehi pūritā, so vo dāni kālo mārisa Buddhattāya, samayo mārisa buddhattāyā”ti yāciṁsu.

Atha mahāsatto devatānaṁ paṭiññaṁ adatvāva kāladīpadesakulajanetti-āyuparicchedavasena **pañcamahāvilokanaṁ** nāma vilokesi. Tattha “kālo nu kho, akālo nu kho”ti paṭhamaṁ kālaṁ vilokesi. Tattha vassasatasahassato uddhaṁ vaḍḍhita-āyukālo kālo nāma na hoti. Kasmā? Tadā hi sattānaṁ jātijarāmaraṇāni na paññāyanti. Buddhānañca dhammadesanā tilakkhaṇamuttā nāma natthi. Tesaṁ “aniccaṁ dukkhaṁ anattā”ti kathentānaṁ “kiṁ nāmetaṁ kathentī”ti neva sotabbaṁ na saddhātabbaṁ maññanti, tato abhisamayo na hoti, tasmiṁ asati aniyyānikaṁ sāsanaṁ hoti. Tasmā so akālo. Vassasatato ūna-āyukālopi kālo nāma na hoti. Kasmā? Tadā hi sattā ussannakilesā honti, ussannakilesānañca dinno

1. Paranimmita (Sī, Ka)

ovādo ovādaṭṭhāne na tiṭṭhati, udake daṇḍarāji viya khippaṁ vigacchati. Tasmā sopi akālo. Vassasatasahassato pana paṭṭhāya heṭṭhā, vassasatato paṭṭhāya uddhaṁ āyukālo kālo nāma. Tadā ca vassasatāyukālo, atha mahāsatto "nibbattitabbakālo"ti kālaṁ passi.

Tato dīpaṁ vilokento saparivāre cattāro dīpe oloketvā "tīsu dīpesu Buddhā na nibbattanti, Jambudīpeyeva nibbattantī"ti dīpaṁ passi.

Tato "Jambudīpo nāma mahā, dasayojanasahassaparimāṇo, katarasmiṁ nu kho padese Buddhā nibbattantī"ti okāsaṁ vilokento Majjhimadesaṁ passi. Majjhimadeso nāma "puratthimāya disāya Gajaṅgalaṁ[1] nāma nigamo, tassa parena Mahāsālā, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Puratthimadakkhiṇāya disāya Sallavatī[2] nāma nadī, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇāya disāya Setakaṇṇikaṁ nāma nigamo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Pacchimāya disāya Thūṇaṁ nāma brāhmaṇagāmo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Uttarāya disāya Usīraddhajo nāma pabbato, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe"ti evaṁ Vinaye[3] vutto padeso. So āyāmato tīṇi yojanasatāni, vitthārato aḍḍhateyyāni, parikkhepato nava yojanasatānīti etasmiṁ padese Buddhā Paccekabuddhā aggasāvakā asīti mahāsāvakā cakkavattirājāno aññe ca mahesakkhā[4] khattiyabrāhmaṇagahapatimahāsālā uppajjanti. Idaṁ cettha Kapilavatthu nāma nagaraṁ, tattha mayā nibbattitabbanti niṭṭhaṁ agamāsi.

Tato kulaṁ vilokento "Buddhā nāma vessakule vā suddakule vā na nibbattanti. Lokasammate pana khattiyakule vā brāhmaṇakule vāti dvīsuyeva kulesu nibbattanti. Idāni ca khattiyakulaṁ lokasammataṁ, tattha nibbattissāmi. Suddhodano nāma rājā me pitā bhavissatī"ti kulaṁ passi.

---

1. Kajaṅgalaṁ (Sī, I), jaṅgalaṁ (Ka)
2. Salalavatī (Sī, I)
3. Vi 3. 287 piṭṭhe.
4. Mahesakkā (Sī, I)

Tato mātaraṁ vilokento “Buddhamātā nāma lolā surādhuttā na hoti, kappasatasahassaṁ pana pūritapāramī jātito paṭṭhāya akhaṇḍapañcasīlāyeva hoti. Ayañca Mahāmāyā nāma devī edisī, ayaṁ me mātā bhavissati, kittakaṁ panassā āyūti dasannaṁ māsānaṁ upari satta divasānī”ti passi.

Iti imaṁ pañcamahāvilokanaṁ viloketvā “kālo me mārisā Buddhabhāvāyā”ti devatānaṁ saṅgahaṁ karonto paṭiññaṁ datvā “gacchatha tumhe”ti tā devatā uyyojetvā Tusitadevatāhi parivuto Tusitapure Nandanavanaṁ pāvisi. Sabbadevalokesu hi Nandanavanaṁ atthiyeva. Tattha naṁ devatā “ito cuto sugatiṁ gaccha, ito cuto sugatiṁ gacchā”ti pubbe katakusalakammokāsaṁ sārayamānā vicaranti. So evaṁ devatāhi kusalaṁ sārayamānāhi parivuto tattha vicarantoyeva cavitvā Mahāmāyāya deviyā kucchismiṁ paṭisandhiṁ gaṇhi.

Tassa āvibhāvatthaṁ ayaṁ anupubbikathā—tadā kira Kapilavatthunagare āsāḷhinakkhattaṁ saṅghuṭṭhaṁ ahosi, mahājano nakkhattaṁ kīḷati. Mahāmāyāpi devī pure puṇṇamāya sattamadivasato paṭṭhāya vigatasurāpānaṁ mālāgandhavibhūtisampannaṁ nakkhattakīḷaṁ anubhavamānā sattame divase pātova uṭṭhāya gandhodakena nhāyitvā cattāri satasahassāni vissajjetvā mahādānaṁ datvā sabbālaṅkāravibhūsitā varabhojanaṁ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya alaṅkatapaṭiyattaṁ sirigabbhaṁ pavisitvā sirisayane nipannā niddaṁ okkamamānā imaṁ supinaṁ addasa—cattāro kira naṁ mahārājāno sayaneneva saddhiṁ ukkhipitvā Himavantaṁ netvā saṭṭhiyojanike manosilātale sattayojanikassa mahāsālarukkhassa heṭṭhā ṭhapetvā ekamantaṁ aṭṭhaṁsu. Atha nesaṁ deviyo āgantvā deviṁ Anotattadahaṁ netvā manussamalaharaṇatthaṁ nhāpetvā dibbavatthaṁ nivāsāpetvā gandhehi vilimpāpetvā dibbapupphāni piḷandhāpetvā tato avidūre eko rajatapabbato atthi, tassa anto kanakavimānaṁ atthi, tattha pācīnasīsakaṁ dibbasayanaṁ paññāpetvā nipajjāpesuṁ. Atha bodhisatto setavaravāraṇo hutvā tato avidūre eko suvaṇṇapabbato atthi, tattha vicaritvā tato oruyha rajatapabbataṁ abhiruhitvā uttaradisato āgamma rajatadāmavaṇṇāya soṇḍāya setapadumaṁ gahetvā koñcanādaṁ naditvā

kanakavimānaṁ pavisitvā mātusayanaṁ tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā dakkhiṇapassaṁ phāletvā kucchiṁ paviṭṭhasadiso ahosīti. Evaṁ uttarāsāḷhanakkhattena paṭisandhiṁ gaṇhi.

Punadivase pabuddhā devī taṁ supinaṁ rañño ārocesi. Rājā catusaṭṭhimatte brāhmaṇapāmokkhe pakkosāpetvā gomayaharitūpalittāya lājādīhi katamaṅgalasakkārāya bhūmiyā mahārahāni āsanāni paññāpetvā tattha nisinnānaṁ brāhmaṇānaṁ sappimadhusakkharābhisaṅkhatassa varapāyāsassa suvaṇṇarajatapātiyo pūretvā suvaṇṇarajatapātīhiyeva paṭikujjitvā adāsi, aññehi ca ahatavatthakapilagāvidānādīhi te santappesi. Atha nesaṁ sabbakāmehi santappitānaṁ brāhmaṇānaṁ supinaṁ ārocāpetvā "kiṁ bhavissatī"ti pucchi. Brāhmaṇā āhaṁsu "mā cintayi mahārāja, deviyā te kucchimhi gabbho patiṭṭhito, so ca kho purisagabbho, na itthigabbho, putto te bhavissati, so sace agāraṁ ajjhāvasissati, rājā bhavissati cakkavattī. Sace agārā nikkhamma pabbajissati, Buddho bhavissati loke vivaṭacchado[1]"ti.

Bodhisattassa pana mātukucchimhi paṭisandhiggahaṇakkhaṇeyeva ekappahāreneva sakaladasasahassī lokadhātu saṅkampi sampakampi sampavedhi. **Dvattiṁsa pubbanimittāni** pāturahesuṁ—dasasu cakkavāḷasahassesu appamāṇo obhāso phari, tassa taṁ siriṁ daṭṭhukāmā viya andhā cakkhūni paṭilabhiṁsu, badhirā saddaṁ suṇiṁsu, mūgā samālapiṁsu, khujjā ujugattā ahesuṁ, paṅgulā padasā gamanaṁ paṭilabhiṁsu, bandhanagatā sabbasattā andubandhanādīhi mucciṁsu, sabbanirayesu aggī nibbāyiṁsu, pettivisayesu khuppipāsā vūpasamiṁsu, tiracchānānaṁ bhayaṁ nāhosi, sabbasattānaṁ rogo vūpasami, sabbasattā piyaṁvadā ahesuṁ, madhurenākārena assā hasiṁsu, vāraṇā gajjiṁsu, sabbatūriyāni sakaṁ sakaṁ ninnādaṁ muñciṁsu, aghaṭṭitāniyeva manussānaṁ hatthūpagādīni ābharaṇāni viraviṁsu, sabbā disā vippasannā ahesuṁ, sattānaṁ sukhaṁ uppādayamāno mudusītalo vāto vāyi, akālamegho vassi, pathavitopi udakaṁ ubbhijjitvā vissandi, pakkhino ākāsagamanaṁ vijahiṁsu, nadiyo asandamānā aṭṭhaṁsu, mahāsamuddo madhurodako ahosi, sabbatthakameva pañcavaṇṇehi

1. Vivaṭṭacchado (Sī, I)

padumehi sañchannatalo ahosi, thalajajalajādīni sabbapupphāni pupphiṁsu, rukkhānaṁ khandhesu khandhapadumāni, sākhāsu sākhāpadumāni, latāsu latāpadumāni pupphiṁsu, ghana[1] silātalāni bhinditvā uparūpari satapattāni hutvā daṇḍapadumāni nāma nikkhamiṁsu, ākāse olambakapadumāni nāma nibbattiṁsu, samantato pupphavassāni vassiṁsu, ākāse dibbatūriyāni vajjiṁsu, sakaladasasahassī lokadhātu vaṭṭetvā vissaṭṭhamālāguḷo viya, uppīḷetvā baddhamālākalāpo viya alaṅkatapaṭiyattamālāsanaṁ viya ca ekamālāmālinī[2] vipphurantavāḷabījanī pupphadhūpagandhaparivāsitā paramasobhaggappattā ahosi.

Evaṁ gahitapaṭisandhikassa bodhisattassa paṭisandhiggahaṇakālato paṭṭhāya bodhisattassa ceva bodhisattamātuyā ca upaddavanivāraṇatthaṁ khaggahatthā cattāro devaputtā ārakkhaṁ gaṇhiṁsu. Bodhisattassa mātuyā purisesu rāgacittaṁ nuppajji, lābhaggayasaggappattā ca ahosi sukhinī akilantakāyā. Bodhisattañca antokucchigataṁ vippasanne maṇiratane āvutapaṇḍusuttaṁ viya passati. Yasmā ca bodhisattena vasitakucchi nāma cetiyagabbhasadisā hoti, na sakkā aññena sattena āvasituṁ vā paribhuñjituṁ vā, tasmā bodhisattamātā sattāhajāte bodhisatte kālaṁ katvā Tusitapure nibbatti. Yathā ca aññā itthiyo dasamāse appatvāpi[3] atikkamitvāpi nisinnāpi nipannāpi vijāyanti, na evaṁ bodhisattamātā. Sā pana bodhisattaṁ dasamāse kucchinā pariharitvā ṭhitāva vijāyati. Ayaṁ **bodhisattamātudhammatā.**

Mahāmāyāpi devī pattena telaṁ viya dasamāse kucchinā bodhisattaṁ pariharitvā paripuṇṇagabbhā ñātigharaṁ gantukāmā Suddhodanamahārājassa ārocesi "icchāmahaṁ deva kulasantakaṁ Devadahanagaraṁ gantun"ti. Rājā "sādhū"ti sampaṭicchitvā Kapilavatthuto yāva Devadahanagarā maggaṁ samaṁ kāretvā kadalipuṇṇaghaṭadhajapaṭākādīhi alaṅkārehi alaṅkārāpetvā deviṁ sovaṇṇasivikāya nisīdāpetvā amaccasahassena ukkhipāpetvā mahantena parivārena pesesi. Dvinnaṁ pana nagarānaṁ antare ubhayanagaravāsīnampi Lumbinīvanaṁ nāma Maṅgalasālavanaṁ atthi, tasmiṁ samaye mūlato paṭṭhāya yāva aggasākhā sabbaṁ ekapāliphullaṁ ahosi,

1. Bahala... (Sī) 2. Ekamālinī (Sī) 3. Appattāpi (sabbattha)

sākhantarehi ceva pupphantarehi ca pañcavaṇṇā bhamaragaṇā nānappakārā ca sakuṇasaṅghā madhurassarena vikūjantā vicaranti. Sakalaṁ Lumbinīvanaṁ Cittalatāvanasadisaṁ, mahānubhāvassa rañño susajjita-āpānamaṇḍalaṁ viya ahosi. Deviyā taṁ disvā Sālavane kīḷitukāmatā udapādi. Amaccā deviṁ gahetvā Sālavanaṁ pavisiṁsu. Sā Maṅgalasālamūlaṁ upagantvā Sālasākhaṁ gaṇhitukāmā ahosi, Sālasākhā suseditavettaggaṁ viya oṇamitvā deviyā hatthasamīpaṁ upagañchi, sā hatthaṁ pasāretvā sākhaṁ aggahesi. Tāvadeva ca deviyā kammajavātā caliṁsu, athassā sāṇiṁ parikkhipāpetvā mahājano paṭikkami, Sālasākhaṁ gahetvā tiṭṭhamānāya eva cassā gabbhavuṭṭhānaṁ ahosi. Taṅkhaṇaññeva cattāro visuddhacittā Mahābrahmāno suvaṇṇajālaṁ ādāya sampattā. Te tena suvaṇṇajālena bodhisattaṁ sampaṭicchitvā mātu purato ṭhatvā[1] "attamanā devi hohi, mahesakkho te putto uppanno"ti āhaṁsu.

Yathā pana aññe sattā mātukucchito nikkhamantā paṭikūlena asucinā makkhitā nikkhamanti, na evaṁ bodhisatto. So pana dhammāsanato otaranto dhammakathiko viya, nisseṇito otaranto puriso viya ca dve hatthe dve ca pāde pasāretvā ṭhitakova mātukucchisambhavena kenaci asucinā amakkhito suddho visado kāsikavatthe nikkhittamaṇiratanaṁ viya jotento mātukucchito nikkhami. Evaṁ santepi bodhisattassa ca bodhisattamātuyā ca sakkāratthaṁ ākāsato dve udakadhārā nikkhamitvā bodhisattassa ca bodhisattamātuyā ca sarīre utuṁ gāhāpesuṁ.

Atha naṁ suvaṇṇajālena paṭiggahetvā ṭhitānaṁ brahmānaṁ hatthato cattāro mahārājāno maṅgalasammatāya sukhasamphassāya ajinappaveṇiyā gaṇhiṁsu, tesaṁ hatthato manussā dukūlacumbaṭakena gaṇhiṁsu, manussānaṁ hatthato muccitvā pathaviyaṁ patiṭṭhāya puratthimadisaṁ olokesi, anekāni cakkavāḷasahassāni ekaṅgaṇāni ahesuṁ. Tattha devamanussā gandhamālādīhi pūjayamānā "mahāpurisa idha tumhehi sadiso añño natthi, kutettha uttaritaro"ti āhaṁsu. Evaṁ catasso

---

1. Ṭhapetvā (I, Ka)

disā, catasso anudisā ca heṭṭhā, uparīti dasapi disā anuviloketvā attanā sadisaṁ kañci adisvā "ayaṁ uttarādisā"ti sattapadavītihārena agamāsi mahābrahmunā setacchattaṁ dhārayamānena[1], suyāmena vāḷabījaniṁ, aññāhi ca devatāhi sesarājakakudhabhaṇḍahatthāhi anugammamāno. Tato sattamapade ṭhito "aggohamasmi lokassā"ti-ādikaṁ āsabhiṁ vācaṁ nicchārento sīhanādaṁ nadi.

Bodhisatto hi tīsu attabhāvesu mātukucchito nikkhantamattova vācaṁ nicchāresi Mahosadhattabhāve, Vessantarattabhāve, imasmiṁ attabhāve cāti. Mahosadhattabhāve kirassa mātukucchito nikkhamantasseva Sakko devarājā āgantvā candanasāraṁ hatthe ṭhapetvā gato, so taṁ muṭṭhiyaṁ katvāva nikkhanto. Atha naṁ mātā "tāta kiṁ gahetvā āgatosī"ti pucchi. Osadhaṁ ammāti. Iti osadhaṁ gahetvā āgatattā "Osadhadārako"tvevassa nāmaṁ akaṁsu. Taṁ osadhaṁ gahetvā cāṭiyaṁ pakkhipiṁsu, āgatāgatānaṁ andhabadhirādīnaṁ tadeva sabbarogavūpasamāya bhesajjaṁ ahosi. Tato "mahantaṁ idaṁ osadhaṁ, mahantaṁ idaṁ osadhan"ti uppannavacanaṁ upādāya "Mahosadho"tvevassa nāmaṁ jātaṁ. Vessantarattabhāve pana mātukucchito nikkhamanto[2] dakkhiṇahatthaṁ pasāretvāva "atthi nu kho amma kiñci gehasmiṁ, dānaṁ dassāmī"ti vadanto nikkhami. Athassa mātā "sadhane kule nibbattosi tātā"ti puttassa hatthaṁ attano hatthatale katvā sahassatthavikaṁ ṭhapāpesi. Imasmiṁ pana attabhāve imaṁ sīhanādaṁ nadīti evaṁ bodhisatto tīsu attabhāvesu mātukucchito nikkhantamattova vācaṁ nicchāresi. Yathā ca paṭisandhiggahaṇakkhaṇe tathā jātikkhaṇepissa dvattiṁsa pubbanimittāni pāturahesuṁ. Yasmiṁ pana samaye amhākaṁ bodhisatto Lumbinīvane jāto, tasmiṁyeva samaye **Rāhulamātā** devī, **Ānandatthero, Channo** amacco, **Kāḷudāyī** amacco, **Kaṇḍako**[3] assarājā, **Mahābodhirukkho,** catasso **nidhikumbhiyo** ca jātā. Tattha ekā nidhikumbhī gāvutappamāṇā, ekā aḍḍhayojanappamāṇā, ekā tigāvutappamāṇā, ekā yojanappamāṇā. Gambhīrato pathavīpariyantā eva ahosīti[4]. Ime **satta sahajātā** nāma.

---

1. Dhāriyamāno (Sī, I) 2. Nikkhantamatto (Ka) 3. Kanthako (Sī, I)
4. Idaṁ vākyaṁ Jātakaṭṭhakathāyaṁ na dissati.

Ubhayanagaravāsino bodhisattaṁ gahetvā Kapilavatthunagarameva agamaṁsu. Taṁ divasaṁyeva ca “Kapilavatthunagare Suddhodanamahārājassa putto jāto, ayaṁ kumāro bodhimūle nisīditvā Buddho bhavissatī”ti Tāvatiṁsabhavane haṭṭhatuṭṭhā devasaṅghā celukkhepādīni pavattentā kīḷiṁsu. Tasmiṁ samaye Suddhodanamahārājassa kulūpako aṭṭhasamāpattilābhī **Kāladevalo**[1] nāma tāpaso bhattakiccaṁ katvā divāvihāratthāya Tāvatiṁsabhavanaṁ gantvā tattha divāvihāraṁ nisinno tā devatā tathā kīḷamānā disvā “kiṁ kāraṇā tumhe evaṁ tuṭṭhamānasā kīḷatha, mayhampetaṁ kāraṇaṁ kathethā”ti pucchi[2]. Devatā āhaṁsu “mārisa Suddhodanamahārājassa putto jāto, so Bodhimaṇḍe nisīditvā Buddho hutvā dhammacakkaṁ pavattessati, ‘tassa anantaṁ Buddhalīḷaṁ daṭṭhuṁ, dhammañca sotuṁ lacchāmā’ti iminā kāraṇena tuṭṭhāmhā”ti. Tāpaso tāsaṁ vacanaṁ sutvā khippaṁ devalokato oruyha rājanivesanaṁ pavisitvā paññattāsane nisinno “putto kira te mahārāja jāto, passissāmi nan”ti āha. Rājā alaṅkatapaṭiyattaṁ kumāraṁ āharāpetvā tāpasaṁ vandāpetuṁ abhihari, bodhisattassa pādā parivattitvā tāpasassa jaṭāsu patiṭṭhahiṁsu. Bodhisattassa hi tenattabhāvena vanditabbayuttako nāma añño natthi. Sace hi ajānantā bodhisattassa sīsaṁ tāpasassa pādamūle ṭhapeyyuṁ, sattadhā tassa muddhā phaleyya. Tāpaso “na me attānaṁ nāsetuṁ yuttan”ti uṭṭhāyāsanā bodhisattassa añjaliṁ paggahesi. Rājā taṁ acchariyaṁ disvā attano puttaṁ vandi.

Tāpaso atīte cattālīsa kappe, anāgate cattālīsāti asīti kappe anussarati. Bodhisattassa lakkhaṇasampattiṁ disvā “bhavissati nu kho Buddho, udāhu no”ti āvajjetvā upadhārento “nissaṁsayena Buddho bhavissatī”ti ñatvā “acchariyapuriso ayan”ti sitaṁ akāsi. Tato “ahaṁ imaṁ acchariyapurisaṁ Buddhabhūtaṁ daṭṭhuṁ labhissāmi nu kho, no”ti upadhārento “na labhissāmi, antarāyeva kālaṁ katvā Buddhasatenapi Buddhasahassenapi gantvā bodhetuṁ asakkuṇeyye arūpabhave nibbattissāmī”ti disvā “evarūpaṁ nāma acchariyapurisaṁ Buddhabhūtaṁ daṭṭhuṁ na labhissāmi, mahatī vata me jāni bhavissatī”ti parodi.

---

1. Kāladevilo (Ka) 2. Āha (Sī)

Manussā disvā "amhākaṁ ayyo idāneva hasitvā puna paroditvā patiṭṭhito, kiṁ nu kho bhante amhākaṁ ayyaputtassa koci antarāyo bhavissatī"ti taṁ pucchiṁsu. Natthetassa antarāyo, nissaṁsayena Buddho bhavissatīti. Atha kasmā bhante paroditthāti. "Evarūpaṁ purisaṁ Buddhabhūtaṁ daṭṭhuṁ na labhissāmi, 'mahatī vata me jāni bhavissatī'ti attānaṁ anusocanto rodāmī"ti āha. Tato so "kiṁ nu kho me ñātakesu koci etaṁ Buddhabhūtaṁ daṭṭhuṁ labhissatī"ti upadhārento attano bhāgineyyaṁ Nālakadārakaṁ addasa. So bhaginiyā gehaṁ gantvā "kahaṁ te putto Nālako"ti. Atthi gehe ayyāti. "Pakkosāhi nan"ti pakkosāpetvā attano santikaṁ āgataṁ kumāraṁ āha "tāta Suddhodanamahārājassa kule putto jāto, Buddhaṅkuro eso, pañcatiṁsa vassāni atikkamitvā Buddho bhavissati, tvaṁ etaṁ daṭṭhuṁ labhissasi, ajjeva pabbajāhī"ti. Sattāsītikoṭidhane kule nibbattadārakopi "na maṁ mātulo anatthe niyojessatī"ti cintetvā tāvadeva antarāpaṇato kāsāyāni ceva mattikāpattañca āharāpetvā kesamassuṁ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā "yo loke uttamapuggalo, taṁ uddissa mayhaṁ pabbajjā"ti bodhisattābhimukhaṁ añjaliṁ paggayha pañcapatiṭṭhitena vanditvā pattaṁ thavikāya pakkhipitvā aṁsakūṭe olaggetvā Himavantaṁ pavisitvā samaṇadhammaṁ akāsi. So paramābhisambodhippattaṁ Tathāgataṁ upasaṅkamitvā Nālakapaṭipadaṁ kathāpetvā puna Himavantaṁ pavisitvā arahattaṁ patvā ukkaṭṭhapaṭipadaṁ paṭipanno satteva māse āyuṁ pāletvā ekaṁ suvaṇṇapabbataṁ nissāya ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi.

Bodhisattampi kho pañcamadivase sīsaṁ nhāpetvā "nāmaggahaṇaṁ gaṇhissāmā"ti rājabhavanaṁ catujjātiyagandhehi vilimpetvā lājapañcamakāni pupphāni vikiritvā asambhinnapāyāsaṁ sampādetvā[1] tiṇṇaṁ vedānaṁ pāraṅgate aṭṭhasataṁ[2] brāhmaṇe nimantetvā rājabhavane nisīdāpetvā subhojanaṁ bhojāpetvā mahāsakkāraṁ katvā "kiṁ nu kho bhavissatī"ti lakkhaṇāni pariggahāpesuṁ. Tesu—

1. Pacāpetvā (Sī, I) 2. Aṭṭhuttarasataṁ (Sī)

Rāmo Dhajo Lakkhaṇo cāpi Mantī[1],
Yañño Subhojo[2] Suyāmo Sudatto.
Ete tadā aṭṭha ahesuṁ brāhmaṇā,
Chaḷaṅgavā mantaṁ viyākariṁsūti[3]—

Ime aṭṭheva brāhmaṇā **lakkhaṇapariggāhakā** ahesuṁ. Paṭisandhiggahaṇadivase supinopi eteheva pariggahito. Tesu satta janā dve aṅguliyo ukkhipitvā dvidhā naṁ byākariṁsu "imehi lakkhaṇehi samannāgato sace agāraṁ ajjhāvasissati, rājā bhavissati cakkavattī, sace pabbajissati, Buddho bhavissatī"ti sabbaṁ cakkavattirañño sirivibhavaṁ ācikkhiṁsu. Tesaṁ pana sabbadaharo gottato Koṇḍañño nāma māṇavo bodhisattassa varalakkhaṇasampattiṁ oloketvā "imassa agāramajjhe ṭhānakāraṇaṁ natthi, ekantenesa[4] vivaṭacchado Buddho bhavissatī"ti ekameva aṅguliṁ ukkhipitvā ekaṁsabyākaraṇaṁ byākāsi. Ayañhi katādhikāro pacchimabhavikasatto paññāya itare satta jane abhibhavitvā imehi lakkhaṇehi samannāgatassa bodhisattassa ekantabuddhabhāvasaṅkhātaṁ ekameva gatiṁ addasa, tasmā ekaṁ aṅguliṁ ukkhipitvā evaṁ byākāsi. Athassa nāmaṁ gaṇhantā sabbalokassa atthasiddhikarattā **"Siddhattho"**ti nāmaṁ akaṁsu.

Atha kho te brāhmaṇā attano attano gharāni gantvā putte āmantayiṁsu "tātā amhe mahallakā, Suddhodanamahārājassa puttaṁ sabbaññutaṁ pattaṁ mayaṁ sambhāveyyāma vā[5] no vā, tumhe tasmiṁ kumāre sabbaññutaṁ patte tassa sāsane pabbajeyyāthā"ti. Te sattapi janā yāvatāyukaṁ ṭhatvā yathākammaṁ gatā, Koṇḍaññamāṇavoyeva pana arogo ahosi. So mahāsatte vuddhimanvāya mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā pabbajitvā anukkamena Uruvelaṁ gantvā "ramaṇīyo vata ayaṁ bhūmibhāgo, alaṁ vatidaṁ padhānatthikassa kulaputtassa padhānāyā"ti cittaṁ uppādetvā tattha vāsaṁ upagate "mahāpuriso pabbajito"ti sutvā tesaṁ brāhmaṇānaṁ putte upasaṅkamitvā evamāha "Siddhatthakumāro

---

1. Jotimanti (Ka)
2. Koṇḍañño ca Bhojo (Sī, I)
3. Khu 11. 229 piṭṭhe Milindapañhepi, Ma-Ṭṭha 2. 92 piṭṭhepi passitabbaṁ.
4. Ekanteneva (Sī)
5. Sampāpuṇeyyāma vā (Sī, I)

kira pabbajito, so nissaṁsayena Buddho bhavissati. Sace tumhākaṁ pitaro arogā assu, ajja nikkhamitvā pabbajeyyuṁ. Sace tumhepi iccheyyātha, etha, mayaṁ taṁ mahāpurisaṁ anupabbajissāmā"ti[1]. Te sabbe ekacchandā bhavituṁ nāsakkhiṁsu, tesu tayo janā na pabbajiṁsu, Koṇḍaññabrāhmaṇaṁ jeṭṭhakaṁ katvā itare cattāro pabbajiṁsu. Te pañcapi janā **Pañcavaggiya**ttherā nāma jātā.

Tadā pana Suddhodanarājā "kiṁ disvā mayhaṁ putto pabbajissatī"ti pucchi. Cattāri pubbanimittānīti. Katarañca katarañcāti. Jarājiṇṇaṁ byādhitaṁ mataṁ pabbajitanti. Rājā "ito paṭṭhāya evarūpānaṁ mama puttassa santikaṁ upasaṅkamituṁ mā adattha, mayhaṁ puttassa Buddhabhāvena kammaṁ natthi, ahaṁ mama puttaṁ dvisahassadīpaparivārānaṁ catunnaṁ mahādīpānaṁ issariyādhipaccaṁ cakkavattirajjaṁ karontaṁ chattiṁsayojanaparimaṇḍalāya parisāya parivutaṁ gaganatale vicaramānaṁ passitukāmo"ti. Evañca pana vatvā imesaṁ catuppakārānaṁ nimittānaṁ kumārassa cakkhupathe āgamananivāraṇatthaṁ catūsu disāsu gāvute gāvute ārakkhaṁ ṭhapesi. Taṁ divasañca maṅgalaṭṭhāne sannipatitesu asītiyā ñātikulasahassesu ekameko ekamekaṁ puttaṁ paṭijāni "ayaṁ Buddho vā hotu rājā vā, mayaṁ ekamekaṁ puttaṁ dassāma. Sacepi Buddho bhavissati, khattiyasamaṇagaṇeheva parivārito vicarissati. Sacepi rājā bhavissati, khattiyakumāreheva purakkhataparivārito vicarissatī"ti. Rājāpi bodhisattassa uttamarūpasampannā vigatasabbadosā dhātiyo paccupaṭṭhāpesi. Bodhisatto mahantena parivārena mahantena sirisobhaggena vaḍḍhati.

Athekadivasaṁ rañño **Vappamaṅgalaṁ** nāma ahosi. Taṁ divasaṁ sakalanagaraṁ devanagaraṁ viya alaṅkaronti, sabbe dāsakammakarādayo ahatavatthanivatthā gandhamālādipaṭimaṇḍitā rājakule sannipatanti, rañño kammante naṅgalasahassaṁ yojayanti, tasmiṁ pana divase ekenūna-aṭṭhasatanaṅgalāni saddhiṁ balibaddarasmiyottehi rajataparikkhatāni[2] honti, rañño ālambananaṅgalaṁ pana rattasuvaṇṇaparikkhataṁ[2] hoti. Balibaddānaṁ siṅga[3] rasmipatodāpi suvaṇṇaparikkhatāva[2] honti. Rājā mahāparivārena

1. Ahaṁ mahāpurisaṁ anupabbajissāmīti (Sī)
2. ...parikkhittāni, ...parikkhittaṁ, ...parikkhittāva (Ka)
3. Siṅgā (Sī)

nikkhamanto puttaṁ gahetvāva agamāsi. Kammantaṭṭhāne eko jamburukkho bahalapalāso sandacchāyo ahosi. Tassa heṭṭhā kumārassa sayanaṁ paññāpetvā upari suvaṇṇatārakakhacitavitānaṁ bandhāpetvā sāṇipākārena parikkhipāpetvā ārakkhaṁ ṭhapetvā rājā sabbālaṅkāraṁ alaṅkaritvā amaccagaṇaparivuto naṅgalakaraṇaṭṭhānaṁ agamāsi. Tattha rājā suvaṇṇanaṅgalaṁ gaṇhāti, amaccā ekenūna-aṭṭhasatarajatanaṅgalāni, kassakā sesanaṅgalāni. Te tāni gahetvā ito cito ca kasanti. Rājā pana orato vā pāraṁ gacchati, pārato vā oraṁ āgacchati. Etasmiṁ ṭhāne mahāsampatti ahosi. Bodhisattaṁ parivāretvā nisinnā dhātiyo "rañño sampattiṁ passāmā"ti antosāṇito bahi nikkhantā. Bodhisatto ito cito ca olokento kañci adisvāva vegena uṭṭhāya pallaṅkaṁ ābhujitvā ānāpāne pariggahetvā paṭhamajjhānaṁ nibbattesi. Dhātiyo khajjabhojjantare vicaramānā thokaṁ cirāyiṁsu. Sesarukkhānaṁ chāyā vītivattā, tassa pana jamburukkhassa chāyā parimaṇḍalā hutvā aṭṭhāsi. Dhātiyo "ayyaputto ekako"ti vegena sāṇiṁ ukkhipitvā anto pavisamānā bodhisattaṁ sayane pallaṅkena nisinnaṁ tañca pāṭihāriyaṁ disvā gantvā rañño ārocesuṁ "deva kumāro evaṁ nisinno, aññesaṁ rukkhānaṁ chāyā vītivattā jamburukkhassa pana chāyā parimaṇḍalā ṭhitā"ti. Rājā vegenāgantvā pāṭihāriyaṁ disvā "ayaṁ te tāta dutiyavandanā"ti puttaṁ vandi.

Atha anukkamena bodhisatto soḷasavassuddesiko jāto. Rājā bodhisattassa tiṇṇaṁ utūnaṁ anucchavike tayo pāsāde kāresi ekaṁ navabhūmikaṁ, ekaṁ sattabhūmikaṁ, ekaṁ pañcabhūmikaṁ, cattālīsasahassā ca nāṭakitthiyo upaṭṭhāpesi. Bodhisatto devo viya accharāsaṅghaparivuto alaṅkatanāṭakitthīhi parivuto nippurisehi tūriyehi paricāriyamāno mahāsampattiṁ anubhavanto utuvārena tīsu pāsādesu vihāsi. Rāhulamātā panassa devī aggamahesī ahosi.

Tassevaṁ mahāsampattiṁ anubhavantassa ekadivasaṁ ñātisaṅghassa abbhantare ayaṁ kathā udapādi "Siddhattho kīḷāpasutova[1] vicarati[2], na kiñci sippaṁ sikkhati, saṅgāme paccupaṭṭhite kiṁ karissatī"ti. Rājā bodhisattaṁ

---

1. Khiḍḍāpasutova (Sī, I)   2. Viharati (Sī, I, Ka)

pakkosāpetvā "tāta tava ñātakā 'Siddhattho kiñci sippaṁ asikkhitvā kīḷāpasutova vicaratī'ti vadanti, ettha kiṁ sattu[1] pattakāle[2] maññasī"ti. Deva mama sippaṁ sikkhanakiccaṁ natthi, nagare mama sippadassanatthaṁ bheriṁ carāpetha "ito sattame divase ñātakānaṁ sippaṁ dassessāmī"ti. Rājā tathā akāsi. Bodhisatto akkhaṇavedhivālavedhidhanuggahe sannipātāpetvā mahājanassa majjhe aññehi dhanuggahehi asādhāraṇaṁ ñātakānaṁ dvādasavidhaṁ sippaṁ dassesi. Taṁ **Sarabhaṅgajātake** āgatanayeneva veditabbaṁ. Tadā tassa ñātisaṅgho nikkaṅkho ahosi.

Athekadivasaṁ bodhisatto uyyānabhūmiṁ gantukāmo sārathiṁ āmantetvā "rathaṁ yojehī"ti āha. So "sādhū"ti paṭissuṇitvā mahārahaṁ uttamarathaṁ sabbālaṅkārena alaṅkaritvā kumudapattavaṇṇe cattāro maṅgalasindhave yojetvā bodhisattassa paṭivedesi. Bodhisatto devavimānasadisaṁ rathaṁ abhiruhitvā uyyānābhimukho agamāsi. Devatā "Siddhatthakumārassa abhisambujjhanakālo āsanno, pubbanimittaṁ dassessāmā"ti ekaṁ devaputtaṁ jarājiṇṇaṁ[3] khaṇḍadantaṁ palitakesaṁ vaṅkaṁ obhaggasarīraṁ daṇḍahatthaṁ pavedhamānaṁ katvā dassesuṁ. Taṁ bodhisatto ceva sārathi ca passanti. Tato bodhisatto "samma[4] ko nāmesa puriso, kesāpissa na yathā aññesan"ti mahāpadāne[5] āgatanayena sārathiṁ pucchitvā tassa vacanaṁ sutvā "dhiratthu vata bho jāti, yatra hi nāma jātassa jarā paññāyissatī"ti saṁviggahadayo tatova paṭinivattitvā pāsādameva abhiruhi. Rājā "kiṁ kāraṇā mama putto khippaṁ paṭinivattī"ti pucchi. Jiṇṇapurisaṁ disvā devāti. "Jiṇṇakaṁ disvā pabbajissatīti āhaṁsu, kasmā maṁ nāsetha, sīghaṁ puttassa nāṭakāni sajjetha, sampattiṁ anubhavanto pabbajjāya satiṁ na karissatī"ti vatvā ārakkhaṁ vaḍḍhetvā sabbadisāsu addhayojane addhayojane ārakkhaṁ ṭhapesi.

Punekadivasaṁ bodhisatto tatheva uyyānaṁ gacchanto devatābhinimmitaṁ byādhitaṁ purisaṁ disvā purimanayeneva pucchitvā saṁviggahadayo nivattitvā

---

1. Idaṁ padaṁ natthi Sī-potthake. 2. Sampannakāle (I) 3. Jarājajjaraṁ (Ka)
4. Samma sārathi (Sī) 5. Dī 2. 19 piṭṭhe.

pāsādaṁ abhiruhi. Rājāpi pucchitvā heṭṭhā vuttanayeneva saṁvidahitvā puna vaḍḍhetvā samantā tigāvutappamāṇe padese ārakkhaṁ ṭhapesi. Aparampi ekadivasaṁ bodhisatto tatheva uyyānaṁ gacchanto devatābhinimmitaṁ kālaṅkataṁ disvā purimanayeneva pucchitvā saṁviggahadayo puna nivattitvā pāsādaṁ abhiruhi. Rājāpi pucchitvā heṭṭhā vuttanayeneva saṁvidahitvā puna vaḍḍhetvā samantato yojanappamāṇe padese ārakkhaṁ ṭhapesi. Aparaṁ panekadivasaṁ uyyānaṁ gacchanto tatheva devatābhinimmitaṁ sunivatthaṁ supārutaṁ pabbajitaṁ disvā "ko nāmeso sammā"ti sārathiṁ pucchi. Sārathi kiñcāpi Buddhuppādassa abhāvā pabbajitaṁ vā pabbajitaguṇe vā na jānāti, devatānubhāvena pana "pabbajito nāmāyaṁ devā"ti vatvā pabbajjāya guṇe vaṇṇesi. Bodhisatto pabbajjāya ruciṁ uppādetvā taṁ divasaṁ uyyānaṁ agamāsi. Dīghabhāṇakā panāhu "cattāripi nimittāni ekadivaseneva disvā agamāsī"ti.

So tattha divasabhāgaṁ kīḷitvā maṅgalapokkharaṇiyaṁ nhāyitvā atthaṅgate sūriye maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi attānaṁ alaṅkārāpetukāmo, athassa paricārakapurisā nānāvaṇṇāni dussāni nānappakārā ābharaṇavikatiyo mālāgandhavilepanāni ca ādāya samantā parivāretvā aṭṭhaṁsu. Tasmiṁ khaṇe Sakkassa nisinnāsanaṁ uṇhaṁ ahosi. So "ko nu kho maṁ imamhā ṭhānā cāvetukāmosī"ti upadhārento bodhisattassa alaṅkāretukāmataṁ ñatvā vissakammaṁ āmantesi "samma Vissakamma Siddhatthakumāro ajja aḍḍharattasamaye[1] mahābhinikkhamanaṁ nikkhamissati, ayamassa pacchimo alaṅkāro, tvaṁ uyyānaṁ gantvā mahāpurisaṁ dibbālaṅkārehi alaṅkarohī"ti. So "sādhū"ti paṭissuṇitvā devānubhāvena taṅkhaṇaññeva bodhisattaṁ upasaṅkamitvā tasseva kappakasadiso hutvā dibbadussena bodhisattassa sīsaṁ veṭhesi. Bodhisatto hatthasamphasseneva "nāyaṁ manusso, devaputto ayan"ti aññāsi. Veṭhanena veṭhitamatte sīse moḷiyaṁ maṇiratanākārena dussasahassaṁ abbhuggañchi, puna veṭhentassa dussasahassanti dasakkhattuṁ veṭhentassa dasa dussasahassāni abbhuggacchiṁsu. "Sīsaṁ khuddakaṁ, dussāni

---

1. Aḍḍharattisamaye (Sī, I)

bahūni, kathaṁ abbhuggatānī"ti na cintetabbaṁ. Tesu hi sabbamahantaṁ āmalaka[1]pupphappamāṇaṁ, avasesāni kadambaka[2]pupphappamāṇāni ahesuṁ. Bodhisattassa sīsaṁ kiñjakkhagavacchitaṁ viya kuyyakapupphaṁ ahosi.

Athassa sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitassa sabbatālāvacaresu sakāni sakāni paṭibhānāni dassayantesu, brāhmaṇesu "jayanandā"ti-ādivacanehi, sutamaṅgalikādīsu[3] ca nānappakārehi maṅgalavacanatthutighosehi sambhāventesu sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṁ taṁ rathavaraṁ abhiruhi. Tasmiṁ samaye "Rāhulamātā[4] puttaṁ vijātā"ti sutvā Suddhodanamahārājā "puttassa me tuṭṭhiṁ nivedethā"ti sāsanaṁ pahiṇi. Bodhisatto taṁ sutvā "rāhu jāto, bandhanaṁ jātan"ti āha. Rājā "kiṁ me putto avacā"ti pucchitvā taṁ vacanaṁ sutvā "ito paṭṭhāya me nattā **'Rāhulakumāro'**tveva nāma hotū"ti āha.

Bodhisattopi kho rathavaraṁ āruyha atimahantena yasena atimanoramena sirisobhaggena nagaraṁ pāvisi. Tasmiṁ samaye **Kisāgotamī** nāma khattiyakaññā uparipāsādavaratalagatā nagaraṁ padakkhiṇaṁ kurumānassa bodhisattassa rūpasiriṁ disvā pītisomanassajātā imaṁ udānaṁ udānesi—

"Nibbutā nūna sā mātā, nibbuto nūna so pitā.
Nibbutā nūna sā nārī, yassāyaṁ īdiso patī"ti[5].

Bodhisatto taṁ sutvā cintesi "ayaṁ evamāha 'evarūpaṁ attabhāvaṁ passantiyā mātu hadayaṁ nibbāyati, pitu hadayaṁ nibbāyati, Pajāpatiyā hadayaṁ nibbāyatī'ti. Kismiṁ nu kho nibbute hadayaṁ nibbutaṁ nāma hotī"ti. Athassa kilesesu virattamanassa etadahosi "rāgaggimhi nibbute nibbutaṁ nāma hoti, dosaggimhi nibbute nibbutaṁ nāma hoti, mohaggimhi nibbute nibbutaṁ nāma hoti, mānadiṭṭhi-ādīsu sabbakilesadarathesu nibbutesu nibbutaṁ nāma hotī"ti. "Ayaṁ me sussavanaṁ sāveti, ahaṁ hi nibbānaṁ gavesanto vicarāmi, ajjeva mayā gharāvāsaṁ chaḍḍetvā nikkhamma pabbajitvā nibbānaṁ gavesituṁ vaṭṭati, ayaṁ imissā ācariyabhāgo

---

1. Sāmalatā (Sī)
2. Kutumbaka (Sī, Ka)
3. Sūtamāgadhikādīsu (Sī)
4. Yasodharā (Sī)
5. Abhi-Ṭṭha 1. 76 piṭṭhe.

hotū”ti kaṇṭhato omuñcitvā Kisāgotamiyā satasahassagghanakaṁ muttāhāraṁ pesesi. Sā “Siddhatthakumāro mayi paṭibaddhacitto hutvā paṇṇākāraṁ pesetī”ti somanassajātā ahosi.

Bodhisattopi mahantena sirisobhaggena attano pāsādaṁ abhiruhitvā sirisayane nipajji. Tāvadeva ca naṁ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā naccagītādīsu susikkhitā devakaññā viya rūpasobhaggappattā nāṭakitthiyo nānātūriyāni gahetvā samparivāretvā abhiramāpentiyo naccagītavāditāni payojayiṁsu. Bodhisatto kilesesu virattacittatāya naccādīsu anabhirato muhuttaṁ niddaṁ okkami. Tāpi itthiyo “yassatthāya mayaṁ naccādīni payojema, so niddaṁ upagato, idāni kimatthaṁ kilamissāmā”ti gahitagahitāni tūriyāni ajjhottharitvā nipajjiṁsu, gandhatelappadīpā jhāyanti. Bodhisatto pabujjhitvā sayanapiṭṭhe pallaṅkena nisinno addasa tā itthiyo tūriyabhaṇḍāni avattharitvā niddāyantiyo—ekaccā paggharitakheḷā kilinnagattā[1], ekaccā dante khādantiyo, ekaccā kākacchantiyo, ekaccā vippalapantiyo, ekaccā vivaṭamukhī, ekaccā apagatavatthā pākaṭabībhacchasambādhaṭṭhānā. So tāsaṁ taṁ vippakāraṁ disvā bhiyyoso mattāya kāmesu virattacitto ahosi. Tassa alaṅkatapaṭiyattaṁ sakkabhavanasadisampi taṁ mahātalaṁ vividhanānākuṇapabharitaṁ āmakasusānaṁ viya upaṭṭhāsi, tayo bhavā ādittagehasadisā khāyiṁsu, “upaddutaṁ vata bho, upassaṭṭhaṁ vata bho”ti udānaṁ pavattesi, ativiyassa pabbajjāya cittaṁ nami.

So “ajjeva mayā mahābhinikkhamanaṁ nikkhamituṁ vaṭṭatī”ti sayanā vuṭṭhāya dvārasamīpaṁ gantvā “ko etthā”ti āha. Ummāre sīsaṁ katvā nipanno Channo “ahaṁ ayyaputta Channo”ti āha. “Ajjāhaṁ mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitukāmo, ekaṁ me assaṁ kappehī”ti āha. So “sādhu devā”ti assabhaṇḍakaṁ gahetvā assasālaṁ gantvā gandhatelappadīpesu jalantesu sumanapaṭṭavitānassa heṭṭhā ramaṇīye bhūmibhāge ṭhitaṁ Kaṇḍakaṁ assarājānaṁ disvā “ajja mayā imameva kappetuṁ vaṭṭatī”ti Kaṇḍakaṁ kappesi. So kappiyamānova aññāsi “ayaṁ kappanā ativiya gāḷhā, aññesu divasesu uyyānakīḷādigamanakāle kappanā viya na

1. Lālākilinnagattā (Sī, I)

hoti, mayhaṁ ayyaputto ajja mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitukāmo bhavissatī"ti. Tato tuṭṭhamānaso mahāhasitaṁ hasi, so saddo sakalanagaraṁ pattharitvā gaccheyya, devatā pana naṁ sannirumbhitvā na kassaci sotuṁ adaṁsu.

Bodhisattopi kho Channaṁ pesetvāva "puttaṁ tāva pasissāmī"ti cintetvā nisinnapallaṅkato uṭṭhāya Rāhulamātuyā vasanaṭṭhānaṁ gantvā gabbhadvāraṁ vivari. Tasmiṁ khaṇe antogabbhe gandhatelappadīpo jhāyati, Rāhulamātā sumanamallikādīnaṁ pupphānaṁ ambaṇamattena[1] abhippakiṇṇe sayane puttassa matthake hatthaṁ ṭhapetvā niddāyati. Bodhisatto ummāre pādaṁ ṭhapetvā ṭhitakova oloketvā "sacāhaṁ deviyā hatthaṁ apanetvā mama puttaṁ gaṇhissāmi, devī pabujjhissati, evaṁ me gamanantarāyo bhavissati, Buddho hutvāva āgantvā puttaṁ passissāmī"ti pāsādatalato otari. Yaṁ pana Jātakaṭṭhakathāyaṁ "tadā sattāhajāto Rāhulakumāro hotī"ti vuttaṁ, taṁ sesaṭṭhakathāsu natthi, tasmā idameva gahetabbaṁ.

Evaṁ bodhisatto pāsādatalā otaritvā assasamīpaṁ gantvā evamāha "tāta Kaṇḍaka tvaṁ ajja ekarattiṁ maṁ tāraya, ahaṁ taṁ nissāya Buddho hutvā sadevakaṁ lokaṁ tārayissāmī"ti. Tato ullaṅghitvā Kaṇḍakassa piṭṭhiṁ abhiruhi. Kaṇḍako gīvato paṭṭhāya āyāmena aṭṭhārasahattho hoti tadanucchavikena ubbedhena samannāgato thāmajavasampanno sabbaseto dhotasaṅkhasadiso. So sace haseyya vā padasaddaṁ vā kareyya, saddo sakalanagaraṁ avatthareyya, tasmā devatā attano ānubhāvena tassa yathā na koci suṇāti, evaṁ hasitasaddaṁ sannirumbhitvā akkamana-akkamanapadavāre hatthatalāni upanāmesuṁ. Bodhisatto assavarassa piṭṭhivemajjhagato Channaṁ assassa vāladhiṁ gāhāpetvā aḍḍharattasamaye mahādvārasamīpaṁ patto. Tadā pana[2] rājā "evaṁ mama putto yāya kāyaci velāya nagaradvāraṁ vivaritvā nikkhamituṁ na sakkhissatī"ti dvīsu[3] dvārakavāṭesu ekekaṁ purisasahassena vivaritabbaṁ kāresi. Bodhisatto pana thāmabalasampanno hatthigaṇanāya koṭisahassahatthīnaṁ balaṁ dhāresi, purisagaṇanāya dasakoṭisahassa-

1. Ammaṇamattena (Sī, I) 2. Tadā kira (Sī) 3. Dvādasasu (Ka)

purisānaṁ balaṁ dhāresi. So cintesi “sace dvāraṁ na vivariyyati, ajja Kaṇḍakassa piṭṭhe nisinnova vāladhiṁ gahetvā ṭhitena Channena saddhiṁ yeva Kaṇḍakaṁ ūrūhi nippīḷetvā aṭṭhārasahatthubbedhaṁ pākāraṁ uppatitvā atikkamissāmī”ti. Channopi cintesi “sace dvāraṁ na vivariyyati, ahaṁ attano sāmikaṁ ayyaputtaṁ khandhe nisīdāpetvā Kaṇḍakaṁ dakkhiṇena hatthena kucchiyaṁ parikkhipanto upakacchantare katvā pākāraṁ uppatitvā atikkamissāmī”ti. Kaṇḍakopi cintesi “sace dvāraṁ na vivariyyati, ahaṁ attano sāmikaṁ piṭṭhe yathānisinnameva Channena vāladhiṁ gahetvā ṭhitena saddhiṁyeva ukkhipitvā pākāraṁ uppatitvā atikkamissāmī”ti. Sace dvāraṁ na vivareyya, yathācintitameva tesu tīsu janesu aññataro sampādeyya, dvāre pana adhivatthā devatā dvāraṁ vivari.

Tasmiṁyeva khaṇe **māro** pāpimā “bodhisattaṁ nivattessāmī”ti āgantvā ākāse ṭhito āha “mārisa mā nikkhami, ito te sattame divase cakkaratanaṁ pātubhavissati, dvisahassaparittadīpaparivārānaṁ catunnaṁ mahādīpānaṁ rajjaṁ kāressasi, nivatta mārisā”ti. Kosi tvanti. Ahaṁ Vasavattīti. “Māra jānāmahaṁ mayhaṁ cakkaratanassa pātubhāvaṁ, anatthikohaṁ rajjena, dasasahassilokadhātuṁ unnādetvā Buddho bhavissāmī”ti āha. Māro “ito dāni te paṭṭhāya kāmavitakkaṁ vā byāpādavitakkaṁ vā vihiṁsāvitakkaṁ vā cintitakāle jānissāmī”ti otārāpekkho chāyā viya anugacchanto anubandhi.

Bodhisattopi hatthagataṁ cakkavattirajjaṁ kheḷapiṇḍaṁ viya anapekkho chaḍḍetvā mahantena sakkārena nagarā nikkhami. Āsāḷhipuṇṇamāya uttarāsāḷhanakkhatte vattamāne, nikkhamitvā ca puna nagaraṁ[1] apaloketukāmo jāto. Evañca panassa citte uppannamatteyeva “mahāpurisa na tayā nivattetvā olokanakammaṁ katan”ti vadamānā viya mahāpathavī kulālacakkaṁ viya chijjitvā parivatti. Bodhisatto nagarābhimukho ṭhatvā nagaraṁ oloketvā tasmiṁ pathavippadese kaṇḍakanivattanacetiyaṭṭhānaṁ dassetvā gantabbamaggābhimukhaṁ Kaṇḍakaṁ katvā pāyāsi mahantena sakkārena uḷārena sirisobhaggena. Tadā kirassa devatā purato saṭṭhi ukkāsahassāni dhārayiṁsu, pacchato

---

1. Vasananagaraṁ (Ka)

saṭṭhi, dakkhiṇapassato saṭṭhi, vāmapassato saṭṭhīti. Aparā devatā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ aparimāṇā ukkā dhārayiṁsu. Aparā devatā ca nāgasupaṇṇādayo ca dibbehi gandhehi mālāhi cuṇṇehi dhūpehi pūjayamānā gacchanti, pāricchattakapupphehi ceva mandāravapupphehi ca ghanameghavuṭṭhikāle dhārāhi viya nabhaṁ nirantaraṁ ahosi, dibbāni saṁgītāni pavattiṁsu, samantato aṭṭha tūriyāni saṭṭhi tūriyānīti aṭṭhasaṭṭhi tūriyasatasahassāni pavattayiṁsu, tesaṁ saddo samuddakucchiyaṁ meghadhanitakālo viya[1] yugandharakucchiyaṁ sāgaranigghosakālo viya ca vattati.

Iminā sirisobhaggena gacchanto bodhisatto ekaratteneva tīṇi rajjāni atikkamma tiṁsayojanamatthake Anomānadītīraṁ pāpuṇi. Kiṁ pana asso tato paraṁ gantuṁ na sakkotīti? No na sakkoti. So hi ekaṁ cakkavāḷagabbhaṁ nābhiyā ṭhitacakkassa nemivaṭṭiṁ maddanto viya antantena[2] caritvā purepātarāsameva āgantvā attano sampāditaṁ bhattaṁ bhuñjituṁ samattho. Tadā pana devanāgasupaṇṇādīhi ākāse ṭhatvā ossaṭṭhehi gandhamālādīhi yāva ūruppadesā sañchannasarīraṁ ākaḍḍhitvā gandhamālājaṭaṁ chindantassa atipapañco ahosi, tasmā tiṁsayojanamattameva agamāsi. Atha bodhisatto nadītīre ṭhatvā Channaṁ pucchi "kā nāma ayaṁ nadī"ti. Anomā nāma devāti. "Amhākampi pabbajjā Anomā bhavissatī"ti paṇhiyā ghaṭṭento assassa saññaṁ adāsi, asso ca uppatitvā aṭṭhusabhavitthārāya nadiyā pārimatīre aṭṭhāsi.

Bodhisatto assapiṭṭhito oruyha rajatapaṭṭasadise vāḷukāpuline ṭhatvā Channaṁ āmantesi "samma Channa tvaṁ mayhaṁ ābharaṇāni ceva kaṇḍakañca ādāya gaccha, ahaṁ pabbajissāmī"ti. Ahampi deva pabbajissāmīti. Bodhisatto "na labbhā tayā pabbajituṁ, gaccheva tvan"ti tikkhattuṁ paṭibāhitvā ābharaṇāni ceva kaṇḍakañca paṭicchāpetvā cintesi "ime mayhaṁ kesā samaṇasāruppā na honti, añño bodhisattassa kese chindituṁ yuttarūpo natthī"ti. Tato "sayameva khaggena chindissāmī"ti dakkhiṇena hatthena asiṁ gahetvā vāmahatthena moḷiyā saddhiṁ cūḷaṁ gahetvā chindi, kesā dvaṅgulamattā hutvā dakkhiṇato āvaṭṭamānā

1. Meghatthanitakālo viya (Sī, I)
2. Maddantena (Ka)

sīsaṁ allīyiṁsu, tesaṁ yāvajīvaṁ tadeva pamāṇaṁ ahosi, massu ca tadanurūpaṁ, puna kesamassu-ohāraṇakiccaṁ nāma nāhosi. Bodhisatto saha moḷiyā cūḷaṁ gahetvā "sacāhaṁ Sambuddho bhavissāmi, ākāse tiṭṭhatu. No ce, bhūmiyaṁ patatū"ti antalikkhe khipi, sā cūḷā yojanappamāṇaṁ ṭhānaṁ abbhuggantvā ākāse aṭṭhāsi. Sakko devarājā dibbacakkhunā oloketvā yojaniyaratanacaṅkoṭakena[1] sampaṭicchitvā Tāvatiṁsabhavane **Cūḷāmaṇicetiyaṁ** nāma patiṭṭhāpesi.

Chetvāna moḷiṁ varagandhavāsitaṁ,
Vehāyasaṁ ukkhipi Sakyapuṅgavo.
Sahassanetto sirasā paṭiggahi,
Ratanacaṅkoṭavarena vāsavoti[2].

Puna bodhisatto cintesi "imāni kāsikavatthāni mayhaṁ na samaṇasāruppānī"ti. Athassa Kassapabuddhakāle purāṇasahāyako Ghaṭikāramahābrahmā ekaṁ Buddhantaraṁ jaraṁ appattena mittabhāvena cintesi "ajja me sahāyako mahābhinikkhamanaṁ nikkhanto, samaṇaparikkhāramassa gahetvā gacchissāmī"ti.

"Ticīvarañca patto ca, vāsī sūci ca bandhanaṁ.
Parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno"ti—

Ime aṭṭha parikkhāre āharitvā adāsi. Bodhisatto arahaddhajaṁ[3] nivāsetvā uttamapabbajitavesaṁ gaṇhitvā "Channa tvaṁ mama vacanena mātāpitūnaṁ ārogyaṁ vadehī"ti vatvā uyyojesi. Channo bodhisattaṁ vanditvā padakkhiṇaṁ katvā pakkāmi. Kaṇḍako pana Channena saddhiṁ mantayamānassa bodhisattassa vacanaṁ suṇantova ( )[4] "natthi dāni mayhaṁ puna sāmino dassanan"ti cintetvā cakkhupathaṁ vijahanto sokaṁ adhivāsetuṁ asakkonto hadayena phalitena kālaṁ katvā Tāvatiṁsabhavane Kaṇḍako nāma devaputto hutvā nibbatti. Channassa paṭhamaṁ ekova soko ahosi, Kaṇḍakassa pana kālakiriyāya dutiyena sokena pīḷito rodanto paridevanto nagaraṁ agamāsi.

---

1. ...caṅgoṭakena (Sī, I)
2. Ma-Ṭṭha 2. 1 piṭṭhe.
3. Arahattadhajaṁ (Ka)
4. (Ṭhatvā) (I, Ka)

Bodhisatto pabbajitvā tasmiṁyeva padese **Anupiyaṁ** nāma Ambavanaṁ atthi, tattha sattāhaṁ pabbajjāsukhena vītināmetvā ekadivaseneva tiṁsayojanamaggaṁ padasā gantvā Rājagahaṁ pāvisi. Pavisitvā ca sapadānaṁ piṇḍāya cari. Sakalanagaraṁ bodhisattassa rūpadassaneneva dhanapālake paviṭṭhe Rājagahaṁ viya ca, asurinde paviṭṭhe devanagaraṁ viya ca saṅkhobhaṁ agamāsi[1]. Rājapurisā gantvā "deva evarūpo nāma satto nagare piṇḍāya carati, 'devo vā manusso vā nāgo vā supaṇṇo vā asuko nāma eso'ti na jānāmā"ti ārocesuṁ. Rājā pāsādatale ṭhatvā mahāpurisaṁ disvā acchariyabbhutacitto purise āṇāpesi "gacchatha bhaṇe vīmaṁsatha, sace amanusso bhavissati, nagarā nikkhamitvā antaradhāyissati, sace devatā bhavissati, ākāsena gacchissati, sace nāgo bhavissati, pathaviyaṁ nimujjitvā gamissati[2], sace manusso bhavissati, yathāladdhaṁ bhikkhaṁ paribhuñjissatī"ti.

Mahāpurisopi kho missakabhattaṁ saṁharitvā "alaṁ me ettakaṁ yāpanāyā"ti ñatvā paviṭṭhadvāreneva nagarā nikkhamitvā **Paṇḍava**pabbatacchāyāyaṁ puratthimābhimukho nisīditvā āhāraṁ paribhuñjituṁ āraddho. Athassa antāni parivattitvā mukhena nikkhamanākārappattāni[3] ahesuṁ. Tato so tena attabhāvena evarūpassa āhārassa cakkhunāpi adiṭṭhapubbatāya tena paṭikūlāhārena aṭṭīyamānopi evaṁ attanā eva attānaṁ ovadi "Siddhattha tvaṁ sulabha-annapāne kule tivassikagandhasālibhojanaṁ nānaggarasehi bhuñjanaṭṭhāne nibbattitvāpi ekaṁ paṁsukūlikaṁ disvā 'kadā nu kho ahampi evarūpo hutvā piṇḍāya caritvā bhuñjissāmi, bhavissati nu kho me so kālo'ti cintetvā nikkhanto, idāni kinnāmetaṁ karosī"ti evaṁ attānaṁ ovaditvā nibbikāro hutvā āhāraṁ paribhuñji.

Rājapurisā taṁ pavattiṁ disvā gantvā rañño ārocesuṁ, rājā dūtavacanaṁ sutvā vegena nagarā nikkhamitvā bodhisattassa santikaṁ gantvā iriyāpathasmiṁyeva pasīditvā bodhisattassa sabbaṁ issariyaṁ niyyātesi. Bodhisatto "mayaṁ mahārāja vatthukāmehi vā kilesakāmehi vā attho natthi, ahaṁ paramābhisambodhiṁ patthayanto nikkhanto"ti āha. Rājā anekappakāraṁ yācantopi tassa cittaṁ alabhitvā "addhā tvaṁ Buddho

---

1. Āpajji (Sī) 2. Pavisissati (I, Ka) 3. ...pavattāni (I, Ka)

bhavissasi, Buddhabhūtena pana tayā paṭhamaṁ mama vijitaṁ āgantabban”ti paṭiññaṁ gaṇhi. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana “pabbajjaṁ kittayissāmi, yathā pabbaji cakkhumā”ti imaṁ **Pabbajjāsuttaṁ**[1] saddhiṁ Aṭṭhakathāya oloketvā veditabbo.

Bodhisattopi kho rañño paṭiññaṁ datvā anupubbena cārikaṁ caramāno Āḷārañca kālāmaṁ Udakañca[2] Rāmaputtaṁ upasaṅkamitvā samāpattiyo nibbattetvā “nāyaṁ maggo bodhāyā”ti tampi samāpattibhāvanaṁ analaṅkaritvā sadevakassa lokassa attano thāmavīriyasandassanatthaṁ mahāpadhānaṁ padahitukāmo Uruvelaṁ gantvā “ramaṇīyo vatāyaṁ bhūmibhāgo”ti tattheva vāsaṁ upagantvā mahāpadhānaṁ padahi. Tepi kho Koṇḍaññappamukhā Pañcavaggiyā[3] gāmanigamarājadhānīsu bhikkhāya carantā tattha bodhisattaṁ sampāpuṇiṁsu. Atha naṁ chabbassāni mahāpadhānaṁ padahantaṁ “idāni Buddho bhavissati, idāni Buddho bhavissatī”ti pariveṇasammajjanādikāya vattapaṭipattiyā upaṭṭhahamānā santikāvacarā ahesuṁ. Bodhisattopi kho “koṭippattaṁ dukkarakārikaṁ karissāmī”ti ekatilataṇḍulādīhipi vītināmesi, sabbasopi āhārupacchedanaṁ akāsi. Devatāpi lomakūpehi ojaṁ upasaṁharamānā pakkhipiṁsu.

Athassa tāya nirāhāratāya paramakasirappattatāya suvaṇṇavaṇṇopi kāyo kāḷavaṇṇo ahosi, dvattiṁsa mahāpurisalakkhaṇāni paṭicchannāni ahesuṁ. Appekadā ānāpānakajjhānaṁ[4] jhāyanto mahāvedanābhitunno visaññībhūto caṅkamanakoṭiyaṁ patati. Atha naṁ ekaccā devatā “kālaṅkato samaṇo Gotamo”ti vadanti. Ekaccā “vihārotveveso arahatan”ti ca āhaṁsu[5]. Tattha yāsaṁ “kālaṅkato”ti saññā ahosi, tā gantvā Suddhodanamahārājassa ārocesuṁ “tumhākaṁ putto kālaṅkato”ti. Mama putto Buddho hutvā kālaṅkato, ( )[6] ahutvāti. Buddho bhavituṁ nāsakkhi, padhānabhūmiyaṁyeva patitvā kālaṅkatoti. Idaṁ sutvā rājā “nāhaṁ saddahāmi,

---

1. Khu 1. 340 piṭṭhe Suttanipāte.
2. Uddakañca (Sī, I) evamuparipi.
3. Pañca pabbajitā (I, Ka)
4. Appāṇakaṁ jhānaṁ (Jātakaṭṭhakathāyaṁ)
5. Ekaccā “nirāhāratāya mucchito eso”ti āhaṁsu (Ka)
6. (Nu kho udāhu) (Sī, I), (no) (Ka)

mama puttassa bodhiṁ appatvā kālakiriyā nāma natthī"ti paṭikkhipi. Kasmā pana rājā na saddahatīti? Kāladevalatāpasavandāpanadivase jamburukkhamūle ca pāṭihāriyānaṁ diṭṭhattā.

Puna bodhisatte saññaṁ paṭilabhitvā uṭṭhite tā devatā gantvā "arogo te mahārāja putto"ti ārocesuṁ. Rājā "jānāmahaṁ mama puttassa amaraṇabhāvan"ti vadati. Mahāsattassa chabbassāni dukkarakārikaṁ karontasseva ākāse gaṇṭhikaraṇakālo viya ahosi. So "ayaṁ dukkarakārikā nāma bodhāya maggo na hotī"ti oḷārikaṁ āhāraṁ āhāretuṁ gāmanigamesu piṇḍāya caritvā āhāraṁ āhari, athassa dvattiṁsa mahāpurisalakkhaṇāni pākatikāni ahesuṁ, kāyopi suvaṇṇavaṇṇo ahosi. Pañcavaggiyā bhikkhū "ayaṁ chabbassāni dukkarakārikaṁ karontopi sabbaññutaṁ paṭivijjhituṁ nāsakkhi, idāni gāmanigamādīsu piṇḍāya caritvā oḷārikaṁ āhāraṁ āharamāno kiṁ sakkhissati, bāhuliko esa padhānavibbhanto, sīsaṁ nhāyitukāmassa ussāvabindutakkanaṁ viya amhākaṁ etassa santikā visesatakkanaṁ, kiṁ no iminā"ti mahāpurisaṁ pahāya attano attano pattacīvaraṁ gahetvā aṭṭhārasayojanamaggaṁ gantvā **Isipatanaṁ** pavisiṁsu.

Tena kho pana samayena Uruvelāyaṁ Senānigame[1] senānikuṭumbikassa gehe nibbattā **Sujātā** nāma dārikā vayappattā ekasmiṁ nigrodharukkhe patthanaṁ akāsi "sacāhaṁ samajātikaṁ kulagharaṁ gantvā paṭhamagabbhe puttaṁ labhissāmi, anusaṁvaccharaṁ te satasahassapariccāgena balikammaṁ karissāmī"ti. Tassā sā patthanā samijjhi. Sā mahāsattassa dukkarakārikaṁ karontassa chaṭṭhe vasse paripuṇṇe visākhāpuṇṇamāyaṁ balikammaṁ kātukāmā hutvā puretaraṁyeva dhenusahassaṁ laṭṭhimadhukavane carāpetvā tāsaṁ khīraṁ pañca dhenusatāni pāyetvā tāsaṁ khīraṁ aḍḍhatiyāni ca satānīti evaṁ yāva soḷasannaṁ dhenūnaṁ khīraṁ aṭṭha dhenuyo pivanti, tāva khīrassa bahalatañca madhuratañca ojavantatañca patthayamānā khīraparivattanaṁ nāma akāsi. Sā visākhāpuṇṇamadivase "pātova balikammaṁ karissāmī"ti rattiyā paccūsasamayaṁ paccuṭṭhāya tā aṭṭha dhenuyo duhāpesi. Vacchakā

1. Senāninigame (Sī)

dhenūnaṁ thanamūlaṁ na āgamaṁsu, thanamūle pana navabhājanesu upanītamattesu attano dhammatāya khīradhārā pagghariṁsu, taṁ acchariyaṁ disvā Sujātā sahattheneva khīraṁ gahetvā navabhājane pakkhipitvā sahattheneva aggiṁ katvā pacituṁ ārabhi.

Tasmiṁ pāyāse paccamāne mahantā mahantā pubbuḷā[1] uṭṭhahitvā dakkhiṇāvaṭṭā hutvā sañcaranti, ekaphusitampi bahi na uppatati, uddhanato appamattakopi dhūmo na uṭṭhahati. Tasmiṁ samaye cattāro lokapālā āgantvā uddhane ārakkhaṁ gaṇhiṁsu, Mahābrahmā chattaṁ dhāresi, Sakko alātāni samānento aggiṁ jālesi. Devatā dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu devamanussānaṁ upakappana-ojaṁ attano devānubhāvena daṇḍakabaddhaṁ madhupaṭalaṁ pīḷetvā madhuṁ gaṇhamānā viya saṁharitvā tattha pakkhipiṁsu. Aññesu hi kālesu devatā kabaḷe kabaḷe ojaṁ pakkhipiṁsu, sambodhippattadivase ca parinibbānadivase ca ukkhaliyaṁyeva pakkhipiṁsu. Sujātā ekadivaseyeva tattha attano pākaṭāni anekāni acchariyāni disvā **Puṇṇaṁ** nāma dāsiṁ āmantesi "amma Puṇṇe ajja amhākaṁ devatā ativiya pasannā, mayā hi ettake kāle evarūpaṁ acchariyaṁ nāma na diṭṭhapubbaṁ, vegena gantvā devaṭṭhānaṁ paṭijaggāhī"ti. Sā "sādhu ayye"ti tassā vacanaṁ sampaṭicchitvā turitaturitā rukkhamūlaṁ agamāsi.

Bodhisattopi kho tasmiṁ rattibhāge pañca mahāsupine[2] disvā pariggaṇhanto "nissaṁsayaṁ ajjāhaṁ Buddho bhavissāmī"ti katasanniṭṭhāno tassā rattiyā accayena katasarīrapaṭijaggano bhikkhācārakālaṁ āgamayamāno pātova āgantvā[3] tasmiṁ rukkhamūle nisīdi attano pabhāya sakalaṁ rukkhamūlaṁ obhāsayamāno. Atha kho sā Puṇṇā āgantvā addasa bodhisattaṁ rukkhamūle pācīnalokadhātuṁ olokayamānaṁ nisinnaṁ, sarīrato cassa nikkhantāhi pabhāhi sakalarukkhaṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ. Disvānassā etadahosi "ajja amhākaṁ devatā rukkhato oruyha sahattheneva balikammaṁ sampaṭicchituṁ nisinnā maññe"ti ubbegappattā hutvā vegena āgantvā Sujātāya etamatthaṁ ārocesi.

---

1. Bubbulā (Sī, I) 2. Aṁ 2. 209 piṭṭhe vitthāro. 3. Natthi Sī-potthake.

Sujātā tassā vacanaṁ sutvā tuṭṭhamānasā hutvā "ajja dāni paṭṭhāya mama jeṭṭhadhītuṭṭhāne tiṭṭhāhī"ti dhītu anucchavikaṁ sabbālaṅkāraṁ adāsi. Yasmā pana Buddhabhāvaṁ pāpuṇanadivase satasahassagghanikā ekā[1] suvaṇṇapāti laddhuṁ vaṭṭati, tasmā sā "suvaṇṇapātiyaṁ pāyāsaṁ pakkhipissāmī"ti cittaṁ uppādetvā satasahassagghanikaṁ suvaṇṇapātiṁ nīharāpetvā tattha pāyāsaṁ pakkhipitukāmā pakkabhājanaṁ āvajjesi, sabbo pāyāso padumapattato udakaṁ viya vattitvā[2] pātiyaṁ patiṭṭhāsi, ekapātipūramattova ahosi. Sā taṁ pātiṁ aññāya pātiyā paṭikujjitvā odātavatthena veṭhetvā sayaṁ sabbālaṅkārehi attabhāvaṁ alaṅkaritvā taṁ pātiṁ attano sīse ṭhapetvā mahantena ānubhāvena nigrodharukkhamūlaṁ gantvā bodhisattaṁ disvā balavasomanassajātā "rukkhadevatā"ti saññāya diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya onatonatā gantvā sīsato pātiṁ otāretvā vivaritvā suvaṇṇabhiṅgārena[3] gandhapupphavāsitaṁ udakaṁ gahetvā bodhisattaṁ upagantvā aṭṭhāsi. Ghaṭikāramahābrahmunā dinno mattikāpatto ettakaṁ kālaṁ bodhisattaṁ avijahitvā tasmiṁ khaṇe adassanaṁ gato, bodhisatto pattaṁ apassanto dakkhiṇahatthaṁ pasāretvā udakaṁ sampaṭicchi. Sujātā saheva pātiyā pāyāsaṁ mahāpurisassa hatthe ṭhapesi, mahāpuriso Sujātaṁ olokesi. Sā ākāraṁ sallakkhetvā "ayya mayā tumhākaṁ pariccattā, taṁ gaṇhitvā yathāruci karothā"ti vanditvā "yathā mayhaṁ manoratho nipphanno, evaṁ tumhākampi nipphajjatū"ti vatvā satasahassagghanikampi suvaṇṇapātiṁ purāṇakapaṇṇaṁ viya pariccajitvā anapekkhāva pakkāmi.

Bodhisattopi kho nisinnaṭṭhānā vuṭṭhāya rukkhaṁ padakkhiṇaṁ katvā pātiṁ ādāya Nerañjarāya tīraṁ gantvā anekesaṁ bodhisattasatasahassānaṁ abhisambujjhanadivase otaritvā nhānaṭṭhānaṁ **supatiṭṭhitaṁ** nāma[4] atthi, tassā tīre pātiṁ ṭhapetvā supatiṭṭhitatitthe otaritvā nhatvā anekabuddhasatasahassānaṁ nivāsanaṁ arahaddhajaṁ nivāsetvā puratthābhimukho nisīditvā ekaṭṭhitālapakkappamāṇe ekūnapaṇṇāsapiṇḍe katvā sabbaṁ appodakamadhupāyāsaṁ paribhuñji. Soyevassa Buddhabhūtassa sattasattāhaṁ Bodhimaṇḍe

1. Eva (Sī)
2. Anivattitvā (Sī), nivattitvā (I)
3. Suvaṇṇabhiṅkārena (Sī, I)
4. Suppatiṭṭhaṁ nāma (Ka)

vasantassa ekūnapaṇṇāsadivasāni āhāro ahosi, ettakaṁ kālaṁ añño āhāro natthi, na nhānaṁ, na mukhadhovanaṁ na sarīravaḷañjo, jhānasukhena phalasamāpattisukhena ca vītināmesi. Taṁ pana pāyāsaṁ bhuñjitvā suvaṇṇapātiṁ gahetvā "sacāhaṁ ajja Buddho bhavissāmi, ayaṁ pāti paṭisotaṁ gacchatu, no ce bhavissāmi, anusotaṁ gacchatū"ti vatvā nadīsote pakkhipi. Sā sotaṁ chindamānā nadīmajjhaṁ gantvā majjhaṭṭhāneneva javasampanno asso viya asītihatthamattaṭṭhānaṁ paṭisotaṁ gantvā ekasmiṁ āvaṭṭe nimujjitvā **Kāḷanāgarāja**bhavanaṁ gantvā tiṇṇaṁ Buddhānaṁ paribhogapātiyo "kili kilī"ti ravaṁ kārayamānā paharitvā tāsaṁ sabbaheṭṭhimā hutvā aṭṭhāsi. Kāḷo nāgarājā taṁ saddaṁ sutvā "hiyyo eko Buddho nibbatti, puna ajja eko nibbatto"ti vatvā anekehi padasatehi thutiyo vadamāno uṭṭhāsi. Tassa kira mahāpathaviyā ekayojanatigāvutappamāṇaṁ nabhaṁ pūretvā ārohanakālo ajja vā hiyyo vā[1] sadiso ahosi.

Bodhisattopi nadītīramhi supupphitasālavane divāvihāraṁ katvā sāyanhasamayaṁ pupphānaṁ vaṇṭato muccanakāle devatāhi alaṅkatena aṭṭhūsabhavitthārena maggena sīho viya vijambhamāno Bodhirukkhābhimukho pāyāsi. Nāgayakkhasupaṇṇādayo dibbehi gandhapupphādīhi pūjayiṁsu, dibbasaṁgītādīni pavattayiṁsu, dasasahassī lokadhātu ekagandhā ekamālā ekasādhukārā ahosi. Tasmiṁ samaye **Sotthiyo** nāma tiṇahārako tiṇaṁ ādāya paṭipathe āgacchanto mahāpurisassa ākāraṁ ñatvā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo adāsi. Bodhisatto tiṇaṁ gahetvā Bodhimaṇḍaṁ āruyha dakkhiṇadisābhāge uttarābhimukho aṭṭhāsi, tasmiṁ khaṇe dakkhiṇacakkavāḷaṁ osīditvā heṭṭhā Avīcisampattaṁ viya ahosi, uttaracakkavāḷaṁ ullaṅghitvā upari Bhavaggappattaṁ viya ahosi. Bodhisatto "idaṁ sambodhipāpuṇanaṭṭhānaṁ na bhavissati maññe"ti padakkhiṇaṁ karonto pacchimadisābhāgaṁ gantvā puratthimābhimukho aṭṭhāsi, tato pacchimacakkavāḷaṁ osīditvā heṭṭhā Avīcisampattaṁ viya ahosi, puratthimacakkavāḷaṁ ullaṅghitvā upari Bhavaggappattaṁ viya ahosi. Ṭhitaṭṭhitaṭṭhāne kirassa nemivaṭṭipariyante akkantaṁ nābhiyā patiṭṭhitamahāsakaṭacakkaṁ viya mahāpathavī

---

1. Vāti (Sī, I)

onatunnatā ahosi. Bodhisatto "idampi sambodhipāpuṇanaṭṭhānaṁ na bhavissati maññe"ti padakkhiṇaṁ karonto uttaradisābhāgaṁ gantvā dakkhiṇābhimukho aṭṭhāsi, tato uttaracakkavāḷaṁ osīditvā heṭṭhā Avīcisampattaṁ viya ahosi, dakkhiṇacakkavāḷaṁ ullaṅghitvā upari Bhavaggappattaṁ viya ahosi. Bodhisatto "idampi sambodhipāpuṇanaṭṭhānaṁ na bhavissati maññe"ti padakkhiṇaṁ karonto puratthimadisābhāgaṁ gantvā pacchimābhimukho aṭṭhāsi. Puratthimadisābhāge pana sabbabuddhānaṁ pallaṅkaṭṭhānaṁ ahosi, taṁ neva chambhati, na kampati. Bodhisatto "idaṁ sabbabuddhānaṁ avijahitaṁ acalaṭṭhānaṁ kilesapañjaraviddhaṁsanaṭṭhānan"ti ñatvā tāni tiṇāni agge gahetvā cālesi, tāvadeva cuddasahattho pallaṅko ahosi. Tānipi kho tiṇāni tathārūpena saṇṭhānena saṇṭhahiṁsu, yathārūpaṁ sukusalo cittakāro vā potthakāro vā ālikhitumpi samattho natthi. Bodhisatto bodhikkhandhaṁ piṭṭhito katvā puratthābhimukho daḷhamānaso hutvā—

"Kāmaṁ taco ca nhāru ca, aṭṭhi ca avasissatu.
Upasussatu nissesaṁ, sarīre maṁsalohitaṁ[1].

na tvevāhaṁ sammāsambodhiṁ appatvā imaṁ pallaṅkaṁ bhindissāmī"ti asanisatasannipātenapi abhejjarūpaṁ Aparājitapallaṅkaṁ ābhujitvā nisīdi.

Tasmiṁ samaye māro pāpimā "Siddhatthakumāro mayhaṁ vasaṁ atikkamitukāmo, na dānissa atikkamituṁ dassāmī"ti mārabalassa santikaṁ gantvā etamatthaṁ ārocetvā māraghosanaṁ nāma ghosāpetvā mārabalaṁ ādāya nikkhami. Sā mārasenā mārassa purato dvādasayojanā hoti, dakkhiṇato ca vāmato ca dvādasayojanā, pacchato cakkavāḷapariyantaṁ katvā ṭhitā, uddhaṁ navayojanubbedhā hoti, yassā unnadantiyā unnādasaddo yojanasahassato paṭṭhāya pathavi-undriyanasaddo viya sūyati. Atha māro devaputto diyaḍḍhayojanasatikaṁ **Girimekhalaṁ** nāma hatthiṁ abhiruhitvā bāhusahassaṁ māpetvā nānāvudhāni aggahesi. Avasesāyapi māraparisāya dve janā ekasadisā ekasadisaṁ āvudhaṁ gaṇhantā nāhesuṁ. Nānāvaṇṇā nānappakāramukhā hutvā nānāvudhāni gaṇhantā bodhisattaṁ ajjhottharamānā āgamaṁsu.

---

1. Aṁ 1. 52; Ma 2. 146 piṭṭhādīsu thokaṁ visadisaṁ.

Dasasahassacakkavāḷadevatā pana mahāsattassa thutiyo vadamānā aṭṭhaṁsu. Sakko devarājā vijayuttarasaṅkhaṁ dhamamāno aṭṭhāsi. So kira saṅkho vīsahatthasatiko hoti, sakiṁ vātaṁ gāhāpetvā dhamiyamāno cattāro māse saddaṁ karitvā nissaddo hoti. Mahākāḷanāgarājā atirekapadasatena vaṇṇaṁ vaṇṇentova aṭṭhāsi, Mahābrahmā setacchattaṁ dhārayamāno aṭṭhāsi. Mārabale pana Bodhimaṇḍaṁ upasaṅkamante tesaṁ ekopi ṭhātuṁ nāsakkhi, sammukhasammukhaṭṭhāneneva palāyiṁsu. Kāḷo nāma nāgarājāpi pathaviyaṁ nimujjitvā pañcayojanasatikaṁ Mañjerikanāgabhavanaṁ[1] gantvā ubhohi hatthehi mukhaṁ pidahitvā nipanno, Sakko devarājāpi vijayuttarasaṅkhaṁ piṭṭhiyaṁ katvā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ aṭṭhāsi, Mahābrahmā setacchattaṁ koṭiyaṁ gahetvā[2] Brahmalokameva agamāsi. Ekadevatāpi ṭhātuṁ samatthā nāma nāhosi, mahāpuriso pana ekakova nisīdi.

Māropi attano parisaṁ āha "tātā Suddhodanaputtena Siddhatthena sadiso añño puriso nāma natthi, mayaṁ sammukhā yuddhaṁ dātuṁ na sakkhissāma, pacchābhāgena dassāmā"ti. Mahāpurisopi tīṇi passāni oloketvā sabbadevatānaṁ palātattā suññāni addasa. Puna uttarapassena mārabalaṁ ajjhottharamānaṁ disvā "ayaṁ ettako jano maṁ ekakaṁ sandhāya mahantaṁ vāyāmaṁ karoti, imasmiṁ ṭhāne mayhaṁ mātā vā pitā vā bhātā vā añño vā koci ñātako natthi, imā pana dasa pāramiyova mayhaṁ dīgharattaṁ puṭṭhaparijanasadisā[3], tasmā mayā pāramiyova balaggaṁ[4] katvā pāramisattheneva paharitvā imaṁ balakāyaṁ[5] viddhaṁsetuṁ vaṭṭatī"ti dasa pāramiyo āvajjamāno nisīdi.

Atha kho māro devaputto "vāteneva Siddhatthaṁ palāpessāmī"ti **vātamaṇḍalaṁ** samuṭṭhāpesi, taṅkhaṇaññeva puratthimādibhedā vātā samuṭṭhahitvā addhayojanayojanadviyojanatiyojanappamāṇāni pabbatakūṭāni padāletvā vanagaccharukkhādīni uddhaṁmūlāni katvā samantā gāmanigame cuṇṇavicuṇṇe kātuṁ samatthāpi mahāpurisassa puññatejena vihatānubhāvā bodhisattaṁ patvā bodhisattassa cīvarakaṇṇamattampi cāletuṁ nāsakkhiṁsu. Tato

---

1. Mandiranāgabhavanaṁ (I, Ka)
2. Cakkavāḷakoṭiyaṁ ṭhapetvā (Sī)
3. Puttaparijanasadisā (Ka)
4. Phalakaṁ (Ka)
5. Ayaṁ balakāyo (I, Ka)

"udakena naṁ ajjhottharitvā māressāmī"ti **Mahāvassaṁ** samuṭṭhāpesi, tassānubhāvena uparūpari satapaṭalasahassapaṭalādibhedā valāhakā uṭṭhahitvā vassiṁsu. Vuṭṭhidhārāvegena pathavī chiddāvachiddā ahosi. Vanarukkhādīnaṁ uparibhāgena mahāmegho āgantvā mahāsattassa cīvare ussāvabindugahaṇamattampi temetuṁ nāsakkhi. Tato **Pāsāṇavassaṁ** samuṭṭhāpesi, mahantāni mahantāni pabbatakūṭāni dhūmāyantāni pajjalantāni ākāsenāgantvā bodhisattaṁ patvā dibbamālāguḷabhāvaṁ āpajjiṁsu. Tato **Paharaṇavassaṁ** samuṭṭhāpesi, ekatodhārā ubhatodhārā asisattikhurappādayo dhūmāyantā pajjalantā ākāsenāgantvā bodhisattaṁ patvā dibbapupphāni ahesuṁ. Tato **Aṅgāravassaṁ** samuṭṭhāpesi, kiṁsukavaṇṇā aṅgārā ākāsenāgantvā bodhisattassa pādamūle dibbapupphāni hutvā vikiriṁsu. Tato **Kukkuḷavassaṁ** samuṭṭhāpesi, accuṇho aggivaṇṇo kukkuḷo ākāsenāgantvā bodhisattassa pādamūle candanacuṇṇaṁ hutvā nipatati. Tato **Vālukāvassaṁ** samuṭṭhāpesi, atisukhumā vālukā dhūmāyantā pajjalantā ākāsenāgantvā mahāsattassa pādamūle dibbapupphāni hutvā nipatiṁsu. Tato **Kalalavassaṁ** samuṭṭhāpesi, taṁ kalalaṁ dhūmāyantaṁ pajjalantaṁ ākāsenāgantvā bodhisattassa pādamūle dibbavilepanaṁ hutvā nipatati. Tato "iminā bhiṁsetvā Siddhatthaṁ palāpessāmī"ti **Andhakāraṁ** samuṭṭhāpesi, taṁ caturaṅgasamannāgataṁ andhakāraṁ viya mahātamaṁ hutvā bodhisattaṁ patvā sūriyappabhāvihataṁ viya andhakāraṁ antaradhāyi.

Evaṁ so māro imāhi navahi vātavassapāsāṇapaharaṇa-aṅgārakukkuḷavālukā-kalalandhakāravuṭṭhīhi bodhisattaṁ palāpetuṁ asakkonto "kiṁ bhaṇe tiṭṭhatha, imaṁ Siddhatthakumāraṁ gaṇhatha hanatha palāpethā"ti attano parisaṁ āṇāpetvā sayampi Girimekhalassa hatthino khandhe nisinno cakkāvudhaṁ ādāya bodhisattaṁ upasaṅkamitvā "Siddhattha uṭṭhehi etasmā pallaṅkā, nāyaṁ tuyhaṁ pāpuṇāti, mayhaṁ esa pāpuṇātī"ti āha. Mahāsatto tassa vacanaṁ sutvā avoca "māra neva tayā dasa pāramiyo pūritā, na upapāramiyo, na paramatthapāramiyo, nāpi pañca mahāpariccāgā pariccattā, na ñātatthacariyā, na lokatthacariyā, na Buddhatthacariyā pūritā, sabbā tā mayāyeva pūritā, tasmā nāyaṁ pallaṅko tuyhaṁ pāpuṇāti, mayheveso pāpuṇātī"ti.

Māro kuddho kodhavegaṁ asahanto mahāpurisassa cakkāvudhaṁ vissajjesi, taṁ tassa dasa pāramiyo āvajjentasseva uparibhāge mālāvitānaṁ hutvā aṭṭhāsi. Taṁ kira khuradhāraṁ cakkāvudhaṁ aññadā kuddhena vissaṭṭhaṁ ekagghanapāsāṇatthambhe vaṁsakaḷīre viya chindantaṁ gacchati, idāni pana tasmiṁ mālāvitānaṁ hutvā ṭhite avasesā māraparisā "idāni Siddhattho pallaṅkato vuṭṭhāya palāyissatī"ti mahantamahantāni selakūṭāni vissajjesuṁ, tānipi mahāpurisassa dasa pāramiyo āvajjentassa mālāguḷabhāvaṁ āpajjitvā bhūmiyaṁ patiṁsu, devatā cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ ṭhitā gīvaṁ pasāretvā sīsaṁ ukkhipitvā "naṭṭho vata bho Siddhatthakumārassa rūpaggappatto attabhāvo, kiṁ nu kho so karissatī"ti olokenti.

Tato bodhisatto "pūritapāramīnaṁ bodhisattānaṁ sambujjhanadivase pattapallaṅko mayhaṁ pāpuṇātī"ti vatvā ṭhitaṁ māraṁ āha "māra tuyhaṁ dānassa dinnabhāve ko sakkhī"ti. Māro "ime ettakāva janā sakkhino"ti mārabalābhimukhaṁ hatthaṁ pasāresi. Tasmiṁ khaṇe māraparisāya "ahaṁ sakkhi ahaṁ sakkhī"ti pavattasaddo pathavi-undriyanasaddasadiso ahosi. Atha māro mahāpurisaṁ āha "Siddhattha tuyhaṁ dānassa dinnabhāve ko sakkhī"ti. Mahāpuriso "tuyhaṁ tāva dānassa dinnabhāve sacetanā sakkhino, mayhaṁ pana imasmiṁ ṭhāne sacetano koci sakkhi nāma natthi, tiṭṭhatu tāva me avasesa-attabhāvesu dinnadānaṁ, Vessantarattabhāve pana ṭhatvā mayhaṁ sattasatakamahādānassa tāva dinnabhāve acetanāpi ayaṁ ghanamahāpathavī sakkhī"ti cīvaragabbhantarato dakkhiṇahatthaṁ abhinīharitvā "Vessantarattabhāve ṭhatvā mayhaṁ sattasatakamahādānassa dinnabhāve tvaṁ sakkhi na sakkhī"ti mahāpathaviyābhimukhaṁ hatthaṁ pasāresi. Mahāpathavī "ahaṁ te tadā sakkhī"ti viravasatena viravasahassena viravasatasahassena mārabalaṁ avattharamānā viya unnadi.

Tato mahāpurise "dinnaṁ te Siddhattha mahādānaṁ uttamadānan"ti Vessantaradānaṁ sammasante diyaḍḍhayojanasatiko Girimekhalahatthī jaṇṇukehi pathaviyaṁ patiṭṭhāsi, māraparisā disāvidisā palāyiṁsu, dve ekamaggena gatā nāma natthi, sīsābharaṇāni ceva nivatthavasanāni

ca chaḍḍetvā sammukhasammukhadisāhiyeva palāyiṁsu, tato devasaṅghā palāyamānaṁ mārabalaṁ disvā "mārassa parājayo jāto, Siddhatthakumārassa jayo jāto, jayapūjaṁ karissāmā"ti devatā devatānaṁ nāgā nāgānaṁ supaṇṇā supaṇṇānaṁ brahmāno brahmānaṁ ghosetvā gandhamālādihatthā mahāpurisassa santikaṁ Bodhipallaṅkaṁ āgamaṁsu.

Evaṁ gatesu pana tesu—

Jayo hi Buddhassa sirīmato ayaṁ,
Mārassa ca pāpimato parājayo.
Ugghosayuṁ Bodhimaṇḍe pamoditā,
Jayaṁ tadā devagaṇā Mahesino.

Jayo hi Buddhassa sirīmato ayaṁ,
Mārassa ca pāpimato parājayo.
Ugghosayuṁ Bodhimaṇḍe pamoditā,
Jayaṁ tadā nāgagaṇā Mahesino.

Jayo hi Buddhassa sirīmato ayaṁ,
Mārassa ca pāpimato parājayo.
Ugghosayuṁ Bodhimaṇḍe pamoditā,
Jayaṁ tadā supaṇṇasaṅghāpi Mahesino.

Jayo hi Buddhassa sirīmato ayaṁ,
Mārassa ca pāpimato parājayo.
Ugghosayuṁ Bodhimaṇḍe pamoditā,
Jayaṁ tadā brahmagaṇā Mahesinoti.

Avasesā dasasu cakkavāḷasahassesu devatā mālāgandhavilepanehi pūjayamānā nānappakārā ca thutiyo vadamānā aṭṭhaṁsu. Evaṁ dharamāneyeva sūriye mahāpuriso Mārabalaṁ vidhamitvā cīvarūpari patamānehi Bodhirukkhaṅkurehi rattapavāḷadalehi viya pūjiyamāno paṭhamayāme pubbenivāsaṁ anussaritvā majjhimayāme dibbacakkhuṁ visodhetvā pacchimayāme paṭiccasamuppāde ñāṇaṁ otāresi. Athassa dvādasapadikaṁ paccayākāraṁ vaṭṭavivaṭṭavasena anulomapaṭilomato sammasantassa dasasahassī lokadhātu udakapariyantaṁ katvā dvādasakkhattuṁ saṅkampi.

Mahāpurise pana dasasahassilokadhātuṁ unnādetvā aruṇuggamanavelāya sabbaññutaññāṇaṁ paṭivijjhante sakalā dasasahassī lokadhātu alaṅkatapaṭiyattā ahosi. Pācīnacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ ussāpitānaṁ dhajānaṁ paṭākā[1] pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiṁ paharanti, tathā pacchimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ ussāpitānaṁ dhajānaṁ paṭākā pācīnacakkavāḷamukhavaṭṭiṁ paharanti, dakkhiṇacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ ussāpitānaṁ dhajānaṁ paṭākā uttaracakkavāḷamukhavaṭṭiṁ paharanti, uttaracakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ ussāpitānaṁ dhajānaṁ paṭākā dakkhiṇacakkavāḷamukhavaṭṭiṁ paharanti, pathavitale ussāpitānaṁ dhajānaṁ paṭākā Brahmalokaṁ āhacca aṭṭhaṁsu, Brahmaloke baddhānaṁ dhajānaṁ paṭākā pathavitale patiṭṭhahiṁsu, dasasahassesu cakkavāḷesu pupphūpagā rukkhā pupphaṁ gaṇhiṁsu, phalūpagā rukkhā phalapiṇḍibhārasahitā ahesuṁ. Khandhesu khandhapadumāni pupphiṁsu, sākhāsu sākhāpadumāni, latāsu latāpadumāni, ākāse olambakapadumāni, ghanasilātalāni bhinditvā uparūpari satapattāni hutvā daṇḍakapadumāni uṭṭhahiṁsu. Dasasahassī lokadhātu vaṭṭetvā vissaṭṭhamālāguḷā viya susanthatapupphasanthāro viya ca pupphābhikiṇṇā ahosi. Cakkavāḷantaresu aṭṭhayojanasahassālokantarikanirayā sattasūriyappabhāhipi[2]anobhāsitapubbā tadā ekobhāsā ahesuṁ, caturāsītiyojanasahassagambhīro mahāsamuddo madhurodako ahosi, nadiyo na pavattiṁsu, jaccandhā rūpāni passiṁsu, jātibadhirā saddaṁ suṇiṁsu, jātipīṭhasappino padasā gacchiṁsu, andubandhanādīni chijjitvā patiṁsu.

Evaṁ aparimāṇena sirivibhavena pūjiyamāno mahāpuriso anekappakāresu acchariyadhammesu pātubhūtesu sabbaññutaṁ paṭivijjhitvā Sabbabuddhehi avijahitaṁ udānaṁ udānesi—

“Anekajātisaṁsāraṁ, sandhāvissaṁ anibbisaṁ.
Gahakāraṁ gavesanto, dukkhā jāti punappunaṁ.

Gahakāraka diṭṭhosi, puna gehaṁ na kāhasi.
Sabbā te phāsukā bhaggā, gahakūṭaṁ visaṅkhataṁ.
Visaṅkhāragataṁ cittaṁ, taṇhānaṁ khayamajjhagā”ti[3].

---

1. Paṭākānaṁ koṭiyo (Sī)
2. Aṭṭhayojanasahassalokantarikaniraye sattā sūriyapabhāhipi (Sī)
3. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.

Iti Tusitabhavanato paṭṭhāya yāva ayaṁ Bodhimaṇḍe sabbaññutappatti, ettakaṁ ṭhānaṁ **Avidūrenidānaṁ** nāmāti veditabbaṁ.

Avidūrenidānakathā niṭṭhitā.

---

3. Santikenidānakathā

"Santikenidānaṁ pana 'ekaṁ samayaṁ Bhagavā Sāvatthiyaṁ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme'. 'Vesāliyaṁ viharati Mahāvane Kūṭāgārasālāyan'ti ca evaṁ ( )[1] tasmiṁ tasmiṁ ṭhāneyeva labbhatī"ti vuttaṁ. Kiñcāpi evaṁ vuttaṁ, atha kho pana tampi ādito paṭṭhāya evaṁ veditabbaṁ—udānañhi udānetvā jayapallaṅke nisinnassa Bhagavato etadahosi "ahaṁ kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni imassa pallaṅkassa kāraṇā sandhāviṁ, ettakaṁ me kālaṁ imasseva pallaṅkassa kāraṇā alaṅkatasīsaṁ gīvāya chinditvā dinnaṁ, su-añjitāni akkhīni hadayamaṁsañca uppāṭetvā dinnaṁ, Jālīkumārasadisā puttā Kaṇhājinakumārisadisā dhītaro Maddīdevisadisā bhariyāyo ca paresaṁ dāsatthāya dinnā, ayaṁ me pallaṅko jayapallaṅko thirapallaṅko[2], ettha me nisinnassa saṅkappā paripuṇṇā, na tāva ito vuṭṭhahissāmī"ti anekakoṭisatasahassasamāpattiyo samāpajjanto sattāhaṁ tattheva nisīdi. Yaṁ sandhāya vuttaṁ "atha kho Bhagavā sattāhaṁ ekapallaṅkena nisīdi vimuttisukhapaṭisaṁvedī"ti[3].

Atha ekaccānaṁ devatānaṁ "ajjāpi nūna Siddhatthassa kattabbakiccaṁ atthi, pallaṅkasmiñhi ālayaṁ na vijahatī"ti parivitakko udapādi. Satthā devatānaṁ parivitakkaṁ ñatvā tāsaṁ vitakkavūpasamatthaṁ vehāsaṁ abbhuggantvā yamakapāṭihāriyaṁ dassesi. Mahābodhimaṇḍe hi katapāṭihāriyañca ñātisamāgame katapāṭihāriyañca pāthikaputtasamāgame[4] katapāṭihāriyañca sabbaṁ kaṇḍamba[5]rukkhamūle katayamakapāṭihāriyasadisaṁ ahosi.

Evaṁ Satthā iminā pāṭihāriyena devatānaṁ vitakkaṁ vūpasametvā pallaṅkato īsakaṁ pācīnanissite uttaradisābhāge ṭhatvā "imasmiṁ

---

1. (Tesu tesu ṭhānesu viharato) (I, Ka)
2. Varapallaṅko (Sī, I)
3. Vi 3. 1 piṭṭhe; Khu 1. 77 piṭṭhe ca.
4. Pāṭikaputtasamāgame (Sī, I, Ka)
5. Gaṇḍamba... (Sī, I)

vata me pallaṅke sabbaññutaṁ paṭividdhan"ti cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pūritānaṁ pāramīnaṁ balā[1]dhigamaṭṭhānaṁ pallaṅkaṁ Bodhirukkhañca animisehi akkhīhi olokayamāno sattāhaṁ vītināmesi, taṁ ṭhānaṁ **Animisacetiyaṁ** nāma jātaṁ. Atha Satthā pallaṅkassa ca ṭhitaṭṭhānassa ca antarā caṅkamaṁ māpetvā puratthimapacchimato āyate ratanacaṅkame caṅkamanto sattāhaṁ vītināmesi, taṁ ṭhānaṁ **Ratanacaṅkamacetiyaṁ** nāma jātaṁ.

Catutthe pana sattāhe bodhito pacchimuttaradisābhāge devatā Ratanagharaṁ māpayiṁsu, tattha Bhagavā pallaṅkena nisīditvā Abhidhammapiṭakaṁ visesato cettha anantanayasamantapaṭṭhānaṁ vicinanto sattāhaṁ vītināmesi. Ābhidhammikā panāhu "Ratanagharaṁ nāma na sattaratanamayaṁ gehaṁ, sattannaṁ pana pakaraṇānaṁ sammasitaṭṭhānaṁ 'Ratanagharan'ti vuccatī"ti. Yasmā panettha ubhopete pariyāyena yujjanti, tasmā ubhayampetaṁ gahetabbameva. Tato paṭṭhāya pana taṁ ṭhānaṁ **Ratanagharacetiyaṁ** nāma jātaṁ. Evaṁ Satthā bodhisamīpeyeva cattāri sattāhāni vītināmetvā pañcame sattāhe Bodhirukkhamūlā yena Ajapālanigrodho tenupasaṅkami, tatrāpi dhammaṁ vicinanto vimuttisukhañca paṭisaṁvedento nisīdi.

Tasmiṁ samaye māro pāpimā "ettakaṁ kālaṁ anubandhanto otārāpekkhopi imassa na kiñci khalitaṁ addasaṁ, atikkantodāni esa mama vasan"ti domanassappatto mahāmagge nisīditvā soḷasa kāraṇāni cintento bhūmiyaṁ soḷasa lekhā ākaḍḍhi—"ahaṁ eso viya dānapāramiṁ na pūresiṁ, tenamhi iminā sadiso na jāto"ti ekaṁ lekhaṁ ākaḍḍhi. Tathā "ahaṁ eso viya sīlapāramiṁ -pa- nekkhammapāramiṁ, paññāpāramiṁ, vīriyapāramiṁ, khantipāramiṁ, saccapāramiṁ, adhiṭṭhānapāramiṁ, mettāpāramiṁ, upekkhāpāramiṁ na pūresiṁ, tenamhi iminā sadiso na jāto"ti dasamaṁ lekhaṁ ākaḍḍhi. Tathā "ahaṁ eso viya asādhāraṇassa indriyaparopariyattañāṇassa paṭivedhāya upanissayabhūtā dasa pāramiyo na pūresiṁ, tenamhi iminā sadiso na jāto"ti ekādasamaṁ lekhaṁ ākaḍḍhi. Tathā "ahaṁ eso viya asādhāraṇassa āsayānusayañāṇassa -pa- mahākaruṇāsamāpattiñāṇassa, yamakapāṭihāriyañāṇassa, anāvaraṇañāṇassa, sabbaññutaññāṇassa paṭivedhāya upanissayabhūtā

---

1. Phalā (Sī, I)

dasa pāramiyo na pūresiṁ, tenamhi iminā sadiso na jāto"ti soḷasamaṁ lekhaṁ ākaḍḍhi. Evaṁ māro imehi kāraṇehi mahāmagge soḷasa lekhā ākaḍḍhitvā nisīdi.

Tasmiṁ ca samaye Taṇhā Arati Ragā cāti tisso māradhītaro[1] "pitā no na paññāyati, kahaṁ nu kho etarahī"ti olokayamānā taṁ domanassappattaṁ bhūmiṁ lekhamānaṁ nisinnaṁ disvā pitu santikaṁ gantvā "kasmā tāta tvaṁ dukkhī dummano"ti pucchiṁsu. Ammā ayaṁ mahāsamaṇo mayhaṁ vasaṁ atikkanto, ettakaṁ kālaṁ olokento otāramassa daḷhuṁ nāsakkhiṁ, tenamhi dukkhī dummanoti. "Yadi evaṁ mā cintayittha, mayametaṁ attano vase katvā ādāya āgamissāmā"ti āhaṁsu. Na sakkā ammā esa kenaci vase kātuṁ, acalāya saddhāya patiṭṭhito esa purisoti. "Tāta mayaṁ itthiyo nāma idāneva naṁ rāgapāsādīhi bandhitvā ānessāma, tumhe mā cintayitthā"ti vatvā Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā "pāde te samaṇa paricāremā"ti āhaṁsu. Bhagavā neva tāsaṁ vacanaṁ manasi akāsi, na akkhīni ummīletvā olokesi, anuttare upadhisaṅkhaye vimuttiyā vivekasukhaññeva anubhavanto nisīdi.

Puna māradhītaro "uccāvacā kho purisānaṁ adhippāyā, kesañci kumārikāsu pemaṁ hoti, kesañci paṭhamavaye ṭhitāsu, kesañci majjhimavaye ṭhitāsu, kesañci pacchimavaye ṭhitāsu, yannūna mayaṁ nānappakārehi rūpehi palobhetvā gaṇheyyāmā"ti ekamekā kumārikavaṇṇādivasena sakaṁ sakaṁ attabhāvaṁ abhinimminitvā kumārikā, avijātā, sakiṁ vijātā, duvijātā, majjhimitthiyo, mahitthiyo ca hutvā chakkhattuṁ Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā "pāde te samaṇa paricāremā"ti āhaṁsu. Tampi Bhagavā na manasākāsi, yathā taṁ anuttare upadhisaṅkhaye vimutto. Keci panācariyā vadanti "tā mahitthibhāvena upagatā disvā Bhagavā 'etā khaṇḍadantā palitakesā hontū'ti adhiṭṭhāsī"ti. Taṁ na gahetabbaṁ. Na hi Bhagavā evarūpaṁ adhiṭṭhānaṁ akāsi, Bhagavā pana "apetha tumhe, kiṁ disvā evaṁ vāyamatha, evarūpaṁ nāma avītarāgādīnaṁ purato kātuṁ vaṭṭati. Tathāgatassa pana rāgo pahīno, doso pahīno, moho pahīno"ti attano kilesappahānaṁ ārabbha—

1. Saṁ 1. 125 piṭṭhe vitthāro.

"Yassa jitaṁ nāvajīyati,
Jitamassa no'yāti koci loke.
Taṁ Buddhamanantagocaraṁ,
Apadaṁ kena padena nessatha.

Yassa jālinī visattikā,
Taṇhā natthi kuhiñci netave.
Taṁ Buddhamanantagocaraṁ,
Apadaṁ kena padena nessathā"ti[1]—

imā Dhammapade Buddhavagge dve gāthā vadanto dhammaṁ desesi. Tā "saccaṁ kira no pitā avoca, 'Arahaṁ Sugato loke, na rāgena suvānayo"ti[2]ādīni vatvā pitu santikaṁ āgamiṁsu.

Bhagavāpi tattheva sattāhaṁ vītināmetvā tato **Mucalindamūlaṁ** agamāsi. Tattha sattāhavaddalikāya uppannāya sītādipaṭibāhanatthaṁ Mucalindena nāma nāgarājena sattakkhattuṁ bhogehi parikkhitto asambādhāya Gandhakuṭiyaṁ viharanto viya vimuttisukhaṁ paṭisaṁvediyamāno sattāhaṁ vītināmetvā Rājāyatanaṁ upasaṅkamitvā tatthapi vimuttisukhaṁ paṭisaṁvediyamānoyeva sattāhaṁ vītināmesi. Ettāvatā satta sattahāni paripuṇṇāni. Etthantare neva mukhadhovanaṁ, na sarīrapaṭijagganaṁ, na āhārakiccaṁ ahosi, jhānasukhaphalasukheneva ca vītināmesi.

Athassa tasmiṁ sattasattāhamatthake ekūnapaññāsatime divase tattha nisinnassa "mukhaṁ dhovissāmī"ti cittaṁ udapādi. Sakko Devānamindo agadaharītakaṁ āharitvā adāsi, Satthā taṁ paribhuñji, tenassa sarīravaḷañjo ahosi. Athassa Sakkoyeva nāgalatādantakaṭṭhañceva mukhadhovanodakañca adāsi. Satthā taṁ dantakaṭṭhaṁ khāditvāva Anotattadahodakena mukhaṁ dhovitvā tattheva Rājāyatanamūle nisīdi.

Tasmiṁ samaye **Tapussa**[3]**Bhallikā** nāma dve vāṇijā pañcahi sakaṭasatehi **Ukkalā** janapadā Majjhimadesaṁ gacchantā pubbe attano ñātisālohitāya devatāya sakaṭāni sannirumbhitvā Satthu āhārasampādane ussāhitā

1. Khu 1. 40 piṭṭhe. 2. Saṁ 1. 126 piṭṭhe. 3. Tapassu (Sī, I)

manthañca madhupiṇḍikañca ādāya "paṭiggaṇhātu no bhante Bhagavā imaṁ āhāraṁ anukampaṁ upādāyā"ti Satthāraṁ upanāmetvā aṭṭhaṁsu. Bhagavā pāyāsapaṭiggahaṇadivaseyeva pattassa antarahitattā "na kho Tathāgatā hatthesu paṭiggaṇhanti, kimhi nu kho ahaṁ paṭiggaṇheyyan"ti cintesi. Athassa cittaṁ ñatvā catūhi disāhi cattāro mahārājāno indanīlamaṇimaye patte upanāmesuṁ, Bhagavā te paṭikkhipi. Puna muggavaṇṇaselamaye cattāro patte upanāmesuṁ. Bhagavā catunnampi mahārājānaṁ saddhānurakkhaṇatthāya cattāropi patte paṭiggahetvā uparūpari ṭhapetvā "eko hotū"ti adhiṭṭhāsi, cattāropi mukhavaṭṭiyaṁ paññāyamānalekhā hutvā majjhimappamāṇena ekattaṁ upagamiṁsu. Bhagavā tasmiṁ paccagghe selamaye patte āhāraṁ paṭiggahetvā paribhuñjitvā anumodanaṁ akāsi. Te dve bhātaro vāṇijā Buddhañca Dhammañca saraṇaṁ gantvā dvevācikā upāsakā ahesuṁ. Atha nesaṁ "ekaṁ no bhante paricaritabbaṭṭhānaṁ dethā"ti vadantānaṁ dakkhiṇahatthena attano sīsaṁ parāmasitvā kesadhātuyo adāsi. Te attano nagare tā dhātuyo suvaṇṇasamuggassa anto pakkhipitvā cetiyaṁ patiṭṭhāpetuṁ.

Sammāsambuddho pana tato vuṭṭhāya puna Ajapālanigrodhameva gantvā nigrodhamūle nisīdi. Athassa tattha nisinnamattasseva attanā adhigatadhammassa gambhīrataṁ paccavekkhantassa sabbabuddhānaṁ āciṇṇo "kicchena adhigato kho myāyaṁ dhammo"ti paresaṁ adesetukāmatākārappatto vitakko udapādi. Atha kho **brahmā Sahampati** "nassati vata bho loko, vinassati vata bho loko"ti dasahi cakkavāḷasahassehi Sakkasuyāmasantusitanimmānarativasavattimahābrahmāno ādāya Satthu santikaṁ āgantvā "desetu bhante Bhagavā dhamman"ti-ādinā nayena dhammadesanaṁ āyāci.

Satthā tassa paṭiññaṁ datvā "kassa nu kho ahaṁ paṭhamaṁ dhammaṁ deseyyan"ti cintento "Āḷāro paṇḍito, so imaṁ dhammaṁ khippaṁ ājānissatī"ti cittaṁ uppādetvā puna olokento tassa sattāhakālaṅkatabhāvaṁ ñatvā Udakaṁ āvajjesi. Tassāpi abhidosakālaṅkatabhāvaṁ ñatvā "bahūpakārā kho me Pañcavaggiyā bhikkhū"ti Pañcavaggiye ārabbha manasi katvā "kahaṁ nu kho te etarahi viharantī"ti āvajjento

"Bārāṇasiyaṁ Isipatane Migadāye"ti ñatvā katipāhaṁ Bodhimaṇḍasāmantāyeva piṇḍāya caranto viharitvā "āsāḷhipuṇṇamāyaṁ Bārāṇasiṁ gantvā dhammacakkaṁ pavattessāmī"ti pakkhassa cātuddasiyaṁ paccūsasamaye paccuṭṭhāya pabhātāya rattiyā kālasseva pattacīvaramādāya aṭṭhārasayojanamaggaṁ paṭipanno antarāmagge **Upakaṁ** nāma ājīvakaṁ disvā tassa attano Buddhabhāvaṁ ācikkhitvā taṁ divasameva sāyanhasamaye Isipatanaṁ sampāpuṇi.

Pañcavaggiyā Tathāgataṁ dūratova āgacchantaṁ disvā "ayaṁ āvuso samaṇo Gotamo paccayabāhullāya āvattitvā paripuṇṇakāyo pīṇindriyo[1] suvaṇṇavaṇṇo hutvā āgacchati, imassa vandanādīni na karissāma, mahākulappasuto kho panesa āsanābhihāraṁ arahati, tenassa āsanamattaṁ paññāpessāmā"ti katikaṁ akaṁsu. Bhagavā sadevakassa lokassa cittācārajānanasamatthena ñāṇena "kiṁ nu kho ime cintayiṁsū"ti āvajjetvā cittaṁ aññāsi, atha tesu sabbadevamanussesu anodissakavasena pharaṇasamatthaṁ mettacittaṁ saṅkhipitvā odissakavasena mettacittena phari. Te Bhagavatā mettacittena saṁphuṭṭhā Tathāgate upasaṅkamante sakāya katikāya saṇṭhātuṁ asakkontā paccuggantvā abhivādanādīni sabbakiccāni akaṁsu, Sammāsambuddhabhāvaṁ panassa ajānantā kevalaṁ nāmena ca āvusovādena ca samudācariṁsu.

Atha ne Bhagavā "mā bhikkhave Tathāgataṁ nāmena ca āvusovādena ca samudācaratha. Arahaṁ bhikkhave Tathāgato Sammāsambuddho"ti attano Buddhabhāvaṁ ñāpetvā paññattavarabuddhāsane nisinno uttarāsāḷhanakkhattayoge vattamāne aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi parivuto Pañcavaggiyatthere āmantetvā tiparivattaṁ dvādasākāraṁ chañāṇavijambhanaṁ[2] anuttaraṁ **Dhammacakkappavattanasuttantaṁ**[3] desesi. Tesu Koṇḍaññatthero desanānusārena ñāṇaṁ pesento suttapariyosāne aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Satthā tattheva vassaṁ upagantvā punadivase Vappattheraṁ ovadanto vihāreyeva nisīdi, sesā cattāropi piṇḍāya cariṁsu. Vappatthero pubbaṇheyeva sotāpattiphalaṁ

1. Pīṇitindriyo (Sī, I)
2. Saññāṇavijambhanaṁ (Sī, I)
3. Vi 3. 14; Saṁ 3. 368 piṭṭhādīsu.

pāpuṇi. Etenevupāyena punadivase Bhaddiyattheraṁ, punadivase Mahānāmattheraṁ, punadivase Assajittheranti sabbe sotāpattiphale patiṭṭhāpetvā pañcamiyaṁ pakkhassa pañcapi there sannipātetvā **Anattalakkhaṇasuttantaṁ**[1] desesi, desanāpariyosāne pañcapi therā arahatte patiṭṭhahiṁsu. Atha Satthā **Yasassa** kulaputtassa upanissayaṁ disvā taṁ rattibhāge nibbijjitvā gehaṁ pahāya nikkhantaṁ "ehi yasā"ti pakkositvā tasmiṁyeva rattibhāge sotāpattiphale, punadivase arahatte patiṭṭhāpetvā aparepi tassa sahāyake **catupaññāsajane** ehibhikkhupabbajjāya pabbājetvā arahattaṁ pāpesi.

Evaṁ loke ekasaṭṭhiyā arahantesu jātesu Satthā vuṭṭhavasso pavāretvā "caratha bhikkhave cārikan"ti saṭṭhibhikkhū disāsu pesetvā sayaṁ Uruvelaṁ gacchanto antarāmagge Kappāsikavanasaṇḍe tiṁsa**bhaddavaggiyakumāre** vinesi. Tesu sabbapacchimako sotāpanno, sabbuttamo anāgāmī ahosi. Tepi sabbe ehibhikkhubhāveneva pabbājetvā disāsu pesetvā Uruvelaṁ gantvā aḍḍhuḍḍhapāṭihāriyasahassāni dassetvā Uruvelakassapādayo sahassajaṭilaparivāre **tebhātikajaṭile** vinetvā ehibhikkhubhāvena pabbājetvā Gayāsīse nisīdāpetvā **Ādittapariyāyadesanāya**[2] arahatte patiṭṭhāpetvā tena arahantasahassena parivuto "Bimbisārarañño dinnapaṭiññaṁ mocessāmī"ti rājagahanagarūpacāre Laṭṭhivanuyyānaṁ agamāsi. Rājā uyyānapālassa santikā "Satthā āgato"ti sutvā dvādasanahutehi brāhmaṇagahapatikehi parivuto Satthāraṁ upasaṅkamitvā cakkavicittatalesu suvaṇṇapaṭṭavitānaṁ viya pabhāsamudayaṁ vissajjentesu Tathāgatassa pādesu sirasā nipatitvā ekamantaṁ nisīdi saddhiṁ parisāya.

Atha kho tesaṁ brāhmaṇagahapatikānaṁ etadahosi "kiṁ nu kho mahāsamaṇo Uruvelakassape brahmacariyaṁ carati, udāhu Uruvelakassapo mahāsamaṇe"ti. Bhagavā tesaṁ cetasā cetoparivitakkamaññāya Uruvelakassapaṁ gāthāya ajjhabhāsi—

---

1. Vi 3. 18; Saṁ 2. 55 piṭṭhādīsu.
2. Vi 3. 44 piṭṭhādīsu.

"Kimeva disvā Uruvelavāsi,
Pahāsi aggiṁ kisakovadāno.
Pucchāmi taṁ Kassapa etamatthaṁ,
Kathaṁ pahīnaṁ tava aggihuttan"ti[1].

Theropi Bhagavato adhippāyaṁ viditvā—

"Rūpe ca sadde ca atho rase ca,
Kāmitthiyo cābhivadanti yaññā.
Etaṁ malantī upadhīsu ñatvā,
Tasmā na yiṭṭhe na hute arañjin"ti[1]—

imaṁ gāthaṁ vatvā attano sāvakabhāvappakāsanatthaṁ Tathāgatassa pādapiṭṭhe sīsaṁ ṭhapetvā "Satthā me bhante Bhagavā, sāvakohamasmī"ti vatvā ekatālaṁ dvitālaṁ titālanti yāva sattatālappamāṇaṁ sattakkhattuṁ vehāsaṁ abbhuggantvā oruyha Tathāgataṁ vanditvā ekamantaṁ nisīdi. Taṁ pāṭihāriyaṁ disvā mahājano "aho mahānubhāvā Buddhā, evañhi thāmagatadiṭṭhiko nāma 'arahā'ti maññamāno Uruvelakassapopi diṭṭhijālaṁ bhinditvā Tathāgatena damito"ti Satthu guṇakathaṁyeva kathesi. Bhagavā "nāhaṁ idāniyeva Uruvelakassapaṁ damemi, atītepi esa mayā damito"ti vatvā imissā aṭṭhuppattiyā **Mahānāradakassapajātakaṁ**[2] kathetvā cattāri saccāni pakāsesi. Rājā ekādasahi nahutehi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhāsi, ekanahutaṁ upāsakattaṁ paṭivedesi. Rājā Satthu santike nisinnoyeva pañca assāsake[3] pavedetvā saraṇaṁ gantvā svātanāya nimantetvā uṭṭhāyāsanā Bhagavantaṁ padakkhiṇaṁ katvā pakkāmi.

Punadivase yehi ca Bhagavā hiyyo diṭṭho, yehi ca adiṭṭho, te sabbepi Rājagahavāsino aṭṭhārasakoṭisaṅkhā manussā Tathāgataṁ daṭṭhukāmā pātova Rājagahato Laṭṭhivanuyyānaṁ agamaṁsu. Tigāvuto maggo nappahosi, sakalalaṭṭhivanuyyānaṁ nirantaraṁ phuṭaṁ ahosi. Mahājano Dasabalassa rūpasobhaggappattaṁ attabhāvaṁ passantopi tittiṁ kātuṁ nāsakkhi. Vaṇṇabhūmi nāmesā. Evarūpesu hi ṭhānesu Bhagavato

---

1. Vi 3. 46 piṭṭhe. 2. Khu 6. 257 piṭṭhe. 3. Āsīsake (Ka)

lakkhaṇānubyañjanādippabhedā sabbāpi rūpakāyasirī vaṇṇetabbā. Evaṁ rūpasobhaggappattaṁ Dasabalassa sarīraṁ passamānena mahājanena nirantaraṁ phuṭe uyyāne ca gamanamagge ca ekabhikkhussapi nikkhamanokāso nāhosi. Taṁ divasaṁ kira Bhagavato bhattaṁ chinnaṁ bhaveyya, tasmā "taṁ mā ahosī"ti Sakkassa nisinnāsanaṁ uṇhākāraṁ dassesi, so āvajjamāno taṁ kāraṇaṁ ñatvā māṇavakavaṇṇaṁ abhinimminitvā Buddhadhammasaṁghapaṭisaṁyuttā thutiyo vadamāno Dasabalassa purato otaritvā devānubhāvena okāsaṁ katvā—

"Danto dantehi saha purāṇajaṭilehi,
Vippamutto vippamuttehi,
Siṅgīnikkhasavaṇṇo,
Rājagahaṁ pāvisi Bhagavā.

Mutto muttehi -pa-.

Tiṇṇo tiṇṇehi -pa-.

Santo santehi -pa-.
Rājagahaṁ pāvisi Bhagavā.

Dasavāso Dasabalo,
Dasadhammavidū dasabhi cupeto.
So dasasataparivāro,
Rājagahaṁ pāvisi Bhagavā"ti[1]—

imāhi gāthāhi Satthu vaṇṇaṁ vadamāno purato pāyāsi. Tadā mahājano māṇavakassa rūpasiriṁ disvā "ativiya abhirūpo vatāyaṁ māṇavako, na kho pana amhehi diṭṭhapubbo"ti cintetvā "kuto ayaṁ māṇavako, kassa vā ayan"ti āha. Taṁ sutvā māṇavo—

"Yo dhīro sabbadhi danto, suddho appaṭipuggalo.
Arahaṁ Sugato loke, tassāhaṁ paricārako"ti[2]—

gāthamāha.

---

1. Vi 3. 48. 49 piṭṭhesu.
2. Vi 3. 49 piṭṭhe.

Satthā sakkena katokāsaṁ maggaṁ paṭipajjitvā bhikkhusahassaparivuto Rājagahaṁ pāvisi. Rājā Buddhappamukhassa saṁghassa mahādānaṁ datvā "ahaṁ bhante tīṇi ratanāni vinā vasituṁ na sakkhissāmi, velāya vā avelāya vā Bhagavato santikaṁ āgamissāmi, Laṭṭhivanuyyānañca nāma atidūre, idaṁ pana amhākaṁ Veḷuvanuyyānaṁ nātidūraṁ naccāsannaṁ gamanāgamanasampannaṁ Buddhārahaṁ senāsanaṁ. Idaṁ me bhante Bhagavā paṭiggaṇhātū"ti suvaṇṇabhiṅgārena pupphagandhavāsitaṁ maṇivaṇṇaṁ udakamādāya Veḷuvanuyyānaṁ pariccajanto Dasabalassa hatthe udakaṁ pātesi. Tasmiṁ ārāme paṭiggahiteyeva "Buddhasāsanassa mūlāni otiṇṇānī"ti mahāpathavī kampi. Jambudīpatalasmiñhi ṭhapetvā Veḷuvanaṁ aññaṁ mahāpathaviṁ kampetvā gahitasenāsanaṁ nāma natthi. Tambapaṇṇidīpepi ṭhapetvā mahāvihāraṁ aññaṁ pathaviṁ kampetvā gahitasenāsanaṁ nāma natthi. Satthā Veḷuvanārāmaṁ paṭiggahetvā rañño anumodanaṁ katvā uṭṭhāyāsanā bhikkhusaṁghaparivuto Veḷuvanaṁ agamāsi.

Tasmiṁ kho pana samaye Sāriputto ca Moggallāno cāti dve paribbājakā Rājagahaṁ upanissāya viharanti amataṁ pariyesamānā. Tesu Sāriputto Assajittheraṁ piṇḍāya paviṭṭhaṁ disvā pasannacitto payirupāsitvā "ye dhammā hetuppabhavā"ti[1] ādigāthaṁ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhāya attano sahāyakassa Moggallānassapi tameva gāthaṁ abhāsi. Sopi sotāpattiphale patiṭṭhahi. Te ubhopi **Sañcayaṁ**[2] oloketvā attano parisāya saddhiṁ Bhagavato santike pabbajiṁsu. Tesu Moggallāno sattāhena arahattaṁ pāpuṇi, Sāriputto aḍḍhamāsena. Ubhopi te Satthā aggasāvakaṭṭhāne ṭhapesi. Sāriputtattherena ca arahattaṁ pattadivaseyeva sannipātaṁ akāsi.

Tathāgate pana tasmiññeva Veḷuvanuyyāne viharante Suddhodanamahārājā "putto kira me chabbassāni dukkarakārikaṁ caritvā paramābhisambodhiṁ patvā pavattavaradhammacakko Rājagahaṁ upanissāya Veḷuvane viharatī"ti sutvā aññataraṁ amaccaṁ āmantesi "ehi bhaṇe, tvaṁ purisasahassaparivāro Rājagahaṁ gantvā mama vacanena 'pitā te Suddhodanamahārājā daṭṭhukāmo'ti vatvā mama puttaṁ gaṇhitvā ehī"ti āha.

1. Vi 3. 51; Khu 3. 27 piṭṭhesu. 2. Sañjayaṁ (Sī, I)

so “evaṁ devā”ti rañño vacanaṁ sirasā sampaṭicchitvā purisasahassaparivāro khippameva saṭṭhiyojanamaggaṁ gantvā Dasabalassa catuparisamajjhe nisīditvā dhammadesanāvelāyaṁ vihāraṁ pāvisi. So “tiṭṭhatu tāva raññā pahitasāsanan”ti parisapariyante ṭhito Satthu dhammadesanaṁ sutvā yathāṭhitova saddhiṁ purisasahassena arahattaṁ patvā pabbajjaṁ yāci. Bhagavā “etha bhikkhavo”ti hatthaṁ pasāresi, sabbe taṅkhaṇaññeva iddhimayapattacīvaradharā saṭṭhivassikattherā viya ahesuṁ. Arahattaṁ pattakālato paṭṭhāya pana ariyā nāma majjhattāva hontīti so raññā pahitasāsanaṁ Dasabalassa na kathesi. Rājā “neva gato āgacchati, na sāsanaṁ suyyatī”ti “ehi bhaṇe, tvaṁ gacchā”ti eteneva niyāmena aññaṁ amaccaṁ pesesi. Sopi gantvā purimanayeneva saddhiṁ parisāya arahattaṁ patvā tuṇhī ahosi. Puna rājā “ehi bhaṇe, tvaṁ gaccha, tvaṁ gacchā”ti eteneva niyāmena aparepi satta amacce pesesi. Te sabbe nava purisasahassaparivārā nava amaccā attano kiccaṁ niṭṭhāpetvā tuṇhībhūtā tattheva vihariṁsu.

Rājā sāsanamattampi āharitvā ācikkhantaṁ alabhitvā cintesi “ettakāpi janā mayi sinehābhāvena sāsanamattampi na paccāhariṁsu, ko nu kho me sāsanaṁ karissatī”ti sabbaṁ rājabalaṁ olokento **Kāḷudāyiṁ** addasa. So kira rañño sabbatthasādhako abbhantariko ativiya vissāsiko amacco bodhisattena saddhiṁ ekadivase jāto sahapaṁsukīḷako sahāyo. Atha naṁ rājā āmantesi “tāta Kāḷudāyi ahaṁ mama puttaṁ daṭṭhukāmo navapurisasahassaparivārena[1] nava amacce pesesiṁ, tesu ekopi āgantvā sāsanamattaṁ ārocento nāma natthi, dujjāno kho pana me jīvitantarāyo, jīvamānoyevāhaṁ puttaṁ daṭṭhukāmo, sakkhissasi nu kho me puttaṁ dassetun”ti. Sakkhissāmi deva, sace pabbajituṁ labhissāmīti. Tāta tvaṁ pabbajito vā apabbajito vā mayhaṁ puttaṁ dassehīti. So “sādhu devā”ti rañño sāsanaṁ ādāya Rājagahaṁ gantvā Satthu dhammadesanāvelāya parisapariyante ṭhito dhammaṁ sutvā saparivāro arahattaṁ patvā ehibhikkhubhāvena pabbajitvā vihāsi.

1. ...parivāre (Sī, Ka)

Satthā Buddho hutvā paṭhamaṁ antovassaṁ Isipatane vasitvā vuṭṭhavasso pavāretvā Uruvelaṁ gantvā tattha tayo māse vasanto tebhātikajaṭile vinetvā bhikkhusahassaparivāro phussamāsapuṇṇamāyaṁ Rājagahaṁ gantvā dve māse vasi. Ettāvatā Bārāṇasito nikkhantassa pañca māsā jātā, sakalo hemanto atikkanto. Kāḷudāyittherassa āgatadivasato sattaṭṭhadivasā vītivattā, thero phagguṇamāsapuṇṇamāyaṁ cintesi "atikkanto dāni hemanto, vasantasamayo anuppatto, manussehi sassādīni uddharitvā sammukhasammukhaṭṭhānehi maggā dinnā, haritatiṇasañchannā pathavī, supupphitā vanasaṇḍā, paṭipajjanakkhamā maggā, kālo Dasabalassa ñātisaṅgahaṁ kātun"ti. Atha Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā—

"Aṅgārino dāni dumā bhadante,
Phalesino chadanaṁ vippahāya.

Te accimantova pabhāsayanti,
Samayo mahāvīra bhāgī rasānaṁ[1] -pa-.

Nātisītaṁ nāti-uṇhaṁ, nātidubbhikkhachātakaṁ.
Saddalā haritā bhūmi, esa kālo Mahāmunī"ti—

saṭṭhimattāhi gāthāhi Dasabalassa kulanagaragamanavaṇṇaṁ vaṇṇesi. Atha naṁ Satthā "kiṁ nu kho Udāyi madhurassarena gamanavaṇṇaṁ vaṇṇesī"ti āha. Tumhākaṁ bhante pitā Suddhodanamahārājā tumhe passitukāmo, karotha ñātakānaṁ saṅgahanti. Sādhu Udāyi karissāmi ñātakānaṁ saṅgahaṁ, bhikkhusaṁghassa ārocehi, gamiyavattaṁ paripūressantīti. "Sādhu bhante"ti thero tesaṁ ārocesi.

Bhagavā Aṅgamagadhavāsīnaṁ kulaputtānaṁ dasahi sahassehi, Kapilavatthuvāsīnaṁ dasahi sahassehīti sabbeheva vīsatisahassehi khīṇāsavabhikkhūhi parivuto Rājagahā nikkhamitvā divase divase yojanaṁ gacchati. "Rājagahato saṭṭhiyojanaṁ Kapilavatthuṁ dvīhi māsehi pāpuṇissāmī"ti aturitacārikaṁ pakkāmi. Theropi "Bhagavato nikkhantabhāvaṁ rañño ārocessāmī"ti vehāsaṁ abbhuggantvā rañño nivesane pāturahosi. Rājā theraṁ disvā tuṭṭhacitto mahārahe pallaṅke

1. Bhagīrasānaṁ (Sī, I), Khu 2. 300 piṭṭhe Theragāthāyaṁ.

nisīdāpetvā attano paṭiyāditassa nānaggarasabhojanassa pattaṁ pūretvā adāsi. Thero uṭṭhāya gamanākāraṁ dassesi. Nisīditvā bhuñja tātāti. Satthu santikaṁ gantvā bhuñjissāmi mahārājāti. Kahaṁ pana tāta Satthāti. Vīsatisahassabhikkhuparivāro tumhākaṁ dassanatthāya cārikaṁ nikkhanto mahārājāti. Rājā tuṭṭhamānaso āha "tumhe imaṁ paribhuñjitvā yāva mama putto imaṁ nagaraṁ pāpuṇāti, tāvassa itova piṇḍapātaṁ pariharathā"ti. Thero adhivāsesi. Rājā theraṁ parivisitvā pattaṁ gandhacuṇṇena ubbaṭṭetvā uttamassa bhojanassa pūretvā "Tathāgatassa dethā"ti therassa hatthe patiṭṭhāpesi. Thero sabbesaṁ passantānaṁyeva pattaṁ ākāse khipitvā sayampi vehāsaṁ abbhuggantvā piṇḍapātaṁ āharitvā Satthu hatthe ṭhapesi. Satthā taṁ paribhuñji. Eteneva upāyena thero divase divase piṇḍapātaṁ āhari. Satthāpi antarāmagge raññoyeva piṇḍapātaṁ paribhuñji. Theropi bhattakiccāvasāne divase divase "ajja Bhagavā ettakaṁ āgato, ajja ettakan"ti Buddhaguṇapaṭisaṁyuttāya ca kathāya sakalaṁ rājakulaṁ Satthudassanaṁ vināyeva Satthari sañjātappasādaṁ akāsi. Teneva naṁ Bhagavā "etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ kulappasādakānaṁ yadidaṁ Kāḷudāyī"ti[1] etadagge ṭhapesi.

Sākiyāpi kho anuppatte Bhagavati "amhākaṁ ñātiseṭṭhaṁ passissāmā"ti sannipatitvā Bhagavato vasanaṭṭhānaṁ vīmaṁsamānā "nigrodhasakkassa ārāmo ramaṇīyo"ti sallakkhetvā tattha sabbaṁ paṭijagganavidhiṁ kāretvā gandhapupphahatthā paccuggamanaṁ karontā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍite daharadahare nāgaradārake ca nāgaradārikāyo ca paṭhamaṁ pahiṇiṁsu, tato rājakumāre ca rājakumārikāyo ca, tesaṁ anantarā sāmaṁ gandhapupphādīhi pūjayamānā Bhagavantaṁ gahetvā Nigrodhārāmameva agamaṁsu. Tattha Bhagavā vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto paññattavarabuddhāsane nisīdi. Sākiyā nāma mānajātikā mānatthaddhā, te "Siddhatthakumāro amhehi daharataro, amhākaṁ kaniṭṭho, bhāgineyyo, putto, nattā"ti cintetvā daharadahare rājakumāre āhaṁsu "tumhe vandatha, mayaṁ tumhākaṁ piṭṭhito nisīdissāmā"ti.

---

1. Aṁ 1. 25 piṭṭhe.

Tesu evaṁ avanditvā nisinnesu Bhagavā tesaṁ ajjhāsayaṁ oloketvā "na maṁ ñātayo vandanti, handa dāni te vandāpessāmī"ti abhiññāpādakaṁ catutthaṁ jhānaṁ samāpajjitvā tato vuṭṭhāya ākāsaṁ abbhuggantvā tesaṁ sīse pādapaṁsuṁ okiramāno viya Kaṇḍambarukkhamūle yamakapāṭihāriyasadisaṁ pāṭihāriyaṁ akāsi. Rājā taṁ acchariyaṁ disvā āha "bhante tumhākaṁ jātadivase kāladevalassa vandanatthaṁ upanītānaṁ vo pāde parivattetvā brāhmaṇassa matthake patiṭṭhite disvāpi ahaṁ tumhākaṁ pāde vandiṁ, ayaṁ me paṭhamavandanā. Vappamaṅgaladivase ca jambucchāyāya sirisayane nipannānaṁ vo jambucchāyāya aparivattanaṁ disvāpi pāde vandiṁ, ayaṁ me dutiyavandanā. Idāni pana imaṁ adiṭṭhapubbaṁ pāṭihāriyaṁ disvāpi ahaṁ tumhākaṁ pāde vandāmi, ayaṁ me tatiyavandanā"ti. Raññā pana vandite Bhagavantaṁ avanditvā ṭhātuṁ samattho nāma ekasākiyopi nāhosi, sabbe vandiṁsuyeva.

Iti Bhagavā ñātayo vandāpetvā ākāsato otaritvā paññattāsane nisīdi. Nisinne Bhagavati sikhāpatto ñātisamāgamo ahosi, sabbe ekaggacittā hutvā nisīdiṁsu. Tato mahāmegho pokkharavassaṁ vassi. Tambavaṇṇaṁ udakaṁ heṭṭhā viravantaṁ gacchati, temitukāmova temeti, atemitukāmassa sarīre ekabindumattampi na patati. Taṁ disvā sabbe acchariyabbhutacittā jātā "aho acchariyaṁ, aho abbhutan"ti kathaṁ samuṭṭhāpesuṁ. Satthā "na idāneva mayhaṁ ñātisamāgame pokkharavassaṁ vassati, atītepi vassī"ti imissā aṭṭhuppattiyā **Vessantarajātakaṁ**[1] kathesi. Dhammakathaṁ sutvā sabbe uṭṭhāya vanditvā pakkamiṁsu. Ekopi rājā vā rājamahāmatto vā "sve amhākaṁ bhikkhaṁ gaṇhathā"ti vatvā gato nāma natthi.

Satthā punadivase vīsatibhikkhusahassaparivuto Kapilavatthuṁ piṇḍāya pāvisi. Taṁ na koci gantvā nimantesi, na pattaṁ vā aggahesi. Bhagavā indakhīle ṭhitova āvajjesi "kathaṁ nu kho pubbabuddhā kulanagare piṇḍāya cariṁsu, kiṁ uppaṭipāṭiyā issarajanānaṁ gharāni agamaṁsu, udāhu sapadānacārikaṁ cariṁsū"ti. Tato ekabuddhassapi uppaṭipāṭiyā gamanaṁ adisvā "mayāpi dāni ayameva tesaṁ vaṁso paggahetabbo, āyatiṁ ca mama

1. Khu 6. 312 piṭṭhe.

sāvakā mamaññeva anusikkhantā piṇḍacārikavattaṁ paripūressantī”ti koṭiyaṁ niviṭṭhagehato paṭṭhāya sapadānaṁ piṇḍāya cari. “Ayyo kira Siddhatthakumāro piṇḍāya caratī”ti dvibhūmikatibhūmikādīsu pāsādesu sīhapañjaraṁ vivaritvā mahājano dassanabyāvaṭo ahosi.

Rāhulamātāpi devī “ayyaputto kira imasmiṁ yeva nagare mahantena rājānubhāvena suvaṇṇasivikādīhi vicaritvā idāni kesamassuṁ ohāretvā kāsāyavatthanivāsano kapālahattho piṇḍāya carati, sobhati nu kho”ti sīhapañjaraṁ vivaritvā olokayamānā Bhagavantaṁ nānāvirāgasamujjalāya sarīrappabhāya nagaravīthiyo obhāsetvā byāmappabhāparikkhepasamupabyūḷhāya asītānubyañjanappabhāsitāya dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitāya anopamāya Buddhasiriyā virocamānaṁ disvā uṇhīsato paṭṭhāya yāva pādatalā—

“Siniddhanīlamudukuñjitakeso,
Sūriyanimmalatalābhinalāṭo.
Yuttatuṅgamudukāyatanāso,
Raṁsijālavikasito narasīho”ti—

evamādikāhi dasahi **Narasīhagāthāhi** abhitthavitvā “tumhākaṁ putto piṇḍāya caratī”ti rañño ārocesi. Rājā saṁviggahadayo hatthena sāṭakaṁ saṇṭhapento turitaturito nikkhamitvā vegena gantvā Bhagavato purato ṭhatvā āha “kinnu kho bhante amhe lajjāpetha, kimatthaṁ piṇḍāya caratha, kiṁ ‘ettakānaṁ bhikkhūnaṁ na sakkā bhattaṁ laddhun’ti saññaṁ karitthā”ti. Vaṁsacārittametaṁ mahārāja amhākanti. Nanu bhante amhākaṁ vaṁso nāma mahāsammatakhattiyavaṁso, ettha ca ekakhattiyopi bhikkhācarako nāma natthīti. “Ayaṁ mahārāja khattiyavaṁso nāma tava vaṁso. Amhākaṁ pana ‘Dīpaṅkaro Koṇḍañño -pa- Kassapo’ti ayaṁ Buddhavaṁso nāma. Ete ca[1] aññe ca anekasahassasaṅkhā Buddhā bhikkhācāreneva jīvikaṁ kappesun”ti antaravīthiyaṁ ṭhitova—

1. Ete cāhaṁ ca (Ka)

"Uttiṭṭhe nappamajjeyya, dhammaṁ sucaritaṁ care.
Dhammacārī sukhaṁ seti, asmiṁ loke paramhi cā"ti[1]—

imaṁ gāthamāha, gāthāpariyosāne rājā sotāpattiphale patiṭṭhāsi.

"Dhammañcare sucaritaṁ, na naṁ duccaritaṁ care.
Dhammacārī sukhaṁ seti, asmiṁ loke paramhi cā"ti[2]—

imaṁ gāthaṁ sutvā sakadāgāmiphale patiṭṭhāsi, **Mahādhammapālajātakaṁ**[3] sutvā anāgāmiphale patiṭṭhāsi, maraṇasamaye setacchattassa heṭṭhā sirisayane nipannoyeva arahattaṁ pāpuṇi. Araññavāsena padhānānuyogakiccaṁ rañño nāhosi. So sotāpattiphalaṁ sacchikatvāyeva pana Bhagavato pattaṁ gahetvā saparisaṁ Bhagavantaṁ mahāpāsādaṁ āropetvā paṇītena khādanīyena bhojanīyena parivisi. Bhattakiccapariyosāne sabbaṁ itthāgāraṁ āgantvā Bhagavantaṁ vandi ṭhapetvā Rāhulamātaraṁ. Sā pana "gaccha, ayyaputtaṁ vandāhī"ti parijanena vuccamānāpi "sace mayhaṁ guṇo atthi, sayameva mama santikaṁ ayyaputto āgamissati, āgatameva naṁ vandissāmī"ti vatvā na agamāsi.

Bhagavā rājānaṁ pattaṁ gāhāpetvā dvīhi aggasāvakehi saddhiṁ rājadhītāya sirigabbhaṁ gantvā "rājadhītā yathāruci vandamānā na kiñci vattabbā"ti vatvā paññattāsane nisīdi. Sā vegenāgantvā gopphakesu gahetvā pādapiṭṭhiyaṁ sīsaṁ parivattetvā yathājjhāsayaṁ vandi. Rājā rājadhītāya Bhagavati sinehabahumānādiguṇasampattiṁ kathesi "bhante mama dhītā 'tumhehi kāsāyāni vatthāni nivāsitānī'ti sutvā tato paṭṭhāya kāsāyavatthanivatthā jātā, tumhākaṁ ekabhattikabhāvaṁ sutvā ekabhattikāva jātā, tumhehi mahāsayanassa chaḍḍitabhāvaṁ sutvā paṭṭikāmañcakeyeva nipannā, tumhākaṁ mālāgandhādīhi viratabhāvaṁ ñatvā viratamālāgandhāva jātā, attano ñātakehi 'mayaṁ paṭijaggissāmā'ti sāsane pesitepi tesu ekañātakampi na olokesi, evaṁ guṇasampannā me bhante dhītā"ti. "Anacchariyaṁ mahārāja ayaṁ idāni tayā rakkhiyamānā rājadhītā paripakke ñāṇe attānaṁ rakkheyya, esā pubbe anārakkhā pabbatapāde vicaramānā aparipakkepi ñāṇe attānaṁ rakkhī"ti vatvā **Candakinnarījātakaṁ**[4] kathetvā uṭṭhāyāsanā pakkāmi.

---

1. Khu 1. 38 piṭṭhe Dhammapade.
2. Khu 1. 39 piṭṭhe Dhammapade.
3. Khu 5. 214 piṭṭhe.
4. Khu 5. 277 piṭṭhe.

Punadivase pana **Nandassa** rājakumārassa abhisekagehappavesanavivāha-maṅgalesu vattamānesu tassa gehaṁ gantvā kumāraṁ pattaṁ gāhāpetvā pabbājetukāmo maṅgalaṁ vatvā uṭṭhāyāsanā pakkāmi. **Janapadakalyāṇī** kumāraṁ gacchantaṁ disvā "tuvaṭaṁ kho ayyaputta āgaccheyyāsī"ti vatvā gīvaṁ pasāretvā olokesi. So Bhagavantaṁ "pattaṁ gaṇhathā"ti vattuṁ avisahamāno vihāraṁyeva agamāsi, taṁ anicchamānaṁyeva Bhagavā pabbājesi. Iti Bhagavā Kapilavatthuṁ gantvā tatiyadivase Nandaṁ pabbājesi.

Sattame divase Rāhulamātāpi kumāraṁ alaṅkaritvā Bhagavato santikaṁ pesesi "passa tāta etaṁ vīsatisahassasamaṇaparivutaṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ brahmarūpavaṇṇaṁ samaṇaṁ, ayaṁ te pitā, etassa mahantā nidhayo ahesuṁ, tyassa nikkhamanakālato paṭṭhāya na passāma, gaccha, naṁ dāyajjaṁ yācāhi 'ahaṁ tāta kumāro abhisekaṁ patvā cakkavattī bhavissāmi, dhanena me attho, dhanaṁ me dehi. Sāmiko hi putto pitusantakassā'ti". Kumāro ca Bhagavato santikaṁ gantvāva pitusinehaṁ labhitvā haṭṭhacitto "sukhā te samaṇa chāyā"ti vatvā aññañca bahuṁ attano anurūpaṁ vadanto aṭṭhāsi. Bhagavā katabhattakicco anumodanaṁ vatvā uṭṭhāyāsanā pakkāmi. Kumāropi "dāyajjaṁ me samaṇa dehi, dāyajjaṁ me samaṇa dehī"ti Bhagavantaṁ anubandhi. Na Bhagavā kumāraṁ nivattāpesi, parijanopi Bhagavatā saddhiṁ gacchantaṁ nivattetuṁ nāsakkhi. Iti so Bhagavatā saddhiṁ ārāmameva agamāsi.

Tato Bhagavā cintesi "yaṁ ayaṁ pitusantakaṁ dhanaṁ icchati, taṁ vaṭṭānugataṁ savighātaṁ, handassa me Bodhimaṇḍe paṭiladdhaṁ sattavidhaṁ ariyadhanaṁ demi, lokuttaradāyajjassa naṁ sāmikaṁ karomī"ti āyasmantaṁ Sāriputtaṁ āmantesi "tena hi Sāriputta Rāhulaṁ pabbājehī"ti. Thero taṁ pabbājesi. Pabbajite ca pana kumāre rañño adhimattaṁ dukkhaṁ uppajji, taṁ adhivāsetuṁ asakkonto Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā "sādhu bhante ayyā mātāpitūhi ananuññātaṁ puttaṁ na pabbājeyyun"ti varaṁ yāci. Bhagavā ca tassa varaṁ datvā punekadivase rājanivesane katabhattakicco ekamantaṁ nisinnena raññā "bhante tumhākaṁ dukkarakārikakāle ekā devatā maṁ upasaṅkamitvā 'putto te kālaṅkato'ti āha, tassā vacanaṁ asaddahanto 'na mayhaṁ putto sambodhiṁ appatvā kālaṁ karotī'ti

taṁ paṭikkhipin"ti vutte "tumhe idāni kiṁ saddahissatha, ye tumhe pubbepi aṭṭhikāni dassetvā 'putto te mato'ti vutte na saddahitthā"ti imissā aṭṭhuppattiyā **Mahādhammapālajātakaṁ** kathesi, kathāpariyosāne rājā anāgāmiphale patiṭṭhahi.

Iti Bhagavā pitaraṁ tīsu phalesu patiṭṭhāpetvā bhikkhusaṁghaparivuto punadeva Rājagahaṁ gantvā Sītavane vihāsi. Tasmiṁ samaye Anāthapiṇḍiko gahapati pañcahi sakaṭasatehi bhaṇḍaṁ ādāya Rājagahaṁ gantvā attano piyasahāyakassa seṭṭhino gehaṁ gantvā tattha Buddhassa Bhagavato uppannabhāvaṁ sutvā balavapaccūse devatānubhāvena vivaṭena dvārena Satthāraṁ upasaṅkamitvā dhammaṁ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhāya dutiye divase Buddhappamukhassa saṁghassa mahādānaṁ datvā Sāvatthiṁ āgamanatthāya Satthu paṭiññaṁ gahetvā antarāmagge pañcacattālīsayojanaṭṭhāne satasahassaṁ[1] datvā yojanike yojanike vihāraṁ kāretvā Jetavanaṁ koṭisanthārena aṭṭhārasahi hiraññakoṭīhi kiṇitvā navakammaṁ paṭṭhapesi. So majjhe Dasabalassa Gandhakuṭiṁ kāresi, taṁ parivāretvā asītiyā mahātherānaṁ pāṭiyekkaṁ ekasannivesane āvāse ekakuṭikadvikuṭikahaṁsavaṭṭakadīgharassasālāmaṇḍapādivasena sesasenāsanāni pokkharaṇicaṅkamanarattiṭṭhānadivāṭṭhānāni cāti aṭṭhārasakoṭipariccā gena ramaṇīye bhūmibhāge manoramaṁ vihāraṁ kāretvā Dasabalassa āgamanatthāya dūtaṁ pāhesi. Satthā tassa vacanaṁ sutvā mahābhikkhusaṁghaparivāro Rājagahā nikkhamitvā anupubbena Sāvatthinagaraṁ pāpuṇi.

Mahāseṭṭhipi kho vihāramahaṁ sajjetvā Tathāgatassa Jetavanaṁ pavisanadivase puttaṁ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṁ katvā alaṅkatapaṭiyatteheva pañcahi kumārasatehi saddhiṁ pesesi. So saparivāro pañcavaṇṇavatthasamujjalāni pañca dhajasatāni gahetvā Dasabalassa purato ahosi, tesaṁ pacchato Mahāsubhaddā Cūḷasubhaddāti dve seṭṭhidhītaro pañcahi kumārikāsatehi saddhiṁ puṇṇaghaṭe gahetvā nikkhamiṁsu, tāsaṁ pacchato seṭṭhibhariyā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā pañcahi mātugāmasatehi saddhiṁ puṇṇapātiyo gahetvā nikkhami, sabbesaṁ pacchato

---

1. Satasahassaṁ satasahassaṁ (Sī, I)

mahāseṭṭhi ahatavatthanivattho ahatavatthanivattheheva pañcahi seṭṭhisatehi saddhiṁ Bhagavantaṁ abbhuggañchi. Bhagavā imaṁ upāsakaparisaṁ purato katvā mahābhikkhusaṁghaparivuto attano sarīrappabhāya suvaṇṇarasasekasiñcanāni viya vanantarāni kurumāno anantāya Buddhalīlāya[1] aparimāṇāya[2] Buddhasiriyā Jetavanavihāraṁ pāvisi.

Atha naṁ Anāthapiṇḍiko āpucchi "kathāhaṁ bhante imasmiṁ vihāre paṭipajjāmī"ti. Tena hi gahapati imaṁ vihāraṁ āgatānāgatassa cātuddisassa bhikkhusaṁghassa patiṭṭhāpehīti. "Sādhu bhante"ti mahāseṭṭhi suvaṇṇabhiṅgāraṁ ādāya Dasabalassa hatthe udakaṁ pātetvā "imaṁ Jetavanavihāraṁ āgatānāgatassa cātuddisassa Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa dammī"ti adāsi. Satthā vihāraṁ paṭiggahetvā anumodanaṁ karonto—

"Sītaṁ uṇhaṁ paṭihanti, tato vāḷamigāni ca.
Sarīsape[3] ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.

Tato vātātapo ghoro, sañjāto paṭihaññati.
Leṇatthañca sukhatthañca, jhāyituṁ ca vipassituṁ.

Vihāradānaṁ saṁghassa, aggaṁ Buddhena vaṇṇitaṁ.
Tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṁ atthamattano.

Vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute.
Tesaṁ annañca pānañca, vatthasenāsanāni ca.

Dadeyya ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
Te tassa dhammaṁ desenti, sabbadukkhāpanūdanaṁ.
Yaṁ so dhammaṁ idhaññāya, parinibbāti anāsavo"ti[4]—

vihārānisaṁsaṁ kathesi. Anāthapiṇḍiko dutiyadivasato paṭṭhāya vihāramahaṁ ārabhi. Visākhāya vihāramaho catūhi māsehi niṭṭhito,

1. Buddhalīḷhāya (Sī, I)
2. Appaṭimāya (I, Ka)
3. Siriṁsape (Sī, I)
4. Vi 4. 291. 292 piṭṭhesu.

Anāthapiṇḍikassa pana vihāramaho navahi māsehi niṭṭhāsi. Vihāramahepi aṭṭhāraseva koṭiyo pariccāgaṁ agamaṁsu. Iti ekasmiṁyeva vihāre catupaṇṇāsakoṭisaṅkhaṁ dhanaṁ pariccaji.

Atīte pana Vipassissa Bhagavato kāle Punabbasumitto nāma seṭṭhi suvaṇṇiṭṭhakāsanthārena kiṇitvā tasmiṁyeva ṭhāne yojanappamāṇaṁ saṁghārāmaṁ kāresi. Sikhissa pana Bhagavato kāle Sirivaḍḍho nāma seṭṭhi suvaṇṇaphālasanthārena kiṇitvā tasmiṁyeva ṭhāne tigāvutappamāṇaṁ saṁghārāmaṁ kāresi. Vessabhussa Bhagavato kāle Sotthiyo nāma seṭṭhi suvaṇṇahatthipadasanthārena kiṇitvā tasmiṁyeva ṭhāne aḍḍhayojanappamāṇaṁ saṁghārāmaṁ kāresi. Kakusandhassa Bhagavato kāle Accuto nāma seṭṭhi suvaṇṇiṭṭhakāsanthārena kiṇitvā tasmiṁyeva ṭhāne gāvutappamāṇaṁ saṁghārāmaṁ kāresi. Koṇāgamanassa Bhagavato kāle Uggo nāma seṭṭhi suvaṇṇakacchapasanthārena kiṇitvā tasmiṁyeva ṭhāne aḍḍhagāvutappamāṇaṁ saṁghārāmaṁ kāresi. Kassapassa Bhagavato kāle Sumaṅgalo nāma seṭṭhi suvaṇṇayaṭṭhisanthārena kiṇitvā tasmiṁyeva ṭhāne soḷasakarīsappamāṇaṁ saṁghārāmaṁ kāresi. Amhākaṁ pana Bhagavato kāle Anāthapiṇḍiko nāma seṭṭhi kahāpaṇakoṭisanthārena kiṇitvā tasmiṁyeva ṭhāne aṭṭhakarīsappamāṇaṁ saṁghārāmaṁ kāresi. Idaṁ kira ṭhānaṁ sabbabuddhānaṁ avijahitaṭṭhānameva.

Iti Mahābodhimaṇḍe sabbaññutappattito yāva mahāparinibbānamañcā yasmiṁ yasmiṁ ṭhāne Bhagavā vihāsi. Idaṁ **Santikenidānaṁ** nāmāti veditabbaṁ.

Nidānakathā niṭṭhitā.

Therāpadāna

1. Buddhavagga

Abbhantaranidānavaṇṇanā

5. "Atha Buddhāpadānāni, suṇātha suddhamānasā.
Timsapāramisampuṇṇā, Dhammarājā asaṅkhiyā"ti—

Ettha **athā**ti adhikārantarūpadassanatthe nipātapadaṁ, vibhattiyuttāyuttanipātadvayesu vibhattiyuttanipātapadaṁ. Atha vā—

Adhikāre maṅgale ceva, nipphannatthevadhāraṇe.
Anantarepagamane[1], atha-saddo pavattati.

Tathā hi—

"Adhikiccaṁ adhiṭṭhānaṁ, adhi-atthaṁ vibhāsati.
Seṭṭhajeṭṭhakabhāvena, adhikāro vidhīyate"ti—

vuttattā Buddhānaṁ samattiṁsapāramidhammānaṁ adhikiccato, seṭṭhajeṭṭhato adhikāraṭṭhena atha-saddena yuttamapadānānīti. Tividhabodhisattānaṁ pūjāmaṅgalasabhāvato "pūjā ca pūjaneyyānaṁ, etaṁ maṅgalamuttaman"ti vacanato[2] maṅgalaṭṭhena atha-saddena yuttamapadānānīti. Buddhādīnaṁ Bhagavantānaṁ sampattikiccassa arahattamaggena nipphannato nipphannaṭṭhena atha-saddena yuttamapadānānīti. Buddhādīnaṁ arahattamaggādikusalato aññakusalānaṁ abhāvato avadhāraṇaṭṭhena nivāraṇaṭṭhena atha-saddena yuttamapadānānīti. Khuddakapāṭhasaṅgahānantaraṁ saṅgahitanti anantaraṭṭhena atha-saddena yuttamapadānānīti. Ito khuddakapāṭhato paṭṭhāyāti apagamanaṭṭhena atha-saddena yuttamapadānānīti.

Buddhoti ettha bujjhitā saccānīti Buddho, bodhetā pajāyāti Buddho, sabbaññutāya Buddho, sabbadassāvitāya Buddho, anaññaneyyatāya Buddho,

---

1. Anantare ca gamane (Sī, I)

2. Khu 1. 3, 319 piṭṭhesu.

visavitāya Buddho, khīṇāsavasaṅkhātena Buddho, nirupakkilesasaṅkhātena Buddho, pabbajjāsaṅkhātena Buddho, adutiyaṭṭhena Buddho, taṇhāpahānaṭṭhena Buddho, ekāyanamaggaṁ gatoti Buddho, eko anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddhoti Buddho, abuddhivihatattā buddhipaṭilābhā Buddho, buddhi Buddhaṁ bodhoti anatthantarametaṁ[1]. Yathā nīlādivaṇṇayogato paṭo "nīlo paṭo ratto paṭo"ti vuccati, evaṁ Buddhaguṇayogato Buddho. Atha vā "bodhi" vuccati catūsu maggesu ñāṇaṁ, tena ñāṇena sakaladiyaḍḍhasahassakilesārigaṇe khepetvā nibbānādhigamanato ñāṇaṁ "bodhī"ti vuccati. Tena sampayutto samaṅgīpuggalo Buddho. Teneva ñāṇena Paccekabuddhopi sabbakilese khepetvā nibbānamadhigacchati. Buddhānaṁ pana catūsu asaṅkhyeyyesu kappasatasahassesu ca pāramiyo pūretvā bodhiñāṇassādhigatattā ca indriyaparopariyattañāṇamahākaruṇāsamāpattiñāṇayamakapāṭihīrañāṇasabbaññutaññāṇa-anāvaraṇa-āsayānusayādi-asādhāraṇañāṇānaṁ samadhigatattā ca ekāyapi dhammadesanāya asaṅkhyeyyasattanikāye dhammāmataṁ pāyetvā nibbānassa pāpanato ca tadeva ñāṇaṁ Buddhānamevādhikabhāvato tesameva Sambuddhānaṁ apadānaṁ kāraṇaṁ **Buddhāpadānaṁ.** Tañhi duvidhaṁ kusalākusalavasena. Paccekabuddhā pana na tathā kātuṁ samatthā, annādipaccayadāyakānaṁ[2] saṅgahaṁ karontāpi—

> "Icchitaṁ patthitaṁ tuyhaṁ, khippameva samijjhatu.
> Pūrentu cittasaṅkappā, cando pannaraso yathā.
>
> Icchitaṁ patthitaṁ tuyhaṁ, khippameva samijjhatu.
> Pūrentu cittasaṅkappā, maṇi jotiraso yathā"ti[3]—

imāhi dvīhiyeva gāthāhi dhammaṁ desenti. Desentāpi asaṅkhyeyyasattanikāye bodhetuṁ na sakkuṇanti, tasmā na Sabbaññubuddhasadisā hutvā pāṭi-ekkaṁ visuṁ Buddhāti Paccekabuddhā. Tesaṁ apadānaṁ kāraṇaṁ **Paccekabuddhāpadānaṁ.**

---

1. Buddho Buddhi Buddhaṁ bodhoti atthantarametaṁ (Sī), Buddho Buddhi Buddhaṁ bodheti atthantarametaṁ (I)
2. Samatthāti paccayadāyakānaṁ (Sī)
3. Dī-Ṭṭha 2. 82; Aṁ-Ṭṭha 1. 146; Dhammapada-Ṭṭha 1. 127 piṭṭhesu.

Ciraṁ ṭhitāti therā. Atha vā thiratara[1] sīlācāramaddavādiguṇehi yuttāti therā. Atha vā thiravara[1] sīlasamādhipaññāvimuttivimuttiñāṇadassanaguṇehi yuttāti therā. Atha vā thiratarasaṅkhātapaṇītānuttarasantinibbānamadhigatāti therā, therānaṁ apadānāni **Therāpadānāni.** Tathā tādiguṇehi yuttāti therī, therīnaṁ apadānāni **Therīpadānāni.** Tesu Buddhāpadāne pañceva apadānāni, pañceva suttantā. Tenāhu porāṇā—

"Pañceva apadānāni, pañca suttāni yassa ca.
Idaṁ Buddhāpadānanti, paṭhamaṁ anulomato"ti.

Paccekabuddhāpadānepi pañceva apadānāni, pañceva suttantā. Tenāhu porāṇā—

"Pañceva apadānāni, pañca suttāni yassa ca.
Idaṁ Paccekabuddhāpadānanti, dutiyaṁ anulomato"ti.

Therāpadānesu dasādhikapañcasatāpadānāni, vaggato ekapaññāsa vaggā. Tenāhu porāṇā—

"Pañcasatadasapadānāni, ekapaññāsa vaggato.
Idaṁ Therāpadānanti, tatiyaṁ anulomato"ti.

Therī-apadānesu cattālīsaṁ apadānāni, vaggato caturo vaggā. Tenāhu porāṇā—

"Cattālīsaṁ'padānāni, catuvaggāni yassa ca.
Idaṁ Therīpadānanti, catutthaṁ anulomato"ti.

Apadānanti ettha apadāna-saddo kāraṇagahaṇa-apagamanapaṭipāṭi-akkosanādīsu dissati. Tathā hi esa "khattiyānaṁ apadānaṁ brāhmaṇānaṁ apadānan"ti-ādīsu kāraṇe dissati, khattiyānaṁ kāraṇaṁ brāhmaṇānaṁ kāraṇanti attho. "Upāsakānaṁ apadānan"ti-ādīsu gahaṇe dissati, saṁsuṭṭhu gahaṇanti attho. "Vāṇijānaṁ apadānaṁ suddānaṁ apadānan"ti-ādīsu apagamane dissati, tato tato tesaṁ apagamananti attho.

---

1. Thirācāra (Ka)

"Piṇḍapātiko bhikkhu sapadānacāravasena piṇḍāya caratī"ti-ādīsu paṭipāṭiyā dissati, gharapaṭipāṭiyā caratīti attho. "Apagatā ime sāmaññā, apagatā ime brahmaññāti apadānetī"ti-ādīsu akkosane dissati, akkosati paribhāsatīti attho. Idha pana kāraṇe dissati. Tasmā Buddhānaṁ apadānāni Buddhāpadāni, Buddhakāraṇānīti attho. Gaṅgāvālukūpamānaṁ anekesaṁ Buddhānaṁ dānapāramitādisamattiṁsapāramitā kāraṇanti daṭṭhabbaṁ. Atha adhikārādīsu yutta-apadānāni suddhamānasā suṇāthāti sambandho.

Tattha **suddhamānasā**ti arahattamaggañāṇena diyaḍḍhakilesasahassaṁ khepetvā ṭhitattā suddhamānasā parisuddhacittā suddhahadayā pañcasatā khīṇāsavā imasmiṁ dhammasabhāye sannisinnā suṇātha, ohitasotā manasi karothāti attho.

Ettha pana "apadānānī"ti avatvā Paccekabuddhāpadānatherāpadānatherī-apadānesu vijjamānesupi "atha Buddhāpadānānī"ti vacanaṁ khandhayamaka-āyatanadhātusaccasaṅkhāra-anusayayamakesu vijjamānesupi padhānavasena ādivasena ca "mūlayamakan"ti vacanaṁ viya, terasasaṁghādisesadve-aniyatatiṁsanissaggiyesu vijjamānesupi padhānavasena ādivasena ca "pārājikakaṇḍo"ti vacanaṁ viya ca idhāpi padhānavasena ādivasena ca vuttanti daṭṭhabbaṁ.

"Sammāsambuddhāpadānānī"ti vattabbe "vaṇṇāgamo -pa- pañcavidhaṁ niruttan"ti niruttinayena vā "tesu vuddhilopāgamavikāraviparītādesā cā"ti suttena vā tatiyatthavācakassa **sammā**tinipātapadassa, sayaṁsaddatthavācakassa **sa**-nti-upasaggapadassa ca lopaṁ katvā kitantavācībuddhasaddameva gahetvā gāthābandhasukhatthaṁ "Buddhāpadānānī"ti vuttaṁ. Tasmā Sammāsambuddhāpadānānīti attho.

Iti Visuddhajanavilāsiniyā Apadānaṭṭhakathāya

Abbhantaranidānavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Buddha-apadānavaṇṇanā

Idāni abbhantaranidānānantaraṁ Apadānaṭṭhakathaṁ kathetukāmo—

"Sapadānaṁ apadānaṁ, vicitranayadesanaṁ.
Yaṁ Khuddakanikāyasmiṁ, saṅgāyiṁsu Mahesayo.
Tassa dāni anuppatto, atthasaṁvaṇṇanākkamo"ti.

Tattha yaṁ apadānaṁ tāva "sakalaṁ Buddhavacanaṁ ekavimuttirasan"ti vuttattā ekarase saṅgahaṁ gacchati, dhammavinayavasena dvidhāsaṅgahe dhamme saṅgahaṁ gacchati, paṭhamamajjhimapacchimabuddhavacanesu majjhimabuddhavacane saṅgahaṁ gacchati, Vinayābhidhammasuttantapiṭakesu Suttantapiṭake saṅgahaṁ gacchati, Dīghanikāyamajjhimasaṁyutta-aṅguttarakhuddakanikāyesu pañcasu Khuddakanikāye saṅgahaṁ gacchati, Suttaṁ Geyyaṁ Veyyākaraṇaṁ Gāthā Udānaṁ Itivuttakaṁ Jātakaṁ Abbhutadhammaṁ Vedallanti navasu sāsanaṅgesu gāthāya saṅgahitaṁ.

"Dvāsīti[1] Buddhato gaṇhiṁ, dvesahassāni bhikkhuto.
Caturāsītisahassāni, yeme dhammā pavattino"ti—

evaṁ vuttacaturāsītisahassadhammakkhandhesu katipayadhammakkhandha-saṅgahitaṁ hotīti.

Idāni taṁ apadānaṁ dassento **"tiṁsapāramisampuṇṇā, Dhammarājā asaṅkhiyā"**ti āha. Tattha dasapāramitāva pacchimamajjhimukkaṭṭhavasena dasapāramīdasa-upapāramīdasaparamatthapāramīnaṁ vasena samattiṁsapāramī. Tāhi saṁsuṭṭhu puṇṇā sampuṇṇā samannāgatā samaṅgībhūtā ajjhāpannā saṁyuttāti **tiṁsapāramisampuṇṇā.** Sakalalokattayavāsine sattanikāye mettākaruṇāmuditā-upekkhāsaṅkhātāhi catūhi brahmavihārasamāpattīhi vā phalasamāpattivihārena vā ekacittabhāvena attano ca kāye rañjenti allīyāpentīti rājāno, dhammena rājāno **Dhammarājā,** itthambhūtā Buddhā. Dasa sata sahassa dasasahassa satasahassa dasasatasahassa koṭipakoṭi koṭippakoṭi nahuta ninnahuta akkhobhiṇi bindu abbuda nirabbuda-ahaha ababa aṭaṭa sogandhika uppala kumuda puṇḍarika paduma kathāna mahākathāna asaṅkhyeyyānaṁ vasena **asaṅkhiyā** saṅkhārahitā Dhammarājāno atītā vigatā niruddhā abbhatthaṁ gatāti adhippāyo.

---

1. Dvāsītiṁ (Sī, I)

6. Tesu atītabuddhesu katādhikārañca attanā bodhisattabhūtena cakkavattiraññā hutvā katasambhārañca Ānandattherena puṭṭho Bhagavā **“sambodhiṁ Buddhaseṭṭhānan”**ti-ādimāha. Bho Ānanda mama apadānaṁ suṇohīti adhippāyo. Ānanda ahaṁ pubbe bodhisambhārapūraṇakāle cakkavattirājā hutvā seṭṭhānaṁ pasaṭṭhānaṁ paṭividdhacatusaccānaṁ Buddhānaṁ sambodhiṁ catusaccamaggañāṇaṁ sabbaññutaññāṇaṁ vā sirasā abhivādayeti sambandho. **Sasaṁghe** sāvakasaṁghasahite **Lokanāyake** Lokajeṭṭhe Buddhe dasahi aṅgulīhi ubhohi hatthapuṭehi **namassitvā** vanditvā **sirasā** sīsena **abhivādaye** ādarena thomanaṁ katvā paṇāmaṁ karomīti attho.

7. **Yāvatā Buddhakhettesū**ti dasasahassacakkavāḷesu Buddhakhettesu **ākāsaṭṭhā** ākāsagatā **bhūmaṭṭhā** bhūmitalagatā veḷuriyādayo satta **ratanā asaṅkhiyā** saṅkhārahitā **yāvatā** yattakā **vijjanti.** Tāni sabbāni **manasā** cittena **samāhare,** saṁ suṭṭhu cittena[1] adhiṭṭhahitvā āharissāmīti attho, mama pāsādassa sāmantā rāsiṁ karomīti attho.

8. **Tattha rūpiyabhūmiyan**ti tasmiṁ anekabhūmimhi pāsāde rūpiyamayaṁ rajatamayaṁ bhūmiṁ nimmitanti[2] attho. **Ahaṁ ratanamayaṁ** sattahi ratanehi nimmitaṁ anekasatabhūmikaṁ **pāsādaṁ ubbiddhaṁ** uggataṁ **nābhamuggataṁ** ākāse jotamānaṁ **māpayin**ti attho.

9. Tameva pāsādaṁ vaṇṇento **“vicittathambhan”**tyādimāha. Vicittehi anekehi masāragallādivaṇṇehi thambhehi ussāpitaṁ **sukataṁ** suṭṭhu kataṁ lakkhaṇayuttaṁ ārohapariṇāhavasena suṭṭhu **vibhattaṁ** anekakoṭisatagghanatoraṇanimmitattā **mahārahaṁ.** Punapi kiṁ visiṭṭhaṁ? **Kanakamayasaṅghāṭaṁ** suvaṇṇehi katatulāsaṅghāṭavalayehi yuttaṁ, tattha ussāpitakontehi ca chattehi ca **maṇḍitaṁ** sobhitaṁ pāsādanti sambandho.

10. Punapi pāsādasseva sobhaṁ vaṇṇento **“paṭhamā veḷuriyābhūmī”**tyādimāha. Tassa anekasatabhūmipāsādassa **subhā** iṭṭhā kantā

1. Saṁsuddhacitto (Sī)
2. Bhūmi nimmitāti (Sī, I)

manāpā **abbhasamā** valāhakapaṭalasadisā **vimalā** nimmalā veḷuriyamaṇimayā nīlavaṇṇā **paṭhamā bhūmi** ahosīti attho. Jalajanaḷinapadumehi **ākiṇṇā** samaṅgībhūtā varāya uttamāya **kañcanabhūmiyā** suvaṇṇabhūmiyāva sobhatīti attho.

11. Tasseva pāsādassa **kāci bhūmi pavāḷaṁsā** pavāḷakoṭṭhāsā **pavāḷavaṇṇā,** kāci bhūmi **lohitakā** lohitavaṇṇā, kāci bhūmi **subhā** manoharā **indagopakavaṇṇābhā** rasmiyo niccharamānā, kāci bhūmi dasa **disā obhāsatī**ti attho.

12. Tasmiṁyeva pāsāde **niyyūhā** niggatapamukhasālā ca **suvibhattā** suṭṭhu vibhattā koṭṭhāsato visuṁ visuṁ katā **sīhapañjarā** sīhadvārā ca. **Caturo vedikā**ti catūhi vedikāvalayehi jālakavāṭehi ca **manoramā** mana-allīyanakā **gandhāveḷā** gandhadāmā ca olambantīti attho.

13. Tasmiṁyeva pāsāde **sattaratanabhūsitā** sattaratanehi sobhitā kūṭāgārā. Kiṁ bhūtā? **Nīlā** nīlavaṇṇā, **pītā** pītavaṇṇā suvaṇṇavaṇṇā, **lohitakā** lohitakavaṇṇā rattavaṇṇā, **odātā** odātavaṇṇā setavaṇṇā, **suddhakāḷakā** amissakāḷavaṇṇā, **kūṭāgāravarūpetā** kūṭāgāravarehi kaṇṇikakūṭāgāravarehi upeto samannāgato so pāsādoti attho.

14. Tasmiṁyeva pāsāde **olokamayā** uddhammukhā **padumā** supupphitā padumā sobhanti, sīhabyagghādīhi vāḷamigagaṇehi ca haṁsakoñcamayūrādipakkhisamūhehi ca **sobhito** so pāsādoti attho. Ati-ucco hutvā nabhamuggatattā nakkhattatārakāhi ākiṇṇo **candasūrehi** candasūriyarūpehi ca **maṇḍito** so pāsādoti attho.

15. So eva cakkavattissa pāsādo **hemajālena** suvaṇṇajālena **sañchanno, soṇṇakiṅkaṇikāyuto** suvaṇṇakiṅkaṇikajālehi yuto samannāgatoti attho. **Manoramā** manallīyanakā **soṇṇamālā** suvaṇṇapupphapantiyo **vātavegena** vātappahārena **kūjanti** saddaṁ karontīti attho.

16. ( )[1] **Mañjeṭṭhakaṁ** mañjiṭṭhavaṇṇaṁ **lohitakaṁ** lohitavaṇṇaṁ **pītakaṁ** pītavaṇṇaṁ **haripiñjaraṁ** jambonadasuvaṇṇavaṇṇaṁ pañjaravaṇṇañca dhajaṁ **nānāraṅgehi** anekehi vaṇṇehi **sampītaṁ** rañjitaṁ dhajaṁ **ussitaṁ** tasmiṁ pāsāde ussāpitaṁ. **Dhajamālinī**ti liṅgavipallāsavasena vuttaṁ, dhajamālāyutto so pāsādoti attho.

17. Tasmiṁ pāsāde attharaṇādayo vaṇṇento **"na naṁ**[2] **bahū"**tyādimāha. Tattha naṁ pāsādaṁ bahūhi[3] avijjamānaṁ nāma natthīti attho, **nānāsayanavicittā** anekehi attharaṇehi vicittā sobhitā mañcapīṭhādisayanā **anekasatā** anekasatasaṅkhyā, kiṁbhūtā? **Phalikā** phalikamaṇimayā phalikāhi katā[4], **rajatāmayā** rajatehi katā, **maṇimayā** nīlamaṇīhi katā, **lohitaṅgā** rattajātimaṇīhi katā, **masāragallamayā** kabaravaṇṇamaṇīhi katā, **saṇhakāsikasanthatā** saṇhehi sukhumehi kāsikavatthehi atthatā.

18. **Pāvurā**ti pāvuraṇā, kīdisā? **Kambalā** lomasuttehi katā, **dukūlā** dukūlapaṭehi katā, **cīnā** cīnapaṭehi katā, **pattuṇṇā** pattuṇṇadese jātapaṭehi katā, **paṇḍu** paṇḍuvaṇṇā **vicittattharaṇaṁ** anekehi attharaṇehi pāvuraṇehi ca vicittaṁ **sabbaṁ** sayanaṁ **manasā** cittena **ahaṁ paññapesin**ti attho.

19. Tadeva pāsādaṁ vaṇṇento **"tāsu tāsveva bhūmīsū"**ti-ādimāha. Tattha **ratanakūṭalaṅkatan**ti ratanamayakūṭehi ratanakaṇṇikāhi alaṅkataṁ sobhitanti attho. **Maṇiverocanā ukkā**ti verocanamaṇīhi rattamaṇīhi katā **ukkā** daṇḍapadīpā. **Dhārayantā sutiṭṭhare**ti ākāse suṭṭhu dhārayantā gaṇhantā anekasatajanā suṭṭhu tiṭṭhantīti attho.

20. Puna tadeva pāsādaṁ vaṇṇento **"sobhanti esikāthambhā"**ti-ādimāha. Tattha **esikāthambhā** nāma nagaradvāre sobhanatthāya

---

1. (Tameva pāsādaṁ dhajamālini dhajapantīni, kiṁ bhūtaṁ) (I)   2. Nānā (I)
3. Tattha yaṁ na pāsāde taṁ na bahū (Sī), tattha yaṁ naṁ pāsādaṁ nānā bāhūti (I)
4. Phalikamaṇīhi katā (Sī, I)

nikhātā thambhā[1], **subhā** iṭṭhā, **kañcanatoraṇā** suvaṇṇamayā, **jambonadā** jambonadasuvaṇṇamayā ca, **sāramayā** khadirarukkhasāramayā ca **rajatamayā** ca toraṇā sobhanti, esikā ca toraṇā ca taṁ pāsādaṁ sobhayantīti attho.

21. Tasmiṁ pāsāde **suvibhattā anekā sandhī** kavāṭehi ca aggaḷehi ca **cittitā** sobhitā sandhiparikkhepā sobhayantīti attho, **ubhato**ti tassa pāsādassa ubhosu passesu **puṇṇaghaṭā** anekehi padumehi anekehi ca uppalehi **saṁyutā** puṇṇā taṁ pāsādaṁ sobhayantīti attho.

22-3. Evaṁ pāsādassa sobhaṁ vaṇṇetvā ratanamayaṁ pāsādañca sakkārasammānañca pakāsento **"atīte Sabbabuddhe cā"**ti-ādimāha. Tattha **atīte**ti atikkante vigate kāle jāte bhūte **sasaṁghe** sāvakasamūhasahite **sabbe Lokanāyake** Buddhe sabhāvena[2] pakativaṇṇena **rūpena** saṇṭhānena ca **sasāvake** sāvakasahite **Buddhe**[3] **nimminitvā** yena dvārena pāsādo pavisitabbo hoti, **tena dvārena pavisitvā sasāvakā sabbe Buddhā sabbasoṇṇamaye** sakalasuvaṇṇamaye **pīṭhe nisinnā ariyamaṇḍalā** ariyasamūhā ahesunti attho.

24-5. **Etarahi** vattamāne kāle **anuttarā** uttaravirahitā **ye** ca **Buddhā atthi** saṁvijjanti, te ca **Paccekabuddhe anekasate sayambhū** sayameva bhūte aññācariyarahite **aparājite** khandhakilesābhisaṅkhāramaccudevaputtamārehi aparājite jayamāpanne santappesinti attho. **Bhavanaṁ** mayhaṁ pāsādaṁ atītakāle ca vattamānakāle ca **sabbe Buddhā samāruhuṁ**[4] saṁ suṭṭhu āruhiṁsūti attho.

26. **Ye dibbā** divi bhavā dibbā devaloke jātā **ye** ca **bahū kapparukkhā atthi. Ye ca mānusā** manusse jātā ye ca bahū kapparukkhā atthi, tato **sabbaṁ dussaṁ samāhantvā**[5] saṁ suṭṭhu āharitvā tecīvarāni kāretvā te Paccekabuddhe ticīvarehi **acchādemī**ti sambandho.

---

1. Nikhāta-ayathambhā (Sī, I)
2. Sasāvake (Ka)
3. Paccekabuddhe (Sī, I)
4. Samāhariṁ (Pāḷiyaṁ)
5. Samāhantā (Pāḷiyaṁ)

27. Evaṁ ticīvarehi acchādetvā pārupāpetvā tesaṁ nisinnānaṁ Paccekabuddhānaṁ **sampannaṁ** madhuraṁ **khajjaṁ** khāditabbaṁ pūvādi kiñci, madhuraṁ **bhojjaṁ** bhuñjitabbaṁ āhārañca, madhuraṁ **sāyanīyaṁ** lehanīyañca, **sampannaṁ** madhuraṁ pivitabbaṁ aṭṭhapānañca, **bhojanaṁ** bhuñjitabbaṁ āhārañca, **subhe** sundare **maṇimaye** selamaye **patte saṁ** suṭṭhu **pūretvā adāsiṁ** paṭiggahāpesinti attho.

28. **Sabbe te ariyamaṇḍalā** sabbe te ariyasamūhā, **dibbacakkhu**[1] **samā hutvā maṭṭhā**ti dibbacakkhusamaṅgino hutvā maṭṭhā kilesehi rahitattā siliṭṭhā sobhamānā **cīvarasaṁyutā** ticīvarehi samaṅgībhūtā madhurasakkharāhi ca telena ca madhuphāṇitehi ca **paramannena** uttamena annena ca mayā **tappitā** appitā paripūritā ahesunti attho.

29. Te evaṁ santappitā ariyamaṇḍalā **ratanagabbhaṁ** sattahi ratanehi nimmitagabbhaṁ gehaṁ **pavisitvā guhāsayā** guhāyaṁ sayamānā **kesarīva** kesarasīhā iva **mahārahamhi sayane** anagghe mañce **sīhaseyyamakappayuṁ** yathā sīho migarājā dakkhiṇapassena sayanto pāde pādaṁ accādhāya dakkhiṇahatthaṁ sīsūpadhānaṁ katvā vāmahatthaṁ ujukaṁ ṭhapetvā vāladhiṁ antarasatthiyaṁ katvā niccalo sayati, evaṁ seyyaṁ kappayuṁ kariṁsūti attho.

30. Te evaṁ sīhaseyyaṁ kappetvā **sampajānā** satisampajaññasampannā. **Samuṭṭhāya** saṁ suṭṭhu uṭṭhahitvā **sayane pallaṅkamābhujuṁ** ūrubaddhāsanaṁ kariṁsūti attho.

31. **Gocaraṁ sabbabuddhānan**ti sabbesaṁ atītānāgatānaṁ Buddhānaṁ gocaraṁ ārammaṇabhūtaṁ **jhānaratisamappitā** jhānaratiyā saṁ suṭṭhu appitā samaṅgībhūtā ahesunti attho, **aññe dhammāni desentī**ti tesu Paccekabuddhesu aññe ekacce dhamme desenti, **aññe** ekacce **iddhiyā** paṭhamādijjhānakīḷāya **kīḷanti** ramanti.

32. **Aññe** ekacce **abhiññā** pañca abhiññāyo **vasibhāvitā** vasīkariṁsu[2], pañcasu abhiññāsu āvajjanasamāpajjanavuṭṭhāna-adhiṭṭhānapaccavekkhaṇasaṅkhātāhi pañcavasitāhi vasībhāvaṁ itā gatā pattā

1. ...vatta... (Pāḷiyaṁ) 2. Vasaṁ kariṁsu (Sī, I)

abhiññāyo **appenti** samāpajjanti. **Aññe** ekacce **anekasahassiyo vikubbanāni** ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hotīti evamādīni iddhivikubbanāni **vikubbanti** karontīti attho.

33. **Buddhāpi Buddhe**ti evaṁ sannipatitesu Paccekabuddhesu sabbaññutaññāṇassa **visayaṁ** ārammaṇabhūtaṁ pañhaṁ Buddhā Buddhe **pucchantī**ti attho. Te Buddhā atthagambhīratāya **gambhīraṁ nipuṇaṁ** sukhumaṁ **ṭhānaṁ** kāraṇaṁ **paññāya vinibujjhare** visesena niravasesato bujjhanti.

34. Tadā mama pāsāde sannipatitā **sāvakā**pi **Buddhe** pañhaṁ **pucchanti, Buddhā sāvake** sisse pañhaṁ **pucchanti, te** Buddhā ca sāvakā ca **aññamaññaṁ** pañhaṁ **pucchitvā** aññamaññaṁ **byākaronti** vissajjenti.

35. Puna te sabbe ekato dassento **"Buddhā Paccekabuddhā cā"**ti-ādimāha. Tattha **Buddhā** Sammāsambuddhā **Paccekabuddhā** ca **sāvakā** ca sissā **paricārakā** nissitakā ete sabbe **sakāya** sakāya **ratiyā** ramamānā sallīnā[1] mama **pāsāde abhiramantī**ti attho.

36. Evaṁ tasmiṁ Vejayantapāsāde Paccekabuddhānaṁ ācārasampattiṁ dassetvā idāni attano ānubhāvaṁ dassento so Tilokavijayo cakkavattirājā **"chattā tiṭṭhantu ratanā"**ti-ādimāha. Tattha **ratanā** sattaratanamayā **chattā kañcanāveḷapantikā** suvaṇṇajālehi olambitā **tiṭṭhantu. Muttājālaparikkhittā** muttājālehi parivāritā **sabbe** chattā mama **matthake** muddhani **dhārentū**ti cintitamatteyeva chattā pātubhūtā hontīti attho.

37. **Soṇṇatārakacittitā** suvaṇṇatārakāhi daddallamānā[2] **celavitānā bhavantu** nibbattantu. **Vicittā** anekavaṇṇā **malyavitatā** pupphapatthaṭā **sabbe** anekavitānā **matthake** nisīdanaṭṭhānassa uparibhāge d**hārentū**ti attho.

38-40. **Malyadāmehi** anekasugandhapupphadāmehi **vitatā** parikiṇṇā **gandhadāmehi** candanakuṅkumatagarādisugandhadāmehi **sobhitā** pokkharaṇīti

---

1. Allīnā (Ka) 2. Daddaḷhamānā (Ka)

sambandho. **Dussadāmehi** pattuṇṇacīnādi-anagghadussadāmehi **parikiṇṇā** sattaratanadāmehi bhūsitā alaṅkatā pokkharaṇī. **Pupphābhikiṇṇā** campakasaḷalasogandhikādisugandhapupphehi **abhikiṇṇā** suṭṭhu vicittā sobhitā, punarapi kiṁbhūtā pokkharaṇī? Surabhigandhasugandhehi bhūsitā vāsitā. Samantato **gandhapañcaṅgulalaṅkatā** pañcahi aṅgulehi limpitagandhehi alaṅkatā, **hemacchadanachāditā** suvaṇṇachadanehi suvaṇṇavitānehi chāditā pāsādassa **cātuddisā** pokkharaṇiyo padumehi ca uppalehi ca suṭṭhu santhatā patthaṭā suvaṇṇarūpe suvaṇṇavaṇṇā **khāyantu, padmareṇurajuggatā** padumareṇūhi dhūlīhi ca ākiṇṇā pokkharaṇiyo sobhantūti attho.

41. Mama Vejayanta**pāsādassa samantato pādapā** campakādayo rukkhā **sabbe pupphantu** ete puppharukkhā. **Saya**meva **pupphā muñcitvā** vigaḷitvā **gantvā bhavanaṁ okiruṁ,** okiṇṇā pāsādassa upari karontūti attho.

42. **Tattha** tasmiṁ mama Vejayantapāsāde **sikhino** mayūrā **naccantu, dibbahaṁsā** devatāhaṁsā **pakūjare** saddaṁ karontu, **karavīkā ca** madhurasaddā kokilā **gāyantu** gītavākyaṁ karontu, apare anuttā ca **dijasaṁghā** pakkhino samūhā pāsādassa **samantato** madhuraravaṁ ravantūti attho.

43. **Pāsādassa samantato sabbā** ātatavitatādayo **bheriyo vajjantu** haññantu, **sabbā tā** anekatantiyo **vīṇā rasantu** saddaṁ karontu, **sabbā** anekappakārā **saṅgītiyo** pāsādassa samantato **vattantu** pavattantu gāyantūti attho.

44-5. **Yāvatā** yattake ṭhāne **Buddhakhettamhi** dasasahassicakkavāḷe **tato pare cakkavāḷe, jotisampannā** pabhāsampannā **acchinnā mahantā** samantato **ratanāmayā** sattahi ratanehi katā khacitā **soṇṇapallaṅkā** suvaṇṇapallaṅkā **tiṭṭhantu,** pāsādassa samantato **dīparukkhā** padīpadhāraṇā telarukkhā **jalantu,** padīpehi pajjalantu, **dasasahassiparamparā** dasasahassīnaṁ paramparā dasasahassiyo **ekapajjotā** ekapadīpā viya **bhavantu** ujjotantūti attho.

46. Naccagītesu chekā **gaṇikā** naccitthiyo ca **lāsikā** mukhena saddakārikā ca **pāsādassa samantato naccantu, accharāgaṇā** devitthisamūhā naccantu, **nānāraṅgā** anekavaṇṇā nānāraṅgamaṇḍalā pāsādassa samantato naccantu **padissantu** pākaṭā hontūti attho.

47. Tadā ahaṁ Tilokavijayo nāma cakkavattirājā hutvā sakalacakkavāḷe **dumagge** rukkhagge **pabbatagge** Himavantacakkavāḷapabbatādīnaṁ agge Sinerupabbatamuddhani ca sabbaṭṭhānesu **vicittaṁ** anekavaṇṇavicittaṁ **pañcavaṇṇikaṁ** nīlapītādipañcavaṇṇaṁ **sabbaṁ dhajaṁ ussāpemī**ti attho.

48. **Narā** lokantarā narā ca nāgalokato **nāgā ca** devalokato **gandhabbā** ca **devā** ca **sabbe upentu** upagacchantu, **te** narādayo **namassantā** mama namakkāraṁ karontā **pañjalikā** katahatthapuṭā mama Vejayantaṁ **pāsādaṁ parivārayun**ti attho.

49. Evaṁ so Tilokavijayo cakkavattirājā pāsādassa ca attano ca ānubhāvaṁ vaṇṇetvā idāni attanā sampatti[1] katapuññaphalaṁ samādapento **"yaṁ kiñci kusalaṁ kamman"**ti-ādimāha. **Yaṁ kiñci kusalakamma**saṅkhātaṁ **kiriyaṁ kattabbaṁ** atthi, taṁ sabbaṁ **mama** mayā **kāyena** vā **vācāya** vā **manasā** vā tīhi dvārehi **kataṁ tidase sukataṁ** suṭṭhu kataṁ, Tāvatiṁsabhavane uppajjanārahaṁ katanti attho.

50. Puna samādapento **"ye sattā saññino"**ti-ādimāha. Tattha **ye sattā** manussā vā devā vā brahmāno vā **saññino** saññāsahitā **atthi, ye ca sattā asaññino** saññārahitā asaññā sattā santi, **te sabbe** sattā **mayhaṁ** mayā **kataṁ puññaphalaṁ, bhāgī bhavantu** puññavantā hontūti attho.

51. Punapi samādapento bodhisatto **"yesaṁ katan"**ti-ādimāha. Mayā **kataṁ** puññaṁ yehi naranāgagandhabbadevehi **suviditaṁ** ñātaṁ, tesaṁ **mayā dinnaṁ puññaphalaṁ,** tasmiṁ mayā kate puññe dinnabhāvaṁ **ye** narādayo **na jānanti, devā gantvā** tesaṁ taṁ **nivedayuṁ** ārocayunti attho.

---

1. Sampattaṁ (Sī, I)

52. **Sabbalokamhi ye sattā** āhāranissitā **jīvanti,** te sabbe sattā **manuññaṁ bhojanaṁ sabbaṁ mama cetasā** mama cittena **labhantu,** mama puññiddhiyā labhantūti attho.

53. **Manasā** pasannena cittena yaṁ **dānaṁ mayā dinnaṁ** tasmiṁ dāne cittena **pasādaṁ āvahiṁ** uppādesiṁ. **Sabbasambuddhā** ca **paccekā** paṭi-ekkā **Jinasāvakā** ca mayā cakkavattiraññā **pūjitā.**

54. **Sukatena tena kammena** saddahitvā katena kusalakammena **cetanāpaṇidhīhi ca** cittena katapatthanāhi ca **mānusaṁ dehaṁ** manussasarīraṁ **jahitvā** chaḍḍetvā **ahaṁ Tāvatiṁsaṁ** devalokaṁ **agacchiṁ** agamāsiṁ, Suttappabuddho viya tattha uppajjinti attho.

55. Tato Tilokavijayo cakkavattirājā kālaṅkato, tato paṭṭhāya āgate **duve bhave** dve jātiyo **pajānāmi devatte** devattabhāve **mānuse** manussattabhāve ca, tato jātidvayato **aññaṁ gatiṁ** aññaṁ upapattiṁ **na jānāmi** na passāmi[1], **manasā** cittena **patthanāphalaṁ** patthitapatthanāphalanti attho.

56. **Devānaṁ adhiko homīti** yadi devesu jāto, āyuvaṇṇabalatejehi devānaṁ adhiko jeṭṭho seṭṭho ahosinti attho. Yadi manussesu jāto, **manujādhipo** manussānaṁ adhipati issaro **bhavāmi,** tathā rājabhūto abhirūpena rūpasampattiyā ca lakkhaṇena ārohapariṇāhādilakkhaṇena ca **sampanno** sampuṇṇo uppannuppanna**bhave paññāya** paramatthajānanapaññāya **asamo** samarahito, mayā sadiso koci natthīti attho.

57. Mayā katapuññasambhārena puññaphalena uppannuppannabhave **seṭṭhaṁ** pasaṭṭhaṁ madhuraṁ **vividhaṁ** anekappakāraṁ **bhojana**ñca **anappakaṁ** bahusatta**ratanañca vividhāni,** anekappakārāni pattuṇṇakoseyyādi**vatthāni** ca **nabhā** ākāsato **maṁ** mama santikaṁ **khippaṁ** sīghaṁ **upenti** upagacchanti.

---

1. Na sarāmi (Sī)

58-66. **Pathabyā** pathaviyā **pabbate** ca **ākāse** ca **udake** ca **vane** ca **yaṁ yaṁ** yattha yattha **hatthaṁ pasāremi** nikkhipāmi, tato tato **dibbā bhakkhā** dibbā āhārā **maṁ** mama santikaṁ **upenti** upagacchanti, pātubhavantīti attho. Tathā yathākkamaṁ **sabbe ratanā. Sabbe** candanādayo **gandhā.** Sabbe **yānā** vāhanā. **Sabbe** campakanāgapunnāgādayo **mālā** pupphā. Sabbe **alaṅkārā** ābharaṇā. **Sabbā** dibbakaññā. Sabbe **madhusakkharā. Sabbe** pūpādayo **khajjā** khāditabbā **maṁ** mama santikaṁ **upenti** upagacchanti.

67-68. **Sambodhivarapattiyā**ti uttamacatumaggañāṇapattiyā pāpuṇanatthāya. Mayā yaṁ uttamadānaṁ kataṁ pūritaṁ, tena uttamadānena selasaṅkhātaṁ **pabbataṁ** sakalaṁ ekaninnādaṁ karonto **bahalaṁ giraṁ**[1] puthulaṁ ghosaṁ **gajjento, sadevakaṁ** lokaṁ sakalaṁ manussadevalokaṁ **hāsayanto** somanassappattaṁ karonto **loke** sakalalokattaye vivaṭṭacchado **Buddho ahaṁ bhavāmī**ti attho.

69. **Disā dasavidhā loke**ti cakkavāḷaloke dasavidhā dasakoṭṭhāsā disā honti, tattha koṭṭhāse **yāyato** yāyantassa gacchantassa **antakaṁ natthī**ti attho, cakkavattikāle **tasmiṁ** mayā gatagataṭṭhāne disābhāge vā **Buddhakhettā** Buddhavisayā **asaṅkhiyā** saṅkhārahitā.

70. **Pabhā pakittitā**ti tadā cakkavattirājakāle **mayhaṁ** pabhā cakkaratanamaṇiratanādīnaṁ pabhā ālokā **yamakā** yugaḷayugaḷā hutvā **raṁsivāhanā** raṁsiṁ muñcamānā pakittitā pākaṭā, **etthantare** dasasahassicakkavāḷantare **raṁsijālaṁ** raṁsisamūhaṁ, **āloko vipulo** bahutaro **bhave** ahosīti attho.

71. **Ettake lokadhātumhī**ti dasasahassicakkavāḷesu **sabbe janā maṁ passantu** dakkhantūti attho. **Sabbe** devā **yāva brahmanivesanā**[2] yāva brahmalokā **maṁ anuvattantu** anukūlā bhavantu.

---

1. Giriṁ (Pāḷiyaṁ)
2. Brahmanivesanaṁ (Pāḷiyaṁ)

72. **Visiṭṭhamadhunādenā**ti visaṭṭhena madhurena nādena, **amatabherimāhanin**ti amatabheriṁ devadundubhiṁ pahariṁ, **etthantare** etasmiṁ dasasahassicakkavāḷabbhantare **sabbe janā** mama **madhuraṁ giraṁ** saddaṁ **suṇantu** manasi karontu.

73. **Dhammameghena vassante** dhammadesanāmayena nādena tabbohāraparamatthagambhīramadhurasukhumatthavasse vassante vassamāne Sammāsambuddhānubhāvena **sabbe** bhikkhubhikkhunī-ādayo **anāsavā** nikkilesā **hontu** bhavantu. **Yettha pacchimakā sattā**ti ettha etesu rāsibhūtesu catūsu parisasattesu ye sattā pacchimakā guṇavasena heṭṭhimakā, **te** sabbe **sotāpannā bhavantū**ti adhippāyo.

74. Tadā Tilokavijayacakkavattirājakāle **dātabbakaṁ** dātabbayuttakaṁ **dānaṁ** katvā **asesato** nissesena **sīlaṁ** sīlapāramiṁ **pūretvā nekkhamme** nekkhammapāramitāya **pāramiṁ**[1] koṭiṁ patvā **uttamaṁ sambodhiṁ** catumaggañāṇaṁ **patto** bhavāmi bhaveyyaṁ.

75. **Paṇḍite** paññavante medhāvino **paripucchitvā** "kiṁ bhante kattabbaṁ? Kiṁ na kattabbaṁ? Kiṁ kusalaṁ? Kiṁ akusalaṁ? Kiṁ katvā saggamokkhadvayassa bhāgī hotī?"ti pucchitvā, evaṁ paññāpāramiṁ pūretvāti attho. **Katvā vīriyamuttaman**ti uttamaṁ seṭṭhaṁ ṭhānanisajjādīsu avicchinnaṁ vīriyaṁ katvā, vīriyapāramiṁ pūretvāti attho. Sakalaviruddhajanehi kata-anādarādhivāsanā **khantiyā pāramiṁ** koṭiṁ **gantvā** khantipāramiṁ pūretvā **uttamaṁ sambodhiṁ** uttamaṁ sambuddhattaṁ **patto** bhavāmi bhaveyyaṁ.

76. **Katvā daḷhamadhiṭṭhānan**ti "mama sarīrajīvitesu vinassantesupi puññakammato na viramissāmī"ti acalavasena daḷhaṁ adhiṭṭhānapāramiṁ katvā "sīse chijjamānepi musāvādaṁ na kathessāmī"ti saccapāramitāya koṭiṁ **pūriya** pūretvā "sabbe sattā sukhī averā"ti-ādinā mettāpāramitāya koṭiṁ patvā **uttamaṁ sambodhiṁ patto**ti attho.

77. Sajīvakā jīvakavatthūnaṁ **lābhe** ca tesaṁ **alābhe** ca kāyikacetasika**sukhe** ceva tathā **dukkhe** ca sādarajanehi kate

1. Nekkhammapāramiṁ (Pāḷiyaṁ)

sammāne ceva omāne **ca sabbattha samako** samānamānaso upekkhāpāramiṁ pūretvā **uttamaṁ sambodhiṁ patto** pāpuṇeyyanti attho.

78. **Kosajjaṁ** kusītabhāvaṁ **bhayato** bhayavasena "apāyadukkhabhāgī"ti **disvā** ñatvā akosajjaṁ akusītabhāvaṁ alīnavuttiṁ **vīriyaṁ khemato** khemavasena "nibbānagāmī"ti **disvā** ñatvā **āraddhavīriyā hotha** bhavatha. **Esā Buddhānusāsanī** esā Buddhānaṁ anusiṭṭhi.

79. **Vivādaṁ bhayato disvā**ti vivādaṁ kalahaṁ bhayato disvā "apāyabhāgī"ti disvā ñatvā **avivādaṁ** vivādato viramaṇaṁ "nibbānappattī"ti **khemato disvā** ñatvā **samaggā** ekaggacittā **sakhilā** siliṭṭhā mettāya dhuragatāya sobhamānā **hothā**ti attho. **Esā** kathā mantanā[1] udīraṇā Buddhānaṁ **anusāsanī** ovādadānaṁ.

80. **Pamādaṁ** ṭhānanisajjādīsu satippavāsena viharaṇaṁ **bhayato** "nibbattanibbattaṭṭhānesu dukkhitadurūpa-appannapānatādisaṁvattanakaṁ apāyādigamanañcā"ti **disvā** ñatvā **appamādaṁ** sabbakiriyāsu satiyā viharaṇaṁ **khemato** vaḍḍhito "nibbānasampāpuṇanan"ti **disvā** paccakkhato ñatvā **aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ** sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammā-ājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhīti aṭṭha-avayavaṁ sammāsambodhiyā maggaṁ adhigamūpāyaṁ **bhāvetha** vaḍḍhetha manasi karotha **esā** kathā bhāsanā udīraṇā **Buddhānusāsanī** Buddhānaṁ anusiṭṭhīti attho.

81. **Samāgatā bahū Buddhā**ti anekasatasahassasaṅkhyā Paccekabuddhā samāgatā rāsibhūtā, **sabbaso** sabbappakārena **arahantā** ca khīṇāsavā anekasatasahassā samāgatā rāsibhūtā. Tasmā te Buddhe ca **arahante ca vandamāne**[2] vandanārahe **namassatha** aṅgapaccaṅganamakkārena namassatha vandatha.

82. **Evaṁ** iminā mayā vuttappakārena **acintiyā** cintetuṁ asakkuṇeyyā **Buddhā, Buddhadhammā**ti Buddhehi desitā cattāro satipaṭṭhānā -pa-

---

1. ...vaṇṇanā (Sī)
2. Vandamānā (Pāḷiyaṁ)

aṭṭhaṅgiko maggo, pañcakkhandhā, hetupaccayo ārammaṇapaccayoti-ādayo dhammā, Buddhānaṁ vā sabhāvā acintiyā cintetuṁ asakkuṇeyyā **acintiye** cintāvisayātikkante **pasannānaṁ** devamanussānaṁ **vipāko** devamanussasampattinibbānasampattisaṅkhāto cintetuṁ asakkuṇeyyo saṅkhyātikkanto **hoti** bhavati.

Iti ettāvatā ca yathā addhānagāmino "maggaṁ no ācikkhā"ti puṭṭhena "vāmaṁ muñcitvā dakkhiṇaṁ gaṇhathā"ti vutte tena maggena gāmanigamarājadhānīsu kattabbakiccaṁ niṭṭhāpetvā puna muñcitena aparena vāmamaggena gatāpi gāmanigamādīsu kattabbakiccaṁ niṭṭhāpenti, evameva Buddhāpadānaṁ kusalāpadānavasena niṭṭhāpetvā tadeva akusalāpadānavasena vitthāretuṁ idaṁ pañhakammaṁ—

"Dukkarañca abbhakkhānaṁ, abbhakkhānaṁ punāparaṁ.
Abbhakkhānaṁ silāvedho, sakalikāpi ca vedanā.

Nāḷāgiri sattacchedo, sīsadukkhaṁ yavakhādanaṁ.
Piṭṭhidukkhamatīsāro, ime akusalakāraṇā"ti.

Tattha paṭhamapañhe—**dukkaran**ti chabbassāni dukkarakārikā. Atīte Kassapasammāsambuddhakāle bodhisatto Jotipālo nāma brāhmaṇamāṇavo hutvā nibbatto brāhmaṇajātivasena sāsane appasanno tassa Bhagavato pilotikakammanissandena "Kassapo Bhagavā"ti sutvā "kuto muṇḍakassa samaṇassa bodhi[1], bodhi paramadullabhā"ti āha. So tena kammanissandena anekajātisatesu narakādidukkhamanubhavitvā tasseva Bhagavato anantaraṁ teneva laddhabyākaraṇena kammena jātisaṁsāraṁ khepetvā pariyosāne Vessantarattabhāvaṁ patvā tato cuto Tusitabhavane nibbatto. Devatāyācanena tato cavitvā Sakyakule nibbatto ñāṇassa paripākattā sakalajambudīparajjaṁ pahāya Anomānadītīre sunisitenāsinā samakuṭakesakalāpaṁ chinditvā brahmunā ānīte iddhimaye kappassa saṇṭhānakāle padumagabbhe nibbatte aṭṭha parikkhāre paṭiggahetvā pabbajitvā bodhiñāṇadassanassa tāva

1. Natthi (Sī)

aparipakkattā Buddhabhāvāya maggāmaggaṁ ajānitvā chabbassāni Uruvelajanapade ekāhāra-ekālopa-ekapuggala-ekamagga-ekāsanabhojanavasena aṭṭhicammanahārusesaṁ nimmaṁsarudhirapetarūpasadisasarīro **Padhānasutte**[1] vuttanayeneva padhānaṁ mahāvīriyaṁ dukkarakārikaṁ akāsi. So imaṁ dukkarakārikaṁ "sambodhiyā maggaṁ na hotī"ti cintetvā gāmanigamarājadhānīsu paṇītāhāraṁ paribhuñjitvā pīṇindriyo paripuṇṇadvattiṁsamahāpurisalakkhaṇo kamena Bodhimaṇḍamupagantvā pañca māre jinitvā Buddho jātoti.

Avacāhaṁ Jotipālo, Sugataṁ Kassapaṁ tadā.
Kuto nu bodhi muṇḍassa, bodhi paramadullabhā.

Tena kammavipākena, acariṁ dukkaraṁ bahuṁ.
Chabbassānuruvelāyaṁ, tato bodhimapāpuṇiṁ.

Nāhaṁ etena maggena, pāpuṇiṁ bodhimuttamaṁ.
Kummaggena gavesissaṁ, pubbakammena vārito.

Puññapāpaparikkhīṇo, sabbasantāpavajjito.
Asoko anupāyāso, nibbāyissamanāsavoti[2].

Dutiyapañhe—**abbhakkhānan**ti abhi akkhānaṁ paribhāsanaṁ. Atīte kira bodhisatto suddakule jāto apākaṭo appasiddho Munāḷi nāma dhutto hutvā paṭivasati, tadā mahiddhiko mahānubhāvo Surabhi nāma Paccekabuddho kenaci karaṇīyena tassa samīpaṭṭhānaṁ pāpuṇi, so taṁ disvāva "dussīlo pāpadhammo ayaṁ samaṇo"ti-ādinā abbhācikkhi. So tena akusalanissandena narakādīsu anekavassasahassāni dukkhamanubhavitvā imasmiṁ pacchimattabhāve yadā titthiyā paṭhamataraṁ Bhagavato Tusitabhavane vasanasamaye ca pākaṭā hutvā sakalajanaṁ vañcetvā dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo dīpetvā vicaranti, tadā Tusitapurā cavitvā Sakyarājakule nibbattitvā kamena Buddho jāto. Titthiyā sūriyuggamane khajjopanakā viya vihatalābhasakkārā Bhagavati āghātaṁ bandhitvā vicaranti, tasmiṁ samaye rājagahaseṭṭhi Gaṅgāya jālaṁ bandhitvā kīḷanto rattacandanaghaṭikaṁ disvā amhākaṁ gehe candanāni bahūni[3], imaṁ bhamaṁ āropetvā tena

1. Khu 1. 341 piṭṭhe Suttanipāte. 2. Khu 3. 349 piṭṭhādīsu.
3. Amhākaṁ gehe rattacandanāni bahūnīti (?)

bhamakārehi pattaṁ likhāpetvā veḷuparamparāya laggetvā "ye imaṁ pattaṁ iddhiyā āgantvā gaṇhanti, tesaṁ bhattiko bhavissāmī"ti bheriṁ carāpesi.

Tadā titthiyā "naṭṭhamhā dāni naṭṭhamhā dānī"ti mantetvā Nigaṇṭho Nāṭaputto sakaparisaṁ evamāha "ahaṁ veḷusamīpaṁ gantvā ākāse ullaṅganākāraṁ karomi, 'tumhe chavadārumayaṁ pattaṁ paṭicca mā iddhiṁ karothā'ti maṁ khandhe gahetvā vārethā"ti, te tathā gantvā tathā akaṁsu.

Tadā Piṇḍolabhāradvājo ca Moggallāno ca tigāvute selapabbatamatthake ṭhatvā piṇḍapātagaṇhanatthāya cīvaraṁ pārupantā taṁ kolāhalaṁ suṇiṁsu. Tesu Moggallāno Piṇḍolabhāradvājaṁ "tvaṁ ākāsena gantvā taṁ pattaṁ gaṇhāhī"ti āha. So "bhante tumheyeva Bhagavatā iddhimantānaṁ aggaṭṭhāne ṭhapitā, tumheva gaṇhathā"ti āha. Tathāpi "mayā āṇatto tvameva gaṇhāhī"ti āṇatto attanā ṭhitaṁ tigāvutaṁ selapabbataṁ pādatale laggetvā ukkhaliyā pidhānaṁ viya sakalarājagahanagaraṁ chādesi, tadā nagaravāsino phaḷikapabate āvutaṁ rattasuttamiva taṁ theraṁ passitvā "bhante Bhāradvāja amhe rakkhathā"ti ugghosayiṁsu, bhītā suppādīni sīse akaṁsu, tadā thero taṁ pabbataṁ ṭhitaṭṭhāne vissajjetvā iddhiyā gantvā taṁ pattaṁ aggahesi, tadā nagaravāsino mahākolāhalamakaṁsu.

Bhagavā Veḷuvanārāme nisinno taṁ saddaṁ sutvā "kiṁ eso saddo"ti Ānandaṁ pucchi. "Bhāradvājena bhante pattassa gahitattā santuṭṭhā nagaravāsino ukkuṭṭhisaddamakaṁsū"ti āha. Tadā Bhagavā āyatiṁ parūpavādamocanatthaṁ taṁ pattaṁ āharāpetvā bhedāpetvā[1] añjanupapisanaṁ katvā bhikkhūnaṁ dāpesi, dāpetvā ca pana "na bhikkhave iddhivikubbanā kātabbā, yo kareyya, āpatti dukkaṭassā"ti[2] sikkhāpadaṁ paññāpesi.

Tato titthiyā "samaṇena kira Gotamena sāvakānaṁ sikkhāpadaṁ paññattaṁ, te jīvitahetupi taṁ nātikkamanti, mayaṁ iddhipāṭihāriyaṁ karissāmā"ti tattha tattha rāsibhūtā kolāhalamakaṁsu. Atha rājā Bimbisāro taṁ sutvā Bhagavato santikaṁ gantvā vanditvā ekamantaṁ nisinno

1. Bhañjāpetvā (Sī)

2. Vi 4. 247 piṭṭhe thokaṁ visadisaṁ.

Bhagavantamevamāha "titthiyā bhante 'iddhipāṭihāriyaṁ karissāmā'ti ugghosentī"ti. Ahampi mahārāja karissāmīti. Nanu bhante Bhagavatā sāvakānaṁ sikkhāpadaṁ paññattanti. Tameva mahārāja pucchissāmi, tavuyyāne ambaphalādīni khādantānaṁ "ettako daṇḍo"ti daṇḍaṁ ṭhapento tavāpi ekato katvā ṭhapesīti. Na mayhaṁ bhante daṇḍoti. Evaṁ mahārāja na mayhaṁ sikkhāpadaṁ paññattaṁ atthīti. Kattha bhante pāṭihāriyaṁ bhavissatīti. Sāvatthiyā samīpe Kaṇḍambarukkhamūle mahārājāti. Sādhu bhante taṁ passissāmāti. Tato titthiyā "Kaṇḍambarukkhamūle kira pāṭihāriyaṁ bhavissatī"ti sutvā nagarassa sāmantā ambarukkhe chedāpesuṁ, nāgarā mahā-aṅgaṇaṭṭhāne mañcātimañcaṁ aṭṭādayo bandhiṁsu, sakalajambudīpavāsino rāsibhūtā puratthimadisāyameva dvādasayojanāni pharitvā aṭṭhaṁsu. Sesadisāsupi tadanurūpenākārena sannipatiṁsu.

Bhagavāpi kāle sampatte āsāḷhipuṇṇamāsiyaṁ pātova kattabbakiccaṁ niṭṭhāpetvā taṁ ṭhānaṁ gantvā nisīdi, tasmiṁ khaṇe Kaṇḍo nāma uyyānapālo kipillikapuṭe supakkaṁ ambaphalaṁ disvā "sacāhaṁ imaṁ rañño dadeyyaṁ, kahāpaṇādisāraṁ labheyyaṁ, Bhagavato upanāmite pana idhalokaparalokesu sampatti bhavissatī"ti Bhagavato upanāmesi. Bhagavā taṁ paṭiggahetvā Ānandattheraṁ āṇāpesi "imaṁ phalaṁ madditvā pānaṁ dehī"ti. Thero tathā akāsi. Bhagavā ambarasaṁ pivitvā ambaṭṭhiṁ uyyānapālassa datvā "imaṁ ropehī"ti āha. So vālukaṁ viyūhitvā taṁ ropesi, Ānandatthero kuṇḍikāya udakaṁ āsiñci, tasmiṁ khaṇe ambaṅkuro uṭṭhahitvā mahājanassa passantasseva sākhāviṭapapupphaphalapallavabharito paññāyittha. Patitaṁ ambaphalaṁ khādantā sakalajambudīpavāsino khayaṁ pāpetuṁ nāsakkhiṁsu.

Atha Bhagavā puratthimacakkavāḷato yāva pacchimacakkavāḷaṁ, tāva imasmiṁ cakkavāḷe mahāmerumuddhani ratanacaṅkamaṁ māpetvā anekaparisāhi sīhanādaṁ nadāpento **Dhammapadaṭṭhakathāyaṁ**[1] vuttanayena mahā-iddhipāṭihāriyaṁ katvā titthiye madditvā te vippakāraṁ pāpetvā pāṭihīrāvasāne purimabuddhāciṇṇavasena Tāvatiṁsabhavanaṁ gantvā tattha vassaṁvuṭṭho nirantaraṁ

1. Dhammapada-Ṭṭha 2. 130 piṭṭhādīsu.

temāsaṁ abhidhammaṁ desetvā mātuppamukhānaṁ anekadevatānaṁ sotāpattimaggādhigamanaṁ katvā vuṭṭhavasso devorohanaṁ katvā anekadevabrahmagaṇaparivuto saṅkassapuradvāraṁ oruyha lokānuggahaṁ akāsi. Tadā Bhagavato lābhasakkāro Jambudīpamajjhottharamāno pañcamahāgaṅgā viya ahosi.

Atha titthiyā parihīnalābhasakkārā dukkhī dummanā pattakkhandhā adhomukhā nisīdiṁsu, tadā tesaṁ upāsikā Ciñcamāṇavikā nāma ativiya rūpaggappattā te tathā nisinne disvā "kiṁ bhante evaṁdukkhī dummanā nisinnā"ti pucchi. Kiṁ pana tvaṁ bhagini appossukkāsīti. Kiṁ bhanteti. Bhagini samaṇassa Gotamassa uppādakālato paṭṭhāya mayaṁ hatalābhasakkārā, nagaravāsino amhe na kiñci maññantīti. Mayā ettha kiṁ kātabbanti. Tayā samaṇassa Gotamassa avaṇṇaṁ uppādetuṁ vaṭṭatīti. Sā "na mayhaṁ bhāro"ti vatvā tattha ussāhaṁ karontī vikāle Jetavanavihāraṁ gantvā titthiyānaṁ upassaye vasitvā pāto nagaravāsīnaṁ gandhādīni gahetvā Bhagavantaṁ vandanatthāya gamanasamaye Jetavanā viya nikkhantā, "kattha sayitā"ti puṭṭhā "kiṁ tumhākaṁ mama sayitaṭṭhānenā"ti vatvā pakkāmi, sā kamena gacchante kāle pucchitā "samaṇenāhaṁ Gotamena ekagandhakuṭiyaṁ sayitvā nikkhantā"ti āha. Taṁ bālaputhujjanā saddahiṁsu, paṇḍitā sotāpannādayo na saddahiṁsu. Ekadivasaṁ sā dārumaṇḍalaṁ udare bandhitvā upari rattapaṭaṁ paridahitvā gantvā sarājikāya parisāya dhammadesanatthāya nisinnaṁ Bhagavantaṁ evamāha "bho samaṇa tvaṁ dhammaṁ desesi, tuyhaṁ paṭicca uppannadārakagabbhiniyā mayhaṁ lasuṇamaricādīni na vicāresī"ti. Tathābhāvaṁ bhagini tvañceva pajānāsi, ahañcāti. Sā "evameva methunasaṁsaggasamayaṁ dveyeva jānanti, na aññe"ti āha.

Tasmiṁ khaṇe Sakkassa Paṇḍukambalasilāsanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. Sakko āvajjento taṁ kāraṇaṁ ñatvā dve devaputte āṇāpesi "tumhesu eko mūsikavaṇṇaṁ māpetvā tassā dārumaṇḍalassa bandhanaṁ chindatu, eko vātamaṇḍalaṁ samuṭṭhāpetvā pārutapaṭaṁ uddhaṁ khipatū"ti. Te gantvā tathā akaṁsu. Dārumaṇḍalaṁ patamānaṁ tassā pādapiṭṭhiṁ bhindi. Dhammasabhāyaṁ sannipatitā puthujjanā sabbe "are duṭṭhacori tvaṁ evarūpassa

lokattayasāmino evarūpaṁ abbhakkhānaṁ akāsī"ti uṭṭhahitvā ekekamuṭṭhipahāraṁ datvā sabhāya nīhariṁsu, dassanātikkantāya pathavī vivaramadāsi. Tasmiṁ khaṇe Avīcito jālā uṭṭhahitvā kuladattikena rattakambaleneva taṁ acchādetvā Avīcimhi pakkhipi, Bhagavato lābhasakkāro atirekataro ahosi. Tena vuttaṁ—

"Sabbābhibhussa Buddhassa, Nando[1] nāmāsi sāvako.
Taṁ abbhakkhāya niraye, ciraṁ saṁsaritaṁ mayā.

Dasavassasahassāni, niraye saṁsariṁ ciraṁ.
Manussabhāvaṁ laddhāhaṁ, abbhakkhānaṁ bahuṁ labhiṁ.

Tena kammāvasesena, Ciñcamāṇavikā mamaṁ.
Abbhācikkhi abhūtena, janakāyassa aggato"ti[2].

Tatiyapañhe—**abbhakkhānan**ti abhi akkhānaṁ akkosanaṁ. Atīte kira bodhisatto apākaṭajātiyaṁ uppanno Munāḷi nāma dhutto hutvā dujjanasaṁsaggabalena Surabhiṁ nāma Paccekabuddhaṁ "dussīlo pāpadhammo ayaṁ bhikkhū"ti akkosi. So tena akusalena vacīkammena bahūni vassasahassāni niraye paccitvā imasmiṁ pacchimattabhāve dasapāramitāsaṁsiddhibalena Buddho jāto lābhaggayasaggappatto ahosi. Puna titthiyā ussāhajātā "kathaṁ nu kho samaṇassa Gotamassa ayasaṁ uppādessāmā"ti dukkhī dummanā nisīdiṁsu. Tadā Sundarī nāmekā paribbājikā te upasaṅkamitvā vanditvā ṭhitā tuṇhībhūte kiñci avadante disvā "kiṁ mayhaṁ doso"ti pucchi. Samaṇena Gotamena amhe viheṭhiyamāne tvaṁ appossukkā viharissasi, idaṁ tava dosoti. Evamahaṁ[3] tattha kiṁ karissāmīti. Tvaṁ samaṇassa Gotamassa avaṇṇaṁ uppādetuṁ sakkhissasīti. "Sakkhissāmi ayyā"ti vatvā tato paṭṭhāya vuttanayena diṭṭhadiṭṭhānaṁ "samaṇena Gotamena ekagandhakuṭiyaṁ sayitvā nikkhantā"ti vatvā akkosati paribhāsati. Titthiyāpi "passatha bho samaṇassa Gotamassa kamman"ti akkosanti paribhāsanti. Vuttañhetaṁ—

"Munāḷi nāmahaṁ dhutto, pubbe aññāsu jātisu.
Paccekabuddhaṁ Surabhiṁ, abbhācikkhiṁ adūsakaṁ.

---

1. Nanto (Sī) 2. Khu 3. 347 piṭṭhe. 3. Evamāha (Sī, I)

Tena kammavipākena, niraye saṁsariṁ ciraṁ.
Bahū vassasahassāni, dukkhaṁ vedesi vedanaṁ.

Tena kammāvasesena, idha pacchimake bhave.
Abbhākkhānaṁ mayā laddhaṁ, Sundarikāya kāraṇā"ti[1].

Catutthapañhe—**abbhakkhānaṁ** abhi visesena akkosanaṁ paribhāsanaṁ. Atīte kira bodhisatto brāhmaṇakule uppanno bahussuto bahūhi sakkato pūjito tāpasapabbajjaṁ pabbajitvā Himavante vanamūlaphalāhāro bahumāṇave mante vācento vāsaṁ kappesi. Eko pañcābhiññā-aṭṭhasamāpattilābhī tāpaso tassa santikaṁ agamāsi. So taṁ disvāva issāpakato taṁ adūsakaṁ isiṁ "kāmabhogī kuhako ayaṁ isī"ti abbhācikkhi, attano sisse ca āha "ayaṁ isi evarūpo anācārako"ti. Tepi tatheva[2] akkosiṁsu paribhāsiṁsu. So tena akusalakammavipākena vassasahassāni niraye dukkhamanubhavitvā imasmiṁ pacchimattabhāve Buddho hutvā lābhaggayasaggappatto ākāse puṇṇacando viya pākaṭo jāto. Tatheva titthiyā abbhakkhānenapi asantuṭṭhā punapi Sundariyā abbhakkhānaṁ kāretvā surādhutte pakkosāpetvā lañjaṁ datvā "tumhe Sundariṁ māretvā Jetavanadvārasamīpe mālākacavarena chādethā"ti āṇāpesuṁ. Te tathā kariṁsu. Tato titthiyā "Sundariṁ na passāmā"ti rañño ārocesuṁ. Rājā "pariyesathā"ti āha. Te attanā pātitaṭṭhānato gahetvā mañcakaṁ āropetvā rañño dassetvā "passatha bho samaṇassa Gotamassa sāvakānaṁ kamman"ti Bhagavato bhikkhusaṁghassa ca sakalanagare avaṇṇaṁ ugghosentā vicariṁsu. Sundariṁ āmakasusāne aṭṭake ṭhapesuṁ. Rājā "Sundarimārake pariyesathā"ti āṇāpesi. Tadā dhuttā suraṁ pivitvā "tvaṁ Sundariṁ māresi, tvaṁ māresī"ti kalahaṁ kariṁsu. Rājapurisā te dhutte gahetvā rañño dassesuṁ. Rājā kiṁ bhaṇe tumhehi Sundarī māritāti. Āma devāti. Kehi āṇattāti. Titthiyehi devāti. Rājā titthiye āharāpetvā bandhāpetvā "gacchatha bhaṇe 'Buddhassa avaṇṇatthāya amhehi sayameva Sundarī mārāpitā, Bhagavā tassa sāvakā ca akārakā'ti ugghosathā"ti āha. Te tathā

1. Khu 3. 347 piṭṭhe.

2. Tameva (Sī)

akaṁsu. Sakalanagaravāsino nikkaṅkhā ahesuṁ. Rājā titthiye ca dhutte ca mārāpetvā chaḍḍāpeti. Tato Bhagavato bhiyyoso mattāya lābhasakkāro vaḍḍhi. Tena vuttaṁ—

"Brāhmaṇo sutavā āsiṁ, ahaṁ sakkatapūjito.
Mahāvane pañcasate, mante vācemi māṇave.

Tatthāgato isi bhīmo, pañcābhiñño mahiddhiko.
Tañcāhaṁ āgataṁ disvā, abbhācikkhiṁ adūsakaṁ.

Tatohaṁ avacaṁ sisse, kāmabhogī ayaṁ isi.
Mayhampi bhāsamānassa, anumodiṁsu māṇavā.

Tato māṇavakā sabbe, bhikkhamānaṁ[1] kule kule.
Mahājanassa āhaṁsu, kāmabhogī ayaṁ isi.

Tena kammavipākena, pañcabhikkhusatā ime.
Abbhakkhānaṁ labhuṁ sabbe, Sundarikāya kāraṇā"ti[2].

Pañcame pañhe—**silāvedho**ti āhatacitto silaṁ pavijjhi. Atīte kira bodhisatto ca kaniṭṭhabhātā ca ekapituputtā ahesuṁ. Te pitu accayena dāse[3] paṭicca kalahaṁ karontā aññamaññaṁ viruddhā ahesuṁ, bodhisatto attano balavabhāvena kaniṭṭhabhātaraṁ ajjhottharitvā tassupari pāsāṇaṁ pavijjhesi. So tena kammavipākena narakādīsu anekavassasahassāni dukkhamanubhavitvā imasmiṁ pacchimattabhāve Buddho jāto. Devadatto Rāhulakumārassa mātulo pubbe serivāṇijakāle bodhisattena saddhiṁ vāṇijo ahosi, te ekaṁ paṭṭanagāmaṁ patvā "tvaṁ ekavīthiṁ gaṇhāhi, ahampi ekavīthiṁ gaṇhāmī"ti dvepi paviṭṭhā. Tesu Devadattassa paviṭṭhavīthiyaṁ jiṇṇaseṭṭhibhariyā ca nattā ca dveyeva ahesuṁ, tesaṁ mahantaṁ suvaṇṇathālakaṁ malaggahitaṁ bhājanantare ṭhapitaṁ hoti, taṁ suvaṇṇathālakabhāvaṁ ajānantī "imaṁ thālakaṁ gahetvā piḷandhanaṁ dethā"ti āha. So taṁ gahetvā sūciyā lekhaṁ kaḍḍhitvā suvaṇṇathālakabhāvaṁ ñatvā "thokaṁ datvā gaṇhissāmī"ti cintetvā gato. Atha bodhisattaṁ dvārasamīpaṁ āgataṁ disvā nattā

1. Bhikkhamānā (Sī, I) 2. Khu 3. 347 piṭṭhādīsu. 3. Dhane dāse ca (Sī, I)

ayye mayhaṁ kacchapuṭaṁ piḷandhanaṁ dethāti. Sā taṁ pakkosāpetvā nisīdāpetvā taṁ thālakaṁ datvā imaṁ gahetvā mayhaṁ nattāya kacchapuṭaṁ piḷandhanaṁ dethāti. Bodhisatto taṁ gahetvā suvaṇṇathālakabhāvaṁ ñatvā "tena vañcitā"ti ñatvā attano pasibbakāya ṭhapita-aṭṭhakahāpaṇe avasesabhaṇḍañca datvā kacchapuṭaṁ piḷandhanaṁ kumārikāya hatthe piḷandhāpetvā agamāsi. So vāṇijo punāgantvā pucchi. Tāta tvaṁ na gaṇhittha, mayhaṁ putto idañcidañca datvā taṁ gahetvā gatoti. So taṁ sutvāva hadayena phālitena viya dhāvitvā anubandhi. Bodhisatto nāvaṁ āruyha pakkhandi. So "tiṭṭha, mā palāyi māpalāyī"ti vatvā "nibbattanibbattabhave taṁ nāsetuṁ samattho bhaveyyan"ti patthanaṁ akāsi.

So patthanāvasena anekesu jātisatasahassesu aññamaññaṁ viheṭhetvā imasmiṁ attabhāve Sakyakule nibbattitvā kamena Bhagavati sabbaññutaṁ patvā Rājagahe viharante Anuruddhādīhi saddhiṁ Bhagavato santikaṁ gantvā pabbajitvā jhānalābhī hutvā pākaṭo Bhagavantaṁ varaṁ yāci "bhante sabbo bhikkhusaṁgho piṇḍapātikādīni terasa dhutaṅgāni samādiyatu, sakalo bhikkhusaṁgho mama bhāro hotū"ti. Bhagavā na anujāni. Devadatto veraṁ bandhitvā parihīnajjhāno Bhagavantaṁ māretukāmo ekadivasaṁ Vebhārapabbatapāde ṭhitassa Bhagavato upari ṭhito pabbatakūṭaṁ paviddhesi, Bhagavato ānubhāvena aparo pabbatakūṭo taṁ patamānaṁ sampaṭicchi. Tesaṁ ghaṭṭanena uṭṭhitā papaṭikā āgantvā Bhagavato pādapiṭṭhiyaṁ pahari. Tena vuttaṁ—

> "Vemātubhātaraṁ pubbe, dhanahetu haniṁ ahaṁ.
> Pakkhipiṁ giriduggasmiṁ, silāya ca apiṁsayiṁ.
>
> Tena kammavipākena, Devadatto silaṁ khipi.
> Aṅguṭṭhaṁ piṁsayī pāde, mama pāsāṇasakkharā"ti[1].

Chaṭṭhapañhe—**sakalikāvedho**ti sakalikāya ghaṭṭanaṁ. Atīte kira bodhisatto ekasmiṁ kule nibbatto daharakāle mahāvīthiyaṁ kīḷamāno vīthiyaṁ piṇḍāya caramānaṁ Paccekabuddhaṁ disvā "ayaṁ muṇḍako samaṇo kuhiṁ gacchatī"ti pāsāṇasakalikaṁ gahetvā tassa pādapiṭṭhiyaṁ

---

1. Khu 3. 348 piṭṭhe.

khipi. Pādapiṭṭhicammaṁ chinditvā ruhiraṁ nikkhami. So tena pāpakammena anekavassasahassāni niraye mahādukkhaṁ anubhavitvā Buddhabhūtopi kammapilotikavasena pādapiṭṭhiyaṁ pāsāṇasakalikaghaṭṭanena ruhiruppādaṁ labhi. Tena vuttaṁ—

"Purehaṁ dārako hutvā, kīḷamāno mahāpathe.
Paccekabuddhaṁ disvāna, magge sakalikaṁ khipiṁ.

[1]Tena kammavipākena, idha pacchimake bhave.
Vadhatthaṁ maṁ Devadatto, abhimāre payojayī"ti[1].

Sattamapañhe—**Nāḷāgirī**ti Dhanapālako hatthī māraṇatthāya pesito. Atīte kira bodhisatto hatthigopako hutvā nibbatto hatthiṁ āruyha vicaramāno mahāpathe Paccekabuddhaṁ disvā "kuto āgacchati[2] ayaṁ muṇḍako"ti āhatacitto khilajāto hatthinā āsādesi. So tena kammena apāyesu anekavassasahassāni dukkhaṁ anubhavitvā pacchimattabhāve Buddho jāto. Devadatto Ajātasatturājānaṁ sahāyaṁ katvā "tvaṁ mahārāja pitaraṁ ghātetvā rājā hohi, ahaṁ Buddhaṁ māretvā Buddho bhavissāmī"ti saññāpetvā ekadivasaṁ rañño anuññātāya hatthisālaṁ gantvā "sve tumhe Nāḷāgiriṁ soḷasasurāghaṭe pāyetvā Bhagavato piṇḍāya caraṇavelāyaṁ pesethā"ti hatthigopake āṇāpesi. Sakalanagaraṁ mahākolāhalaṁ ahosi, "Buddhanāgena hatthināgassa yuddhaṁ passissāmā"ti ubhato rājavīthiyaṁ mañcātimañcaṁ bandhitvā pātova sannipatiṁsu. Bhagavāpi katasarīrapaṭijaggano bhikkhusaṁghaparivuto Rājagahaṁ piṇḍāya pāvisi, tasmiṁ khaṇe vuttaniyāmeneva Nāḷāgiriṁ vissajjesuṁ. So vīthicaccarādayo vidhamento āgacchati, tadā ekā itthī dārakaṁ gahetvā vīthito vīthiṁ gacchati, hatthī taṁ itthiṁ disvā anubandhi. Bhagavā "Nāḷāgiri na taṁ hanatthāya[3] pesito, idhāgacchāhī"ti āha. So taṁ saddaṁ sutvā Bhagavantābhimukho dhāvi. Bhagavā aparimāṇesu cakkavāḷesu anantasattesu pharaṇārahaṁ mettaṁ ekasmiṁyeva Nāḷāgirimhi phari. So Bhagavato mettāya

---

1-1. Tena kammavipākena, Buddhabhūtassa me sato. Paviddhesi silaṁ tattha, Devadatto vighāṭavāti. (sabbattha)

2. Gacchati (sabbattha)

3. Atthāya (Sī, I)

phuṭo nibbhayo hutvā Bhagavato pādamūle nipati. Bhagavā tassa matthake hatthaṁ ṭhapesi. Tadā devabrahmādayo acchariyabbhutajātacittā pupphaparāgādīhi[1] pūjesuṁ. Sakalanagare jaṇṇukamattā dhanarāsayo ahesuṁ. Rājā "pacchimadvāre dhanāni nagaravāsīnaṁ hontu, puratthimadvāre dhanāni rājabhaṇḍāgāre hontū"ti bheriṁ carāpesi. Sabbe tathā kariṁsu. Tadā Nāḷāgiri Dhanapālo nāma ahosi. Bhagavā Veḷuvanārāmaṁ agamāsi. Tena vuttaṁ—

"Hatthāroho pure āsiṁ, paccekamunimuttamaṁ.
Piṇḍāya vicarantaṁ taṁ, āsādesiṁ gajenahaṁ.

Tena kammavipākena, bhanto Nāḷāgirī gajo.
Giribbaje puravare, dāruṇo samupāgamī"ti[2].

Aṭṭhamapañhe—**satthacchedo**ti satthena gaṇḍaphālanaṁ kuṭhārāya satthena chedo. Atīte kira bodhisatto paccantadese rājā ahosi, so dujjanasaṁsaggavasena paccantadese vāsavasena ca dhutto sāhasiko ekadivasaṁ khaggahattho pattikova nagare vicaranto nirāparādhe jane khaggena phālento agamāsi. So tena pāpakammavipākena bahūni vassasahassāni niraye paccitvā tiracchānādīsu dukkhamanubhavitvā pakkāvasesena pacchimattabhāve Buddhabhūtopi heṭṭhā vuttanayena Devadattena khittapāsāṇasakkhalikapahārena uṭṭhitagaṇḍo ahosi. Jīvako mettacittena taṁ gaṇḍaṁ phālesi. Vericittassa Devadattassa ruhiruppādakammaṁ ānantarikaṁ ahosi, mettacittassa Jīvakassa gaṇḍaphālanaṁ puññameva[3] ahosi. Tena vuttaṁ—

"Rājāhaṁ pattiko[4] āsiṁ, sattiyā purise[5] haniṁ.
Tena kammavipākena, niraye paccisaṁ bhusaṁ.

Kammuno tassa sesena, idāni sakalaṁ mama.
Pāde chaviṁ pakappesi, na hi kammaṁ vinassatī"ti.[6]

Navame pañhe—**sīsadukkhan**ti sīsābādho sīsavedanā. Atīte kira bodhisatto Kevaṭṭagāme Kevaṭṭo hutvā nibbatti. So ekadivasaṁ

1. Pubbamparābharaṇādīhi (Ka) 2. Khu 3. 348 piṭṭhe. 3. Puññakammaṁ (Sī)
4. Patthivo (Pāḷiyaṁ) 5. Purisaṁ (Pāḷiyaṁ) 6. Khu 3. 349 piṭṭhe.

kevaṭṭapurisehi saddhiṁ macchamāraṇaṭṭhānaṁ gantvā macche mārente disvā tattha somanassaṁ uppādesi, sahagatāpi tatheva somanassaṁ uppādayiṁsu. So tena akusalakammena caturāpāye dukkhamanubhavitvā imasmiṁ pacchimattabhāve tehi purisehi saddhiṁ Sakyarājakule nibbattitvā kamena Buddhattaṁ pattopi sayaṁ sīsābādhaṁ paccanubhosi. Te ca Sakyarājāno **Dhammapadaṭṭhakathāyaṁ**[1] vuttanayena Viḍaḍūbhasaṅgāme sabbe vināsaṁ pāpuṇiṁsu. Tena vuttaṁ—

"Ahaṁ Kevaṭṭagāmasmiṁ, ahuṁ kevaṭṭadārako.
Macchake ghātite disvā, janayiṁ somanassakaṁ.

Tena kammavipākena, sīsadukkhaṁ ahū mama.
Sabbe sakkā ca haññiṁsu, yadā hani Viṭaṭūbho[2]"ti[3].

Dasamapañhe—**yavakhādanan**ti Verañjāyaṁ yavataṇḍulakhādanaṁ. Atīte kira bodhisatto aññatarasmiṁ kule nibbatto jātivasena ca andhabālabhāvena ca Phussassa Bhagavato sāvake madhurannapāne sālibhojanādayo ca bhuñjamāne disvā "are muṇḍakasamaṇā yavaṁ khādatha mā sālibhojanaṁ bhuñjathā"ti akkosi. So tena akusalakammavipākena anekavassasahassāni caturāpāye dukkhamanubhavitvā imasmiṁ pacchimattabhāve kamena Buddhattaṁ patvā lokasaṅgahaṁ karonto gāmanigamarājadhānīsu caritvā ekasmiṁ samaye Verañjabrāhmaṇagāmasamīpe sākhāviṭapasampannaṁ Pucimandarukkhamūlaṁ pāpuṇi. Verañjabrāhmaṇo Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā anekapariyāyena Bhagavantaṁ jinituṁ asakkonto sotāpanno hutvā "bhante idheva vassaṁ upagantuṁ vaṭṭatī"ti ārocesi. Bhagavā tuṇhībhāvena adhivāsesi. Atha punadivasato paṭṭhāya māro pāpimā sakalaverañjabrāhmaṇagāmavāsīnaṁ mārāvaṭṭanaṁ akāsi. Piṇḍāya paviṭṭhassa Bhagavato mārāvaṭṭanavasena ekopi kaṭacchubhikkhāmattaṁ dātā nāhosi. Bhagavā tucchapattova bhikkhusaṁghaparivuto punāgañchi. Tasmiṁ evaṁ āgate tattheva nivuṭṭhā assavāṇijā taṁ divasaṁ dānaṁ datvā tato paṭṭhāya Bhagavantaṁ pañcasatabhikkhuparivāraṁ nimantetvā pañcannaṁ assasatānaṁ bhattato vibhāgaṁ katvā yavaṁ koṭṭetvā bhikkhūnaṁ pattesu

---

1. Dhammapada-Ṭṭha 1. 226 piṭṭhādīsu. 2. Viḍḍūḍabhena (Sī, I)
3. Khu 3. 349 piṭṭhe.

pakkhipiṁsu, sakalassa sahassacakkavāḷadevatā Sujātāya pāyāsapacanadivase viya dibbojaṁ pakkhipiṁsu. Bhagavā paribhuñji, evaṁ temāsaṁ yavaṁ paribhuñji. Temāsaccayena mārāvaṭṭane vigate pavāraṇādivase Verañjo brāhmaṇo saritvā mahāsaṁvegappatto Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa mahādānaṁ datvā vanditvā khamāpesi. Tena vuttaṁ—

"Phussassāhaṁ pāvacane, sāvake paribhāsayiṁ.
Yavaṁ khādatha bhuñjatha, mā ca bhuñjatha sālayo.

Tena kammavipākena, temāsaṁ khāditaṁ yavaṁ.
Nimantito brāhmaṇena, Verañjāyaṁ vasiṁ tadā"ti[1].

Ekādasamapañhe—**piṭṭhidukkhan**ti piṭṭhi-ābādho. Atīte kira bodhisatto gahapatikule nibbatto thāmasampanno kiñci rassadhātuko ahosi. Tena samayena eko mallayuddhayodho sakalajambudīpe gāmanigamarājadhānīsu mallayuddhe vattamāne purise pātetvā jayappatto kamena bodhisattassa vasananagaraṁ patvā tasmimpi jane pātetvā gantumāraddho. Tadā bodhisatto "mayhaṁ vasanaṭṭhāne esa jayaṁ patvā gacchatī"ti tattha nagaramaṇḍalamāgamma appoṭetvā āgaccha mayā saddhiṁ yujjhitvā gacchāti. So hasitvā "ahaṁ mahante purise pātesiṁ, ayaṁ rassadhātuko vāmanako mama ekahatthassāpi nappahotī"ti appoṭetvā naditvā āgacchi. Te ubhopi aññamaññaṁ hatthaṁ parāmasiṁsu, bodhisatto taṁ ukkhipitvā ākāse bhamitvā bhūmiyaṁ pātento khandhaṭṭhiṁ bhinditvā pātesi. Sakalanagaravāsino ukkuṭṭhiṁ karontā appoṭetvā vatthābharaṇādīhi bodhisattaṁ pūjesuṁ. Bodhisatto taṁ mallayodhaṁ ujuṁ sayāpetvā[2] khandhaṭṭhiṁ ujukaṁ katvā "gaccha ito paṭṭhāya evarūpaṁ mā karosī"ti vatvā uyyojesi. So tena kammavipākena nibbattanibbattabhave sarīrasīsādi[3] dukkhamanubhavitvā imasmiṁ pacchimattabhāve Buddhabhūtopi piṭṭhirujādidukkhamanubhosi. Tasmā kadāci piṭṭhidukkhe uppanne Sāriputtamoggallāne "ito paṭṭhāya dhammaṁ desethā"ti vatvā sayaṁ sugatacīvaraṁ paññāpetvā sayati, kammapilotikaṁ nāma Buddhamapi na muñcati. Vuttañhetaṁ—

---

1. Khu 3. 349 piṭṭhe. 2. Gāhāpetvā (Sī, I) 3. ...ni (Sī)

"Nibbuddhe vattamānamhi, mallaputtaṁ niheṭhayiṁ.
Tena kammavipākena, piṭṭhidukkhaṁ ahū mamā"ti[1].

Dvādasamapañhe—**atisāro**ti lohitapakkhandikāvirecanaṁ. Atīte kira bodhisatto gahapatikule nibbatto vejjakammena jīvikaṁ kappesi. So ekaṁ seṭṭhiputtaṁ rogena vicchitaṁ[2] tikicchanto bhesajjaṁ katvā tikicchitvā tassa deyyadhammadāne pamādamāgamma aparaṁ osadhaṁ datvā vamanavirecanaṁ akāsi. Seṭṭhi bahudhanaṁ adāsi. So tena kammavipākena nibbattanibbattabhave lohitapakkhandikābādhena vicchito[3] ahosi. Imasmimpi pacchimattabhāve parinibbānasamaye Cundena kammāraputtena pacitasūkaramaddavassa sakalacakkavāḷadevatāhi pakkhittadibbojena āhārena saha bhuttakkhaṇe lohitapakkhandikāvirecanaṁ ahosi. Koṭisatasahassānaṁ hatthīnaṁ[4] balaṁ khayamagamāsi. Bhagavā visākhapuṇṇamāyaṁ Kusinārāyaṁ parinibbānatthāya gacchanto anekesu ṭhānesu nisīdanto pipāsito pānīyaṁ pivitvā mahādukkhena Kusināraṁ patvā paccūsasamaye parinibbāyi. Kammapilotikaṁ evarūpaṁ lokattayasāmimpi na vijahati. Tena vuttaṁ—

"Tikicchako ahaṁ āsiṁ, seṭṭhiputtaṁ virecayiṁ.
Tena kammavipākena, hoti pakkhandikā mamāti.

Evaṁ jino viyākāsi, bhikkhusaṁghassa aggato.
Sabbābhiññābalappatto, Anotatte mahāsare"ti[1].

Evaṁ paṭiññātapañhānaṁ mātikāṭhapanavasena akusalāpadānaṁ samattaṁ nāma hotīti vuttaṁ **itthiṁ sudan**ti itthaṁ iminā pakārena heṭṭhā vuttanayena. Sudanti nipāto padapūraṇatthe āgato. **Bhagavā** bhāgyasampanno pūritapāramimahāsatto—

"Bhāgyavā Bhaggavā yutto, Bhagehi ca vibhattavā.
Bhattavā vantagamano, bhavesu Bhagavā tato"ti—

evamādiguṇayutto devātidevo sakkātisakko brahmātibrahmā Buddhātibuddho so Mahākāruṇiko Bhagavā **attano Buddhacariyaṁ**

---

1. Khu 3. 349 piṭṭhādīsu.
2. Pīḷitaṁ (Sī)
3. Virecito (Sī)
4. Koṭisatahatthīnaṁ (Sī)

Buddhakāraṇaṁ **sambhāvayamāno** pākaṭaṁ kurumāno **Buddhāpadāniyaṁ nāma** Buddhakāraṇapakāsakaṁ nāma **dhammapariyāyaṁ** dhammadesanaṁ suttaṁ **abhāsittha** kathesīti.

Iti Visuddhajanavilāsiniyā Apadānaṭṭhakathāya

Buddha-apadānasaṁvaṇṇanā samattā.

---

2. Paccekabuddha-apadānavaṇṇanā

Tato anantaraṁ apadānaṁ saṅgāyanto "Paccekabuddhāpadānaṁ āvuso Ānanda Bhagavatā kattha paññattan"ti puṭṭho **"atha Paccekabuddhāpadānaṁ suṇāthā"**ti āha. Tesaṁ apadānattho heṭṭhā vuttoyeva.

83. "Suṇāthā"ti vuttapadaṁ uppattinibbattivasena pakāsento **"Tathāgataṁ Jetavane vasantan"**ti-ādimāha. Tattha Jetakumārassa nāmavasena tathāsaññite vihāre catūhi iriyāpathavihārehi dibbabrahma-ariyavihārehi vā **vasantaṁ** viharantaṁ yathā purimakā Vipassi-ādayo Buddhā samattiṁsapāramiyo pūretvā āgatā, tathā amhākampi Bhagavā āgatoti Tathāgato. Taṁ **Tathāgataṁ** Jetavane vasantanti sambandho. **Vedehamunī**ti Vedeharaṭṭhe jātā vedehī, vedehiyā putto Vedehiputto. Monaṁ vuccati ñāṇaṁ, tena ito gato pavattoti Muni. Vedehiputto ca so Muni ceti "Vedehiputtamunī"ti vattabbe "vaṇṇāgamo"ti-ādinā niruttinayena ikārassa attaṁ puttasaddassa ca lopaṁ katvā "Vedehamunī"ti vuttaṁ. "Etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ satimantānaṁ dhitimantānaṁ gatimantānaṁ bahussutānaṁ upaṭṭhākānaṁ yadidaṁ Ānando"ti[1] etadagge ṭhapito āyasmā Ānando **nataṅgo** namanakāyaṅgo añjaliko hutvā "bhante **Paccekabuddhā nāma** kīdisā **hontī"**ti **apucchī**ti sambandho. **Te** Paccekabuddhā **kehi hetubhi** kehi kāraṇehi **bhavanti** uppajjanti. **Vīrā**ti Bhagavantaṁ ālapati.

84-85. Tato paraṁ vissajjitākāraṁ dassento **"tadāha sabbaññuvaro mahesī"**ti-ādimāha. Sabbaṁ atītādibhedaṁ hatthāmalakaṁ viya

---

1. Aṁ 1. 25 piṭṭhe.

jānātīti sabbaññū, sabbaññū ca so varo uttamo ceti **sabbaññuvaro.** Mahantaṁ sīlakkhandhaṁ samādhikkhandhaṁ paññākkhandhaṁ vimuttikkhandhaṁ mahantaṁ vimuttiñāṇadassanakkhandhaṁ esati gavesatīti **mahesi. Ānandabhaddaṁ** madhurena sarena **tadā** tasmiṁ pucchitakāle **āha** kathesīti sambandho. Bho Ānanda **ye** Paccekabuddhā **pubbabuddhesu** pubbesu atītabuddhesu **katādhikārā** katapuññasambhārā **Jinasāsanesu aladdhamokkhā** appattanibbānā, **te** sabbe Paccekabuddhā **dhīrā idha** imasmiṁ loke **saṁvegamukhena** ekapuggalaṁ padhānaṁ katvā Paccekabuddhā jātāti attho. **Sutikkhapaññā** suṭṭhu tikkhapaññā. **Vināpi Buddhehi** Buddhānaṁ ovādānusāsanīhi rahitā api. **Parittakenapi** appamattakenapi **ārammaṇena paccekabodhiṁ** paṭi ekkaṁ bodhiṁ Sammāsambuddhānantaraṁ bodhiṁ **anupāpuṇanti** paṭivijjhanti.

86. **Sabbamhi lokamhi** sakalasmiṁ lokattaye **mamaṁ ṭhapetvā** maṁ vihāya **Paccekabuddhehi samova** sadiso eva **natthi, tesaṁ Mahāmunīnaṁ**[1] Paccekabuddhānaṁ **imaṁ vaṇṇaṁ** imaṁ guṇaṁ **padesamattaṁ** saṅkhepamattaṁ **ahaṁ** tumhākaṁ **sādhu** sādhukaṁ **vakkhāmi** kathessāmīti attho.

87. Anācariyakā hutvā **sayameva Buddhānaṁ** attanāva paṭividdhānaṁ isīnaṁ antare **mahā-isīnaṁ madhūvakhuddaṁ** khuddakamadhupaṭalaṁ iva **sādhūni** madhurāni **vākyāni** udānavacanāni **anuttaraṁ** uttaravirahitaṁ **bhesajaṁ** osadhaṁ nibbānaṁ **patthayantā** icchantā **sabbe** tumhe **supasannacittā** suppasannamanā **suṇātha** manasi karothāti attho.

88-89. **Paccekabuddhānaṁ samāgatānan**ti rāsibhūbhānaṁ uppannānaṁ Paccekabuddhānaṁ. Ariṭṭho, Upariṭṭho, Tagarasikhi, Yasassī, Sudassano, Piyadassī, Gandhāro, Piṇḍolo, Upāsabho, Nitho[2], Tatho, Sutavā, Bhāvitatto, Sumbho, Subho, Methulo, Aṭṭhamo, Sumedho, Anīgho, Sudāṭho[3], Hiṅgu, Hiṅgo, Dvejālino, Aṭṭhako, Kosalo, Subāhu, Upanemiso, Nemiso, Santacitto, Sacco, Tatho, Virajo, Paṇḍito, Kālo, Upakālo, Vijito, Jito, Aṅgo, Paṅgo, Guttijjito, Passī, Jahī, Upadhiṁ, Dukkhamūlaṁ, Aparājito, Sarabhaṅgo,

---

1. Paccekabuddhānaṁ Mahāmunīnaṁ (Sī, I) 2. Niddho (Ka) 3. Sudatto (I)

Lomahaṁso, Uccaṅgamāyo, Asito, Anāsavo, Manomayo, Mānacchido, Bandhumā, Tadādhimutto, Vimalo, Ketumā, Kotumbaraṅgo, Mātaṅgo, Ariyo, Accuto, Accutagāmi, Byāmako, Sumaṅgalo, Dibbilo cāti-ādīnaṁ Paccekabuddhasatānaṁ **yāni** apadānāni **paramparaṁ** paccekaṁ **byākaraṇāni** yo ca **ādīnavo yañca virāgavatthuṁ** anallīyanakāraṇaṁ **yathā ca** yena kāraṇena **bodhiṁ anupāpuṇiṁsu** catumaggañāṇaṁ paccakkhaṁ kariṁsu. **Sarāgavatthusū**ti suṭṭhu allīyitabbavatthūsu vatthukāmakilesakāmesu **virāgasaññī** virattasaññavanto **rattamhi lokamhi** allīyanasabhāvaloke **virattacittā** anallīyanamanā **hitvā papañce**ti rāgo papañcaṁ doso papañcaṁ sabbakilesā papañcāti papañcasaṅkhāte kilese hitvā **jiya phanditānī**[1]ti phanditāni dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni jinitvā **tatheva** tena kāraṇena evaṁ **bodhiṁ anupāpuṇiṁsu** paccekabodhiñāṇaṁ paccakkhaṁ kariṁsūti attho.

90-91. **Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍan**ti tajjanaphālanavadhabandhanaṁ nidhāya ṭhapetvā **tesaṁ** sabbasattānaṁ antare **aññataraṁ** kañci ek**ampi** sattaṁ **aviheṭhayaṁ** aviheṭhayanto adukkhāpento **mettena cittena** "sabbe sattā sukhitā hontū"ti mettāsahagatena cetasā **hitānukampī** hitena anukampanasabhāvo. Atha vā **sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍan**ti **sabbesū**ti sabbena sabbaṁ sabbathā sabbaṁ asesaṁ nissesaṁ pariyādiyanavacanametaṁ. **Bhūtesū**ti bhūtā vuccanti tassā ca thāvarā ca. Yesaṁ tasiṇā taṇhā appahīnā, yesañca bhayabheravā appahīnā, te tasā. Kiṁ kāraṇā vuccanti tasā? Tasanti uttasanti paritasanti bhāyanti santāsaṁ āpajjanti, taṁ kāraṇā vuccanti tasā. Yesaṁ tasiṇā taṇhā pahīnā, yesañca bhayabheravā pahīnā, te thāvarā. Kiṁ kāraṇā vuccanti thāvarā? Thiranti na tasanti na uttasanti na paritasanti na bhāyanti na santāsaṁ āpajjanti, taṁ kāraṇā vuccanti thāvarā.

Tayo daṇḍā kāyadaṇḍo, vacīdaṇḍo, manodaṇḍoti. Tividhaṁ kāyaduccaritaṁ kāyadaṇḍo, catubbidhaṁ vacīduccaritaṁ vacīdaṇḍo, tividhaṁ manoduccaritaṁ manodaṇḍo. Sabbesu sakalesu bhūtesu sattesu taṁ tividhaṁ daṇḍaṁ nidhāya nidahitvā oropayitvā samoropayitvā

---

1. Jitaphanditāni (Pāḷiyaṁ)

nikkhipitvā paṭippassambhetvā hiṁsanatthaṁ agahetvāti sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṁ. **Aviheṭhayaṁ aññatarampi tesan**ti ekamekampi sattaṁ pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā vā rajjuyā vā aviheṭhayanto, sabbepi satte pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā vā rajjuyā vā aviheṭhayaṁ aviheṭhayanto aññatarampi tesaṁ. **Na puttamiccheyya kuto sahāyan**ti **nā**ti paṭikkhepo. **Puttan**ti cattāro puttā atrajo putto, khettajo, dinnako, antevāsiko putto. **Sahāyan**ti sahāyo vuccati yena saha āgamanaṁ phāsu, gamanaṁ phāsu, ṭhānaṁ phāsu, nisajjā phāsu, ālapanaṁ phāsu, sallapanaṁ phāsu, samullapanaṁ phāsu. Na puttamiccheyya kuto sahāyanti puttampi na iccheyya na sādiyeyya na pattheyya na pihayeyya nābhijappeyya, kuto mittaṁ vā sandiṭṭhaṁ vā sambhattaṁ vā sahāyaṁ vā iccheyya sādiyeyya pattheyya pihayeyya abhijappeyyāti na puttamiccheyya kuto sahāyaṁ. **Eko care khaggavisāṇakappo**ti so paccekasambuddho pabbajjāsaṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāya pahānaṭṭhena[1] eko, ekantavītarāgoti eko, ekantavītadosoti eko, ekantavītamohoti eko, ekantanikkilesoti eko, ekāyanamaggaṁ gatoti eko, eko anuttaraṁ paccekasambodhiṁ abhisambuddhoti eko.

Kathaṁ so paccekasambuddho pabbajjāsaṅkhātena eko? So hi paccekasambuddho sabbaṁ gharāvāsapalibodhiṁ chinditvā puttadārapalibodhaṁ chinditvā ñātipalibodhaṁ mittāmaccapalibodhaṁ sannidhipalibodhaṁ chinditvā kesamassuṁ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā nikkhamma anagāriyaṁ pabbajitvā akiñcanabhāvaṁ[2] upagantvā ekova carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpetīti evaṁ so paccekasambuddho pabbajjāsaṅkhātena eko.

Kathaṁ so paccekasambuddho adutiyaṭṭhena eko? So evaṁ pabbajito samāno eko araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni. So eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisīdati, eko seyyaṁ kappeti, eko gāmaṁ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko

---

1. Pahānena (Sī) 2. Ākiñcaññavāsaṁ (Sī)

raho nisīdati, eko caṅkamati, eko carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpetīti evaṁ so adutiyaṭṭhena eko.

Kathaṁ so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭṭhena eko? So eko adutiyo appamatto ātāpī pahitatto viharanto mahāpadhānaṁ padahanto māraṁ sasenakaṁ namuciṁ kaṇhaṁ pamattabandhuṁ vidhametvā ca taṇhājāliniṁ visaritaṁ visattikaṁ pajahi vinodesi byantiṁ akāsi anabhāvaṁ gamesi.

Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṁsaraṁ.
Itthabhāvaññathābhāvaṁ, saṁsāraṁ nātivattati.

Etamādīnavaṁ ñatvā, taṇhaṁ dukkhassa sambhavaṁ.
Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbajeti[1].

Evaṁ so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭṭhena eko.

Kathaṁ so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko? Rāgassa pahīnattā ekantavītarāgoti eko, dosassa pahīnattā ekantavītadosoti eko, mohassa pahīnattā ekantavītamohoti eko, kilesānaṁ pahīnattā ekantanikkilesoti eko, evaṁ so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko.

Kathaṁ so paccekasambuddho ekāyanamaggaṁ gatoti eko? Ekāyanamaggo vuccati cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo.

Ekāyanaṁ jātikhayantadassī,
Maggaṁ pajānāti hitānukampī.
Etena maggena tariṁsu pubbe,
Tarissanti ye ca taranti oghanti[2].

Evaṁ so ekāyanamaggaṁ gatoti eko.

Kathaṁ so paccekasambuddho eko anuttaraṁ paccekasambodhiṁ abhisambuddhoti eko? Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇaṁ[3]. Paññā paññindriyaṁ

---

1. Khu 1. 201. 268; Khu 7. 362 piṭṭhesu. 2. Saṁ 3. 146; Khu 7. 362 piṭṭhesu.
3. Khu 7. 362; Khu 8. 231 piṭṭhesu vitthāro.

paññābalaṁ dhammavicayasambojjhaṅgo vīmaṁsā vipassanā sammādiṭṭhi. So paccekasambuddho tena paccekabodhiñāṇena "sabbe saṅkhārā aniccā"ti bujjhi, "sabbe saṅkhārā dukkhā"ti bujjhi, "sabbe dhammā anattā"ti bujjhi. "Avijjāpaccayā saṅkhārā"ti bujjhi, "saṅkhārapaccayā viññāṇan"ti bujjhi, "viññāṇapaccayā nāmarūpan"ti bujjhi, "nāmarūpapaccayā saḷāyatanan"ti bujjhi, "saḷāyatanapaccayā phasso"ti bujjhi, "phassapaccayā vedanā"ti bujjhi, "vedanāpaccayā taṇhā"ti bujjhi, "taṇhāpaccayā upādānan"ti bujjhi, "upādānapaccayā bhavo"ti bujjhi, "bhavapaccayā jātī"ti bujjhi, "jātipaccayā jarāmaraṇan"ti bujjhi. "Avijjānirodhā saṅkhāranirodho"ti bujjhi, "saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho"ti bujjhi -pa- "bhavanirodhā jātinirodho"ti bujjhi, "jātinirodhā jarāmaraṇanirodho"ti bujjhi. "Idaṁ dukkhan"ti bujjhi, "ayaṁ dukkhasamudayo"ti bujjhi, "ayaṁ dukkhanirodho"ti bujjhi, "ayaṁ dukkhanirodhagāminipaṭipadā"ti bujjhi. "Ime āsavā"ti bujjhi, "ayaṁ āsavasamudayo"ti bujjhi -pa- "paṭipadā"ti bujjhi. "Ime dhammā abhiññeyyā"ti bujjhi, "ime dhammā pahātabbā"ti bujjhi, "ime dhammā sacchikātabbā"ti bujjhi, "ime dhammā bhāvetabbā"ti bujjhi. Channaṁ phassāyatanānaṁ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca bujjhi, pañcannaṁ upādānakkhandhānaṁ samudayañca -pa- nissaraṇañca bujjhi, catunnaṁ mahābhūtānaṁ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca bujjhi, "yaṁ kiñci samudayadhammaṁ, sabbaṁ taṁ nirodhadhamman"ti bujjhi.

Atha vā yaṁ bujjhitabbaṁ anubujjhitabbaṁ paṭibujjhitabbaṁ sambujjhitabbaṁ adhigantabbaṁ phassitabbaṁ sacchikātabbaṁ, sabbaṁ taṁ tena paccekabodhiñāṇena bujjhi anubujjhi paṭibujjhi sambujjhi adhigañchi phassesi sacchākāsīti evaṁ so paccekasambuddho eko anuttaraṁ paccekasambodhiṁ abhisambuddhoti eko.

Careti aṭṭha cariyāyo[1]—iriyāpathacariyā, āyatanacariyā, saticariyā, samādhicariyā, ñāṇacariyā, maggacariyā, patticariyā, lokatthacariyā. Iriyāpathacariyāti catūsu iriyāpathesu. Āyatanacariyāti chasu ajjhattikabāhiresu āyatanesu. Saticariyāti catūsu satipaṭṭhānesu. Samādhicariyāti catūsu jhānesu. Ñāṇacariyāti catūsu ariyasaccesu. Maggacariyāti catūsu ariyamaggesu. Patticariyāti

1. Khu 8. 232 piṭṭhepi.

catūsu sāmaññaphalesu. Lokatthacariyāti Tathāgatesu arahantesu Sammāsambuddhesu, padesato paccekasambuddhesu padesato sāvakesu.

Iriyāpathacariyā ca paṇidhisampannānaṁ, āyatanacariyā ca indriyesu guttadvārānaṁ, saticariyā ca appamādavihārīnaṁ, samādhicariyā ca adhicittamanuyuttānaṁ, ñāṇacariyā ca buddhisampannānaṁ, maggacariyā ca sammāpaṭipannānaṁ, patticariyā ca adhigataphalānaṁ, lokatthacariyā ca Tathāgatānaṁ arahantānaṁ Sammāsambuddhānaṁ, padesato paccekasambuddhānaṁ padesato sāvakānaṁ, imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhapento satiyā carati, avikkhepaṁ karonto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇacariyāya carati. Evaṁ paṭipannassa kusalā dhammā āyāpentīti āyatanacariyāya carati. Evaṁ paṭipanno visesamadhigacchatīti visesacariyāya carati. Imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyā, abhiniropanacariyā ca sammāsaṅkappassa, pariggahacariyā ca sammāvācāya, samuṭṭhānacariyā ca sammākammantassa, vodānacariyā ca sammā-ājīvassa, paggahacariyā ca sammāvāyāmassa, upaṭṭhānacariyā ca sammāsatiyā, avikkhepacariyā ca sammāsamādhissa, imā aṭṭha cariyāyo.

Khaggavisāṇakappoti yathā khaggassa nāma visāṇaṁ ekameva hoti, adutiyaṁ, evameva so paccekasambuddho takkappo tassadiso tappaṭibhāgo. Yathā atiloṇaṁ vuccati loṇakappo, atitittakaṁ vuccati tittakappo, atimadhuraṁ vuccati madhurakappo, ati-uṇhaṁ vuccati aggikappo, atisītaṁ vuccati himakappo, mahā-udakakkhandho vuccati samuddakappo, mahābhiññābalappatto sāvako vuccati satthukappoti. Evameva so paccekasambuddho khaggavisāṇakappo khaggavisāṇasadiso khaggavisāṇapaṭibhāgo eko adutiyo muttabandhano sammā loke carati viharati iriyati vattati pāleti yapeti yāpetīti eko care khaggavisāṇakappo. Tenāhu paccekasambuddhā—

"Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṁ,
Aviheṭhayaṁ aññatarampi tesaṁ.
Na puttamiccheyya kuto sahāyaṁ,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Saṁsaggajātassa bhavanti snehā,
Snehanvayaṁ dukkhamidaṁ pahoti.
Ādīnavaṁ snehajaṁ pekkhamāno.
Eko care khaggavisāṇakappo.

Mitte suhajje anukampamāno,
Hāpeti atthaṁ paṭibaddhacitto.
Etaṁ bhayaṁ santhave pekkhamāno,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Vaṁso visālova yathā visatto,
Puttesu dāresu ca yā apekkhā.
Vaṁse kaḷīrova asajjamāno,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Migo araññamhi yathā abaddho,
Yenicchakaṁ gacchati gocarāya.
Viññū naro seritaṁ pekkhamāno,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Āmantanā hoti sahāyamajjhe,
Vāse ca ṭhāne gamane cārikāya.
Anabhijjhitaṁ seritaṁ pekkhamāno,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjhe,
Puttesu pemaṁ vipulañca hoti.
Piyavippayogaṁ vijigucchamāno,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
Santussamāno itarītarena.
Parissayānaṁ sahitā achambhī,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Dussaṅgahā pabbajitāpi eke,
Atho gahaṭṭhā gharamāvasantā.
Appossukko paraputtesu hutvā,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Oropayitvā gihibyañjanāni,
Sañchinnapatto yathā koviḷāro.
Chetvāna vīro gihibandhanāni,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Sace labhetha nipakaṁ sahāyaṁ,
Saddhiṁ caraṁ sādhuvihāridhīraṁ.
Abhibhuyya sabbāni parissayāni,
Careyya tena'ttamano satīmā.

No ce labhetha nipakaṁ sahāyaṁ,
Saddhiṁ caraṁ sādhuvihāridhīraṁ.
Rājāva raṭṭhaṁ vijitaṁ pahāya,
Eko care mātaṅga'raññeva nāgo.

Addhā pasaṁsāma sahāyasampadaṁ,
Seṭṭhā samā sevitabbā sahāyā.
Ete aladdhā anavajjabhojī,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Disvā suvaṇṇassa pabhassarāni,
Kammāraputtena suniṭṭhitāni.
Saṁghaṭṭamānāni duve bhujasmiṁ,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Evaṁ dutīyena sahā mamassa,
Vācābhilāpo abhisajjanā vā.
Etaṁ bhayaṁ āyatiṁ pekkhamāno,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Kāmā hi citrā madhurā manoramā,
Virūparūpena mathenti cittaṁ.
Ādīnavaṁ kāmaguṇesu disvā,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca,
Rogo ca sallañca bhayañca me'taṁ.
Etaṁ bhayaṁ kāmaguṇesu disvā,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Sītañca uṇhañca khudaṁ pipāsaṁ,
Vātātape ḍaṁsasarīsape ca.
Sabbānipe'tāni abhibbhavitvā,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Nāgova yūthāni vivajjayitvā,
Sañjātakhandho padumī uḷāro.
Yathābhirantaṁ viharaṁ araññe,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Aṭṭhānataṁ saṅgaṇikāratassa,
Yaṁ phassaye sāmayikaṁ vimuttiṁ.
Ādiccabandhussa vaco nisamma,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Diṭṭhīvisūkāni upātivatto,
Patto niyāmaṁ paṭiladdhamaggo.
Uppannañāṇomhi anaññaneyyo,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Nillolupo nikkuho nippipāso,
Nimmakkha niddhantakasāvamoho.
Nirāsayo sabbaloke bhavitvā,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Pāpaṁ sahāyaṁ parivajjayetha,
Anatthadassiṁ visame niviṭṭhaṁ.
Sayaṁ na seve pasutaṁ pamattaṁ,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Bahussutaṁ dhammadharaṁ bhajetha,
Mittaṁ uḷāraṁ paṭibhānavantaṁ.
Aññāya atthāni vineyya kaṅkhaṁ,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Khiḍḍaṁ ratiṁ kāmasukhañca loke,
Analaṅkaritvā anapekkhamāno.
Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Puttañca dāraṁ pitarañca mātaraṁ,
Dhanāni dhaññāni ca bandhavāni.
Hitvāna kāmāni yathodhikāni,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Saṅgo eso parittamettha sokhyaṁ,
Appassādo dukkhamevettha bhiyyo.
Gaḷo eso iti ñatvā matimā,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Sandālayitvāna saṁyojanāni,
Jālaṁva bhetvā salilambucārī.
Aggīva daḍḍhaṁ anivattamāno,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Okkhittacakkhū na ca pādalolo,
Guttindriyo rakkhitamānasāno.
Anavassuto apariḍayhamāno,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Ohārayitvā gihibyañjanāni,
Sañchannapatto yathā pārichatto.
Kāsāyavattho abhinikkhamitvā,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Rasesu gedhaṁ akaraṁ alolo,
Anaññaposī sapadānacārī.
Kule kule appaṭibaddhacitto,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso,
Upakkilese byapanujja sabbe.
Anissito chejja sinehadosaṁ,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Vipiṭṭhikatvāna sukhañca dukkhaṁ,
Pubbeva somanassadomanassaṁ.
Laddhānupekkhaṁ samathaṁ visuddhaṁ,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Āraddhavīriyo paramatthapattiyā,
Alīnacitto akusītavutti.
Daḷhanikkamo thāmabalūpapanno,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Paṭisallānaṁ jhānamariñcamāno,
Dhammesu niccaṁ anudhammacārī,
Ādīnavaṁ sammasitā bhavesu,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Taṇhakkhayaṁ patthayamappamatto,
Aneḷamūgo sutavā satīmā,
Saṅkhātadhammo niyato padhānavā,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Sīhova saddesu asantasanto,
Vātova jālamhi asajjamāno,
Padumaṁva toyena alimpamāno,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Sīho yathā dāṭhabalī pasayha,
Rājā migānaṁ abhibhuyya cārī.
Sevetha pantāni senāsanāni,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Mettaṁ upekkhaṁ karuṇaṁ vimuttiṁ,
Āsevamāno muditañca kāle.
Sabbena lokena avirujjhamāno,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Rāgañca dosañca pahāya mohaṁ,
Sandālayitvāna saṁyojanāni.
Asantasaṁ jīvitasaṅkhayamhi,
Eko care khaggavisāṇakappo.

Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā,
Nikkāraṇā dullabhā ajja mittā.
Attatthapaññā asucīmanussā,
Eko care khaggavisāṇakappo"ti.

Tattha **sabbesu bhūtesū**ti Khaggavisāṇapaccekabuddhāpadānasuttaṁ. Kā uppatti? Sabbasuttānaṁ catubbidhā uppatti attajjhāsayato parajjhāsayato aṭṭhuppattito pucchāvasitoti. Tattha khaggavisāṇasuttassa avisesena pucchāvasito uppatti. Visesena pana yasmā ettha kāci gāthā

tena tena Paccekabuddhena puṭṭhena vuttā, kāci apuṭṭhena attanā adhigatamagganayānurūpaṁ udānaṁyeva udānentena, tasmā kāyaci gāthāya pucchāvasito kāyaci attajjhāsayato uppatti. Tatha yā ayaṁ avisesena pucchāvasito uppatti, sā ādito pabhuti evaṁ veditabbā—

Ekaṁ samayaṁ Bhagavā Sāvatthiyaṁ viharati, atha kho āyasmato Ānandassa rahogatassa paṭisallīnassa evaṁ cetaso parivitakko udapādi "Buddhānaṁ patthanā ca abhinīhāro ca dissati, tathā sāvakānaṁ, Paccekabuddhānaṁ na dissati, yannūnāhaṁ Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā puccheyyan"ti. So paṭisallānā vuṭṭhito Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā yathākkamena etamatthaṁ pucchi. Athassa Bhagavā Pubbayogāvacarasuttaṁ abhāsi—

> "Pañcime Ānanda ānisaṁsā pubbayogāvacare diṭṭheva dhamme paṭikacceva aññaṁ ārādheti. No ce diṭṭheva dhamme paṭikacceva aññaṁ ārādheti, atha maraṇakāle aññaṁ ārādheti. Atha devaputto samāno aññaṁ ārādheti. Atha Buddhānaṁ sammukhībhāve khippābhiñño hoti. Atha pacchime kāle paccekasambuddho hotī"ti.

Evaṁ vatvā puna āha—

> "Paccekasambuddhā nāma Ānanda abhinīhārasampannā pubbayogāvacarā honti, tasmā Paccekabuddhabuddhasāvakānaṁ sabbesaṁ patthanā ca abhinīhāro ca icchitabbo"ti.

So āha "Buddhānaṁ bhante patthanā kīva ciraṁ vaṭṭatī"ti. Buddhānaṁ Ānanda heṭṭhimaparicchedena cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca, majjhimaparicchedena aṭṭha asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca, uparimaparicchedena soḷasa asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca. Ete ca bhedā paññādhikasaddhādhikavīriyādhikānaṁ vasena ñātabbā. Paññādhikānaṁ hi saddhā mandā hoti, paññā tikkhā. Saddhādhikānaṁ paññā majjhimā hoti saddhā tikkhā. Vīriyādhikānaṁ saddhā paññā mandā hoti, vīriyaṁ tikkhanti. Apatvā pana cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca divase divase Vessantaradānasadisaṁ dānaṁ dentopi tadanurūpe sīlādipāramidhamme ācinantopi

antarā Buddho bhavissatīti netaṁ ṭhānaṁ vijjati. Kasmā? Ñāṇaṁ gabbhaṁ na gaṇhāti, vepullaṁ nāpajjati, paripākaṁ na gacchatīti. Yathā nāma timāsacatumāsapañcamāsaccayena nipphajjanakaṁ sassaṁ taṁ taṁ kālaṁ appatvā divase divase satakkhattuṁ sahassakkhattuṁ keḷāyantopi udakena siñcantopi antarā pakkhena vā māsena vā nipphādessatīti netaṁ ṭhānaṁ vijjati. Kasmā? Sassaṁ gabbhaṁ na gaṇhāti, vepullaṁ nāpajjati, paripākaṁ na gacchatīti. Evamevaṁ appatvā cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca antarā Buddho bhavissatīti netaṁ ṭhānaṁ vijjati. Tasmā yathāvuttameva kālaṁ pāramipūraṇaṁ kātabbaṁ ñāṇaparipākatthāya. Ettakenāpi ca kālena Buddhattaṁ patthayato abhinīhārakaraṇe aṭṭha sampattiyo icchitabbā. Ayañhi—

> Manussattaṁ liṅgasampatti, hetu Satthāradassanaṁ.
> Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā.
> Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhati[1].

Abhinīhāroti mūlapaṇidhānassetaṁ adhivacanaṁ. Tattha **manussattan**ti manussajāti. Aññatra hi manussajātiyā avasesajātīsu devajātiyampi ṭhitassa paṇidhi na ijjhati[2], tattha ṭhitena pana Buddhattaṁ patthayantena dānādīni puññakammāni katvā manussattaṁyeva patthetabbaṁ, tattha ṭhatvā paṇidhi kātabbo. Evañhi samijjhati. **Liṅgasampattī**ti purisabhāvo. Mātugāmanapuṁsaka-ubhatobyañjanakānañhi manussajātiyaṁ ṭhitānampi paṇidhi na ijjhati, tattha ṭhitena pana Buddhattaṁ patthentena dānādīni puññakammāni katvā purisabhāvoyeva patthetabbo, tattha ṭhatvā paṇidhi kātabbo. Evañhi samijjhati. **Hetū**ti arahattassa upanissayasampatti. Yo hi tasmiṁ attabhāve vāyamanto arahattaṁ pāpuṇituṁ samattho, tassa paṇidhi samijjhati, no itarassa yathā Sumedhapaṇḍitassa. So hi Dīpaṅkarapādamūle pabbajitvā tenattabhāvena arahattaṁ pāpuṇituṁ samattho ahosi. **Satthāradassanan**ti Buddhānaṁ sammukhādassanaṁ. Evañhi ijjhati, no aññathā yathā Sumedhapaṇḍitassa. So hi Dīpṅakaraṁ sammukhā disvā paṇidhiṁ akāsi. **Pabbajjā**ti anagāriyabhāvo. So ca kho sāsane vā kammavādikiriyavāditāpasaparibbājakanikāye vā vaṭṭati yathā Sumedhapaṇḍitassa. So hi Sumedho nāma tāpaso hutvā paṇidhiṁ akāsi. **Guṇasampattī**ti

1. Khu 4. 311 piṭṭhe Buddhavaṁse.
2. Na sijjhati (Sī)

jhānādiguṇapaṭilābho. Pabbajitassapi hi guṇasampannasseva ijjhati, no itarassa yathā Sumedhapaṇḍitassa. So hi pañcābhiñño ca aṭṭhasamāpattilābhī ca hutvā paṇidhesi. **Adhikāro**ti adhikakāro, pariccāgoti attho. Jīvitādipariccāgañhi katvā paṇidahatoyeva ijjhati, no itarassa yathā Sumedhapaṇḍitassa. So hi—

"Akkamitvāna maṁ Buddho, saha sissehi gacchatu.
Mā naṁ kalale akkamittha, hitāya me bhavissatī"ti[1].

Evaṁ attapariccāgaṁ katvā paṇidhesi. **Chandatā**ti kattukamyatā. Sā yassa balavatī hoti, tassa ijjhati paṇidhi. Sā ca sace koci vadeyya "ko cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca niraye paccitvā buddhattaṁ icchatī"ti. Taṁ sutvā yo "ahan"ti vattuṁ ussahati, tassa balavatīti veditabbā. Tathā yadi koci vadeyya "ko sakalacakkavāḷaṁ vītaccikānaṁ aṅgārānaṁ pūraṁ akkamitvā Buddhattaṁ icchati, ko sakalacakkavāḷaṁ sattisūlehi ākiṇṇaṁ akkamanto atikkamitvā Buddhattaṁ icchati, ko sakalacakkavāḷaṁ samatittikaṁ udakapuṇṇaṁ uttaritvā Buddhattaṁ icchati, ko sakalacakkavāḷaṁ nirantaraṁ veḷugumbasañchannaṁ maddanto atikkamitvā Buddhattaṁ icchatī"ti, taṁ sutvāyo "ahan"ti vattuṁ ussahati, tassa balavatīti veditabbā. Evarūpena ca kattukamyatāchandena samannāgato Sumedhapaṇḍito paṇidhesīti.

Evaṁ samiddhābhinīhāro ca bodhisatto imāni aṭṭhārasa abhabbaṭṭhānāni na upeti. So hi tato pabhuti na jaccandho hoti na jaccapadhiro, na ummattako, na eḷamugo, na pīṭhasappi, na milakkhesu uppajjati, na dāsiyā kucchimhi nibbattati, na niyatamicchādiṭṭhiko hoti, nāssa liṅgaṁ parivattati, na pañcānantariyakammāni karoti, na kuṭṭhī hoti, na tiracchānayoniyaṁ vaṭṭakato pacchimattabhāvo hatthito adhikattabhāvo hoti, na khuppipāsikanijjhāmataṇhikapetesu uppajjati, na kālakañcikāsuresu, na Avīciniraye, na lokantarikesu uppajjati. Kāmāvacaresu pana na māro hoti, rūpāvacaresu na asaññībhave, na suddhāvāsesu uppajjati, na arūpabhavesu, na aññaṁ cakkavāḷaṁ saṅkamati.

1. Khu 4. 310 piṭṭhe Buddhavaṁse.

Yā cimā ussāho ca ummaṅgo ca avatthānañca hitacariyā cāti catasso Buddhabhūmiyo, tāhi samannāgato hoti. Tattha—

Ussāho vīriyaṁ vuttaṁ, ummaṅgo paññā pavuccati.
Avatthānaṁ adhiṭṭhānaṁ, hitacariyā mettābhāvanāti—

veditabbā. Ye ca ime nekkhammajjhāsayo pavivekajjhāsayo alobhajjhāsayo adosajjhāsayo amohajjhāsayo nissaraṇajjhāsayoti cha ajjhāsayā bodhiparipākāya saṁvattanti, yehi samannāgatattā nekkhammajjhāsayā ca bodhisattā kāmesu dosadassāvino, pavivekajjhāsayā ca bodhisattā saṅgaṇikāya dosadassāvino, alobhajjhāsayā ca bodhisattā lobhe dosadassāvino, adosajjhāsayā ca bodhisattā dose dosadassāvino, amohajjhāsayā ca bodhisattā mohe dosadassāvino, nissaraṇajjhāsayā ca bodhisattā sabbabhavesu dosadassāvinoti vuccanti, tehi ca samannāgato hoti.

Paccekabuddhānaṁ pana kīva ciraṁ patthanā vaṭṭatīti? Paccekabuddhānaṁ dve asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca, tato oraṁ na sakkā, pubbe vuttanayenevettha kāraṇaṁ veditabbaṁ. Ettakenāpi ca kālena Paccekabuddhattaṁ patthayato abhinīhārakaraṇe pañca sampattiyo icchitabbā. Tesañhi—

Manussattaṁ liṅgasampatti, vigatāsavadassanaṁ.
Adhikāro ca chandatā, ete abhinīhārakāraṇā.

Tattha **vigatāsavadassanan**ti Buddhapaccekabuddhabuddhasāvakānaṁ yassa kassaci dassananti attho. Sesaṁ vuttanayameva.

Atha “sāvakānaṁ patthanā kittakaṁ vaṭṭatī”ti? Dvinnaṁ aggasāvakānaṁ ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ kappasatasahassañca, asītimahāsāvakānaṁ kappasatasahassameva. Tathā Buddhassa mātāpitūnaṁ upaṭṭhākassa puttassa cāti, tato oraṁ na sakkā, tattha kāraṇaṁ vuttanayameva. Imesaṁ pana sabbesampi adhikāro ca chandatāti dvaṅgasamannāgatoyeva abhinīhāro hoti.

Evaṁ imāya patthanāya iminā ca abhinīhārena yathāvuttappabhedaṁ kālaṁ pāramiyo pūretvā Buddhā loke uppajjantā khattiyakule vā brāhmaṇakule vā uppajjanti, Paccekabuddhā khattiyabrāhmaṇagahapatikulānaṁ aññatarasmiṁ,

aggasāvakā pana Buddhā viya khattiyabrāhmaṇakulesveva. Sabbabuddhā saṁvaṭṭamāne kappe na uppajjanti, vivaṭṭamāne kappe uppajjanti. Tathā Paccekabuddhā. Te pana Buddhānaṁ uppajjanakāle na uppajjanti. Buddhā sayañca bujjhanti, pare ca bodhenti. Paccekabuddhā sayameva bujjhanti, na pare bodhenti. Attharasameva paṭivijjhanti, na dhammarasaṁ. Na hi te lokuttaradhammaṁ paññattiṁ āropetvā desetuṁ sakkonti, mūgena diṭṭhasupino viya vanacarakena nagare sāyitabyañjanaraso viya ca nesaṁ dhammābhisamayo hoti. Sabbaṁ iddhisamāpattipaṭisambhidāpabhedaṁ pāpuṇanti, guṇavisiṭṭhatāya Buddhānaṁ heṭṭhā sāvakānaṁ upari honti, na aññe pabbājetvā ābhisamācārikaṁ sikkhāpenti, "cittasallekho kātabbo, vosānaṁ nāpajjitabban"ti iminā uddesena uposathaṁ karonti, ajja uposathoti vacanamattena vā, uposathaṁ karontā ca Gandhamādane Mañjūsakarukkhamūle ratanamāḷe sannipatitvā karontīti. Evaṁ Bhagavā āyasmato Ānandassa Paccekabuddhānaṁ sabbākāraparipūraṁ patthanañca abhinīhārañca kathetvā idāni imāya patthanāya iminā ca abhinīhārena samudāgate te te Paccekabuddhe kathetuṁ **"sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍan"**ti-ādinā nayena imaṁ Khaggavisāṇasuttaṁ abhāsi. Ayaṁ tāva avisesena pucchāvasito Khaggavisāṇasuttassa uppatti.

Idāni visesena vattabbā. Tattha imissā tāva gāthāya evaṁ uppatti veditabbā—ayaṁ kira Paccekabuddho paccekabodhisattabhūmiṁ ogāhanto dve asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā āraññiko hutvā gatapaccāgatavattaṁ pūrento samaṇadhammaṁ akāsi. Etaṁ kira vattaṁ aparipūretvā paccekabodhiṁ pāpuṇanto nāma natthi. Kiṁ panetaṁ **gatapaccāgatavattaṁ** nāma? Haraṇapaccāharaṇanti. Taṁ yathā vibhūtaṁ hoti, tathā kathessāma.

Idha ekacco bhikkhu harati na paccāharati, ekacco paccāharati na harati, ekacco neva harati na paccāharati, ekacco harati ca paccāharati ca. Tattha yo bhikkhu pageva vuṭṭhāya cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattaṁ katvā Bodhirukkhe udakaṁ āsiñcitvā pānīyaghaṭaṁ pūretvā pānīyamāḷe ṭhapetvā ācariyavattaṁ upajjhāyavattaṁ katvā dve-asīti khandhakavattāni ca cuddasa mahāvattāni samādāya vattati. So sarīraparikammaṁ katvā senāsanaṁ pavisitvā yāva bhikkhācāravelā, tāva vivittāsane vītināmetvā

velaṁ ñatvā nivāsetvā kāyabandhanaṁ bandhitvā uttarāsaṅgaṁ katvā saṅghāṭiṁ khandhe karitvā pattaṁ aṁse ālaggetvā kammaṭṭhānaṁ manasi karonto cetiyaṅgaṇaṁ gantvā cetiyañca bodhiñca vanditvā gāmasamīpe cīvaraṁ pārupitvā pattaṁ ādāya gāmaṁ piṇḍāya pavisati. Evaṁ paviṭṭho ca lābhī bhikkhu puññavā upāsakehi sakkato garukato upaṭṭhākakule vā paṭikkamanasālāyaṁ vā paṭikkamitvā upāsakehi taṁ taṁ pañhaṁ pucchiyamāno tesaṁ pañhavissajjanena dhammadesanāvikkhepena ca taṁ manasikāraṁ chaḍḍetvā nikkhamati, vihāraṁ āgatopi bhikkhūhi pañhaṁ puṭṭho katheti, dhammaṁ bhaṇati, taṁ taṁ byāpārañca āpajjati. Pacchābhattampi purimayāmampi majjhimayāmampi evaṁ bhikkhūhi saddhiṁ papañcetvā kāyaduṭṭhullābhibhūto pacchimayāmepi sayati, neva kammaṭṭhānaṁ manasi karoti. Ayaṁ vuccati **"harati na paccāharatī"**ti.

Yo pana byādhibahulo hoti, bhuttāhāro paccūsasamaye na sammā pariṇamati, pageva vuṭṭhāya yathāvuttaṁ vattaṁ kātuṁ na sakkoti kammaṭṭhānaṁ vā manasi kātuṁ, aññadatthu yāguṁ vā khajjakaṁ vā bhesajjaṁ vā bhattaṁ vā patthayamāno kālasseva pattacīvaramādāya gāmaṁ pavisati, tattha yāguṁ vā khajjakaṁ vā bhesajjaṁ vā bhattaṁ vā laddhā pattaṁ nīharitvā bhattakiccaṁ niṭṭhāpetvā paññattāsane nisinno kammaṭṭhānaṁ manasi karitvā visesaṁ patvā vā apatvā vā vihāraṁ āgantvā teneva manasikārena viharati. Ayaṁ vuccati **"paccāharati na haratī"**ti. Edisā hi bhikkhū yāguṁ pivitvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā Buddhasāsane arahattaṁ pattā gaṇanapathaṁ vītivattā, sīhaḷadīpeyeva tesu tesu gāmesu āsanasālāyaṁ taṁ āsanaṁ natthi, yattha bhikkhū nisinnā yāguṁ pivitvā arahattaṁ appattā.

Yo pana pamādavihārī hoti nikkhittadhuro, sabbavattāni bhinditvā pañcavidhacetokhilavinibandhanabaddhacitto viharanto kammaṭṭhānamanasikāramananuyutto gāmaṁ piṇḍāya pavisitvā gihīhi saddhiṁ kathāpapañcena papañcito tucchakova nikkhamati. Ayaṁ vuccati **"neva harati na paccāharatī"**ti.

Yo pana pageva vuṭṭhāya purimanayeneva sabbavattāni paripūretvā yāva bhikkhācāravelā, tāva pallaṅkaṁ ābhujitvā kammaṭṭhānaṁ manasi karoti. Kammaṭṭhānaṁ nāma duvidhaṁ sabbatthakañca pārihāriyañca. Tattha sabbatthakaṁ nāma mettā ca maraṇānussati ca. Tañhi sabbattha atthayitabbaṁ icchitabbanti "sabbatthakan"ti vuccati. Mettā nāma āvāsādīsu sabbattha icchitabbā.

Āvāsesu hi mettāvihārī bhikkhu sabrahmacārīnaṁ piyo hoti manāpo, tena phāsu asaṁghaṭṭho viharati. Devatāsu mettāvihārī devatāhi rakkhitagopito sukhaṁ viharati. Rājarājamahāmattādīsu mettāvihārī tehi mamāyito sukhaṁ viharati. Gāmanigamādīsu mettāvihārī sabbattha bhikkhācariyādīsu manussehi sakkato garukato sukhaṁ viharati. Maraṇānussatibhāvanāya jīvitanikantiṁ pahāya appamatto viharati.

Yaṁ pana sadā pariharitabbaṁ cariyānukūlena gahitaṁ. Taṁ dasāsubhakasiṇānussatīsu aññataraṁ, catudhātuvavatthānameva vā, taṁ sadā pariharitabbato rakkhitabbato bhāvetabbato ca **"pārihāriyan"**ti vuccati, mūlakammaṭṭhānantipi tadeva. Atthakāmā hi kulaputtā sāsane pabbajitvā dasapi vīsampi tiṁsampi cattālīsampi paññāsampi satampi ekato vasantā katikavattaṁ katvā viharanti "āvuso tumhe na iṇaṭṭā na bhayaṭṭā na jīvikāpakatā pabbajitā, dukkhā muccitukāmā panettha pabbajitā. Tasmā gamane uppannakilese gamaneyeva niggaṇhatha, ṭhāne, nisajjāya, sayane uppannakilese sayaneyeva niggaṇhathā"ti.

Te evaṁ katikavattaṁ katvā bhikkhācāraṁ gacchantā aḍḍha-usabha-usabha-aḍḍhagāvutagāvutantaresu pāsāṇā honti, tāya saññāya kammaṭṭhānaṁ manasikarontāva gacchanti. Sace kassaci gamane kileso uppajjati, so tattheva naṁ niggaṇhāti. Tathā asakkonto tiṭṭhati, athassa pacchato āgacchantopi tiṭṭhati. So "ayaṁ bhikkhu tuyhaṁ uppannaṁ vitakkaṁ jānāti, ananucchavikaṁ te etan"ti attānaṁ paṭicodetvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā tattheva ariyabhūmiṁ okkamati. Tathā asakkonto nisīdati. Athassa pacchato āgacchantopi nisīdatīti soyeva nayo. Ariyabhūmiṁ okkamituṁ asakkontopi taṁ kilesaṁ vikkhambhetvā kammaṭṭhānaṁ manasikarontova gacchati, na kammaṭṭhānavippayuttena cittena pādaṁ uddharati. Uddharati ce, paṭinivattitvā purimapadeseyeva tiṭṭhati. **Ālindakavāsī Mahāphussadevatthero** viya.

So kira ekūnavīsativassāni gatapaccāgatavattaṁ pūrento eva vihāsi. Manussāpi sudaṁ antarāmagge kasantā ca vapantā ca maddantā ca kammāni karontā ca theraṁ tathā gacchantaṁ disvā "ayaṁ thero punappunaṁ

nivattitvā gacchati, kiṁ nu kho maggamūḷho, udāhu kiñci pamuṭṭho"ti samullapanti. So taṁ anādiyitvā kammaṭṭhānayuttena citteneva samaṇadhammaṁ karonto vīsativassabbhantare arahattaṁ pāpuṇi. Arahattapattadivaseyevassa caṅkamanakoṭiyaṁ adhivatthā devatā aṅgulīhi dīpaṁ ujjāletvā aṭṭhāsi, cattāropi mahārājāno Sakko ca Devānamindo brahmā ca Sahampati upaṭṭhānaṁ āgamiṁsu. Tañca obhāsaṁ disvā Vanavāsī Mahātissatthero taṁ dutiyadivase pucchi "rattibhāge āyasmato santike obhāso ahosi, kiṁ so"ti. Thero vikkhepaṁ karonto "obhāso nāma dīpobhāsopi hoti maṇi-obhāsopī"ti evamādimāha. So "paṭicchādetha tumhe"ti nibaddho[1] "āmā"ti paṭijānitvā ārocesi.

Kāḷavallimaṇḍapavāsī Mahānāgatthero viya ca. Sopi kira gatapaccāgatavattaṁ pūrento "paṭhamaṁ tāva Bhagavato mahāpadhānaṁ pūjessāmī"ti satta vassāni ṭhānacaṅkamameva adhiṭṭhāsi, puna soḷasa vassāni gatapaccāgatavattaṁ pūretvā arahattaṁ pāpuṇi. Evaṁ kammaṭṭhānamanuyuttacitteneva pādaṁ uddharanto vippayuttena cittena uddhaṭe paṭinivattanto gāmasamīpaṁ gantvā "gāvī nu kho pabbajito nu kho"ti āsaṅkanīyappadese ṭhatvā saṅghāṭiṁ pārupitvā pattaṁ gahetvā gāmadvāraṁ patvā kacchakantarato udakaṁ gahetvā gaṇḍūsaṁ katvā gāmaṁ pavisati "bhikkhaṁ vā dātuṁ vandituṁ vā upagate manusse 'dīghāyukā hothā'ti vacanamattenāpi mā me kammaṭṭhānavikkhepo ahosī"ti. Sace pana naṁ "ajja bhante kiṁ sattamī, udāhu aṭṭhamī"ti divasaṁ pucchanti, udakaṁ gilitvā ārocesi. Sace divasapucchakā na honti, nikkhamanavelāyaṁ gāmadvāre niṭṭhubhitvāva yāti.

Sīhaḷadīpe **Kalambatitthavihāre vassūpagatā paññāsa bhikkhū** viya ca. Te kira vassūpanāyika-uposathadivase katikavattaṁ akaṁsu "arahattaṁ appatvā na aññamaññaṁ ālapissāmā"ti. Gāmaṁ ca piṇḍāya pavisantā gāmadvāre udakagaṇḍūsaṁ katvā pavisiṁsu, divase pucchite udakaṁ gilitvā ārocesuṁ, apucchite gāmadvāre niṭṭhubhitvā vihāraṁ āgamaṁsu. Tattha manussā niṭṭhubhanaṭṭhānaṁ disvā jāniṁsu "ajja eko āgato ajja dve"ti. Evañca cintesuṁ "kiṁ nu kho ete amheheva saddhiṁ na

1. Nibuddho (Ka), codito (Sī, I, Ka)

sallapanti, udāhu aññamaññampi. Yadi aññamaññampi na sallapanti, addhā vivādajātā bhavissanti, handa nesaṁ aññamaññaṁ khamāpessāmā"ti. Sabbe vihāraṁ agamaṁsu. Tattha paññāsāya bhikkhūsu vassaṁ upagatesu dve bhikkhū ekokāse nāddasaṁsu. Tato tesu yo cakkhumā puriso, so evamāha "na bho kalahakārakānaṁ vasanokāso īdiso hoti, susammaṭṭhaṁ cetiyaṅgaṇaṁ bodhiyaṅgaṇaṁ, sunikkhittā sammajjaniyo, sūpaṭṭhapitaṁ pānīyaparibhojanīyan"ti, te tato nivattā. Tepi bhikkhū antovasseyeva vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattaṁ patvā mahāpavāraṇāya visuddhipavāraṇaṁ pavāresuṁ.

Evaṁ Kāḷavallimaṇḍapavāsī Mahānāgatthero viya Kalambatitthavihāre vassūpagatā bhikkhū viya ca kammaṭṭhānayutteneva cittena pādaṁ uddharanto gāmasamīpaṁ gantvā udakagaṇḍūsaṁ katvā vīthiyo sallakkhetvā yattha surāsoṇḍadhuttādayo kalahakārakā caṇḍahatthi-assādayo vā natthi, taṁ vīthiṁ paṭipajjati. Tattha ca piṇḍāya caranto na turitaturito javena gacchati, javanapiṇḍapātikadhutaṅgaṁ nāma natthi. Visamabhūmibhāgappattaṁ pana udakabharitasakaṭamiva niccalo hutvā gacchati. Anugharaṁ paviṭṭho ca dātukāmaṁ vā adātukāmaṁ vā sallakkhetuṁ tadanurūpaṁ kālaṁ āgamento bhikkhaṁ gahetvā patirūpe okāse nisīditvā kammaṭṭhānaṁ manasikaronto āhāre paṭikkūlasaññaṁ upaṭṭhapetvā akkhabbhañjanavaṇālepanaputtamaṁsūpamāvasena paccavekkhanto aṭṭhaṅgasamannāgataṁ āhāraṁ āhāreti neva davāya na madāya -pa- bhuttāvī ca udakakiccaṁ katvā muhuttaṁ bhattakilamathaṁ vinodetvā yathā purebhattaṁ, evaṁ pacchābhattaṁ purimayāmaṁ pacchimayāmañca kammaṭṭhānaṁ manasi karoti. Ayaṁ vuccati **"harati ca paccāharati cā"**ti. Evametaṁ haraṇapaccāharaṇaṁ gatapaccāgatavattanti vuccati.

Etaṁ pūrento yadi upanissayasampanno hoti, paṭhamavaye eva arahattaṁ pāpuṇāti. No ce paṭhamavaye pāpuṇāti, atha majjhimavaye pāpuṇāti. No ce majjhimavaye pāpuṇāti, atha maraṇasamaye pāpuṇāti. No ce maraṇasamaye pāpuṇāti, atha devaputto hutvā pāpuṇāti. No ce devaputto hutvā pāpuṇāti, atha paccekasambuddho hutvā parinibbāti. No ce paccekasambuddho hutvā parinibbāti, atha Buddhānaṁ

sammukhībhāve khippābhiñño hoti seyyathāpi thero bāhiyo, mahāpañño vā hoti seyyathāpi thero Sāriputtoti.

Ayaṁ pana paccekabodhisatto Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā āraññiko hutvā vīsati vassasahassāni etaṁ gatapaccāgatavattaṁ pūretvā kālaṁ katvā kāmāvacaradevaloke uppajji. Tato cavitvā Bārāṇasirañño aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhiṁ aggahesi. Kusalā itthiyo tadaheva gabbhasaṇṭhānaṁ jānanti, sā ca tāsaṁ aññatarā, tasmā esāpi taṁ gabbhapatiṭṭhānaṁ rañño nivedesi. Dhammatā esā, yaṁ puññavante satte gabbhe uppanne mātugāmo gabbhaparihāraṁ labhati. Tasmā rājā tassā gabbhaparihāraṁ adāsi. Sā tato pabhuti nāccuṇhaṁ kiñci ajjhoharituṁ labhati, nātisītaṁ nāccambilaṁ nātiloṇaṁ nātikaṭukaṁ nātitittakaṁ. Accuṇhe hi mātarā ajjhohaṭe gabbhassa lohakumbhivāso viya hoti, atisīte lokantarikavāso viya, accambilaloṇakaṭukatittakesu bhuttesu satthena phāletvā ambilādīhi sittāni viya dārakassa aṅgāni tibbavedanāni honti. Aticaṅkamanaṭṭhānanisajjasayanatopi naṁ nivārenti "kucchigatassa sañcalanadukkhaṁ mā ahosī"ti. Mudukattharaṇatthatāya bhūmiyā caṅkamanādīni mattāya kātuṁ labhati, vaṇṇagandhādisampannaṁ sāduṁ sappāyaṁ annapānaṁ bhuñjituṁ labhati. Pariggahetvāva naṁ caṅkamāpenti nisīdāpenti vuṭṭhāpenti.

Sā evaṁ parihariyamānā gabbhaparipākakāle sūtigharaṁ pavisitvā paccūsasamaye puttaṁ vijāyi pakkatelamadditamanosilāpiṇḍisadisaṁ dhaññapuññalakkhaṇūpetaṁ. Tato naṁ pañcamadivase alaṅkatapaṭiyattaṁ rañño dassesuṁ, rājā tuṭṭho chasaṭṭhiyā dhātīhi upaṭṭhāpesi. So sabbasampattīhi vaḍḍhamāno na cirasseva viññutaṁ pāpuṇi. Soḷasavassuddesikaṁ naṁ rājā rajjena abhisiñci, vividhanāṭakāhi ca upaṭṭhāpesi. Abhisitto rājaputto rajjaṁ kāresi nāmena Brahmadatto sakalajambudīpe vīsatiyā nagarasahassesu. Jambudīpe kira pubbe caturāsīti nagarasatasahassāni ahesuṁ, tāni parihāyantāni saṭṭhi ahesuṁ, tato parihāyantāni cattālīsaṁ, sabbaparihāyanakāle pana vīsatisahassāni honti. Ayañca Brahmadatto sabbaparihāyanakāle uppajji,

tenassa vīsati nagarasahassāni ahesuṁ vīsati pāsādasahassāni, vīsati hatthisahassāni, vīsati assasahassāni, vīsati rathasahassāni, vīsati pattisahassāni, vīsati itthisahassāni orodhā ca nāṭakitthiyo ca, vīsati amaccasahassāni.

So mahārajjaṁ kārayamānoyeva kasiṇaparikammaṁ katvā pañca abhiññāyo aṭṭha samāpattiyo ca nibbattesi. Yasmā pana abhisittaraññā nāma avassaṁ aṭṭakaraṇe[1] nisīditabbaṁ, tasmā ekadivasaṁ pageva pātarāsaṁ bhuñjitvā vinicchayaṭṭhāne nisīdi. Tattha uccāsaddamahāsaddaṁ akaṁsu, so "ayaṁ saddo samāpattiyā upakkileso"ti pāsādatalaṁ abhiruhitvā "samāpattiṁ appemī"ti nisinno nāsakkhi appetuṁ, rajjavikkhepena samāpatti parihīnā. Tato cintesi "kiṁ rajjaṁ varaṁ, udāhu samaṇadhammo"ti. Tato "rajjasukhaṁ parittaṁ anekādīnavaṁ, samaṇadhammasukhaṁ pana vipulaṁ anekānisaṁsaṁ uttamapurisehi sevitañcā"ti ñatvā aññataraṁ amaccaṁ āṇāpesi "imaṁ rajjaṁ dhammena samena anusāsa, mā kho adhammakāraṁ kāresī"ti sabbaṁ tassa niyyātetvā pāsādaṁ abhiruhitvā samāpattisukhena vītināmesi, na koci upasaṅkamituṁ labhati aññatra mukhadhovanadantakaṭṭhadāyakabhattanīhārakādīhi.

Tato addhamāsamatte vītikkante mahesī pucchi "rājā uyyānagamanabaladassananāṭakādīsu katthaci na dissati, kuhiṁ gato"ti. Tassā tamatthaṁ ārocesuṁ. Sā amaccassa pāhesi "rajje paṭicchite ahampi paṭicchitā homi, etu mayā saddhiṁ saṁvāsaṁ kappetū"ti. So ubho kaṇṇe thaketvā "asavanīyametan"ti paṭikkhipi. Sā punapi dvattikkhattuṁ pesetvā anicchamānaṁ santajjāpesi "yadi na karosi, ṭhānāpi taṁ cāvemi. Jīvitāpi taṁ voropemī"ti. So bhīto "mātugāmo nāma daḷhanicchayo, kadāci evampi kārāpeyyā"ti. Ekadivasaṁ raho gantvā tāya saddhiṁ sirisayane saṁvāsaṁ kappesi. Sā puññavatī sukhasamphassā, so tassā samphassarāgena ratto tattha abhikkhaṇaṁ saṅkitasaṅkitova agamāsi, anukkamena attano gharasāmiko viya nibbisaṅko pavisitumāraddho.

---

1. Adhikaraṇavinicchaye (sabbattha)

Tato rājamanussā taṁ pavattiṁ rañño ārocesuṁ, rājā na saddahati. Dutiyampi tatiyampi ārocesuṁ, tato rājā nilīno sayameva disvā sabbe amacce sannipātāpetvā ārocesi. Te "ayaṁ rājāparādhiko hatthacchedaṁ arahati, pādacchedaṁ arahatī"ti yāva sūle uttāsanaṁ, tāva sabbakammakāraṇāni niddisiṁsu. Rājā "etassa vadhabandhanatāḷane mayhaṁ vihiṁsā uppajjeyya, jīvitā voropane pāṇātipāto bhaveyya, dhanaharaṇe adinnādānaṁ bhaveyya, alaṁ evarūpehi katehi, imaṁ mama rajjā nikkaḍḍhathā"ti āha. Amaccā taṁ nibbisayaṁ akaṁsu. So attano dhanasārañca puttadārañca gahetvā paravisayaṁ agamāsi. Tattha rājā sutvā "kiṁ āgatosī"ti pucchi. Deva icchāmi taṁ upaṭṭhātunti. So taṁ sampaṭicchi. Amacco katipāhaccayena laddhavissāso taṁ rājānaṁ etadavoca "mahārāja amakkhikaṁ madhuṁ passāmi, taṁ khādanto natthī"ti. Rājā "kiṁ etaṁ uppaṇḍetukāmo bhaṇatī"ti na suṇāti. So antaraṁ labhitvā punapi suṭṭhutaraṁ vaṇṇetvā avoca. Rājā "kiṁ etan"ti pucchi. Bārāṇasirajjaṁ devāti. Rājā "kiṁ maṁ netvā māretukāmosī"ti āha. So "mā deva evaṁ avaca, yadi na saddahasi, manusse pesehī"ti. So manusse pesesi, te gantvā gopuraṁ khaṇitvā rañño sayanaghare uṭṭhahiṁsu.

Rājā disvā "kissa āgatatthā"ti pucchi. Corā mayaṁ mahārājāti. Rājā tesaṁ dhanaṁ dāpetvā "mā puna evaṁ akatthā"ti ovaditvā vissajjesi. Te āgantvā tassa rañño ārocesuṁ. So punapi dvattikkhattuṁ tatheva vīmaṁsitvā "sīlavā rājā"ti caturaṅginiṁ senaṁ sannayhitvā sīmantare ekaṁ nagaraṁ upagamma tattha amaccassa pāhesi "nagaraṁ vā me dehi yuddhaṁ vā"ti. So Brahmadattassa rañño tamatthaṁ ārocāpesi "āṇāpetu devo 'kiṁ yujjhāmi, udāhu nagaraṁ demī'ti". Rājā "na yujjhitabbaṁ, nagaraṁ datvā idhāgacchā"ti pesesi. So tathā akāsi. Paṭirājāpi taṁ nagaraṁ gahetvā avasesanagaresupi tatheva dūtaṁ pesesi. Tepi amaccā tatheva Brahmadattassa ārocetvā tena "na yujjhitabbaṁ, idhāgantabban"ti vuttā Bārāṇasiṁ āgamaṁsu.

Tato amaccā Brahmadattaṁ āhaṁsu "mahārāja tena saha yujjhāmā"ti. Rājā "mama pāṇātipāto bhavissatī"ti vāresi.

Amaccā "mayaṁ mahārāja taṁ jīvaggāhaṁ gahetvā idheva ānessāmā"ti nānā-upāyehi rājānaṁ saññāpetvā "ehi mahārājā"ti gantumāraddhā. Rājā "sace sattamāraṇappaharaṇavilumpanakammaṁ na karotha, gacchāmī"ti bhaṇati. Amaccā "na deva karoma, bhayaṁ dassetvā palāpemā"ti caturaṅginiṁ senaṁ sannayhitvā ghaṭesu dīpe pakkhipitvā rattiṁ gacchiṁsu. Paṭirājā taṁ divasaṁ Bārāṇasisamīpe nagaraṁ gahetvā idāni kinti rattiṁ sannāhaṁ mocāpetvā pamatto niddaṁ okkami saddhiṁ balakāyena. Tato amaccā Brahmadattarājānaṁ ādāya paṭirañño khandhāvāraṁ gantvā sabbaghaṭehi dīpe nīharāpetvā ekapajjotaṁ katvā ukkuṭṭhiṁ akaṁsu. Paṭirañño amacco mahābalakāyaṁ disvā bhīto attano rājānaṁ upasaṅkamitvā "uṭṭhehi amakkhikaṁ madhuṁ khādāhī"ti mahāsaddaṁ akāsi. Tathā dutiyopi tatiyopi. Paṭirājā tena saddena paṭibujjhitvā bhayaṁ santāsaṁ āpajji. Ukkuṭṭhisatāni pavattiṁsu. So "paravacanaṁ saddahitvā amittahatthaṁ pattomhī"ti sabbarattiṁ taṁ taṁ vippalapitvā dutiyadivase "dhammiko rājā, uparodhaṁ na kareyya, gantvā khamāpemī"ti cintetvā rājānaṁ upasaṅkamitvā jaṇṇukehi patiṭṭhahitvā "khama mahārāja mayhaṁ aparādhan"ti āha. Rājā taṁ ovaditvā "uṭṭhehi, khamāmi te"ti āha. So raññā evaṁ vuttamatteyeva paramassāsappatto ahosi, Bārāṇasirañño samīpeyeva janapade rajjaṁ labhi. Te aññamaññaṁ sahāyakā ahesuṁ.

Atha Brahmadatto dvepi senā sammodamānā ekato ṭhitā disvā "mamevekassa cittānurakkhaṇāya asmiṁ mahājanakāye khuddakamakkhikāya pivanamattampi lohitabindu na uppannaṁ, aho sādhu, aho suṭṭhu, sabbe sattā sukhitā hontu, averā hontu, abyāpajjā hontū"ti mettājhānaṁ uppādetvā tadeva pādakaṁ katvā saṅkhāre sammasitvā paccekabodhiñāṇaṁ sacchikatvā sayambhutaṁ pāpuṇi. Taṁ maggaphalasukhena sukhitaṁ hatthikkhandhe nisinnaṁ amaccā paṇipātaṁ katvā āhaṁsu "yānakālo mahārāja vijitabalakāyassa sakkāro kātabbo, parājitabalakāyassa bhattaparibbayo dātabbo"ti. So āha "nāhaṁ bhaṇe rājā, Paccekabuddho nāmāhan"ti. Kiṁ devo bhaṇati, na edisā Paccekabuddhā hontīti. Kīdisā bhaṇe Paccekabuddhāti. Paccekabuddhā nāma dvaṅgulakesamassū aṭṭhaparikkhārayuttā bhavantīti. So

dakkhiṇahatthena sīsaṁ parāmasi, tāvadeva gihiliṅgaṁ antaradhāyi, pabbajitaveso pāturahosi. Dvaṅgulakesamassu aṭṭhaparikkhārasamannāgato vassasatikattherasadiso ahosi. So catutthajjhānaṁ samāpajjitvā hatthikkhandhato vehāsaṁ abbhuggantvā padumapupphe nisīdi. Amaccā vanditvā "kiṁ bhante kammaṭṭhānaṁ, kathaṁ adhigatosī"ti pucchiṁsu. So yato assa mettājhānakammaṭṭhānaṁ ahosi, tañca vipassanaṁ vipassitvā adhigato, tasmā tamatthaṁ dassento udānagāthañca byākaraṇagāthañca imaṁyeva gāthaṁ abhāsi **"sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍan"**ti.

Tattha **sabbesū**ti anavasesesu. **Bhūtesū**ti sattesu. Ayamettha saṅkhepo, vitthāraṁ pana Ratanasuttavaṇṇanāyaṁ vakkhāma. **Nidhāyā**ti nikkhipitvā. **Daṇḍan**ti kāyavacīmanodaṇḍaṁ, kāyaduccaritādīnametaṁ adhivacanaṁ. Kāyaduccaritaṁ hi daṇḍayatīti daṇḍaṁ, bādheti anayabyasanaṁ pāpetīti vuttaṁ hoti. Evaṁ vacīduccaritaṁ manoduccaritañca. Paharaṇadaṇḍo eva vā daṇḍo, taṁ nidhāyātipi vuttaṁ hoti. **Aviheṭhayan**ti aviheṭhayanto. **Aññatarampī**ti yaṁkiñci ekampi. **Tesan**ti tesaṁ sabbabhūtānaṁ. **Na puttamiccheyyā**ti atrajo khettajo dinnako antevāsikoti imesu catūsu puttesu yaṁkiñci puttaṁ na iccheyya. **Kuto sahāyan**ti sahāyaṁ pana iccheyyāti kuto eva etaṁ.

Ekoti pabbajjāsaṅkhātena eko, adutiyaṭṭhena eko, taṇhāya pahānaṭṭhena eko, ekantavigatakilesoti eko, eko paccekasambodhiṁ abhisambuddhoti eko. Samaṇasahassassāpi hi majjhe vattamāno gihisaṁyojanassa chinnattā eko, evaṁ **pabbajjāsaṅkhātena** eko. Eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisīdati, eko seyyaṁ kappeti, eko iriyati vattatīti evaṁ **adutiyaṭṭhena** eko.

"Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhānasaṁsaraṁ.
Itthabhāvaññathābhāvaṁ, saṁsāraṁ nātivattati.

Etamādīnavaṁ ñatvā, taṇhaṁ dukkhassa sambhavaṁ.
Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje"ti[1].

---

1. Khu 1. 201, 268; Khu 7. 362; Khu 8. 211 piṭṭhesu.

Evaṁ **taṇhāpahānaṭṭhena** eko. Sabbakilesāssa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvaṁkatā āyatiṁ anuppādadhammāti evaṁ **ekantavigatakileso**ti eko. Anācariyako hutvā sayambhū sāmaṁyeva paccekasambodhiṁ abhisambuddhoti evaṁ **eko paccekasambodhiṁ abhisambuddho**ti eko.

Careti yā imā aṭṭha cariyāyo. Seyyathidaṁ? Paṇidhisampannānaṁ catūsu iriyāpathesu iriyāpathacariyā, indriyesu guttadvārānaṁ chasu ajjhattikāyatanesu āyatanacariyā, appamādavihārīnaṁ catūsu satipaṭṭhānesu saticariyā, adhicittamanuyuttānaṁ catūsu jhānesu samādhicariyā, buddhisampannānaṁ catūsu ariyasaccesu ñāṇacariyā, sammāpaṭipannānaṁ catūsu ariyasaccesu maggacariyā, adhigatapphalānaṁ catūsu sāmaññaphalesu patticariyā, tiṇṇaṁ Buddhānaṁ sabbasattesu lokatthacariyā, tattha padesato Paccekabuddhabuddhasāvakānanti. Yathāha—"cariyāti aṭṭha cariyāyo iriyāpathacariyā"ti[1] vitthāro. Tāhi cariyāhi samannāgato bhaveyyāti attho. Atha vā yā imā adhimuccanto saddhāya carati, paggaṇhanto vīriyena carati, upaṭṭhahanto satiyā carati, avikkhitto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇena carati, evaṁ paṭipannassa kusalā dhammā āyatantīti āyatanacariyāya carati, evaṁ paṭipanno visesaṁ adhigacchatīti visesacariyāya caratīti[2] evaṁ aparāpi aṭṭha cariyāyo vuttā, tāhipi samannāgato bhaveyyāti attho. **Khaggavisāṇakappo**ti ettha khaggavisāṇaṁ nāma khaggamigasiṅgaṁ. Kappasaddassa atthaṁ vitthārato Maṅgalasuttavaṇṇanāyaṁ pakāsayissāma, idha panāyaṁ "satthukappena vata bho kira sāvakena saddhiṁ mantayamānā"ti evamādīsu[3] viya paṭibhāgo veditabbo. Khaggavisāṇakappoti khaggavisāṇasadisoti vuttaṁ hoti. Ayaṁ tāvettha padato atthavaṇṇanā.

Adhippāyānusandhito pana evaṁ veditabbo—yvāyaṁ vuttappakāro daṇḍo bhūtesu pavattiyamāno ahito hoti, taṁ tesu appavattanena tappaṭipakkhabhūtāya mettāya parahitūpasaṁhārena ca sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṁ, nihitadaṇḍattā eva ca yathā anihitadaṇḍā sattā

1. Khu 9. 215. 400 piṭṭhesu. 2. Khu 9. 216. 401 piṭṭhesu. 3. Ma 1. 205 piṭṭhe.

bhūtāni daṇḍena vā satthena vā pāṇinā vā leḍḍunā vā viheṭhayanti, tathā aviheṭhayaṁ, aññatarampi tesaṁ imaṁ mettākammaṭṭhānamāgamma yadeva tattha vedanāgataṁ saññāsaṅkhāraviññāṇagataṁ tañca tadanusāreneva tadaññañca saṅkhāragataṁ vipassitvā imaṁ paccekabodhiṁ adhigatomhīti ayaṁ tāva adhippāyo.

Ayaṁ pana anusandhi—evaṁ vutte te amaccā āhaṁsu "idāni bhante kuhiṁ gacchathā"ti. Tato tena "pubbe Paccekabuddhā kattha vasantī"ti āvajjetvā ñatvā "Gandhamādanapabbate"ti vutte puna āhaṁsu "amhe dāni bhante pajahatha na icchathā"ti. Atha paccekasambuddho āha "na puttamiccheyyā"ti sabbaṁ. Tatrādhippāyo—ahaṁ idāni atrajādīsu yaṁkiñci puttampi na iccheyyaṁ, kuto pana tumhādisaṁ sahāyaṁ. Tasmā tumhesupi yo mayā saddhiṁ gantuṁ mādiso vā hotuṁ icchati, so eko care khaggavisāṇakappo. Atha vā tehi "amhe dāni bhante pajahatha na icchathā"ti vutte so paccekasambuddho "na puttamiccheyya kuto sahāyan"ti vatvā attano yathāvuttenatthena ekacariyāya guṇaṁ disvā pamudito pītisomanassajāto imaṁ udānaṁ udānesi "eko care khaggavisāṇakappo"ti. Evaṁ vatvā pekkhamānasseva mahājanassa ākāse uppatitvā Gandhamādanaṁ agamāsi.

Gandhamādano nāma Himavati Cūḷakāḷapabbataṁ Mahākāḷapabbataṁ Nāgapaliveṭhanaṁ Candagabbhaṁ Sūriyagabbhaṁ Suvaṇṇapassaṁ Himavantapabbatanti satta pabbate atikkamma hoti. Tattha Nandamūlakaṁ nāma pabbhāraṁ Paccekabuddhānaṁ vasanokāso, tisso ca guhāyo suvaṇṇaguhā maṇiguhā rajataguhāti. Tattha maṇiguhādvāre Mañjūsako nāma rukkho yojanaṁ ubbedhena, yojanaṁ vitthārena. So yattakāni udake vā thale vā pupphāni, sabbāni tāni pupphayati visesena Paccekabuddhāgamanadivase. Tassūparito sabbaratanamāḷo hoti. Tattha sammajjanakavāto kacavaraṁ chaḍḍeti, samakaraṇavāto sabbaratanamayavālukaṁ samaṁ karoti, siñcanakavāto Anotattadahato ānetvā udakaṁ siñcati, sugandhakaraṇavāto Himavantato sabbesaṁ sugandharukkhānaṁ gandhe āneti, ocinakavāto pupphāni ocinitvā pāteti, santharakavāto sabbattha santharati. Sadā supaññattāneva

cettha āsanāni honti, yesu Paccekabuddhuppādadivase uposathadivase ca sabbe Paccekabuddhā sannipatitvā nisīdanti. Ayaṁ tattha pakati. Ayaṁ Paccekabuddho tattha gantvā paññattāsane nisīdati. Tato sace tasmiṁ kāle aññepi Paccekabuddhā saṁvijjanti, tepi taṅkhaṇeyeva sannipatitvā paññattāsanesu nisīdanti. Nisīditvā ca kiñcideva samāpattiṁ samāpajjitvā vuṭṭhahanti, tato saṁghatthero adhunāgatapaccekabuddhaṁ sabbesaṁ anumodanatthāya "kathamadhigatan"ti evaṁ kammaṭṭhānaṁ pucchati, tadāpi so tameva attano udānabyākaraṇagāthaṁ bhāsati. Puna Bhagavāpi āyasmatā Ānandena puṭṭho tameva gāthaṁ bhāsati. Ānandopi saṅgītiyanti evaṁ ekekā gāthā paccekasambodhi-abhisambuddhaṭṭhāne, mañjūsakamāḷe, Ānandena pucchitakāle, saṅgītiyanti catukkhattuṁ bhāsitā hotīti.

Paṭhamagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

92. **Saṁsaggajātassā**ti gāthā kā uppatti? Ayampi paccekabodhisatto Kassapassa Bhagavato sāsane vīsati vassasahassāni purimanayeneva samaṇadhammaṁ karonto kasiṇaparikammaṁ katvā paṭhamaṁ jhānaṁ nibbattetvā nāmarūpaṁ vavatthapetvā lakkhaṇasammasanaṁ katvā ariyamaggaṁ anadhigamma brahmaloke nibbatti. So tato cuto Bārāṇasirañño aggamahesiyā kucchimhi uppajjitvā purimanayeneva vaḍḍhamāno yato pabhuti "ayaṁ itthī ayaṁ puriso"ti visesaṁ aññāsi, tadupādāya itthīnaṁ hatthe na ramati, ucchādananhāpanamaṇḍanādimattampi na sādiyati. Taṁ purisā eva posenti, thaññapāyanakāle dhātiyo kañcukaṁ paṭimuñcitvā purisavesena thaññaṁ pāyenti. So itthīnaṁ gandhaṁ ghāyitvā saddaṁ vā sutvā rodati, viññutaṁ pattopi itthiyo passituṁ na icchati. Tena taṁ **anitthigandho**tveva sañjāniṁsu. Tasmiṁ soḷasavassuddesike jāte rājā "kulavaṁsaṁ saṇṭhapessāmī"ti nānākulehi tassa anurūpā kaññāyo ānetvā aññataraṁ amaccaṁ āṇāpesi "kumāraṁ ramāpehī"ti. Amacco upāyena taṁ ramāpetukāmo tassa avidūre sāṇipākāraṁ parikkhipāpetvā nāṭakāni payojāpesi. Kumāro gītavāditasaddaṁ sutvā "kasseso saddo"ti āha. Amacco "taveso

deva nāṭakitthīnaṁ saddo, puññavantānaṁ īdisāni nāṭakāni honti, abhirama deva mahāpuññosi tvan”ti āha. Kumāro amaccaṁ daṇḍena tāḷāpetvā nikkaḍḍhāpesi. So rañño ārocesi. Rājā kumārassa mātarā saha gantvā kumāraṁ khamāpetvā puna amaccaṁ āṇāpesi. Kumāro tehi atinippīḷiyamāno seṭṭhasuvaṇṇaṁ datvā suvaṇṇakāre āṇāpesi “sundaraṁ itthirūpaṁ karothā”ti. Te Vissakammunā nimmitasadisaṁ sabbālaṅkāravibhūsitaṁ itthirūpaṁ karitvā dassesuṁ. Kumāro disvā vimhayena sīsaṁ cāletvā mātāpitūnaṁ pesesi “yadi īdisiṁ itthiṁ labhissāmi, gaṇhissāmī”ti. Mātāpitaro “amhākaṁ putto mahāpuñño, avassaṁ tena sahakatapuññā kāci dārikā loke uppannā bhavissatī”ti taṁ suvaṇṇarūpaṁ rathaṁ āropetvā amaccānaṁ appesuṁ “gacchatha īdisiṁ dārikaṁ gavesathā”ti. Te taṁ gahetvā soḷasamahājanapade vicarantā taṁ taṁ gāmaṁ gantvā udakatitthādīsu yattha yattha janasamūhaṁ passanti, tattha tattha devataṁ viya suvaṇṇarūpaṁ ṭhapetvā nānāpupphavatthālaṅkārehi pūjaṁ katvā vitānaṁ bandhitvā ekamantaṁ tiṭṭhanti “yadi kenaci evarūpā diṭṭhapubbā bhavissati, so kathaṁ samuṭṭhāpessatī”ti. Etenupāyena aññatra maddaraṭṭhā sabbajanapade āhiṇḍitvā taṁ “khuddakaraṭṭhan”ti avamaññamānā tattha paṭhamaṁ agantvā nivattiṁsu.

Tato nesaṁ etadahosi “Maddaraṭṭhampi tāva gacchāma, mā no Bārāṇasiṁ paviṭṭhepi rājā puna pesesī”ti Maddaraṭṭhe Sāgalanagaraṁ agamaṁsu. Sāgalanagare ca Maddavo nāma rājā, tassa dhītā soḷasavassuddesikā abhirūpā ahosi. Tassā vaṇṇadāsiyo nhānodakatthāya titthaṁ gacchanti. Tattha amaccehi ṭhapitaṁ taṁ suvaṇṇarūpaṁ dūratova disvā “amhe udakatthāya pesetvā rājaputtī sayameva āgatā”ti bhaṇantiyo samīpaṁ gantvā “nāyaṁ sāminī, amhākaṁ sāminī ito abhirūpatarā”ti āhaṁsu. Amaccā taṁ sutvā rājānaṁ upasaṅkamitvā anurūpena nayena dārikaṁ yāciṁsu, sopi adāsi. Te Bārāṇasirañño pāhesuṁ “laddhā deva kumārikā, sāmaṁ āgacchatha, udāhu amheva ānemā”ti. So “mayi āgacchante janapadapīḷā bhavissati, tumheva naṁ ānethā”ti pesesi.

Amaccāpi dārikaṁ[1] gahetvā nagarā nikkhamitvā kumārassa pāhesuṁ “laddhā suvaṇṇarūpasadisā kumārikā”ti. Kumāro sutvāva rāgena

1. Taṁ dārikaṁ (I)

abhibhūto paṭhamajjhānā parihāyi. So dūtaparamparāya pesesi “sīghaṁ ānetha sīghaṁ ānethā”ti. Te sabbattha ekarattivāsena Bārāṇasiṁ patvā bahinagare ṭhitā rañño pesesuṁ “ajjeva pavisitabbaṁ, no”ti. Rājā “seṭṭhakulā ānītā dārikā, maṅgalakiriyaṁ katvā mahāsakkārena pavesessāma, uyyānaṁ tāva naṁ nethā”ti āha. Te tathā akaṁsu. Sā accantasukhumālā kumārikā yānugghāṭena ubbāḷhā addhānaparissamena uppannavātarogā milātamālā viya hutvā rattibhāge kālamakāsi. Amaccā “sakkārā paribhaṭṭhamhā”ti paridevimsu. Rājā ca nāgarā ca “kulavaṁso vinaṭṭho”ti paridevimsu. Sakalanagaraṁ kolāhalaṁ ahosi. Kumārassa sutamatteyeva mahāsoko udapādi.

Tato kumāro sokassa mūlaṁ khanituṁ āraddho. So evaṁ cintesi “ayaṁ soko nāma na ajātassa hoti, jātassa pana hoti. Tasmā jātiṁ paṭicca soko, jāti pana kiṁ paṭiccāti. Bhavaṁ paṭicca jātī”ti. Evaṁ pubbabhāvanānubhāvena yoniso manasikaronto anulomapaṭilomaṁ paṭiccasamuppādaṁ disvā puna anulomañca saṅkhāre sammasanto tattheva nisinno paccekasambodhiṁ sacchākāsi. Amaccā taṁ maggaphalasukhena sukhitaṁ santindriyaṁ santamānasaṁ nisinnaṁ disvā paṇipātaṁ katvā āhaṁsu “mā soci deva mahanto Jambudīpo, aññaṁ tato sundarataraṁ kaññaṁ ānessāmā”ti. So āha “na socāmi, nissoko Paccekabuddho ahan”ti. Ito paraṁ sabbaṁ vuttapurimagāthāsadisameva ṭhapetvā gāthāvaṇṇanaṁ.

Gāthāvaṇṇanā pana evaṁ veditabbā—**saṁsaggajātassā**ti jātasaṁsaggassa. Tattha dassanasavanakāyasamullapanasambhogasaṁsaggavasena pañcavidho saṁsaggo. Tattha aññamaññaṁ disvā cakkhuviññāṇavīthivasena uppannarāgo **dassanasaṁsaggo** nāma. Tattha Sīhaḷadīpe Kāḷadīghavāpī gāme piṇḍāya carantaṁ Kalyāṇavihāravāsidīghabhāṇakadaharabhikkhuṁ disvā paṭibaddhacittā kenaci upāyena taṁ alabhitvā kālaṅkatā kuṭumbiyadhītā ca tassā nivāsanacoḷakhaṇḍaṁ disvā “evarūpaṁ vatthaṁ dhāriniyā nāma saddhiṁ saṁvāsaṁ nālabhin”ti phalitahadayo kālaṅkato so eva daharo ca nidassanaṁ.

Parehi pana kathiyamānaṁ rūpādisampattiṁ attanā vā hasitalapitagītasaddaṁ sutvā sotaviññāṇavīthivasena uppannarāgo **savanasaṁsaggo** nāma. Tatrāpi girigāmavāsikammāradhītāya pañcahi kumārikāhi saddhiṁ padumassaraṁ gantvā nhatvā mālaṁ āropetvā uccāsaddena gāyantiyā saddaṁ sutvā ākāsena gacchanto kāmarāgena visesā parihāyitvā byasanaṁ patto pañcaggaḷaleṇavāsī tissadaharo nidassanaṁ.

Aññamaññaṁ aṅgaparāmasanena uppannarāgo **kāyasaṁsaggo** nāma. Dhammabhāsanadaharabhikkhu ca rājadhītā cettha nidassanaṁ. Mahāvihāre kira daharabhikkhu dhammaṁ bhāsati. Tattha mahājano āgato, rājāpi aggamahesiyā rājadhītāya ca saddhiṁ agamāsi. Tato rājadhītāya tassa rūpañca sarañca āgamma balavarāgo uppanno tassa daharassāpi. Taṁ disvā rājā sallakkhetvā sāṇipākārena parikkhipāpesi. Te aññamaññaṁ parāmasitvā āliṅgiṁsu. Puna sāṇipākāraṁ apanetvā passantā dvepi kālaṅkateyeva addasaṁsūti.

Aññamaññaṁ ālapanasamullapanavasena uppannarāgo pana **samullapanasaṁsaggo** nāma. Bhikkhu bhikkhunīhi saddhiṁ paribhogakaraṇe uppannarāgo **sambhogasaṁsaggo** nāma. Dvīsupi etesu pārājikappatto bhikkhu ca bhikkhunī ca nidassanaṁ. Maricavaṭṭināmamahāvihāramahe kira Duṭṭhagāmaṇi-abhayarājā mahādānaṁ paṭiyādetvā ubhatosaṁghaṁ parivisati. Tattha uṇhayāguyā dinnāya saṁghanavakasāmaṇerī anādhārakassa saṁghanavakassa sāmaṇerassa dantavalayaṁ datvā samullapanamakāsi. Te ubhopi upasampajjitvā saṭṭhivassā hutvā paratīraṁ gatā aññamaññaṁ samullapanena pubbasaññaṁ paṭilabhitvā tāvadeva sañjātasinehā sikkhāpadaṁ vītikkamitvā pārājikā ahesunti. Evaṁ pañcavidhe saṁsagge yena kenaci saṁsaggena jātasaṁsaggassa **bhavati sneho,** purimarāgapaccayo balavarāgo uppajjati. Tato **snehanvayaṁ dukkhamidaṁ pahoti** tameva snehaṁ anugacchantaṁ sandiṭṭhikasamparāyikaṁ sokaparidevādinānappakārakaṁ idaṁ dukkhaṁ pahoti pabhavati jāyati.

Apare "ārammaṇe cittassa vossaggo saṁsaggo"ti bhaṇanti. Tato sneho, snehadukkhamidanti. Evamatthappabhedaṁ imaṁ aḍḍhagāthaṁ vatvā so Paccekabuddho āha "svāyaṁ yamidaṁ snehanvayaṁ sokādidukkhaṁ pahoti, tameva snehaṁ anugatassa dukkhassa mūlaṁ khananto paccekabodhiṁ adhigato"ti.

Evaṁ vutte te amaccā āhaṁsu "amhehi dāni bhante kiṁ kattabban"ti. Tato so āha "tumhe vā aññataro vā imamhā dukkhā muccitukāmo, so sabbopi **ādīnavaṁ snehajaṁ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo"**ti. Ettha ca yaṁ taṁ "snehanvayaṁ dukkhamidaṁ pahotī"ti vuttaṁ, tadeva sandhāya "ādīnavaṁ snehajaṁ pekkhamāno"ti idaṁ vuttanti veditabbaṁ. Atha vā yathāvuttena saṁsaggena saṁsaggajātassa bhavati sneho, snehanvayaṁ dukkhamidaṁ pahoti, evaṁ yathābhūtaṁ ādīnavaṁ snehajaṁ pekkhamāno ahamadhigatoti evaṁ sambandhitvā catutthapādo pubbe vuttanayeneva snehavasena vuttoti veditabbo. Tato paraṁ sabbaṁ purimagāthāya vuttasadisamevāti.

Saṁsaggagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

93. **Mitte suhajje**ti kā uppatti? Ayaṁ paccekabodhisatto purimagāthāya vuttanayeneva uppajjitvā Bārāṇasiyaṁ rajjaṁ kārento paṭhamajjhānaṁ nibbattetvā "kiṁ samaṇadhammo varo, rajjaṁ varan"ti vīmaṁsitvā amaccānaṁ rajjaṁ niyyātetvā samaṇadhammaṁ akāsi. Amaccā "dhammena samena karothā"ti vuttāpi lañjaṁ gahetvā adhammena karonti. Te lañjaṁ gahetvā sāmike parājayantā ekadā aññataraṁ rājavallabhaṁ parājesuṁ. So rañño bhattakārakehi saddhiṁ pavisitvā sabbaṁ ārocesi. Rājā dutiyadivase sayaṁ vinicchayaṭṭhānaṁ agamāsi. Tato mahājanā "amaccā deva sāmike asāmike karontī"ti uccāsaddaṁ karontā mahāyuddhaṁ viya akaṁsu. Atha rājā vinicchayaṭṭhānā vuṭṭhāya pāsādaṁ abhiruhitvā samāpattiṁ appetuṁ nisinno tena saddena vikkhittacitto na sakkoti appetuṁ. So "kiṁ me rajjena, samaṇadhammo varan"ti rajjasukhaṁ pahāya puna samāpattiṁ nibbattetvā pubbe vuttanayeneva vipassitvā paccekasambodhiṁ sacchākāsi. Kammaṭṭhānañca pucchito imaṁ gāthaṁ abhāsi.

Tattha mettāyanavasena **mittā.** Suhadayabhāvena **suhajjā.** Keci ekantahitakāmatāya mittāva honti na suhajjā. Keci gamanāgamanaṭṭhānanisajjāsamullāpādīsu, hadayasukhajananena[1] suhajjāva honti, na mittā. Keci tadubhayavasena suhajjā ceva mittā ca honti. Te duvidhā

---

1. Sukhavasena sukhajananena (Sī)

agāriyā ca anagāriyā ca. Tattha agāriyā tividhā honti upakāro samānasukhadukkho anukampakoti. Anagāriyā visesena atthakkhāyino eva. Te catūhi aṅgehi samannāgatā honti. Yathāha—

“Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi upakāro mitto suhado veditabbo. Pamattaṁ rakkhati, pamattassa sāpateyyaṁ rakkhati, bhītassa saraṇaṁ hoti, uppannesu kiccakaraṇīyesu taddiguṇaṁ bhogaṁ anuppadeti[1].

Tathā—

Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi samānasukhadukkho mitto suhado veditabbo. Guyhamassa ācikkhati, guyhamassa parigūhati, āpadāsu na vijahati, jīvitampissa atthāya pariccattaṁ hoti[1].

Tathā—

Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi anukampako mitto suhado veditabbo. Abhavenassa na nandati, bhavenassa nandati, avaṇṇaṁ bhaṇamānaṁ nivāreti, vaṇṇaṁ bhaṇamānaṁ pasaṁsati[2].

Tathā—

Catūhi kho gahapatiputta ṭhānehi atthakkhāyī mitto suhado veditabbo. Pāpā nivāreti, kalyāṇe niveseti, assutaṁ sāveti, saggassa maggaṁ ācikkhatī”ti.

Tesvidha agāriyā adhippetā, atthato pana sabbepi yujjanti. Te **mitte suhajje anukampamāno**ti anudayamāno, tesaṁ sukhaṁ upasaṁharitukāmo dukkhaṁ apaharitukāmo ca.

Hāpeti atthanti diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthavasena tividhaṁ, tathā attatthaparattha-ubhayatthavasenāpi tividhaṁ atthaṁ laddhavināsanena aladdhānuppādanenāti dvidhāpi hāpeti vināseti. **Paṭibaddhacitto**ti “ahaṁ imaṁ vinā na jīvāmi, esa me gati, esa me parāyaṇan”ti evaṁ attānaṁ

---

1. Dī 3. 152 piṭṭhe. 2. Dī 3. 153 piṭṭhe.

nīce ṭhāne ṭhapentopi paṭibaddhacitto hoti. "Ime maṁ vinā na jīvanti, ahaṁ tesaṁ gati, ahaṁ tesaṁ parāyaṇan"ti evaṁ attānaṁ ucce ṭhāne ṭhapentopi paṭibaddhacitto hoti. Idha pana evaṁ paṭibaddhacitto adhippeto. **Etaṁ bhayan**ti etaṁ atthahāpanabhayaṁ, attano samāpattihāniṁ sandhāyāha. **Santhave**ti tividho santhavo taṇhādiṭṭhimittasanthavavasena. Tattha aṭṭhasatapabhedāpi taṇhā taṇhāsanthavo, dvāsaṭṭhibhedāpi diṭṭhi diṭṭhisanthavo, paṭibaddhacittatāya mittānukampanā mittasanthavo. Tesu so idha adhippeto. Tena hissa samāpatti parihīnā. Tenāha "etaṁ bhayaṁ santhave pekkhamāno ahaṁ adhigato"ti. Sesaṁ vuttasadisamevāti.

Mittasuhajjagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

94. **Vaṁso visālo**ti kā uppatti? Pubbe kira Kassapassa Bhagavato sāsane tayo paccekabodhisatto pabbajitvā vīsati vassasahassāni gatapaccāgatavattaṁ pūretvā devaloke uppannā. Tato cavitvā tesaṁ jeṭṭhako Bārāṇasirājakule nibbatto, itare dve paccantarājakulesu. Te ubhopi kammaṭṭhānaṁ uggahetvā rajjaṁ pahāya pabbajitvā anukkamena Paccekabuddhā hutvā Nandamūlakapabbhāre vasantā ekadivasaṁ samāpattito vuṭṭhāya "mayaṁ kiṁ kammaṁ katvā imaṁ lokuttarasukhaṁ anuppattā"ti āvajjetvā paccavekkhamānā Kassapabuddhakāle attano attano cariyaṁ addasaṁsu. Tato "tatiyo kuhin"ti āvajjentā Bārāṇasirajjaṁ kārentaṁ disvā tassa guṇe saritvā "so pakatiyāva appicchatādiguṇasamannāgato hoti, amhākaṁyeva ovādako vattā vacanakkhamo pāpagarahī, handa naṁ ārammaṇaṁ dassetvā ārocemā"ti okāsaṁ gavesantā taṁ ekadivasaṁ sabbālaṅkāravibhūsitaṁ uyyānaṁ gacchantaṁ disvā ākāsenāgantvā uyyānadvāre veḷugumbamūle aṭṭhaṁsu. Mahājano atitto[1] rājadassanena rājānaṁ ulloketi. Tato rājā "atthi nu kho koci mama dassane byāpāraṁ na karotī"ti olokento Paccekabuddhe addakkhi. Saha dassaneneva cassa tesu sineho uppajji. So hatthikkhandhā oruyha santena ācārena upasaṅkamitvā "bhante kiṁ nāma tumhe"ti pucchi. Te "mayaṁ mahārāja asajjamānā nāmā"ti

1. Attano (I, Ka)

āhaṁsu. Bhante asajjamānāti etassa ko atthoti. Alagganattho mahārājāti. Tato veḷugumbaṁ dassetvā āhaṁsu "seyyathāpi mahārāja imaṁ veḷugumbaṁ sabbaso mūlakhandhasākhānusākhāhi saṁsibbitvā ṭhitaṁ asihattho puriso mūle chetvā āviñchanto na sakkuṇeyya uddharituṁ, evameva tvaṁ anto ca bahi ca jaṭāya jaṭito āsattavisatto tattha vilaggo. Seyyathāpi vā panassa vemajjhagatopi ayaṁ vaṁsakaḷīro asañjātasākhattā kenaci alaggova ṭhito, sakkā ca pana agge vā mūle vā chetvā uddharituṁ, evameva mayaṁ katthaci asajjamānā sabbā disā gacchāmā"ti tāvadeva catutthajjhānaṁ samāpajjitvā passato eva rañño ākāsena Nandamūlakapabbhāraṁ agamaṁsu. Tato rājā cintesi "kadā nu kho ahampi evaṁ asajjamāno bhaveyyan"ti tattheva ṭhito vipassanto paccekabodhiṁ sacchākāsi. Purimanayeneva kammaṭṭhānaṁ pucchito imaṁ gāthaṁ abhāsi.

Tattha **vaṁso**ti veḷu. **Visālo**ti vitthiṇṇo. **Va**-kāro avadhāraṇattho, **eva**-kāro vā ayaṁ, sandhivasena ettha **e**-kāro naṭṭho. Tassa parapadena sambandho. Taṁ pacchā yojessāma. **Yathā**ti paṭibhāge. **Visatto**ti laggo jaṭito saṁsibbito. **Puttesu dāresu cā**ti puttadhītubhariyāsu. **Yā apekkhā**ti yā taṇhā yo sineho. **Vaṁsakkaḷīrova**[1] **asajjamāno**ti vaṁsakaḷīro viya alaggamāno. Kiṁvuttaṁ hoti? Yathā vaṁso visālo visatto eva hoti, puttesu dāresu ca yā apekkhā, sāpi evaṁ tāni vatthūni, saṁsibbitvā ṭhitattā visattā eva. Svāhaṁ tāya apekkhāya apekkhavā visālo vaṁso viya visattoti evaṁ apekkhāya ādīnavaṁ disvā taṁ apekkhaṁ maggañāṇena chindanto ayaṁ vaṁsakaḷīrova rūpādīsu vā lābhādīsu vā kāmabhavādīsu vā diṭṭhādīsu vā taṇhāmānadiṭṭhivasena asajjamāno paccekabodhiṁ adhigatoti. Sesaṁ purimanayeneva veditabbaṁ.

Vaṁsakkaḷīragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

95. Migo araññamhīti kā uppatti? Eko kira bhikkhu Kassapassa Bhagavato sāsane yogāvacaro kālaṁ katvā Bārāṇasiyaṁ seṭṭhikule

---

1. Vaṁse kaḷīrova (Pāḷiyaṁ)

uppanno aḍḍhe mahaddhane mahābhoge, so subhago ahosi, tato paradāriko hutvā kālaṅkato niraye nibbatto tattha paccitvā pakkāvasesena seṭṭhibhariyāya kucchimhi itthī hutvā paṭisandhiṁ gaṇhi. Nirayato āgatānaṁ sattānaṁ gattāni uṇhāni honti. Tena seṭṭhibhariyā ḍayhamānena udarena kicchena kasirena taṁ gabbhaṁ dhāretvā kālena dārikaṁ vijāyi. Sā jātadivasato pabhuti mātāpitūnaṁ sesabandhuparijanānañca dessā ahosi. Vayappattā ca yamhi kule dinnā, tatthāpi sāmikasassusasurānaṁ dessāva ahosi appiyā amanāpā. Atha nakkhatte ghosite seṭṭhiputto tāya saddhiṁ kīḷituṁ anicchanto vesiṁ ānetvā kīḷati. Sā taṁ dāsīnaṁ santikā sutvā seṭṭhiputtaṁ upasaṅkamitvā nānappakārehi anunayitvā ca āha "ayyaputta itthī nāma sacepi dasannaṁ rājūnaṁ kaniṭṭhā hoti, cakkavattino vā dhītā, tathāpi sāmikassa pesanakarā hoti. Sāmike anālapante sūle āropitā viya dukkhaṁ paṭisaṁvedeti. Sace ahaṁ anuggahārahā[1] anuggahetabbā, no ce, vissajjetabbā. Attano ñātikulaṁ gamissāmī"ti. Seṭṭhiputto "hotu bhadde, mā soci kīḷanasajjā hohi, nakkhattaṁ kīḷissāmā"ti āha. Seṭṭhidhītā tāvattakena sallāpamattena ussāhajātā "sve nakkhattaṁ kīḷissāmī"ti bahuṁ khajjabhojjaṁ paṭiyādeti. Seṭṭhiputto dutiyadivase anārocetvāva kīḷanaṭṭhānaṁ gato. Sā "idāni pesessati idāni pesessatī"ti maggaṁ olokentī nisinnā ussūraṁ disvā manusse pesesi. Te paccāgantvā "seṭṭhiputto gato"ti ārocesuṁ. Sā taṁ sabbaṁ paṭiyāditaṁ ādāya yānaṁ abhiruhitvā uyyānaṁ gantuṁ āraddhā.

Atha Nandamūlakapabbhāre paccekasambuddho sattame divase nirodhā vuṭṭhāya nāgalatādantakaṭṭhaṁ khāditvā Anotattadahe mukhaṁ dhovitvā "kattha ajja bhikkhaṁ carissāmā"ti āvajjento taṁ seṭṭhidhītaraṁ disvā "mayi imissā saddhākāraṁ kāretvā taṁ kammaṁ parikkhayaṁ gamissatī"ti ñatvā pabbhārasamīpe saṭṭhiyojanamanosilātale ṭhatvā pattacīvaramādāya abhiññāpādakaṁ jhānaṁ samāpajjitvā ākāsenāgantvā tassā paṭipathe oruyha Bārāṇasiṁ abhimukho agamāsi. Taṁ disvāva dāsiyo

---

1. Pariggahā (Ka)

seṭṭhidhītāya ārocesuṁ. Sā yānā oruyha sakkaccaṁ vanditvā pattaṁ sabbarasasampannena khādanīyena bhojanīyena pūretvā padumapupphena paṭicchādetvā heṭṭhāpi padumapupphaṁ katvā pupphakalāpaṁ hatthena gahetvā Paccekabuddhassa hatthe pattaṁ datvā vanditvā pupphakalāpahatthā patthanaṁ akāsi "bhante yathā idaṁ pupphaṁ, evāhaṁ yattha yattha upapajjāmi, tattha tattha mahājanassa piyā bhaveyyaṁ manāpā"ti. Evaṁ patthetvā dutiyampi patthesi "bhante dukkho gabbhavāso, taṁ anupagamma padumapupphe eva paṭisandhi bhaveyyā"ti. Tatiyampi patthesi "bhante jeguccho mātugāmo, cakkavattidhītāpi paravasaṁ gacchati. Tasmā ahaṁ itthibhāvaṁ anupagamma puriso bhaveyyan"ti. Catutthampi patthesi "bhante imaṁ saṁsāradukkhaṁ atikkamma pariyosāne tumhehi pattaṁ amataṁ pāpuṇeyyan"ti. Evaṁ caturo paṇidhī katvā taṁ padumapupphakalāpaṁ pūjetvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā "pupphasadiso eva me gandho ceva vaṇṇo ca hotū"ti imaṁ pañcamaṁ paṇidhiṁ akāsi.

Tato Paccekabuddho pattañca pupphakalāpañca gahetvā ākāse ṭhatvā—

"Icchitaṁ patthitaṁ tuyhaṁ, khippameva samijjhatu.
Sabbe pūrentu saṅkappā, cando pannaraso yathā"ti—

imāya gāthāya seṭṭhidhītāya anumodanaṁ katvā "seṭṭhidhītā maṁ gacchantaṁ passatū"ti adhiṭṭhahitvā ākāsena Nandamūlakapabbhāraṁ agamāsi. Seṭṭhidhītāya taṁ passantiyā mahatī pīti uppajji. Bhavantare kataṁ akusalaṁ kammaṁ anokāsatāya parikkhīṇaṁ ciñcambiladhotatambalohabhājanamivasuddhā jātā. Tāvadevassā patikule ñātikule ca sabbo jano tuṭṭho. "Kiṁ karomā"ti piyavacanāni ca paṇṇākārāni ca pesesi. Sāmikopi manusse pesesi "seṭṭhidhītaraṁ sīghaṁ ānetha, ahaṁ vissaritvā uyyānaṁ āgato"ti. Tato pabhuti ca naṁ ure vilittacandanaṁ viya āmuttamuttāhāraṁ viya pupphamālā viya ca piyāyanto parihari. Sā tattha yāvatāyukaṁ issariyabhogayuttasukhaṁ anubhavitvā kālaṁ katvā purisabhāvena devaloke padumapupphe uppajji. So devaputto gacchantopi padumapupphagabbhe eva gacchati, tiṭṭhantopi nisīdantopi sayantopi padumapupphagabbheyeva sayati. "Mahāpadumadevaputto"ti ca naṁ vohariṁsu.

Evaṁ so tena iddhānubhāvena anulomapaṭilomaṁ chadevaloke eva saṁsarati.

Tena ca samayena Bārāṇasirañño vīsati itthisahassāni honti. Tāsu ekāpi puttaṁ na labhati. Amaccā rājānaṁ viññāpesuṁ "deva kulavaṁsānupālako putto icchitabbo, atraje avijjamāne khettajopi kulavaṁsadharo hotī"ti. Atha rājā "ṭhapetvā mahesiṁ avasesā itthiyo sattāhaṁ dhammanāṭakaṁ karothā"ti yathākāmaṁ bahi carāpesi, tathāpi puttaṁ nālattha. Puna amaccā āhaṁsu "mahārāja mahesī nāma puññena ca paññāya ca sabba-itthīnaṁ aggā, appeva nāma devo mahesiyā kucchimhi puttaṁ labheyyā"ti. Rājā mahesiyā etamatthaṁ ārocesi. Sā āha "mahārāja yā itthī sīlavatī saccavādinī, sā puttaṁ labheyya, hirottapparahitāya kuto putto"ti pāsādaṁ abhiruhitvā pañca sīlāni samādiyitvā punappunaṁ āvajjesi, sīlavatiyā rājadhītāya pañcasīlāni āvajjentiyā puttapatthanācitte uppannamatte sakkassa āsanaṁ saṁkampi.

Atha Sakko āvajjento etamatthaṁ viditvā "sīlavatiyā rājadhītāya puttavaraṁ demī"ti ākāsenāgantvā deviyā sammukhe ṭhito "kiṁ varesi devī"ti. Puttaṁ mahārājāti. "Dammi te devi puttaṁ, mā cintayī"ti vatvā devalokaṁ gantvā "atthi nu kho ettha khīṇāyuko"ti āvajjento "ayaṁ Mahāpadumo uparidevalokaṁ gantukāmo ca bhavissatī"ti ñatvā tassa vimānaṁ gantvā "tāta Mahāpaduma manussalokaṁ gacchāhī"ti yāci. So "mā evaṁ mahārāja bhaṇa, jegucchito[1] manussaloko"ti. Tāta tvaṁ manussaloke puññaṁ katvā idhūpapanno, tattheva ṭhatvā pāramiyo pūretabbā, gaccha tātāti. Dukkho mahārāja gabbhavāso, na sakkomi tattha vasituntі. "Tāta te gabbhavāso natthi, tathā hi tvaṁ kammamakāsi, yathā padumagabbheyeva nibbattissasi, gaccha tātā"ti punappunaṁ vuccamāno adhivāsesi.

So devalokā cavitvā Bārāṇasirañño uyyāne silāpaṭṭapokkharaṇiyaṁ padumagabbhe nibbatto. Tañca rattiṁ paccūsasamaye mahesī

1. Jeguccho (Sī, I)

supinantena vīsati-itthisahassaparivutā uyyānaṁ gantvā silāpaṭṭapokkharaṇiyaṁ padumagabbhe puttaṁ laddhā viya ahosi. Sā pabhātāya rattiyā sīlāni rakkhamānā tattha gantvā ekaṁ padumapupphaṁ addasa, taṁ neva tīre hoti na gambhīre. Saha dassaneneva cassā tattha puttasineho uppajji. Sā sayaṁ eva otaritvā taṁ pupphaṁ aggahesi, pupphe gahitamatteyeva pattāni vikasiṁsu. Tattha suvaṇṇapaṭimaṁ viya dārakaṁ addasa, disvāva "putto me laddho"ti saddaṁ nicchāresi. Mahājano sādhukārasahassāni pavattesi. Rañño ca pesesi. Rājā sutvā "kattha laddho"ti pucchitvā laddhokāsaṁ sutvā "uyyānañca pokkharaṇiyaṁ padumañca amhākaṁyeva, tasmā amhākaṁ khette jātattā khettajo nāmāyaṁ putto"ti vatvā nagaraṁ pavesetvā vīsatisahassa-itthiyo dhātikiccaṁ kāresi. Yā yā kumārassa ruciṁ ñatvā patthitaṁ patthitaṁ[1] khādanīyaṁ khādāpeti, sā sā sahassaṁ labhati. Sakalabārāṇasī calitā, sabbo jano kumārassa paṇṇākārasahassāni pesesi. Kumāro taṁ taṁ atinetvā "imaṁ khāda, imaṁ bhuñjā"ti vuccamāno bhojanena ubbāḷho ukkaṇṭhito hutvā gopuradvāraṁ gantvā lākhāguḷakena kīḷati.

Tadā aññataro Paccekabuddho Bārāṇasiṁ nissāya Isipatane vasati, so kālasseva vuṭṭhāya senāsanavattasarīraparikammamanasikārādīni sabbakiccāni katvā paṭisallānā vuṭṭhito "ajja kattha bhikkhaṁ gahessāmī"ti āvajjento kumārassa sampattiṁ disvā "esa pubbe kiṁ kammaṁ karī"ti vīmaṁsanto "mādisassa piṇḍapātaṁ datvā catasso patthanā patthesi, tattha tisso siddhā, ekā tāva na sijjhati, tassa upāyena ārammaṇaṁ dassemī"ti bhikkhācāravasena kumārassa santikaṁ agamāsi. Kumāro taṁ disvā "samaṇa mā idha āgacchi, ime hi tampi 'imaṁ khāda, imaṁ bhuñjā'ti vadeyyun"ti āha. So ekavacaneneva tato nivattitvā attano senāsanaṁ agamāsi. Kumāro parijanaṁ āha "ayaṁ samaṇo mayā vuttamattova nivatto, kuddho nu kho mamā"ti. So tehi "pabbajitā nāma na kodhaparāyaṇā honti, parena pasannamanena yaṁ dinnaṁ, tena yāpentī"ti vuccamānopi "duṭṭho[2] evarūpo

1. Paṇītaṁ paṇītaṁ (Sī)
2. Ruṭṭho evāyaṁ samaṇo (Sī), kuddho evāyaṁ samaṇo (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 72 piṭṭhe)

nāma samaṇo, khamāpessāmi nan"ti mātāpitūnaṁ ārocetvā hatthiṁ abhiruhitvā mahatā rājānubhāvena Isipatanaṁ gantvā migayūthaṁ disvā pucchi "kinnāmete"ti. Ete sāmi migā nāmāti. Etesaṁ "imaṁ khādatha, imaṁ bhuñjatha, imaṁ sāyathā"ti vatvā paṭijaggantā atthīti. Natthi sāmi, yattha tiṇodakaṁ sulabhaṁ tattha vasantīti.

Kumāro "yathā ime arakkhiyamānāva yattha icchanti, tattha vasanti, kadā nu kho ahampi evaṁ vaseyyan"ti etaṁ ārammaṇaṁ aggahesi. Paccekabuddhopi tassa āgamanaṁ ñatvā senāsanamaggañca caṅkamanañca sammajjitvā maṭṭhaṁ katvā ekadvattikkhattuṁ caṅkamitvā padanikkhepaṁ dassetvā divāvihārokāsañca paṇṇasālañca sammajjitvā maṭṭhaṁ katvā pavisanapadanikkhepaṁ dassetvā nikkhamanapadanikkhepaṁ adassetvā aññatra agamāsi. Kumāro tattha gantvā taṁ padesaṁ sammajjitvā maṭṭhakataṁ disvā "vasati maññe ettha so Paccekabuddho"ti parijanena bhāsitaṁ sutvā āha "pātopi so samaṇo dussati, idāni hatthi-assādīhi attano okāsaṁ akkantaṁ disvā suṭṭhutaraṁ dusseyya, idheva tumhe tiṭṭhathā"ti hatthikkhandhā oruyha ekakova senāsanaṁ paviṭṭho vattasīsena susammaṭṭhokāse padanikkhepaṁ disvā "so dānāyaṁ samaṇo ettha caṅkamanto na vaṇijjādikammaṁ[1] cintesi, addhāyaṁ attano hitameva cintesi maññe"ti pasannamānaso caṅkammaṁ abhiruhitvā dūrīkataputhuvitakko gantvā pāsāṇaphalake nisīditvā sañjāta-ekaggo[2] hutvā paṇṇasālaṁ pavisitvā vipassanto paccekabodhiñāṇaṁ adhigantvā purimanayeneva purohitena kammaṭṭhānaṁ pucchito gaganatale nisinno imaṁ gāthamabhāsi.

Tattha **migo**ti dve migā eṇīmigo[3] ca pasadamigo ca. Apica sabbesaṁ āraññikānaṁ catuppadānaṁ etaṁ adhivacanaṁ. Idha pana pasadamigo adhippetoti vadanti. **Araññamhī**ti gāmañca gāmūpacārañca ṭhapetvā avasesaṁ araññaṁ, idha pana uyyānaṁ adhippetaṁ, tasmā "uyyānamhī"ti vuttaṁ hoti. **Yathā**ti paṭibhāge. **Abaddho**ti rajjubandhanādīhi abaddho, etena vissatthacariyaṁ dīpeti. **Yenicchakaṁ gacchati gocarāyā**ti yena yena disābhāgena gantumicchati, tena tena disābhāgena gocarāya gacchati. Vuttampi cetaṁ Bhagavatā—

1. Na vejjādikammaṁ (I, Ka)
2. Sañjātapītipāmojjo ekako (Sī, I)
3. Tiṇamigo (Sī, I)

"Seyyathāpi bhikkhave āraññako migo arañña pavane caramāno vissattho gacchati, vissattho tiṭṭhati, vissattho nisīdati, vissattho seyyaṁ kappeti. Taṁ kissa hetu, anāpāthagato bhikkhave luddassa, evameva kho bhikkhave bhikkhu vivicceva kāmehi -pa- paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharati. Ayaṁ vuccati bhikkhave bhikkhu antamakāsi māraṁ apadaṁ, vadhitvā māracakkhuṁ adassanaṁ gato pāpimato"ti[1] vitthāro.

Seritanti sacchandavuttitaṁ aparāyattataṁ[2] vā. Idaṁ vuttaṁ hoti—yathā migo araññamhi abaddho yenicchakaṁ gacchati gocarāya, tathā kadā nu kho ahampi taṇhābandhanaṁ chinditvā evaṁ gaccheyyanti. **Viññū** paṇḍito naro seritaṁ pekkhamāno eko careti.

Migo-araññagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

96. **Āmantanā hotī**ti kā uppatti? Bārāṇasirañño kira mahā-upaṭṭhānasamaye amaccā upasaṅkamiṁsu. Tesu eko amacco "deva sotabbaṁ atthī"ti ekamantaṁ gamanaṁ yāci, so uṭṭhāyāsanā agamāsi. Puna eko mahā-upaṭṭhāne nisinnaṁ yāci, eko hatthikkhandhe nisinnaṁ, eko assapiṭṭhiyaṁ nisinnaṁ, eko suvaṇṇarathe nisinnaṁ, eko sivikāya nisīditvā uyyānaṁ gacchantaṁ yāci. Rājā tato orohitvā agamāsi. Aparo janapadacārikaṁ gacchantaṁ yāci, tassapi vacanaṁ sutvā hatthikkhandhato oruyha ekamantaṁ agamāsi. Evaṁ so tehi nibbinno hutvā pabbaji. Amaccā issariyena vaḍḍhanti. Tesu eko gantvā rājānaṁ āha "asukaṁ nāma mahārāja janapadaṁ mayhaṁ dehī"ti. Rājā taṁ "itthannāmo bhuñjatī"ti bhaṇati. So rañño vacanaṁ anādiyitvā "gacchāmahaṁ taṁ janapadaṁ gahetvā bhuñjāmī"ti tattha gantvā kalahaṁ katvā puna ubhopi rañño santikaṁ āgantvā aññamaññassa dosaṁ ārocenti[3]. Rājā "na sakkā ime tosetun"ti tesaṁ lobhe ādīnavaṁ disvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchākāsi. So purimanayena imaṁ udānaṁ abhāsi.

---

1. Ma 1. 231; Khu 8. 243 piṭṭhesu. 2. Aparāyattakataṁ (Sī), aparāyattakaṁ (I)
3. Āropenti (Sī)

Tassattho—sahāyamajjhe ṭhitassa divāseyyasaṅkhāte **vāse** ca mahā-upaṭṭhānasaṅkhāte **ṭhāne** ca uyyānagamanasaṅkhāte **gamane** ca janapadacārikasaṅkhātāya **cārikāya** ca "idaṁ me suṇa, idaṁ me dehī"ti-ādinā nayena tathā tathā āmantanā hoti, tasmā ahaṁ tattha nibbijjitvā[1] yāyaṁ ariyajanasevitā anekānisaṁsā ekantasukhā, evaṁ santepi lobhābhibhūtehi sabbakāpurisehi anabhipatthitā pabbajjā, taṁ **anabhijjhitaṁ** paresaṁ avasavattanena bhabbapuggalavasena[2] **seritañca pekkhamāno** vipassanaṁ ārabhitvā anukkamena paccekabodhiṁ adhigatosmi. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Āmantanāgāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

97. **Khiḍḍāratī**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira Ekaputtakabrahmadatto nāma rājā ahosi. So tassa ekaputtako piyo ahosi manāpo pāṇasamo, rājā sabba-iriyāpathesu puttakaṁ gahetvāva vattati. So ekadivasaṁ uyyānaṁ gacchanto taṁ ṭhapetvā gato, kumāropi taṁ divasaṁyeva uppannena byādhinā mato. Amaccā "puttasinehena rañño hadayampi phaleyyā"ti anārocetvāva naṁ jhāpesuṁ. Rājā uyyāne surāmadena matto puttaṁ neva sarati, tathā dutiyadivasepi nhānabhojanavelāsu. Atha bhuttāvī nisinno saritvā "puttaṁ me ānethā"ti āha. Tassa anurūpena vidhānena taṁ pavattiṁ ārocesuṁ. Tato sokābhibhūto nisinno evaṁ yoniso manasākāsi "imasmiṁ sati idaṁ hoti, imassuppādā idaṁ uppajjatī"ti. Evaṁ anukkamena anulomapaṭilomaṁ paṭiccasamuppādaṁ sammasanto paccekasambodhiṁ sacchākāsi. Sesaṁ saṁsaggagāthāvaṇṇanāyaṁ vuttasadisameva ṭhapetvā gāthāyatthavaṇṇanaṁ.

Atthavaṇṇanā pana—**khiḍḍā**ti kīḷanā. Sā duvidhā hoti kāyikā ca vācasikā ca. Tattha kāyikā nāma hatthīhipi kīḷanti, assehipi rathehipi dhanūhipi tharūhipīti evamādi. Vācasikā nāma gītaṁ silokabhaṇanaṁ mukhabheri-ālambarabherīti evamādi. **Ratī**ti pañcakāmaguṇarati. **Vipulan**ti yāva aṭṭhimiñjaṁ āhacca ṭhānena sakalattabhāvabyāpakaṁ. Sesaṁ

1. Nibbinditvā (Ka) 2. Dhammapuggalavasena (Sī), aggapuggalavasena (I)

pākaṭameva. Anusandhiyojanāpi cettha saṁsaggagāthāya vuttanayeneva veditabbā, tato parañca sabbaṁ.

Khiḍḍāratigāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

98. **Cātuddiso**ti kā uppatti? Pubbe kira Kassapassa Bhagavato sāsane pañca paccekabodhisattā pabbajitvā vīsati vassasahassāni gatapaccāgatavattaṁ pūretvā devaloke nibbattā. Tato cavitvā tesaṁ jeṭṭhako Bārāṇasirājā ahosi, sesā pākatikarājāno. Te cattāropi kammaṭṭhānaṁ uggaṇhitvā rajjaṁ pahāya pabbajitvā anukkamena Paccekabuddhā hutvā Nandamūlakapabbhāre vasantā ekadivasaṁ samāpattito vuṭṭhāya vaṁsakkaḷīragāthāyaṁ vuttanayeneva attano kammañca sahāyañca āvajjetvā ñatvā Bārāṇasirañño upāyena ārammaṇaṁ dassetuṁ okāsaṁ gavesanti. So ca rājā tikkhattuṁ rattiyā ubbijjati, bhīto vissaraṁ karoti, mahātale[1] dhāvati. Purohitena kālasseva vuṭṭhāya sukhaseyyaṁ pucchitopi "kuto me ācariya sukhan"ti sabbaṁ taṁ pavattiṁ ārocesi. Purohitopi "ayaṁ rogo na sakkā yena kenaci uddhaṁ virecanādinā bhesajjakammena vinetuṁ, mayhaṁ pana khādanūpāyo uppanno"ti cintetvā "rajjahānijīvitantarāyādīnaṁ pubbanimittaṁ etaṁ mahārājā"ti rājānaṁ suṭṭhutaraṁ ubbejetvā "tassa vūpasamanatthaṁ ettake ca ettake ca hatthi-assarathādayo hiraññasuvaṇṇañca dakkhiṇaṁ datvā yañño yajitabbo"ti yaññayajane samādapesi.

Tato Paccekabuddhā anekāni pāṇasahassāni yaññatthāya sampiṇḍiyamānāni disvā "etasmiṁ kamme kate dubbodhaneyyo bhavissati, handa naṁ paṭikacceva gantvā pekkhāmā"ti vaṁsakkaḷīragāthāyaṁ vuttanayena āgantvā piṇḍāya caramānā rājaṅgaṇe paṭipāṭiyā agamaṁsu. Rājā sīhapañjare ṭhito rājaṅgaṇaṁ olokayamāno te addakkhi, saha dassaneneva cassa sineho uppajji. Tato te pakkosāpetvā ākāsatale paññattāsane nisīdāpetvā sakkaccaṁ bhojetvā katabhattakicce "ke tumhe"ti pucchi. Mayaṁ mahārāja cātuddisā nāmāti. Bhante cātuddisāti imassa ko atthoti. Catūsu disāsu

---

1. Mahāpathaṁ (I)

katthaci kutoci bhayaṁ vā cittutrāso vā amhākaṁ natthi mahārājāti. Bhante tumhākaṁ taṁ bhayaṁ kiṁkāraṇā na hotīti. "Mayaṁ mahārāja mettaṁ bhāvema, karuṇaṁ bhāvema, muditaṁ bhāvema, upekkhaṁ bhāvema. Tena no taṁ bhayaṁ na hotī"ti vatvā uṭṭhāyāsanā attano vasanaṭṭhānaṁ agamaṁsu.

Tato rājā cintesi "ime samaṇā 'mettādibhāvanāya bhayaṁ na hotī'ti bhaṇanti, brāhmaṇā pana anekasahassapāṇavadhaṁ vaṇṇayanti, kesaṁ nu kho vacanaṁ saccan"ti. Athassa etadahosi "samaṇā suddhena asuddhaṁ dhovanti, brāhmaṇā pana asuddhena asuddhaṁ. Na sakkā kho pana asuddhena asuddhaṁ dhovituṁ, pabbajitānaṁ eva vacanaṁ saccan"ti. So "sabbe sattā sukhitā hontū"ti-ādinā nayena mettādayo cattāropi brahmavihāre bhāvetvā hitapharaṇena cittena amacce āṇāpesi "sabbe pāṇe muñcatha, sītāni pānīyāni pivantu, haritāni tiṇāni khādantu, sīto ca vāto tesaṁ upavāyatū"ti. Te tathā akaṁsu.

Tato rājā "kalyāṇamittānaṁ vacanena pāpakammato muttomhī"ti tattheva nisinno vipassitvā paccekabodhiṁ sacchākāsi. Amaccehi ca bhojanavelāyaṁ "bhuñja mahārāja kālo"ti vutte "nāhaṁ rājā"ti purimanayeneva sabbaṁ vatvā imaṁ udānabyākaraṇagāthaṁ abhāsi.

Tattha **cātuddiso**ti catūsu disāsu yathāsukhavihārī, "ekaṁ disaṁ pharitvā viharatī"ti-ādinā vā nayena brahmavihārabhāvanāya pharitā catasso disā assa santīti cātuddiso. Tāsu catūsu disāsu katthaci satte vā saṅkhāre vā bhayena na paṭihanatīti **appaṭigho. Santussamāno**ti dvādasavidhassa santosassa vasena santussako ca. **Itarītarenā**ti uccāvacena paccayena. **Parissayānaṁ sahitā achambhī**ti ettha parissayanti kāyacittāni, parihāpenti vā tesaṁ sampattiṁ, tāni vā paṭicca sayantīti parissayā, bāhirānaṁ sīhabyagghādīnaṁ abbhantarānañca kāmacchandādīnaṁ kāyacittupaddavānaṁ etaṁ adhivacanaṁ. Te parissaye adhivāsanakhantiyā ca vīriyādīhi dhammehi ca sahatīti parissayānaṁ sahitā. Thaddhabhāvakarabhayābhāvena achambhī. Kiṁ vuttaṁ hoti? Yathā te cattāro samaṇā, evaṁ itarītarena paccayena santussamāno ettha paṭipattipadaṭṭhāne santose ṭhito catūsu disāsu mettādibhāvanāya cātuddiso,

sattasaṅkhāresu paṭihananabhayābhāvena appaṭigho ca hoti. So cātuddisattā vuttappakārānaṁ parissayānaṁ sahitā, appaṭighattā achambhī ca hotīti evaṁ paṭipattiguṇaṁ disvā yoniso paṭipajjitvā paccekabodhiṁ adhigatomhīti. Atha vā te samaṇā viya santussamāno itarītarena vuttanayena cātuddiso hotīti ñatvā evaṁ cātuddisabhāvaṁ patthayanto yoniso paṭipajjitvā adhigatomhi. Tasmā aññopi īdisaṁ ṭhānaṁ patthayanto cātuddisatāya parissayānaṁ sahitā appaṭighatāya ca achambhī hutvā eko care khaggavisāṇakappoti. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Cātuddisagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

99. **Dussaṅgahā**ti kā uppatti? Bārāṇasirañño kira aggamahesī kālamakāsi. Tato vītivattesu sokadivasesu ekadivasaṁ amaccā "rājūnaṁ nāma tesu tesu kiccesu aggamahesī avassaṁ icchitabbā, sādhu devo aññampi deviṁ ānetū"ti yāciṁsu. Rājā "tena hi bhaṇe jānāthā"ti āha. Te pariyesantā sāmantarajje rājā mato, tassa devī rajjaṁ anusāsati, sā ca gabbhinī ahosi, amaccā "ayaṁ rañño anurūpā"ti ñatvā taṁ yāciṁsu. Sā "gabbhinī nāma manussānaṁ amanāpā hoti. Sace āgametha, yāva vijāyāmi, evaṁ sādhu. No ce, aññaṁ pariyesathā"ti āha. Te raññopi etamatthaṁ ārocesuṁ. Rājā "gabbhinīpi hotu, ānethā"ti āha. Te ānesuṁ. Rājā taṁ abhisiñcitvā sabbaṁ mahesiyā bhogaṁ adāsi, tassā parijanānañca nānāvidhehi paṇṇākārehi saṅgaṇhāti. Sā kālena puttaṁ vijāyi. Rājā taṁ attano puttaṁ viya sabbiriyāpathesu aṅke ca ure ca katvā viharati. Tadā deviyā parijanā cintesuṁ "rājā ativiya saṅgaṇhāti, kumāre ativissāsaṁ karoti[1], handa naṁ paribhindissāmā"ti.

Tato kumāraṁ āhaṁsu "tvaṁ tāta amhākaṁ rañño putto, na imassa rañño putto. Mā ettha vissāsaṁ āpajjī"ti. Atha kumāro "ehi puttā"ti raññā vuccamānopi hatthena ākaḍḍhiyamānopi

---

1. Saṅgaṇhāti kumāraṁ, avissāsaniyāni rājahadayāni (Sī), saṅgaṇhāti kumāraṁ, ativissāsaniyāni rājahadayāni (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 79 piṭṭhe.)

pubbe viya rājānaṁ na allīyati. Rājā "kiṁ kāraṇan"ti vīmaṁsanto taṁ pavattiṁ ñatvā "ete mayā saṅgahitāpi paṭikkūlavuttino evā"ti nibbijjitvā rajjaṁ pahāya pabbajito. "Rājā pabbajito"ti amaccaparijanāpi bahū pabbajiṁsu. Saparijano rājā pabbajitopi manussā paṇīte paccaye upanenti, rājā paṇīte paccaye yathāvuḍḍhuṁ dāpesi. Tattha ye sundaraṁ labhanti, te tussanti. Itare ujjhāyanti "mayaṁ pariveṇādīni sammajjantā sabbakiccāni karonti, lūkhabhattaṁ jiṇṇavatthañca labhāmā"ti. So tampi ñatvā "ime yathāvuḍḍhaṁ dīyamānāpi ujjhāyanti, aho dussaṅgahā parisā"ti pattacīvaramādāya ekova araññaṁ pavisitvā vipassanaṁ ārabhitvā paccekabodhiṁ sacchākāsi. Tattha āgatehi ca kammaṭṭhānaṁ pucchito imaṁ gāthamabhāsi. Sā atthato pākaṭā eva. Ayaṁ pana yojanā—dussaṅgahā pabbajitāpi eke, ye asantosābhibhūtā, tathāvidhā eva ca atho gahaṭṭhā gharamāvasantā. Etāhaṁ dussaṅgahabhāvaṁ jigucchanto vipassanaṁ ārabhitvā adhigatoti. Sesaṁ purimanayeneva veditabbanti.

Dussaṅgahagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

100. **Oropayitvā**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira Cātumāsikabrahmadatto nāma rājā gimhānaṁ paṭhame māse uyyānaṁ gato. Tattha ramaṇīye bhūmibhāge nīlaghanapattasañchannaṁ koviḷārarukkhaṁ disvā "koviḷāramūle mama sayanaṁ paññāpethā"ti vatvā uyyāne kīḷitvā sāyanhasamayaṁ tattha seyyaṁ kappesi. Puna gimhānaṁ majjhime māse uyyānaṁ gato, tadā koviḷāro pupphito hoti, tadāpi tatheva akāsi. Punapi gimhānaṁ pacchime māse gato, tadā koviḷāro sañchinnapatto[1] sukkharukkho viya hoti, tadāpi rājā adisvāva taṁ rukkhaṁ pubbaparicayena tattheva seyyaṁ āṇāpesi. Amaccā jānantāpi rañño āṇattiyā tattha sayanaṁ paññāpesuṁ. So uyyāne kīḷitvā sāyanhasamaye tattha seyyaṁ kappento taṁ rukkhaṁ disvā "are ayaṁ pubbe sañchannapatto maṇimayo viya abhirūpadassano ahosi, tato maṇivaṇṇasākhantare ṭhapitapavāḷaṅkurasadisehi

1. Saṁsīnapatto (Sī)

pupphehi sassirikadassano ahosi, muttajālasadisavālikākiṇṇo cassa heṭṭhābhūmibhāgo bandhanā pavuttapupphasañchanno rattakambalasanthato viya ahosi, so nāmajja sukkharukkho viya sākhāmattāvaseso ṭhito, aho jarāya upahato koviḷāro"ti cintetvā "anupādiṇṇampi tāya jarāya haññati, kimaṅgaṁ pana upādiṇṇan"ti aniccasaññaṁ paṭilabhi. Tadanusāreneva sabbasaṅkhāre dukkhato anattato ca vipassantova "aho vatāhampi sañchinnapatto koviḷāro viya apagatagihibyañjano bhaveyyan"ti patthayamāno anupubbena tasmiṁ sayanatale dakkhiṇena passena nipannoyeva vipassitvā paccekabodhiṁ sacchākāsi. Tato gamanakāle amaccehi "kālo deva gantun"ti vutte "nāhaṁ rājā"ti-ādīni vatvā purimanayeneva imaṁ gāthamabhāsi.

Tattha **oropayitvā**ti apanetvā. **Gihibyañjanānī**ti kesamassu-odātavatthālaṅkāramālāgandhavilepanaputtadāradāsidāsādīni. Etāni gihibhāvaṁ byañjayanti, tasmā "gihibyañjanānī"ti vuccanti. **Sañchinnapatto**ti patitapatto. **Chetvānā**ti maggañāṇena chinditvā. **Vīro**ti maggavīriyena samannāgato. **Gihibandhanānī**ti kāmabandhanāni. Kāmā hi gihīnaṁ bandhanāni. Ayaṁ tāva padattho. Ayaṁ pana adhippāyo—"aho vatāhampi oropayitvā gihibyañjanāni sañchinnapatto yathā koviḷāro bhaveyyan"ti evaṁ cintayamāno vipassanaṁ ārabhitvā adhigatoti. Sesaṁ purimanayeneva veditabbanti.

Koviḷāragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggo niṭṭhito.

101-2. **Sace labhethā**ti kā uppatti? Pubbe kira Kassapassa Bhagavato sāsane dve paccekabodhisattā pabbajitvā vīsati vassasahassāni gatapaccāgatavattaṁ pūretvā devaloke uppannā, tato cavitvā tesaṁ jeṭṭhako Bārāṇasirañño putto, kaniṭṭho purohitassa putto ahosi. Te ekadivasaṁyeva paṭisandhiṁ gahetvā ekadivasameva mātu kucchito nikkhamitvā sahapaṁsukīḷakā sahāyakā ahesuṁ. Purohitaputto paññavā ahosi, so rājaputtaṁ āha "samma tvaṁ

tava pituno accayena rajjaṁ labhissasi, ahaṁ purohitaṭṭhānaṁ, susikkhitena ca rajjaṁ anusāsituṁ sakkā, ehi sippaṁ uggaṇhissāmā"ti. Tato ubhopi yaññopacitā[1] hutvā gāmanigamādīsu bhikkhaṁ caramānā paccantajanapadagāmaṁ gatā. Tañca gāmaṁ pañca Paccekabuddhā bhikkhācāravelāya pavisiṁsu. Tattha manussā Paccekabuddhe disvā ussāhajātā āsanāni paññāpetvā paṇītaṁ khādanīyaṁ vā bhojanīyaṁ vā upanāmetvā pūjenti. Tesaṁ etadahosi "amhehi sadisā uccākulikā nāma natthi, api ca panime manussā yadi icchanti, amhākaṁ bhikkhaṁ denti, yadi nicchanti, na denti, imesaṁ pana pabbajitānaṁ evarūpaṁ sakkāraṁ karonti, addhā ete kiñci sippaṁ jānanti, handa nesaṁ santike sippaṁ uggaṇhāmā"ti. Te manussesu paṭikkantesu okāsaṁ labhitvā "yaṁ bhante tumhe sippaṁ jānātha, taṁ amhehi sikkhāpethā"ti yāciṁsu. Paccekabuddhā "na sakkā apabbajitena sikkhitun"ti āhaṁsu. Te pabbajjaṁ yācitvā pabbajiṁsu. Tato nesaṁ Paccekabuddhā "evaṁ vo nivāsetabbaṁ, evaṁ pārupitabban"ti-ādinā nayena ābhisamācārikaṁ ācikkhitvā "imassa sippassa ekībhāvābhirati nipphatti, tasmā ekeneva nisīditabbaṁ, ekena caṅkamitabbaṁ, ekena ṭhātabbaṁ, ekena sayitabban"ti pāṭiyekkaṁ paṇṇasālaṁ adaṁsu, tato te attano attano paṇṇasālaṁ pavisitvā nisīdiṁsu. Purohitaputto nisinnakālato pabhuti cittasamādhānaṁ laddhā jhānaṁ paṭilabhi. Rājaputto muhutteneva ukkaṇṭhito tassa santikaṁ āgato. So taṁ disvā "kiṁ sammā"ti pucchi. "Ukkaṇṭhitomhī"ti āha. Tena hi idha nisīdāti. So tattha muhuttaṁ nisīditvā āha "imassa kira samma sippassa ekībhāvābhirati nipphattī"ti. Purohitaputto "evaṁ samma, tena hi tvaṁ attano nisinnokāsaṁ eva gaccha uggaṇhissāmi imassa sippassa nipphattin"ti āha. So gantvā punapi muhuttakeneva ukkaṇṭhito purimanayeneva tikkhattuṁ āgato.

Tato naṁ purohitaputto tatheva uyyojetvā tasmiṁ gate cintesi "ayaṁ attano ca kammaṁ hāpeti mama ca, idhābhikkhaṇaṁ āgacchatī"ti. So paṇṇasālato nikkhamma araññaṁ paviṭṭho. Itaro attano paṇṇasālāyeva nisinno punapi muhuttakeneva ukkaṇṭhito tassa

1. Yaññopavītakaṇṭhā (Sī), yaññopavītā (I), pubbopacitakammā (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 81 piṭṭhe.)

santikaṁ āgantvā ito cito ca maggantopi[1] taṁ adisvā cintesi "yo gahaṭṭhakāle paṇṇākāraṁ ādāya āgatopi maṁ daṭṭhuṁ na labhati, so dāni mayi āgate dassanampi adātukāmo apakkami, aho are citta na lajjasi, yaṁ maṁ catukkhattuṁ idhānesi, na so dāni te vase vattissāmi, aññadatthu taṁyeva mama vase vattāpessāmī"ti attano senāsanaṁ pavisitvā vipassanaṁ ārabhitvā paccekabodhiṁ sacchikatvā ākāsena Nandamūlakapabbhāraṁ agamāsi. Itaropi araññaṁ pavisitvā vipassanaṁ ārabhitvā paccekabodhiṁ sacchikatvā tattheva agamāsi. Te ubhopi manosilātale nisīditvā pāṭiyekkaṁ pāṭiyekkaṁ imā udānagāthāyo abhāsiṁsu.

Tattha **nipakan**ti pakatinipakaṁ[2] paṇḍitaṁ kasiṇaparikammādikusalaṁ. **Sādhuvihārin**ti appanāvihārena vā upacārena vā samannāgataṁ. **Dhīran**ti dhitisampannaṁ. Tattha nipakattena dhitisampadā vuttā. Idha pana dhitisampannamevāti attho. Dhiti nāma asithilaparakkamatā, "kāmaṁ taco ca nhāru cā"ti[3] evaṁ pavattavīriyassetaṁ adhivacanaṁ. Apica dhikkatapāpoti[4]pi dhīro. **Rājāva raṭṭhaṁ vijitaṁ pahāyā**ti yathā pakatirājā "vijitaṁ raṭṭhaṁ anatthāvahan"ti ñatvā rajjaṁ pahāya eko carati, evaṁ bālasahāyaṁ pahāya eko care. Atha vā **rājāva raṭṭhan**ti yathā Sutasomo rājā raṭṭhaṁ vijitaṁ pahāya eko cari, yathā ca Mahājanako rājā, evaṁ eko carīti ayampi tassa attho. Sesaṁ vuttānusārena sakkā jānitunti na vitthāritanti.

Sahāyagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

103. **Addhā pasaṁsāmā**ti imissā gāthāya yāva ākāsatale paññattāsane Paccekabuddhānaṁ nisajjā, tāva cātuddisagāthāya uppattisadisā eva uppatti. Ayaṁ pana viseso—yathā so rājā rattiyā tikkhattuṁ ubbijji, na tathā ayaṁ, nevassa yañño paccupaṭṭhito ahosi. So ākāsatale paññattesu āsanesu Paccekabuddhe nisīdāpetvā "ke tumhe"ti pucchi. Mayaṁ mahārāja anavajjabhojino nāmāti.

---

1. Caṅkamantopi (I, Ka)
2. Pakatinipuṇaṁ (Sī)
3. Ma 2. 146; Aṁ 1. 52; Khu 7. 379 piṭṭhesu.
4. Vikkhittapāpoti (Ka)

Bhante anavajjabhojinoti imassa ko atthoti. Sundaraṁ vā asundaraṁ vā laddhā nibbikārā bhuñjāma mahārājāti. Taṁ sutvā rañño etadahosi “yannūnāhaṁ ime upaparikkheyyaṁ ‘edisā vā no vā’ti”. Taṁ divasaṁ kaṇājakena bilaṅgadutiyena parivisi. Taṁ Paccekabuddhā amataṁ viya nibbikārā bhuñjiṁsu. Rājā “ime paṭiññātattā ekadivasaṁ nibbikārā honti, puna sve jānissāmī”ti svātanāya nimantesi. Dutiyadivasepi tathevākāsi. Tepi tatheva paribhuñjiṁsu. Atha rājā “sundaraṁ datvā vīmaṁsissāmī”ti punapi nimantetvā dve divase mahāsakkāraṁ katvā paṇītena ativicitrena khādanīyena bhojanīyena parivisi, tepi tatheva nibbikārā paribhuñjitvā rañño maṅgalaṁ vatvā pakkamiṁsu, rājā acirapakkantesu tesu “anavajjabhojino ete, aho vatāhampi anavajjabhojī bhaveyyan”ti cintetvā mahārajjaṁ pahāya pabbajjaṁ samādāya vipassanaṁ ārabhitvā Paccekabuddho hutvā Mañjūsakarukkhamūle Paccekabuddhānaṁ majjhe attano ārammaṇaṁ vibhāvento imaṁ gāthamabhāsi. Sā padatthato uttānameva. Kevalaṁ pana **sahāyasampadan**ti ettha asekhehi sīlādikkhandhehi sampannā sahāyā eva sahāyasampadāti veditabbā.

Ayaṁ panettha yojanā—yā ayaṁ vuttā sahāyasampadā, taṁ sahāyasampadaṁ **addhā pasaṁsāma,** ekaṁseneva thomemāti vuttaṁ hoti. Kathaṁ? **Seṭṭhā samā sevitabbā sahāyā**ti. Kasmā? Attano sīlādīhi seṭṭhe sevamānassa sīlādayo dhammā anuppannā uppajjanti, uppannā ca vuddhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ pāpuṇanti. Same sevamānassa aññamaññaṁ sādhāraṇena kukkuccassa vinodanena ca laddhā na parihāyanti. Ete pana sahāyake seṭṭhe ca same ca aladdhā kuhanādimicchājīvaṁ pahāya dhammena samena uppannaṁ bhojanaṁ bhuñjanto tattha ca paṭighānunayaṁ anuppādento anavajjabhojī hutvā atthakāmo kulaputto eko care khaggavisāṇakappo. Ahampi evaṁ caranto imaṁ sampattiṁ adhigatomhīti.

Addhāpasaṁsāgāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

104. **Disvā suvaṇṇassā**ti kā uppatti? Aññataro kira Bārāṇasiyaṁ rājā gimhasamaye divāseyyaṁ upagato ahosi, santike

cassa vaṇṇadāsī gosītacandanaṁ pisati. Tassā ekabāhāya ekaṁ suvaṇṇavalayaṁ, ekabāhāya dve. Tāni saṁghaṭṭenti, itaraṁ na saṁghaṭṭati. Rājā taṁ disvā "evameva gaṇavāse saṁghaṭṭanā, ekavāse asaṁghaṭṭanā"ti cintetvā punappunaṁ dāsiṁ olokesi. Tena ca samayena sabbālaṅkāravibhūsitā devī taṁ bījayantī ṭhitā hoti, sā "vaṇṇadāsiyā paṭibaddhacitto maññe rājā"ti cintetvā taṁ dāsiṁ uṭṭhāpetvā sayameva pisitumāraddhā. Athassā ca ubhosu bāhāsu aneke suvaṇṇavalayā, te saṁghaṭṭayantā mahāsaddaṁ janayiṁsu. Rājā atisuṭṭhutaraṁ nibbindo dakkhiṇapassena nipannoyeva vipassanaṁ ārabhitvā paccekabodhiṁ sacchākāsi. Taṁ anuttarasukhena sukhitaṁ nipannaṁ candanahatthā devī upasaṅkamitvā ālimpāmi mahārājā"ti āha. So "apehi, mā ālimpāhī"ti āha. Sā kissa mahārājāti. So nāhaṁ rājāti. Evametesaṁ kathāsallāpaṁ sutvā amaccā upasaṅkamiṁsu, tehipi mahārājavādena ālapito "nāhaṁ bhaṇe rājā"ti āha. Sesaṁ paṭhamagāthāya vuttasadisameva.

Ayaṁ pana gāthāvaṇṇanā—tattha **disvā**ti oloketvā. **Suvaṇṇassā**ti kañcanassa. "Valayānī"ti pāṭhaseso. Sāvasesapadattho hi ayaṁ attho. **Pabhassarānī**ti pabhāsanasīlāni, jutimantānīti vuttaṁ hoti. Sesaṁ uttānapadatthameva. Ayaṁ pana yojanā—disvā bhujasmiṁ suvaṇṇassa valayāni "gaṇavāse sati saṁghaṭṭanā, ekavāse asaṁghaṭṭanā"ti evaṁ cintetvā vipassanaṁ ārabhitvā adhigatomhīti. Sesaṁ suviññeyyamevāti.

Suvaṇṇavalayagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

105. **Evaṁ dutiyenā**ti kā uppatti? Aññataro kira Bārāṇasirājā daharova pabbajitukāmo amacce āṇāpesi "deviṁ gahetvā rajjaṁ pariharatha, ahaṁ pabbajissāmī"ti. Amaccā "mahārāja arājakaṁ rajjaṁ amhehi na sakkā rakkhituṁ, sāmantarājāno āgamma vilumpissanti, yāva ekopi putto uppajjati, tāva āgamehī"ti saññāpesuṁ. Muducitto rājā adhivāsesi. Atha devī gabbhaṁ gaṇhi. Rājā puna te āṇāpesi "devī gabbhinī, puttaṁ jātaṁ rajje abhisiñcitvā rajjaṁ pariharatha, ahaṁ pabbajissāmī"ti.

Amaccā “dujjānaṁ mahārāja etaṁ, yaṁ devī puttaṁ vā vijāyissati, dhītaraṁ vāti, tāva vijāyanakālaṁ āgamehī”ti punapi rājānaṁ saññāpesuṁ. Atha sā puttaṁ vijāyi. Tadāpi rājā tatheva amacce āṇāpesi, amaccā punapi rājānaṁ “āgamehi mahārāja yāva paṭibalo hotī”ti bahūhi kāraṇehi saññāpesuṁ. Tato kumāre paṭibale jāte amacce sannipātāpetvā “paṭibalo dāni ayaṁ, taṁ rajje abhisiñcitvā paṭipajjathā”ti amaccānaṁ okāsaṁ adatvā antarāpaṇato kāsāyavatthādayo sabbaparikkhāre āharāpetvā antepure eva pabbajitvā mahājanako viya nikkhamitvā gato, sabbaparijano nānappakāraṁ paridevamāno rājānaṁ anubandhi. So rājā yāva attano rajjasīmā, tāva gantvā kattaradaṇḍena lekhaṁ ākaḍḍhitvā “ayaṁ lekhā nātikkamitabbā”ti āha. Mahājano lekhāya sīsaṁ katvā bhūmiyaṁ nipanno paridevamāno “tuyhaṁ dāni tāta rañño āṇā kiṁ karissatī”ti kumāraṁ lekhaṁ atikkamāpesi. Kumāro “tāta tātā”ti dhāvitvā rājānaṁ sampāpuṇi. Rājā kumāraṁ disvā “etaṁ mahājanaṁ pariharanto rajjaṁ kāresiṁ, kiṁ dāni ekaṁ dārakaṁ pariharituṁ na sakkhissan”ti kumāraṁ gahetvā araññaṁ paviṭṭho tattha pubbapaccekabuddhehi vasitapaṇṇasālaṁ disvā vāsaṁ kappesi saddhiṁ puttena.

Tato kumāro varasayanādīsu kataparicayo tiṇasanthārake vā rajjumañcake vā[1] sayamāno rodati. Sītavātādīhi phuṭṭho samāno “sītaṁ tāta, uṇhaṁ tāta, makasā tāta ḍaṁsanti. Chātomhi tāta, pipāsitomhi tātā”ti vadati. Rājā taṁ saññāpentoyeva rattiṁ vītināmesi. Divāpissa piṇḍāya caritvā bhattaṁ upanāmesi, kumāro missakabhattaṁ kaṅguvarakamuggādibahulaṁ acchādentampi taṁ jighacchāvasena bhuñjamāno katipāhaccayena uṇhe ṭhapitapadumaṁ viya milāyi. Rājā pana paṭisaṅkhānabalena nibbikāro bhuñjati. Tato so kumāraṁ saññāpento āha “nagare tāta paṇītāhāro labbhati, tattha gacchāmā”ti. Kumāro āma tātāti. Tato naṁ purakkhatvā āgatamaggeneva nivatti. Kumāramātāpi devī “na dāni rājā kumāraṁ gaṇhitvā araññe ciraṁ vasissati, katipāheneva nivattissatī”ti cintetvā

---

1. Thaṇḍilale vā (Ka)

raññā kattaradaṇḍena likhitaṭṭhāneyeva vatiṁ[1] kārāpetvā vāsaṁ kappesi. Rājā tassā vatiyā avidūre ṭhatvā "ettha te tāta mātā nisinnā, gacchāhī"ti pesesi. Yāva so taṁ ṭhānaṁ pāpuṇāti, tāva udikkhanto aṭṭhāsi "mā heva naṁ koci viheṭheyyā"ti. Kumāro mātu santikaṁ dhāvanto agamāsi.

Ārakkhapurisā kumāraṁ āgacchantaṁ disvā deviyā ārocesi. Devī vīsatināṭakitthisahassaparivutā paccuggantvā paṭiggahesi. Rañño ca pavattiṁ pucchi. "Pacchato āgacchatī"ti sutvā manusse pesesi. Rājāpi tāvadeva sakavasanaṭṭhānaṁ agamāsi. Manussā rājānaṁ adisvā nivattiṁsu. Tato devī nirāsāva hutvā puttaṁ gahetvā nagaraṁ gantvā rajje abhisiñci. Rājāpi attano vasanaṭṭhāne nisinno vipassitvā paccekabodhiṁ patvā Mañjūsakarukkhamūle Paccekabuddhānaṁ majjhe imaṁ udānagāthaṁ abhāsi. Sā atthato uttānā eva.

Ayaṁ panetthādhippāyo—yvāyaṁ ekena dutiyena kumārena sītuṇhādīhi nivedentena sahavāsena taṁ saññāpentassa mama **vācābhilāpo** tasmiṁ sinehavasena **abhisajjanā vā** jātā. Sacāhaṁ imaṁ na pariccajāmi, tato āyatimpi tatheva hessati, yathā idāni, **evaṁ dutiyena saha mamassa vācābhilāpo abhisajjanā vā.** "Ubhayampetaṁ antarāyakaraṁ visesādhigamassā"ti **etaṁ bhayaṁ āyatiṁ pekkhamāno** taṁ chaḍḍetvā yoniso paṭipajjitvā paccekabodhimadhigatomhīti. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Āyatibhayagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

106. **Kāmā hi citrā**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira seṭṭhiputto daharova seṭṭhiṭṭhānaṁ labhi, tassa tiṇṇaṁ utūnaṁ anucchavikā tayo pāsādā ahesuṁ. So sabbasampattīhi devakumāro viya paricāreti. Atha so daharova samāno "pabbajissāmī"ti mātāpitaro āpucchi, te naṁ nivārenti. So tatheva nibandhati. Punapi naṁ mātāpitaro "tvaṁ tāta sukhumālo, dukkarā pabbajjā, khuradhārāya upari caṅkamanasadisā"ti nānappakārehi nivārenti.

1. Guttiṁ (Sī)

So tatheva nibandhati. Te cintesuṁ "sacāyaṁ pabbajati, amhākaṁ domanassaṁ hoti. Sace naṁ nivārema, etassa domanassaṁ hoti. Apica amhākaṁ domanassaṁ hotu, mā ca etassā"ti anujāniṁsu. Tato so sabbaṁ parijanaṁ paridevamānaṁ anādiyitvā Isipatanaṁ gantvā Paccekabuddhānaṁ santike pabbaji. Tassa uḷārasenāsanaṁ na pāpuṇāti, mañcake taṭṭikaṁ attharitvā sayi. So varasayane kataparicayo sabbarattiṁ atidukkhito ahosi. Pabhāte sarīraparikammaṁ katvā pattacīvaramādāya Paccekabuddhehi saddhiṁ piṇḍāya pāvisi. Tattha vuḍḍhā aggāsanañca aggapiṇḍañca labhanti, navakā yaṁkiñcideva āsanalūkhaṁ bhojanañca. So tena lūkhabhojanenāpi atidukkhito ahosi. So katipāhaṁyeva kiso dubbaṇṇo hutvā nibbijji, yathā taṁ aparipakkagate samaṇadhamme. Tato mātāpitūnaṁ dūtaṁ pesetvā uppabbaji. So katipāhaṁyeva balaṁ gahetvā punapi pabbajitukāmo ahosi, tato dutiyampi pabbajitvā punapi uppabbaji. Tatiyavāre pana pabbajitvā sammā paṭipanno vipassitvā paccekabodhiṁ sacchikatvā imaṁ udānagāthaṁ vatvā puna Paccekabuddhānaṁ majjhe imameva byākaraṇagāthampi abhāsi.

Tattha **kāmā**ti dve kāmā vatthukāmo ca kilesakāmo ca. Tattha vatthukāmo nāma piyarūpādi-ārammaṇadhammo[1], kilesakāmo nāma sabbo rāgappabhedo. Idha pana vatthukāmo adhippeto. Rūpādi-anekappakāravasena **citrā.** Lokassādavasena **madhurā.** Bālaputhujjanānaṁ manaṁ ramāpentīti **manoramā.** **Virūparūpenā**ti vividhena rūpena, anekavidhena sabhāvenāti vuttaṁ hoti. Te hi rūpādivasena citrā, rūpādīsupi nīlādivasena vividharūpā. Evaṁ tena tena virūparūpena tathā tathā assādaṁ dassetvā **mathenti cittaṁ,** pabbajjāya abhiramituṁ na dentīti. Sesamettha pākaṭameva, nigamanampi dvīhi tīhi vā padehi yojetvā purimagāthāsu vuttanayeneva veditabbanti.

Kāmagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

107. **Ītī cā**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira rañño gaṇḍo udapādi, bāḷhā vedanā vaḍḍhanti, vejjā "satthakammena vinā phāsu na hotī"ti

---

1. Manāpiyarūpādi (Sī)

bhaṇanti. Rājā tesaṁ abhayaṁ datvā satthakammaṁ kārāpesi. Te taṁ phāletvā pubbalohitaṁ nīharitvā nivedanaṁ katvā vaṇaṁ pilotikena bandhiṁsu. Lūkhamaṁsāhāresu[1] ca naṁ sammā ovadiṁsu. Rājā lūkhabhojanena kisasarīro ahosi, gaṇḍo cassa milāyi. So phāsukasaññī hutvā siniddhāhāraṁ bhuñji, tena sañjātabalo visayeyeva paṭisevi, tassa gaṇḍo purimasabhāvameva sampāpuṇi. Evaṁ yāva tikkhattuṁ satthakammaṁ kārāpetvā vejjehi parivajjito nibbinditvā mahārajjaṁ pahāya pabbajitvā araññaṁ pavisitvā vipassanaṁ ārabhitvā sattahi vassehi paccekabodhiṁ sacchikatvā imaṁ udānagāthaṁ bhāsitvā Nandamūlakapabbhāraṁ agamāsi.

Tattha etīti **īti,** āgantukānaṁ akusalabhāgīnaṁ byasanahetūnaṁ etaṁ adhivacanaṁ. Tasmā kāmaguṇāpi ete anekabyasanāvahaṭṭhena anatthānaṁ sannipātaṭṭhena ca īti. Gaṇḍopi asuciṁ paggharati, uddhumātaparipakkaparibhinno hoti. Tasmā ete kilesāsucipaggharaṇato uppādajarābhaṅgehi uddhumātaparipakkaparibhinnabhāvato ca **gaṇḍo.** Upaddavatīti **upaddavo,** anatthaṁ janento abhibhavati ajjhottharatīti attho, rāgagaṇḍādīnametamadhivacanaṁ. Tasmā kāmaguṇāpete aviditanibbānatthāvahahetutāya sabbupaddavakammaparivatthutāya ca upaddavo. Yasmā panete kilesāturabhāvaṁ janentā sīlasaṅkhātaṁ ārogyaṁ loluppaṁ vā uppādentā pākatikameva ārogyaṁ vilumpanti, tasmā iminā ārogyavilumpanaṭṭhena **rogo.** Abbhantaramanupaviṭṭhaṭṭhena pana antotudanaṭṭhena ca dunnīharaṇīyaṭṭhena ca **sallaṁ.** Diṭṭhadhammikasamparāyikabhayāvahanato **bhayaṁ.** Me etanti **metaṁ.** Sesamettha pākaṭameva. Nigamanampi vuttanayeneva veditabbanti.

Ītigāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

108. **Sītañcā**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira Sītālukabrahmadatto nāma rājā ahosi. So pabbajitvā araññe tiṇakuṭikāya viharati. Tasmiñca padese sīte sītaṁ, uṇhe uṇhameva hoti abbhokāsattā padesassa. Gocaragāme bhikkhā yāvadatthaṁ na labbhati, pānīyampi dullabhaṁ, vātātapaḍaṁsasarīsapāpi bādhenti. Tassa etadahosi

1. Āhāracāresu ca (Sī, I), Āhāresu (Ka)

"ito aḍḍhayojanamatte sampanno padeso, tattha sabbepi ete parissayā natthi, yannūnāhaṁ tattha gaccheyyaṁ, phāsukaṁ viharantena sakkā sukhamadhigantun"ti. Tassa puna ahosi "pabbajitā nāma na paccayagiddhā honti, evarūpaṁ ca cittaṁ attano vase vattāpenti, na cittassa vase vattanti, nāhaṁ gamissāmī"ti evaṁ paccavekkhitvā na agamāsi. Evaṁ yāvatatiyakaṁ uppannacittaṁ paccavekkhitvā nivattesi. Tato tattheva satta vassāni vasitvā sammā paṭipajjamāno paccekabodhiṁ sacchikatvā imaṁ udānagāthaṁ bhāsitvā Nandamūlakapabbhāraṁ agamāsi.

Tattha **sītañcā**ti sītaṁ duvidhaṁ abbhantaradhātukkhobhapaccayañca bāhiradhātukkhobhapaccayañca, tathā uṇhampi. **Ḍaṁsā**ti piṅgalamakkhikā. **Sarīsapā**ti ye keci dīghajātikā sarantā gacchanti. Sesaṁ pākaṭameva. Nigamanampi vuttanayeneva veditabbanti.

Sītālukagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

109. **Nāgovā**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira aññataro rājā vīsati vassāni rajjaṁ kāretvā kālaṁ kato niraye vīsati vassāni eva paccitvā Himavantappadese hatthiyoniyaṁ uppajjitvā sañjātakkhandho padumavaṇṇasakalasarīro uḷāro yūthapati mahānāgo ahosi. Tassa obhaggobhaggasākhābhaṅgāni hatthichāpāva khādanti, ogāhepi naṁ hatthiniyo kaddamena vilimpiṁsu, sabbaṁ Pālileyyakanāgasseva ahosi. So yūthā nibbijjitvā pakkāmi. Tato naṁ padānusārena yūthā anubandhanti, evaṁ yāvatatiyaṁ pakkantampi anubandhiṁsuyeva. Tato cintesi "idāni mayhaṁ nattako Bārāṇasiyaṁ rajjaṁ kāreti, yannūnāhaṁ attano purimajātiyā uyyānaṁ gaccheyyaṁ. Tatra so maṁ rakkhissatī"ti. Tato rattiyaṁ niddupagate yūthe yūthaṁ pahāya tameva uyyānaṁ pāvisi. Uyyānapālo disvā rañño ārocesi, rājā "hatthiṁ gahessāmī"ti senāya parivāresi. Hatthī rājānameva abhimukho gacchati, rājā "maṁ abhimukho etī"ti khurappaṁ sannayhitvā aṭṭhāsi. Tato hatthī "vijjheyyāpi maṁ eso"ti mānusikāya vācāya "Brahmadatta mā maṁ vijjha, ahaṁ te ayyako"ti āha. Rājā "kiṁ bhaṇasī"ti sabbaṁ pucchi. Hatthīpi rajje ca narake ca hatthiyoniyañca pavattiṁ

sabbaṁ ārocesi. Rājā “sundaraṁ mā bhāyi, mā kañci bhiṁsāpehī”ti hatthino vaṭṭañca ārakkhake ca hatthibhaṇḍe ca upaṭṭhāpesi.

Athekadivasaṁ rājā hatthikkhandhavaragato “ayaṁ vīsati vassāni rajjaṁ kāretvā niraye paccitvā pakkāvasesena tiracchānayoniyaṁ uppanno, tatthāpi gaṇasaṁvāsasaṅghaṭṭanaṁ asahanto idhāgatosi, aho dukkhova gaṇasaṁvāso, ekībhāvo eva pana sukho”ti cintetvā tattheva vipassanaṁ ārabhitvā paccekabodhiṁ sacchākāsi. Taṁ lokuttarasukhena sukhitaṁ amaccā upasaṅkamitvā paṇipātaṁ katvā “yānakālo mahārājā”ti āhaṁsu. Tato “nāhaṁ rājā”ti vatvā purimanayeneva imaṁ gāthamabhāsi. Sā padatthato pākaṭā eva.

Ayaṁ panettha adhippāyayojanā—sā ca kho yuttivaseneva, na anussavavasena. Yathā ayaṁ hatthī ariyakantesu sīlesu dantattā adantabhūmiṁ nāgacchatīti vā, sarīramahantatāya vā **nāgo,** evaṁ kudāssu nāmāhampi ariyakantesu sīlesu dantattā adantabhūmiṁ nāgamanena, āgumakaraṇena, puna itthattaṁ anāgamanena ca guṇasarīramahantatāya vā nāgo bhaveyyaṁ. Yathā cesa **yūthāni vivajjayitvā** ekacariyasukhena **yathābhirantaṁ viharaṁ araññe eko care khaggavisāṇakappo,** kudāssu nāmāhampi evaṁ gaṇaṁ vivajjetvā ekavihārasukhena yathābhirantaṁ viharaṁ araññe attano yathā yathā sukhaṁ, tathā tathā yattakaṁ vā icchāmi, tattakaṁ araññe nivāsaṁ eko care khaggavisāṇakappo eko careyyanti attho. Yathā cesa susaṇṭhitakkhandhamahantatāya **sañjātakkhandho,** kudāssu nāmāhampi evaṁ asekhasīlakkhandhamahantatāya sañjātakkhandho bhaveyyaṁ. Yathā cesa padumasadisagattatāya vā, padumakule uppannatāya vā **padumī,** kudāssu nāmāhampi evaṁ padumasadisa-ujukatāya vā, ariyajātipadume uppannatāya vā padumī bhaveyyaṁ. Yathā cesa thāmabalādīhi **uḷāro,** kudāssu nāmāhampi evaṁ parisuddhakāyasamācāratādīhi sīlasamādhinibbedhikapaññādīhi vā uḷāro bhaveyyanti. Evaṁ cintento vipassanaṁ ārabhitvā paccekabodhiṁ adhigatomhīti.

Nāgagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

110. **Aṭṭhāna tan**ti kā uppatti? Bārāṇasirañño kira putto daharo eva samāno pabbajitukāmo mātāpitaro yāci, mātāpitaro naṁ nivārenti. So nivāriyamānopi nibandhatiyeva "pabbajissāmī"ti. Tato pubbe vuttaseṭṭhiputtaṁ viya sabbaṁ vatvā anujāniṁsu. "Pabbajitvā ca uyyāneyeva vasitabban"ti paṭijānāpesuṁ, so tathā akāsi. Tassa mātā pātova vīsatisahassanāṭakitthiparivutā uyyānaṁ gantvā puttaṁ yāguṁ pāyetvā antarā khajjakādīni ca khādāpetvā yāva majjhanhikasamayā tena saddhiṁ samullapitvā nagaraṁ pavisati. Pitāpi majjhanhike āgantvā taṁ bhojetvā attanāpi bhuñjitvā divasaṁ tena saddhiṁ samullapitvā sāyanhasamayaṁ paṭijagganakapurise ṭhapetvā nagaraṁ pavisati. So evaṁ rattindivaṁ avivitto viharati.

Tena kho pana samayena Ādiccabandhu nāma Paccekabuddho Nandamūlakapabbhāre viharati. So āvajjento taṁ addasa "ayaṁ kumāro pabbajituṁ asakkhi, jaṭaṁ chindituṁ na sakkotī"ti. Tato paraṁ āvajji "attano dhammatāya nibbijjissati nu kho, no"ti. Atha "dhammatāya nibbindanto aticiraṁ bhavissatī"ti ñatvā "tassa ārammaṇaṁ dassessāmī"ti purimanayeneva manosilātalato āgantvā uyyāne aṭṭhāsi. Rājaparisā disvā "Paccekabuddho āgato mahārājā"ti ārocesi. Rājā "idāni me putto Paccekabuddhena saddhiṁ anukkaṇṭhito vasissatī"ti pamuditamano hutvā Paccekabuddhaṁ sakkaccaṁ upaṭṭhahitvā tattheva vāsaṁ yācitvā paṇṇasālādivāvihāracaṅkamādisabbaṁ kāretvā vāsesi. So tattha vasanto ekadivasaṁ okāsaṁ labhitvā kumāraṁ pucchi "kosi tvan"ti. Ahaṁ pabbajitoti. Pabbajitā nāma na īdisā hontīti. Atha "bhante kīdisā honti, kiṁ mayhaṁ ananucchavikan"ti vutte "tvaṁ attano ananucchavikaṁ na pekkhasi, nanu te mātā vīsatisahassitthīhi saddhiṁ pubbaṇhasamaye āgacchantī uyyānaṁ avivittaṁ karoti, pitā cassa mahatā balakāyena sāyanhasamaye jagganakaparisā sakalaṁ rattiṁ, pabbajitā nāma tava sadisā na honti, īdisā pana hontīti tattha ṭhitasseva iddhiyā Himavante aññataraṁ vihāraṁ dassesi. So tattha Paccekabuddhe ālambanaphalakaṁ nissāya ṭhite ca caṅkamante ca rajanakakammasūcikammādīni karonte ca disvā āha "tumhe idha nāgacchatha, pabbajjā ca tumhehi

anuññātā”ti. “Āma pabbajjā anuññātā, pabbajitakālato paṭṭhāya samaṇā nāma attano nissaraṇaṁ kātuṁ, padesañca icchitaṁ patthitaṁ gantuṁ labhanti, ettakaṁva vaṭṭatī”ti vatvā ākāse ṭhatvā **aṭṭhāna taṁ saṅgaṇikāratassa, yaṁ phassaye sāmayikaṁ vimuttin**ti imaṁ upaḍḍhagāthaṁ vatvā dissamānoyeva ākāsena Nandamūlakapabbhāraṁ agamāsi. Evaṁ gate Paccekabuddhe so attano paṇṇasālaṁ pavisitvā nipajji. Ārakkhapurisopi “sayito kumāro, idāni kuhiṁ gamissatī”ti pamatto niddaṁ okkami. So tassa pamattabhāvaṁ ñatvā pattacīvaramādāya araññaṁ pāvisi. Tatra ca ṭhito vipassanaṁ ārabhitvā paccekabodhiṁ sacchikatvā Paccekabuddhaṭṭhānaṁ gato. Tatra ca “kathamadhigatan”ti pucchito Ādiccabandhunā vuttaṁ upaḍḍhagāthaṁ paripuṇṇaṁ katvā abhāsi.

Tassattho—**aṭṭhāna tan**ti aṭṭhānaṁ taṁ, akārañaṁ tanti vuttaṁ hoti. Anunāsikalopo kato “ariyasaccāna dassanan”ti-ādīsu[1] viya. **Saṅgaṇikāratassā**ti gaṇābhiratassa. **Yan**ti karaṇavacanametaṁ “yaṁ hirīyati hirīyitabbenā”ti-ādīsu[2] viya. **Phassaye**ti adhigacche. **Sāmayikaṁ vimuttin**ti lokiyasamāpattiṁ. Sā hi appitappitasamaye eva paccatthikehi vimuccanato “sāmayikā vimuttī”ti vuccati. Taṁ sāmayikaṁ vimuttiṁ. Aṭṭhānaṁ taṁ, na taṁ kāraṇaṁ vijjati saṅgaṇikāratassa, yena kāraṇena vimuttiṁ phassaye iti etaṁ Ādiccabandhussa Paccekabuddhassa vaco nisamma saṅgaṇikāratiṁ pahāya yoniso paṭipajjanto adhigatomhīti āha. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Aṭṭhānagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggo niṭṭhito.

111. **Diṭṭhīvisūkānī**ti kā uppatti? Aññataro kira Bārāṇasirājā rahogato cintesi “yathā sītādīnaṁ paṭighātakāni uṇhādīni atthi, atthi nu kho evaṁ vaṭṭapaṭighātakaṁ vivaṭṭaṁ, no”ti. So amacce pucchi “vivaṭṭaṁ jānāthā”ti. Te “jānāma mahārājā”ti āhaṁsu. Rājā kiṁ tanti. Tato “antavā loko”ti-ādinā nayena sassatucchedaṁ kathesuṁ. Rājā “ime na jānanti, sabbepime

1. Khu 1. 4, 319 piṭṭhesu.
2. Abhi 1. 22 piṭṭhe.

diṭṭhigatikā"ti sayameva tesaṁ vilomatañca ayuttatañca disvā "vaṭṭapaṭighātakaṁ vivaṭṭaṁ atthi, taṁ gavesitabban"ti cintetvā rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchākāsi. Imañca udānagāthaṁ abhāsi Paccekabuddhānaṁ majjhe byākaraṇagāthañca.

Tassattho—**diṭṭhīvisūkānī**ti dvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni. Tāni hi maggasammādiṭṭhiyā visūkaṭṭhena vijjhanaṭṭhena vilomaṭṭhena ca visūkāni, evaṁ diṭṭhiyā visūkāni, diṭṭhi eva vā visūkāni diṭṭhivisūkāni[1]. **Upātivatto**ti dassanamaggena atikkanto. **Patto niyāman**ti avinipātadhammatāya sambodhiparāyaṇatāya ca niyatabhāvaṁ adhigato, sammattaniyāmasaṅkhātaṁ vā paṭhamamagganti. Ettāvatā paṭhamamaggakiccanipphatti ca tassa paṭilābho ca vutto. Idāni **paṭiladdhamaggo**ti iminā sesamaggapaṭilābhaṁ dasseti. **Uppannañāṇomhī**ti uppannapaccekabodhiñāṇo amhi. Etena phalaṁ dasseti. **Anaññaneyyo**ti aññehi idaṁ saccanti na netabbo. Etena sayambhutaṁ dasseti, patte vā paccekabodhiñāṇe aññaneyyatāya abhāvā sayaṁvasitaṁ. Samathavipassanāya vā[2] **diṭṭhivisūkāni upātivatto,** ādimaggena **niyāmaṁ patto,** sesehi **paṭiladdhamaggo,** phalañāṇena **uppannañāṇo,** taṁ sabbaṁ attanāva adhigatoti **anaññaneyyo**ti. Sesaṁ vuttanayeneva veditabbanti.

Diṭṭhīvisūkagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

112. **Nillolupo**ti kā uppatti? Bārāṇasirañño kira sūdo antarabhattaṁ pacitvā upanāmesi manuññadassanaṁ sādurasaṁ "appeva nāma me rājā dhanamanuppādeyyā"ti. Taṁ rañño gandheneva bhottukamyataṁ janesi, mukhe kheḷaṁ uppādeti. Paṭhamakabaḷe pana mukhe pakkhittamatte sattarasaharaṇisahassāni amateneva phusitāni ahesuṁ. Sūdo "idāni me dassati, idāni me dassatī"ti cintesi. Rājāpi "sakkārāraho sūdo"ti cintesi, "rasaṁ sāyitvā pana sakkarontaṁ maṁ pāpako kittisaddo abbhuggaccheyya 'lolo ayaṁ rājā rasagaruko'ti" na kiñci abhaṇi. Evaṁ yāva bhojanapariyosānaṁ, tāva sūdo "idāni dassati, idāni dassatī"ti cintesi. Rājāpi avaṇṇabhayena na kiñci abhaṇi. Tato

1-1. Visūkānīti diṭṭhi eva vā visūkānīti diṭṭhivisūkāni. (Sī) 2. Vipassanāya (Sī)

sūdo "natthi maññe imassa rañño jivhāviññāṇan"ti. Dutiyadivase asādurasaṁ upanāmesi. Rājā bhuñjanto "niggahāraho[1] vata bho ajja sūdo"ti jānantopi pubbe viya paccavekkhitvā avaṇṇabhayena na kiñci abhaṇi. Tato sūdo "rājā neva sundaraṁ nāsundaraṁ jānātī"ti cintetvā sabbaṁ paribbayaṁ attanāva gahetvā kiñcideva pacitvā rañño deti. Rājā "aho vata lobho[2], ahaṁ nāma vīsati nagarasahassāni bhuñjanto imassa lobhena bhattamattampi na labhāmī"ti nibbijjitvā rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchākāsi. Purimanayeneva imaṁ gāthaṁ abhāsi.

Tattha **nillolupo**ti alolupo. Yo hi rasataṇhābhibhūto hoti, so bhusaṁ luppati punappunaṁ luppati, tena "lolupo"ti vuccati. Tasmā esa taṁ paṭikkhipanto "nillolupo"ti āha. **Nikkuho**ti ettha kiñcāpi yassa tividhaṁ kuhanavatthu natthi, so "nikkuho"ti vuccati. Imissā pana gāthāya manuññabhojanādīsu vimhayamanāpajjanato[3] nikkuhoti ayamadhippāyo. **Nippipāso**ti ettha pātumicchā pipāsā, tassā abhāvena nippipāso, sādurasalobhena bhottukamyatāvirahitoti attho. **Nimmakkho**ti ettha paraguṇavināsanalakkhaṇo makkho, tassa abhāvena nimmakkho. Attano gihikāle sūdassa guṇamakkhanābhāvaṁ sandhāyāha. **Niddhantakasāvamoho**ti ettha rāgādayo tayo kāyaduccaritādīni ca tīṇīti cha dhammā yathāsambhavaṁ appasannaṭṭhena sakabhāvaṁ vijahāpetvā parabhāvaṁ gaṇhāpanaṭṭhena kasaṭaṭṭhena ca "kasāvā"ti veditabbā. Yathāha—

> "Tattha katame tayo kasāvā, rāgakasāvo dosakasāvo mohakasāvo, ime tayo kasāvā. Tattha katame aparepi tayo kasāvā, kāyakasāvo vacīkasāvo manokasāvo"ti[4].

Tesu mohaṁ ṭhapetvā pañcannaṁ kasāvānaṁ tesañca sabbesaṁ mūlabhūtassa mohassa niddhantattā niddhantakasāvamoho. Tiṇṇaṁ eva vā kāyavacīmanokasāvānaṁ mohassa ca niddhantattā niddhantakasāvamoho. Itaresu

---

1. Tajjananiggahāraho (Sī)
2. Dhanalobho (Sī)
3. Vimhayādīnaṁ pajahanato (Ka)
4. Abhi 2. 383 piṭṭhe.

nillolupatādīhi rāgakasāvassa, nimmakkhatāya dosakasāvassa niddhantabhāvo siddho eva. **Nirāsayo**ti nittaṇho. **Sabbaloke bhavitvā**ti sakalaloke, tīsu bhavesu dvādasasu vā āyatanesu bhavavibhavataṇhāvirahito hutvāti attho. Sesaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ. Atha vā tayopi pāde vatvā **eko care**ti eko carituṁ sakkuṇeyyāti evampettha sambandho kātabbo.

Nillolupagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

113. **Pāpaṁ sahāyan**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira aññataro rājā mahaccarājānubhāvena nagaraṁ padakkhiṇaṁ karonto manusse koṭṭhāgārato purāṇadhaññādīni bahiddhā nīharante disvā "kiṁ bhaṇe idan"ti amacce pucchi. Amaccā "idāni mahārāja navadhaññādīni uppajjissanti, tesaṁ okāsaṁ kātuṁ ime manussā purāṇadhaññādīni chaḍḍentī"ti āhaṁsu. Rājā kiṁ bhaṇe itthāgārabalakāyādīnaṁ vattaṁ paripuṇṇanti āha. Āma mahārāja paripuṇṇanti. Tena hi bhaṇe dānasālaṁ kāretha, dānaṁ dassāmi, mā imāni dhaññāni anupakārāni vinassantūti. Tato naṁ aññataro diṭṭhigatiko amacco "mahārāja natthi dinnan"ti ārabbha yāva "bāle ca paṇḍite ca sandhāvitvā saṁsaritvā dukkhassantaṁ karissantī"ti vatvā nivāresi. Rājā dutiyampi tatiyampi koṭṭhāgāre vilumpante disvā tatheva āṇāpesi. Sopi tatiyampi naṁ "mahārāja dattupaññattaṁ yadidaṁ dānan"ti-ādīni vatvā nivāresi. So "are ahaṁ attano santakampi na labhāmi dātuṁ, kiṁ me imehi pāpasahāyehī"ti nibbinno rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchākāsi. Tañca pāpasahāyaṁ garahanto imaṁ udānagāthamāha.

Tassāyaṁ saṅkhepattho—yvāyaṁ dasavatthukāya pāpadiṭṭhiyā samannāgatattā pāpo, paresampi anatthaṁ passatīti anatthadassī, kāyaduccaritādimhi ca visame niviṭṭho, taṁ atthakāmo kulaputto **pāpaṁ sahāyaṁ parivajjayetha, anatthadassiṁ visame niviṭṭhaṁ. Sayaṁ na seve**ti attano vasena taṁ na seveyya. Yadi pana parassa vaso hoti, kiṁ sakkā kātunti vuttaṁ hoti. **Pasutan**ti pasaṭaṁ, diṭṭhivasena tattha tattha lagganti attho. **Pamattan**ti kāmaguṇesu vossaṭṭhacittaṁ, kusalabhāvanārahitaṁ vā.

Taṁ evarūpaṁ sahāyaṁ na seve na bhaje na payirupāse, aññadatthu eko care khaggavisāṇakappoti.

Pāpasahāyagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

114. **Bahussutan**ti kā uppatti? Pubbe kira Kassapassa Bhagavato sāsane aṭṭha paccekabodhisattā pabbajitvā gatapaccāgatavattaṁ pūretvā devaloke uppannāti-ādi sabbaṁ anavajjabhojīgāthāya vuttasadisameva. Ayaṁ pana viseso—Paccekabuddhe nisīdāpetvā rājā āha "ke tumhe"ti. Te āhaṁsu "mayaṁ mahārāja bahussutā nāmā"ti. Rājā "ahaṁ Sutabrahmadatto nāma, sutena tittiṁ na gacchāmi, handa nesaṁ santike vicitranayadhammadesanaṁ sossāmī"ti attamano dakkhiṇodakaṁ datvā parivisitvā bhattakiccapariyosāne saṁghattherassa santike nisīditvā "dhammakathaṁ bhante kathethā"ti āha. So "sukhito hotu mahārāja, rāgakkhayo hotū"ti vatvā uṭṭhito. Rājā "ayaṁ na bahussuto, dutiyo bahussuto bhavissati, sve tassa vicitradhammadesanaṁ sossāmī"ti svātanāya nimantesi. Evaṁ yāva sabbesaṁ paṭipāṭi gacchati, tāva nimantesi, te sabbepi "dosakkhayo hotu, mohakkhayo, gatikkhayo, bhavakkhayo, vaṭṭakkhayo, upadhikkhayo, taṇhakkhayo hotū"ti evaṁ ekekapadaṁ visesetvā sesaṁ paṭhamasadisameva vatvā uṭṭhahiṁsu.

Tato rājā ime 'bahussutā mayan'ti bhaṇanti, na ca tesaṁ vicitrakathā, kimetehi vuttan"ti tesaṁ vacanatthaṁ upaparikkhitumāraddho. Atha "rāgakkhayo hotū"ti upaparikkhanto "rāge khīṇe dosopi mohopi aññataraññatarepi kilesā khīṇā hontī"ti ñatvā attamano ahosi "nippariyāyabahussutā ime samaṇā. Yathāpi hi purisena mahāpathaviṁ vā ākāsaṁ vā aṅguliyā niddisantena na aṅgulimattova padeso niddiṭṭho hoti. Api ca kho pana sakalapathavī ākāsā eva niddiṭṭhā hontī"ti. Tato so "kudāssu nāmāhampi evaṁ bahussuto bhavissāmī"ti tathārūpaṁ bahussutabhāvaṁ

patthento rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchikatvā imaṁ udānagāthamabhāsi.

Tatthāyaṁ saṅkhepattho—**bahussutan**ti duvidho bahussuto tīsu piṭakesu atthato nikhilo[1] pariyattibahussuto ca maggaphalavijjābhiññāpaṭivedhako[2] paṭivedhabahussuto ca. Āgatāgamo **dhammadharo.** Uḷārehi pana kāyavacīmanokammehi samannāgato **uḷāro.** Yuttapaṭibhāno ca muttapaṭibhāno ca yuttamuttapaṭibhāno ca **paṭibhānavā.** Pariyattiparipucchādhigamavasena vā tividho paṭibhānavā veditabbo. Yassa hi pariyatti paṭibhāti, so pariyattipaṭibhānavā. Yassa atthañca ñāṇañca lakkhaṇañca ṭhānāṭṭhānañca paripucchantassa paripucchā paṭibhāti, so paripucchāpaṭibhānavā. Yassa maggādayo paṭividdhā honti, so adhigamapaṭibhānavā. Taṁ evarūpaṁ **bahussutaṁ dhammadharaṁ bhajetha mittaṁ uḷāraṁ paṭibhānavantaṁ.** Tato tassānubhāvena attatthaparattha-ubhayatthabhedato vā diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthabhedato vā anekappakārāni **aññāya atthāni,** tato "ahosiṁ nu kho ahaṁ atītamaddhānan"ti-ādīsu[3] kaṅkhāṭṭhāniyesu **vīneyya kaṅkhaṁ** vicikicchaṁ vinetvā vināsetvā evaṁ katasabbakicco **eko care khaggavisāṇakappo**ti.

Bahussutagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

115. **Khiḍḍaṁ ratin**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira Vibhūsakabrahmadatto nāma rājā pātova yāguṁ vā bhattaṁ vā bhuñjitvā nānāvidhavibhūsanehi attānaṁ vibhūsāpetvā mahā-ādāse sakalaṁ sarīraṁ disvā yaṁ na icchati, taṁ apanetvā aññena vibhūsanena vibhūsāpeti. Tassa ekadivasaṁ evaṁ karontassa bhattavelā majjhanhikā sampattā. Vippakatavibhūsitova dussapaṭṭena sīsaṁ veṭhetvā bhuñjitvā divāseyyaṁ upagañchi. Punapi uṭṭhahitvā tatheva karoto sūriyo oggato. Evaṁ dutiyadivasepi tatiyadivasepi. Athassa evaṁ maṇḍanappasutassa piṭṭhirogo udapādi. Tassa etadahosi "aho re ahaṁ sabbathāmena vibhūsantopi imasmiṁ kappake vibhūsane asantuṭṭho lobhaṁ uppādesiṁ, lobho ca nāmesa

---

1. Niccalo (Sī) 2. Maggaphalavijjābhiññānaṁ paṭividdhattā (Sī)
3. Ma 1. 10; Saṁ 1. 265 piṭṭhesu.

apāyagamanīyo dhammo, handāhaṁ lobhaṁ niggaṇhāmī”ti rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchikatvā imaṁ udānagāthamabhāsi.

Tattha **khiḍḍā** ca **rati** ca pubbe vuttāva. **Kāmasukhan**ti vatthukāmasukhaṁ. Vatthukāmāpi hi sukhassa visayādibhāvena “sukhan”ti vuccanti. Yathāha “atthi rūpaṁ sukhaṁ sukhānupatitan”ti[1]. Evametaṁ khiḍḍaṁ ratiṁ kāmasukhañca imasmiṁ okāsaloke **analaṅkaritvā** alanti akatvā, etaṁ tappakanti vā sārabhūtanti vā evaṁ aggahetvā. **Anapekkhamāno**ti tena analaṅkaraṇena anapekkhaṇasīlo apihāluko nittaṇho. **Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī**ti tattha vibhūsā duvidhā agārikavibhūsā ca anagārikavibhūsā ca. Sāṭakaveṭhanamālāgandhādivibhūsā agārikavibhūsā nāma. Pattamaṇḍanādivibhūsā anagārikavibhūsā. Vibhūsā eva vibhūsaṭṭhānaṁ, tasmā vibhūsaṭṭhānā tividhāya viratiyā virato. Avitathavacanato saccavādīti evamattho daṭṭhabbo.

Vibhūsaṭṭhānagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

116. **Puttañca dāran**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira rañño putto daharakāleyeva abhisitto rajjaṁ kāresi. So paṭhamagāthāya vuttapaccekabodhisatto viya rajjasiriṁ anubhavanto ekadivasaṁ cintesi “ahaṁ rajjaṁ kārento bahūnaṁ dukkhaṁ karomi, kiṁ me ekabhattatthāya iminā pāpena, handa sukhamuppādemī”ti rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchikatvā imaṁ udānagāthaṁ abhāsi.

Tattha **dhanānī**ti muttāmaṇiveḷuriyasaṅkhasilāpavāḷarajatajātarūpādīni ratanāni. **Dhaññānī**ti sālivīhiyavagodhumakaṅguvarakakudrūsakappabhedāni satta sesāparaṇṇāni ca. **Bandhavānī**ti ñātibandhugottabandhumittabandhusippabandhuvasena catubbidhabandhave. **Yathodhikānī**ti sakasaka-odhivasena ṭhitāniyeva. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Puttadāragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Saṁ 2. 57 piṭṭhe.

117. **Saṅgo eso**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira Pādalolabrahmadatto nāma rājā ahosi. So pātova yāguṁ vā bhattaṁ vā bhuñjitvā tīsu pāsādesu tividhāni nāṭakāni passati. Tividhā nāma nāṭakā pubbarājato āgataṁ, anantararājato āgataṁ, attano kāle uṭṭhitanti. So ekadivasaṁ pātova daharanāṭakapāsādaṁ gato, tā nāṭakitthiyo "rājānaṁ ramāpessāmā"ti Sakkassa Devānamindassa accharāyo viya atimanoharaṁ naccagītavāditaṁ payojesuṁ. Rājā "anacchariyametaṁ daharānan"ti asantuṭṭho hutvā majjhimanāṭakapāsādaṁ gato, tāpi nāṭakitthiyo tatheva akaṁsu. So tatthapi tatheva asantuṭṭho hutvā mahallakanāṭakapāsādaṁ gato, tāpi tatheva akaṁsu. Rājā dve tayo rājaparivaṭṭe atītānaṁ tāsaṁ mahallakabhāvena aṭṭhikīḷanasadisaṁ naccaṁ disvā gītañca amadhuraṁ sutvā punadeva daharanāṭakapāsādaṁ, puna majjhimanāṭakapāsādanti evampi vicaritvā katthaci asantuṭṭho cintesi "imā nāṭakitthiyo Sakkaṁ Devānamindaṁ accharāyo viya maṁ ramāpetukāmā sabbathāmena naccagītavāditaṁ payojesuṁ. Svāhaṁ katthaci asantuṭṭho lobhaṁ vaḍḍhemi. Lobho ca nāmesa apāyagamanīyo dhammo, handāhaṁ lobhaṁ niggaṇhāmī"ti rajjaṁ pahāya pabbajitvā vissanto paccekabodhiṁ sacchikatvā imaṁ udānagāthaṁ abhāsi.

Tassattho—**saṅgo eso**ti attano upabhogaṁ niddisati. So hi sajjanti tattha pāṇino kaddame paviṭṭho hatthī viyāti saṅgo. **Parittamettha sokhyan**ti ettha pañcakāmaguṇūpabhogakāle viparītasaññāya uppādetabbato kāmāvacaradhammapariyāpannato vā lāmakaṭṭhena sokhyaṁ parittaṁ, vijjuppabhāya obhāsitanaccadassanasukhaṁ iva ittaraṁ, tāvakālikanti vuttaṁ hoti. **Appassādo dukkhamevettha bhiyyo**ti ettha ca yvāyaṁ "yaṁ kho bhikkhave ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ, ayaṁ kāmānaṁ assādo"ti[1] vutto, so yamidaṁ "ko ca bhikkhave kāmānaṁ ādīnavo, idha bhikkhave kulaputto yena sippaṭṭhānena jīvikaṁ kappeti, yadi muddāya yadi gaṇanāyā"ti evamādinā[1] nayenettha dukkhaṁ vuttaṁ, taṁ upanidhāya appo udakabindumatto hoti, atha kho dukkhameva bhiyyo bahu, catūsu samuddesu udakasadisaṁ hoti. Tena vuttaṁ "appassādo

1. Ma 1. 120 piṭṭhe.

dukkhamevettha bhiyyo”ti. **Gaḷo eso**ti assādaṁ dassetvā ākaḍḍhanavasena baḷiso viya eso, yadidaṁ pañcakāmaguṇā. **Iti ñatvā matimā**ti evaṁ jānitvā buddhimā paṇḍito puriso sabbametaṁ pahāya **eko care khaggavisāṇakappo**ti.

Saṅgagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

118. **Sandālayitvānā**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira Anivattabrahmadatto nāma rājā ahosi. So saṅgāmaṁ otiṇṇo ajinitvā aññaṁ vā kiccaṁ āraddho aniṭṭhapetvā na nivattati, tasmā naṁ evaṁ sañjāniṁsu. So ekadivasaṁ uyyānaṁ gacchati. Tena ca samayena davaḍāho uṭṭhāsi, so aggi sukkhāni ceva haritāni ca tiṇādīni dahanto anivattamāno eva gacchati. Rājā taṁ disvā tappaṭibhāganimittaṁ uppādesi. “Yathāyaṁ davaḍāho, evameva ekādasavidho aggi sabbe satte dahanto anivattamāno gacchati mahādukkhaṁ uppādento, kudāssu nāmāhampi imassa dukkhassa nivattanatthaṁ ayaṁ aggi viya ariyamaggañāṇagginā kilese dahanto anivattamāno gaccheyyan”ti. Tato muhuttaṁ gantvā kevaṭṭe addasa nadiyaṁ macche gaṇhante. Tesaṁ jālantare paviṭṭho eko mahāmaccho jālaṁ bhetvā palāyi. Te “maccho jālaṁ bhetvā gato”ti saddamakaṁsu. Rājā tampi vacanaṁ sutvā tappaṭibhāganimittaṁ uppādesi “kudāssu nāmāhampi ariyamaggañāṇena taṇhādiṭṭhijālaṁ bhetvā asajjamāno gaccheyyan”ti. So rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanaṁ ārabhitvā paccekabodhiṁ sacchākāsi, imañca udānagāthamabhāsi.

Tassā dutiyapāde **jālan**ti suttamayaṁ vuccati. **Ambū**ti udakaṁ, tattha caratīti ambucārī, macchassetaṁ adhivacanaṁ. Salile ambucārī **salilambucārī.** Tasmiṁ nadīsalile **jālaṁ bhetvā** gata-ambucārīvāti vuttaṁ hoti. Tatiyapāde **daḍḍhan**ti daḍḍhaṭṭhānaṁ vuccati. Yathā aggi daḍḍhaṭṭhānaṁ puna na nivattati, na tattha bhiyyo āgacchati, evaṁ maggañāṇagginā daḍḍhakāmaguṇaṭṭhānaṁ anivattamāno tattha bhiyyo anāgacchantoti vuttaṁ hoti. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Sandālagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

119. **Okkhittacakkhū**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira Cakkhulolabrahmadatto nāma rājā Pādalolabrahmadatto viya nāṭakadassanaṁ anuyutto hoti. Ayaṁ pana viseso—so asantuṭṭho tattha tattha gacchati, ayaṁ taṁ taṁ nāṭakaṁ disvā atīva abhinanditvā nāṭakadassanaparivattanena taṇhaṁ vaḍḍhento vicarati. So kira nāṭakadassanatthaṁ āgataṁ aññataraṁ kuṭumbiyabhariyaṁ disvā rāgaṁ uppādesi. Tato saṁvegaṁ āpajjitvā puna "are ahaṁ imaṁ taṇhaṁ vaḍḍhento apāyaparipūrako bhavissāmi, handa naṁ niggaṇhāmī"ti pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchikatvā attano purimapaṭipattiṁ garahanto tappaṭipakkhaguṇadīpikaṁ imaṁ udānagāthaṁ abhāsi.

Tattha **okkhittacakkhū**ti heṭṭhākhittacakkhu, sattagīvaṭṭhikāni paṭipāṭiyā ṭhapetvā parivajjanagahetabbadassanatthaṁ yugamattaṁ pekkhamānoti vuttaṁ hoti. Na tu hanukaṭṭhinā hadayaṭṭhiṁ saṅghaṭṭento. Evaṁ hi okkhittacakkhutā na samaṇasāruppā hoti. **Na ca pādalolo**ti ekassa dutiyo, dvinnaṁ tatiyoti evaṁ gaṇamajjhaṁ pavisitukāmatāya kaṇḍūyamānapādo viya abhavanto, dīghacārika-anivattacārikavirato. **Guttindriyo**ti chasu indriyesu idha manindriyassa visuṁ vuttattā vuttāvasesavasena ca gopitindriyo. **Rakkhitamānasāno**ti mānasaṁ eva mānasānaṁ, taṁ rakkhitamassāti rakkhitamānasāno. Yathā kilesehi na viluppati, evaṁ rakkhitacittoti vuttaṁ hoti. **Anavassuto**ti imāya paṭipattiyā tesu tesu ārammaṇesu kilesa-anvassavavirahito. **Apariḍayhamāno**ti kilesaggīhi apariḍayhamāno. Bahiddhā vā anavassuto, ajjhattaṁ apariḍayhamāno. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Okkhittacakkhugāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

120. **Ohārayitvā**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira aññopi Cātumāsikabrahmadatto nāma rājā catumāse catumāse uyyānakīḷaṁ gacchati. So ekadivasaṁ gimhānaṁ majjhimamāse uyyānaṁ pavisanto uyyānadvāre pattasañchannaṁ pupphālaṅkatasākhāviṭapaṁ pāricchattakakoviḷāraṁ disvā ekaṁ pupphaṁ gahetvā uyyānaṁ pāvisi. Tato "raññā aggapupphaṁ gahitan"ti aññataropi amacco hatthikkhandhe ṭhito ekameva pupphaṁ aggahesi. Etenevupāyena

sabbo balakāyo aggahesi. Pupphehi[1] anassādentā pattampi gaṇhiṁsu. So rukkho nippattapuppho khandhamattova ahosi. Rājā sāyanhasamaye uyyānā nikkhamanto taṁ disvā "kiṁ kato ayaṁ rukkho, mamāgamanavelāya maṇivaṇṇasākhantaresu pavāḷasadisapupphālaṅkato ahosi, idāni nippattapuppho jāto"ti cintento tasseva avidūre apupphitarukkhaṁ sañchannapalāsaṁ addasa. Disvā cassa etadahosi "ayaṁ rukkho pupphabharitasākhattā bahujanassa lobhanīyo ahosi, tena muhutteneva byasanaṁ patto, ayaṁ panañño alobhanīyattā tatheva ṭhito. Idañcāpi rajjaṁ pupphitarukkho viya lobhanīyaṁ, bhikkhubhāvo pana apupphitarukkho viya alobhanīyo. Tasmā yāva idampi ayaṁ rukkho viya na viluppati, tāva ayamañño sañchannapatto yathā pāricchattako, evaṁ kāsāvena sañchanno hutvā pabbajeyyan"ti. So rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchikatvā imaṁ udānagāthaṁ abhāsi.

Tattha **kāsāyavattho abhinikkhamitvā**ti imassa pādassa gehā nikkhamitvā kāsāyavatthanivattho hutvāti evamattho veditabbo. Sesaṁ vuttanayeneva sakkā viññātunti na vitthāritanti.

Pāricchattakagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatiyavaggo niṭṭhito.

121. **Rasesū**ti kā uppatti? Aññataro kira Bārāṇasirājā uyyāne amaccaputtehi parivuto silāpaṭṭapokkharaṇiyaṁ kīḷati. Tassa sūdo sabbamaṁsānaṁ rasaṁ gahetvā atīva susaṅkhataṁ amatakappaṁ antarabhattaṁ pacitvā upanāmesi, so tattha gedhamāpanno kassaci kiñci adatvā attanāva bhuñji. Udakaṁ kīḷanto ativikāle nikkhanto sīghaṁ sīghaṁ bhuñji. Yehi saddhiṁ pubbe bhuñjati, na tesaṁ kañci sari. Atha pacchā paṭisaṅkhānaṁ uppādetvā "aho mayā pāpaṁ kataṁ, yvāyaṁ rasataṇhābhibhūto sabbajanaṁ vissaritvā ekakova bhuñjiṁ, handa naṁ rasataṇhaṁ niggaṇhāmī"ti rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchikatvā attano purimapaṭipattiṁ garahanto tappaṭipakkhaguṇadīpikaṁ imaṁ udānagāthaṁ abhāsi.

---

1. Pupphaṁ (Sī)

Tattha **rasesū**ti ambilamadhuratittakakaṭukaloṇakhārikakasāvādibhedesu sāyanīyesu. **Gedhaṁ akaran**ti giddhiṁ akaronto, taṇhaṁ anuppādentoti vuttaṁ hoti. **Alolo**ti "idaṁ sāyissāmi, idaṁ sāyissāmī"ti evaṁ rasavisesesu anākulo. **Anaññaposī**ti posetabbakasaddhivihārikādivirahito. Kāyasandhāraṇamattena santuṭṭhoti vuttaṁ hoti. Yathā vā pubbe uyyāne rasesu gedhakaraṇasīlo aññaposī āsiṁ, evaṁ ahutvā yāya taṇhāya lolo hutvā rasesu gedhaṁ karoti, taṁ taṇhaṁ hitvā āyatiṁ taṇhāmūlakassa aññassa attabhāvassānibbattāpanena anaññaposīti vuttaṁ hoti. Atha vā atthabhañjanakaṭṭhena kilesā "aññe"ti vuccanti, tesaṁ aposanena anaññaposīti ayamettha attho. **Sapadānacārī**ti avokkammacārī anupubbacārī, gharapaṭipāṭiṁ achaḍḍetvā aḍḍhakulañca daliddakulañca nirantaraṁ piṇḍāya pavisamānoti attho. **Kule kule appaṭibaddhacitto**ti khattiyakulādīsu yattha katthaci kilesavasena alaggacitto, candopamo niccanavako hutvāti attho. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Rasagedhagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

122. **Pahāya pañcāvaraṇānī**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira aññataro rājā paṭhamajjhānalābhī ahosi. So jhānānurakkhaṇatthaṁ rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ patvā attano paṭipattisampadaṁ dīpento imaṁ udānagāthaṁ abhāsi.

Tattha **pañcāvaraṇānī**ti pañca nīvaraṇāni eva, tāni **Uragasutte**[1] atthato vuttāni. Tāni pana yasmā abbhādayo viya candasūriye ceto āvaranti, tasmā "āvaraṇāni cetaso"ti vuttāni. Tāni upacārena vā appanāya vā **pahāya** vijahitvāti attho. **Upakkilese**ti upagamma cittaṁ vibādhente akusaladhamme, **vatthopamādīsu**[2] vutte abhijjhādayo vā. **Byapanujjā**ti panuditvā, vipassanāmaggena pajahitvāti attho. **Sabbe**ti anavasese. Evaṁ samathavipassanāsampanno paṭhamamaggena diṭṭhinissayassa pahīnattā **anissito,** sesamaggehi chetvā

1. Khu 1. 279 piṭṭhe Suttanipāte. 2. Ma 1. 43 piṭṭhe.

tedhātukaṁ **sinehadosaṁ,** taṇhārāganti[1] vuttaṁ hoti. Sineho eva hi guṇapaṭipakkhato sinehadosoti vutto. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Āvaraṇagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

123. **Vipiṭṭhikatvānā**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira aññataro rājā catutthajjhānalābhī ahosi. Sopi jhānānurakkhaṇatthaṁ rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchikatvā attano paṭipattisampadaṁ dīpento imaṁ udānagāthaṁ abhāsi.

Tattha **vipiṭṭhikatvānā**ti piṭṭhito katvā, chaḍḍetvā vijahitvāti attho. **Sukhañca dukkhan**ti kāyikaṁ sātāsātaṁ. **Somanassadomanassan**ti cetasikaṁ sātāsātaṁ. **Upekkhan**ti catutthajjhānupekkhaṁ. **Samathan**ti catutthajjhānasamādhiṁ eva. **Visuddhan**ti pañcanīvaraṇavitakkavicārapītisukhasaṅkhātehi navahi paccanīkadhammehi vimuttattā atisuddhaṁ, niddhantasuvaṇṇamiva vigatūpakkilesanti attho.

Ayaṁ pana yojanā—vipiṭṭhikatvāna sukhañca dukkhañca pubbeva, paṭhamajjhānūpacāreyeva dukkhaṁ, tatiyajjhānūpacāreyeva sukhanti adhippāyo. Puna ādito vuttaṁ **ca**-kāraṁ parato netvā "somanassaṁ domanassañca vipiṭṭhikatvāna pubbevā"ti adhikāro. Tena somanassaṁ catutthajjhānūpacāre, domanassañca dutiyajjhānūpacāreyevāti dīpeti. Etāni hi etesaṁ pariyāyato pahānaṭṭhānāni. Nippariyāyato pana dukkhassa paṭhamajjhānaṁ, domanassassa dutiyajjhānaṁ, sukhassa tatiyajjhānaṁ, somanassassa catutthajjhānaṁ pahānaṭṭhānaṁ. Yathāha "paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharati etthuppannaṁ dukkhindriyaṁ aparisesaṁ nirujjhatī"ti-ādikaṁ[2] sabbaṁ **Aṭṭhasāliniyā** Dhammasaṅgahaṭṭhakathāyaṁ[3] vuttaṁ. Yathā pubbevāti[4] tīsu paṭhamajjhānādīsu dukkhadomanassasukhāni vipiṭṭhikatvā evamettha[5] catutthajjhāne somanassaṁ vipiṭṭhikatvā imāya paṭipadāya laddhānupekkhaṁ samathaṁ visuddhaṁ eko careti. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Vipiṭṭhigāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Taṇhaṁ rāganti (Ka) 2. Saṁ 3. 188 piṭṭhe. 3. Abhi-Ṭṭha 1. 221 piṭṭhe.
4. Yato pubbevāti (Sī), yato pubbeva (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 108 piṭṭhe.)
5. Ettheva (Sī, Suttanipāta-Ṭṭha 1. 108 piṭṭhe.)

124. **Āraddhavīriyo**ti kā uppatti? Aññataro kira paccantarājā sahassayodhabalakāyo rajjena khuddako, paññāya mahanto ahosi. So ekadivasaṁ "kiñcāpi ahaṁ khuddako rajjena, paññavatā pana sakkā sakalajambudīpaṁ gahetun"ti cintetvā sāmantarañño dūtaṁ pāhesi "sattāhabbhantare me rajjaṁ vā detu yuddhaṁ vā"ti. Tato so attano amacce sannipātāpetvā āha "mayā tumhe anāpucchāyeva sāhasaṁ kammaṁ kataṁ, amukassa rañño evaṁ pesitaṁ, kiṁ kātabban"ti. Te āhaṁsu "sakkā mahārāja so dūto nivattetun"ti. Na sakkā, gato bhavissatīti. Yadi evaṁ vināsitamhā tayā, tena hi dukkhaṁ aññassa satthena marituṁ, handa mayaṁ aññamaññaṁ paharitvā marāma, attānaṁ paharitvā marāma, ubbandhāma, visaṁ khādāmāti. Evaṁ etesu ekameko maraṇameva saṁvaṇṇeti. Tato rājā "kiṁ me imehi, atthi bhaṇe mayhaṁ yodhā"ti āha. Atha "ahaṁ mahārāja yodho, ahaṁ mahārāja yodho"ti yodhasahassaṁ uṭṭhahi.

Rājā "ete upaparikkhissāmī"ti mahantaṁ citakaṁ sajjāpetvā āha "mayā bhaṇe idaṁ sāhasaṁ kataṁ, taṁ me amaccā paṭikkosanti, svāhaṁ citakaṁ pavisissāmi, ko mayā saddhiṁ pavisissati, kena mayhaṁ jīvitaṁ pariccattan"ti. Evaṁ vutte pañcasatā yodhā uṭṭhahiṁsu "mayaṁ mahārāja pavisissāmā"ti. Tato rājā itare pañcasate āha "tumhe dāni tātā kiṁ karissathā"ti. Te āhaṁsu "nāyaṁ mahārāja purisakāro, itthicariyā esā, apica mahārājena paṭirañño dūto pesito, te mayaṁ tena raññā saddhiṁ yujjhitvā marissāmā"ti. Tato rājā "pariccattaṁ tumhehi mama jīvitan"ti caturaṅginiṁ senaṁ sannayhitvā tena yodhasahassena parivuto gantvā rajjasīmāya nisīdi.

Sopi paṭirājā taṁ pavattiṁ sutvā "are so khuddakarājā mama dāsassāpi nappahotī"ti dussitvā[1] sabbaṁ balakāyaṁ ādāya yujjhituṁ nikkhami. Khuddakarājā taṁ abbhuyyātaṁ disvā balakāyaṁ āha "tātā tumhe na bahukā, sabbe sampiṇḍitvā asicammaṁ gahetvā sīghaṁ imassa rañño purato ujukaṁ eva gacchathā"ti. Te tathā akaṁsu.

---

1. Vatvā (Sī, I), kujjhitvā (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 109 piṭṭhe.)

Athassa sā senā dvidhā bhinditvā antaramadāsi. Te taṁ rājānaṁ jīvaggāhaṁ gahetvā attano rañño "taṁ māressāmī"ti āgacchantassa adaṁsu. Paṭirājā taṁ abhayaṁ yāci. Rājā tassa abhayaṁ datvā sapathaṁ kārāpetvā attano vase katvā tena saha aññaṁ rājānaṁ abbhuggantvā tassa rajjasīmāya ṭhatvā pesesi "rajjaṁ vā me detu yuddhaṁ vā"ti. So "ahaṁ ekayuddhampi na sahāmī"ti rajjaṁ niyyādesi. Etenupāyena sabbe rājāno gahetvā ante Bārāṇasirājānampi aggahesi.

So ekasatarājaparivuto sakalajambudīparajjaṁ anusāsanto cintesi "ahaṁ pubbe khuddako ahosiṁ, somhi idāni attano ñāṇasampattiyā sakalajambudīpamaṇḍalassa issaro rājā jāto. Taṁ kho pana me ñāṇaṁ lokiyavīriyasampayuttaṁ, neva nibbidāya na virāgāya saṁvattati, yannūnāhaṁ iminā ñāṇena lokuttaradhammaṁ gaveseyyan"ti. Tato Bārāṇasirañño rajjaṁ datvā puttadārañca sakajanapadeyeva ṭhapetvā sabbaṁ pahāya pabbajitvā vipassanaṁ ārabhitvā paccekabodhiṁ sacchikatvā attano vīriyasampattiṁ dīpento imaṁ udānagāthaṁ abhāsi.

Tattha āraddhaṁ vīriyaṁ assāti **āraddhavīriyo.** Etena attano mahāvīriyataṁ dasseti. Paramattho vuccati nibbānaṁ, paramatthassa patti paramatthapatti, tassā **paramatthapattiyā.** Etena vīriyārambhena pattabbaṁ phalaṁ dasseti. **Alīnacitto**ti etena vīriyūpatthambhānaṁ cittacetasikānaṁ alīnataṁ dasseti. **Akusītavuttī**ti etena ṭhānacaṅkamādīsu kāyassa anavasīdanaṁ dasseti. **Daḷhanikkamo**ti etena "kāmaṁ taco ca nhāru cā"ti[1] evaṁ pavattaṁ padahanavīriyaṁ dasseti, yaṁ taṁ anupubbasikkhādīsu padahanto "kāyena ceva paramatthasaccaṁ sacchikarotī"ti[2] vuccati. Atha vā etena maggasampayuttaṁ vīriyaṁ dasseti. Tampi daḷhañca bhāvanāpāripūrigatattā, nikkamo ca sabbaso paṭipakkhā nikkhantattā, tasmā taṁsamaṅgīpuggalopi daḷho nikkamo assāti "daḷhanikkamo"ti vuccati. **Thāmabalūpapanno**ti maggakkhaṇe kāyathāmena ca ñāṇabalena ca upapanno. Atha vā thāmabhūtena[3]

1. Ma 2. 146; Aṁ 1. 52; Khu 7. 379 piṭṭhesu.
2. Paramasaccaṁ sacchikaroti, paññāya ca naṁ ativijjha passatīti (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 110 piṭṭhe.)
3. Thirabhūtena (I, Ka)

balena upapanno, thirañāṇabalūpapannoti vuttaṁ hoti. Etena tassa vīriyassa vipassanāñāṇasampayogaṁ dīpento yogapadhānabhāvaṁ sādheti. Pubbabhāgamajjhima-ukkaṭṭhavīriyavasena vā tayopi pādā yojetabbā. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Āraddhavīriyagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

125. **Paṭisallānan**ti kā uppatti? Imissā gāthāya āvaraṇagāthāya viya uppatti, natthi koci viseso. Atthavaṇṇanāya panassā **paṭisallānan**ti tehi tehi sattasaṅkhārehi paṭinivattitvā sallānaṁ, ekamantasevitā ekībhāvo kāyavivekoti attho. **Jhānan**ti paccanīkajhāpanato ārammaṇalakkhaṇūpanijjhānato ca cittaviveko vuccati. Tattha aṭṭha samāpattiyo nīvaraṇādipaccanīkajhāpanato kasiṇādi-ārammaṇūpanijjhānato ca "jhānan"ti vuccati. Vipassanāmaggaphalāni sattasaññādipaccanīkajhāpanato lakkhaṇūpanijjhānato ca "jhānan"ti vuccati. Idha pana ārammaṇūpanijjhānameva adhippetaṁ. Evametaṁ paṭisallānañca jhānañca **ariñcamāno** ajahamāno anissajjamāno. **Dhammesū**ti vipassanūpagesu pañcakkhandhādidhammesu. **Niccan**ti satataṁ samitaṁ abbokiṇṇaṁ. **Anudhammacārī**ti te[1] dhamme ārabbha pavattanena anugataṁ vipassanādhammaṁ caramāno. Atha vā dhammesūti ettha dhammāti navalokuttaradhammā, tesaṁ dhammānaṁ anulomo dhammoti anudhammo, vipassanāyetaṁ adhivacanaṁ. Tattha "dhammānaṁ niccaṁ anudhammacārī"ti vattabbe gāthābandhasukhatthaṁ vibhattibyattayena "dhammesū"ti vuttaṁ siyā. **Ādīnavaṁ sammasitā bhavesū**ti tāya anudhammacāritāsaṅkhātāya vipassanāya aniccākārādidosaṁ tīsu bhavesu samanupassanto evaṁ imāya kāyacittavivekasikhāpattavipassanāsaṅkhātāya paṭipadāya adhigatoti vattabbo **eko care**ti evaṁ yojanā veditabbā.

Paṭisallānagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Te te (I, Ka)

126. **Taṇhakkhayan**ti kā uppatti? Aññataro kira Bārāṇasirājā mahaccarājānubhāvena nagaraṁ padakkhiṇaṁ karoti. Tassa sarīrasobhāya āvajjitahadayā sattā purato gacchantāpi nivattitvā tameva ullokenti, pacchato gacchantāpi, ubhohi passehi gacchantāpi. Pakatiyā eva hi Buddhadassane puṇṇacandasamuddarājadassane ca atitto loko. Atha aññatarā kuṭumbiyabhariyāpi uparipāsādagatā sīhapañjaraṁ vivaritvā olokayamānā aṭṭhāsi. Rājā taṁ disvā paṭibaddhacitto hutvā amaccaṁ āṇāpesi "jānāhi tāva bhaṇe 'ayaṁ itthī sasāmikā vā asāmikā vā'ti". So ñatvā "sasāmikā devā"ti ārocesi. Atha rājā cintesi "imā vīsatisahassanāṭakitthiyo devaccharāyo viya maṁ eva ekaṁ abhiramāpenti, so dānāhaṁ etāpi atussitvā parassa itthiyā taṇhaṁ uppādesiṁ, sā uppanā apāyameva ākaḍḍhatī"ti taṇhāya ādīnavaṁ disvā "handa naṁ niggaṇhāmī"ti rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchikatvā imaṁ udānagāthaṁ abhāsi.

Tattha **taṇhakkhayan**ti nibbānaṁ, evaṁ diṭṭhādīnavāya vā taṇhāya appavattiṁ. **Appamatto**ti sātaccakārī sakkaccakārī. **Aneḷamūgo**ti alālāmukho. Atha vā aneḷo ca amūgo ca, paṇḍito byattoti vuttaṁ hoti. Hitasukhasampāpakaṁ sutamassa atthīti **sutavā,** āgamasampannoti vuttaṁ hoti. **Satīmā**ti cirakatādīnaṁ anussaritā. **Saṅkhātadhammo**ti dhammūpaparikkhāya pariññātadhammo. **Niyato**ti ariyamaggena niyatabhāvappatto. **Padhānavā**ti sammappadhānavīriyasampanno. Uppaṭipāṭiyā esa pāṭho yojetabbo. Evameva tehi appamādādīhi samannāgato niyāmasampāpakena padhānena padhānavā, tena padhānena sampattaniyāmato niyato, tato arahattappattiyā saṅkhātadhammo. Arahā hi puna saṅkhātabbābhāvato "saṅkhātadhammo"ti vuccati. Yathāha "ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idhā"ti[1]. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Taṇhakkhayagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Khu 1. 434; Khu 8. 34 piṭṭhesu.

127. **Sīhovā**ti kā uppatti? Aññatarassa kira Bārāṇasirañño dūre uyyānaṁ hoti, so pageva uṭṭhāya uyyānaṁ gacchanto antarāmagge yānā oruyha udakaṭṭhānaṁ upagato "mukhaṁ dhovissāmī"ti. Tasmiṁ ca padese sīhī sīhapotakaṁ janetvā gocarāya gatā, rājapuriso taṁ disvā "sīhapotako devā"ti ārocesi. Rājā "sīho kira kassaci na bhāyatī"ti taṁ upaparikkhituṁ bheri-ādīni ākoṭāpesi, sīhapotako taṁ saddaṁ sutvāpi tatheva sayi. Atha yāva tatiyaṁ ākoṭāpesi, so tatiyavāre sīsaṁ ukkhipitvā sabbaṁ parisaṁ oloketvā tatheva sayi. Atha rājā "yāvassa mātā nāgacchati, tāva gacchāmā"ti vatvā gacchanto cintesi "tadahujātopi sīhapotako na santasati na bhāyati, kudāssu nāmāhampi taṇhādiṭṭhiparitāsaṁ chaḍḍetvā na santaseyyaṁ na bhāyeyyan"ti. So taṁ ārammaṇaṁ gahetvā gacchanto puna kevaṭṭehi macche gahetvā sākhāsu bandhitvā pasārite jāle vātaṁ asaṅgaṁyeva gacchamānaṁ disvā tasmiṁ nimittaṁ aggahesi "kudāssu nāmāhampi taṇhādiṭṭhimohajālaṁ phāletvā evaṁ asajjamāno gaccheyyan"ti.

Atha uyyānaṁ gantvā Silāpaṭṭapokkharaṇiyā tīre nisinno vātabbhāhatāni padumāni onamitvā udakaṁ phusitvā vātavigame puna yathāṭhāne ṭhitāni udakena anupalittāni disvā tasmiṁ[1] nimittaṁ aggahesi "kudāssu nāmāhampi yathā etāni udake jātāni udakena anupalittāni tiṭṭhanti, evaṁ loke jāto lokena anupalitto tiṭṭheyyan"ti. So punappunaṁ "yathā sīho vāto padumāni, evaṁ asantasantena asajjamānena anupalittena bhavitabban"ti cintetvā rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchikatvā imaṁ udānagāthaṁ abhāsi.

Tattha **sīho**ti cattāro sīhā tiṇasīho paṇḍusīho kāḷasīho kesarasīhoti. Tesaṁ kesarasīho aggamakkhāyati, so idha adhippeto. **Vāto** puratthimādivasena anekavidho. **Padumaṁ** rattasetādivasena. Tesu yo koci vāto yaṁ kiñci padumañca vaṭṭatiyeva. Tattha yasmā santāso nāma attasinehena hoti,

---

1. Tampi (Sī)

attasineho ca nāma taṇhālepo, sopi diṭṭhisampayuttena vā diṭṭhivippayuttena vā lobhena hoti, sopi ca taṇhāyeva. Sajjanaṁ pana tattha upaparikkhādivirahitassa mohena hoti, moho ca avijjā. Tattha samathena taṇhāya pahānaṁ, vipassanāya avijjāya. Tasmā samathena attasinehaṁ pahāya **sīhova saddesu** aniccadukkhādīsu **asantasanto,** vipassanāya mohaṁ pahāya **vātova jālamhi** khandhāyatanādīsu **asajjamāno,** samatheneva lobhaṁ lobhasampayuttadiṭṭhiñca pahāya, **padumaṁva toyena** sabbabhavabhogalobhena alippamāno. Ettha ca samathassa sīlaṁ padaṭṭhānaṁ, samatho samādhissa, samādhi vipassanāyāti evaṁ dvīsu[1] dhammesu siddhesu tayo khandhā siddhāva honti. Tattha sīlakkhandhena sūro[2] hoti. So sīhova saddesu āghātavatthūsu kujjhitukāmatāya na santasati, paññākkhandhena paṭividdhasabhāvo vātova jālamhi khandhādidhammabhede na sajjati, samādhikkhandhena vītarāgo padumaṁva toyena rāgena na lippati. Evaṁ samathavipassanāhi sīlasamādhipaññākkhandhehi ca yathāsambhavaṁ taṇhāvijjānaṁ tiṇṇañca akusalamūlānaṁ pahānavasena asantasanto asajjamāno alippamāno ca veditabbo. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Sīhādigāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

128. **Sīho yathā**ti kā uppatti? Aññataro kira Bārāṇasirājā paccantaṁ kupitaṁ vūpasametuṁ gāmānugāmimaggaṁ chaḍḍetvā ujuṁ aṭavimaggaṁ gahetvā mahatiyā senāya gacchati. Tena ca samayena aññatarasmiṁ pabbatapāde sīho bālasūriyātapaṁ tappamāno nipanno hoti. Taṁ disvā rājapurisā rañño ārocesuṁ. Rājā "sīho kira na santasatī"ti bheripaṇavādisaddaṁ kārāpesi, sīho tatheva nipajji. Dutiyampi kārāpesi, sīho tatheva nipajji. Tatiyampi kārāpesi, tadā "sīho mama paṭisattu atthī"ti catūhi pādehi suppatiṭṭhitaṁ patiṭṭhahitvā sīhanādaṁ nadi. Taṁ sutvā hatthārohādayo hatthi-ādīhi orohitvā tiṇagahanāni paviṭṭhā, hatthi-assagaṇā disāvidisā palātā. Rañño hatthīpi rājānaṁ gahetvā vanagahanāni pothayamāno

---

1. Tīsu (I, Ka) 2. Surato (Sī)

palāyi. Rājā taṁ sandhāretuṁ asakkonto rukkhasākhāya olambitvā pathaviṁ patitvā ekapadikamaggena gacchanto Paccekabuddhānaṁ vasanaṭṭhānaṁ pāpuṇi. Tattha Paccekabuddhe pucchi “api bhante saddamassutthā”ti. Āma mahārājāti. Kassa saddaṁ bhanteti. Paṭhamaṁ bherisaṅkhādīnaṁ, pacchā sīhassāti. Na bhāyittha bhanteti. Na mayaṁ mahārāja kassaci saddassa bhāyāmāti. Sakkā pana bhante mayhampi edisaṁ kātunti. Sakkā mahārāja sace pabbajissasīti. Pabbajāmi bhanteti. Tato naṁ pabbājetvā pubbe vuttanayeneva ābhisamācārikaṁ sikkhāpesuṁ. Sopi pubbe vuttanayeneva vipassanto paccekabodhiṁ sacchikatvā imaṁ udānagāthaṁ abhāsi.

Tattha sahanā ca hananā ca sīghajavattā ca **sīho.** Kesarasīhova idha adhippeto. Dāṭhā balamassa atthīti **dāṭhabalī.** **Pasayha abhibhuyyā**ti ubhayaṁ **cārī**saddena saha yojetabbaṁ **pasayhacārī abhibhuyyacārī**ti. Tattha pasayha niggahetvā caraṇena pasayhacārī, abhibhavitvā santāsetvā vasīkatvā caraṇena abhibhuyyacārī. Svāyaṁ kāyabalena pasayhacārī, tejasā abhibhuyyacārī. Tattha sace koci vadeyya “kiṁ pasayha abhibhuyya cārī”ti, tato **migānan**ti sāmivacanaṁ upayogatthe katvā “mige pasayha abhibhuyya cārī”ti paṭivattabbaṁ. **Pantānī**ti dūrāni. **Senāsanānī**ti vasanaṭṭhānāni. Sesaṁ vuttanayeneva sakkā jānitunti na vitthāritanti.

Dāṭhabalīgāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

129. **Mettaṁ upekkhan**ti kā uppatti? Aññataro kira rājā mettādijhānalābhī ahosi. So “jhānasukhantarāyo rajjan”ti jhānānurakkhaṇatthaṁ rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchikatvā imaṁ udānagāthaṁ abhāsi.

Tattha “sabbe sattā sukhitā bhavantū”ti-ādinā nayena hitasukhūpanayanakāmatā **mettā.** “Aho vata imamhā dukkhā mucceyyun”ti-ādinā nayena ahitadukkhāpanayanakāmatā **karuṇā.** “Modanti vata bhonto sattā, modanti sādhu suṭṭhū”ti-ādinā nayena hitasukhāvippayogakāmatā **muditā.** “Paññāyissanti sakena kammenā”ti sukhadukkha-ajjhupekkhanatā **upekkhā.** Gāthābandhasukhatthaṁ pana uppaṭipāṭiyā mettaṁ vatvā

upekkhā vuttā, muditā ca pacchā. **Vimuttin**ti catassopi etā attano paccanīkadhammehi vimuttattā vimuttiyo. Tena vuttaṁ "mettaṁ upekkhaṁ karuṇaṁ vimuttiṁ, āsevamāno muditañca kāle"ti.

Tattha **āsevamāno**ti tisso tikacatukkajjhānavasena, upekkhaṁ catutthajjhānavasena bhāvayamāno[1]. **Kāle**ti mettaṁ āsevitvā tato vuṭṭhāya karuṇaṁ, tato vuṭṭhāya muditaṁ, tato itarato vā nippītikajjhānato vuṭṭhāya upekkhaṁ āsevamāno eva "kāle āsevamāno"ti vuccati, āsevituṁ vā phāsukakāle. **Sabbena lokena avirujjhamāno**ti dasasu disāsu sabbena sattalokena avirujjhamāno. Mettādīnaṁ hi bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti, sattesu ca virodhibhūto paṭigho vūpasammati. Tena vuttaṁ "sabbena lokena avirujjhamāno"ti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana mettādikathā **Aṭṭhasāliniyā** Dhammasaṅgahaṭṭhakathāyaṁ[2] vuttā. Sesaṁ vuttasadisamevāti.

Appamaññāgāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

130. **Rāgañca dosañcā**ti kā uppatti? Rājagahaṁ kira nissāya Mātaṅgo nāma Paccekabuddho viharati sabbapacchimo Paccekabuddhānaṁ. Atha amhākaṁ bodhisatte uppanne devatāyo bodhisattassa pūjanatthāya āgacchantiyo taṁ disvā "mārisā mārisā Buddho loke uppanno"ti bhaṇiṁsu. So nirodhā vuṭṭhahanto taṁ sutvā attano jīvitakkhayaṁ disvā Himavante Mahāpapāto nāma pabbato Paccekabuddhānaṁ parinibbānaṭṭhānaṁ, tattha ākāsena gantvā pubbe parinibbutapaccekabuddhassa aṭṭhisaṅghātaṁ papāte pakkhipitvā silātale nisīditvā imaṁ udānagāthaṁ abhāsi.

Tattha rāgadosamohā Uragasutte vuttāva. **Saṁyojanānī**ti dasa saṁyojanāni, tāni ca tena tena maggena sandālayitvā. **Asantasaṁ jīvitasaṅkhayamhī**ti jīvitasaṅkhayo vuccati cuticittassa paribhedo. Tasmiṁ ca jīvitasaṅkhaye jīvitanikantiyā pahīnattā asantasanti. Ettāvatā

---

1. Āsevamāno (Ka)
2. Abhi-Ṭṭha 1. 237 piṭṭhe.

sopādisesaṁ nibbānadhātuṁ attano dassetvā gāthāpariyosāne anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyīti.

Jīvitasaṅkhayagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

131. **Bhajantī**ti kā uppatti? Bārāṇasiyaṁ kira aññataro rājā ādigāthāya vuttappakārameva phītaṁ rajjaṁ samanusāsati, tassa kharo ābādho uppajji, dukkhā vedanā pavattanti. Vīsatisahassitthiyo taṁ parivāretvā hatthapādasambāhanādīni karonti. Amaccā "na dānāyaṁ rājā jīvissati, handa mayaṁ attano saraṇaṁ gavesāmā"ti cintetvā aññatarassa rañño santikaṁ gantvā upaṭṭhānaṁ yāciṁsu. Te tattha upaṭṭhahantiyeva, na kiñci labhanti. Rājā ābādhā vuṭṭhahitvā pucchi "itthannāmo ca itthannāmo ca kuhin"ti. Tato taṁ pavattiṁ sutvāva sīsaṁ cāletvā tuṇhī ahosi. Tepi amaccā "rājā vuṭṭhito"ti sutvā tattha kiñci alabhamānā paramena pārijuññena pīḷitā punadeva āgantvā rājānaṁ vanditvā ekamantaṁ aṭṭhaṁsu. Tena ca raññā "kuhiṁ tātā tumhe gatā"ti vuttā āhaṁsu "devaṁ dubbalaṁ disvā ājīvikabhayenamhā asukaṁ nāma janapadaṁ gatā"ti. Rājā sīsaṁ cāletvā cintesi "yannūnāhaṁ tameva ābādhaṁ dassessaṁ, kiṁ punapi evaṁ kareyyuṁ, no"ti. So pubbe rogena[1] phuṭṭho viya bāḷhaṁ vedanaṁ dassento gilānālayaṁ akāsi. Itthiyo samparivāretvā pubbasadisameva sabbaṁ akaṁsu. Tepi amaccā tatheva puna bahutaraṁ janaṁ gahetvā pakkamiṁsu. Evaṁ rājā yāvatatiyaṁ sabbaṁ pubbasadisaṁ akāsi, tepi tatheva pakkamiṁsu. Tato catutthampi te āgate disvā rājā "aho ime dukkaraṁ akaṁsu, ye maṁ byādhitaṁ pahāya anapekkhā pakkamiṁsū"ti nibbinno rajjaṁ pahāya pabbajitvā vipassanto paccekabodhiṁ sacchikatvā imaṁ udānagāthaṁ abhāsi.

Tattha **bhajantī**ti sarīrena allīyantā payirupāsanti. **Sevantī**ti añjalikammādīhi kiṁkārapaṭissāvitāya ca paricaranti. Kāraṇaṁ attho etesanti **kāraṇatthā,** bhajanāya ca sevanāya ca nāññaṁ kāraṇamatthi, attho eva nesaṁ kāraṇaṁ, atthahetu sevantīti vuttaṁ hoti.

---

1. Sābhāvikarogena (Sī)

Nikkāraṇā dullabhā ajja mittāti "ito kiñci lacchāmā"ti evaṁ attapaṭilābhakāraṇena nikkāraṇā, kevalaṁ—

"Upakāro ca yo mitto,
Yo mitto sukhadukkhako.
Atthakkhāyī ca yo mitto,
Yo mitto anukampako"ti[1]—

evaṁ vuttena ariyena mittabhāvena samannāgatā dullabhā ajja mittā. **Attaṭṭhapaññā**ti attani ṭhitā etesaṁ paññā. Attānameva oloketi, na aññanti attho. "Attatthapaññā"tipi pāṭho, tassa attano atthameva oloketi, na paratthanti attho. "Diṭṭhatthapaññā"ti ayampi kira porāṇapāṭho, tassa[2] sampati diṭṭheyeva atthe etesaṁ paññā, na āyatinti attho. Diṭṭhadhammikatthaṁyeva oloketi, na samparāyikatthanti vuttaṁ hoti. **Asucī**ti asucinā anariyena kāyavacīmanokammena samannāgatā.

Khaggavisāṇakappoti khaggena rukkhādayo chindanto viya sakasiṅgena pabbatādayo cuṇṇavicuṇṇaṁ kurumāno vicaratīti khaggavisāṇo. Visasadisā āṇāti visāṇā. Khaggaṁ viyāti khaggaṁ. Khaggaṁ visāṇaṁ yassa migassa soyaṁ migo khaggavisāṇo, tassa khaggavisāṇassa kappo khaggavisāṇakappo. Khaggavisāṇasadiso Paccekabuddho **eko** adutiyo asahāyo careyya vihareyya vatteyya yapeyya yāpeyyāti attho.

132. **Visuddhasīlā**ti visesena suddhasīlā, catupārisuddhiyā suddhasīlā. **Suvisuddhapaññā**ti suṭṭhu visuddhapaññā, rāgādivirahitattā parisuddhamaggaphalapaṭisambhidādipaññā. **Samāhitā**ti **saṁ** suṭṭhu āhitā, santike ṭhapitacittā. **Jāgariyānuyuttā**ti jāgaraṇaṁ jāgaro, niddātikkamoti attho. Jāgarassa bhāvo jāgariyaṁ, jāgariye anuyuttā jāgariyānuyuttā. **Vipassakā**ti "aniccaṁ dukkhaṁ anattā"ti visesena vassanasīlā, vipassanaṁ paṭṭhapetvā viharantīti attho. **Dhammavisesadassī**ti

---

1. Dī 3. 153 piṭṭhe atthato samānaṁ.
2. Tattha (Sī, I)

dasakusaladhammānaṁ catusaccadhammassa navalokuttaradhammassa vā visesena passanasīlā. **Maggaṅgabojjhaṅgagate**ti sammādiṭṭhādīhi maggaṅgehi satisambojjhaṅgādīhi bojjhaṅgehi gate sampayutte ariyadhamme. **Vijaññā**ti visesena jaññā, jānantāti attho.

133. **Suññatāppaṇihitañcā'nimittan**ti anattānupassanāvasena suññatavimokkhañca dukkhānupassanāvasena appaṇihitavimokkhañca aniccānupassanāvasena animittavimokkhañca. **Āsevayitvā**ti vaḍḍhetvā. **Ye** katasambhārā **dhīrā** janā **Jinasāsanamhi sāvakattaṁ** sāvakabhāvaṁ **na vajanti** na pāpuṇanti, te dhīrā katasambhārā **sayambhū** sayameva bhūtā **paccekajinā** Paccekabuddhā **bhavanti.**

134. Kiṁ bhūtā? **Mahantadhammā** puritamahāsambhārā **bahudhammakāyā** anekadhammasabhāvasarīrā. Punapi kiṁ bhūtā? **Cittissarā** cittagatikā jhānasampannāti attho. **Sabbadukkhoghatiṇṇā** sakalasaṁsāra-oghaṁ tiṇṇā atikkantā **udaggacittā** kodhamānādikilesavirahitattā somanassacittā santamanā[1]ti attho. **Paramatthadassī** pañcakkhandhadvādasāyatanadvattiṁsākārasaccapaṭiccasamuppādādivasena paramatthaṁ uttamatthaṁ dassanasīlā. Acalābhītaṭṭhena **sīhopamā** sīhasadisāti attho. **Khaggavisāṇakappā** khaggavisāṇamigasiṅgasadisā gaṇasaṅgaṇikābhāvenāti attho.

135. **Santindriyā**ti cakkhundriyādīnaṁ sakasakārammaṇe appavattanato[2] santasabhāva-indriyā. **Santamanā**ti santacittā, nikkilesabhāvena santasabhāvacittasaṅkappāti attho. **Samādhī**ti suṭṭhu ekaggacittā. **Paccantasattesu patippacārā**ti paccantajanapadesu sattesu dayākaruṇādīhi paticaraṇasīlā. **Dīpā parattha idha vijjalantā**ti sakalalokānuggahakaraṇena paraloke ca idhaloke ca vijjalantā dīpā padīpasadisāti attho. **Paccekabuddhā satataṁ hitā'me**ti ime Paccekabuddhā satataṁ sabbakālaṁ sakalalokahitāya paṭipannāti attho.

---

1. Santuṭṭhacittā (Sī, I), santuṭṭhamanā (Ka) 2. Sakalārammaṇappavattanato (Sī, I)

136. **Pahīnasabbāvaraṇā janindā**ti te Paccekabuddhā janānaṁ indā uttamā kāmacchandanīvaraṇādīnaṁ sabbesaṁ pañcāvaraṇānaṁ pahīnattā pahīnasabbāvaraṇā. **Ghanakañcanābhā**ti rattasuvaṇṇajambonadasuvaṇṇapabhāsadisa-ābhāvantāti attho. **Nissaṁsayaṁ lokasudakkhiṇeyyā**ti ekantena lokassa sudakkhiṇāya aggadānassa paṭiggahetuṁ arahā yuttā, nikkilesattā sundaradānapaṭiggahaṇārahā[1]ti attho. **Paccekabuddhā satatappitā'me**ti ime paccekañāṇādhigamā Buddhā satataṁ niccakālaṁ appitā suhitā paripuṇṇā, sattāhaṁ nirāhārāpi nirodhasamāpattiphalasamāpattivasena paripuṇṇāti attho.

137. Pati-ekā[2] visuṁ Sammāsambuddhato visadisā aññe asādhāraṇabuddhā **Paccekabuddhā.** Atha vā—

"Upasaggā nipātā ca, paccayā ca ime tayo.
Nekenekatthavisayā, iti neruttikābravun"ti—

vuttattā patisaddassa eka-upasaggattā pati padhāno hutvā sāmibhūto anekesaṁ dāyakānaṁ appamattakampi āhāraṁ paṭiggahetvā saggamokkhassa pāpuṇanato. Tathā hi annabhārassa bhattabhāgaṁ paṭiggahetvā passantasseva bhuñjitvā devatāhi sādhukāraṁ dāpetvā tadaheva taṁ duggataṁ seṭṭhiṭṭhānaṁ pāpetvā koṭisaṅkhadhanuppādanena ca, Khadiraṅgārajātake[3] mārena nimmitakhadiraṅgārakūpopari-uṭṭhitapadumakaṇṇikaṁ[4] madditvā bodhisattena dinnaṁ piṇḍapātaṁ paṭiggahetvā tassa passantasseva ākāsagamanena somanussuppādanena ca, Padumavatī-aggamahesīputtānaṁ Mahājanakarañño deviyā ārādhanena Gandhamādanato ākāsena āgamma dānapaṭiggahaṇena Mahājanakabodhisattassa ca deviyā ca somanassuppādanena ca, tathā abuddhuppāde chātakabhaye sakalajambudīpe uppanne bārāṇasiseṭṭhino chātakabhayaṁ paṭicca pūretvā rakkhite saṭṭhisahassakoṭṭhāgāre vīhayo khepetvā bhūmiyaṁ nikhātadhaññāni ca cāṭisahassesu pūritadhaññāni ca khepetvā sakalapāsādabhittīsu mattikāhi madditvā limpitadhaññāni ca khepetvā tadā nāḷimattamevāvasiṭṭhaṁ "idaṁ bhuñjitvā ajja

1. Sattānaṁ dānapaṭiggahaṇārahā (Sī)
2. Pati pāṭiyekkaṁ (Sī)
3. Jātaka-Ṭṭha 1. 243 piṭṭhādīsu passitabbaṁ.
4. Padumakiñjakkhaṁ (Sī)

marissāmā"ti cittaṁ uppādetvā sayantassa Gandhamādanato eko Paccekabuddho āgantvā gehadvāre aṭṭhāsi. Seṭṭhi taṁ disvā pasādaṁ uppādetvā jīvitaṁ pariccajamāno Paccekabuddhassa patte okiri. Paccekabuddho vasanaṭṭhānaṁ gantvā attano ānubhāvena passantasseva seṭṭhissa pañcapaccekabuddhasatehi saha paribhuñji. Tadā bhattapacita-ukkhaliṁ pidahitvā ṭhapesuṁ. Niddamokkantassa seṭṭhino chātatte uppanne so vuṭṭhahitvā bhariyaṁ āha "bhatte ācāmakabhattamattaṁ[1] olokehī"ti. Susikkhitā sā "sabbaṁ dinnaṁ nanū"ti avatvā ukkhaliyā pidhānaṁ vivari. Sā ukkhali taṅkhaṇeva sumanapupphamakuḷasadisassa sugandhasālibhattassa pūritā ahosi. Sā ca seṭṭhi ca santuṭṭhā sayañca sakalagehavāsino ca sakalanagaravāsino ca bhuñjiṁsu. Dabbiyā gahitagahitaṭṭhānaṁ puna pūritaṁ. Sakalasaṭṭhisahassakoṭṭhāgāresu sugandhasāliyo pūresuṁ. sakalajambudīpavāsino seṭṭhissa gehatoyeva dhaññabījāni gahetvā sukhitā jātā[2]. Evamādīsu anekasattanikāyesu sukhotaraṇaparipālanasaggamokkhapāpanesu[3] pati sāmibhūto Buddhoti Paccekabuddho. **Paccekabuddhānaṁ subhāsitānī**ti Paccekabuddhehi ovādānusāsanīvasena suṭṭhu bhāsitāni kathitāni vacanāni. **Caranti lokamhi sadevakamhī**ti devalokasahite sattaloke caranti pavattantīti attho. **Sutvā tathā ye na karonti bālā**ti tathārūpaṁ Paccekabuddhānaṁ subhāsitavacanaṁ ye bālā janā na karonti na manasi karonti, **te** bālā **dukkhesu** saṁsāradukkhesu **punappunaṁ** uppattivasena **caranti** pavattanti, dhāvantīti attho.

138. **Paccekabuddhānaṁ subhāsitānī**ti suṭṭhu bhāsitāni caturāpāyato muccanatthāya bhāsitāni vacanāni. Kiṁ bhūtāni? **Avassavantaṁ** paggharantaṁ khuddaṁ madhuṁ yathā madhuravacanānīti attho. **Ye paṭipattiyuttā** paṇḍitajanāpi paṭipattīsu vuttānusārena pavattantā tathārūpaṁ madhuravacanaṁ sutvā vacanakarā bhavanti, te paṇḍitajanā **saccadasā** catusaccadassino **sapaññā** paññāsahitā bhavantīti attho[4].

1. Jhāmakaṁbhattamattaṁ (Sī)
2. Dhammapada-Ṭṭha 2. 233 piṭṭhādīsu passitabbaṁ.
3. Pāpuṇanesu (Sī, I)
4. Te tathārūpaṁ madhuravacanaṁ sutvāyeva paṇḍitāva janā samathavipassanāsaṅkhātāsu paṭipattīsu yuttā paṭipannā, te paṇḍitajanā sapaññā sundarapaññā saccadassino bhavantīti sambandho (Sī)

139. **Paccekabuddhehi Jinehi bhāsitā**ti kilese jinanti jiniṁsūti Jinā, tehi Jinehi Paccekabuddhehi vuttā bhāsitā kathitā **kathā uḷārā** ojavantā pākaṭā santi pavattanti. **Tā,** kathā **Sakyasīhena** Sakyarājavaṁsasīhena Gotamena Tathāgatena **abhinikkhamitvā** Buddhabhūtena **naruttamena** narānaṁ uttamena seṭṭhena **pakāsitā** pākaṭīkatā desitāti sambandho. Kimatthanti āha **"dhammavijānanatthan"**ti. Navalokuttaradhammaṁ visesena jānāpanatthanti attho.

140. **Lokānukampāya imāni tesan**ti lokānukampatāya lokassa anukampaṁ paṭicca imāni vacanāni imā gāthāyo tesaṁ **Paccekabuddhānaṁ vikubbitāni** visesena kubbitāni bhāsitānīti attho. **Saṁvegasaṅgamativaḍḍhanatthan**ti paṇḍitānaṁ saṁvegavaḍḍhanatthañca asaṅgavaḍḍhanatthaṁ ekībhāvavaḍḍhanatthañca mativaḍḍhanatthaṁ paññāvaḍḍhanatthañca **sayambhusīhena** anācariyakena hutvā sayameva bhūtena jātena paṭividdhena sīhena abhītena Gotamena Sammāsambuddhena imāni vacanāni **pakāsitāni,** imā gāthāyo pakāsitā vivaritā uttānīkatāti attho. **Itī**ti parisamāpanatthe nipāto.

Iti Visuddhajanavilāsiniyā Apadānaṭṭhakathāya

Paccekabuddhāpadānasaṁvaṇṇanā samattā.

3-1. Sāriputtatthera-apadānavaṇṇanā

Tadanantaraṁ therāpadānasaṅgahagāthāyo saṁvaṇṇetuṁ **"atha Therāpadānaṁ suṇāthā"**ti āha. **Atha-apadāna**-saddānamattho heṭṭhā vuttova. Ettha **thera**-saddo panāyaṁ kālathirapaññattināmadheyyajeṭṭhādīsu anekesu atthesu vattati. Tathā hi "therovassikāni[1] pūtīni cuṇṇakajātānī"ti-ādīsu kāle, therovassikāni cirakālaṁ ovassikānīti attho. "Theropi tāva mahā"iccādīsu[2] thire thirasīloti attho. "Therako ayamāyasmā mahallako"ti-ādīsu

1. Dī 2. 236; Ma 1. 74 piṭṭhesu "terovassikānī"ti dissati.
2. Thero pitāmahā vā padīpasātantakārādīsu (I, Ka)

paññattiyaṁ, lokapaññattimattoti attho. "Cundatthero Phussatthero"ti-ādīsu nāmadheyye, evaṁ katanāmoti attho. "Thero cāyaṁ kumāro mama puttesū"ti-ādīsu jeṭṭhe, jeṭṭho kumāroti attho. Idha panāyaṁ kāle ca thire ca vattati. Tasmā ciraṁ kālaṁ ṭhitoti thero, thiratara[1] sīlācāramaddavādiguṇābhiyutto vā theroti vuccati. Thero ca thero ceti therā, therānaṁ apadānaṁ kāraṇaṁ **Therāpadānaṁ,** taṁ Therāpadānaṁ suṇāthāti sambandho. **Himavantassa avidūre, Lambako nāma pabbato**ti-ādi āyasmato Sāriputtattherassa apadānaṁ, tassāyasmato Mahāmoggallānattherassa ca vatthu evaṁ veditabbaṁ—

Atīte kira ito kappato satasahassakappādhike eka-asaṅkhyeyyamatthake āyasmā Sāriputto brāhmaṇamahāsālakule nibbattitvā nāmena Saradamāṇavo nāma ahosi. Mahāmoggallāno gahapatimahāsālakule nibbattitvā nāmena Sirivaḍḍhanakuṭumbiko nāma ahosi. Te ubhopi sahapaṁsukīḷanasahāyā ahesuṁ. Tesu Saradamāṇavo pitu accayena kulasantakaṁ dhanaṁ paṭipajjitvā ekadivasaṁ rahogato cintesi "imesaṁ sattānaṁ maraṇaṁ nāma ekantikaṁ, tasmā mayā ekaṁ pabbajjaṁ upagantvā vimokkhamaggo gavesitabbo"ti sahāyaṁ upasaṅkamitvā "samma ahaṁ pabbajitukāmo, kiṁ tvaṁ pabbajituṁ sakkhissasī"ti vatvā tena "na sakkhissāmī"ti vutte "hotu ahameva pabbajissāmī"ti ratanakoṭṭhāgārāni vivarāpetvā kapaṇaddhikādīnaṁ mahādānaṁ datvā pabbatapādaṁ gantvā isipabbajjaṁ pabbaji. Tassa pabbajitassa anupabbajjaṁ pabbajitā catusattatisahassamattā brāhmaṇaputtā ahesuṁ. So pañca abhiññāyo aṭṭhā ca samāpattiyo nibbattetvā tesampi jaṭilānaṁ kasiṇaparikammaṁ ācikkhi. Te sabbepi pañcābhiññā aṭṭha ca samāpattiyo nibbattesuṁ.

Tena samayena Anomadassī nāma Sammāsambuddho loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko satte saṁsāramahoghato tāretvā[2] ekadivasaṁ Saradatāpasassa ca antevāsikānañca saṅgahaṁ kattukāmo

---

1. Thirakara (Ka)
2. Tārento (Sī)

eko adutiyo pattacīvaramādāya ākāsena gantvā "Buddhabhāvaṁ me jānātū"ti tāpasassa passantasseva ākāsato otaritvā pathaviyaṁ patiṭṭhāsi. Saradatāpaso Satthu sarīre mahāpurisalakkhaṇāni upadhāretvā "Sabbaññubuddhoyevāyan"ti niṭṭhaṁ gantvā paccuggamanaṁ katvā āsanaṁ paññāpetvā adāsi. Nisīdi Bhagavā paññatte āsane. Saradatāpaso Satthu santike ekamantaṁ nisīdi.

Tasmiṁ samaye tassa antevāsikā catusattatisahassamattā jaṭilā paṇītapaṇītāni ojavantāni phalāphalāni gahetvā āgatā Satthāraṁ disvā sañjātapasādā attano ācariyassa Satthu ca nisinnākāraṁ oloketvā "ācariya mayaṁ pubbe 'tumhehi mahantataro koci natthī'ti maññāma, ayaṁ pana puriso tumhehi mahantataro maññe"ti āhaṁsu. Kiṁ vadetha tātā, sāsapena saddhiṁ aṭṭhasaṭṭhiyojanasatasahassubbedhaṁ Sineruṁ samaṁ kātuṁ icchatha, Sabbaññubuddhena maṁ tulaṁ mā karitthāti. Atha te tāpasā ācariyassa vacanaṁ sutvā "yāva mahā vatāyaṁ purisuttamo"ti sabbeva pādesu nipatitvā Satthāraṁ vandiṁsu.

Atha te ācariyo āha "tātā Satthu anucchaviko no deyyadhammo natthi, Satthā ca bhikkhācāravelāya idhāgato, handa mayaṁ deyyadhammaṁ yathābalaṁ dassāma. Tumhehi yaṁ yaṁ paṇītaṁ phalāphalaṁ ābhataṁ, taṁ taṁ āharathā"ti āharāpetvā hatthe dhovitvā sayaṁ Tathāgatassa patte patiṭṭhāpesi. Satthārā phalāphale paṭiggahitamatte devatā dibbojaṁ pakkhipiṁsu. Tāpaso udakampi sayameva parissāvetvā adāsi. Tato bhojanakiccaṁ niṭṭhāpetvā Satthari nisinne sabbe antevāsike pakkosāpetvā Satthu santike sāraṇīyaṁ kathaṁ kathento nisīdi. Satthā "dve aggasāvakā bhikkhusaṁghena saddhiṁ āgacchantū"ti cintesi. Tāvadeva satasahassakhīṇāsavaparivārā aggasāvakā āgantvā Bhagavantaṁ vanditvā ekamantaṁ aṭṭhaṁsu.

Tato Saradatāpaso antevāsike āmantesi "tātā Satthu bhikkhusaṁghassa ca pupphāsanena pūjā kātabbā, tasmā pupphāni āharathā"ti. Te tāvadeva iddhiyā vaṇṇagandhasampannāni pupphāni āharitvā Buddhassa yojanappamāṇaṁ pupphāsanaṁ paññāpesuṁ, ubhinnaṁ aggasāvakānaṁ

tigāvutaṁ, sesabhikkhūnaṁ aḍḍhayojanikādibhedaṁ[1], saṁghanavakassa usabhamattaṁ paññāpesuṁ. Evaṁ paññattesu āsanesu Saradatāpaso Tathāgatassa purato añjaliṁ paggayha "bhante mayhaṁ anuggahatthāya imaṁ pupphāsanaṁ abhiruhathā"ti āha. Nisīdi Bhagavā pupphāsane. Satthari nisinne dve aggasāvakā sesabhikkhū ca attano attano pattāsane nisīdiṁsu. Satthā "tesaṁ mahapphalaṁ hotū"ti nirodhaṁ samāpajji. Satthu samāpannabhāvaṁ ñatvā dve aggasāvakāpi sesabhikkhūpi nirodhaṁ samāpajjiṁsu. Tāpaso sattāhaṁ nirantaraṁ Satthu pupphacchattaṁ dhārento aṭṭhāsi. Itare vanamūlaphalaṁ paribhuñjitvā sesakāle añjaliṁ paggayha aṭṭhaṁsu. Satthā sattāhassa accayena nirodhato vuṭṭhahitvā aggasāvakaṁ Nisabhattheraṁ āmantesi "tāpasānaṁ pupphāsanānumodanaṁ karohī"ti. Thero sāvakapāramīñāṇe ṭhatvā tesaṁ pupphāsanānumodanaṁ akāsi. Tassa desanāvasāne Satthā dutiyaṁ aggasāvakaṁ Anomattheraṁ āmantesi "tvampi imesaṁ dhammaṁ desehī"ti. Sopi Tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ sammasitvā tesaṁ dhammaṁ kathesi. Dvinnampi desanāya dhammābhisamayo nāhosi. Atha Satthā Buddhavisaye ṭhatvā dhammadesanaṁ ārabhi. Desanāvasāne ṭhapetvā Saradatāpasaṁ avasesā sabbepi catusattatisahassajaṭilā arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Satthā te "etha bhikkhavo"ti hatthaṁ pasāresi. Te tāvadeva antarahitatāpasavesā aṭṭhaparikkhāradharā saṭṭhivassikatthero viya ahesuṁ.

Saradatāpaso pana "aho vatāhampi ayaṁ Nisabhatthero viya anāgate ekassa Buddhassa sāvako bhaveyyan"ti desanākāle uppannaparivitakkatāya aññavihito hutvā maggaphalāni paṭivijjhituṁ nāsakkhi. Atha Satthāraṁ vanditvā tathā paṇidhānaṁ akāsi. Satthā anantarāyena samijjhanabhāvaṁ disvā "ito kappasatasahassādhikaṁ ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ atikkamitvā Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa aggasāvako Sāriputto nāma bhavissatī"ti byākaritvā dhammakathaṁ vatvā bhikkhusaṁghaparivāro ākāsaṁ pakkhandi. Saradatāpasopi sahāyassa Sirivaḍḍhassa santikaṁ gantvā "samma mayā Anomadassissa Bhagavato pādamūle anāgate uppajjanakassa Gotamasammāsambuddhassa aggasāvakaṭṭhānaṁ patthitaṁ, tvampi tassa

1. Aḍḍhagāvutādibhedaṁ (Ka)

dutiyasāvakaṭṭhānaṁ patthehī”ti. Sirivaḍḍho taṁ upadesaṁ sutvā[1] attano nivesanadvāre aṭṭhakarīsamattaṁ ṭhānaṁ samatalaṁ kāretvā lājapañcamāni pupphāni vikiritvā nīluppalacchadanaṁ maṇḍapaṁ kāretvā Buddhāsanaṁ paññāpetvā bhikkhūnampi āsanāni paññāpetvā mahantaṁ sakkārasammānaṁ sajjetvā Saradatāpasena Satthāraṁ nimantāpetvā sattāhaṁ mahādānaṁ pavattetvā Buddhappamukhaṁ bhikkhusaṁghaṁ mahārahehi vatthehi acchādetvā dutiyasāvakabhāvāya paṇidhānaṁ akāsi. Satthā tassa anantarāyena samijjhanabhāvaṁ disvā vuttanayena byākaritvā bhattānumodanaṁ katvā pakkāmi. Sirivaḍḍho haṭṭhapahaṭṭho yāvajīvaṁ kusalakammaṁ katvā dutiyacittavāre[2] kāmāvacaradevaloke nibbatti. Saradatāpaso cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbatti.

Tato paṭṭhāya tesaṁ ubhinnampi antarā kammaṁ na kathitaṁ. Amhākaṁ pana Bhagavato uppattito puretarameva Saradatāpaso Rājagahassa avidūre Upatissagāme Rūpasāriyā brāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhi. Taṁdivasamevassa sahāyopi Rājagahasseva avidūre Kolitagāme Moggaliyā brāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhi. Tasmā Moggallāno Moggaliyā brāhmaṇiyā puttoti Moggallāno. Moggaligottena jātoti vā Moggallāno. Atha vā mātukumārikakāle tassā mātāpitūhi vuttaṁ “mā uggali mā uggalī”ti vacanamupādāya[3] “muggalī”ti nāmaṁ, tassā muggaliyā puttoti Moggallāno. Atha vā sotāpattimaggādimaggassa lābhe ādāne paṭivijjhane alaṁ samatthoti Moggallānoti. Tāni kira dve kulāni yāva sattamā kulaparivaṭṭā ābaddhasahāyāneva. Tesaṁ dvinnaṁ ekadivasameva gabbhaparihāramadaṁsu. Dasamāsaccayena jātānampi tesaṁ chasaṭṭhi dhātiyo paṭṭhapesuṁ. Nāmaggahaṇadivase Rūpasārībrāhmaṇiyā puttassa Upatissagāme jeṭṭhakulassa puttattā **Upatisso**ti nāmaṁ kariṁsu. Itarassa Kolitagāme jeṭṭhakulassa puttattā **Kolito**ti nāmaṁ kariṁsu. Te ubhopi mahatā parivārena vaḍḍhantā vuddhimanvāya sabbasippānaṁ pāraṁ agamaṁsu.

---

1. Upadese ṭhatvā (Ka)
2. Dutiyattavāre (Aṁ-Ṭṭha 1. 121 piṭṭhe.)
3. Mā uggili mā uggilīti (Sī, I)

Athekadivasaṁ te Rājagahe giraggasamajjaṁ passantā mahājanaṁ sannipatitaṁ disvā ñāṇassa paripākaṁ gatattā yoniso ummujjanto "sabbepime oraṁ vassasatāva maccumukhaṁ pavisantī"ti saṁvegaṁ paṭilabhitvā "amhehi mokkhadhammo pariyesitabbo, tañca pariyesantehi ekā pabbajjā laddhuṁ vaṭṭatī"ti nicchayaṁ katvā pañcamāṇavakasatehi saddhiṁ Sañcayassa paribbājakassa santike pabbajiṁsu. Tesaṁ pabbajitakālato paṭṭhāya Sañcayo lābhaggayasaggappatto ahosi. Te katipāheneva sabbaṁ Sañcayassa samayaṁ parimajjitvā tattha sāraṁ adisvā tato nibbijjitvā tattha tattha paṇḍitasammate samaṇabrāhmaṇe pañhaṁ pucchanti, te tehi puṭṭhā na sampādenti. Aññadatthu teyeva tesaṁ pañhaṁ vissajjenti. Evaṁ te mokkhaṁ pariyesantā katikaṁ akaṁsu "amhesu yo paṭhamaṁ amataṁ adhigacchati, so itarassa ārocetū"ti. Tena ca samayena amhākaṁ Satthari paṭhamābhisambodhiṁ[1] patvā pavattitavaradhammacakke anupubbena Uruvelakassapādike sahassajaṭile dametvā Rājagahe viharante ekadivasaṁ Upatisso paribbājako paribbājakārāmaṁ gacchanto āyasmantaṁ Assajittheraṁ Rājagahe piṇḍāya carantaṁ disvā "na mayā evarūpo ākappasampanno pabbajito diṭṭhapubbo, santadhammena nāma ettha bhavitabban"ti sañjātapasādo pañhaṁ pucchituṁ āyasmantaṁ udikkhanto piṭṭhito piṭṭhito anubandhi. Theropi laddhapiṇḍapāto paribhuñjituṁ patirūpaṁ okāsaṁ gato, paribbājako attano paribbājakapīṭhaṁ paññāpetvā adāsi. Bhattakiccapariyosāne cassa attano kuṇḍikāya udakaṁ adāsi. Evaṁ so ācariyavattaṁ katvā katabhattakiccena therena saddhiṁ paṭisanthāraṁ katvā "ko vā te satthā, kassa vā tvaṁ dhammaṁ rocesī"ti pucchi. Thero Sammāsambuddhaṁ apadisi. Puna tena "kiṁvādī panāyasmato satthā"ti puṭṭho "imassa sāsanassa gambhīrataṁ dassessāmī"ti attano navakabhāvaṁ pavedetvā saṅkhepavasena cassa sāsanadhammaṁ kathento "ye dhammā hetuppabhavā"ti[2] gāthamāha. Paribbājako paṭhamapadadvayameva sutvā sahassanayasampanne sotāpattimaggaphale[3] patiṭṭhahi. Itaraṁ padadvayaṁ sotāpannakāle niṭṭhāsi. Gāthāpariyosāne pana sotāpanno hutvā uparivisese apavattante "bhavissati ettha kāraṇan"ti

1. Paramābhisambodhiṁ (Sī) 2. Vi 3. 51; Khu 3. 27 piṭṭhesu.
3. Sotāpattimagge (Aṁ-Ṭṭha 1. 124 piṭṭhe.)

sallakkhetvā theraṁ āha "mā bhante upari dhammadesanaṁ vaḍḍhayittha, ettakameva alaṁ, kahaṁ amhākaṁ Satthā vasatī"ti. Veḷuvaneti. Bhante tumhe purato gacchatha, ahaṁ mayhaṁ sahāyassa katapaṭiññaṁ mocetvā taṁ gahetvā āgamissāmī"ti pañcapatiṭṭhitena vanditvā padakkhiṇaṁ katvā theraṁ uyyojetvā paribbājakārāmaṁ agamāsi.

Kolitaparibbājako taṁ dūratova āgacchantaṁ disvā "mukhavaṇṇo na aññadivasesu viya addhānena amataṁ adhigataṁ bhavissatī"ti tenevassa visesādhigamaṁ sambhāvetvā amatādhigamaṁ pucchi. Sopissa "āvuso amatamadhigatan"ti paṭijānitvā tameva gāthaṁ abhāsi. Gāthāpariyosāne Kolito sotāpattiphale patiṭṭhahitvā āha "kahaṁ no Satthā"ti. Veḷuvaneti. Tena hi āvuso āyāma, Satthāraṁ passissāmāti. Upatisso sabbakālampi ācariyapūjakova, tasmā Sañcayassa Satthu guṇe pakāsetvā tampi Satthu santikaṁ netukāmo ahosi. So lābhāsāpakato antevāsikabhāvaṁ anicchanto "na sakkomi cāṭi hutvā udakasiñcanaṁ hotun"ti paṭikkhipi. Te anekehi kāraṇehi taṁ saññāpetuṁ asakkontā attano ovāde vattamānehi aḍḍhateyyasatehi antevāsikehi saddhiṁ Veḷuvanaṁ agamaṁsu. Satthā te dūratova āgacchante disvā "etaṁ me sāvakayugaṁ bhavissati, aggaṁ bhaddayugan"ti vatvā tesaṁ parisāya cariyavasena dhammaṁ desetvā arahatte patiṭṭhāpetvā ehibhikkhubhāvena upasampadaṁ adāsi. Yathā tesaṁ evaṁ aggasāvakānampi iddhimayapattacīvaraṁ āgatameva. Uparimaggattayakiccaṁ pana na niṭṭhāsi. Kasmā? Sāvakapāramīñāṇassa mahantatāya.

Tesu āyasmā Mahāmoggallāno pabbajitato sattame divase Magadharaṭṭhe Kallavālagāme samaṇadhammaṁ karonto thinamiddhe okkamante Satthārā saṁvejito thinamiddhaṁ vinodetvā dhātukammaṭṭhānaṁ[1] suṇanto eva uparimaggattayaṁ adhigantvā sāvakapāramīñāṇassa matthakaṁ pāpuṇi. Āyasmā Sāriputto pabbajjāya addhamāsaṁ atikkamitvā Satthārā saddhiṁ Rājagahe Sūkarakhataleṇe viharanto attano bhāgineyyassa

1. Aṁ 2. 461 piṭṭhādīsu pacalāyamānasutte passitabbaṁ.

Dīghanakhaparibbājakassa Vedanāpariggahasuttante[1] desiyamāne desanānusārena ñāṇaṁ pesetvā parassa vaḍḍhitaṁ bhattaṁ bhuñjanto viya sāvakapāramīñāṇassa matthakaṁ pāpuṇi. Iti dvinnaṁ aggasāvakānaṁ Satthu samīpe eva sāvakapāramīñāṇaṁ matthakaṁ pattaṁ.

Evaṁ pattasāvakapāramīñāṇo āyasmā Sāriputto "kena kammena ayaṁ sampatti laddhā"ti āvajjento taṁ ñatvā pītisomanassavasena udānaṁ udānento "Himavantassa avidūre"ti-ādimāha. Tena vuttaṁ—

141. "Himavantassa avidūre, Lambako nāma pabbato.
Assamo sukato mayhaṁ, paṇṇasālā sumāpitā"ti.

Tattha **Himavantassā**ti himo assa atthīti Himavā, tassa Himavantassa **avidūre** samīpe, himālayapaṭibaddhavaneti attho. **Lambako nāma pabbato**ti evaṁnāmako paṁsumissakapabbato. **Assamo sukato mayhan**ti tasmiṁ lambake pabbate mayhaṁ mamatthāya kato assamo araññavāso āsamantato samoti assamo. Natthi paviṭṭhānaṁ samo parissamo etthāti vā assamo, so itthambhūto araññavāso suṭṭhu kato, rattiṭṭhānadivāṭṭhānakuṭimaṇḍapādivasena sundarenākārena katoti attho. **Paṇṇasālā**ti usīrapabbajādīhi paṇṇehi chāditā nivasanapaṇṇasālāti attho.

142. Uttānakūlā nadikā, supatitthā manoramā.
Susuddhapulinākiṇṇā, avidūre mama'ssamaṁ.

Tattha **uttānakūlā**ti agambhīrā nadī. **Supatitthā**ti sundarapatitthā. **Manoramā** manallīnā manāpā. **Susuddhapulinākiṇṇā**ti suṭṭhu dhavalamuttādala[2]sadisavālukākiṇṇā gahanībhūtāti attho. Sā itthambhūtā **nadikā** kunnadī **mama'ssamaṁ** mayhaṁ assamassa avidūre samīpe ahosīti attho. "Assaman"ti ca sattamyatthe upayogavacananti veditabbaṁ.

143. Asakkharā apabbhārā, sādu appaṭigandhikā.
Sandatī nadikā tattha, sobhayantā mama'ssamaṁ.

---

1. Ma 2. 165 piṭṭhādīsu Dīghanakhasutte passitabbaṁ. 2. Jāla (Sī)

Tattha **asakkharā**ti “pulinākiṇṇā”ti vuttattā asakkharā sakkharavirahitā. **Apabbhārā**ti pabbhāravirahitā, agambhīrakūlāti attho. **Sādu appaṭigandhikā**ti sādurasodakā duggandharahitā mayhaṁ assamapadaṁ sobhayantī **nadikā** khuddakanadī **sandati** pavattatīti attho.

144. Kumbhīlā makarā cettha, susumārā ca kacchapā.
Sandati nadikā tattha, sobhayantā mama’ssamaṁ.

Tattha **kumbhīla**macchā **makara**macchā ca **susumārā** caṇḍamacchā ca **kacchapa**macchā ca **ettha** etissaṁ nadiyaṁ kīḷantā ahesunti sambandho. Mama’ssamaṁ sobhayantā **nadikā** khuddakanadī **sandati** pavattatīti sambandho.

145. Pāṭhīnā pāvusā macchā, balajā muñjarohitā.
Vaggaḷā[1] papatāyantā, sobhayanti mama’ssamaṁ.

Pāṭhīnamacchā ca **pāvusā macchā** ca **balaja**macchā ca **muñja**macchā **rohita**macchā ca **vaggaḷa**macchā ca ete sabbe macchajātikā ito cito ca **papatāyantā** nadiyā saddhiṁ pavattantā mama assamapadaṁ sobhayantīti attho.

146. Ubho kūlesu nadiyā, pupphino phalino dumā.
Ubhato abhilambantā, sobhayanti mama’ssamaṁ.

Tattha **ubho kūlesū**ti tassā nadiyā ubhosu passesu dhuva**pupphino** dhuva**phalino** rukkhā **ubhato abhilambantā** nadiyā ubho tīre heṭṭhā onamantā mama assamaṁ sobhayantīti attho.

147. Ambā sālā ca tilakā, pāṭalī sinduvārakā.
Dibbagandhā sampavanti, pupphitā mama assame.

Tattha **ambā**ti madhupiṇḍi-ambā ca **sāla**rukkhā ca **tilaka**rukkhā ca **pāṭali**rukkhā ca **sinduvāraka**rukkhā ca ete rukkhā niccakālaṁ **pupphitā** pupphantā. Dibbā gandhā iva mama assame sugandhā **sampavanti** samantato pavāyantīti attho.

---

1. Vaggulā (Sī)

148. Campakā saḷalā nīpā, nāgapunnāgaketakā.
Dibbagandhā sampavanti, pupphitā mama assame.

Tattha **campaka**rukkhā ca **saḷala**rukkhā ca suvaṇṇavaṭṭalasadisapupphā **nīpa**rukkhā ca **nāga**rukkhā ca **punnāga**rukkhā ca sugandhayantā **ketaka**rukkhā ca ete sabbe rukkhā dibbā gandhāriva mama assame **pupphitā** phullitā **sampavanti** sugandhaṁ suṭṭhu pavāyantīti attho.

149. Adhimuttā asokā ca, bhaginīmālā ca pupphitā.
Aṅkolā bimbijālā ca, pupphitā mama assame.

Tattha pupphitā **adhimuttaka**rukkhā ca pupphitā **asoka**rukkhā ca pupphitā **bhaginīmālā ca** pupphitā **aṅkolā** ca pupphitā **bimbijālā** ca ete rukkhā mama assame phullitā sobhayantīti sambandho.

150. Ketakā kandali[1] ceva, godhukā tiṇasūlikā.
Dibbagandhaṁ sampavantā, sobhayanti mama'ssamaṁ.

Tattha **ketakā**ti sugandhaketakagacchā ca. **Kandali**rukkhā ca **godhuka**rukkhā ca **tiṇasūlika**gacchā ca ete sabbe rukkhajātikā dibbagandhaṁ pavāyamānā mama assamaṁ sakalaṁ sobhayantīti attho.

151. Kaṇikārā kaṇṇikā ca, asanā ajjunā bahū.
Dibbagandhaṁ sampavantā, sobhayanti mama'ssamaṁ.

Ete kaṇikārādayo rukkhā mama assamaṁ sakalaṁ sobhayantā dibbagandhaṁ sampavāyantīti sambandho.

152. Punnāgā giripunnāgā, koviḷārā ca pupphitā.
Dibbagandhaṁ sampavantā, sobhayanti mama'ssamaṁ.

Punnāgādayo rukkhā dibbagandhaṁ pavāyamānā mama assamaṁ sobhayantīti attho.

153. Uddālakā ca kuṭajā, kadambā vakulā[2] bahū.
Dibbagandhaṁ sampavantā, sobhayanti mama'ssamaṁ.

---

1. Kadalī (Sī, I) 2. Bakulā (Sī, Ka)

Uddālakādayo rukkhā dibbagandhaṁ vāyamānā mama assamaṁ sobhayantīti sambandho.

154. Āḷakā isimuggā ca, kadalimātuluṅgiyo.
Gandhodakena saṁvaḍḍhā, phalāni dhārayanti te.

Tattha ete āḷakādayo gacchā candanādisugandhagandhodakena vaḍḍhitvā suvaṇṇaphalāni dhārentā mama assamaṁ sobhayantīti attho.

155. Aññe pupphanti padumā, aññe jāyanti kesarī.
Aññe opupphā padumā, pupphitā taḷāke tadā.

Tattha **aññe pupphanti padumā**ti mama assamassa avidūre taḷāke aññe ekacce padumā pupphanti, ekacce **kesarī** padumā **jāyanti** nibbattanti, ekacce padumā **opupphā** vigalitapattakesarāti attho.

156. Gabbhaṁ gaṇhanti padumā, niddhāvanti muḷāliyo.
Siṅghāṭipattamākiṇṇā, sobhanti taḷāke tadā.

Tattha **gabbhaṁ gaṇhanti padumā**ti tadā tāpasena hutvā mama vasanasamaye ekacce padumā taḷākabbhantare makuḷapupphādayo gaṇhanti. **Muḷāliyo** padumamūlā **niddhāvanti** ito kaddamabbhantarato hatthidāṭhā viya gacchantīti attho. Pattapupphamākiṇṇā gahanībhūtā siṅghāṭiyo sobhayantīti attho.

157. Nayitā ambagandhī ca, uttalī bandhujīvakā.
Dibbagandhā sampavanti, pupphitā taḷāke tadā.

Tadā mama vasanasamaye taḷākassa samīpe **nayitā** ca gacchā **ambagandhī ca** gacchā **uttalī** nāma gacchā ca **bandhujīvakā** ca ete sabbe gacchā **pupphitā** pupphadhāritā sugandhavāhakā taḷākaṁ sobhayantīti attho.

158. Pāṭhīnā pāvusā macchā, balajā muñjarohitā.
Saṁgulā maggurā[1] ceva, vasanti taḷāke tadā.

---

1. Makarā (Sī, I)

Tadā mama vasanasamaye nibbhītā pāṭhīnādayo macchā **taḷāke** vasantīti sambandho.

159. Kumbhīlā susumārā ca, tantigāhā ca rakkhasā.
Oguhā ajagarā ca, vasanti taḷāke tadā.

Tadā mama vasanasamaye mama assamasamīpe **taḷāke** ete kumbhīlādayo macchā nibbhītā nirupaddavā vasantīti sambandho.

160. Pārevatā ravihaṁsā, cakkavākā nadīcarā.
Kokilā sukasāḷikā, upajīvanti taṁ saraṁ.

Tattha mama assamasamīpe saraṁ nissāya **pārevatā** pakkhī ca **ravihaṁsā** pakkhī ca **nadīcarā cakkavāka**pakkhī ca **kokilā** pakkhī ca **suka**pakkhī ca **sāḷikā**pakkhī ca taṁ saraṁ upanissāya jīvantīti sambandho.

161. Kukutthakā kuḷīrakā, vane pokkharasātakā.
Dindibhā suvapotā ca, upajīvanti taṁ saraṁ.

Tattha **kukutthakā**ti evaṁnāmikā pakkhī ca. **Kuḷīrakā**ti evaṁnāmikā pakkhī ca. Vane **pokkharasātakā** pakkhī ca **dindibhā** pakkhī ca **suvapotā** pakkhī ca ete sabbe pakkhino taṁ mama assamasamīpe saraṁ nissāya jīvantīti sambandho.

162. Haṁsā koñcā mayūrā ca, kokilā tambacūḷakā.
Pammakā[1] jīvaṁjīvā ca, upajīvanti taṁ saraṁ.

Sabbe ete haṁsādayo pakkhino taṁ saraṁ upanissāya jīvanti jīvikaṁ pālentīti attho.

163. Kosikā poṭṭhasīsā ca, kurarā senakā bahū.
Mahākāḷā ca sakuṇā, upajīvanti taṁ saraṁ.

Tattha **kosikā** ca pakkhī **poṭṭhasīsā** ca pakkhī **kurarā** ca pakkhī **senakā** ca pakkhī **mahākāḷā** ca pakkhī thale **bahū** pakkhino taṁ saraṁ tassa sarassa samīpe **jīvanti** jīvikaṁ kappentīti attho.

---

1. Pampakā (Sī), Campakā (Ka)

164. Pasadā ca varāhā ca, camarā gaṇḍakā bahū.
Rohiccā sukapotā ca, upajīvanti taṁ saraṁ.

Tattha pasadādayo ete migā **taṁ saraṁ** tasmiṁ sarasamīpe, bhummatthe upayogavacanaṁ, jīvitaṁ paripālentā viharantīti attho.

165. Sīhabyagghā ca dīpī ca, acchakokataracchakā.
Tidhā pabhinnamātaṅgā, upajīvanti taṁ saraṁ.

Ete sīhādayo catuppadā sarasamīpe upaddavarahitā jīvantīti sambandho.

166. Kinnarā vānarā ceva, athopi vanakammikā.
Cetā ca luddakā ceva, upajīvanti taṁ saraṁ.

Ettha ete evaṁnāmikā kinnarādayo sattā tasmiṁ sarasamīpe vasantīti attho.

167. Tindukāni piyālāni madhuke kāsumāriyo[1].
Dhuvaṁ phalāni dhārenti, avidūre mama'ssamaṁ.

Tattha ete tindukādayo rukkhā dhuvaṁ hemantagimhavassānasaṅkhāte kālattaye mama assamato avidūre ṭhāne madhuraphalāni dhārentīti sambandho.

168. Kosambā saḷalā nimbā, sāduphalasamāyutā.
Dhuvaṁ phalāni dhārenti, avidūre mama'ssamaṁ.

Tattha ete kosambādayo rukkhā sāraphalā madhuraphalā uttamaphalā **samāyutā saṁ** suṭṭhu āyutā samaṅgībhūtā niccaṁ phaladhārino mama assamasamīpe sobhantīti attho.

169. Harītakā āmalakā, ambajambuvibhītakā.
Kolā bhallātakā billā, phalāni dhārayanti te.

Te harītakādayo rukkhā mama assamasamīpe jātā niccaṁ phalāni dhārayantīti sambandho.

---

1. Madhukekā sumārayo (Sī, I), madhukā kāsumārayo (Ka)

170. Āluvā ca kaḷambā ca, biḷālītakkaḷāni ca.
Jīvakā sutakā ceva, bahukā mama assame.

Ete āluvādayo mūlaphalā khuddā madhurasā mama assamasamīpe bahū santīti sambandho.

171. Assamassāvidūramhi, taḷākā'suṁ[1] sunimmitā.
Acchodakā sītajalā, supatitthā manoramā.

Tattha **assamassāvidūramhi** assamassa samīpe **sunimmitā** suṭṭhu ārohana-orohanakkhamaṁ katvā nimmitā **acchodakā** vippasannodakā **sītajalā** sītodakā **supatitthā** sundaratitthā **manoramā** somanassakarā taḷākā **āsuṁ** ahesunti attho.

172. Padumuppalasañchannā, puṇḍarīkasamāyutā.
Mandālakehi sañchannā, dibbagandho'pavāyati.

Tattha padumehi ca uppalehi ca **sañchannā** paripuṇṇā **puṇḍarīkehi samāyutā** samaṅgībhūtā **mandālakehi** ca **sañchannā** gahanībhūtā taḷākā dibbagandhāni upavāyanti samantato vāyantīti attho.

173. Evaṁ sabbaṅgasampanne, pupphite phalite vane.
Sukate assame ramme, viharāmi ahaṁ tadā.

Tattha **evaṁ sabbaṅgasampanne**ti sabbehi nadikādi-avayavehi[2] sampanne paripuṇṇe pupphaphalarukkhehi gahanībhūte **vane sukate** ramaṇīye **assame** araññāvāse **tadā** tāpasabhūtakāle ahaṁ viharāmīti attho.

Ettāvatā assamasampattiṁ dassetvā idāni attano sīlādiguṇasampattiṁ dassento—

174. "Sīlavā vatasampanno, jhāyī jhānarato sadā.
Pañcābhiññābalappatto, Suruci nāma tāpaso"ti—

āha.

---

1. Taḷākāpi (Sī) 2. Natikādi-avayavehi (Sī, I)

Tattha **sīlavā**ti jhānasampayuttacatupārisuddhisīlasadisehi pañcahi sīlehi sampuṇṇoti attho. **Vatasampanno**ti "ito paṭṭhāya gharāvāsaṁ pañca kāmaguṇe vā na sevissāmī"ti vatasamādānena sampanno. **Jhāyī**ti lakkhaṇūpanijjhāna-ārammaṇūpanijjhānehi jhāyī jhāyanasīlo. **Jhānarato**ti etesu jhānesu rato allīno **sadā** sampuṇṇo. **Pañcābhiññābalappatto**ti iddhividhadibbasotaparacittavijānanapubbenivāsānussatidibbacakkhusaṅkhātāhi pañcahi abhiññāhi visesapaññāhi balasampanno, paripuṇṇoti attho. Nāmena **Suruci nāma** tāpaso hutvā viharāmīti sambandho.

Ettakena attano guṇasampattiṁ dassetvā parisasampattiṁ dassento—

175. "Catuvīsasahassāni, sissā mayhaṁ upaṭṭhahuṁ.
Sabbe maṁ brāhmaṇā ete, jātimanto yasassino"ti—

ādimāha.

Tattha ete sabbe catuvīsatisahassabrāhmaṇā mayhaṁ sissā **jātimanto** jātisampannā **yasassino** parivārasampannā maṁ upaṭṭhahunti sambandho.

176. Lakkhaṇe itihāse ca, sanighaṇḍusakeṭubhe.
Padakā veyyākaraṇā, sadhamme pāramiṁ gatā.

Tattha **lakkhaṇe**ti lakkhaṇasatthe. Sabbalokiyānaṁ itthipurisānaṁ "imehi lakkhaṇehi samannāgatā dukkhitā bhavanti, imehi sukhitā bhavantī"ti lakkhaṇaṁ jānāti[1]. Tappakāsako gantho lakkhaṇaṁ, tasmiṁ lakkhaṇe ca. **Itihāse**ti "itiha āsa itiha āsā"ti vuttavacanapaṭidīpake ganthe. Lakkhaṇe ca itihāse ca **pāramiṁ** pariyosānaṁ **gatā**ti sambandho. Rukkhapabbatādīnaṁ nāmappakāsakaganthaṁ "nighaṇḍū"ti vuccati. **Keṭubhe**ti kiriyākappavikappānaṁ kavīnaṁ upakārako gantho. Nighaṇḍuyā saha vattatīti sanighaṇḍu, keṭubhena saha vattatīti sakeṭubhaṁ, tasmiṁ sanighaṇḍusakeṭubhe vedattaye pāramiṁ gatāti sambandho. **Padakā**ti nāmapadasamāsataddhitākhyātakitakādipadesu

1. Jānanā (Sī)

chekā. **Veyyākaraṇāni** candapāṇinīyakalāpādibyākaraṇe chekā. **Sadhamme pāramiṁ gatā**ti attano dhamme brāhmaṇadhamme vedattaye pāramiṁ pariyosānaṁ gatā pattāti attho.

177. Uppātesu nimittesu, lakkhaṇesu ca kovidā.
Pathabyā bhūmantalikkhe, mama sissā susikkhitā.

Tattha ukkāpātabhūmikampādikesu **uppātesu** ca subhanimittāsubhanimittesu ca itthilakkhaṇapurisalakkhaṇamahāpurisalakkhaṇesu ca **kovidā** chekā. Pathaviyā ca bhūmiyā ca sakalaloke ca **antalikkhe** ākāse cāti sabbattha mama sissā susikkhitā.

178. Appicchā nipakā ete, appāhārā alolupā.
Lābhālābhena santuṭṭhā, parivārenti maṁ sadā.

Tattha **appicchā**ti appekenāpi yāpentā. **Nipakā**ti nepakkasaṅkhātāya paññāya samannāgatā. **Appāhārā**ti ekāhārā ekabhattikāti attho. **Alolupā**ti lolupataṇhāya appavattanakā. **Lābhālābhenā**ti lābhena alābhena ca **santuṭṭhā** somanassā ete mama sissā **sadā** niccakālaṁ maṁ **parivārenti** upaṭṭhahantīti attho.

179. Jhāyī jhānaratā dhīrā, santacittā samāhitā.
Ākiñcaññaṁ patthayantā, parivārenti maṁ sadā.

Tattha **jhāyī**ti lakkhaṇūpanijjhāna-ārammaṇūpanijjhānehi samannāgatā. Jhāyanasīlā vā. **Jhānaratā**ti tesu ca jhānesu ratā allīnā. **Dhīrā**ti dhitisampannā. **Santacittā**ti vūpasantamanā. **Samāhitā**ti ekaggacittā. **Ākiñcaññan**ti nippalibodhabhāvaṁ. **Patthayantā**ti icchantā. Itthambhūtā me sissā sadā maṁ parivārentīti sambandho.

180. Abhiññāpāramippattā, pettike gocare ratā.
Antalikkhacarā dhīrā, parivārenti maṁ sadā.

Tattha **abhiññāpāramippattā**ti pañcasu abhiññāsu pāramiṁ pariyosānaṁ pattā pūritāti attho. **Pettike gocare ratā**ti Buddhānuññātāya

aviññattiyā laddhe āhāre ratāti attho. **Antalikkhacarāti** antalikkhena ākāsena gacchantā āgacchantā cāti attho. **Dhīrāti** thirabhūtā[1] sīhabyagghādiparissaye acchambhitasabhāvāti attho. Evaṁbhūtā mama tāpasā sadā maṁ parivārentīti attho.

181. Saṁvutā chasu dvāresu, anejā rakkhitindriyā.
Asaṁsaṭṭhā ca te dhīrā, mama sissā durāsadā.

Tattha cakkhādīsu chasu dvāresu rūpādīsu chasu ārammaṇesu **saṁvutā** pihitā paṭicchannā, rakkhitagopitadvārāti attho. **Anejā** nittaṇhā **rakkhitindriyā** gopitacakkhādi-indriyā **asaṁsaṭṭhā** ñātīhi gahaṭṭhehi amissībhūtāti attho. **Durāsadāti** duṭṭhu āsadā, āsādetuṁ ghaṭṭetuṁ asakkuṇeyyā ayoggāti attho.

182. Pallaṅkena nisajjāya, ṭhānacaṅkamanena ca.
Vītināmenti te rattiṁ, me sissā durāsadā.

Tattha mama sissā **pallaṅkena** ūrubaddhāsanena seyyaṁ vihāya nisajjāya ca ṭhānena ca caṅkamena ca sakalaṁ rattiṁ visesena **atināmenti** atikkāmentīti sambandho.

183. Rajanīye na rajjanti, dussanīye na dussare.
Mohanīye na muyhanti, mama sissā durāsadā.

Te itthambhūtā mama sissā tāpasā **rajanīye** rajjitabbe vatthusmiṁ **na rajjanti** rajjaṁ na uppādenti. **Dussanīye** dussitabbe dosaṁ uppādetuṁ yutte vatthumhi **na dussare** dosaṁ na karonti. **Mohanīye** mohituṁ yutte vatthumhi **na muyhanti** mohaṁ na karonti, paññāsampayuttā bhavantīti attho.

184. Iddhiṁ vīmaṁsamānā te, vattanti niccakālikaṁ.
Pathaviṁ te pakampenti, sārambhena durāsadā.

Te mama sissā "ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hotī"ti-ādikaṁ[2] iddhivikubbanaṁ niccakālikaṁ vīmaṁsamānā

---

1. Vīrabhūtā (Sī) 2. Khu 9. 107 Paṭisambhidāmagge.

vattantīti sambandho. Te mama sissā ākāsepi udakepi pathaviṁ nimminitvā iriyāpathaṁ pakampentīti attho. **Sārambhena** yugaggāhena kalahakaraṇena na āsādetabbāti attho.

185. Kīḷamānā ca te sissā, kīḷanti jhānakīḷitaṁ.
Jambuto phalamānenti, mama sissā durāsadā.

Te mama sissā **kīḷamānā** paṭhamajjhānādikīḷaṁ kīḷanti laḷanti ramantīti attho. **Jambuto phalamānentī**ti Himavantamhi satayojanubbedhajamburukkhato ghaṭappamāṇaṁ jambuphalaṁ iddhiyā gantvā ānentīti attho.

186. Aññe gacchanti goyānaṁ, aññe pubbavidehakaṁ.
Aññe ca uttarakuruṁ, esanāya durāsadā.

Tesaṁ mama sissānaṁ antare **aññe** ekacce **goyānaṁ** aparagoyānaṁ dīpaṁ gacchanti, ekacce **pubbavidehakaṁ** dīpaṁ gacchanti, ekacce **uttarakuruṁ** dīpaṁ gacchanti, te durāsadā etesu ṭhānesu **esanāya** gavesanāya paccayapariyesanāya gacchantīti sambandho.

187. Purato pesenti khāriṁ, pacchato ca vajanti te.
Catuvīsasahassehi, chāditaṁ hoti ambaraṁ.

Te mama sissā ākāsena gacchamānā **khāriṁ** tāpasaparikkhārabharitaṁ kājaṁ purato pesenti paṭhamaṁ abhimukhañca taṁ pesetvā sayaṁ tassa pacchato gacchantīti attho. Evaṁ gacchamānehi catuvīsasahassehi tāpasehi **ambaraṁ** ākāsatalaṁ **chāditaṁ** paṭicchannaṁ hotīti sambandho.

188. Aggipākī anaggī ca, dantodukkhalikāpi ca.
Asmena koṭṭitā keci, pavattaphalabhojanā.

Tattha **keci** ekacce mama sissā **aggipākī** phalāphalapaṇṇādayo pacitvā khādanti, ekacce **anaggī** aggīhi apacitvā āmakameva khādanti, ekacce dantikā dantehiyeva tacaṁ uppāṭetvā khādanti. Ekacce **udukkhalikā** udukkhalehi koṭṭetvā khādanti. Ekacce **asmena koṭṭitā** pāsāṇena koṭṭetvā khādanti. Ekacce sayaṁpatitaphalāhārāti sambandho.

189. Udakorohaṇā keci, sāyaṁ pāto sucīratā.
Toyābhisecanakarā, mama sissā durāsadā.

Durāsadā mama sissā keci **sucīratā** suddhikāmā sāyaṁ pāto ca **udakorohaṇā** udakapavesakāti attho. Keci **toyābhisecanakarā** udakena attani abhisiñcanakarāti attho.

190. Parūḷhakacchanakhalomā, paṅkadantā rajassirā.
Gandhitā sīlagandhena, mama sissā durāsadā.

Tattha te durāsadā mama sissā **kacchesu** ubhayakacchesu ca hatthapādesu ca **parūḷhā** sañjātā, dīghanakhalomāti attho. Khurakammarahitattā amaṇḍitā apasādhitāti adhippāyo. **Paṅkadantā**ti iṭṭhakacuṇṇakhīrapāsāṇacuṇṇādīhi dhavalamakatattā malaggahitadantāti attho. **Rajassirā**ti telamakkhanādirahitattā dhūlīhi makkhitasīsāti attho. **Gandhitā sīlagandhenā**ti jhānasamādhisamāpattīhi sampayuttasīlena samaṅgībhūtattā lokiyasīlagandhena sabbattha sugandhībhūtāti attho. **Mama sissā durāsadā**ti imehi vuttappakāraguṇehi samannāgatattā āsādetuṁ ghaṭṭetuṁ asakkuṇeyyā mama sissāti sambandho.

191. Pātova sannipatitvā, jaṭilā uggatāpanā.
Lābhālābhaṁ pakittetvā, gacchanti ambare tadā.

Tattha **pātova sannipatitvā**ti sattamyatthe topaccayo[1], pātarāsakāleyeva mama santike rāsibhūtāti attho. **Uggatāpanā** pākaṭatapā patthaṭatapā **jaṭilā** jaṭādhārino tāpasā. **Lābhālābhaṁ pakittetvā** khuddake ca mahante ca lābhe pākaṭe katvā **tadā** tasmiṁ kāle **ambare** ākāsatale gacchantīti sambandho.

192. Puna tesaṁyeva guṇe pakāsento **etesaṁ pakkamantānan**ti-ādimāha. Tattha ākāse vā thale vā **pakkamantānaṁ** gacchantānaṁ **etesaṁ** tāpasānaṁ vākacīrajanito mahāsaddo pavattatīti attho. **Muditā honti devatā**ti evaṁ mahāsaddaṁ pavattetvā gacchantānaṁ

1. Sattamyatthe paccattavacanaṁ (Ka)

ajinacammasaddena santuṭṭhā “sādhu sādhu ayyā”ti somanassajātā devatā **muditā** santuṭṭhā hontīti sambandho.

193. **Disodisan**ti te isayo **antalikkhacarā** ākāsacārino dakkhiṇādisānudisaṁ **pakkamanti** gacchantīti sambandho. **Sake balenu’patthaddhā**ti attano sarīrabalena vā jhānabalena vā samannāgatā **yadicchakaṁ** yattha yattha gantukāmā, tattha tattheva gacchantīti sambandho.

194. Puna tesamevānubhāvaṁ pakāsento **pathavīkampakā ete**ti-ādimāha. Tadā **ete** sabbattha icchācārā **pathavīkampakā** medanīsañcalanajātikā **nabhacārino** ākāsacārino. **Uggatejā**ti uggatatejā patthaṭatejā **duppasahā** pasayha abhibhavitvā pavattituṁ asakkuṇeyyāti duppasahā. **Sāgarova akhobhiyā**ti aññehi akhobhiyo anāluḷito sāgaro iva samuddo viya aññehi akhobhiyā kampetuṁ asakkuṇeyyā hontīti sambandho.

195. **Ṭhānacaṅkamino kecī**ti tesaṁ mama sissānaṁ antare ekacce isayo ṭhāniriyāpathacaṅkamaniriyāpathasampannā ekacce isayo **nesajjikā** nisajjiriyāpathasampannā ekacce isayo **pavattabhojanā** sayaṁpatitapaṇṇāhārā evarūpehi guṇehi yuttattā durāsadāti sambandho.

196. Te sabbe thomento **mettāvihārino**ti-ādimāha. Tattha “aparimāṇesu cakkavāḷesu aparimāṇā sattā sukhī hontū”ti-ādinā sinehalakkhaṇāya mettāya pharitvā viharanti, attabhāvaṁ pavattentīti **mettāvihārino** ete mama sissāti attho. Sabbe te isayo **sabbapāṇinaṁ** sabbesaṁ sattānaṁ **hitesī** hitagavesakā. **Anattukkaṁsakā** attānaṁ na ukkaṁsakā amānino **kassaci** kañci puggalaṁ **na vambhenti** nīcaṁ katvā na maññantīti attho.

197. Te mama sissā sīlasamādhisamāpattiguṇayuttattā sīharājā iva **achambhītā** nibbhayā **gajarājā iva** hatthirājā viya **thāmavā** sarīrabalajhānabalasampannā byaggharājā iva **durāsadā** ghaṭṭetumasakkuṇeyyā mama santike āgacchantīti sambandho.

198. Tato attano ānubhāvassa dassanalesena pakāsento **vijjādharā**ti-ādimāha. Tattha mantasajjhāyādivijjādharā ca rukkhapabbatādīsu vasantā bhummadevatā ca bhūmaṭṭhathalaṭṭhā **nāgā** ca **gandhabba**devā ca caṇḍā **rakkhasā** ca **kumbhaṇḍā** devā ca **dānavā** devā ca icchiticchitanimmānasamatthā **garuḷā** ca taṁ saraṁ upajīvantīti sambandho, tasmiṁ sare sarassa samīpe vasantīti attho.

199. Punapi tesaṁyeva attano sissatāpasānaṁ guṇe vaṇṇento **te jaṭā khāribharitā**ti-ādimāha. Taṁ sabbaṁ uttānatthameva. **Khāribhāran**ti udañcanakamaṇḍalu-ādikaṁ tāpasaparikkhāraṁ.

207. Punapi attano guṇe pakāsento **uppāte supine cāpī**ti-ādimāha. Tattha brāhmaṇasippesu nipphattiṁ gatattā nakkhattapāṭhe ca chekattā "imassa rājakumārassa uppannanakkhattaṁ subhaṁ asubhan"ti uppātalakkhaṇe ca supine ca pavattiṁ pucchitena "idaṁ supinaṁ subhaṁ, idaṁ asubhan"ti supinanipphattikathane ca sabbesaṁ itthipurisānaṁ hatthapādalakkhaṇakathane ca suṭṭhu sikkhito sakalajambudīpe pavattamānaṁ mantapadaṁ lakkhaṇamantakoṭṭhāsaṁ sabbaṁ ahaṁ tadā mama tāpasakāle dhāremīti sambandho.

208. Attano byākaraṇaṁ Buddhaguṇapubbaṅgamaṁ pakāsento **Anomadassī**ti-ādimāha. Tattha na omakanti anomaṁ. Maṁsacakkhudibbacakkhusamantacakkhudhammacakkhubuddhacakkhūhi sabbasattānaṁ passanaṁ dassanaṁ nāma, Anomaṁ dassanaṁ yassa Bhagavato so Bhagavā **Anomadassī.** Bhāgyavantatādīhi kāraṇehi **Bhagavā** lokassa jeṭṭhaseṭṭhattā **Lokajeṭṭho** usabho nisabho āsabhoti tayo gavajeṭṭhakā. Tattha gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako nisabho, gavasatasahassajeṭṭhako āsabho, narānaṁ āsabho **Narāsabho** paṭividdhasabbadhammo **Sambuddho vivekakāmo** ekībhāvaṁ icchanto **Himavantaṁ** himālayapabbataṁ upāgamīti sambandho.

209. **Ajjhogāhetvā Himavantan**ti Himavantasamīpaṁ ogāhetvā pavisitvāti attho. Sesaṁ uttānatthameva.

210-1. **Jalitaṁ** jalamānaṁ indīvarapupphaṁ iva **hutāsanaṁ** homassa āsanaṁ **ādittaṁ** ābhāyutaṁ aggikkhandhaṁ iva **gagane** ākāse jotamānaṁ vijju iva suṭṭhu phullaṁ sālarājaṁ iva nisinnaṁ Lokanāyakaṁ addasanti sambandho.

213. Devānaṁ devo devadevo, taṁ **devadevaṁ** disvāna tassa **lakkhaṇaṁ** dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇasañjānanakāraṇaṁ. "Buddho nu kho na vā Buddho"ti **upadhārayiṁ** vicāresiṁ. **Cakkhumaṁ** pañcahi cakkhūhi cakkhumantaṁ jinaṁ kena kāraṇena passāmīti sambandho.

214. **Caraṇuttame** uttamapādatale **sahassārāni** cakkalakkhaṇāni dissanti, ahaṁ tassa bhagavato tāni lakkhaṇāni disvā Tathāgate **niṭṭhaṁ gacchiṁ** sanniṭṭhānaṁ agamāsiṁ, nissandeto āsinti attho. Sesaṁ uttānatthameva.

218. **Sayambhū** sayameva bhūtā. **Amitodaya** amitānaṁ aparimāṇānaṁ guṇānaṁ udaya uṭṭhānaṭṭhāna, idaṁ padadvayaṁ ālapanameva. **Imaṁ lokaṁ** imaṁ sattalokaṁ **saṁ** suṭṭhu **uddharasi** saṁsārato uddharitvā nibbānathalaṁ pāpesīti attho. Te sabbe sattā tava dassanaṁ **āgamma** āgantvā **kaṅkhāsotaṁ** vicikicchāmahoghaṁ **taranti** atikkamantīti sambandho.

219. Bhagavantaṁ thomento tāpaso **tuvaṁ Satthā**ti-ādimāha. Tattha bhante sabbaññu tuvaṁ sadevakassa lokassa **Satthā** ācariyo uttamaṭṭhena tvameva **ketu** ucco, sakalaloke pakāsanaṭṭhena tvameva **dhajo,** lokattaye uggatattā tvameva **yūgo** ussāpitathambhasadiso, **pāṇinaṁ** sabbasattānaṁ tvameva **parāyaṇo** uttamagamanīyaṭṭhānaṁ[1] tvameva **patiṭṭhā** patiṭṭhaṭṭhānaṁ lokassa mohandhakāravidhamanato tvameva **dīpo** telapadīpo viya **Dvipaduttamo** dvipadānaṁ devabrahmamanussānaṁ uttamo seṭṭhoti sambandho.

220. Puna Bhagavantaṁyeva thomento **sakkā samudde udakan**ti-ādimāha. Tattha caturāsītiyojanasahassagambhīre samudde udakaṁ

---

1. Uttamapatiṭṭhānaṁ (Sī)

āḷhakena **pametuṁ** minituṁ sakkā bhaveyya, bhante sabbaññu tava ñāṇaṁ "ettakaṁ pamāṇan"ti **pametave** minituṁ na tveva sakkāti attho.

221. **Tulamaṇḍale** tulapañjare ṭhapetvā **pathaviṁ** medaniṁ dhāretuṁ sakkā, bhante sabbaññu tava ñāṇaṁ dhāretuṁ na tu eva sakkāti sambandho.

222. Bhante sabbaññu **ākāso**[1] sakalantalikkhaṁ rajjuyā vā aṅgulena vā minituṁ sakkā bhaveyya, tava pana ñāṇaṁ ñāṇākāsaṁ na tu eva **pametave** minituṁ sakkāti attho.

223. **Mahāsamudde udakan**ti caturāsītiyojanasahassagambhīre sāgare **akhilaṁ udakañca,** catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalaṁ **akhilaṁ pathaviñca jahe** jaheyya atikkameyya samaṁ kareyya Buddhassa ñāṇaṁ **upādāya** gahetvā tuleyya samaṁ kareyya. **Upamāto** upamāvasena **na yujjare** na yojeyyuṁ[2]. Ñāṇameva adhikanti attho.

224. **Cakkhuma** pañcahi cakkhūhi cakkhumanta, ālapanametaṁ. Saha devehi pavattassa lokassa, bhummatthe sāmivacanaṁ. Sadevake lokasmiṁ antare **yesaṁ** yattakānaṁ sattānaṁ cittaṁ pavattati. **Ete** tattakā sacittakā sattā tava ñāṇamhi **antojālagatā** ñāṇajālasmiṁ anto paviṭṭhāti sambandho, ñāṇajālena sabbasatte passasīti attho.

225. Bhante **sabbaññu** sabbadhammajānanaka tvaṁ **yena ñāṇena** catumaggasampayuttena sakalaṁ uttamaṁ **bodhiṁ** nibbānaṁ **patto** adhigato **asi** bhavasi, tena ñāṇena **paratitthiye** aññatitthiye **maddasī** abhibhavasīti sambandho.

226. Tena tāpasena thomitākāraṁ pakāsentā dhammasaṅgāhakā therā **imā gāthā thavitvānā**ti āhaṁsu. Tattha **imā gāthā**ti ettakāhi gāthāhi **thavitvāna** thomanaṁ katvāna nāmena Suruci nāma tāpaso **sesaṭṭhakathāsu**[3] pana "Saradamāṇavo"ti āgato. So Aṭṭhakathānayato pāṭhoyeva pamāṇaṁ, atha vā sundarā ruci ajjhāsayo nibbānālayo assāti **suruci.** Sarati gacchati

1. Ākāsaṁ (Sī, I) 2. Na yojeyya (Sī, I)
3. Aṁ-Ṭṭha 1. 116; Dhammapada-Ṭṭha 1. 67 piṭṭhesu.

indriyadamanāya pavattatīti sarado, iti dvayampi tasseva nāmaṁ. So Surucitāpaso ajinacammaṁ pattharitvāna pathaviyaṁ nisīdi, accāsannādayo cha nisajjadose vajjetvā sarado nisīdīti attho.

227. Tattha nisinno tāpaso tassa Bhagavato ñāṇameva thomento **cullāsītisahassānī**ti-ādimāha. Tattha **cullāsītisahassānī**ti caturāsītisahassāni **girirājā** merupabbatarājā **mahaṇṇave** sāgare **ajjhogāḷho** adhi-ogāḷho paviṭṭho **tāvadeva** tattakāni caturāsītisahassāni **accuggato** ati-uggato idāni pavuccatīti sambandho.

228. **Tāva accuggato** tathā ati-uggato neru, so mahāneru **āyato** uccato ca vitthārato ca evaṁ mahanto nerurājā koṭisatasahassiyo saṅkhāṇubhedena **cuṇṇito** cuṇṇavicuṇṇaṁ kato asi.

229. Bhante sabbaññu tava ñāṇaṁ lakkhe ṭhapiyamānamhi ñāṇe sataṁ vā sahassaṁ vā satasahassaṁ vā ekekaṁ binduṁ katvā ṭhapite tadeva mahānerussa cuṇṇaṁ khayaṁ gaccheyya, tava ñāṇaṁ **pametave** pamāṇaṁ kātuṁ eva na sakkāti sambandho.

230. **Sukhumacchikena** sukhumacchiddena jālena yo sakalamahāsamudde udakaṁ **parikkhipe** samantato parikkhaṁ kareyya, evaṁ parikkhite ye keci pāṇā udake jātā sabbe te antojālagatā **siyuṁ** bhaveyyunti attho.

231. Tamupameyyaṁ dassento **tatheva hī**ti-ādimāha. Tattha yathā udajā pāṇā antojālagatā honti, tatheva **mahāvīra** mahābodhi-adhigamāya vīriyakara. Ye keci **puthu** anekā **titthiyā** micchā titthakarā **diṭṭhigahanapakkhandā** diṭṭhisaṅkhātagahanaṁ paviṭṭhā **parāmāsena** sabhāvato parato āmasanalakkhaṇāya diṭṭhiyā **mohitā** pihitā santi.

232. Tava **suddhena** nikkilesena ñāṇena **anāvaraṇadassinā** sabbadhammānaṁ āvaraṇarahitadassanasīlena **ete** sabbe titthiyā **antojālagatā** ñāṇajālassanto pavesitā vā tathevāti sambandho. **Ñāṇaṁ te nātivattare**ti tava ñāṇaṁ te titthiyā nātikkamantīti attho.

233. Evaṁ vuttathomanāvasāne Bhagavato attano byākaraṇārabbhaṁ dassetuṁ **Bhagavā tamhi samaye**ti-ādimāha. Tattha yasmiṁ samaye tāpaso Bhagavantaṁ thomesi, tasmiṁ thomanāya pariyosānakāle saṅkhyātikkantaparivāratāya mahāyaso Anomadassī Bhagavā kilesamārādīnaṁ jitattā **Jino. Samādhimhā** appitasamādhito vuṭṭhahitvā sakalajambudīpaṁ dibbacakkhunā olokesīti sambandho.

234-5. Tassa Anomadassissa Bhagavato **Munino** monasaṅkhātena ñāṇena samannāgatassa Nisabho nāma sāvako **santacittehi** vūpasantakilesamānasehi tādīhi iṭṭhāniṭṭhesu akampiyasabhāvattā **tādibhi** khīṇāsavehi **suddhehi** parisuddhakāyakammādiyuttehi chaḷabhiññehi tādīhi aṭṭhahi lokadhammehi akampanasabhāvehi satasahassehi parivuto Buddhassa cittaṁ **aññāya** jānitvā Lokanāyakaṁ **upesi,** tāvadeva samīpaṁ agamāsīti sambandho.

236. Te tathā āgatā samānā **tattha** Bhagavato samīpe. **Antalikkhe** ākāse ṭhitā Bhagavantaṁ padakkhiṇaṁ akaṁsu. Te sabbe **pañjalikā** namassamānā ākāsato Buddhassa santike **otaruṁ** orohiṁsūti sambandho.

237. Puna byākaraṇadānassa pubbabhāgakāraṇaṁ pakāsento **sitaṁ pātukarī**ti-ādimāha. Taṁ sabbaṁ uttānatthameva.

241. **Yo maṁ pupphenā**ti yo tāpaso mayi cittaṁ pasādetvā anekapupphena maṁ pūjesi, ñāṇañca me **anu** punappunaṁ **thavi** thomesi, **tamahan**ti taṁ tāpasaṁ ahaṁ **kittayissāmi** pākaṭaṁ karissāmi, **mama bhāsato** bhāsantassa vacanaṁ **suṇotha** savanavisayaṁ karotha manasi karotha.

250. **Pacchime bhavasampatte**ti byākaraṇaṁ dadamāno Bhagavā āha. Tattha **pacchime** pariyosānabhūte bhave sampatte sati. **Manussattaṁ** manussajātiṁ **gamissati,** manussaloke uppajjissatīti attho. Rūpasāradhanasāravayasārakulasārabhogasāra[1] puññasārādīhi sārehi sāravantatāya Sārī nāma brāhmaṇī kucchinā dhārayissati.

253. Byākaraṇamūlamārabhi **aparimeyye ito kappe**ti. Ettha dvinnaṁ aggasāvakānaṁ ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ kappasatasahassañca pāramī pūritā, tathāpi gāthābandhasukhatthaṁ antarakappāni upādāya evaṁ vuttanti daṭṭhabbaṁ.

254. "Sāriputtoti nāmena, hessati aggasāvako"ti byākaraṇamadāsi, byākaraṇaṁ datvā taṁ thomento so Bhagavā **ayaṁ bhāgīrathī**ti-ādimāha. Gaṅgā Yamunā Sarabhū Mahī Aciravatīti imāsaṁ pañcannaṁ Gaṅgānaṁ antare ayaṁ bhāgīrathī nāma paṭhamamahāgaṅgā **Himavantā pabhāvitā** Himavantato āgatā Anotattadahato pabhavā[2] **mahodadhiṁ** mahā-udakakkhandhaṁ **appayanti** pāpuṇanti **mahāsamuddaṁ** mahāsāgaraṁ **appeti** upagacchati yathā, tathā eva ayaṁ Sāriputto **sake tīsu visārado** attano kule pavattamānesu tīsu vedesu visārado apakkhalitañāṇo patthaṭañāṇo. **Paññāya pāramiṁ gantvā** attano sāvakañāṇassa pariyosānaṁ gantvā, **pāṇine** sabbasatte **tappayissati** santappessati suhitabhāvaṁ karissatīti attho.

257. **Himavantamupādāyā**ti himālayapabbataṁ ādiṁ katvā **mahodadhiṁ** mahāsamuddaṁ udakabhāraṁ[3] **sāgaraṁ** pariyosānaṁ katvā **etthantare** etesaṁ dvinnaṁ pabbatasāgarānaṁ majjhe **yaṁ pulinaṁ** yattakā vālukarāsi atthi, **gaṇanāto** gaṇanavasena **asaṅkhiyaṁ** saṅkhyātikkantaṁ.

258. **Tampi sakkā asesenā**ti taṁ pulinampi nisesena **saṅkhātuṁ** sakkā sakkuṇeyya bhaveyya, sā gaṇanā yathā hotīti sambandho. Tathā Sāriputtassa paññāya **anto** pariyosānaṁ na tveva bhavissatīti attho.

---

1. Kesasāra (Sī) 2. Pabhūtā (Sī) 3. Udakadhāraṁ (Ka)

259. **Lakkhe -pa- bhavissatīti lakkhe** ñāṇalakkhe ñāṇassa ekasmiṁ kale[1] **ṭhapiyamānamhi** ṭhapite sati Gaṅgāya vālukā **khīye** parikkhayaṁ gaccheyyāti attho.

260. **Mahāsamudde**ti caturāsītiyojanasahassagambhīre catumahāsāgare **ūmiyo** gāvutādibhedā taraṅgarāsayo **gaṇanāto asaṅkhiyā** saṅkhyāvirahitā yathā honti, tatheva Sāriputtassa paññāya **anto** pariyosānaṁ **na hessati** na bhavissatīti sambandho.

261. So evaṁ paññavā Sāriputto Gotamagottattā **Gotamaṁ** Sakyakule jeṭṭhakaṁ Sakyapuṅgavaṁ Sambuddhaṁ **ārādhayitvā** vattapaṭipattisīlācārādīhi cittārādhanaṁ katvā **paññāya** sāvakañāṇassa **pāramiṁ** pariyosānaṁ gantvā tassa Bhagavato aggasāvako hessatīti sambandho.

262. So evaṁ aggasāvakaṭṭhānaṁ patto Sakyaputtena Bhagavatā iṭṭhāniṭṭhesu akampiyasabhāvena pavattitaṁ pākaṭaṁ kataṁ **dhammacakkaṁ** saddhammaṁ **anuvattessati** avinassamānaṁ dhāressati. **Dhammavuṭṭhiyo** dhammadesanāsaṅkhātā vuṭṭhiyo **vassento** desento pakāsento vivaranto vibhajanto uttānīkaronto pavattissatīti attho.

263. Gotamo Sakyapuṅgavo Bhagavā etaṁ sabbaṁ **abhiññāya** visesena ñāṇena jānitvā **bhikkhusaṁghe** ariyapuggalamajjhe nisīditvā **aggaṭṭhāne** sakalapaññādiguṇagaṇābhirame uccaṭṭhāne ṭhapessatīti sambandho.

264. Evaṁ so laddhabyākaraṇo somanassappatto pītisomanassavasena udānaṁ udānento **aho me sukataṁ kamman**ti-ādimāha. Tattha **aho**ti vimhayatthe nipāto. Anomadassissa Bhagavato **Satthuno** garuno **sukataṁ** suṭṭhu kataṁ saddahitvā kataṁ **kammaṁ** puññakoṭṭhāsaṁ aho vimhayaṁ acinteyyānubhāvanti attho. **Yassa** Bhagavato **ahaṁ kāraṁ** puññasambhāraṁ katvā **sabbattha** sakalaguṇagaṇe **pāramiṁ** pariyosānaṁ **gato** paramaṁ koṭiṁ sampatto, so Bhagavā aho vimhayoti sambandho.

---

1. Bhāge (Sī, I)

265. **Aparimeyye**ti saṅkhyātikkantakālasmiṁ kataṁ kusalakammaṁ **me** mayhaṁ **idha** imasmiṁ pacchimattabhāve **phalaṁ** vipākaṁ dassesi. **Sumutto** suṭṭhu vimutto chekena dhanuggahena khitto saravego iva ahaṁ tena puññaphalena kilese **jhāpayiṁ** jhāpesinti attho.

266. Attano eva vīriyaṁ[1] pakāsento **asaṅkhatan**ti-ādimāha. Tattha **asaṅkhatan**ti na saṅkhataṁ, paccayehi samāgamma na katanti attho. Taṁ asaṅkhataṁ nibbānaṁ kilesakālussiyābhāvena **acalaṁ** katasambhārānaṁ patiṭṭhaṭṭhena **padaṁ gavesanto** pariyesanto **sabbe titthiye** sakale titthakare diṭṭhuppādake puggale **vicinaṁ** upaparikkhanto **esāhaṁ** eso ahaṁ **bhave** kāmabhavādike bhave **saṁsariṁ** paribbhaminti sambandho.

267-8. Attano adhippāyaṁ pakāsento **yathāpi byādhito poso**ti-ādimāha. Tattha **byādhito**ti byādhinā pīḷito **poso** puriso osadhaṁ pariyeseyya yathā, tathā ahaṁ asaṅkhataṁ amataṁ padaṁ nibbānaṁ gavesanto **abbokiṇṇaṁ**[2] avicchinnaṁ nirantaraṁ **pañcasataṁ** jātipañcasatesu attabhāvesu isipabbajjaṁ pabbajinti sambandho.

271. **Kutitthe sañcariṁ ahan**ti lāmake titthe gamanamagge ahaṁ sañcariṁ.

272. **Sāratthiko poso** sāragavesī puriso. **Kadaliṁ chetvāna phālaye**ti kadalikkhandhaṁ chetvā dvedhā phāleyya. **Na tattha sāraṁ vindeyyā**ti phāletvā ca pana tattha kadalikkhandhe sāraṁ na vindeyya na labheyya, so puriso sārena **rittako** tucchoti sambandho.

273. Yathā kadalikkhandho sārena **ritto** tuccho, **tatheva** tathā eva loke **titthiyā** nānādiṭṭhigatikā bahujjanā asaṅkhatena nibbānena **rittā** tucchāti sambandho. **Se**ti nipātamattaṁ.

274. **Pacchimabhave** pariyosānajātiyaṁ **brahmabandhu** brāhmaṇakule jāto ahaṁ ahosinti attho. **Mahābhogaṁ chaḍḍetvānā**ti mahantaṁ

1. Kiriyaṁ (Sī) 2. Abbocchinnaṁ (Sī)

bhogakkhandhaṁ kheḷapiṇḍaṁ iva chaḍḍetvā **anagāriyaṁ** kasivāṇijjādikammavirahitaṁ tāpasapabbajjaṁ **pabbajiṁ** paṭipajjinti attho.

Paṭhamabhāṇavāravaṇṇanā samattā.

275-7. **Ajjhāyako -pa- muniṁ mone samāhitan**ti monaṁ vuccati ñāṇaṁ, tena monena samannāgato muni, tasmiṁ mone sammā āhitaṁ ṭhapitaṁ samāhitaṁ cittanti attho. Āgusaṅkhātaṁ pāpaṁ na karotīti nāgo, Assajitthero, taṁ mahānāgaṁ suṭṭhu phullaṁ vikasitapadumaṁ yathā virocamānanti attho.

278-281. **Disvā me -pa- pucchituṁ amataṁ padan**ti uttānatthameva.

282. **Vīthintare**ti vīthi-antare **anuppattaṁ** sampattaṁ upagataṁ taṁ theraṁ **upagantvāna** samīpaṁ gantvā ahaṁ pucchinti sambandho.

284. **Kīdisaṁ te mahāvīrā**ti sakaladhitipurisa sāsane arahantānamantare paṭhamaṁ dhammacakkapavattane arahattappatta mahāvīra, anujāta parivārabahulatāya **mahāsaya te** tava Buddhassa kīdisaṁ **sāsanaṁ dhammaṁ** dhammadesanāsaṅkhātaṁ sāsananti sambandho. **Bho** bhadramukha **me** mayhaṁ **sādhu** bhaddakaṁ sāsanaṁ **kathayassu** kathehīti attho.

285. Tato kathitākāraṁ dassento **so me puṭṭho**ti-ādimāha. Tattha **so**ti Assajitthero, **me** mayā **puṭṭho** "sāsanaṁ kīdisan"ti kathito sabbaṁ kathaṁ kathesi. Sabbaṁ sāsanaṁ atthagambhīratāya **gambhīraṁ** desanādhammapaṭivedhagambhīratāya **gambhīraṁ** paramatthasaccavibhāvitādivasena **nipuṇaṁ padaṁ** nibbānaṁ taṇhāsallassa **hantāraṁ** vināsakaraṁ sabbassa saṁsāradukkhassa **apanudanaṁ** khepanakaraṁ dhammanti sambandho.

286. Tena kathitākāraṁ dassento **ye dhammā**ti-ādimāha. **Hetuppabhavā** hetuto kāraṇato uppannā jātā bhūtā sañjātā nibbattā abhinibbattā **ye dhammā** ye sappaccayā sabhāvadhammā[1] santi saṁvijjanti

1. Sappaccayā saṅkhāradhammā (Sī, I)

upalabhantīti sambandho. **Tesaṁ** dhammānaṁ **hetuṁ** kāraṇaṁ Tathāgato **āha** kathesi. **Tesañca yo nirodho**ti tesaṁ hetudhammānaṁ yo nirodho nirujjhanasabhāvo, **evaṁvādī mahāsamaṇo**ti sīlasamādhipaññādiguṇaparivāramahantatāya samitapāpattā viddhaṁsitapāpattā ca mahāsamaṇo Bhagavā evaṁvādī hetuvūpasamanādivadanasīlo kathetāti attho.

287. Tato vuttadhammaṁ sutvā attanā paccakkhakatappakāraṁ dassento **sohan**ti-ādimāha. Taṁ uttānameva.

289. **Eseva dhammo yadi tāvadevā**ti sacepi ito uttariṁ natthi, ettakameva idaṁ sotāpattiphalameva pattabbaṁ. Tathā eso eva dhammoti attho. **Paccabyatha** paṭividdhatha tumhe asokaṁ **padaṁ** nibbānaṁ. Amhehi nāma idaṁ padaṁ bahukehi kappanahutehi adiṭṭhameva abbhatītaṁ.

290. **Yvāhaṁ dhammaṁ gavesanto**ti yo ahaṁ dhammaṁ santipadaṁ gavesanto pariyesanto **kutitthe** kucchitatitthe ninditabbatitthe **sañcariṁ** paribbhaminti attho. **So me attho anuppatto**ti so pariyesitabbo attho mayā anuppatto sampatto, idāni pana **me** mayhaṁ **nappamajjituṁ** appamādena bhavituṁ kāloti attho.

291. Ahaṁ Assajinā therena **tosito** katasomanasso **acalaṁ** niccalaṁ nibbānapadaṁ **patvāna** pāpuṇitvā **sahāyakaṁ** Kolitamāṇavaṁ **gavesanto** pariyesanto assamapadaṁ agamāsinti attho.

292. **Dūratova mamaṁ disvā**ti assamapadato dūratova āgacchantaṁ mamaṁ disvā susikkhito **me** mama sahāyo ṭhānanisajjādi-iriyāpathehi **sampanno** samaṅgībhūto **idaṁ** upari vuccamānavacanaṁ **abravi** kathesīti attho.

293. Bho sahāya **pasannamukhanettosi** pasannehi sobhanehi daddallamānehi mukhanettehi samannāgato asi. Munibhāvo iva te **dissati** paññāyati. Itthambhūto tvaṁ **amatādhigato** amataṁ nibbānaṁ adhigato asi, **kacci accutaṁ** nibbāna**padaṁ** adhigato adhigacchīti pucchāmīti attho.

294. **Subhānurūpo āyāsī**ti subhassa pasannavaṇṇassa anurūpo hutvā āyāsi āgacchasi. **Āneñjakārito viyā**ti tomarādīhi kārito āneñjo hatthī viya **dantova** tīhi māsehi susikkhito iva bāhitapāpattā **brāhmaṇa dantadamatho** sikkhitasikkho nibbānapade upasanto asīti pucchi.

295. Tena puṭṭho **amataṁ mayā**ti-ādimāha. Taṁ uttānatthameva.

299. **Apariyositasaṅkappo**ti "anāgate ekassa Buddhassa aggasāvako bhaveyyan"ti patthitapatthanāya koṭiṁ appattasaṅkappoti attho. **Kutitthe** agantabbamagge **ahaṁ sañcariṁ** paribbhamiṁ. Bhante Gotama Lokajeṭṭha tava dassanaṁ **āgamma** patvā **mama saṅkappo** mayhaṁ patthanā **pūrito** arahattamaggādhigamena sāvakapāramīñāṇassa pāpuṇanena paripuṇṇoti adhippāyo.

300. **Pathaviyaṁ patiṭṭhāyā**ti pathaviyaṁ nibbattā **samaye** hemantakāle **pupphanti** vikasanti, **dibbagandhā** sugandhā suṭṭhu **pavanti** pavāyanti, **sabbapāṇinaṁ** sabbe devamanusse **tosenti** somanassayutte karonti yathā.

301. **Tathevāhaṁ mahāvīrā**ti mahāvīriyavanta Sakyakulapasuta mahāparivāra **te** tava sāsane **patiṭṭhāya** ahaṁ patiṭṭhahitvā **pupphituṁ** arahattamaggañāṇena vikasituṁ **samayaṁ** kālaṁ **esāmi** gavesāmi tathevāti sambandho.

302. **Vimuttipupphan**ti sabbakilesehi vimuccanato vimocanato vā vimutti arahattaphalavimuttisaṅkhātaṁ pupphaṁ **esanto** gavesanto, tañca kho **bhavasaṁsāramocanaṁ** kāmabhavādibhavesu saṁsaraṇaṁ gamanaṁ bhavasaṁsāraṁ, tato mocanaṁ bhavasaṁsāramocanaṁ. **Vimuttipupphalābhenā**ti vimuccanaṁ vimuccanti vā katasambhārā etāyāti vimutti, aggaphalaṁ. Pupphanti vikasanti veneyyā etenāti pupphaṁ. Vimutti eva pupphaṁ vimuttipupphaṁ. Labhanaṁ lābho, vimuttipupphassa lābho vimuttipupphalābho. Tena vimuttipupphalābhena adhigamanena **sabbapāṇinaṁ** sabbasatte **tosemi** somanassaṁ pāpemīti attho.

303. **“Yāvatā Buddhakhettamhī”**ti-ādīsu **cakkhuma** pañcahi cakkhūhi cakkhumanta yattake ṭhāne Ratanasuttādīnaṁ parittānaṁ āṇā ānubhāvo pavattati, tattake satasahassakoṭicakkavāḷasaṅkhāte Buddhakhette **ṭhapetvāna Mahāmuniṁ** Sammāsambuddhaṁ vajjetvā avasesesu sattesu añño koci **tava puttassa** tuyhaṁ puttena mayā **paññāya sadiso** samo natthīti sambandho. Sesaṁ uttānameva.

308. **Paṭipannā**ti catumaggasamaṅgino ca **phalaṭṭhā** arahattaphale ṭhitā ca **sekhā phalasamaṅgino** heṭṭhimehi tīhi phalehi samannāgatā ca ete aṭṭha ariyabhikkhū **uttamatthaṁ** nibbānaṁ **āsīsakā** gavesakā **taṁ** paññavantaṁ **parivārenti sadā** sabbakālaṁ sevanti bhajanti payirupāsantīti attho.

310. Kāyavedanācittadhammānupassanāsaṅkhātānaṁ catunnaṁ satipaṭṭhānānaṁ **kusalā** chekā satisambojjhaṅgādīnaṁ sattannaṁ sambojjhaṅgānaṁ **bhāvanāya** vaḍḍhanāya **ratā** allīnā.

310. Kāyavedanācittadhammānupassanāsaṅkhātānaṁ catunnaṁ satipaṭṭhānānaṁ **kusalā** chekā satisambojjhaṅgādīnaṁ sattannaṁ sambojjhaṅgānaṁ **bhāvanāya** vaḍḍhanāya **ratā** allīnā.

314. **Uḷurājāva** tārakarājā iva ca sobhasi.

315. Rukkhapabbataratanasattādayo dhāretīti dharaṇī, dharaṇiyaṁ ruhā sañjātā vaḍḍhitā cāti **dharaṇīruhā** rukkhā. Pathaviyaṁ patiṭṭhāya **ruhanti** vaḍḍhanti vuddhiṁ virūḷhiṁ āpajjanti. **Vepullataṁ** vipulabhāvaṁ paripūrabhāvaṁ **pāpuṇanti, te** rukkhā kamena **phalaṁ dassayanti** phaladhārino honti.

317-9. Punapi Bhagavantameva thomento **sindhu sarassatī**ti-ādimāha. Tattha Sindhuvādi[1] nāma Gaṅgā ca Sarassatī nāma Gaṅgā ca Nandiyagaṅgā ca Candabhāgāgaṅgā ca Gaṅgā nāma Gaṅgā ca Yamunā nāma Gaṅgā ca Sarabhū nāma Gaṅgā ca Mahī nāma Gaṅgā ca. **Sandamānānaṁ** gacchantīnaṁ **etāsaṁ** Gaṅgānaṁ **sāgarova** samuddo eva **sampaṭicchati** paṭiggaṇhāti dhāreti. Tadā etā sabbagaṅgā **purimaṁ nāmaṁ** Sindhuvādigaṅgātyādikaṁ purimaṁ nāmapaññattivohāraṁ **jahanti** chaḍḍenti **sāgaroteva** sāgaro iti eva **ñāyati** pākaṭā bhavati yathā. **Tatheva** tathā eva

1. Sindhuvāraṁ (Sī)

ime catubbaṇṇā khattiyabrāhmaṇavessasuddasaṅkhātā cattāro kulā **tavantike** tava antike samīpe **pabbajitvā** pattakāsāyacīvaradhārino paricarantā **purimaṁ nāmaṁ** khattiyādināmadheyyaṁ paññattivohāraṁ **jahanti** cajanti, **Buddhaputtāti** Buddhassa orasāti **ñāyare** pākaṭā bhaveyyuṁ.

320-4. **Cando** candamaṇḍalo abbhā mahikā rajo dhumo rāhūti pañcahi upakkilesehi virahitattā **vimalo** vigatamalo nimmalo **ākāsadhātuyā** ākāsagabbhe **gacchaṁ** gacchanto **sabbe** tārakasamūhe ābhāya maddamāno loke **atirocati** daddallati yathā. **Tatheva** tathā eva tvaṁ -pa-.

325-7. **Udake jātā** udake saṁvaḍḍhā kumudā mandālakā ca **bahū** saṅkhābhikkantā **toyena** udakena kaddamakalalena ca **upalimpanti** allīyanti yathā, tatheva **bahukā sattā** aparimāṇā sattā loke **jātā** saṁvaḍḍhā rāgena ca dosena ca **aṭṭitā** bandhitā **virūhare** viruhanti. Kaddame kumudaṁ yathā viruhati sañjāyati. **Kesarī**ti padumaṁ.

329-30. **Rammakemāse**ti kattikamāse "komudiyā cātumāsiniyā"ti vuttattā. **Vārijā** padumapupphādayo **bahū** pupphā **pupphanti** vikasanti, **taṁ māsaṁ** taṁ kattikamāsaṁ nātivattanti vārijāti sambandho. **Samayo pupphanāya so**ti so kattikamāso pupphanāya vikasanāya samayo kāloti attho. Yathā pupphanti tatheva tvaṁ Sakyaputta **pupphito** vikasito asi. **Pupphito te vimuttiyā**ti te tuyhaṁ sissā katasambhārā bhikkhū vimuttiyā arahattaphalañāṇena pupphito vikasito. Yathā vārijaṁ padumaṁ pupphanasamayaṁ nātikkamati, tathā te sāsanaṁ ovādānusāsaniṁ **nātivattanti** nātikkamantīti attho.

333-4. **Yathāpi selo himavā**ti himavā nāma selamayapabbato. **Sabbapāṇinaṁ** sabbesaṁ byādhitānaṁ sattānaṁ **osadho** osadhavanto sabbanāgānaṁ sabba-asurānaṁ sabbadevānañca **ālayo** agārabhūto yathā, tatheva tvaṁ mahāvīra sabbapāṇinaṁ jarābyādhimaraṇādīhi pamocanato osadho viya. Yathā so himavā nāgādīnaṁ ālayo,

tathā tevijjāya ca chaḷabhiññāya ca iddhiyā ca **pāramiṁ** pariyosānaṁ **gatā** pattā tuvaṁ nissāya vasantīti sambandho. Heṭṭhā vā upari vā upamā-upameyyavasena gāthānaṁ sambandhanayā suviññeyyāva.

342. **Āsayānusayaṁ ñatvā**ti ettha āsayoti ajjhāsayo cariyā, anusayoti thāmagatakileso. "Ayaṁ rāgacarito ayaṁ dosacarito ayaṁ mohacarito"ti-ādinā āsayañca anusayaṁ kilesapavattiñca jānitvāti attho. **Indriyānaṁ balābalan**ti saddhindriyādīnaṁ pañcannaṁ indriyānaṁ tikkhindriyo mudindriyo svākāro dvākāro suviññāpayo duviññāpayoti evaṁ balābalaṁ jānitvā. **Bhabbābhabbe viditvānā**ti "mayā desitaṁ dhammaṁ paṭivijjhituṁ ayaṁ puggalo bhabbo samattho ayaṁ puggalo abhabbo"ti viditvā paccakkhaṁ katvā bhante sabbaññu tvaṁ cātuddīpikamahāmegho viya dhammadesanāsīhanādena abhītanādena **gajjasi** sakalaṁ cakkavāḷaṁ ekaninnādaṁ karosi.

343-4. **Cakkavāḷapariyantā**ti samantā cakkavāḷagabbhaṁ pūretvā parisā nisinnā bhaveyya. Te evaṁ nisinnā **nānādiṭṭhī** anekadassanagāhino vivadamānā dveḷhakajātā vivadanti, taṁ tesaṁ **vimaticchedanāya** dubuddhichindanatthāya **sabbesaṁ** sattānaṁ **cittamaññāya** cittācāraṁ ñatvā **opammakusalo** upamā-upameyyesu dakkho tvaṁ Muni **ekaṁ pañhaṁ kathentova** ekeneva pañhakathanena sakalacakkavāḷagabbhe nisinnānaṁ pāṇīnaṁ **vimatiṁ** saṁsayaṁ **chindasi** nikkaṅkhaṁ karotīti attho.

345. **Upadisasadisehevā**[1]ti ettha udakassa upari dissanti pākaṭā hontīti upadisā, sevālā. Upadisehi sadisā upadisasadisā, manussā. Yathā hi upadisā sevālā udakaṁ adissamānaṁ katvā tassupari pattharitvā ṭhitā honti, tathā **vasudhā** pathavī tehi upadisasadisehi eva manussehi nirantaraṁ pattharitvā ṭhitehi pūritā bhaveyya. Te sabbeva pathaviṁ pūretvā ṭhitā manussā **pañjalikā** sirasi añjaliṁ paggahitā **kittayuṁ Lokanāyakaṁ** Lokanāyakassa Buddhassa guṇaṁ katheyyuṁ.

---

1. Upatissasadiseheva (Pāḷiyaṁ)

346. **Te** sabbe devamanussā **kappaṁ vā** sakalaṁ kappaṁ **kittayantā** guṇaṁ kathentāpi **nānāvaṇṇehi** nānappakārehi guṇehi kittayuṁ. Tathāpi te sabbe **parimetuṁ** guṇapamāṇaṁ kathetuṁ **na pappeyyuṁ** na sampāpuṇeyyuṁ na sakkuṇeyyuṁ. **Appameyyo Tathāgato** Sammāsambuddho aparimeyyo guṇātireko. Etena guṇamahantataṁ dīpeti.

347. **Sakena thāmena** attano balena heṭṭhā upamā-upameyyavasena **Jino** jitakileso Buddho **mayā kittito** thomito yathā ahosi, evameva sabbe devamanussā kappakoṭīpi[1] kappakoṭisatepi **kittentā pakittayuṁ** katheyyunti attho.

348. Punapi guṇānaṁ appamāṇataṁ dīpetuṁ **sace hi koci devo vā**ti-ādimāha. **Pūritaṁ parikaḍḍheyyā**ti mahāsamudde pūrita-udakaṁ samantato ākaḍḍheyya. **So** puggalo **vighātaṁ** dukkhameva **labheyya** pāpuṇeyyāti attho.

350. **Vattemi Jinasāsanan**ti Jinena bhāsitaṁ sakalaṁ piṭakattayaṁ vattemi pavattemi rakkhāmīti attho. **Dhammasenāpatī**ti dhammena paññāya Bhagavato catuparisasaṅkhātāya parisāya pati padhānoti Dhammasenāpati. **Sakyaputtassa** Bhagavato sāsane **ajja** imasmiṁ vattamānakāle cakkavattirañño jeṭṭhaputto viya sakalaṁ Buddhasāsanaṁ pālemīti attho.

352-3. Attano saṁsāraparibbhamaṁ dassento **yo koci manujo bhāran**ti-ādimāha. Yo koci **manujo** mānuso **bhāraṁ** sīsabhāraṁ **matthake** sīse ṭhapetvā **dhāreyya** vaheyya, **sadā** sabbakālaṁ so manujo tena **bhārena dukkhito** pīḷito abhibhūto **assa** bhaveyya. Bhāro bharitabhāro bharito atīva bhārito. **Tathā** tena pakārena ahaṁ rāgaggidosaggimohaggisaṅkhātehi tīhi aggīhi ḍayhamāno **giriṁ uddharito yathā** Mahāmerupabbataṁ uddharitvā ukkhipitvā sīse ṭhapito **bhavabhārena** bhavasaṁsāruppattibhārena **bharito** dukkhito bhavesu **saṁsariṁ** paribbhaminti sambandho.

---

1. Kappakoṭiṁ (Sī)

354. **Oropito ca me bhāro**ti idāni pabbajitakālato paṭṭhāya so bhavabhāro mayā oropito nikkhitto. **Bhavā ugghāṭitā mayā**ti sabbe nava bhavā mayā viddhaṁsitā. **Sakyaputtassa** Bhagavato sāsane yaṁ **karaṇīyaṁ** kattabbaṁ maggapaṭipāṭiyā kilesaviddhaṁsanakammaṁ atthi, taṁ sabbaṁ mayā katanti attho.

355. Puna attano visesaṁ dassento **yāvatā Buddhakhettamhī**ti-ādimāha. Tattha **yāvatā** yattake dasasahassacakkavāḷasaṅkhāte Buddhakhette **Sakyapuṅgavaṁ** Sakyakulajeṭṭhakaṁ Bhagavantaṁ ṭhapetvā avasesasattesu kocipi paññāya **me** mayā samo natthīti dīpeti. Tenāha "ahaṁ aggomhi paññāya, sadiso me na vijjatī"ti.

356. Puna attano ānubhāvaṁ pakāsento **samādhimhī**tyādimāha. Taṁ suviññeyyameva.

360. **Jhānavimokkhānakhippapaṭilābhī**ti paṭhamajjhānādīnaṁ jhānānaṁ lokato vimuccanato "vimokkhan"ti saṅkhaṁ gatānaṁ aṭṭhannaṁ lokuttaravimokkhānañca khippalābhī sīghaṁ pāpuṇātīti attho.

362. Evaṁ mahānubhāvassāpi attano sabrahmacārīsu gāravabahumānataṁ pakāsento **uddhatavisovā**ti-ādimāha. Tattha **uddhataviso** uppāṭitaghoraviso sappo iva **chinnavisāṇova** chinnitasiṅgo usabho iva ahaṁ idāni **nikkhittamānadappova** chaḍḍitagottamadādimānadappova **gaṇaṁ** saṁghassa santikaṁ **garugāravena** ādarabahumānena **upemi** upagacchāmi.

363. idāni attano paññāya mahattataṁ pakāsento **yadirūpinī**ti-ādimāha. Evarūpā me mahatī paññā arūpinī samānā yadi rūpinī bhaveyya, tadā me mama paññā **vasupatīnaṁ** pathavissarānaṁ rājūnaṁ **sameyya** samā bhaveyyāti adhippāyo. Evaṁ attano paññāya mahattabhāvaṁ dassetvā tato pubbenivāsānussatiñāṇena pubbe kammaṁ saritvā **Anomadassissā**ti-ādimāha. Tattha Anomadassissa Bhagavato mayā katāya ñāṇathomanāya phalaṁ etaṁ mama paññāmahattanti attho.

364. **Pavattitaṁ dhammacakkan**ti ettha cakkasaddo panāyaṁ "catucakkayānan"ti-ādīsu vāhane vattati. "Pavattite ca pana Bhagavatā dhammacakke"ti-ādīsu[1] desanāyaṁ. "Cakkaṁ vattaya sabbapāṇinan"ti-ādīsu[2] dānamayapuññakiriyāyaṁ. "Cakkaṁ vatteti ahorattan"ti-ādīsu iriyāpathe. "Icchāhatassa posassa, cakkaṁ bhamati matthake"ti-ādīsu[3] khuracakke. "Rājā cakkavattī cakkānubhāvena vattanako"ti-ādīsu[4] ratanacakke. Idha panāyaṁ desanāyaṁ. **Tādinā** tādiguṇasamannāgatena **Sakyaputtena** Gotamasambuddhena **pavattitaṁ** desitaṁ piṭakattayasaṅkhātaṁ **dhammacakkaṁ** ahaṁ **sammā** aviparītena **anuvattemi** anugantvā vattemi, desemi desanaṁ karomi. **Idaṁ** anuvattanaṁ desitassa anugantvā pacchā desanaṁ purimabuddhānaṁ katāya ñāṇathomanāya phalanti sambandho.

365. Tato sappurisūpanissayayonisomanasikārādipuññaphalaṁ dassento **mā me kadāci pāpiccho**ti-ādimāha. Tattha **pāpiccho** lāmakāya icchāya samannāgato pāpacārī puggalo ca ṭhānanisajjādīsu, vattapaṭivattakaraṇe **kusīto** ca jhānasamādhimaggabhāvanādīsu **hīnavīriyo** ca ganthadhuravipassanādhuravirahitattā **appassuto** ca ācariyupajjhāyādīsu ācāravirahitattā **anācāro** ca puggalo **kadāci** kāle **katthaci** ṭhāne **me** mayā saha **sameto** samāgato **mā ahu** mā bhavatūti sambandho.

366. **Bahussuto**ti pariyattipaṭivedhavasena duvidho bahussuto ca puggalo. **Medhāvī**ti medhāya paññāya samannāgato ca. **Sīlesu susamāhito**ti catupārisuddhisīlamaggasampayuttasīla-aṭṭhaṅguposathasīlādīsu suṭṭhu āhito ṭhapitacitto ca. **Cetosamathānuyutto**ti cittassa ekībhāvamanuyutto ca puggalo. **Api muddhani tiṭṭhatu** evarūpo puggalo mayhaṁ muddhani sirasi api tiṭṭhatūti attho.

367. Attano laddhaphalānisaṁsaṁ vatvā tatthaññe niyojento **taṁ vo vadāmi bhaddante**ti-ādimāha. Taṁ suviññeyyameva.

---

1. Vi 3. 17; Saṁ 3.371 piṭṭhesu.
2. Khu 5. 173 piṭṭhe.
3. Khu 5. 24. 132 piṭṭhesu.
4. Khu 1. 205; Dī 1. 83 piṭṭhesu.

368-9. **Yamahan**ti yaṁ Assajittheraṁ ahaṁ **paṭhamaṁ** ādimhi disvā sotāpattimaggapaṭilābhena sakkāyadiṭṭhādīnaṁ kilesānaṁ pahīnattā **vimalo** malarahito **ahuṁ** ahosi, **so** Assajitthero **me** mayhaṁ **ācariyo** lokuttaradhammasikkhāpako ahuṁ. Ahaṁ tassa savanāya anusāsanena ajja Dhammasenāpati ahuṁ. **Sabbattha** sabbesu guṇesu **pāramiṁ patto** pariyosānaṁ patto **anāsavo** nikkileso viharāmi.

370. Attano ācariye sagāravaṁ dassento **yo me ācariyo**ti-ādimāha. **Yo** Assaji nāma thero Satthu sāvako **me** mayhaṁ ācariyo **āsi** ahosi, so thero **yassaṁ disāyaṁ** yasmiṁ disābhāge vasati, ahaṁ taṁ disābhāgaṁ **ussīsamhi** sīsuparibhāge karomīti sambandho.

371. Tato attano ṭhānantarappattabhāvaṁ dassento **mama kamman**ti-ādimāha. **Gotamo** Bhagavā **Sakyapuṅgavo** Sakyakulaketu sabbaññutaññāṇena mama pubbe katakammaṁ **saritvāna** ñatvā bhikkhusaṁghamajjhe nisinno **aggaṭṭhāne** aggasāvakaṭṭhāne maṁ ṭhapesīti sambandho.

374. Atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttipaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidāti imā catasso paṭisambhidā ca, tāsaṁ bhedo **paṭisambhidāmagge**[1] vuttoyeva. Catumaggacatuphalavasena vā rūpārūpajhānavasena vā aṭṭha vimokkhā saṁsāravimuccanadhammā ca iddhividhādayo cha abhiññāyo ca **sacchikatā** paccakkhaṁ katā. **Kataṁ Buddhassa sāsanan**ti Buddhassa anusiṭṭhi ovādasaṅkhātaṁ sāsanaṁ kataṁ arahattamaggañāṇena nipphāditanti attho.

Itthaṁ sudanti ettha **itthan**ti nidassanatthe nipāto, iminā pakārenāti attho. Tena sakalasāriputtāpadānaṁ nidasseti. **Sudan**ti padapūraṇe nipāto. **Āyasmā**ti garugāravādhivacanaṁ. **Sāriputto**ti mātu nāmavasena katanāmadheyyo thero. **Imā gāthāyo**ti imā

1. Khu 9. 85; Abhi 2. 307 piṭṭhesu.

sakalā Sāriputtattherāpadānagāthāyo abhāsi kathesi. **Iti**saddo parisamāpanatthe nipāto, sakalaṁ Sāriputtāpadānaṁ niṭṭhitanti attho.

Sāriputtatthera-apadānavaṇṇanā samattā.

3-2. Mahāmoggallānatthera-apadānavaṇṇanā

Anomadassī Bhagavātyādikaṁ āyasmato Moggallānattherassa apadānaṁ. Ayañca thero purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto Anomadassissa bhagavato kāleti-ādi Sāriputtattherassa Dhammasenāpatino vatthumhi vuttameva. Thero hi pabbajitadivasato paṭṭhāya sattame divase Magadharaṭṭhe Kallavālagāmakaṁ upanissāya samaṇadhammaṁ karonto thinamiddhe okkamante Satthārā "Moggallāna mā tuccho tava vāyāmo"ti-ādinā[1] saṁvejito thinamiddhaṁ vinodetvā Bhagavatā vuccamānaṁ dhātukammaṭṭhānaṁ suṇanto eva vipassanāpaṭipāṭiyā uparimaggattayaṁ adhigantvā aggaphalakkhaṇe sāvakañāṇassa matthakaṁ pāpuṇi.

375. Evaṁ dutiyasāvakabhāvaṁ patvā āyasmā Mahāmoggallānatthero attano pubbakammaṁ saritvā somanassavasena pubbacariyaṁ apadānaṁ pakāsento **Anomadassī Bhagavā**ti-ādimāha. Tattha na omaṁ alāmakaṁ dassanaṁ passanaṁ assāti Anomadassī. Tassa hi dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitasarīrattā sakalaṁ divasaṁ sakalaṁ māsaṁ sakalaṁ saṁvaccharaṁ saṁvaccharasatasahassampi passantānaṁ devamanussānaṁ atittikaraṁ dassananti, Anomaṁ alāmakaṁ nibbānaṁ dassanasīloti vā "Anomadassī"ti laddhanāmo Bhāgyavantatādīhi kāraṇehi Bhagavā. **Lokajeṭṭho**ti sakalasattalokassa jeṭṭho padhāno. Āsabhasadisattā āsato, narānaṁ āsabho **Narāsabho.** So Lokajeṭṭho Narāsabho Anomadassī Bhagavā **devasaṁghapurakkhato** devasamūhehi parivārito. Himavantamhi vihāsīti sambandho.

---

1. Aṁ 2. 461 Capalāyamānasutte.

376. Yadā dutiyasāvakabhāvāya dutiyavāre patthanaṁ akāsi, tadā nāmena Varuṇo nāma ahaṁ nāgarājā hutvā nibbatto ahosinti attho. Tena vuttaṁ "Varuṇo nāma nāmena, nāgarājā ahaṁ tadā"ti. **Kāmarūpī**ti yadicchitakāmanimmānasīlo. **Vikubbāmī**ti vividhaṁ iddhivikubbanaṁ karomi. **Mahodadhinivāsahan**ti mañjerikā nāgā, bhūmigatā nāgā, pabbataṭṭhā nāgā, gaṅgāvaheyyā nāgā, sāmuddikā nāgāti imesaṁ nāgānaṁ antare sāmuddikanāgo ahaṁ mahodadhimhi samudde nivāsiṁ, vāsaṁ kappesinti attho.

377. **Saṅgaṇiyaṁ gaṇaṁ hitvā**ti niccaparivārabhūtaṁ sakaparivāraṁ nāgasamūhaṁ hitvā vinā hutvā. **Tūriyaṁ paṭṭhapesahan**ti ahaṁ tūriyaṁ paṭṭhapesiṁ, vajjāpesinti attho. **Sambuddhaṁ parivāretvā**ti Anomadassisambuddhaṁ samantato sevamānā **accharā** nāgamāṇavikā **vādesuṁ** dibbavādehi gītā vākyādīhi vādesuṁ laddhānurūpato vajjesuṁ tadāti attho.

378. **Vajjamānesu tūresū**ti manussanāgatūriyesu pañcaṅgikesu vajjamānesu. **Devā tūrāni vajjayun**ti Cātumahārājikā devā dibbatūriyāni vajjiṁsu vādesunti attho. **Ubhinnaṁ saddaṁ sutvānā**ti ubhinnaṁ devamanussānaṁ bherisaddaṁ sutvā. Tilokagarusamānopi Buddho **sampabujjhatha** jānāti suṇātīti attho.

379. **Nimantetvāna Sambuddhan**ti sasāvakasaṁghaṁ Sambuddhaṁ svātanāya nimantetvā parivāretvā. **Sakabhavanan**ti attano nāgabhavanaṁ upāgamiṁ. Gantvā ca **āsanaṁ paññapetvānā**ti rattiṭṭhānadivāṭṭhānakuṭimaṇḍapasayananisīdanaṭṭhānāni paññāpetvā sajjetvāti attho. **Kālamārocayiṁ ahan**ti evaṁ katapubbavidhāno ahaṁ "kālo bhante niṭṭhitaṁ bhattan"ti kālaṁ ārocayiṁ viññāpesiṁ.

380. **Khīṇāsavasahassehī**ti tadā so Bhagavā arahantasahassehi parivuto Lokanāyako sabbā disā obhāsento me bhavanaṁ **upāgami** sampattoti attho.

381. Attano Bhavanaṁ paviṭṭhaṁ bhagavantaṁ bhojanākāraṁ[1] dassento **upaviṭṭhaṁ mahāvīran**ti-ādimāha. Taṁ suviññeyyameva.

386. **Okkākakulasambhavo**ti Okkākaraññño paramparāgatarājakule uppanno sakalajambudīpe pākaṭarājakule uppanno vā **gottena** gottavasena Gotamo nāma Satthā manussaloke bhavissati.

388. **So pacchā pabbajitvānā**ti so nāgarājā pacchā pacchimabhave **kusalamūlena** puññasambhārena **codito** uyyojito sāsane pabbajitvā Gotamassa Bhagavato dutiyo aggasāvako hessatīti byākaraṇamakāsi.

389. **Āraddhavīriyo**ti ṭhānanisajjādīsu iriyāpathesu vīriyavā. **Pahitatto**ti nibbāne pesitacitto. **Iddhiyā pāramiṁ gato**ti "etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ iddhimantānaṁ yadidaṁ Mahāmoggallāno"ti adhiṭṭhāniddhivikubbaniddhikammavipākajiddhi-ādīsu pāramiṁ pariyosānaṁ gato patto. **Sabbāsave**ti **ā** samantato savanato pavattanato "āsavā"ti laddhanāme kāmabhavadiṭṭhi-avijjādhamme sabbe **pariññāya** samantato aññāya jānitvā pajahitvā **anāsavo** nikkileso. **Nibbāyissatī**ti kilesakhandhaparinibbānena nibbāyissatīti sambandho.

390. Evaṁ thero attano puññavasena laddhabyākaraṇaṁ vatvā puna pāpacariyaṁ pakāsento **pāpamittopanissāyā**ti-ādimāha. Tattha **pāpamitte** pāpake lāmake mitte **upanissāya** nissaye katvā tehi saṁsaggo hutvāti attho.

Tatrāyamanupubbī kathā—ekasmiṁ samaye titthiyā sannipatitvā mantesuṁ "jānāthāvuso kena kāraṇena samaṇassa Gotamassa lābhasakkāro mahā hutvā nibbatto"ti. Na jānāma, tumhe pana na jānāthāti. Āma jānāma—Moggallānaṁ nāma ekaṁ bhikkhuṁ nissāya

---

1. Bhojāpanākāraṁ (Sī, I)

2. Aṁ 1. 23 piṭṭhe.

uppanno. So hi devalokaṁ gantvā devatāhi katakammaṁ pucchitvā āgantvā manussānaṁ kathesi "idaṁ nāma katvā evarūpaṁ sampattiṁ labhantī"ti. Niraye nibbattānampi kammaṁ pucchitvā āgantvā manussānaṁ kathesi "idaṁ nāma katvā evarūpaṁ dukkhaṁ anubhavantī"ti. Manussā tassa kathaṁ sutvā mahantaṁ lābhasakkāraṁ abhiharanti. Sace taṁ māretuṁ sakkhissāma, so lābhasakkāro amhākaṁ nibbattissati, attheso upāyoti sabbe ekacchandā hutvā "yaṁkiñci katvā taṁ māressāmā"ti attano upaṭṭhāke samādapetvā kahāpaṇasahassaṁ labhitvā purisaghātake core pakkosāpetvā "Mahāmoggallānatthero nāma samaṇassa Gotamassa sāvako Kāḷasilāyaṁ vasati, tumhe tattha gantvā taṁ mārethā"ti tesaṁ taṁ sahassaṁ adaṁsu. Corā dhanalābhena[1] sampaṭicchitvā "theraṁ māressāmā"ti gantvā tassa vasanaṭṭhānaṁ parivāresuṁ. Thero tehi parikkhittabhāvaṁ ñatvā kuñchikacchiddena nikkhamitvā pakkāmi. Corā taṁ divasaṁ theraṁ adisvā punekadivasaṁ tassa vasanaṭṭhānaṁ parikkhipiṁsu. Thero ñatvā kaṇṇikāmaṇḍalaṁ bhinditvā ākāsaṁ pakkhandi. Evaṁ te paṭhamamāsepi majjhimamāsepi theraṁ gahetuṁ nāsakkhiṁsu. Pacchimamāse pana sampatte thero attanā katakammassa ākaḍḍhanabhāvaṁ ñatvā na apagacchi. Corā taṁ paharantā taṇḍulakamattāni aṭṭhīni karontā bhindiṁsu. Atha naṁ "mato"ti saññāya ekasmiṁ gumbapiṭṭhe khipitvā pakkamiṁsu.

Thero "Satthāraṁ passitvā vanditvāva "parinibbāyissāmī"ti attabhāvaṁ jhānaveṭhanena veṭhetvā ākāsena Satthu santikaṁ gantvā Satthāraṁ vanditvā "bhante parinibbāyissāmī"ti āha. "Parinibbāyissasi Moggallānā"ti. Āma bhanteti. Kattha gantvā parinibbāyissasīti. Kāḷasilāpadesaṁ bhanteti. Tena hi Moggallāna mayhaṁ dhammaṁ kathetvā yāhi. Tādisassa hi me sāvakassa na dāni dassanaṁ atthīti. So "evaṁ karissāmi bhante"ti Satthāraṁ vanditvā ākāsaṁ uppatitvā Sāriputtatthero viya parinibbānadivase nānappakārā iddhiyo katvā dhammaṁ kathetvā Satthāraṁ vanditvā Kāḷasilāpadesaṁ gantvā parinibbāyi. "Theraṁ kira corā māresun"ti ayaṁ kathā sakalajambudīpe patthari.

1. Dhanalobhena (Sī, I)

Rājā Ajātasattu core pariyesanatthāya carapurise payojesi. Tesu coresu surāpāne suraṁ pivantesu[1] maddesu eko ekassa piṭṭhiṁ paharitvā pātesi. So taṁ santajjento "ambho dubbinīta tvaṁ kasmā me piṭṭhiṁ paharitvā pātesi, kiṁ pana are duṭṭhacora[2] tayā Mahāmoggallānatthero paṭhamaṁ pahato"ti āha. Kiṁ pana tvaṁ mayā paṭhamaṁ pahatabhāvaṁ na jānāsīti. Evaṁ etesaṁ "mayā pahato, mayā pahato"ti vadantānaṁ sutvā te carapurisā sabbe te core gahetvā rañño ārocesuṁ. Rājā te core pakkosāpetvā pucchi "tumhehi thero mārito"ti. Āma devāti. Kehi tumhe uyyojitāti. Naggasamaṇehi devāti. Rājā pañcasate naggasamaṇe gāhāpetvā pañcasatehi corehi saddhiṁ rājaṅgaṇe nābhipamāṇesu āvāṭesu nikhaṇāpetvā palālehi paṭicchādetvā aggiṁ dāpesi. Atha nesaṁ jhāmabhāvaṁ jānitvā ayanaṅgalehi kasāpetvā sabbe khaṇḍākhaṇḍaṁ kārāpesi. Tadā bhikkhū dhammasabhāyaṁ kathaṁ samuṭṭhāpesuṁ "Mahāmoggallānatthero attano ananurūpamaraṇaṁ patto"ti. Satthā āgantvā "kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā"ti pucchitvā "imāya nāma bhante"ti vutte "Moggallānassa bhikkhave imasseva attabhāvassa ananurūpaṁ maraṇaṁ, pubbe pana tena katakammassa anurūpamevā"ti vatvā "kiṁ panassa bhante pubbakamman"ti puṭṭho taṁ vitthāretvā kathesi.

Atīte bhikkhave Bārāṇasiyaṁ eko kulaputto sayameva koṭṭanapacanādīni karonto mātāpitaro paṭijaggi. Athassa mātāpitaro "tāta tvaṁ ekakova gehe ca araññe ca kammaṁ karonto kilamasi, ekaṁ te kumārikaṁ ānessāmā"ti vatvā "ammatātā yāva tumhe jīvatha, tāva vo sahatthā upaṭṭhahissāmī"ti tena paṭikkhittāpi punappunaṁ yācitvā kumārikaṁ ānesuṁ. Sā katipāhameva te upaṭṭhahitvā pacchā tesaṁ dassanamapi anicchantī "na sakkā tava mātāpitūhi saddhiṁ ekaṭṭhāne vasitun"ti ujjhāyitvā tasmiṁ attano kathaṁ aggaṇhante tassa bahigatakāle makacivākakhaṇḍāni ca yāgupheṇake ca gahetvā tattha tattha ākiritvā tenāgantvā "kiṁ idan"ti puṭṭhā

1. Surāpaṇe suraṁ pivitvā (Ka)

2. Duṭṭhatara (Sī)

“imesaṁ mahallaka-andhānaṁ etaṁ kammaṁ, sabbaṁ gehaṁ kiliṭṭhā karontā vicaranti, na sakkā etehi saddhiṁ ekaṭṭhāne vasitun”ti evaṁ tāya punappunaṁ kathiyamānāya evarūpopi pūritapāramī satto mātāpitūhi saddhiṁ bhijji, so “hotu, jānissāmi nesaṁ kattabbakamman”ti te bhojetvā “ammatātā asukaṭṭhāne nāma tumhākaṁ ñātakā āgamanaṁ paccāsīsanti, tattha gamissāmā”ti te yānakaṁ āropetvā ādāya gacchanto aṭavimajjhaṁ pattakāle “tāta rasmiyo gaṇhatha, goṇā daṇḍasaññāya gamissanti, imasmiṁ ṭhāne corā vasanti, ahaṁ otaritvā carāmī”ti pitu hatthe rasmiyo datvā otaritvā gacchanto saddaṁ parivattetvā corānaṁ uṭṭhitasaddamakāsi. Mātāpitaro saddaṁ sutvā “corā uṭṭhitā”ti saññāya “tāta corā uṭṭhitā, mahallakā mayaṁ, tvaṁ attānameva rakkhāhī”ti āhaṁsu. So mātāpitaro viravantepi corasaddaṁ karonto koṭṭetvā māretvā aṭaviyaṁ khipitvā paccāgami.

Satthā idaṁ tassa pubbakammaṁ kathetvā “bhikkhave Moggallāno ettakaṁ kammaṁ katvā anekavassasatasahassāni niraye paccitvā tāva pakkāvasesena attabhāvasate evameva koṭṭetvā saṁcuṇṇo maraṇaṁ patto, evaṁ Moggallānena attano kammānurūpameva maraṇaṁ laddhaṁ. Pañcahi corasatehi saddhiṁ pañcatitthiyasatānipi mama puttaṁ appaduṭṭhaṁ dussetvā anurūpameva maraṇaṁ labhiṁsu. Appaduṭṭhesu hi padussanto dasahi kāraṇehi anayabyasanaṁ pāpuṇātiyevā”ti anusandhiṁ ghaṭetvā dhammaṁ desento imā gāthā abhāsi—

“Yo daṇḍena adaṇḍesu, appaduṭṭhesu dussati.
Dasannamaññataraṁ ṭhānaṁ, khippameva nigacchati.

Vedanaṁ pharusaṁ jāniṁ, sarīrassa va bhedanaṁ.
Garukaṁ vāpi ābādhaṁ, cittakkhepaṁ va pāpuṇe.

Rājato vā upasaggaṁ, abbhakkhānaṁ va dāruṇaṁ.
Parikkhayaṁ va ñātīnaṁ, bhogānaṁ va pabhaṅgunaṁ[1].

---

1. Pabhaṅguraṁ (Sī)

Athavassa agārāni, aggi ḍahati pāvako.
Kāyassa bhedā duppañño, nirayaṁ sopapajjatī”ti[1].

393. **Pavivekamanuyutto**ti pakārena vivekaṁ ekībhāvaṁ anuyutto yojito yuttappayutto. **Samādhibhāvanārato**ti paṭhamajjhānādibhāvanāya rato allīno ca. **Sabbāsave** sakalakilese **pariññāya** jānitvā pajahitvā **anāsavo** nikkileso viharāmīti sambandho.

394. Idāni attano puññasambhāravasena pubbacaritassa phalaṁ dassento **dharaṇimpi sugambhīran**ti-ādimāha.

Tatrāyamanupubbīkathā—**Buddhena codito**ti Sammāsambuddhena codito uyyojito. **Bhikkhusaṁghassa pekkhato**ti mahato bhikkhusaṁghassa passantassa. **Migāramātupāsādaṁ, pādaṅguṭṭhena kampayī**ti Pubbārāme Visākhāya mahā-upāsikāya kāritaṁ sahassatthambhapaṭimaṇḍitaṁ mahāpāsādaṁ attano pādaṅguṭṭhena kampesiṁ. Ekasmiṁ hi samaye Pubbārāme yathāvuttapāsāde Bhagavati viharante sambahulā navakatarā bhikkhū uparipāsāde nisinnā Satthārampi acintetvā tiracchānakathaṁ kathetumāraddhā, taṁ sutvā Bhagavā te saṁvejetvā attano dhammadesanāya bhājanabhūte kātukāmo āyasmantaṁ Mahāmoggallānattheraṁ āmantesi “passasi tvaṁ Moggallāna nave bhikkhū tiracchānakathamanuyutte”ti taṁ sutvā thero Satthu ajjhāsayaṁ ñatvā abhiññāpādakaṁ āpokasiṇārammaṇaṁ catutthajjhānaṁ samāpajjitvā vuṭṭhāya “pāsādassa patiṭṭhitokāsaṁ udakaṁ hotū”ti adhiṭṭhāya pāsādamatthake thupikaṁ pādaṅguṭṭhena pahari, pāsādo onamitvā ekena passena aṭṭhāsi. Punapi pahari, aparenapi passena aṭṭhāsi. Te bhikkhū bhītā saṁviggā pāsādassa patanabhayena tato nikkhamitvā Bhagavato samīpe aṭṭhaṁsu. Satthā tesaṁ ajjhāsayaṁ oloketvā dhammaṁ desesi. Taṁ sutvā tesu keci sotāpattiphale patiṭṭhahiṁsu, keci sakadāgāmiphale, keci anāgāmiphale, keci arahattaphale patiṭṭhahiṁsu. Svāyamattho pāsādakampanasuttena[2] dīpetabbo.

---

1. Khu 1. 33 piṭṭhe Dhammapade.
2. Ma 1. 414 piṭṭhe.

Vejayantapāsādanti so Vejayantapāsādo Tāvatiṁsabhavane yojanasahassubbedho anekasahassaniyyūhakūṭāgārapaṭimaṇḍito devāsurasaṅgāme asure jinitvā Sakke Devānaminde nagaramajjhe ṭhite uṭṭhito vijayantena nibbattattā "Vejayanto"ti laddhanāmo pāsādo, taṁ sandhāyāha "Vejayantapāsādan"ti, tampi ayaṁ thero pādaṅguṭṭhena kampeti. Ekasmiṁ hi samaye Bhagavantaṁ Pubbārāme viharantaṁ Sakko devarājā upasaṅkamitvā taṇhāsaṅkhayavimuttiṁ pucchi. Tassa Bhagavā vissajjesi. So taṁ sutvā attamano pamudito abhivādetvā padakkhiṇaṁ katvā attano devalokameva gato. Athāyasmā Mahāmoggallāno evaṁ cintesi "ayaṁ Sakko Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā evarūpaṁ gambhīranibbānapaṭisaṁyuttaṁ pañhaṁ pucchi, Bhagavatā ca pañho vissajjito, kiṁ nu kho jānitvā gato, udāhu ajānitvā. Yannūnāhaṁ devalokaṁ gantvā tamatthaṁ jāneyyan"ti. So tāvadeva Tāvatiṁsabhavanaṁ gantvā Sakkaṁ Devānamindaṁ tamatthaṁ pucchi. Sakko dibbasampattiyā pamatto hutvā vikkhepaṁ akāsi. Thero tassa saṁvegajananatthaṁ Vejayantapāsādaṁ pādaṅguṭṭhena kampesi. Tena vuttaṁ—

"Yo Vejayantapāsādaṁ, pādaṅguṭṭhena kampayi.
Iddhibalenupatthaddho, saṁvejesi ca devatā"ti[1].

Ayaṁ panattho—Cūḷataṇhāsaṅkhayavimuttisuttena[2] dīpetabbo. Kampitākāro heṭṭhā vuttoyeva. "Sakkaṁ so paripucchatī"ti[1] yathāvuttameva therassa taṇhāsaṅkhayavimuttipucchaṁ sandhāya vuttaṁ. Tenāha "apāvuso jānāsi[3], taṇhakkhayavimuttiyo"ti. Tassa sakko viyākāsi. Idaṁ therena pāsādakampane kate saṁviggahadayena pamādaṁ pahāya yoniso manasi karitvā pañhassa byākatabhāvaṁ sandhāya vuttaṁ. Satthārā desitaniyāmeneva hi so tadā kathesi. Tenāha "pañhaṁ puṭṭho yathātathan"ti[1]. Tattha **Sakkaṁ so paripucchatī**ti Sakkaṁ Devarājaṁ Mahāmoggallānatthero Satthārā desitāya taṇhāsaṅkhayavimuttiyā sammadeva gahitabhāvaṁ pucchi. Atītatthe hi idaṁ vattamānavacanaṁ. **Apāvuso jānāsī**ti[3] āvuso api jānāsi, kiṁ jānāsi. **Taṇhakkhayavimuttiyo**ti[1] taṇhāsaṅkhayavimuttiyo Satthārā tuyhaṁ desitā, tathā

1. Ma 1. 414 piṭṭhe. 2. Ma 1. 318 piṭṭhe. 3. Api vāsava jānāsi, Ma 1. 414 piṭṭhe.

kiṁ jānāsī”ti pucchati. Taṇhakkhayavimuttiyoti vā taṇhāsaṅkhayavimuttisuttassa desanaṁ pucchati.

Brahmānanti Mahābrahmānaṁ. **Sudhammāyābhito sabhan**ti[1] Sudhammāya sabhāya. Ayaṁ pana Brahmaloke sudhammā sabhā, na Tāvatiṁsabhavane. Sudhammāsabhāvirahito devaloko nāma natthi. “Ajjāpi te āvuso sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahū”ti imaṁ Brahmalokaṁ upagantuṁ samattho natthi koci samaṇo vā brahmaṇo vā, Satthu idhāgamanato pubbe yā tuyhaṁ diṭṭhi ahosi, kiṁ ajjāpi idānipi sā diṭṭhi na vigatāti. **Passasi vītivattantaṁ Brahmaloke pabhassaran**ti[1] Brahmaloke vītipatantaṁ Mahākappinamahākassapādīhi sāvakehi parivāritassa tejodhātuṁ samāpajjitvā nisinnassa sasāvakassa Bhagavato okāsaṁ passasīti attho. Ekasmiṁ hi samaye Bhagavā Brahmaloke Sudhammāya sabhāya sannipatitvā sannisinnassa atthi nu kho koci samaṇo vā brāhmaṇo vā evaṁmahiddhiko, so idha āgantuṁ sakkuṇeyyā”ti cintentassa brahmuno cittamaññāya tattha gantvā brahmuno matthake ākāse nisinno tejodhātuṁ samāpajjitvā obhāsaṁ muñcanto Mahāmoggallānādīnaṁ āgamanaṁ cintesi. Saha cintanena tepi tattha gantvā Satthāraṁ vanditvā Satthu ajjhāsayaṁ ñatvā tejodhātuṁ samāpajjitvā paccekadisāsu nisīditvā obhāsaṁ vissajjesuṁ. Sakalabrahmaloko ekobhāso ahosi. Satthā brahmuno kallacittataṁ ñatvā catusaccapakāsanaṁ dhammaṁ desesi. Desanāpariyosāne anekāni brahmasahassāni maggaphalesu patiṭṭhahiṁsu. Taṁ sandhāya codento **ajjāpi te āvuso sā diṭṭhī**ti gāthamāha. Ayaṁ panattho Bakabrahmasuttena[2] dīpetabbo. Vuttaṁ hetaṁ[3]—

> Ekaṁ samayaṁ Bhagavā Sāvatthiyaṁ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme. Tena kho pana samayena aññatarassa brahmuno evarūpaṁ pāpakaṁ diṭṭhigataṁ uppannaṁ hoti “natthi samaṇo vā brāhmaṇo vā yo idha āgaccheyyā”ti. Atha kho Bhagavā tassa brahmuno cetasā cetoparivitakkamaññāya seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṁ vā bāhaṁ

---

1. Ma 1. 414 piṭṭhe. 2. Saṁ 1. 144 piṭṭhādīsu. 3. Saṁ 1. 146 piṭṭhādīsu.

pasāreyya, pasāritaṁ vā bāhaṁ samiñjeyya. Evameva Jetavane antarahito tasmiṁ Brahmaloke pāturahosi. Atha kho Bhagavā tassa brahmuno uparivehāsaṁ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṁ samāpajjitvā.

Atha kho āyasmato Mahāmoggallānassa etadahosi "kahaṁ nu kho Bhagavā etarahi viharatī"ti. Addasa kho āyasmā Mahāmoggallāno Bhagavantaṁ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tassa brahmuno uparivehāsaṁ pallaṅkena nisinnaṁ tejodhātuṁ samāpannaṁ, disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṁ vā bāhaṁ pasāreyya, pasāritaṁ vā bāhaṁ samiñjeyya. Evameva Jetavane antarahito tasmiṁ Brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā Mahāmoggallāno puratthimaṁ disaṁ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṁ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṁ samāpajjitvā nīcataraṁ Bhagavato.

Atha kho āyasmato Mahākassapassa etadahosi "kahaṁ nu kho Bhagavā etarahi viharatī"ti. Addasa kho āyasmā Mahākassapo Bhagavantaṁ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tassa brahmuno uparivehāsaṁ pallaṅkena nisinnaṁ, tejodhātuṁ samāpannaṁ, disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso -pa-. Evameva Jetavane antarahito tasmiṁ Brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā Mahākassapo dakkhiṇaṁ disaṁ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṁ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṁ samāpajjitvā nīcataraṁ Bhagavato.

Atha kho āyasmato Mahākappinassa etadahosi "kahaṁ nu kho Bhagavā etarahi viharatī"ti. Addasa kho āyasmā Mahākappino Bhagavantaṁ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tassa brahmuno uparivehāsaṁ pallaṅkena nisinnaṁ tejodhātuṁ samāpannaṁ, disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso -pa-. Evameva Jetavane antarahito tasmiṁ

Brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā Mahākappino pacchimaṁ disaṁ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṁ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṁ samāpajjitvā nīcataraṁ Bhagavato.

Atha kho āyasmato Anuruddhassa etadahosi "kahaṁ nu kho Bhagavā etarahi viharatī"ti. Addasa kho āyasmā Anuruddho Bhagavantaṁ dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena tassa brahmuno uparivehāsaṁ pallaṅkena nisinnaṁ tejodhātuṁ samāpannaṁ, disvāna seyyathāpi nāma balavā puriso -pa-. Evameva Jetavane antarahito tasmiṁ Brahmaloke pāturahosi. Atha kho āyasmā Anuruddho uttaraṁ disaṁ nissāya tassa brahmuno uparivehāsaṁ pallaṅkena nisīdi tejodhātuṁ samāpajjitvā nīcataraṁ Bhagavato.

Atha kho āyasmā Mahāmoggallāno taṁ brahmānaṁ gāthāya ajjhabhāsi—

"Ajjāpi te āvuso sā diṭṭhi, yā te diṭṭhi pure ahu.
Passasi vītivattantaṁ, Brahmaloke pabhassaran"ti.

Na me mārisa sā diṭṭhi, yā me diṭṭhi pure ahu.
Passāmi vītivattantaṁ, Brahmaloke pabhassaraṁ.
Svāhaṁ ajja kathaṁ vajjaṁ, ahaṁ niccomhi sassatoti.

Atha kho Bhagavā taṁ brahmānaṁ saṁvejetvā seyyathāpi nāma balavā puriso -pa-. Evameva tasmiṁ Brahmaloke antarahito Jetavane pāturahosi. Atha kho so brahmā aññataraṁ brahmapārisajjaṁ āmantesi "ehi tvaṁ mārisa yenāyasmā Mahāmoggallāno tenupasaṅkama, upasaṅkamitvā āyasmantaṁ Mahāmoggallānaṁ evaṁ vadehi "atthi nu kho mārisa Moggallāna aññepi tassa Bhagavato sāvakā evaṁmahiddhikā evaṁmahānubhāvā seyyathāpi bhavaṁ Moggallāno Kassapo Kappino Anuruddho"ti. "Evaṁ mārisā"ti kho so brahmapārisajjo tassa brahmuno paṭissutvā yenāyasmā Mahāmoggallāno tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṁ

Mahāmoggallānaṁ etadavoca "atthi nu kho mārisa Moggallāna aññepi tassa Bhagavato sāvakā evaṁmahiddhikā evaṁmahānubhāvā seyyathāpi bhavaṁ Moggallāno Kassapo Kappino Anuruddho"ti. Atha kho āyasmā Mahāmoggallāno taṁ brahmapārisajjaṁ gāthāya ajjhabhāsi—

"Tevijjā iddhipattā ca, cetopariyāyakovidā.
Khīṇāsavā arahanto, bahū Buddhassa sāvakā"ti.

Atha kho so brahmapārisajjo āyasmato Mahāmoggallānassa bhāsitaṁ abhinanditvā anumoditvā yena so brahmā tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā taṁ brahmānaṁ etadavoca "āyasmā mārisa Mahāmoggallāno evamāha—

'Tevijjā iddhipattā ca, cetopariyāyakovidā.
Khīṇāsavā arahanto, bahū Buddhassa sāvakā'ti"—

Idamavoca so brahmapārisajjo. Attamano ca so brahmā tassa brahmapārisajjassa bhāsitaṁ abhinandīti[1].

Idaṁ sandhāya vuttaṁ "ayaṁ panattho Bakabrahmasuttena dīpetabbo"ti.

Mahāneruno kūṭanti[2] kūṭasīsena sakalameva Sinerupabbatarājaṁ vadasi. **Vimokkhena apassayīti**[2] jhānavimokkhena nissayena abhiññāyena passayīti adhippāyo. **Vananti**[2] Jambudīpaṁ. So hi vanabāhullatāya "vanan"ti vutto. Tenāha "jambumaṇḍassa issaro"ti. **Pubbavidehānanti**[2] pubbavidehaṭṭhānañca pubbavidehanti attho. **Ye ca bhūmisayā narāti**[2] bhūmisayā narā nāma aparagoyāna-uttarakurukā ca manussā. Te hi gehābhāvato "bhūmisayā"ti vuttā. Tepi sabbe apassayīti sambandho. Ayaṁ panattho Nandopanandadamanena dīpetabbo[3]—ekasmiṁ kira samaye Anāthapiṇḍiko gahapati Bhagavato dhammadesanaṁ sutvā "sve bhante pañcahi bhikkhusatehi saddhiṁ mayhaṁ gehe bhikkhaṁ gaṇhathā"ti nimantetvā pakkāmi. Taṁdivasañca Bhagavato paccūsasamaye dasasahassilokadhātuṁ olokentassa Nandopanando

1. Saṁ 1. 146 piṭṭhādīsu. 2. Ma 1. 414 piṭṭhe. 3. Visuddhi-Ṭṭha 2. 27 piṭṭhādīsu.

nāma nāgarājā ñāṇamukhe āpāthaṁ āgacchi. Bhagavā “ayaṁ nāgarājā mayhaṁ ñāṇamukhe āpāthaṁ āgacchati, kiṁ nu kho bhavissatī”ti āvajjento saraṇagamanassa upanissayaṁ disvā “ayaṁ micchādiṭṭhiko tīsu ratanesu appasanno, ko nu kho imaṁ micchādiṭṭhito vimoceyyā”ti āvajjento Mahāmoggallānattheraṁ addasa. Tato pabhātāya rattiyā sarīrapaṭijagganaṁ katvā āyasmantaṁ Ānandaṁ āmantesi “Ānanda pañcannaṁ bhikkhusatānaṁ ārocehi ‘Tathāgato devacārikaṁ gacchatī’ti”. Taṁdivasañca Nandopanandassa āpānabhūmiṁ sajjayiṁsu. So dibbaratanapallaṅke dibbena setacchattena dhāriyamāno tividhanāṭakehi ceva nāgapariyāya ca parivuto dibbabhājanesu upaṭṭhāpita-annapānaṁ olokayamāno nisinno hoti. Atha kho Bhagavā yathā nāgarājā passati, tathā katvā tassa vimānamatthakeneva pañcahi bhikkhusatehi saddhiṁ Tāvatiṁsadevalokābhimukho pāyāsi.

Tena kho pana samayena Nandopanandassa nāgarājassa evarūpaṁ pāpakaṁ diṭṭhigataṁ uppannaṁ hoti “ime hi nāma muṇḍasamaṇakā amhākaṁ uparibhavanena devānaṁ Tāvatiṁsānaṁ bhavanaṁ pavisantipi nikkhamantipi, na dāni ito paṭṭhāya imesaṁ amhākaṁ matthake pādapaṁsuṁ okirantānaṁ gantuṁdassāmī”ti uṭṭhāya Sinerupādaṁ gantvā taṁ attabhāvaṁ vijahitvā Sineruṁ sattakkhattuṁ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇaṁ katvā Tāvatiṁsabhavanaṁ avakujjena phaṇena pariggahetvā adassanaṁ gamesi.

Atha kho āyasmā Raṭṭhapālo Bhagavantaṁ etadavoca “pubbe bhante imasmiṁ padese ṭhito Sineruṁ passāmi, Sineruparibhaṇḍaṁ passāmi, Tāvatiṁsaṁ passāmi, Vejayantaṁ passāmi, Vejayantassa pāsādassa uparidhajaṁ passāmi. Ko nu kho bhante hetu ko paccayo, yaṁ etarahi neva Sineruṁ passāmi -pa- na Vejayantassa pāsādassa uparidhajaṁ passāmī”ti. Ayaṁ Raṭṭhapāla Nandopanando nāma nāgarājā tumhākaṁ kupito Sineruṁ sattakkhattuṁ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇena paṭicchādetvā andhakāraṁ katvā ṭhitoti. Damemi naṁ bhanteti. Na Bhagavā naṁ anujāni. Atha kho āyasaṁ Bhaddiyo, āyasmā Rāhuloti anukkamena sabbepi bhikkhū uṭṭhahiṁsu. Na Bhagavā anujāni.

Avasāne Mahāmoggallānatthero “ahaṁ bhante damemi nan”ti āha. “Damehi Moggallānā”ti Bhagavā anujāni. Thero attabhāvaṁ vijahitvā mahantaṁ nāgarājavaṇṇaṁ abhinimmitvā Nandopanandaṁ cuddasakkhattuṁ bhogehi parikkhipitvā tassa phaṇamatthake attano phaṇaṁ ṭhapetvā Sinerunā saddhiṁ abhinippīḷesi. Nāgarājā dhūmāyi. Theropi “na tuyhaṁyeva sarīre dhūmo atthi, mayhampi atthī”ti dhūmāyi. Nāgarājassa dhūmo theraṁ na bādhati, therassa pana dhūmo nāgarājaṁ bādhati. Tato nāgarājā pajjali, theropi “na tuyhaṁyeva sarīre aggi atthi, mayhampi atthī”ti pajjali. Nāgarājassa tejo theraṁ na bādhati, therassa pana tejo nāgarājānaṁ bādhati. Nāgarājā “ayaṁ maṁ Sinerunā abhinippīḷetvā dhūmāyati ceva pajjalati cā”ti cintetvā “bho tuvaṁ kosī”ti paṭipucchi. Ahaṁ kho Nanda Moggallānoti. Bhante attano bhikkhubhāvena tiṭṭhāhīti.

Thero taṁ attabhāvaṁ vijahitvā tassa dakkhiṇakaṇṇasotena pavisitvā vāmakaṇṇasotena nikkhami, vāmakaṇṇasotena pavisitvā dakkhiṇakaṇṇasotena nikkhami. Tathā dakkhiṇanāsasotena pavisitvā vāmanāsasotena nikkhami, vāmanāsasotena pavisitvā dakkhiṇanāsasotena nikkhami. Tato nāgarājā mukhaṁ vivari, thero mukhena pavisitvā antokucchiyaṁ pācīnena ca pacchimena ca caṅkamati. Bhagavā “Moggallāna manasi karohi, mahiddhiko nāgo”ti āha. Thero “mayhaṁ kho bhante cattāro iddhipādā bhāvitā bahulīkatā yānīkatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, tiṭṭhatu bhante Nandopanando, ahaṁ Nandopanandasadisānaṁ nāgarājānaṁ satampi sahassampi dameyyan”ti-ādimāha.

Nāgarājā cintesi “pavisanto tāva me na diṭṭho, nikkhamanakāle dāni naṁ dāṭhantare pakkhipitvā khādissāmī”ti cintetvā “nikkhamatha bhante, mā maṁ antokucchiyaṁ aparāparaṁ caṅkamanto bādhayitthā”ti āha. Thero nikkhamitvā bahi aṭṭhāsi. Nāgarājā “ayaṁ so”ti disvā “nāsavātaṁ vissajji, thero catutthajjhānaṁ samāpajji, lomakūpampissa vāto cāletuṁ nāsakkhi. Avasesā bhikkhū kira ādito paṭṭhāya sabbapāṭihāriyāni kātuṁ sakkuṇeyyuṁ, imaṁ pana ṭhānaṁ patvā evaṁ

khippanisantino hutvā samāpajjituṁ na sakkhissantīti nesaṁ Bhagavā nāgarājadamanaṁ nānujāni.

Nāgarājā "ahaṁ imassa samaṇassa nāsavātena lomakūpampi cāletuṁ nāsakkhi, mahiddhiko so samaṇo"ti cintesi. Thero attabhāvaṁ vijahitvā supaṇṇarūpaṁ abhinimminitvā supaṇṇavātaṁ dassento nāgarājānaṁ anubandhi. Nāgarājā taṁ attabhāvaṁ vijahitvā māṇavakavaṇṇaṁ abhinimminitvā "bhante tumhākaṁ saraṇaṁ gacchāmī"ti vadanto therassa pāde vandi. Thero "Satthā Nanda āgato, ehi gamissāmā"ti nāgarājānaṁ dametvā nibbisaṁ katvā gahetvā Bhagavato santikaṁ agamāsi. Nāgarājā Bhagavantaṁ vanditvā "bhante tumhākaṁ saraṇaṁ gacchāmī"ti āha. Bhagavā "sukhī hohi nāgarājā"ti vatvā bhikkhusaṁghaparivuto Anāthapiṇḍikassa nivesanaṁ agamāsi.

Anāthapiṇḍiko "kiṁ bhante atidivā āgatatthā"ti āha. Moggallānassa ca Nandopanandassa ca saṅgāmo ahosīti. Kassa pana bhante jayo, kassa parājayoti. Moggallānassa jayo, Nandassa parājayoti. Anāthapiṇḍiko adhivāsetu me bhante Bhagavā sattāhaṁ ekapaṭipāṭiyā bhattaṁ satthāhaṁ therassa sakkāraṁ karissāmī"ti vatvā sattāhaṁ Buddhappamukhānaṁ pañcannaṁ bhikkhusatānaṁ mahāsakkāraṁ akāsi. Tena vuttaṁ "Nandopanandadamanena dīpetabbo"ti.

Ekasmiṁ hi samaye Pubbārāme Visākhāya mahā-upāsikāya kāritasahassagabbhapaṭimaṇḍite pāsāde Bhagavati viharante -pa- saṁvejesi ca devatāti. Tena vuttaṁ—

"Dharaṇimpi sugambhīraṁ, bahalaṁ duppadhaṁsiyaṁ.
Vāmaṅguṭṭhena khobheyyaṁ, iddhiyā pāramiṁ gato"ti.

Tattha **iddhiyā pāramiṁ gato**ti vikubbaniddhi-ādi-iddhiyā pariyosānaṁ gato patto.

395. **Asmimānan**ti ahamasmi paññāsīlasamādhisampannoti-ādi asmimānaṁ **na passāmi** na dakkhāmīti attho. Tadeva dīpento **māno mayhaṁ na vijjatī**ti āha. **Sāmaṇere upādāyā**ti sāmaṇere

ādiṁ katvā sakale bhikkhusaṁghe **garucittaṁ** gāravacittaṁ ādarabahumānaṁ ahaṁ karomīti attho.

396. **Aparimeyye ito kappe**ti ito amhākaṁ uppannakappato antarakappādīhi aparimeyye eka-asaṅkhyeyyassa upari satasahassakappamatthaketi attho. **Yaṁ kammamabhinīharin**ti aggasāvakabhāvassa padaṁ puññasampattiṁ pūresiṁ. **Tāhaṁ bhūmimanuppatto**ti ahaṁ taṁ sāvakabhūmiṁ anuppatto āsavakkhayasaṅkhātaṁ nibbānaṁ patto asmi amhīti attho.

397. Atthapaṭisambhidādayo catasso paṭisambhidā sotāpattimaggādayo aṭṭha vimokkhā iddhividhādayo cha abhiññāyo **me** mayā **sacchikatā** paccakkhaṁ katā. **Buddhassa** Bhagavato ovādānusāsanīsaṅkhātaṁ **sāsanaṁ** mayā **kataṁ** sīlapaṭipattinipphādanavasena pariyosāpitanti attho.

Itthanti iminā pakārena heṭṭhā vuttakkamena. Evaṁ so ekasseva Anomadassībuddhassa santike dvikkhattuṁ byākaraṇaṁ labhi. Kathaṁ? Heṭṭhā vuttanayena seṭṭhi hutvā tassa Bhagavato santike laddhabyākaraṇo tato cuto sāmuddike nāgabhavane nibbatto tasseva Bhagavato santike dīghāyukabhāvena upahāraṁ katvā nimantetvā bhojetvā mahāpūjaṁ akāsi. Tadāpi Bhagavā byākaraṇaṁ kathesi. **Sudan**ti padapūraṇe nipāto. **Āyasmā**ti piyavacanaṁ garugāravādhivacanaṁ. Mahāmoggallānatthero imā apadānagāthāyo **abhāsittha** kathesi. **Itī**ti parisamāpanatthe nipāto.

Mahāmoggallānatthera-apadānavaṇṇanā samattā.

3-3. Mahākassapatthera-apadānavaṇṇanā

Padumuttarassa Bhagavatotyādikaṁ āyasmato Mahākassapattherassa apadānaṁ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayāni puññasambhārāni upacinanto Padumuttarabhagavato kāle Haṁsavatīnagare Vedeho nāma asītikoṭivibhavo kuṭumbiko ahosi. So Buddhamāmako dhammamāmako saṁghamāmako upāsako hutvā viharanto ekasmiṁ uposathadivase pātova subhojanaṁ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya gandhapupphādīni gahetvā vihāraṁ gantvā Satthāraṁ pūjetvā vanditvā ekamantaṁ nisīdi.

Tasmiṁ ca khaṇe Satthā Mahānisabhattheraṁ nāma tatiyasāvakaṁ "etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ dhutavādānaṁ yadidaṁ Nisabho"ti etadagge ṭhapesi. Upāsako taṁ sutvā pasanno dhammakathāvasāne mahājane uṭṭhāya gate Satthāraṁ vanditvā "sve bhante mayhaṁ bhikkhaṁ adhivāsethā"ti nimantesi. Mahā kho upāsaka bhikkhusaṁghoti. Kittako bhanteti. Aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassanti. Bhante ekaṁ sāmaṇerampi vihāre asesetvā mayhaṁ bhikkhaṁ gaṇhathāti. Satthā adhivāsesi. Upāsako Satthu adhivāsanaṁ ñatvā gehaṁ gantvā mahādānaṁ sajjetvā punadivase Satthu kālaṁ ārocāpesi. Satthā pattacīvaramādāya bhikkhusaṁghaparivuto upāsakassa gharaṁ gantvā paññattāsane nisinno dakkhiṇodakāvasāne yāgu-ādīni sampaṭicchanto bhattavissaggaṁ akāsi. Upāsakopi Satthu santike nisīdi.

Tasmiṁ antare **Mahānisabhatthero** piṇḍāya caranto tameva vīthiṁ paṭipajji. Upāsako disvā uṭṭhāya gantvā theraṁ vanditvā "pattaṁ bhante dethā"ti āha. Thero pattaṁ adāsi. Bhante idheva pavisatha, Satthāpi gehe nisinnoti. Na vaṭṭissati upāsakāti. So therassa pattaṁ gahetvā piṇḍapātassa pūretvā adāsi. Tato theraṁ anugantvā nivatto Satthu santike nisīditvā evamāha "Mahānisabhatthero bhante 'Satthāpi gehe nisinno'ti vuttepi pavisituṁ na icchi, atthi nu kho etassa tumhākaṁ guṇehi atirekaguṇo"ti. Buddhānañca vaṇṇamaccheraṁ nāma natthi, tasmā Satthā evamāha "upāsaka mayaṁ bhikkhaṁ āgamayamānā gehe nisīdāma, so bhikkhu na evaṁ nisīditvā

bhikkhaṁ udikkhati. Mayaṁ gāmantasenāsane vasāma, so araññeyeva vasati. Mayaṁ channe vasāma, so abbhokāseyeva vasatī"ti Bhagavā "ayañca ayañcetassa guṇo"ti mahāsamuddaṁ pūrayamāno viya tassa guṇaṁ kathesi.

Upāsakopi pakatiyā jalamānadīpo telena āsitto viya suṭṭhutaraṁ pasanno hutvā cintesi "kiṁ mayhaṁ aññāya sampattiyā, yannūnāhaṁ anāgate ekassa Buddhassa santike dhutavādānaṁ aggabhāvatthāya patthanaṁ karissāmī"ti. So punapi Satthāraṁ nimantetvā teneva niyāmena satta divase mahādānaṁ datvā sattame divase Buddhappamukhassa mahābhikkhusaṁghassa ticīvarāni datvā Satthu pādamūle nipajjitvā evamāha "yaṁ me bhante satta divase dānaṁ dentassa mettaṁ kāyakammaṁ mettaṁ vacīkammaṁ mettaṁ manokammaṁ paccupaṭṭhitaṁ, imināhaṁ na aññaṁ devasampattiṁ vā sakkamārabrahmasampattiṁ vā patthemi, idaṁ pana me kammaṁ anāgate ekassa Buddhassa santike Mahānisabhattherena pattaṭṭhānantaraṁ pāpuṇanatthāya terasadhutaṅgadharānaṁ aggabhāvassa adhikāro hotū"ti. Satthā "mahantaṁ ṭhānaṁ iminā patthitaṁ, samijjhissati nu kho, no"ti olokento samijjhanabhāvaṁ disvā āha "manāpaṁ te ṭhānaṁ patthitaṁ, anāgate satasahassakappāvasāne Gotamo nāma Buddho uppajjissati, tassa tvaṁ tatiyasāvako Mahākassapatthero nāma bhavissasī"ti byākāsi. Taṁ sutvā upāsako "Buddhānaṁ dve kathā nāma natthī"ti punadivase pattabbaṁ viya taṁ sampattiṁ amaññittha. So yāvatāyukaṁ dānaṁ datvā sīlaṁ samādāya rakkhitvā nānappakāraṁ puññakammaṁ katvā kālaṁ katvā sagge nibbatti.

Tato paṭṭhāya devamanussesu sampattiṁ anubhavanto ito ekanavutikappe Vipassisammāsambuddhe Bandhumatīnagaraṁ upanissāya kheme Migadāye viharante devalokā cavitvā aññatarasmiṁ parijiṇṇabrāhmaṇakule nibbatti. Tasmiñca kāle Vipassī Bhagavā sattame saṁvacchare dhammaṁ kathesi, mahantaṁ kolāhalaṁ ahosi. sakalajambudīpe devatā "Satthā dhammaṁ kathessatī"ti ārocesuṁ. Brāhmaṇo taṁ sāsanaṁ assosi. Tassa nivāsanasāṭako ekoyeva, tathā brāhmaṇiyā. Pārupanaṁ pana dvinnampi ekameva. So sakalanagare "Ekasāṭakabrāhmaṇo"ti

paññāyi. So brāhmaṇo kenacideva kiccena brāhmaṇānaṁ sannipāte sati brāhmaṇiṁ gehe ṭhapetvā sayaṁ taṁ vatthaṁ pārupitvā gacchati, brāhmaṇīnaṁ sannipāte sati sayaṁ gehe acchati, brāhmaṇī taṁ vatthaṁ pārupitvā gacchati. Tasmiṁ pana divase so brāhmaṇiṁ āha "bhoti kiṁ tvaṁ rattiṁ dhammaṁ suṇissasi, udāhu divā"ti. "Sāmi ahaṁ mātugāmo bhīrukajātikā rattiṁ sotuṁ na sakkomi, divā sossāmī"ti taṁ brāhmaṇaṁ gehe ṭhapetvā taṁ vatthaṁ pārupitvā upāsikāhi saddhiṁ vihāraṁ gantvā Satthāraṁ vanditvā ekamantaṁ nisinnā dhammaṁ sutvā upāsikāhi saddhiṁ agamāsi. Atha brāhmaṇo taṁ gehe ṭhapetvā taṁ vatthaṁ pārupitvā vihāraṁ gato.

Tasmiṁ ca samaye Satthā parisamajjhe alaṅkatadhammāsane nisinno cittabījaniṁ gahetvā ākāsagaṅgaṁ otārento viya Sineruṁ manthaṁ[1] katvā sāgaraṁ nimmanthento viya ca dhammakathaṁ kathesi. Brāhmaṇassa parisapariyantena nisinnassa dhammaṁ suṇantassa paṭhamayāmeyeva sakalasarīraṁ pūrayamānā pañcavaṇṇā pīti uppajji. So pārutavatthaṁ saṁgharitvā[2] "Dasabalassa dassāmī"ti cintesi. Athassa ādīnavasahassaṁ dassayamānaṁ[3] maccheraṁ uppajji. So "brāhmaṇiyā tuyhañca ekameva vatthaṁ, aññaṁ kiñci pārupanaṁ nāma natthi, apārupitvā bahi vicarituṁ na sakkomī"ti sabbathāpi adātukāmo ahosi. Athassa nikkhante paṭhame majjhimayāmeti tatheva pīti uppajji. So tatheva cintetvā tatheva adātukāmo ahosi. Athassa majjhime yāme nikkhante pacchimayāmepi tatheva pīti uppajji. Tadā so maccheraṁ jinitvā vatthaṁ saṁgharitvā Satthu pādamūle ṭhapesi. Tato vāmahatthaṁ ābhujitvā dakkhiṇena hatthena apphoṭetvā "jitaṁ me jitaṁ me"ti tikkhattuṁ nadi.

Tasmiṁ samaye Bandhumā rājā dhammāsanassa pacchato antosāṇiyaṁ nisinno dhammaṁ suṇāti. Rañño ca nāma "jitaṁ me"ti saddo amanāpo hoti. Rājā purisaṁ āṇāpesi "gaccha bhaṇe etaṁ puccha 'kiṁ so vadatī'ti". Brāhmaṇo tenāgantvā pucchito "avasesā hatthiyānādīni āruyha asicammādīni gahetvā

1. Matthaṁ (Sī) 2. Saṁharitvā (Sī) 3. Maddayamānaṁ (Ka)

parasenaṁ jinanti, na taṁ acchariyaṁ. Ahaṁ pana pacchato āgacchantassa kuṭagoṇassa muggarena sīsaṁ bhinditvā taṁ palāpento viya maccheracittaṁ jinitvā pārutavatthaṁ Dasabalassa adāsiṁ, taṁ me jitaṁ maccheraṁ acchariyan"ti āha. So āgantvā taṁ pavattiṁ rañño ārocesi. Rājā "amhe bhaṇe Dasabalassa anurūpaṁ na jānāma, brāhmaṇo jānātī"ti tassa pasīditvā vatthayugaṁ pesesi. Taṁ disvā brāhmaṇo cintesi "rājā mayhaṁ tuṇhī nisinnassa paṭhamaṁ kiñci adatvā Satthu guṇe kathentassa adāsi, Satthu guṇe paṭicca idaṁ uppannaṁ, Satthuyeva anucchavikan"ti tampi vatthayugaṁ Dasabalassa adāsi. Rājā "kiṁ brāhmaṇena katan"ti pucchitvā "tampi tena vatthayugaṁ Tathāgatasseva dinnan"ti sutvā aññānipi dve vatthayugāni pesesi, so tānipi Satthu ādāsi. Puna rājā aññānipi cattārīti evaṁ vatvā yāva evaṁ dvattiṁsa vatthayugāni pesesi. Atha brāhmaṇo "idaṁ vaḍḍhetvā vaḍḍhetvā gahaṇaṁ viya hotī"ti attano-atthāya ekaṁ, brāhmaṇiyā ekanti dve vatthayugāni gahetvā tiṁsa yugāni Tathāgatasseva adāsi. Tato paṭṭhāya ca so Satthu vissāsiko jāto.

Atha taṁ rājā ekadivasaṁ sītasamaye Satthu santike dhammaṁ suṇantaṁ disvā satasahassagghanakaṁ attano pārutaṁ rattakambalaṁ datvā āha "ito paṭṭhāya imaṁ pārupitvā dhammaṁ suṇāhī"ti. So "kiṁ me iminā kambalena imasmiṁ pūtikāye upanītenā"ti cintetvā Antogandhakuṭiyaṁ Tathāgatassa mañcassa upari vitānaṁ katvā agamāsi. Athekadivasaṁ rājā pātova vihāraṁ gantvā Antogandhakuṭiyaṁ Satthu santike nisīdi. Tasmiṁ khaṇe chabbaṇṇā Buddharasmiyo kambale paṭihaññanti,kambalo ativiya virocitta. Rājā ullokento sañjānitvā āha "amhākaṁ bhante esa kambalo, amhehi Ekasāṭakabrāhmaṇassa dinno"ti. Tumhehi mahārāja brāhmaṇo pūjito, brāhmaṇena mayaṁ pūjitāti. Rājā "brāhmaṇo yuttaṁ aññāsi, na mayan"ti pasīditvā yaṁ manussānaṁ upakārabhūtaṁ, taṁ sabbaṁ aṭṭhaṭṭhakaṁ katvā sabbaṭṭhakaṁ nāma dānaṁ datvā purohitaṭṭhāne ṭhapesi. Sopi "aṭṭhaṭṭhakaṁ nāma catusaṭṭhi hotī"ti catusaṭṭhisalākabhattāni upaṭṭhapetvā yāvajīvaṁ dānaṁ datvā sīlaṁ rakkhitvā tato cuto sagge nibbatti.

Puna tato cuto imasmiṁ kappe Bhagavato Koṇāgamanassa Bhagavato Kassapassa cāti dvinnaṁ antare Bārāṇasiyaṁ kuṭumbiyakule nibbatto, so vaḍḍhimanvāya gharāvāsaṁ vasanto ekadivasaṁ araññe jaṅghavihāraṁ vicarati. Tasmiṁ ca samaye Paccekabuddho nadītīre cīvarakammaṁ karonto anuvāte appahonte saṁgharitvā ṭhapetumāraddho. So taṁ disvā "kasmā bhante saṁgharitvā ṭhapethā"ti āha. Anuvāto nappahotīti. "Iminā bhante karothā"ti uttarisāṭakaṁ datvā "nibbattanibbattaṭṭhāne me kāci hāni mā hotū"ti patthanaṁ akāsi.

Gharepissa bhaginiyā saddhiṁ bhariyāya kalahaṁ karontiyā Paccekabuddho piṇḍāya pāvisi. Athassa bhaginī Paccekabuddhassa piṇḍapātaṁ datvā tassa bhariyaṁ sandhāya "evarūpaṁ bālaṁ yojanasate parivajjeyyan"ti patthanaṁ ṭhapesi. Sā gehaṅgaṇe ṭhitā sutvā "imāya dinnabhattaṁ esa mā bhuñjatū"ti pattaṁ gahetvā bhattaṁ chaḍḍetvā kalalassa pūretvā adāsi. Itarā disvā "bāle maṁ tāva akkosa vā pahara vā, evarūpassa pana dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramissa Paccekabuddhassa pattato bhattaṁ chaḍḍetvā kalalaṁ dātuṁ na yuttan"ti āha. Athassa bhariyāya paṭisaṅkhānaṁ uppajji. Sā "tiṭṭhatha bhante"ti kalalaṁ chaḍḍetvā pattaṁ dhovitvā gandhacuṇṇena ubbaṭṭetvā paṇītabhattassa catumadhurassa ca pūretvā upari āsittena padumagabbhavaṇṇena sappinā vijjotamānaṁ pattaṁ Paccekabuddhassa hatthe ṭhapetvā "yathā ayaṁ piṇḍapāto obhāsajāto, evaṁ obhāsajātaṁ me sarīraṁ hotū"ti patthanaṁ akāsi. Paccekabuddho anumoditvā ākāsaṁ pakkhandi. Tepi dve jāyampatikā yāvatāyukaṁ ṭhatvā tato cutā sagge nibbattiṁsu, puna tato cavitvā upāsako Kassapasammāsambuddhakāle Bārāṇasiyaṁ asītikoṭivibhavasampanne kule nibbatti, itarāpi tādisasseva seṭṭhino dhītā hutvā nibbatti, tassa vayappattassa tameva seṭṭhidhītaraṁ ānayiṁsu. Tassā pubbe aniṭṭhavipākassa pāpakammassa ānubhāvena patikulaṁ paviṭṭhamattāya ummārantarato paṭṭhāya sakalaṁ gehaṁ ugghāṭitavaccakūpo viya duggandhaṁ jātaṁ. Kumāro "kassāyaṁ gandho"ti pucchitvā "seṭṭhikaññāyā"ti sutvā "nīharatha nan"ti tassāyeva kulagharaṁ pesesi. Sā teneva nīhārena sattasu ṭhānesu paṭinivatti.

Tena samayena Kassapadasabalo parinibbāyi, tassa satasahassagghanikāhi suvaṇṇiṭṭhakāhi yojanubbedhaṁ cetiyaṁ ārabhiṁsu. Tasmiṁ cetiye kariyamāne sā seṭṭhidhītā cintesi “ahaṁ sattasu ṭhānesu paṭinivattā, kiṁ me jīvitenā”ti attano ābharaṇabhaṇḍaṁ bhañjāpetvā suvaṇṇiṭṭhakaṁ kāresi ratanāyataṁ vidatthivitthiṇṇaṁ caturaṅgulubbedhaṁ. Tato harikālamanosilāpiṇḍaṁ gahetvā aṭṭha uppalaphupphahatthake ādāya cetiyakaraṇaṭṭhānaṁ gatā. Tasmiṁ ca khaṇe ekā iṭṭhakāpanti parikkhipitvā āgacchamānā ghaṭaniṭṭhakāya ūnā hoti. Seṭṭhidhītā vaḍḍhakiṁ āha “imaṁ me iṭṭhakaṁ ettha ṭhapethā”ti. Amma bhaddake kāle āgatāsi, sayameva ṭhapehīti. Sā āruyha telena haritālamanosilāpiṇḍaṁ yojetvā tena bandhanena iṭṭhakaṁ patiṭṭhapetvā upari aṭṭhahi uppalapupphahatthakehi pūjaṁ katvā vanditvā “nibbattanibbattaṭṭhāne me kāyato candanagandho vāyatu, mukhato uppalagandho”ti patthanaṁ katvā cetiyaṁ vanditvā padakkhiṇaṁ katvā gehaṁ agamāsi.

Tasmiṁyeva khaṇe sā yassa seṭṭhiputtassa paṭhamaṁ gehaṁ nītā, tassa taṁ ārabbha sati udapādi. Nagarepi nakkhattaṁ saṅghuṭṭhaṁ hoti. So upaṭṭhāke āha “idha ānītā seṭṭhidhītā kuhin”ti. Kulagehe sāmīti. Ānetha naṁ, nakkhattaṁ kīḷissāmīti. Te gantvā taṁ vanditvā ṭhitā. “Kiṁ tātā āgatatthā”ti tāya puṭṭhā tassā taṁ pavattiṁ ācikkhiṁsu. Tātā mayā ābharaṇabhaṇḍehi cetiyaṁ pūjitaṁ, ābharaṇaṁ me natthīti. Te gantvā seṭṭhiputtassa ārocesuṁ. Ānetha naṁ, piḷandhanaṁ labhissatīti. Te taṁ ānayiṁsu. Tassā saha gehapavesanena sakalagehaṁ candanagandho ceva uppalagandho ca vāyi. Seṭṭhiputto taṁ pucchi “bhadde tava sarīrato paṭhamaṁ duggandho vāyi, idāni pana te sarīrato candanagandho, mukhato uppalagandho vāyati, kimetan”ti. Sā ādito paṭṭhāya attanā katakammaṁ ārocesi. Seṭṭhiputto “niyyānikaṁ vata Buddhasāsanan”ti pasīditvā yojanikaṁ suvaṇṇacetiyaṁ kambalakañcukena paṭicchādetvā tattha tattha rathacakkapamāṇehi suvaṇṇapadumehi alaṅkari. Tesaṁ dvādasahatthā olambakā honti.

So tattha yāvatāyukaṁ ṭhatvā tato cuto sagge nibbattitvā puna tato cavitvā Bārāṇasito yojanamatte ṭhāne aññatarasmiṁ

amaccakule nibbatti, bhariyā panassa devalokato cavitvā rājakule jeṭṭharājadhītā hutvā nibbatti, tesu vayappattesu kumārassa vasanagāme nakkhattaṁ saṅghuṭṭhaṁ. So mātaraṁ āha "amma sāṭakaṁ me dehi, nakkhattaṁ kīḷissāmī"ti. Sā dhotavatthaṁ nīharitvā adāsi. "Amma thulamidan"ti āha. Sā aññaṁ nīharitvā adāsi. So tampi paṭikkhipi. Atha naṁ mātā āha "tāta yādise gehe mayaṁ jātā, natthi no ito sukhumatarassa paṭilābhāya puññan"ti. Tena hi labhanaṭṭhānaṁ gacchāmi ammāti. Putta ahaṁ ajjeva tuyhaṁ Bārāṇasinagararajjapaṭilābhaṁ icchāmīti. So mātaraṁ vanditvā gacchāmi ammāti. Gaccha tātāti. So pana puññaniyāmena nikkhamitvā Bārāṇasiṁ gantvā uyyāne maṅgalasilāpaṭṭe sasīsaṁ pārupitvā nipajji. So ca Bārāṇasirañño kālaṅkatassa sattamo divaso hoti.

Amaccā rañño sarīrakiccaṁ katvā rājaṅgaṇe nisīditvā mantayiṁsu "rañño ekā dhītāva atthi, putto natthi, arājakaṁ rajjaṁ nassissati, ko rājā bhavituṁ arahatī"ti. Tvaṁ hohi, tvaṁ hohīti. Purohito āha "bahuṁ oloketuṁ na vaṭṭati, phussarathaṁ vissajjessāmā"ti. Te kumudavaṇṇe cattāro sindhave yojetvā pañcavidharājakakudhabhaṇḍaṁ setacchattañca tasmiṁ ṭhapetvā rathaṁ vissajjetvā pacchato tūriyāni paggaṇhāpesuṁ. Ratho pācīnadvārena nikkhamitvā uyyānābhimukho agamāsi. "Paricayena uyyānābhimukho gacchati, nivattemā"ti keci āhaṁsu. Purohito "mā nivattayitthā"ti āha. Ratho gantvā kumāraṁ padakkhiṇaṁ katvā āruhanasajjo hutvā aṭṭhāsi. Purohito pārupanakaṇṇaṁ apanetvā pādatalāni olokento "tiṭṭhatu ayaṁ dīpo, dvisahassaparittadīpavāresu catūsu mahādīpesu esa rajjaṁ kāretuṁ yutto"ti vatvā "tūriyāni paggaṇhathā"ti tikkhattuṁ tūriyāni paggaṇhāpeti.

Atha kumāro mukhaṁ vivaritvā olokento "kena kammena āgatatthā"ti āha. deva tumhākaṁ rajjaṁ pāpuṇātīti. Rājā vo kahanti. Devatthaṁ gato sāmīti. Kati divasā atikkantāti. Ajja sattamo divasoti. Putto vā dhītā vā natthīti. Dhītā atthi deva, putto natthīti. Tena hi karissāmi rajjanti. Te tāvadeva

abhisekamaṇḍapaṁ kāretvā rājadhītaraṁ sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā uyyānaṁ ānetvā kumārassa abhisekaṁ akaṁsu. Athassa katā bhisekassa satasahassagghanakaṁ vatthaṁ upanayiṁsu. So “kimidaṁ tātā”ti āha. Nivāsanavatthaṁ devāti. Nanu tātā thūlanti, manussaparibhogavatthesu ito mudutaraṁ natthi devāti. Tumhākaṁ rājā evarūpaṁ nivāsesīti. Āma devāti. “Na maññe puññavā tumhākaṁ rājā”ti “suvaṇṇabhiṅgāraṁ āharatha, labhissāmi vatthan”ti suvaṇṇabhiṅgāraṁ āharāpetvā uṭṭhāya hatthe dhovitvā mukhaṁ vikkhāletvā hatthena udakaṁ gahetvā puratthimadisāyaṁ abbhukkiri. Ghanapathaviṁ bhanditvā aṭṭha kapparukkhā uṭṭhahiṁsu. Puna udakaṁ gahetvā dakkhiṇapacchima-uttaradisāyanti evaṁ catūsu disāsu abbhukkiri, sabbadisāsu aṭṭha-aṭṭhakaṁ katvā dvattiṁsa kapparukkhā uṭṭhahiṁsu. So ekaṁ dibbadussaṁ nivāsetvā ekaṁ pārupitvā “Nandarañño[1] vijite suttakantikā itthiyo mā suttaṁ kantiṁsū’ti evaṁ bheriṁ carāpethā”ti vatvā chattaṁ ussāpetvā alaṅkatapaṭiyatto hatthikkhandhavaragato nagaraṁ pavisitvā pāsādaṁ abhiruyha mahāsampattiṁ anubhavi.

Evaṁ gacchante kāle devī rañño sampattiṁ disvā “aho vata tapassī”ti kāruññākāraṁ dassesi. “Kimidaṁ devī”ti puṭṭhā “atimahatī deva te sampatti, atīte Buddhānaṁ saddahitvā katakalyāṇassa phalaṁ, idāni anāgatassa paccayaṁ puññaṁ na karothā”ti āha. Kassa dassāma, sīlavanto natthīti. “Asuñño deva Jambudīpo arahantehi, tumhe deva dānaṁ sajjetha, ahaṁ arahante lacchāmī”ti āha. Punadivase rājā pācīnadvāre dānaṁ sajjāpesi. Devī pātova uposathaṅgāni adhiṭṭhāya uparipāsāde puratthābhimukhā urena nipajjitvā “sace etissāya disāya arahanto atthi, sve āgantvā amhākaṁ bhikkhaṁ gaṇhantū”ti āha. Tassaṁ disāyaṁ arahanto nāhesuṁ, taṁ sakkāraṁ kapaṇayācakānaṁ adaṁsu.

Punadivase dakkhiṇadvāre sajjetvā tatheva dakkhiṇeyyaṁ nālattha, punadivasepi pacchimadvāre tatheva. Uttaradvāre sajjitadivase pana deviyā tatheva

---

1. Nandiyarañño (Sī, I)

nimantentiyā Himavante vasantānaṁ Padumavatiyā puttānaṁ pañcasatānaṁ Paccekabuddhānaṁ jeṭṭhako Mahāpadumapaccekabuddho bhātike āmantesi "mārisā Nandarājā[1] tumhe nimanteti, adhivāsetha tassā"ti. Te adhivāsetvā punadivase Anotattadahe mukhaṁ dhovitvā ākāsenāgantvā uttaradvāre otariṁsu. Manussā disvā gantvā "pañcasatā deva Paccekabuddhā āgatā"ti rañño ārocesuṁ. Rājā saddhiṁ deviyā gantvā vanditvā Paccekabuddhe pāsādaṁ āropetvā tatra nesaṁ dānaṁ datvā bhattakiccāvasāne rājā saṁghattherassa, devī saṁghanavakassa pādamūle nipatitvā "ayyā bhante paccayehi na kilamissanti, mayañca puññena na parihāyissāma, amhākaṁ yāvajīvaṁ idha nivāsāya paṭiññaṁ dethā"ti paṭiññaṁ kāretvā uyyāne pañca paṇṇasālāsatāni pañca caṅkamanasatānīti sabbākārena nivāsanaṭṭhānāni sampādetvā tattha vasāpesuṁ.

Evaṁ kāle gacchante rañño paccante kupite rājā "ahaṁ paccantaṁ vūpasametuṁ gacchāmi, tvaṁ Paccekabuddhesu mā pamajjā"ti[2] deviṁ ovaditvā gato. Tasmiṁ anāgateyeva Paccekabuddhānaṁ āyusaṅkhārā khīṇā. Mahāpadumapaccekabuddho tiyāmarattiṁ jhānakīḷaṁ kīḷitvā aruṇuggamanasamaye ālambanaphalakaṁ ālambitvā ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi, etenupāyena sesāpīti sabbeva parinibbutā. Punadivase devī Paccekabuddhānaṁ nisīdanaṭṭhānāni sajjetvā pupphāni vikiritvā dhūpaṁ vāsetvā tesaṁ āgamanaṁ olokentī nisinnā āgamanaṁ adisvā purise pesesi "gacchatha tātā, jānāthakiṁ ayyānaṁ aphāsukan"ti. Te gantvā Mahāpadumassa paṇṇasālāya dvāraṁ vivaritvā tattha taṁ apassantā caṅkamanaṁ gantvā ālambanaphalakaṁ nissāya ṭhitaṁ disvā vanditvā "kālo bhante"ti āhaṁsu. Parinibbutasarīraṁ kiṁ kathessati, te "niddāyati maññe"ti vatvā piṭṭhipāde hatthena parāmasitvā pādānaṁ sītalatāya ceva thaddhatāya ca parinibbutabhāvaṁ ñatvā dutiyassa santikaṁ gantvā tatheva ñatvā puna tatiyassāti evaṁ sabbepi parinibbutabhāvaṁ ñatvā rājakulaṁ āgamiṁsu. "Kahaṁ tātā Paccekabuddhā"ti puṭṭhā "parinibbutā devī"ti āhaṁsu. Devī kandantī rodantī nikkhamitvā nāgarehi

---

1. Nandiyarājā (Sī, I)
2. Māpajjīti (Ka)

saddhiṁ tattha gantvā sādhukīḷitaṁ kāretvā Paccekabuddhānaṁ sarīrakiccaṁ kāretvā dhātuyo gāhāpetvā cetiyaṁ patiṭṭhāpesi.

Rājā paccantaṁ vūpasametvā āgato paccuggamanaṁ āgataṁ deviṁ pucchi "kiṁ bhadde tvaṁ Paccekabuddhesu na pamajjasi, nirogā ca ayyā"ti. Parinibbutā devāti. Taṁ sutvā rājā cintesi "evarūpānampi paṇḍitānaṁ maraṇaṁ uppajjati amhākaṁ kuto mokkhā"ti. So nagaraṁ apavisitvā uyyānameva gantvā jeṭṭhaputtaṁ pakkosāpetvā tassa rajjaṁ niyyātetvā[1] sayaṁ samaṇapabbajjaṁ pabbaji, devīpi "raññe pabbajite ahaṁ kiṁ karissāmī"ti tatheva uyyāne pabbaji. Dvepi jhānaṁ bhāvetvā tato cutā Brahmaloke nibbattiṁsu.

Tesu tattheva vasantesu amhākaṁ Satthā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena Rājagahaṁ pāpuṇi. Satthari tattha paṭivasante ayaṁ Pippali[2]māṇavo Magadharaṭṭhe Mahātitthabrāhmaṇagāme Kapilabrāhmaṇassa bhariyāya kucchimhi nibbatto, ayaṁ Bhaddakāpilānī Maddaraṭṭhe Sāgalanagare Kosiyagottabrāhmaṇassa bhariyāya kucchimhi nibbattā. Tesaṁ anukkamena vaḍḍhamānānaṁ Pippalimāṇavassa vīsatime, Bhaddāya soḷasame vaye sampatte mātāpitaro puttaṁ oloketvā "tāta tvaṁ vayappatto, kulavaṁsaṁ patiṭṭhapetuṁ yutto"ti ativiya nippiḷiyiṁsu. Māṇavo āha "mayhaṁ sotapathe evarūpaṁ kathaṁ mā kathayittha, ahaṁ yāva tumhe dharatha, tāva paṭijaggissāmi, tumhākaṁ accayena[3] nikkhamitvā pabbajissāmī"ti. Te katipāhaṁ atikkamitvā puna kathayiṁsu. Sopi puna vaṭikkhipi. Tato paṭṭhāya nirantaraṁ kathetiyeva.

Māṇavo "mātaraṁ saññāpessāmī"ti rattasuvaṇṇassa nikkhasahassaṁ datvā suvaṇṇakārehi itthirūpakaṁ kāretvā tassa majjanaghaṭṭanādikammapariyosāne taṁ rattavatthaṁ nivāsetvā suvaṇṇasampannehi pupphehi ceva nānālaṅkārehi ca alaṅkārāpetvā "amma evarūpaṁ ārammaṇaṁ labhanto gehe vasissāmi, alabhanto na vasissāmī"ti. Paṇḍitā brāhmaṇī cintesi "mayhaṁ putto puññavā dinnadāno katābhinīhāro pubbe puññāni karonto na ekakova akāsi, addhā etena saha katapuññā suvaṇṇarūpakapaṭibhāgā bhavissatī"ti. Aṭṭha brāhmaṇe pakkosāpetvā

1. Paṭiyādetvā (Sī, Ka) 2. Pipphali... (Sī, Syā) 3. Pacchato (Sī, I, Ka)

sabbabhogehi santappetvā suvaṇṇarūpakaṁ rathe āropetvā "gacchatha tātā, yattha amhehi jātigottabhogādisamānakule evarūpaṁ dārikaṁ passatha, tattha idameva suvaṇṇarūpakaṁ saccākāraṁ[1] katvā dethā"ti uyyojesi.

Te "amhākaṁ nāma etaṁ kamman"ti nikkhamitvā kattha labhissāma, Maddaraṭṭhaṁ nāma itthāgāraṁ Maddaraṭṭhaṁ gamissāmāti Maddaraṭṭhe Sāgalanagaraṁ agamaṁsu. Tattha taṁ suvaṇṇarūpakaṁ nhānatitthe ṭhapetvā ekamantaṁ nisīdiṁsu. Atha Bhaddāya[2] dhātī bhaddaṁ nhāpetvā alaṅkaritvā sayaṁ nhāyituṁ udakatitthaṁ gantvā suvaṇṇarūpakaṁ disvā "kissāyaṁ avinītā idhāgantvā ṭhitā"ti piṭṭhipasse paharitvā suvaṇṇarūpakaṁ ñatvā "ayyadhītā meti saññaṁ uppādesi, ayaṁ pana ayyadhītāya nivāsanapaṭiggahitāyapi asadisā"ti āha. Atha naṁ te brāhmaṇā "evarūpā kira te sāmidhītā"ti pucchiṁsu. Sā imāya suvaṇṇapaṭimāya sataguṇena sahassaguṇena mayhaṁ ayyadhītā abhirūpatarā, tathā hi "appadīpepi dvādasahatthe gabbhe nisinnā sarīrobhāsena tamaṁ vidhamatī"ti āha. "Tena hi tassā mātāpitūnaṁ santikaṁ gacchāmā"ti suvaṇṇarūpakaṁ rathe āropetvā taṁ dhātiṁ anugantvā Kosiyagottassa gharadvāre ṭhatvā āgamanaṁ ārocayiṁsu.

Brāhmaṇo[3] paṭisanthāraṁ katvā "kuto āgatatthā"ti pucchi. Te "Magadharaṭṭhe Mahātitthagāme Kapilabrāhmaṇassa gharato iminā nāma kāraṇena āgatamhā"ti āhaṁsu. "Sādhu tātā, amhehi samajātigottavibhavo so brāhmaṇo, dassāma dārikan"ti paṇṇākāraṁ gaṇhi. Te Kapilabrāhmaṇassa sāsanaṁ pahiṇiṁsu "laddhā no Bhaddā nāma dārikā, kattabbaṁ jānāthā"ti. Taṁ sāsanaṁ sutvā Pippalimāṇavassa ārocayiṁsu "laddhā dārikā"ti. Pippalimāṇavo "ahaṁ 'na labhissantī'ti cintesiṁ, ime 'laddhā'ti pesenti, anatthiko hutvā paṇṇaṁ pesessāmī"ti rahogato paṇṇaṁ likhi "Bhaddā attano jātigottabhogānurūpaṁ patiṁ labhatu, ahaṁ nikkhamitvā pabbajissāmi, mā pacchā vippaṭisārinī ahosī"ti. Bhaddāpi "asukassa kira maṁ dātukāmā"ti sutvā[4] rahogatā paṇṇaṁ likhi "ayyaputto attano

1. Paṇṇākāraṁ (I, Ka) 2. Bhaddāyapi (Sī, I) 3. Brāhmaṇena (Sī) 4. Ñatvā (Sī)

jātigottabhogānurūpaṁ dārikaṁ labhatu, ahaṁ pabbajissāmi, mā pacchā vippaṭisārī bhavāhī”ti. Dvepi paṇṇāni antarāmagge samāgacchiṁsu. Idaṁ kassa paṇṇanti. Pippalimāṇavena Bhaddāya pahitanti. Idaṁ kassāti. “Bhaddāya Pippalimāṇavassa pahitan”ti ca vutte te dvepi vācetvā “passatha dārakānaṁ kamman”ti phāletvā araññe chaḍḍetvā aññaṁ taṁsamānaṁ paṇṇaṁ likhitvā ito etto ca pesesuṁ. Iti kumārassa kumārikāya ca sadisaṁ paṇṇaṁ lokassādarahitamevāti anicchamānānampi tesaṁ dvinnaṁ samāgamo ahosi.

Taṁdivasameva Pippalimāṇavopi Bhaddaṁ ekaṁ pupphadāmaṁ gaṇhāpesi. Bhaddāpi tāni sayanamajjhe ṭhapesi. Ubhopi bhuttasāyamāsā sayanaṁ āruhituṁ ārabhiṁsu. Tesu māṇavo dakkhiṇapassena sayanaṁ āruhi, Bhaddā vāmapassena abhiruhitvā āha “yassa passe pupphāni milāyanti, tassa rāgacittaṁ uppannanti vijānissāma, imaṁ pupphadāmaṁ na allīyitabban”ti. Te pana aññamaññaṁ sarīrasamphassabhayena sakalarattiṁ niddaṁ anokkamantāva vītināmesuṁ. Divā pana hasitamattampi nākaṁsu[1]. Te lokāmisena asaṁsaṭṭhā yāva mātāpitaro dharanti, tāva kuṭumbaṁ avicāretvā tesu kālaṅkatesu vicārayiṁsu. Mahatī māṇavassa sampatti. Ekadivasaṁ sarīraṁ ubbaṭṭetvā chaḍḍetabbaṁ suvaṇṇacuṇṇaṁ eva magadhanāḷiyā dvādasanāḷimattaṁ laddhuṁ vaṭṭati. Yantabaddhāni saṭṭhi mahātaḷākāni, kammanto dvādasayojaniko, anurādhapurappamāṇā cuddasagāmā, cuddasa hatthānīkāni, cuddasa assānīkāni, cuddasa rathānīkāni.

So ekadivasaṁ alaṅkata-assaṁ āruyha mahājanaparivuto kammantaṭṭhānaṁ gantvā khettakoṭiyaṁ ṭhito naṅgalehi chinnaṭṭhānato kākādayo sakuṇe gaṇḍuppādādike pāṇake uddharitvā khādante disvā “tātā ime kiṁ khādantī”ti pucchi. Gaṇḍuppāde ayyāti. Etehi katapāpaṁ kassa hotīti. Tumhākaṁ ayyāti. So cintesi “sace etehi katapāpaṁ mayhaṁ hoti, kiṁ me karissati satta-asītikoṭidhanaṁ, dvādasayojanakammanto kiṁ karissati, kiṁ yantabaddhāni taḷākāni, kiṁ cuddasa gāmāni, sabbametaṁ Bhaddāya kāpilāniyā niyyātetvā nikkamma pabbajissāmī”ti.

---

1. Divāpi hasitamattaṁ nākaṁsu (I, Ka)

Bhaddā kāpilānī tasmiṁ khaṇe antaravatthusmiṁ tayo tilakumbhe pattharitvā dhātīhi parivutā nisinnā kāke tilapāṇake khādamāne disvā “ammā kiṁ ime khādantī”ti pucchi. Pāṇake ayyeti. Akusalaṁ kassa hotīti. Tumhākaṁ ayyeti. Sā cintesi “mayhaṁ catuhatthaṁ vatthaṁ nāḷikodanamattañca laddhuṁ vaṭṭati, yadi panetaṁ etehi kataṁ akusalaṁ mayhaṁ hoti, bhavasahassenapi vaṭṭato sīsaṁ ukkhipituṁ na sakkā, ayyaputte āgatamatteyeva sabbaṁ tassa niyyātetvā nikkhamma pabbajissāmī”ti.

Māṇavo āgantvā nhatvā pāsādaṁ āruyha mahārahe pallaṅke nisīdi, athassa cakkavattino anucchavikabhojanaṁ upanayiṁsu. Dvepi bhuñjitvā parijane nikkhante rahogatā phāsukaṭṭhāne nisīdiṁsu. Tato māṇavo bhaddaṁ āha “bhadde imaṁ gharaṁ āgacchantī kittakaṁ dhanamāharasī”ti. Pañcapaṇṇāsa sakaṭasahassāni ayyāti. Sabbaṁ taṁ, yā ca imasmiṁ ghare sattāsīti koṭiyo yantabaddhāni saṭṭhi taḷākānīti evamādibhedā sampatti atthi, taṁ sabbaṁ tuyheva niyyātemīti. Tumhe pana kuhiṁ gacchatha ayyāti. Ahaṁ pabbajissāmīti. Ayya ahampi tumhākaṁ āgamanaṁ olokayamānā nisinnā, ahampi pabbajissāmīti. Tesaṁ ādittapaṇṇakuṭi viya tayo bhavā upaṭṭhahanti. Te “pabbajissāmā”ti vatvā antarāpaṇato kāsāyarasapītāni cīvarāni mattikāpatte ca āharāpetvā aññamaññaṁ kese ohāretvā “ye loke arahanto atthi, te uddissa amhākaṁ pabbajjā”ti pabbajitvā thavikāsu patte pakkhipitvā aṁse laggetvā pāsādato otariṁsu. Gehe dāsesu ca kammakāresu ca na koci sañjāni.

Atha ne brāhmaṇagāmato nikkhamitvā dāsagāmadvārena gacchante ākappakuttavasena dāsagāmavāsino sañjāniṁsu. Te rodantā pādesu patitvā “kiṁ amhe anāthe karotha ayyā”ti āhaṁsu “mayaṁ ‘bhaṇe tayo bhavā ādittapaṇṇasālā viyā’ti pabbajimha, sace tumhesu ekekaṁ bhujissaṁ karoma, vassasatampi nappahoti. Tumheva tumhākaṁ sīsaṁ dhovitvā bhujissā hutvā jīvathā”ti vatvā tesaṁ rodantānaṁyeva pakkamiṁsu.

Thero purato gacchanto nivattitvā olokento cintesi “ayaṁ Bhaddā kāpilānī sakalajambudīpagghanikā itthī mayhaṁ pacchato āgacchati, ṭhānaṁ kho panetaṁ vijjati, yaṁ kocideva evaṁ cinteyya ‘ime pabbajitāpi vinā bhavituṁ na sakkonti, ananucchavikaṁ karontī’ti. Evaṁ koci pāpakena manasā padūsetvā apāyapūrako bhaveyya, imaṁ pahāya mayā gantuṁ vaṭṭatī”ti cittaṁ uppādetvā purato gacchanto dvedhāpathaṁ disvā tassa matthake aṭṭhāsi. Bhaddāpi āgantvā vanditvā aṭṭhāsi. Atha naṁ āha “Bhadde tādisiṁ itthiṁ mama pacchato āgacchantiṁ disvā ‘ime pabbajitāpi vinā bhavituṁ na sakkontī’ti amhesu paduṭṭhacitto mahājano apāyapūrako bhaveyya. Imasmiṁ dvedhāpathe tvaṁ ekaṁ gaṇha, ahaṁ ekena gamissāmī”ti. Āma ayya mātugāmo “pabbajitānaṁ palibodho, pabbajitāpi vinā na bhavantī”ti amhākaṁ dosaṁ dasseyyunti tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā catūsu ṭhānesu pañcapatiṭṭhitena vanditvā dasanakhasamodhānasamujjalaṁ añjaliṁ paggayha “satasahassakappapamāṇe addhāne kato mittasanthavo ajja bhijjati, tumheva dakkhiṇā nāma, tumhākaṁ dakkhiṇamaggo vaṭṭati, mayaṁ mātugāmā nāma vāmajātikā, amhākaṁ vāmamaggo vaṭṭatī”ti vanditvā maggaṁ paṭipajji. Tesaṁ dvedhābhūtakāle ayaṁ mahāpathavī “ahaṁ Cakkavāḷasinerupabbatādayo dhāretuṁ sakkontīpi tumhākaṁ guṇe dhāretuṁ na sakkomī”ti vadantī viya viravamānā akampittha. Ākāse asanisaddo viya pavatti, cakkavāḷapabbato unnādi.

Sammāsambuddhopi Veḷuvanamahāvihāre kuṭiyaṁ nisinno pathavīkampanasaddaṁ sutvā “kissa nu kho pathavī kampatī”ti āvajjento “Pippalimāṇavo ca Bhaddā ca kāpilānī maṁ uddissa appameyyaṁ sampattiṁ pahāya pabbajitā, tesaṁ viyogaṭṭhāne ubhinnaṁ guṇabalena ayaṁ pathavīkampo jāto, mayāpi etesaṁ saṅgahaṁ kātuṁ vaṭṭatī”ti Gandhakuṭito nikkhamma sayameva pattacīvaramādāya asītimahātheresu kañci anāpucchā tigāvutamaggaṁ paccuggamanaṁ katvā Rājagahassa ca Nālandāya ca antare bahuputtanigrodhamūle pallaṅkaṁ ābhujitvā nisīdi. Nisinno pana aññatarapaṁsukūliko viya anisīditvā buddhavesaṁ gahetvā asītihatthā Buddharaṁsiyo vissajjento nisīdi. Iti tasmiṁ khaṇe paṇṇacchattasakaṭacakkakūṭāgārādippamāṇā Buddharaṁsiyo

ito cito ca vippharantiyo vidhāvantiyo candasahassasūriyasahassa-uggamanakālaṁ viya[1] kurumānā taṁ vanantaraṁ ekobhāsaṁ akaṁsu. Dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇasiriyā samujjalatārāgaṇena viya gaganaṁ, supupphitakamalakuvalayena viya salilaṁ vanantaraṁ virocittha. Nigrodharukkhassa khandho pakatiyā seto hoti, pattāni nīlāni pakkāni rattāni. Tasmiṁ pana divase sabbo nigrodho suvaṇṇavaṇṇova ahosi.

Mahākassapatthero taṁ disvā "ayaṁ amhākaṁ Satthā bhavissati, imaṁ ahaṁ uddissa pabbajito"ti diṭṭhaṭṭhānato paṭṭhāya onato gantvā tīsu ṭhānesu vanditvā "Satthā me bhante Bhagavā, sāvakohamasmi, Satthā me bhante Bhagavā, sāvakohamasmī"ti[2] āha. Atha naṁ Bhagavā āha "Kassapa sace tvaṁ imaṁ nipaccakāraṁ mahāpathaviyā kareyyāsi, sāpi dhāretuṁ na sakkuṇeyya. Tathāgatassa pana evaṁ guṇamahantataṁ jānatā tayā kato nipaccakāro mayhaṁ lomampi cāletuṁ na sakkoti. Nisīda Kassapa, dāyajjaṁ te dassāmī"ti. Athassa Bhagavā tīhi ovādehi upasampadaṁ adāsi. Datvā ca bahuputtanigrodhamūlato nikkhamitvā theraṁ pacchāsamaṇaṁ katvā maggaṁ paṭipajji. Satthu sarīraṁ dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇavicittaṁ, Mahākassapassa sattamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṁ, so kañcananāvāya pacchābaddho viya Satthu padānupadikaṁ anugañchi. Satthā thokaṁ maggaṁ gantvā maggā okkamma aññatarasmiṁ rukkhamūle nisajjākāraṁ dassesi. Thero "Satthā nisīditukāmo"ti ñatvā attano paṭapilotikaṁ saṅghāṭiṁ catugguṇaṁ katvā paññapesi.

Satthā tattha nisīditvā hatthena cīvaraṁ parimajjanto "mudukā kho tyāyaṁ Kassapa paṭapilotikā saṅghāṭī"ti[3] āha. So "Satthā me saṅghāṭiyā mudubhāvaṁ kathesi, pārupitukāmo bhavissatī"ti ñatvā "pārupatu bhante Bhagavā saṅghāṭin"ti āha. Kiṁ tvaṁ pārupissasi Kassapāti. Tumhākaṁ nivāsanaṁ labhanto pārupissāmi bhanteti. "Kiṁ pana tvaṁ Kassapa imaṁ paribhogajiṇṇaṁ paṁsukūlaṁ dhāretuṁ sakkhissasi, mayā hi imassa paṁsukūlassa gahitadivase udakapariyantaṁ katvā mahāpathavī kampi, imaṁ

---

1. Kālo viya (Ka) 2. Saṁ 1. 419 piṭṭhe. 3. Saṁ 1. 420 piṭṭhe.

Buddhaparibhogajiṇṇacīvaraṁ nāma na sakkā parittaguṇena dhāretuṁ, paṭibalenevidaṁ paṭipattipūraṇasamatthena jātipaṁsukūlikena dhāretuṁ vaṭṭatī"ti vatvā therena saddhiṁ cīvaraṁ parivattesi.

Evaṁ cīvaraṁ parivattetvā therassa cīvaraṁ Bhagavā pārupi, Satthu cīvaraṁ thero. Tasmiṁ khaṇe acetanāpi ayaṁ mahāpathavī "dukkaraṁ bhante akattha, attano pārutacīvaraṁ sāvakena parivattitapubbaṁ nāma nāhosi, ahaṁ tumhākaṁ guṇaṁ dhāretuṁ na sakkomī"ti vadantī viya udakapariyantaṁ katvā kampi. Theropi "laddhaṁ me Buddhānaṁ paribhogacīvaraṁ, kiṁ me idāni uttari kattabban"ti unnatiṁ akatvā Satthu santikeyeva terasa dhutaguṇe samādāya sattadivasamattaṁ puthujjano ahosi. Aṭṭhame divase saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇi. Atha naṁ Satthā "Kassapo bhikkhave candūpamo kulāni upasaṅkamati, apakasseva kāyaṁ apakassa cittaṁ niccanavako kulesu appagabbho"ti[1] evamādinā pasaṁsitvā aparabhāge ariyagaṇamajjhe nisinno "etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ dhutavādānaṁ yadidaṁ Mahākassapo"ti[2] dhutavādānaṁ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

398. Evaṁ Bhagavato etadaggaṭṭhāne ṭhapito āyasmā Mahākassapo mahāsāvakabhāvaṁ patto attano pubbakammaṁ saritvā somanassavasena pubbacaritāpadānaṁ pakāsento **Padumuttarassa Bhagavato**ti-ādimāha. Tattha **Padumuttarassā**ti tassa kira Bhagavato mātukucchito nikkhantakālato paṭṭhāya pādānaṁ nikkhepanasamaye akkantakkantapāde satasahassapattā padumā pathaviṁ bhinditvā uṭṭhahiṁsu, tasmāssa taṁ nāmaṁ ahosi. Sakalasattanikāyesu ekekena satasatapuññe[3] kate tassa puññassa sataguṇapuññānaṁ[4] katattā Bhagavatoti attho. **Lokajeṭṭhassa tādino**ti sattalokassa padhānabhūtassa iṭṭhāniṭṭhesu akampiyabhāvaṁ pattattā tādino. **Nibbute Lokanāthamhī**ti sattalokassa paṭisaraṇabhūte Bhagavati khandhaparinibbānena parinibbute, adassanaṁ gateti attho. **Pūjaṁ kubbanti Satthuno**ti sadevakassa lokassa sāsanato "Satthā"ti laddhanāmassa Bhagavato sādhukīḷaṁ kīḷantā pūjaṁ karontīti sambandho.

---

1. Saṁ 1. 402 piṭṭhe.
2. Aṁ 1. 23 piṭṭhe.
3. Ekena satapuññe (Ka)
4. Satadviguṇapuññānaṁ (Ka)

399. **Aggiṁ cinantī**[1] **janatā**ti janasamūhā āḷāhanatthāya aggiṁ cinantā rāsiṁ karontā āsamantato moditā[2] santuṭṭhā pakārena moditā santuṭṭhā pūjaṁ karontīti sambandho. **Tesu saṁvegajātesū**ti tesu janasamūhesu saṁvegappattesu utrāsaṁ labhantesu **me** mayhaṁ **pīti** hāso **udapajjatha** pātubhavīti attho.

400. **Ñātimitte samānetvā**ti mama bandhusahāye samānetvā rāsiṁ katvā. **Mahāvīro** Bhagavā **parinibbuto** adassanaṁ agamāsīti idaṁ vacanaṁ **abraviṁ** kathesinti sambandho. **Handa pūjaṁ karomase**ti **handā**ti vossaggatthe[3] nipāto, tena kāraṇena mayaṁ sabbe samāgatā pūjaṁ karomāti attho. **Se**ti nipāto.

401. **Sādhūti te paṭissutvā**ti te mama ñātimittā sādhu iti sundaraṁ bhaddakaṁ iti paṭisuṇitvā mama vacanaṁ sampaṭicchitvā **me** mayhaṁ **bhiyyo** atirekaṁ **hāsaṁ** pītiṁ **janiṁsu** uppādesunti attho.

402. Tato attano katapuññasañcayaṁ dassento **Buddhasmiṁ Lokanāthamhī**ti-ādimāha. Satahatthaṁ **uggataṁ** ubbiddhaṁ diyaḍḍhahatthasataṁ vitthataṁ **vimānaṁ nabhasi** ākāse uggataṁ agghiyaṁ **sukataṁ** sundarākārena kataṁ **katvā** kāretvā ca **puññasañcayaṁ** puññarāsiṁ **kāhāsiṁ** akāsinti sambandho.

403. **Katvāna agghiyaṁ tatthā**ti tasmiṁ cetiyapūjanaṭṭhāne **tālapantīhi** tālapāḷīhi **cittitaṁ** sobhitaṁ agghiyaṁ **katvāna** kāretvā ca **sakaṁ cittaṁ** attano cittaṁ pasādetvā **cetiyaṁ pūjayuttaman**ti uttamaṁ Buddhadhātunidhāpitaṁ cetiyaṁ pūjayinti sambandho.

404. Tassa cetiyassa mahimaṁ[4] dassento **aggikkhandhovā**ti-ādimāha. Tattha **aggikkhandhovā**ti ākāse jalamāno aggikkhandhova aggirāsi iva taṁ cetiyaṁ sattahi ratanehi jalati **phullito** vikasitapuppho sālarukkharājā iva ākāse **indalaṭṭhīva** indadhanu iva ca **catuddisā** catūsu disāsu **obhāsati** vijjotatīti sambandho.

---

1. Udaggacittā (Pāḷi)
2. Āmoditapamoditā (Sī, I)
3. Vavassaggatthe (Sī, Ka)
4. Paṭimaṁ (Ka)

405. **Tattha cittaṁ pasādetvā**ti tasmiṁ jotamānadhātugabbhamhi cittaṁ manaṁ pasādetvā somanassaṁ katvā tena cittappasādena **bahuṁ** anekappakāraṁ **kusalaṁ** puññaṁ **katvāna** "dhātugabbhe ca sāsane ca ettakāni puññāni mayā katānī"ti evaṁ puññakammaṁ **saritvāna** kālaṁkatvā **tidasaṁ** Tāvatiṁsabhavanaṁ Suttappabuddho viya ahaṁ **upapajjiṁ** jātoti sambandho.

406. Attano uppannadevaloke laddhasampattiṁ dassento **sahassayuttan**ti-ādimāha. Tattha **hayavāhiṁ** sindhavasahassayojitaṁ dibbarathaṁ adhiṭṭhito. Sattahi bhūmīhi **saṁ** suṭṭhu uggataṁ **ubbiddhaṁ** uccaṁ mayhaṁ **bhavanaṁ** vimānaṁ ahosīti attho.

407. Tasmiṁ vimāne **sabbasovaṇṇamayā** sakalasovaṇṇamayāni kūṭāgārasahassāni **ahuṁ** ahesunti attho. **Sakatejena** attano ānubhāvena sabbā dasa disā **pabhāsayaṁ** obhāsentāni **jalanti** vijjotantīti sambandho.

408. Tasmiṁ mayhaṁ pātubhūtavimāne aññepi **niyyūhā** pamukhasālāyo **santi** vijjanti. Kiṁ bhūtā? **Lohitaṅgamayā** rattamaṇimayā tadā tepi niyyūhā catasso disā **ābhāya** pabhāya jotantīti sambandho.

410. **Sabbe deve** sakalachadevaloke deve **abhibhomi** abhibhavāmi. Kassa phalanti ce? Mayā katassa puññakammassa idaṁ phalanti attho.

411. Tato manussasampattiṁ dassento **saṭṭhikappasahassamhī**ti-ādimāha. Tattha ito kappato heṭṭhā saṭṭhisahassakappamatthake **cāturanto** catumahādīpavanto **vijitāvī** sabbaṁ paccatthikaṁ vijitavanto ahaṁ Ubbiddho[1] nāma cakkavattī rājā hutvā **pathaviṁ āvasiṁ** rajjaṁ kāresinti sambandho.

412-4. **Tatheva bhaddake kappe**ti pañcabuddhapaṭimaṇḍitattā bhaddake nāma kappe. **Tiṁsakkhattuṁ** tiṁsajātiyā catudīpamhi issaro padhāno

---

1. Uṭṭhiyo (Sī, I)

cakkaratanādīhi sattahi ratanehi sampanno samaṅgībhūto **sakakammābhiraddho** attano kamme dasa rājadhamme abhiraddho allīno cakkavattī rājā **amhi** ahosinti sambandho. Attano cakkavattikāle anubhūtasampattiṁ dassento "tatthāpi bhavanaṁ mayhan"ti-ādimāha. **Tattha** tasmiṁ cakkavattirajjamhi **mayhaṁ bhavanaṁ** mama pāsādaṁ **indalaṭṭhīva uggataṁ** ākāse ṭhitavijjotamānā vijjullatā iva uggataṁ sattabhūmikādibhedehi uccaṁ **āyāmato** dīghato ca uccato ca catuvīsatiyojanaṁ vitthārato dvādasayojanaṁ ahosīti sambandho. Sabbesaṁ janānaṁ manaṁ allīnabhāvena rammaṇaṁ nāma nagaraṁ ahosīti attho. Daḷhehi dvādasahatthehi vā tiṁsahatthehi vā uccehi pākāratoraṇehi sampannanti dasseti.

415-20. **Tadaḍḍhakaṁ** tato aḍḍhakaṁ aḍḍhatiyasatayojananti attho. **Pakkhittā paṇṇavīsatī**ti vīsati-āpaṇapakkhittaṁ nirantaraṁ vīthiparicchedanti attho. **Brāhmaññakulasambhūto**ti brāhmaṇakule sujāto. Sesaṁ vuttanayattā suviññeyyamevāti.

Mahākassapatthera-apadānavaṇṇanā samattā.

3-4. Anuruddhatthera-apadānavaṇṇanā

Sumedhaṁ Bhagavantāhanti-ādikaṁ āyasmato Anuruddhattherassa apadānaṁ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle vibhavasampanne kuṭumbikakule nibbatti. Vayappatto ekadivasaṁ vihāraṁ gantvā Satthu santike dhammaṁ suṇanto Satthārā ekaṁ bhikkhuṁ dibbacakkhukānaṁ aggaṭṭhāne ṭhapentaṁ disvā sayampi taṁ ṭhānaṁ patthetvā satasahassabhikkhuparivārassa Bhagavato sattāhaṁ mahādānaṁ pavattetvā sattame divase Bhagavato bhikkhusaṁghassa ca uttamāni vatthāni datvā paṇidhānaṁ akāsi. Satthāpissa anantarāyena samijjhanabhāvaṁ disvā "anāgate Gotamassa Sammāsambuddhassa sāsane dibbacakkhukānaṁ aggo bhavissatī"ti byākāsi. Sopi tattha puññāni karonto Satthari parinibbute sattayojanike

kanakathūpe bahukaṁsapātiyo dīparukkhehi dīpakapallikāhi ca "dibbacakkhuñāṇassa upanissayo[1] hotū"ti uḷāraṁ dīpapūjaṁ akāsi. Evaṁ yāvajīvaṁ puññāni katvā devamanussesu saṁsaranto Kassapassa Bhagavato kāle Bārāṇasiyaṁ kuṭumbikagehe nibbattitvā viññutaṁ patto Satthari parinibbute niṭṭhite yojanike kanakathūpe bahukaṁsapātiyo sappimaṇḍassa pūretvā majjhe ca ekekaṁ guḷapipṇḍaṁ ṭhapetvā mukhavaṭṭiyā mukhavaṭṭiṁ phusāpento cetiyaṁ parikkhipāpesi. Attanā gahitakaṁsapātiṁ sappimaṇḍassa pūretvā sahassavaṭṭiyo jālāpetvā sīse ṭhapetvā sabbarattiṁ cetiyaṁ anupariyāyi.

Evaṁ tasmimpi attabhāve yāvajīvaṁ kusalaṁ katvā devaloke nibbattitvā tattha yāvatāyukaṁ ṭhatvā tato cuto anuppanne Buddhe Bārāṇasiyaṁyeva duggatakule nibbatti, "Annabhāro"tissa nāmaṁ ahosi. So Sumanaseṭṭhissa nāma gehe kammaṁ karonto jīvati. Ekadivasaṁ so Upariṭṭhaṁ nāma Paccekabuddhaṁ nirodhasamāpattito vuṭṭhāya Gandhamādanapabbatato ākāsenāgantvā Bārāṇasīnagaradvāre otaritvā cīvaraṁ pārupitvā nagare piṇḍāya carantaṁ disvā pasannamānaso pattaṁ gahetvā attano atthāya ṭhapitaṁ bhāgabhattaṁ[2] patte pakkhipitvā Paccekabuddhassa dātukāmo ārabhi. Bhariyāpissa attano bhāgabhattañca tattheva pakkhipi. So taṁ netvā Paccekabuddhassa hatthe ṭhapesi. Paccekabuddho taṁ gahetvā anumodanaṁ katvā pakkāmi. Taṁ divasaṁ Sumanaseṭṭhissa chatte adhivatthā devatā "aho dānaṁ paramadānaṁ, upariṭṭhe suppatiṭṭhitan"ti mahāsaddena anumodi. Taṁ sutvā Sumanaseṭṭhi "evaṁ devatāya anumoditaṁ idameva uttamadānan"ti cintetvā tattha pattiṁ yāci. Annabhāro pana tassa pattiṁ adāsi. Tena pasannacitto Sumanaseṭṭhi tassa sahassaṁ datvā "ito paṭṭhāya tuyhaṁ sahatthena kammakaraṇakiccaṁ natthi, patirūpaṁ gehaṁ katvā niccaṁ vasāhī"ti āha.

Yasmā nirodhasamāpattito vuṭṭhitassa Paccekabuddhassa dinnapiṇḍapāto taṁ divasameva uḷāravipāko hoti, tasmā Sumanaseṭṭhi rañño santikaṁ gacchanto taṁ gahetvā agamāsi. Rājā pana taṁ ādaravasena olokesi. Seṭṭhi "mahārāja ayaṁ oloketabbayuttoyevā"ti

1. Paccayo (Sī) 2. Bhattavaḍḍhitaṁ (Sī, I, Ka)

vatvā tadā tena katakammaṁ attanāpissa sahassadinnabhāvañca kathesi. Taṁ sutvā rājā tassa tussitvā sahassaṁ datvā "asukasmiṁ ṭhāne gehaṁ katvā vasāhī"ti gehaṭṭhānamassa āṇāpesi. Tassa taṁ ṭhānaṁ sodhāpentassa mahantā mahantā nidhikumbhiyo uṭṭhahiṁsu. So tā disvā rañño ārocesi. Rājā sabbaṁ dhanaṁ uddharāpetvā rāsikataṁ disvā "ettakaṁ dhanaṁ imasmiṁ nagare kassa gehe atthī"ti pucchi. Na kassaci devāti. "Tena hi ayaṁ Annabhāro imasmiṁ nagare mahādhanaseṭṭhi nāma hotū"ti taṁ divasameva tassa seṭṭhichattaṁ ussāpesi.

So seṭṭhi hutvā yāvajīvaṁ kalyāṇakammaṁ katvā devaloke nibbatto, dīgharattaṁ devamanussesu saṁsaritvā amhākaṁ Bhagavato uppajjanakakāle Kapilavatthunagare Sukkodanasakkassa[1] gehe paṭisandhiṁ gaṇhi. Tassa jātassa **Anuruddho**ti nāmaṁ akaṁsu. So Mahānāmasakkassa kaniṭṭhabhātā Bhagavato cūḷapitu putto paramasukhumālo mahāpuñño ahosi. Suvaṇṇapātiyaṁyeva cassa bhattaṁ uppajji. Athassa mātā ekadivasaṁ "mama putto natthīti padaṁ[2] na jānāti, taṁ jānāpessāmī"ti cintetvā ekaṁ suvaṇṇapātiṁ tucchakaṁyeva aññāya suvaṇṇapātiyā pidahitvā tassa pesesi, antarāmagge devatā taṁ dibbapūvehi pūresuṁ. Evaṁ mahāpuñño tiṇṇaṁ utūnaṁ anucchavikesu tīsu pāsādesu alaṅkatanāṭakitthīhi parivuto devo viya mahāsampattiṁ anubhavi.

Amhākampi bodhisatto tasmiṁ samaye Tusitapurā cavitvā Suddhodanamahārājassa aggamahesiyā kucchimhi nibbattitvā anukkamena vuddhippatto ekūnatiṁsa vassāni agāramajjhe vasitvā mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā anukkamena paṭividdhasabbaññutaññāṇo Bodhimaṇḍe sattasattāhaṁ vītināmetvā Isipatane Migadāye dhammacakkaṁ pavattetvā lokānuggahaṁ karonto Rājagahaṁ gantvā Veḷuvane vihāsi. Tadā Suddhodanamahārājā "putto kira me Rājagahaṁ anuppatto, gacchatha bhaṇe mama puttaṁ ānethā"ti sahassasahassaparivāre dasa amacce pesesi. Te sabbe ehibhikkhupabbajjāya pabbajiṁsu. Tesu Udāyittherena cārikāgamanaṁ āyācito Bhagavā vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto Rājagahato

---

1. Mahānāmasikkhāpadaṭīkā oloketabbā. 2. Saddaṁ (Ka)

nikkhamitvā Kapilavatthupuraṁ gantvā ñātisamāgame anekāni pāṭihāriyāni dassetvā pāṭihāriyavicittaṁ dhammadesanaṁ kathetvā mahājanaṁ amatapānaṁ pāyetvā dutiyadivase pattacīvaramādāya nagaradvāre ṭhatvā “kiṁ nu kho kulanagaraṁ āgatānaṁ sabbabuddhānaṁ āciṇṇan”ti āvajjamāno “sapadānaṁ piṇḍāya caraṇaṁ āciṇṇan”ti ñatvā sapadānaṁ piṇḍāya carati. Rājā “putto te piṇḍāya caratī”ti sutvā turitaturito āgantvā antaravīthiyaṁ dhammaṁ sutvā attano nivesanaṁ pavesetvā mahantaṁ sakkārasammānaṁ akāsi. Bhagavā tattha kattabbaṁ ñātisaṅgahaṁ katvā Rāhulakumāraṁ pabbājetvā na cirasseva Kapilavatthunagarato Mallaraṭṭhe cārikaṁ caramāno Anupiyambavanaṁ pāpuṇi.

Tasmiṁ samaye Suddhodanamahārājā sākiyagaṇaṁ sannipātetvā āha “sace mama putto agāraṁ ajjhāvasissa, rājā abhavissa cakkavattī sattaratanasampanno khattiyagaṇaparivāro, nattāpi me Rāhulakumāro khattiyagaṇena saddhiṁ taṁ parivāretvā acarissa[1], tumhepi etamatthaṁ jānātha. Idāni pana mama putto Buddho jāto, khattiyāvāssa parivārā hontu, tumhe ekekakulato ekekaṁ dārakaṁ dethā”ti. Evaṁ vutte ekappahāreneva dve-asītisahassakhattiyakumārā pabbajiṁsu.

Tasmiṁ samaye Mahānāmo Sakko kuṭumbasāmiko, so attano kaniṭṭhaṁ Anuruddhaṁ Sakkaṁ upasaṅkamitvā etadavoca “etarahi tāta Anuruddha abhiññātā abhiññātā Sakyakumārā Bhagavantaṁ pabbajitaṁ anupabbajanti, amhākañca kulā natthi koci agārasmā anagāriyaṁ pabbajito, tena hi tvaṁ vā pabbajāhi, ahaṁ vā pabbajissāmī”ti. Taṁ sutvā Anuruddho gharāvāse ruciṁ akatvā attasattamo agārasmā anagāriyaṁ pabbajito. Tassa pabbajjānukkamo Saṁghabhedakakkhandhake[2] āgatoyeva. Evaṁ Anupiyaṁ gantvā pabbajitesu pana tesu tasmiṁyeva antovasse Bhaddiyatthero arahattaṁ pāpuṇi, Anuruddhatthero dibbacakkhuṁ nibbattesi, Devadatto aṭṭha samāpattiyo nibbattesi, Ānandatthero sotāpattiphale patiṭṭhāsi, Bhagutthero ca Kimilatthero ca pacchā arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Tesaṁ sabbesampi therānaṁ attano attano āgataṭṭhānesu pubbapatthanābhinīhāro āvi bhavissati. Ayaṁ Anuruddhatthero

1. Agamissa (Sī), ācarissa (I)
2. Vi 4. 336 piṭṭhe.

Dhammasenāpatissa santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā Cetiyaraṭṭhe Pācīnavaṁsadāyaṁ gantvā samaṇadhammaṁ karonto satta mahāpurisavitakke vitakkesi, aṭṭhame kilamati. Satthā "Anuruddho aṭṭhame mahāpurisavitakke kilamatī"ti ñatvā "tassa saṅkappaṁ pūressāmī"ti tattha gantvā paññattavarabuddhāsane nisinno aṭṭhamaṁ mahāpurisavitakkaṁ pūretvā catupaccayasantosabhāvanārāmapaṭimaṇḍitaṁ mahā-ariyavaṁsapaṭipadaṁ[1] kathetvā ākāse uppatitvā bhesakalāvanameva gato.

Thero tathāgate gatamatteyeva tevijjo mahākhīṇāsavo hutvā "Satthā mayhaṁ manaṁ jānitvā āgantvā aṭṭhamaṁ mahāpurisavitakkaṁ pūretvā adāsi, so came manoratho matthakaṁ patto"ti Buddhānaṁ dhammadesanaṁ attano ca paṭivedhadhammaṁ ārabbha imā udānagāthā abhāsi—

"Mama saṅkappamaññāya, Satthā loke anuttaro.
Manomayena kāyena, iddhiyā upasaṅkami.

Yadā[2] me ahu saṅkappo, tato uttari desayi.
Nippapañcarato Buddho, nippapañcamadesayi.

Tassāhaṁ dhammamaññāya, vihāsiṁ sāsane rato.
Tisso vijjā anuppattā, kataṁ Buddhassa sāsanan"ti[3].

Atha naṁ aparabhāge Satthā Jetavane mahāvihāre viharanto "dibbacakkhukānaṁ bhikkhūnaṁ Anuruddho aggo"ti[4] aggaṭṭhāne ṭhapesi.

421. Evaṁ so Bhagavato santikā dibbacakkhukānaṁ aggaṭṭhānaṁ labhitvā attano pubbakammaṁ karitvā somanassavasena pubbacaritāpadānaṁ pakāsento **Sumedhaṁ Bhagavantāhan**ti-ādimāha. Tattha sundarā upaṭṭhāpanapaññā maggaphalapaññā vipassanāpaññā catupaṭisambhidādisaṅkhātā medhā yassa Bhagavato so Sumedho, taṁ **Sumedhaṁ** bhāgyasampannattā **Bhagavantaṁ** lokassa **jeṭṭhaṁ** seṭṭhaṁ padhānabhūtaṁ saṁsārato[5] paṭhamaṁ niggataṁ narānaṁ āsabhaṁ purecārikaṁ **vūpakaṭṭhaṁ** vivekabhutaṁ gaṇasaṅgaṇikārāmato apagataṁ viharantaṁ ahaṁ addasanti sambandho.

---

1. Aṁ 3. 62 piṭṭhe.
2. Yathā (Sī, I) Aṁ 3. 68 piṭṭhe.
3. Khu 2. 336 piṭṭhe Bheragāthāyaṁ.
4. Aṁ 1. 23 piṭṭhe.
5. Saṅkhārato (I, Ka)

442. Sabbadhammānaṁ sayameva Buddhattā **Sambuddhaṁ, upagantvāna** samīpaṁ gantvāti attho. **Añjaliṁ paggahetvānā**ti dasaṅguliputaṁ muddhani katvāti attho. Sesaṁ uttānatthameva.

430. **Divā rattiñca passāmī**ti tadā devaloke ca manussaloke ca uppannakāle maṁsacakkhunā samantato yojanaṁ passāmīti attho.

431. **Sahassalokaṁ ñāṇenā**ti paññācakkhunā sahassacakkavāḷaṁ passāmīti attho. **Satthu sāsane**ti idāni Gotamassa Bhagavato sāsane. **Dīpadānassa** dīpapūjāya idaṁ phalaṁ, iminā phalena dibbacakkhuṁ anuppatto paṭiladdho uppādesinti attho.

Anuruddhatthera-apadānavaṇṇanā samattā.

3-5. Puṇṇamantāṇiputtatthera-apadānavaṇṇanā

Ajjhāyako mantadharoti-ādikaṁ āyasmato Puṇṇassa Mantāṇiputtattherassa apadānaṁ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto Padumuttarasa Bhagavato uppattito puretarameva Haṁsavatīnagare brāhmaṇamahāsālakule nibbattitvā anukkamena viññutaṁ patto. Aparabhāge Padumuttare Bhagavati uppajjitvā bodhaneyyānaṁ dhammaṁ desente heṭṭhā vuttanayena mahājanena saddhiṁ vihāraṁ gantvā parisapariyante nisīditvā dhammaṁ suṇanto Satthāraṁ ekaṁ bhikkhuṁ dhammakathikānaṁ aggaṭṭhāne ṭhapentaṁ disvā "mayāpi anāgate evarūpena bhavituṁ vaṭṭatī"ti cintetvā desanāvasāne uṭṭhitāya parisāya Satthāraṁ upasaṅkamitvā nimantetvā heṭṭhā vuttanayena mahāsakkāraṁ katvā Bhagavantaṁ evamāha "bhante ahaṁ iminā adhikārena na aññaṁ sampattiṁ patthemi, yathā paneso bhikkhu sattamadivasamatthake tumhehi dhammakathikānaṁ aggaṭṭhāne ṭhapito, evaṁ ahampi anāgate ekassa Buddhassa sāsane dhammakathikānaṁ aggo bhaveyyan"ti patthanaṁ akāsi. Satthā anāgataṁ oloketvā tassa patthanāya samijjhanabhāvaṁ disvā

“anāgate kappasatasahassamatthake Gotamo nāma Buddho uppajjissati, tassa sāsane pabbajitvā tvaṁ dhammakathikānaṁ aggo bhavissasī”ti byākāsi.

So yāvatāyukaṁ kalyāṇakammaṁ katvā tato cuto kappasatasahassaṁ puññasambhāraṁ sambharanto devamanussesu saṁsaritvā amhākaṁ Bhagavato kāle Kapilavatthunagarassa avidūre Doṇavatthunāmake brāhmaṇagāme brāhmaṇamahāsālakule Aññāsikoṇḍaññattherassa[1] bhāgineyyo hutvā nibbatti, tassa **Puṇṇo**ti nāmaṁ akaṁsu. So Satthari abhisambodhiṁ patvā pavattitavaradhammacakke anukkamena Rājagahaṁ upanissāya viharante Aññāsikoṇḍaññassa santike pabbajitvā laddhūpasampado padhānamanuyuñjanto sabbaṁ pabbajitakiccaṁ matthakaṁ pāpetvā “Dasabalassa santikaṁ gamissāmī”ti Mātulattherena saddhiṁ Satthu santikaṁ āgantvā Kapilavatthusāmantāyeva ohiyitvā yoniso manasikāre kammaṁ karonto na cirasseva vipassanaṁ ussukkāpetvā arahattaṁ pāpuṇi.

Tassa pana Puṇṇattherassa santike pabbajitā kulaputtā pañcasatā ahesuṁ. Thero te dasakathāvatthūhi ovadi. Tepi sabbe dasakathāvatthūhi ovaditā tassa ovāde ṭhatvā arahattaṁ pāpuṇitvā attano pabbajitakiccaṁ matthakappattaṁ ñatvā upajjhāyaṁ upasaṅkamitvā āhaṁsu “bhante mayaṁ pabbajitakiccassa matthakaṁ pattā, dasannañca kathāvatthūnaṁ lābhino, samayo dāni no Dasabalaṁ passitun”ti, thero tesaṁ vacanaṁ sutvā cintesi “mayhaṁ dasakathāvatthulābhitaṁ Satthā jānāti. Ahaṁ dhammaṁ desento dasakathāvatthūni amuñcitvāva desemi, mayi ca gacchante sabbepime bhikkhū maṁ parivāretvā gacchissanti, evaṁ me gaṇena saddhiṁ gantvā ayuttaṁ Dasabalaṁ passituṁ, ime tāva Dasabalaṁ passituṁ gacchantū”ti. Atha te evamāha “āvuso tumhe purato gantvā Dasabalaṁ passatha, mama vacanena Tathāgatassa pāde vandatha, ahampi tumhākaṁ gatamaggena āgacchissāmī”ti. Tepi therā sabbe Dasabalassa jātibhūmiraṭṭhavāsino sabbe khīṇāsavā sabbe dasakathāvatthulābhino upajjhāyassa ovādaṁ acchinditvā theraṁ vanditvā anupubbena cārikaṁ carantā

---

1. Aññākoṇḍaññattherassa (Sī, I), Aññātakoṇḍaññattherassa (Ka)

saṭṭhiyojanamaggaṁ atikkamma Rājagahe Veḷuvanamahāvihāraṁ gantvā Dasabalassa pāde vanditvā ekamantaṁ nisīdiṁsu. Āciṇṇaṁ kho panetaṁ Buddhānaṁ Bhagavantānaṁ āgantukehi bhikkhūhi saddhiṁ paṭisammoditunti Bhagavā tehi saddhiṁ "kacci bhikkhave khamanīyan"ti-ādinā nayena madhurapaṭisanthāraṁ katvā "kuto ca tumhe bhikkhave āgatatthā"ti pucchitvā puna tehi "jātibhūmito"ti vutte "ko nu kho bhikkhave jātibhūmiyaṁ jātibhūmakānaṁ bhikkhūnaṁ sabrahmacārīnaṁ evaṁ sambhāvito 'attanā ca appiccho appicchakathañja bhikkhūnaṁ kattā'ti"[1] dasakathāvatthulābhiṁ bhikkhuṁ pucchi. Tepi "Puṇṇo nāma bhante āyasmā Mantāṇiputto"ti ārocayiṁsu.

Tesaṁ kathaṁ sutvā āyasmā Sāriputto theraṁ dassanakāmo ahosi. Atha Satthā Rājagahato Sāvatthiṁ agamāsi. Puṇṇattheropi Dasabalassa tattha āgatabhāvaṁ sutvā "Satthāraṁ passissāmī"ti gantvā Antogandhakuṭiyaṁyeva Tathāgataṁ sampāpuṇi. Satthā tassa dhammaṁ desesi. Thero dhammaṁ sutvā Dasabalaṁ vanditvā paṭisallānatthāya Andhavanaṁ gantvā aññatarasmiṁ rukkhamūle divāvihāraṁ nisīdi. Sāriputtattheropi tassāgamanaṁ sutvā sīsānulokiko gantvā okāsaṁ sallakkhetvā tasmiṁ rukkhamūle nisinnakaṁ upasaṅkamitvā therena saddhiṁ sammoditvā taṁ visuddhikkamaṁ[2] pucchi. Sopissa pucchitapucchitaṁ byākaronto rathavinītūpamāya ativiya cittaṁ ārādhesi, te aññamaññassa subhāsitaṁ samanumodiṁsu.

434. Atha naṁ Satthā aparabhāge bhikkhusaṁghassa majjhe nisinno theraṁ "etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ dhammakathikānaṁ yadidaṁ Puṇṇo"ti[3] etadagge ṭhapesi. So pubbakammaṁ saritvā somanassavasena pubbacaritāpadānaṁ vibhāvento **ajjhāyako**ti-ādimāha. Tattha **ajjhāyako**ti anekabrāhmaṇānaṁ vācetā sikkhāpetā. **Mantadharo**ti mantānaṁ dhāretāti attho, vedasaṅkhātassa catutthavedassa sajjhāyanasavanadānānaṁ vasena dhāretāti vuttaṁ hoti. **Tiṇṇaṁ vedānan**ti iruvedayajuvedasāmavedasaṅkhātānaṁ tiṇṇaṁ vedānaṁ ñāṇena dhāretabbattā "vedo"ti laddhanāmesu tīsu vedaganthesu pāraṁ pariyosānaṁ gatoti

---

1. Ma 1. 199 piṭṭhe. 2. Ma 1. 201 piṭṭhe. 3. Aṁ 1. 24 piṭṭhe.

attho. **Purakkhatomhi sissehī**ti mama niccaparivārabhūtehi sissehi parivuto ahaṁ amhi. **Upagacchiṁ naruttaman**ti narānaṁ uttamaṁ Bhagavantaṁ upasaṅkamiṁ, samīpaṁ gatoti attho. Sesaṁ suviññeyyameva.

438. **Abhidhammanayaññūhan**ti ahaṁ tadā tassa Buddhassa kāle abhidhammanayakovidoti attho. **Kathāvatthuvisuddhiyā**ti kathāvatthuppakaraṇe visuddhiyā cheko, appicchasantuṭṭhikathādīsu dasasu kathāvatthūsu vā cheko, tāya kathāvatthuvisuddhiyā **sabbesaṁ** yatijanānaṁ[1] paṇḍitānaṁ **viññāpetvāna** bodhetvāna **anāsavo** nikkileso **viharāmi** vāsaṁ kappemi.

439. **Ito pañcasate kappe**ti ito pañcabuddhapaṭimaṇḍitato bhaddakappato pañcasate kappe **suppakāsakā** suṭṭhu pākaṭā cakkaratanādisattahi ratanehi sampannā Jambudīpādicatudīpamhi **issarā** padhānā **caturo** cattāro cakkavattirājāno ahesunti attho. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Puṇṇamantāṇiputtatthera-apadānavaṇṇanā samattā.

3-6. Upālitthera-apadānavaṇṇanā

Nagare Haṁsavatiyāti-ādikaṁ āyasmato Upālittherassa apadānaṁ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṁsavatīnagare vibhavasampanne brāhmaṇakule nibbatto, ekadivasaṁ Satthu santike dhammakathaṁ suṇanto Satthāraṁ ekaṁ bhikkhuṁ vinayadharānaṁ aggaṭṭhāne ṭhapentaṁ disvā Satthu adhikārakammaṁ katvā taṁ ṭhānantaraṁ patthesi.

So yāvajīvaṁ kusalaṁ katvā devamanussesu saṁsaranto imasmiṁ Buddhuppāde kappakagehe nibbatto, **Upālī**tissa nāmaṁ akaṁsu. So vayappatto Anuruddhādīnaṁ channaṁ khattiyānaṁ piyasahāyo hutvā Tathāgate Anupiyambavane viharante pabbajjāya nikkhamantehi chahi khattiyehi saddhiṁ nikkhamitvā pabbaji. Tassa pabbajjāvidhānaṁ Pāḷiyaṁ[2] āgatameva. So pabbajitvā

---

1. Janānaṁ (Sī, I) 2. Vi 4. 336 piṭṭhādīsu.

upasampanno hutvā Satthu santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā “mayhaṁ bhante araññavāsaṁ anujānāthā”ti āha. Bhikkhu araññe vasantassa ekameva dhuraṁ vaḍḍhissati, mayhaṁ pana santike vasantassa vipassanādhurañca ganthadhurañca paripūressatī”ti. So Satthu vacanaṁ sampaṭicchitvā vipassanāya kammaṁ karonto na cirasseva arahattaṁ pāpuṇi. Satthāpi naṁ sayameva sakalaṁ Vinayapiṭakaṁ uggaṇhāpesi. So aparabhāge bhārukacchavatthuṁ ajjukavatthuṁ Kumārakassapavatthunti imāni tīṇi vatthūni vinicchini. Satthā ekekasmiṁ vinicchaye sādhukāraṁ datvā tayo vinicchaye aṭṭhuppattiṁ katvā theraṁ vinayadharānaṁ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

441. Evaṁ so etadaggaṭṭhānaṁ patvā attano pubbakammaṁ saritvā somanassappatto taṁ pubbacaritāpadānaṁ pakāsento **nagare Haṁsavatiyā**ti-ādimāha. Tattha **Haṁsavatiyā**ti haṁsāvaṭṭa-ākārena vati pākāraparikkhepo yasmiṁ nagare, taṁ nagaraṁ **Haṁsavatī.** Atha vā anekasaṅkhā haṁsā taḷākapokkharaṇīsarapallalādīsu nivasantā ito cito ca vidhāvamānā vasanti etthāti **Haṁsavatī,** tassā haṁsavatiyā. **Sujāto nāma brahmaṇo**ti suṭṭhu jātoti Sujāto, “akkhitto anupakuṭṭho”ti vacanato agarahito hutvā jātoti attho. **Asītikoṭinicayo**ti asītikoṭidhanarāsiko **pahūtadhanadhaññavā** asaṅkhyeyyadhanadhaññavā brāhmaṇo Sujāto nāma ahosinti sambandho.

442. Punapi tasseva mahantabhāvaṁ dassento **ajjhāyako**ti-ādimāha. Tattha **ajjhāyako**ti paresaṁ vedattayādiṁ vācetā. **Mantadharo**ti mantā vuccati paññā, athabbanavedabyākaraṇādijānanapaññavāti attho. **Tiṇṇaṁ vedānapāragū**ti iruvedayajuvedasāmavedasaṅkhātānaṁ tiṇṇaṁ vedānaṁ pariyosānaṁ pattoti attho. **Lakkhaṇe**ti lakkhaṇasatthe, Buddhapaccekabuddhacakkavatti-itthipurisānaṁ hatthapādādīsu dissamānalakkhaṇapakāsanakaganthe cāti attho. **Itihāse**ti “itiha āsa itiha āsā”ti porāṇakathāppakāsake ganthe. **Sadhamme**ti sakadhamme brāhmaṇadhamme **pāramiṁ gato** pariyosānaṁ koṭiṁ gato pattoti attho.

443. **Paribbājā**ti ye nigaṇṭhasāvakā, te sabbe nānādiṭṭhikā tadā **mahiyā** pathavītale carantīti sambandho.

445. Yāva yattakaṁ kālaṁ Jino nuppajjati, tāva tattakaṁ kālaṁ Buddhoti vacanaṁ natthīti attho.

446. **Accayena ahorattan**ti aho ca ratti ca ahorattaṁ, bahūnaṁ saṁvaccharānaṁ atikkamenāti attho. Sesaṁ suviññeyyameva.

454. **Mantāṇiputto**ti mantāṇīnāmāya kappakadhītuyā putto, māsapuṇṇatāya divasapuṇṇatāya **Puṇṇo**ti laddhanāmoti attho. Tassa Satthussa sāvako **hessati** bhavissatīti sambandho.

455. **Evaṁ kittayi so Buddho**ti **so** Padumuttaro Bhagavā **evaṁ** iminā pakārena **sunandaṁ** sundarākārena somanassadāyakaṁ **kittayi** byākaraṇamadāsīti attho. **Sabbaṁ janaṁ** sakalajanasamūhaṁ sādhukaṁ **hāsayanto** somanassaṁ karonto **sakaṁ balaṁ** attano balaṁ **dassayanto** pākaṭaṁ karontoti sambandho.

456. Tato anantaraṁ attano ānubhāvaṁ aññāpadesena dassento **katañjalī**ti-ādimāha. Tadā tasmiṁ Buddhuppādato purimakāle sunandaṁ tāpasaṁ katañjalipuṭā sabbe janā namassantīti sambandho. **Buddhe kāraṁ karitvānā**ti evaṁ so sabbajanapūjitopi samāno "pūjitomhī"ti mānaṁ akatvā Buddhasāsane adhikaṁ kiccaṁ katvā attano **gatiṁ** jātiṁ **sodhesi** parisuddhamakāsīti attho.

457. **Sutvāna Munino vacan**ti tassa Sammāsambuddhassa vācaṁ, gāthābandhasukhatthaṁ ākārassa rassaṁ katvā "vacan"ti vuttaṁ. "Anāgatamhi addhāne Gotamo nāma nāmena Satthā loke bhavissatī"ti imaṁ Munino vacanaṁ sutvā **yathā** yena pakārena Gotamaṁ Bhagavantaṁ passāmi, tathā tena pakārena **kāraṁ** adhikakiccaṁ puññasambhāraṁ **kassāmi** karissāmīti **me** mayhaṁ **saṅkappo** cetanāmanasikāro **ahu** ahosīti sambandho.

458. **Evāhaṁ cintayitvānā**ti "ahaṁ kāraṁ karissāmī"ti evaṁ cintetvā. **Kiriyaṁ cintayiṁ mamā**ti "mayā kīdisaṁ puññaṁ kattabbaṁ nu kho"ti kiriyaṁ kattabbakiccaṁ cintayinti attho. **Kyāhaṁ kammaṁ ācarāmī**ti

ahaṁ kīdisaṁ puññakammaṁ ācarāmi pūremi nu khoti attho. **Puññakkhette anuttare**ti uttaravirahite sakalapuññassa bhājanabhūte ratanattayeti attho.

459. **Ayañca pāṭhiko bhikkhū**ti ayaṁ bhikkhu sarabhaññavasena ganthapāṭhapaṭhanato vācanato "pāṭhiko"ti laddhanāmo bhikkhu. Buddhasāsane sabbesaṁ pāṭhīnaṁ pāṭhakavācakānaṁ antare vinaye ca **agganikkhitto** aggo iti ṭhapito, taṁ ṭhānaṁ tena bhikkhunā[1] pattaṭṭhānantaraṁ ahaṁ **patthaye** patthemīti attho.

460. Tato paraṁ attano puññakaraṇūpāyaṁ dassento **idaṁ me amitaṁ bhogan**ti-ādimāha. **Me** mayhaṁ **amitaṁ** pamāṇavirahitaṁ bhogarāsiṁ **akkhobhaṁ**khobhetuṁ asakkuṇeyyaṁ **sāgarūpamaṁ** sāgarasadisaṁ **tena bhogena** tādisena dhanena Buddhassa ārāmaṁ māpayeti sambandho. Sesaṁ uttānatthameva.

474. Bhikkhusaṁghe nisīditvā Sambuddho tena suṭṭhu māpitaṁ kāritaṁ saṁghārāmaṁ paṭiggahetvā tassārāmassānisaṁsadīpakaṁ idaṁ vacanaṁ **abravi** kathesīti sambandho.

475. Kathaṁ? **Yo so**ti yo saṁghārāmadāyako tāpaso **sumāpitaṁ** kuṭileṇamaṇḍapapāsādahammiyapākārādinā suṭṭhu sajjitaṁ saṁghārāmaṁ Buddhassa[2] **pādāsi** pakārena somanassasampayuttacittena adāsi. **Tamahaṁ kittayissāmī**ti taṁ tāpasaṁ ahaṁ pākaṭaṁ karissāmi, uttāniṁ karissāmīti attho. **Suṇātha mama bhāsato**ti bhāsantassa mayhaṁ vacanaṁ suṇātha, ohitasotā avikkhittacittā manasi karothāti attho.

476. Tena dinnārāmassa phalaṁ dassento **hatthī assā rathā pattī**ti-ādimāha. Taṁ suviññeyyameva.

477. **Saṁghārāmassidaṁ phalan**ti idaṁ āyatiṁ anubhavitabbasampattisaṅkhātaṁ iṭṭhaphalaṁ saṁghārāmadānassa phalaṁ vipākanti attho.

---

1. Patiṭṭhitaṁ ṭhānantaraṁ ahaṁ patthayiṁ patthesinti attho (Sī)
2. Saṁghassa (Sī, I, Ka)

478. **Chaḷāsītisahassānī**ti chasahassāni asītisahassāni **samalaṅkatā** suṭṭhu alaṅkatā sajjitā **nāriyo** itthiyo **vicittavatthābharaṇā**ti vicittehi anekarūpehi vatthehi ābharaṇehi ca samannāgatā. **Āmuttamaṇikuṇḍalā**ti olambitamuttāhāramaṇikañcitakaṇṇāti attho.

479. Tāsaṁ itthīnaṁ rūpasobhātisayaṁ vaṇṇento **āḷārapamhā**ti-ādimāha. Tattha āḷārāni mahantāni akkhīni maṇiguḷasadisāni yāsaṁ itthīnaṁ tā āḷārapamhā bhamarānamiva mandalocanāti attho. **Hasulā** hāsapakati, līlāvilāsāti attho. **Susaññā**ti sundarasaññitabbasarīrāvayavā. **Tanumajjhimā**ti khuddaka-udarapadesā. Sesaṁ uttānameva.

484. **Tassa dhammesu dāyādo**ti tassa Gotamassa Bhagavato dhammesu dāyādo dhammakoṭṭhāsabhāgī. **Oraso**ti urasi jāto, sithiladhanitādidasavidhabyañjana-buddhisampannaṁkaṇṭhatālu-oṭṭhādipañcaṭṭhāneghaṭṭetvā desitadhammaṁ sutvā sotāpattimaggādimaggapaṭipāṭiyā sabbakilese khepetvā arahatte ṭhitabhāvena urasi jātaputtoti attho. **Dhammanimmito**ti dhammena samena adaṇḍena asatthena nimmito pākaṭo bhavissasīti attho. **Upāli nāma nāmenā**ti kiñcāpi so mātu nāmena Mantāṇiputtanāmo, Anuruddhādīhi pana saha gantvā pabbajitattā khattiyānaṁ upasamīpe allīno yutto kāyacittehi samaṅgībhūtoti Upālīti nāmena Satthu sāvako **hessati** bhavissatīti attho.

485. **Vinaye pāramiṁ patvā**ti Vinayapiṭake koṭiṁ pariyosānaṁ patvā pāpuṇitvā. **Ṭhānāṭṭhāne ca kovido**ti kāraṇākāraṇe ca dakkho chekoti attho. **Jinasāsanaṁ dhārento**ti Jinena vuttānusāsaniṁ Jinassa piṭakattayaṁ vācanasavanacintanadhāraṇādivasena dhārento, sallakkhentoti attho. **Viharissati'nāsavo**ti nikkileso catūhi iriyāpathehi aparipatantaṁ attabhāvaṁ harissati pavattessatīti attho.

487. **Aparimeyyupādāyā**ti anekasatasahasse ādiṁ katvā. **Patthemi tava sāsanan**ti "Gotamassa Bhagavato sāsane vinayadharānaṁ aggo bhaveyyan"ti tuyhaṁ sāsanaṁ patthemi icchāmīti attho. **So me attho**ti so etadaggaṭṭhānantarasaṅkhāto attho me mayā anuppattoti attho. **Sabbasaṁyojanakkhayo**ti sabbesaṁ saṁyojanānaṁ khayo mayā anuppattoti sambandho, nibbānaṁ adhigatanti attho.

488. Rājadaṇḍena **tajjito** pīḷito **sūlāvuto** sūle āvuto āvuṇito **poso** puriso sūle **sātaṁ** madhurasukhaṁ **avindanto** nānubhavanto **parimuttiṁva** parimocanameva icchati yathāti sambandho.

489-90. **Mahāvīra** vīrānamantare vīruttama ahaṁ **bhavadaṇḍena** jātidaṇḍena **tajjito** pīḷito **kammasūlāvuto** kusalākusalakammasūlasmiṁ āvuto **santo** saṁvijjamāno **pipāsāvedanāya** pipāsāturabhāvena **aṭṭito** abhibhūto dukkhāpito **bhave sātaṁ** saṁsāre madhuraṁ sukhaṁ **na vindāmi** na labhāmi. Rāgaggidosaggimohaggisaṅkhātehi, narakaggikappuṭṭhānaggidukkhaggisaṅkhātehi vā tīhi aggīhi ḍayhanto **parimuttiṁ** parimuccanupāyaṁ **gavesāmi** pariyesāmi tathevāti sambandho. Yathā rājadaṇḍaṁ ito gato patto parimuttiṁ gavesati, tathā ahaṁ bhavadaṇḍappatto parimuttiṁ gavesāmīti sambandho.

491-2. Puna saṁsārato mocanaṁ upamopameyyavasena dassento **yathā visādo**ti-ādimāha. Tattha visena sappavisena ā samantato daṁsīyittha daṭṭho hotīti **visādo,** sappadaṭṭhoti attho. Atha vā visaṁ halāhalavisaṁ adati gilatīti **visādo,** visakhādakoti attho. Yo puriso visādo, tena tādisena visena paripīḷito, tassa visassa vighātāya vināsāya upāyanaṁ upāyabhūtaṁ **agadaṁ** osadhaṁ **gaveseyya** pariyeseyya, taṁ gavesamāno **visaghātakaṁ** visanāsakaṁ **agadaṁ** osadhaṁ **passeyya** dakkheyya. So taṁ attano diṭṭhaṁ osadhaṁ pivitvā **visamhā** visato **parimuttiyā** parimocanakāraṇā sukhī **assa** bhaveyya yathāti sambandho.

493. **Tathevāhan**ti yathā yena pakārena so naro visahato, savisena sappena daṭṭho visakhādako vā osadhaṁ pivitvā sukhī bhaveyya, tatheva tena pakārena ahaṁ avijjāya mohena **saṁ** suṭṭhu pīḷito. **Saddhammāgadamesa'han**ti ahaṁ saddhammasaṅkhātaṁ osadhaṁ esaṁ pariyesantoti attho.

494-5. **Dhammāgadaṁ gavesanto**ti saṁsāradukkhavisassa vināsāya dhammosadhaṁ gavesanto. **Addakkhiṁ Sakyasāsanan**ti Sakyavaṁsapabhavassa Gotamassa sāsanaṁ addakkhinti attho. **Aggaṁ sabbosadhānaṁ tan**ti sabbesaṁ osadhānaṁ antare taṁ Sakyasāsanasaṅkhātaṁ dhammosadhaṁ aggaṁ uttamanti attho. **Sabbasallavinodanan**ti rāgasallādīnaṁ sabbesaṁ sallānaṁ vinodanaṁ vūpasamakaraṁ **dhammosadhaṁ** dhammasaṅkhātaṁ osadhaṁ pivitvā **sabbaṁ visaṁ** sakalasaṁsāradukkhavisaṁ **samūhaniṁ** nāsesinti sambandho. **Ajarāmaran**ti taṁ dukkhavisaṁ samūhanitvā ajaraṁ jarāvirahitaṁ amaraṁ maraṇavirahitaṁ **sītibhāvaṁ** rāgapariḷāhādivirahitattā sītalabhūtaṁ nibbānaṁ ahaṁ **phassayiṁ** paccakkhamakāsinti sambandho.

496. Puna kilesatamassa upamaṁ dassento **yathā bhūtaṭṭito**ti-ādimāha. Tattha **yathā** yena pakārena **bhūtaṭṭito** bhūtena yakkhena aṭṭito pīḷito **poso** puriso **bhūtaggāhena** yakkhaggāhena **pīḷito** dukkhito **bhūtasmā** yakkhaggāhato **parimuttiyā** mocanatthāya bhūtavejjaṁ gaveseyya.

497. Taṁ gavesamāno ca bhūtavijjāya suṭṭhu **kovidaṁ** chekaṁ bhūtavejjaṁ passeyya, **so** bhūtavejjo **tassa** yakkhaggahitassa purisassa āvesabhūtaṁ **vihane** vināseyya, **samūlañca** mūlena saha āyatiṁ anāsevakaṁ katvā **vināsaye** viddhaṁseyyāti sambandho.

498. **Mahāvīra** vīruttama **tamaggāhena** kilesandhakāraggāhena pīḷito ahaṁ **tatheva** tena pakāreneva **tamato** kilesandhakārato **parimuttiyā** mocanatthāya **ñāṇālokaṁ** paññā-ālokaṁ gavesāmīti sambandho.

499. Atha tadanantaraṁ **kilesatamasodhanaṁ** kilesandhakāranāsakaṁ Sakyamuniṁ addasanti attho. **So** Sakyamuni **me** mayhaṁ **tamaṁ** andhakāraṁ kilesatimiraṁ bhūtavejjova **bhūtakaṁ** yakkhaggahitaṁ iva **vinodesi** dūrī akāsīti sambandho.

500. So ahaṁ evaṁ vimutto **saṁsārasotaṁ** saṁsārapavāhaṁ **saṁ** suṭṭhu **chindiṁ** chedesiṁ, **taṇhāsotaṁ** taṇhāmahoghaṁ **nivārayiṁ** niravasesaṁ appavattiṁ akāsinti attho. **Bhavaṁ ugghāṭayiṁ sabban**ti kāmabhavādikaṁ sabbaṁ navabhavaṁ ugghāṭayiṁ vināsesinti attho. Mūlato vināsento bhūtavejjo iva mūlato ugghāṭayinti sambandho.

501. Tato nibbānapariyesanāya upamaṁ dassento **yathā**ti-ādimāha. Tattha garuṁ bhāriyaṁ nāgaṁ gilatīti **garuḷo.** Garuṁ vā nāgaṁ lāti ādadātīti **garuḷo,** garuḷarājā. Attano bhakkhaṁ sakagocaraṁ pannagaṁ pakārena parahatthaṁ na gacchatīti **pannago**ti laddhanāmaṁ nāgaṁ gahaṇatthāya **opatati** avapatati **samantā** samantato **yojanasataṁ** satayojanappamāṇaṁ **mahāsaraṁ** mahāsamuddaṁ attano pakkhavātehi **vikkhobheti** āloḷeti yathāti sambandho.

502. **So** supaṇṇo vihaṅgamo vehāsagamanasīlo **pannagaṁ** nāgaṁ gahetvā adhosīsaṁ olambetvā **viheṭhayaṁ** tattha tattha vividhena heṭhanena heṭhento **ādāya** daḷhaṁ gahetvā **yena kāmaṁ** yattha gantukāmo, tattha **pakkamati** gacchatīti sambandho.

503. Bhante mahāvīra yathā garuḷo **balī** balavā pannagaṁ gahetvā pakkamati, tathā eva ahaṁ **asaṅkhataṁ** paccayehi akataṁ nibbānaṁ **gavesanto** paṭipattipūraṇavasena pariyesanto **dose** sakaladiyaḍḍhakilesasahasse **vikkhālayiṁ** visesena samucchedappahānena sodhesiṁ ahanti sambandho.

504. Yathā garuḷo pannagaṁ gahetvā bhuñjitvā viharati, tathā ahaṁ **dhammavaraṁ** uttamadhammaṁ **diṭṭho** passanto etaṁ **santipadaṁ** nibbānapadaṁ **anuttaraṁ** uttaravirahitaṁ maggaphalehi **ādāya** gahetvā vaḷañjetvā viharāmīti sambandho.

505. Idāni nibbānassa dullabhabhāvaṁ dassento **āsāvatī nāma latā**ti-ādimāha. Tattha sabbesaṁ devānaṁ āsā icchā etissaṁ latāyaṁ atthīti **āsāvatī** nāma latā **Cittalatāvane** anekavicittāhi latāhi gahanībhūte vane uyyāne **jātā** nibbattāti attho. **Tassā** latāya **vassasahassena** vassasahassaccayena **ekaṁ phalaṁ nibbattate** ekaṁ phalaṁ gaṇhāti.

506. **Taṁ devā**ti taṁ āsāvatiṁ lataṁ **tāva dūraphalaṁ** tattakaṁ cirakālaṁ atikkamitvā phalaṁ gaṇhantaṁ saṁvijjamānaṁ **devā** Tāvatiṁsadevatā **payirupāsanti** bhajanti sā āsāvatī nāma **latuttamā** latānaṁ antare uttamalatā evaṁ devānaṁ piyā ahosīti sambandho.

507. **Satasahassupādāyā**ti satasahassasaṁvaccharaṁ ādiṁ katvā. **Tāhaṁ paricare Munī**ti monaṁ vuccati ñāṇaṁ, bhante Muni ñāṇavanta sabbaññu ahaṁ taṁ Bhagavantaṁ paricare payirupāsāmi. **Sāyaṁpātaṁ namassāmī**ti sāyanhasamayañca pubbaṇhasamayañcāti dvikkhattuṁ namassāmi paṇāmaṁ karomi. **Yathā devā** Tāvatiṁsā devā viya āsāvatīlataṁ sāyaṁpātañca payirupāsantīti sambandho.

508. **Avañjhā pāricariyā**ti yasmā Buddhadassanahetu nibbānappatti ahosi, tasmā Buddhapāricariyā vattapaṭipattikiriyā avañjhā atucchā **namassanā** paṇāmakiriyā ca **amoghā** atucchā. Tathā hi **dūrāgataṁ** dūrato saṁsāraddhānato āgatampi **santaṁ** saṁvijjamānaṁ **khaṇoyaṁ** ayaṁ Buddhuppādakkhaṇo **na virādhayi** nātikkami, maṁ atikkamitvā na gatoti attho.

509. Buddhadassanahetu nibbānappatto ahaṁ āyatiṁ uppajjanakabhave mama paṭisandhiṁ **vicinanto** upaparikkhanto na passāmīti sambandho. **Nirūpadhi** khandhūpadhikilesūpadhīhi virahito **vippamutto** sabbakilesehi vinābhūto **upasanto** kilesapariḷāhābhāvena santamānaso carāmi ahanti sambandho.

510. Puna attano Buddhadassanāya upamaṁ dassento **yathāpi padumaṁ nāmā**ti-ādimāha. **Sūriyaraṁsena** sūriyaraṁsisamphassena yathā padumaṁ

nāma api **pupphati** vikasati **mahāvīra** vīruttama ahaṁ tathā eva **Buddharaṁsena** Buddhena bhagavatā desitadhammaraṁsippabhāvena pupphitoti attho.

511-12. Puna Buddhadassanena nibbānadassanaṁ dīpento **yathā balākā**ti-ādimāha. Tattha **balākayonimhi** balākajātiyaṁ **sadā** sabbasmiṁ kāle **pumā** puriso yathā na vijjati. Pume avijjamāne kathaṁ balākānaṁ gabbhaggahaṇaṁ hotīti ce? Meghesu **gajjamānesu** saddaṁ karontesu meghagajjanaṁ sutvā **tā** balākiniyo **sadā** sabbakāle **gabbhaṁ gaṇhanti** aṇḍaṁ dhārentīti attho. **Yāva** yattakaṁ kālaṁ **megho na gajjati** megho saddaṁ na karoti, tāva tattakaṁ kālaṁ **ciraṁ** cirakālena **gabbhaṁ** aṇḍaṁ dhārenti. **Yadā** yasmiṁ kāle megho **pavassati** pakārena gajjitvā vassati vuṭṭhidhāraṁ paggharati, tadā tasmiṁ kāle **bhārato** gabbhadhāraṇato **parimuccan**ti aṇḍaṁ pātentīti attho.

513. Tato paraṁ upameyyasampadaṁ dassento **Padumuttarabuddhassā**ti-ādimāha. Padumuttarassa Buddhassa **dhammameghena** vohāraparamatthadesanāsaṅkhātameghena **gajjato** gajjantassa desentassa **dhammameghassa saddena** ghosānusārena ahaṁ tadā **dhammagabbhaṁ** vivaṭṭūpanissayaṁ dānasīlādipuññasambhāragabbhaṁ **agaṇhiṁ** gahesiṁ tathāti sambandho.

514. **Satasahassupādāya** kappasatasahassaṁ ādiṁ katvā **puññagabbhaṁ** dānasīlādipuññasambhāraṁ ahaṁ **dharemi** pūremi. Yāva **dhammamegho** dhammadesanā **na gajjati** Buddhena na desīyati, tāva ahaṁ **bhārato** saṁsāragabbhabhārato **nappamuccāmi** na mocemi na visuṁ bhavāmīti sambandho.

515. Bhante **Sakyamuni** Sakyavaṁsappabhava **yadā** yasmiṁ kāle Suddhodanamahārājassa tava pitu **ramme** ramaṇīye **Kapilavatthave** Kapilavatthunāmake nagare tuvaṁ dhammameghena **gajjati** ghoseti, tadā tasmiṁ kāle ahaṁ **bhārato** saṁsāragabbhabhārato **parimucciṁ** mutto ahosinti sambandho.

516. Tato paraṁ attanā adhigate maggaphale dassento **suññatan**ti-ādimāha. Tattha atta-attaniyādīnaṁ abhāvato **suññataṁ** dimokkhañca rāgadosamohasabbakilesanimittānaṁ abhāvato **animittaṁ**

vimokkhañca taṇhāpaṇidhissa abhāvato **appaṇihitaṁ** vimokkhañca ariyamaggaṁ adhigañchiṁ bhāvesinti sambandho. **Caturo ca phale sabbe**ti cattāri sāmaññaphalāni sabbāni sacchi akāsinti attho. **Dhammevaṁ vijaṭayiṁ**[1] **ahan**ti ahaṁ evaṁ sabbadhamme jaṭaṁ gahanaṁ vijaṭayiṁ viddhaṁsesinti attho.

Dutiyabhāṇavāravaṇṇanā samattā.

517. Tato paraṁ attanā adhigatavisesameva dassento **aparimeyyupādāyā**ti-ādimāha. Tattha na parimeyyoti **aparimeyyo,** saṁvaccharagaṇanavasena pametuṁ saṅkhātuṁ asakkuṇeyyoti attho. Taṁ aparimeyyaṁ kappaṁ **upādāya** ādiṁ katvā **tava sāsanaṁ** tuyhaṁ sāsanaṁ "anāgate Gotamassa Bhagavato sāsane vinayadharānaṁ aggo bhaveyyan"ti evaṁ patthemi. Atītatthe vattamānavacanaṁ, patthesinti attho. **So me attho**ti so patthanāsaṅkhāto attho **me** mayā **anuppatto** nipphāditoti attho. Anuttaraṁ **santipadaṁ** nibbānaṁ anuppattaṁ adhigatanti sambandho.

518. So ahaṁ adhigatattā[2] **vinaye** Vinayapiṭake **pāramiṁ patto** pariyosānappatto. **Yathāpi pāṭhiko isī**ti yathā Padumuttarassa Bhagavato sāsane vinayadharānaṁ aggo isi bhikkhu pāṭhiko pākaṭo ahosi, tathevāhanti attho. **Na me samasamo atthī**ti vinayadhāritāya me mayā samasamo samāno añño na atthīti attho. **Sāsanaṁ** ovādānusāsanīsaṅkhātaṁ sāsanaṁ **dhāremi** pūremīti attho.

519. Punapi attano visesaṁ dassento **vinaye Khandhake cāpī**ti-ādimāha. Tattha **vinaye**ti Ubhatovibhaṅge. **Khandhake**ti Mahāvaggacūḷavagge. **Tikacchede cā**ti tikasaṁghādisesatikapācittiyādike ca. **Pañcame**ti parivāre ca. **Ettha** etasmiṁ sakale Vinayapiṭake mayhaṁ **vimati** dveḷhakaṁ **natthi** na saṁvijjati. **Akkhare**ti Vinayapiṭakapariyāpanne akārādike akkhare. **Byañjane**ti kakārādike byañjane vā me **vimati** saṁsayo natthīti sambandho.

---

1. Vijanayiṁ (Pāḷi)
2. Adhigatatto (I, Ka)

520. **Niggahe paṭikamme cā**ti pāpabhikkhūnaṁ niggahe ca sāpattikānaṁ bhikkhūnaṁ parivāsadānādike paṭikamme ca **ṭhānāṭṭhāne** ca kāraṇe ca akāraṇe ca **kovido** chekoti attho. **Osāraṇe** ca tajjanīyādikammassa paṭippassaddhivasena osāraṇe pavesane ca. **Vuṭṭhāpane** ca āpattito vuṭṭhāpane nirāpattikaraṇe ca chekoti sambandho. **Sabbattha pāramiṁ gato**ti sabbasmiṁ vinayakamme pariyosānaṁ patto, akkho chekoti attho.

521. **Vinaye Khandhake cāpī**ti vuttappakāre vinaye ca Khandhake ca **padaṁ** suttapadaṁ[1] **nikkhipitvā** paṭṭhapetvā. **Ubhato viniveṭhetvā**ti vinayato Khandhakato cāti ubhayato nibbattetvā vijaṭetvā nayaṁ āharitvā. **Rasato**ti kiccato. **Osareyyaṁ** osāraṇaṁ karomīti attho.

522. **Niruttiyā ca kusalo**ti "rukkho paṭo kumbho mālā cittan"ti-ādīsu vohāresu cheko. **Atthānatthe ca kovido**ti atthe vaḍḍhiyaṁ anatthe hāniyaṁ ca kovido dakkhoti attho. **Anaññātaṁ mayā natthī**ti Vinayapiṭake sakale vā piṭakattaye mayā anaññātaṁ aviditaṁ apākaṭaṁ kiñci natthīti attho. **Ekaggo Satthu sāsane**ti Buddhasāsane ahameva eko vinayadharānaṁ aggo seṭṭho uttamoti attho.

523. **Rūpadakkhe ahaṁ ajjā**ti etarahi kāle **Sakyaputtassa** Bhagavato **sāsane** pāvacane ahaṁ rūpadakkhe rūpadassane vinayavinicchayadassane **sabbaṁ kaṅkhaṁ** sakalaṁ saṁsayaṁ **vinodemi** vināsemīti sambandho. **Chindāmi sabbasaṁsayan**ti "ahosiṁ nu kho ahamatītamaddhānan"ti-ādikaṁ[2] kālattayaṁ ārabbha uppannaṁ sabbaṁ soḷasavidhaṁ kaṅkhaṁ chindāmi vūpasamemi sabbaso viddhaṁsemīti attho.

524. **Padaṁ anupadañcāpī**ti padaṁ pubbapadañca anupadaṁ parapadañca **akkharaṁ** ekekamakkharañca **byañjanaṁ** sithiladhanitādidasavidhaṁ byañjanavidhānañca. **Nidāne**ti tena samayenāti-ādike nidāne ca. **Pariyosāne**ti nigamane. **Sabbattha kovido**ti sabbesu chasu ṭhānesu chekoti attho.

---

1. Yuttapadaṁ (Sī, I)
2. Ma 1. 10; Saṁ 1. 265; Khu 7. 329 piṭṭhesu.

525. Tato paraṁ Bhagavatoyeva guṇe pakāsento **yathāpi rājā balavā**ti-ādimāha. Tattha yathā **balavā** thāmabalasampanno senābalasampanno vā rājā **paraṁ** paresaṁ paṭirājūnaṁ senaṁ **niggaṇhitvā** nissesato gahetvā palāpetvā vā **tape** tapeyya santapeyya dukkhāpeyya. **Vijinitvāna saṅgāman**ti saṅgāmaṁ parasenāya samāgamaṁ yuddhaṁ vijinitvā visesena jinitvā jayaṁ patvā. **Nagaraṁ tattha māpaye**ti tattha tasmiṁ vijitaṭṭhāne nagaraṁ pāsādahammiyādivibhūsitaṁ vasanaṭṭhānaṁ māpaye kārāpeyyāti attho.

526. **Pākāraṁ parikhañcāpī**ti tattha māpitanagare pākāraṁ sudhādhavala-iṭṭhakāmayapākārañca kārayeti sambandho. **Parikhañcāpi** kaddamaparikhaṁ udakaparikhaṁ sukkhaparikhañca api kāraye. **Esikaṁ dvārakoṭṭhakan**ti nagarasobhanatthaṁ ussāpita-esikāthambhañca mahantaṁ koṭṭhakañca catubhūmakādidvārakoṭṭhakañca kāraye. **Aṭṭālake ca vividhe**ti catubhūmakādibhede ati-ucca-aṭṭālake ca vividhe nānappakārake bahū **kāraye** kārāpeyyāti sambandho.

527. **Siṅghāṭakaṁ caccarañcā**ti na kevalaṁ pākārādayo kāraye, siṅghāṭakaṁ catumaggasandhiñca caccaraṁ antarāvīthiṁ ca kārayeti sambandho. **Suvibhattantarāpaṇan**ti suṭṭhu vibhattaṁ vibhāgato koṭṭhāsavantaṁ antarāpaṇaṁ anekāpaṇasahassaṁ kārāpeyyāti attho. **Kārayeyya sabhaṁ tatthā**ti tasmiṁ māpitanagare sabhaṁ dhammādhikaraṇasālaṁ kāraye. **Atthānatthavinicchayaṁ** vaḍḍhiñca avaḍḍhiñca[1] vinicchayakaraṇatthaṁ vinicchayasālaṁ kārayeti sambandho.

528. **Nigghātatthaṁ amittānan**ti paṭirājūnaṁ paṭibāhanatthaṁ. **Chiddāchiddañca jānitun**ti dosañca adosañca jānituṁ. **Balakāyassa rakkhāyā**ti hatthi assarathapattisaṅkhātassa balakāyassa senāsamūhassa ārakkhaṇatthāya **so** nagarasāmiko rājā **senāpaccaṁ** senāpatiṁ senānāyakaṁ mahāmattaṁ **ṭhapeti** ṭhānantare patiṭṭhapetīti attho.

---

1. Vajjaṁ ca avajjaṁ ca (Sī)

529. **Ārakkhatthāya bhaṇḍassā**ti jātarūparajatamuttāmaṇi-ādirājabhaṇḍassa ārakkhaṇatthāya samantato gopanatthāya **me** mayhaṁ **bhaṇḍaṁ mā vinassī**ti **nidhānakusalaṁ** rakkhaṇe kusalaṁ chekaṁ **naraṁ** purisaṁ **bhaṇḍarakkhaṁ** bhaṇḍarakkhantaṁ so rājā bhaṇḍāgāre ṭhapetīti sambandho.

530. **Mamatto hoti yo raññ**oti yo paṇḍito rañño mamatto māmako pakkhapāto hoti. **Vuddhiṁ yassa ca icchatī**ti assa rañño vuddhiṁ ca virūḷhiṁ so icchati kāmeti, **tassa** itthambhūtassa paṇḍitassa rājā **adhikaraṇaṁ** vinicchayādhipaccaṁ deti **mittassa** mittabhāvassa paṭipajjituntі sambandho.

531. **Uppātesū**ti ukkāpātadisāḍāhādi-uppātesu ca. **Nimittesū**ti mūsikacchinnādīsu "idaṁ nimittaṁ subhaṁ, idaṁ nimittaṁ asubhan"ti evaṁ nimittajānanasatthesu ca. **Lakkhaṇesu cā**ti itthipurisānaṁ hatthapādalakkhaṇajānanasatthesu ca **kovidaṁ** chekaṁ **ajjhāyakaṁ** anekesaṁ sissānaṁ byākaraṇavācakaṁ **mantadharaṁ** vedattayasaṅkhātamantadhārakaṁ paṇḍitaṁ so rājā **porohicce** purohitaṭṭhānantare ṭhapetīti sambandho.

532. **Etehaṅgehi sampanno**ti etehi vuttappakārehi aṅgehi avayavehi sampanno samaṅgībhūto so rājā "khattiyo"ti **pavuccati** kathīyatīti sambandho. **Sadā rakkhanti rājānan**ti ete senāpaccādayo amaccā sadā sabbakālaṁ taṁ rājānaṁ rakkhanti gopenti. Kimiva? **Cakkavākova dukkhitaṁ** dukkhappattaṁ sakañātiṁ rakkhanto cakkavāko pakkhī ivāti attho.

533. **Tatheva tvaṁ mahāvīrā**ti vīruttama yathā so rājā senāpaccādi-aṅgasampanno nagaradvāraṁ thaketvā paṭivasati, tatheva tuvaṁ **hatāmitto** nihatapaccatthiko khattiyo iva **sadevakassa lokassa** saha devehi pavattamānassa lokassa **Dhammarājā** dhammena samena rājā dasapāramitādhammaparipūraṇena rājabhūtattā "Dhammarājā"ti **pavuccati** kathīyatīti sambandho.

534. **Titthiye nīharitvānā**ti Dhammarājabhāvena paṭipakkhabhūte sakalatitthiye nīharitvā nissesena haritvā nibbisevanaṁ katvā **sasenakaṁ mārañcāpi** senāya saha vasavattimārampi nīharitvā. **Tamandhakāraṁ**

vidhamitvāti tamasaṅkhātaṁ mohandhakāraṁ vidhamitvā viddhaṁsetvā. **Dhammanagaraṁ** sattatiṁsabodhipakkhiyadhammasaṅkhātaṁ, khandhāyatanadhātupaṭiccasamuppādabalabojjhaṅgagambhīranayasamantapaṭṭhānadhammasaṅkhātaṁ vā nagaraṁ **amāpayi** nimmini patiṭṭhāpesīti attho.

535. **Sīlaṁ pākārakaṁ tatthā**ti tasmiṁ patiṭṭhāpite dhammanagare catupārisuddhisīlaṁ pākāraṁ. **Ñāṇaṁ te dvārakoṭṭhakan**ti te tuyhaṁ sabbaññutaññāṇa āsayānusayañāṇa anāgataṁsañāṇa atītaṁsañāṇādikameva ñāṇaṁ dvārakoṭṭhakanti attho. **Saddhā te esikā vīrā**ti bhante asithilaparakkama te tuyhaṁ Dīpaṅkarapādamūlato pabhuti sabbaññutaññāṇakāraṇā saddahanasaddhā ussāpita-alaṅkāra-alaṅkatathambhoti attho. **Dvārapālo ca saṁvaro**ti te tuyhaṁ chadvārikasaṁvaro rakkhāvaraṇagutti dvārapālo dvārarakkhakoti attho.

536. **Satipaṭṭhānamaṭṭālan**ti te tuyhaṁ catusatipaṭṭhāna-aṭṭālamuṇḍacchadanaṁ[1]. **Paññā te caccaraṁ mune**ti bhante Mune ñāṇavanta te tuyhaṁ pāṭihāriyādi-anekavidhā paññā[2] caccaraṁ maggasamodhānaṁ nagaravīthīti attho. **Iddhipādañca siṅghāṭan**ti tuyhaṁ chandavīriyacittavīmaṁsasaṅkhātā cattāro iddhipādā siṅghāṭaṁ catumaggasandhi. **Dhammavīthi sumāpitan**ti[3] sattatiṁsabodhipakkhiyadhammasaṅkhātāya vīthiyā suṭṭhu māpitaṁ sajjitaṁ, taṁ dhammanagaranti attho.

537. **Suttantaṁ abhidhammañcā**ti tava tuyhaṁ ettha dhammanagare Suttantaṁ Abhidhammaṁ Vinayañca **kevalaṁ** sakalaṁ Suttageyyādikaṁ navaṅgaṁ Buddhavacanaṁ **dhammasabhā** dhammādhikaraṇasālāti attho.

538. **Suññataṁ animittañcā**ti anattānupassanāvasena paṭiladdhaṁ suññatavihārañca aniccānupassanāvasena paṭiladdhaṁ animittavihārañca. **Vihārañca'ppaṇihitan**ti dukkhānupassanāvasena paṭiladdhaṁ appaṇihitavihārañca. **Āneñjañcā**ti acalaṁ aphanditaṁ catusāmaññaphalasaṅkhātaṁ āneñjavihārañca. **Nirodho cā**ti sabbadukkhanirodhaṁ nibbānañca. **Esā dhammakuṭī tavā**ti esā sabbanavalokuttaradhammasaṅkhātā tava tuyhaṁ dhammakuṭi vasanagehanti attho.

---

1. Maṇḍalacchadanaṁ (Sī, I) 2. Ñāṇaṁ (Sī) 3. Sumāpitā (Pāḷi)

539. **Paññāya aggo nikkhitto**ti paññāvasena paññavantānaṁ aggo. Iti Bhagavatā nikkhitto ṭhapito thero **paṭibhāne** ca paññāya kattabbe kicce, yuttamuttapaṭibhāne vā **kovido** cheko **nāmena Sāriputto**ti pākaṭo **tava** tuyhaṁ Dhammasenāpati tayā desitassa piṭakattayadhammasamūhassa dhāraṇato pati padhāno hutvā senākiccaṁ karotīti attho.

540. **Cutūpapātakusalo**ti bhante Muni **cutūpapāte** cutiyā upapattiyā ca **kusalo** cheko. **Iddhiyā pāramiṁ gato**ti "ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hotī"ti-ādinā[1] vuttāya iddhippabhedāya pāramiṁ pariyosānaṁ gato patto nāmena Kolito nāma Moggallānatthero **porohicco** tava tuyhaṁ purohitoti sambandho.

541. **Porāṇakavaṁsadharo**ti bhante Mune ñāṇavanta porāṇassa vaṁsassa dhārako, paramparajānanako vā **uggatejo** pākaṭatejo **durāsado** āsādetuṁ ghaṭṭetuṁ dukkho asakkuṇeyyoti attho. **Dhutavādiguṇenaggo**ti tecīvarikaṅgādīni terasa dhutaṅgāni vadati ovadatīti dhutavādīguṇena dhutaṅgaguṇena aggo seṭṭho Mahākassapatthero **tava** tuyhaṁ **akkhadasso** vohārakaraṇe padhānoti attho.

542. **Bahussuto dhammadharo**ti bhante Mune bahūnaṁ caturāsītidhammakkhandhasahassānaṁ sutattā Bhagavatā bhikkhusaṁghato ca uggahitattā bahussuto anekesaṁ chasatasahassasaṅkhyānaṁ āgamadhammānaṁ satipaṭṭhānādīnañca paramatthadhammānaṁ dhāraṇato dhammadharo Ānando. **Sabbapāṭhī ca sāsane**ti Buddhasāsane sabbesaṁ pāṭhīnaṁ paṭhantānaṁ sajjhāyantānaṁ bhikkhūnaṁ aggo seṭṭhoti sabbapāṭhī nāmena Ānando nāma thero. **Dhammārakkho tavā**ti tava tuyhaṁ dhammassa piṭakattayadhammabhaṇḍassa ārakkho rakkhako pālako, Dhammabhaṇḍāgārikoti attho.

---

1. Dī 1. 73; Khu 9. 107 piṭṭhesu.

543. **Ete sabbe atikkammā**ti **Bhagavā** Bhagyavā Sammāsambuddho ete Sāriputtādayo mahānubhāvepi there atikkamma vajjetvā mamaṁyeva **pamesi** pamāṇaṁ akāsi, manasi akāsīti attho. **Vinicchayaṁ me pādāsī**ti vinayaññūhi paṇḍitehi desitaṁ pakāsitaṁ vinaye vinicchayaṁ dosavicāraṇaṁ me mayhaṁ Bhagavā **pādāsi** pakārena adāsi, mayhameva bhāraṁ akāsīti sambandho.

544. **Yo koci vinaye pañhan**ti yo koci bhikkhu Buddhasāvako vinayanissitaṁ pañhaṁ maṁ pucchati, **tattha** tasmiṁ pucchitapañhe **me** mayhaṁ **cintanā** vimati kaṅkhā natthi. **Tañhevatthaṁ** taṁ eva pucchitaṁ atthaṁ ahaṁ kathemīti sambandho.

545. **Yāvatā Buddhakhettamhī**ti yāvatā yattake ṭhāne Buddhassa āṇākhette taṁ Mahāmuniṁ Sammāsambuddhaṁ ṭhapetvā **vinaye** Vinayapiṭake vinayavinicchayakaraṇe vā **mādiso** mayā sadiso natthi, ahameva aggo, **bhiyyo** mamādhiko kuto bhavissatīti sambandho.

546. **Bhikkhusaṁghe nisīditvā** bhikkhusaṁghamajjhe nisinno Gotamo Bhagavā **evaṁ gajjati** sīhanādaṁ karoti. Kathaṁ? **Vinaye** Ubhatovibhaṅge, **Khandhakesu** Mahāvaggacūḷavaggesu, ca-saddena Parivāre **Upālissa** Upālinā **samo** sadiso natthīti evaṁ gajjati.

547. **Yāvatā**ti yattakaṁ **Buddhabhaṇitaṁ** Buddhena desitaṁ **navaṅgaṁ** Suttageyyādisatthusāsanaṁ Satthunā pakāsitaṁ sabbaṁ **vinayogadhaṁ** taṁ vinaye antopaviṭṭhaṁ vinayamūlakaṁ iccevaṁ **passino** passantassa.

548. **Mama kammaṁ saritvānā**ti Gotamo **Sakyapuṅgavo** Sakyavaṁsappadhāno **mama kammaṁ** mayhaṁ pubbapatthanākammaṁ atītaṁsañāṇena **saritvāna** paccakkhato ñatvā bhikkhusaṁghamajjhe gato "etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ vinayadharānaṁ yadidaṁ Upālī"ti[1] maṁ etadagge ṭhāne ṭhapesīti sambandho.

549. **Satasahassupādāyā**ti satasahassakappe ādiṁ katvā yaṁ imaṁ ṭhānaṁ **apatthayiṁ** patthesiṁ, so **me** attho mayā **anuppatto** adhigato paṭiladdho vinaye **pāramiṁ gato** koṭiṁ pattoti attho.

---

1. Aṁ 1. 25 piṭṭhe.

550. **Sakyānaṁ** Sakyavaṁsarājūnaṁ **nandijanano** somanassakārako ahaṁ **pure** pubbe kappako **āsiṁ** ahosiṁ, **taṁ jātiṁ** taṁ kulaṁ taṁ yoniṁ **vijahitvā** visesena jahitvā chaḍḍetvā **Mahesino** Sammāsambuddhassa **putto jāto** Sakyaputtoti saṅkhyaṁ gato sāsanadhāraṇatoti attho.

551. Tato paraṁ attano dāsakule nibbattanāpadānaṁ dassento **ito dutiyake kappe**ti-ādimāha. Tattha **ito** bhaddakappato heṭṭhā dutiye kappe nāmena Añjaso nāma khattiyo eko rājā **anantatejo** saṅkhyātikkantatejo **amitayaso** pamāṇātikkantaparivāro **mahaddhano** anekakoṭisatasahassadhanavā **bhūmipālo** pathavīpālako rakkhako ahosīti sambandho.

552. **Tassa raññot**i tassa tādisassa rājino putto ahaṁ Candano nāma **khattiyo** khattiyakumāro ahosinti sambandho. So ahaṁ jātimadena ca yasamadena ca bhogamadena ca **upatthaddho** thambhito unnatoti attho.

553. **Nāgasatasahassānī**ti satasahassahatthino **mātaṅgā** mātaṅgakule jātā **tidhā pabhinnā** akkhikaṇṇakosasaṅkhātehi tīhi ṭhānehi pabhinnā madagaḷitā[1] **sabbālaṅkārabhūsitā** sabbehi hatthālaṅkārehi alaṅkatā **sadā** sabbakālaṁ maṁ parivārentīti sambandho.

554. **Sabalehi paretohan**ti tadā tasmiṁ kāle ahaṁ sabalehi attano senābalehi **pareto** parivārito uyyānaṁ **gantukāmako** icchanto sirikaṁ nāma **nāgaṁ** hatthiṁ **āruyha** abhiruhitvā nagarato nikkhaminti sambandho.

555. **Caraṇena ca sampanno**ti sīlasaṁvarādipannarasacaraṇadhammena samannāgato **guttadvāro** pihitacakkhādichadvāro **susaṁvuto** suṭṭhu rakkhitakāyacitto devalo nāma **Sambuddho** paccekasambuddho **mama** mayhaṁ **purato** sammukhe **āgacchi** pāpuṇīti attho.

---

1. Madagaḷino (Ka)

556. **Pesetvā sirikaṁ nāgan**ti taṁ āgataṁ Paccekabuddhaṁ disvā ahaṁ sirikaṁ nāma nāgaṁ abhimukhaṁ pesetvā Buddhaṁ **āsādayiṁ** ghaṭṭesiṁ padussesinti attho. **Tato sañjātakopo so**ti tato tasmā mayā atīva pīḷetvā pesitattā so hatthināgo mayi sañjātakopo **padaṁ** attano pādaṁ **nuddharate** na uddharati, niccalova hotīti attho.

557. **Nāgaṁ duṭṭhamanaṁ**[1] **disvā**ti duṭṭhamanaṁ[2] kuddhacittaṁ nāgaṁ disvā ahaṁ **Buddhe** Paccekabuddhe **kopaṁ akāsiṁ** dosaṁ uppādesinti attho. **Vihesayitvā Sambuddhan**ti devalaṁ paccekasambuddhaṁ vihesayitvā viheṭhetvā ahaṁ uyyānaṁ agamāsinti sambandho.

558. **Sātaṁ tattha na vindāmī**ti tasmiṁ āsādane sātaṁ na vindāmi. Āsādananimittaṁ madhuraṁ sukhaṁ na labhāmīti attho. **Siro pajjalito yathā**ti siro mama sīsaṁ pajjalito yathā pajjalamānaṁ viya hotīti attho. **Pariḷāhena ḍayhāmī**ti Paccekabuddhe kopassa katattā pacchānutāpapariḷāhena ḍayhāmi uṇhacitto homīti attho.

559. **Sasāgarantā**ti teneva pāpakammabalena sasāgarantā sāgarapariyosānā sakalamahāpathavī **me** mayhaṁ **ādittā viya** jalitā viya hoti khāyatīti attho. **Pitu santikupāgammā**ti evaṁ bhaye uppanne ahaṁ attano pitu rañño santikaṁ **upāgamma** upagantvā idaṁ vacanaṁ **abraviṁ** kathesinti attho.

560. **Āsīvisaṁva kupitan**ti āsīvisaṁ sabbaṁ kupitaṁ kuddhaṁ iva jalamānaṁ aggikkhandhaṁ iva **mattaṁ** tidhā pabhinnaṁ **dantiṁ** dantavantaṁ **kuñjaraṁ** uttamaṁ hatthiṁ iva ca āgataṁ yaṁ Paccekabuddhaṁ **sayambhuṁ** sayameva Buddhabhūtaṁ ahaṁ **āsādayiṁ** ghaṭṭesinti sambandho.

561. **Āsādito mayā Buddho**ti so Paccekabuddho mayā āsādito ghaṭṭito **ghoro** aññehi ghaṭṭetuṁ asakkuṇeyyattā ghoro **uggatapo** pākaṭatapo **Jino** pañca māre jitavā

---

1. Ruṭṭhamanaṁ (Sī, I)

evaṁguṇasampanno Paccekabuddho mayā ghaṭṭitoti attho. **Purā sabbe vinassāmā**ti tasmiṁ Paccekabuddhe kata-anādarena sabbe mayaṁ vinassāma vividhenākārena nassāma, bhasmā viya bhavāmāti attho. **Khamāpessāma taṁ Munin**ti taṁ Paccekabuddhaṁ Muniṁ yāva na vinassāma, tāva khamāpessāmāti sambandho.

562. **No ce taṁ nijjhāpessāmā**ti **attadantaṁ** damitacittaṁ **samāhitaṁ** ekaggacittaṁ taṁ Paccekabuddhaṁ no ce nijjhāpessāma khamāpessāma. **Orena sattadivasā** sattadivasato orabhāge sattadivase anatikkamitvā sampuṇṇaṁ raṭṭhaṁ me sabbaṁ **vidhamissati** vinassissati.

563. **Sumekhalo kosiyo cā**ti ete sumekhalādayo cattāro rājāno isayo **āsādayitvā** ghaṭṭetvā anādaraṁ katvā **saraṭṭhakā** saha raṭṭhajanapadavāsīhi duggatā vināsaṁ gatāti attho.

564. **Yadā kuppanti isayo**ti yadā yasmiṁ kāle **saññatā** kāyasaññamādīhi saññatā santā **brahmacārino** uttamacārino seṭṭhacārino isayo **kuppanti** domanassā bhavanti tadā sasāgaraṁ sapabbataṁ sadevakaṁ lokaṁ vināsentīti sambandho.

565. **Tiyojanasahassamhī**ti tesaṁ isīnaṁ ānubhāvaṁ ñatvā te khamāpetuṁ **accayaṁ** aparādhaṁ **desanatthāya** pakāsanatthāya tiyojanasahassappamāṇe padese purise sannipātayinti sambandho. **Sayambhuṁ upasaṅkamin**ti sayambhuṁ Paccekabuddhaṁ upasaṅkamiṁ samīpaṁ agamāsinti attho.

566. **Allavatthā**ti mayā saddhiṁ rāsibhūtā sabbe janā allavatthā udakena tintavattha-uttarāsaṅgā **allasirā** tintakesā **pañjalīkatā** muddhani kata-añjalipuṭā **Buddhassa** paccekamunino **pāde** pādasamīpe **nipatitvā** nipajjitvā **idaṁ vacanamabravun**ti "khamassu tvaṁ mahāvīrā"ti-ādikaṁ vacanaṁ abravuṁ kathesunti attho.

567. **Mahāvīra** vīruttama bhante Paccekabuddha mayā tumhesu aññāṇena kataṁ aparādhaṁ khamassu tvaṁ vinodehi, mā manasi karohīti

attho. **Jano** janasamūho **taṁ** Bhagavantaṁ **abhi** visesena yācati. **Pariḷāhaṁ** dosamohehi katacittadukkhapariḷāhaṁ amhākaṁ **vinodehi** tanuṁ karohi, **no** amhākaṁ **raṭṭhaṁ** sakalaraṭṭhajanapadavāsino **mā vināsaya** mā vināsehīti attho.

568. **Sadevamānusā sabbe**ti sabbe mānusā sadevā **sadānavā** pahārādādīhi asurehi saha **sarakkhasā ayomayena kūṭena** mahāmuggarena **sadā** sabbakālaṁ **me siraṁ** mayhaṁ matthakaṁ **bhindeyyuṁ** padāleyyuṁ.

569. Tato paraṁ Buddhānaṁ khamitabhāvañca kopābhāvañca pakāsento **dake aggi na saṇṭhātī**ti-ādimāha. Tattha yathā udake aggi **na saṇṭhāti** na patiṭṭhāti, yathā bījaṁ **sele** silāmaye pabbate na viruhati, yathā **agade** osadhe **kimi** pāṇako na saṇṭhāti. Tathā **kopo** cittappakopo dummanatā **Buddhe** paṭividdhasacce Paccekabuddhe **na jāyati** na uppajjatīti attho.

570. Punapi Buddhānaṁ ānubhāvaṁ pakāsento **yathā ca bhūmī**ti-ādimāha. Tattha yathā ca **bhūmi** pathavī **acalā** niccalā, tathā Buddho acaloti attho. Yathā **sāgaro** mahāsamuddo **appameyyo** pametuṁ pamāṇaṁ gahetuṁ asakkuṇeyyo, tathā Buddho appameyyoti attho. Yathā **ākāso** aphuṭṭhākāso **anantako** pariyosānarahito, **evaṁ** tathā buddho **akkhobhiyo** khobhetuṁ āloḷetuṁ asakkuṇeyyoti attho.

571. Tato paraṁ Paccekabuddhassa khamanavacanaṁ dassento **sadā khantā mahāvīrā**ti-ādimāha. Tattha **mahāvīrā** uttamavīriyavantā Buddhā **tapassino** pāpānaṁ tapanato "tapo"ti laddhanāmena vīriyena samannāgatā **khantā** ca khantiyā ca sampannā **khamitā** ca paresaṁ aparādhaṁ khamitā sahitā **sadā** sabbakālaṁ bhavantīti sambandho. **Khantānaṁ khamitānañcā**ti tesaṁ Buddhānaṁ khantānaṁ khantiyā yuttānaṁ khamitānaṁ parā'parādhakhamitānaṁ sahitānañca **gamanaṁ** chandādīhi agatigamanaṁ na vijjatīti attho.

572. Iti idaṁ vacanaṁ vatvā **Sambuddho** paccekasambuddho **pariḷāhaṁ** sattānaṁ uppannadāhaṁ **vinodayaṁ** vinodayanto **mahājanassa purato** sannipatitassa sarājakassa mahato janakāyassa sammukhato **tadā** tasmiṁ kāle **nabhaṁ** ākāsaṁ **abbhuggami** uggañchīti attho.

573. **Tena kammenahaṁ dhīrā**ti dhīra dhītisampanna ahaṁ **tena kammena** Paccekabuddhe katena anādarakammena imasmiṁ pacchimattabhave **hīnattaṁ** lāmakabhāvaṁ rājūnaṁ kappakakammakaraṇajātiṁ **ajjhupāgato** sampattoti attho. **Samatikkamma taṁ jātin**ti taṁ parāyattajātiṁ **saṁ** suṭṭhu atikkamma atikkamitvā. **Pāvisiṁ abhayaṁ puran**ti bhayarahitaṁ nibbānapuraṁ nibbānamahānagaraṁ pāvisiṁ paviṭṭho āsinti attho.

574. **Tadāpi maṁ mahāvīrā**ti vīruttama **tadāpi** tasmiṁ Paccekabuddhassa āsādanasamaye api sayambhū Paccekabuddho **pariḷāhaṁ** āsādanahetu uppannaṁ kāyacittadarathaṁ vinodesi dūrī-akāsi. **Ḍayhamānaṁ** tato eva pacchānutāpena kukkuccena ḍayhamānaṁ santapantaṁ maṁ **susaṇṭhitaṁ** dosaṁ dosato dassane suṭṭhu saṇṭhitaṁ disvā khamāpayi taṁ aparādhaṁ adhivāsesīti sambandho.

575. **Ajjāpi maṁ mahāvīrā**ti vīruttama ajjāpi tuyhaṁ samāgamakāle api **tihaggībhi** rāgaggidosaggimohaggisaṅkhātehi vā nirayaggipetaggisaṁsāraggisaṅkhātehi vā tīhi aggīhi **ḍayhamānaṁ** dukkhamanubhavantaṁ maṁ bhagavā **sītibhāvaṁ** domanassavināsena santakāyacittasaṅkhātaṁ sītibhāvaṁ nibbānameva vā **apāpayi** sampāpesi. **Tayo aggī** vuttappakāre te tayo aggī **nibbāpesi** vūpasamesīti sambandho.

576. Evaṁ attano hīnāpadānaṁ Bhagavato dassetvā idāni aññepi tassa savane niyojetvā ovadanto "yesaṁ sotāvadhāna'tthī"ti-ādimāha. Tattha **yesaṁ** tumhākaṁ **sotāvadhānaṁ** sotassa avadhānaṁ ṭhapanaṁ **atthi** vijjati, te tumhe **bhāsato** bhāsantassa mama vacanaṁ **suṇātha** manasi karotha. **Atthaṁ tumhaṁ pavakkhāmī**ti **yathā** yena pakārena **mama** mayā diṭṭhaṁ **padaṁ** nibbānaṁ, tathā tena pakārena nibbānasaṅkhātaṁ paramatthaṁ tumhākaṁ pavakkhāmīti sambandho.

577. Taṁ dassento **sayambhuṁ taṁ vimānetvā**ti-ādimāha. Tattha **sayambhuṁ** sayameva bhūtaṁ ariyāya jātiyā jātaṁ santacittaṁ samāhitaṁ Paccekabuddhaṁ vimānetvā anādaraṁ katvā **tena kammena** katenākusalena **ajja** imasmiṁ vattamānakāle ahaṁ **nīcayoniyaṁ** parāyattajātiyaṁ kappakajātiyaṁ **jāto** nibbatto **amhi** bhavāmi.

578. **Mā vo khaṇaṁ virādhethā**ti Buddhuppādakkhaṇaṁ vo tumhe mā virādhetha gaḷitaṁ[1] mā karotha, **hi** saccaṁ **khaṇātītā** Buddhuppādakkhaṇaṁ atītā atikkantā sattā **socare** socanti, "mayaṁ alakkhikā dummedhā bhavāmā"ti evaṁ socantīti attho. **Sadatthe** attano atthe vuḍḍhiyaṁ **vāyameyyātha** vīriyaṁ karotha. **Vo** tumhehi **khaṇo** Buddhuppādakkhaṇo samayo **paṭipādito** nipphādito pattoti attho.

579. Tato paraṁ saṁsāragatānaṁ ādīnavaṁ upamā-upameyyavasena dassento **ekaccānañca vamanan**ti-ādimāha. **Ekaccānaṁ** kesañci puggalānaṁ **vamanaṁ** uddhaṁ uggiraṇaṁ ekaccānaṁ **virecanaṁ** adhopaggharaṇaṁ **eke** ekaccānaṁ halāhalaṁ **visaṁ** mucchākaraṇavisaṁ[2] ekaccānaṁ puggalānaṁ **osadhaṁ** rakkhanupāyaṁ Bhagavā evaṁ paṭipāṭiyā akkhāsīti sambandho.

580. **Vamanaṁ paṭipannānan**ti paṭipannānaṁ maggasamaṅgīnaṁ vamanaṁ saṁsārachaḍḍanaṁ saṁsāramocanaṁ Bhagavā akkhāsīti sambandho. **Phalaṭṭhānaṁ** phale ṭhitānaṁ virecanaṁ saṁsārapaggharaṇaṁ akkhāsi. **Phalalābhīnaṁ** phalaṁ labhitvā ṭhitānaṁ nibbāna-osadhaṁ akkhāsi. **Gavesīnaṁ** manussadevanibbānasampattiṁ gavesīnaṁ pariyesantānaṁ puññakhettabhūtaṁ saṁghaṁ akkhāsīti sambandho.

581. **Sāsanena viruddhānan**ti sāsanassa paṭipakkhānaṁ halāhalaṁ kutūhalaṁ pāpaṁ akusalaṁ akkhāsīti sambandho. **Yathā āsīviso**ti assaddhānaṁ katapāpānaṁ puggalānaṁ saṁsāre dukkhāvahanato āsīvisasadisaṁ yathā āsīviso diṭṭhamattena[3] bhasmakaraṇato **diṭṭhaviso**[4] sappo attanā daṭṭhaṁ naraṁ **jhāpeti** ḍayhati dukkhāpeti. **Taṁ naraṁ** taṁ assaddhaṁ katapāpaṁ naraṁ halāhalavisaṁ evaṁ jhāpeti catūsu apāyesu ḍayhati sosesīti sambandho.

---

1. Aphalaṁ (Sī)
2. Muñchākaraṇavisaṁ (I)
3. Daṭṭhamattena (I)
4. Daṭṭhaviso (I)

582. **Sakiṁ pītaṁ halāhalan**ti visaṁ halāhalaṁ pītaṁ sakiṁ ekavāraṁ jīvitaṁ **uparundhati** nāseti. **Sāsanena** sāsanamhi **virajjhitvā** aparādhaṁ katvā puggalo **kappakoṭimhi** koṭisaṅkhye kappepi **ḍayhati** nijjhāyatīti attho.

583. Evaṁ assaddhānaṁ puggalānaṁ phalavipākaṁ dassetvā idāni Buddhānaṁ ānubhāvaṁ dassento **khantiyā**ti-ādimāha. Tattha yo Buddho vamanādīni[1] akkhāsi, **so** Buddho **khantiyā** khamanena ca **avihiṁsāya** sattānaṁ avihiṁsanena ca **mettacittavatāya** ca mettacittavantabhāvena ca **sadevakaṁ** saha devehi vattamānaṁ lokaṁ **tāreti** atikkamāpeti nibbāpeti, **tasmā** kāraṇā Buddhā vo tumhehi **avirādhiyā** virujjhituṁ na sakkuṇeyyā, Buddhasāsane paṭipajjeyyāthāti attho.

584. Lābhe ca alābhe ca **na sajjanti** na bhajanti na lagganti. **Sammānane** ādarakaraṇe ca **vimānane** anādarakaraṇe ca acalā pathavīsadisā Buddhā bhavanti, **tasmā** kāraṇā **te** Buddhā tumhehi **na virodhiyā** na virodhetabbā virujjhituṁ asakkuṇeyyāti attho.

585. Buddhānaṁ majjhattataṁ dassento **Devadatte**ti-ādimāha. Tattha vadhakāvadhakesu sabbesu sattesu **samako** samamānaso **Muni** Buddhamunīti attho.

586. **Etesaṁ paṭigho natthī**ti etesaṁ Buddhānaṁ paṭigho caṇḍikkaṁ dosacittataṁ natthi na saṁvijjati. **Rāgo'mesaṁ na vijjatī**ti imesaṁ Buddhānaṁ rāgopi rajjanaṁ allīyanaṁ na vijjati na upalabbhati, tasmā kāraṇā, vadhakassa ca orasassa cāti sabbesaṁ **samako** samacitto Buddho hotīti sambandho.

587. Punapi Buddhānaṁyeva ānubhāvaṁ dassento **panthe disvāna kāsāvan**ti-ādimāha. Tattha **mīḷhamakkhitaṁ** gūthasammissaṁ **kāsāvaṁ** kasāvena rajitaṁ cīvaraṁ **isiddhajaṁ** ariyānaṁ dhajaṁ parikkhāraṁ **panthe** magge chaḍḍitaṁ **disvāna** passitvā **añjaliṁ katvā** dasaṅgulisamodhānaṁ añjalipuṭaṁ sirasi

---

1. Vamanādīhi (Sī, I)

katvā **sirasā** sirena **vanditabbaṁ isiddhajaṁ** arahattaddhajaṁ Buddhapaccekabuddhasāvakadīpakaṁ cīvaraṁ namassitabbaṁ mānetabbaṁ pūjetabbanti attho.

588. **Abbhatītā**ti abhi atthaṅgatā nibbutā. **Ye ca Buddhā vattamānā** idāni jātā ca ye Buddhā **anāgatā** ajātā abhūtā anibbattā apātubhūtā ca ye Buddhā. **Dhajenānena sujjhantī**ti anena isiddhajena cīvarena ete Buddhā sujjhanti visuddhā bhavanti sobhanti. **Tasmā** tena kāraṇena **ete** Buddhā **namassiyā namassitabbā** vanditabbāti attho. "Etaṁ namassiyan"tipi pāṭho, tassa etaṁ isiddhajaṁ namassitabbanti attho.

589. Tato paraṁ attano guṇaṁ dassento **Satthukappan**ti-ādimāha. Tattha **Satthukappaṁ** Buddhasadisaṁ **suvinayaṁ** sundaravinayaṁ sundarākārena dvārattayadamanaṁ **hadayena** cittena ahaṁ **dhāremi** savanadhāraṇādinā paccavekkhāmīti attho. **Vinayaṁ** Vinayapiṭakaṁ **namassamāno** vandamāno vinaye ādaraṁ kurumāno **viharissāmi sabbadā** sabbasmiṁ kāle vāsaṁ kappemīti attho.

590. **Vinayo āsayo mayhan**ti Vinayapiṭakaṁ mayhaṁ okāsabhūtaṁ savanadhāraṇamanasikaraṇa-uggahaparipucchāpavattanavasena okāsabhūtaṁ gehabhūtanti attho. **Vinayo ṭhānacaṅkaman**ti vinayo mayhaṁ savanādikiccakaraṇena ṭhitaṭṭhānañca caṅkamanaṭṭhānañca. **Kappemi vinaye vāsan**ti Vinayapiṭake vinayatantiyā savanadhāraṇapavattanavasena vāsaṁ sayanaṁ kappemi karomi. **Vinayo mama gocaro**ti Vinayapiṭakaṁ mayhaṁ gocaro āhāro bhojanaṁ niccaṁ dhāraṇamanasikaraṇavasenāti attho.

591. **Vinaye pāramippatto**ti sakale Vinayapiṭake pāramiṁ pariyosānaṁ patto. **Samathe cāpi kovido**ti pārājikādisattāpattikkhandhānaṁ samathe vūpasame ca vuṭṭhāne ca kovido cheko, adhikaraṇasamathe vā—

> "Vivādaṁ anuvādañca, āpattādhikaraṇaṁ tathā.
> Kiccādhikaraṇañceva, caturādhikaraṇā matā"ti—

vuttādhikaraṇesu ca—

"Sammukhā sativinayo, amūḷhapaṭiññākaraṇaṁ.
Yebhuyya tassapāpiyya, tiṇavatthārako tathā"ti—

evaṁ vuttesu ca sattasu adhikaraṇasamathesu atikovido chekoti attho. **Upāli taṁ mahāvīrā**ti bhante mahāvīra catūsu asaṅkhyeyyesu kappasatasahassesu sabbaññutaññāṇādhigamāya vīriyavanta **Satthuno** devamanussānaṁ anusāsakassa **taṁ** tava **pāde** pādayuge Upāli bhikkhu **vandati** paṇāmaṁ karotīti attho.

592. So ahaṁ pabbajitvā Sambuddhaṁ **namassamāno** paṇāmaṁ kurumāno **dhammassa ca** tena Bhagavatā desitassa navalokuttaradhammassa **sudhammataṁ** sundaradhammabhāvaṁ jānitvā dhammañca namassamāno gāmato gāmaṁ **purato puraṁ** nagarato nagaraṁ vicarissāmīti sambandho.

593. **Kilesā jhāpitā mayhan**ti mayā paṭividdha-arahattamaggañāṇena mayhaṁ cittasantānagatā sabbe diyaḍḍhasahassasaṅkhā kilesā jhāpitā sositā visositā viddhaṁsitā. **Bhavā sabbe samūhatā**ti kāmabhavādayo sabbe nava bhavā mayā samūhatā **saṁ** suṭṭhu ūhatā khepitā viddhaṁsitā. **Sabbāsavā parikkhīṇā**ti kāmāsavo bhavāsavo diṭṭhāsavo avijjāsavoti sabbe cattāro āsavā parikkhīṇā parisamantato khayaṁ pāpitā. **Idāni** imasmiṁ arahattappattakāle **punabbhavo** punuppattisaṅkhāto bhavo bhavanaṁ jāti natthīti attho.

594. Uttari somanassavasena udānaṁ udānento **svāgatan**ti-ādimāha. Tattha **Buddhaseṭṭhassa** uttamabuddhassa **santike** samīpe ekanagare vā mama āgamanaṁ **svāgataṁ** suṭṭhu āgamanaṁ sundarāgamanaṁ **vata** ekantena **āsi** ahosīti sambandho. **Tisso vijjā**ti pubbenivāsadibbacakkhu-āsavakkhayavijjā **anuppattā** sampattā, paccakkhaṁ katāti attho. **Kataṁ Buddhassa sāsanan**ti Buddhena Bhagavatā desitaṁ anusiṭṭhi sāsanaṁ kataṁ nipphāditaṁ vattapaṭipattiṁ pūretvā kammaṭṭhānaṁ manasi karitvā arahattamaggañāṇādhigamena sampāditanti attho.

595. **Paṭisambhidā catasso**ti atthapaṭisambhidādayo catasso paññāyo sacchikatā paccakkhaṁ katā. **Vimokkhāpi ca aṭṭhime**ti cattāri

maggañāṇāni cattāri phalañāṇānīti ime aṭṭha vimokkhā saṁsārato muccanūpāyā sacchikatāti sambandho. **Chaḷabhiññā sacchikatā**ti—

> "Iddhividhaṁ dibbasotaṁ, cetopariyañāṇakaṁ.
> Pubbenivāsañāṇañca, dibbacakkhāsavakkhayan"ti—

imā cha abhiññā sacchikatā paccakkhaṁ katā, imesaṁ ñāṇānaṁ sacchikaraṇena Buddhassa sāsanaṁ katanti attho.

Itthanti iminā heṭṭhā vuttappakārena. **Sudan**ti padapūraṇamatte nipāto. Āyasmā Upāli **thero**ti thirasīlādiguṇayutto sāvako imā pubbacaritāpadānadīpikā gāthāyo **abhāsittha** kathayitthāti attho.

Upālitthera-apadānavaṇṇanā samattā.

3-7. Aññāsikoṇḍaññatthera-apadānavaṇṇanā

Padumuttarasambuddhanti-ādikaṁ āyasmato Aññāsikoṇḍaññattherassa apadānaṁ. Ayaṁ kira purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṁsavatīnagare gahapatimahāsālakule nibbattitvā viññutaṁ patvā ekadivasaṁ Satthu santike dhammaṁ suṇanto Satthāraṁ ekaṁ bhikkhuṁ attano sāsane paṭhamaṁ paṭividdhadhammarattaññūnaṁ aggaṭṭhāne ṭhapentaṁ disvā sayampi taṁ ṭhānantaraṁ patthento satasahassabhikkhuparivārassa Bhagavato sattāhaṁ mahādānaṁ pavattetvā paṇidhānaṁ akāsi. Satthāpissa anantarāyataṁ disvā bhāviniṁ sampattiṁ byākāsi. So yāvajīvaṁ puññāni karonto Satthari parinibbute cetiye patiṭṭhāpiyamāne antocetiye ratanagharaṁ kārāpesi, cetiyaṁ parivāretvā sahassaratanagghikāni ca kāresi.

So evaṁ puññāni katvā tato cavitvā devamanussesu saṁsaranto Vipassissa Bhagavato kāle Mahākālo nāma kuṭumbiko hutvā aṭṭhakarīsamatte khette sāligabbhaṁ phāletvā gahitasālitaṇḍulehi asambhinnakhīrapāyāsaṁ sampādetvā tattha madhusappisakkarādayo pakkhipitvā Buddhappamukhassa saṁghassa adāsi. Sāligabbhaṁ phāletvā

gahitagahitaṭṭhānaṁ puna pūrati. Puthukakāle puthukaggaṁ nāma adāsi. Lāyane lāyanaggaṁ, veṇikaraṇe veṇaggaṁ, kalāpādikaraṇe kalāpaggaṁ, khalaggaṁ, bhaṇḍaggaṁ, minaggaṁ, koṭṭhagganti evaṁ ekasasse nava vāre aggadānaṁ adāsi, tampi sassaṁ atirekataraṁ sampannaṁ ahosi.

Evaṁ yāvajīvaṁ puññāni katvā tato cuto devaloke nibbattitvā devesu ca manussesu ca saṁsaranto amhākaṁ Bhagavato uppattito puretarameva Kapilavatthunagarassa avidūre Doṇavatthunāmake brāhmaṇagāme brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, tassa **Koṇḍañño**ti gottato āgataṁ nāmaṁ ahosi. So vayappatto tayo vede uggahetvā lakkhaṇamantesu ca pāraṁ agamāsi. Tena samayena amhākaṁ bodhisatto Tusitapurato cavitvā Kapilavatthupure Suddhodanamahārājassa gehe nibbatti, tassa nāmaggahaṇadivase aṭṭhuttarasatesu brāhmaṇesu upanītesu ye aṭṭha brāhmaṇā lakkhaṇapariggahaṇatthaṁ mahātalaṁ[1] upanītā. So tesu sabbanavako hutvā mahāpurisassa lakkhaṇanipphattiṁ disvā "ekaṁsena ayaṁ Buddho bhavissatī"ti niṭṭhaṁ gantvā mahāsattassa abhinikkhamanaṁ udikkhanto vicarati.

Bodhisattopi kho mahatā parivārena vaḍḍhamāno anukkamena vuddhippatto ñāṇaparipākaṁ gantvā ekūnatiṁsatime vasse mahābhinikkhamanaṁ nikkhamanto Anomānadītīre pabbajitvā anukkamena Uruvelaṁ gantvā padhānaṁ padahi. Tadā Koṇḍañño māṇavo mahāsattassa pabbajitabhāvaṁ sutvā lakkhaṇapariggāhakabrāhmaṇānaṁ puttehi vappamāṇavādīhi saddhiṁ attapañcamo pabbajitvā anukkamena bodhisattassa santikaṁ upasaṅkamitvā chabbassāni taṁ upaṭṭhahanto tassa oḷārikāhāraparibhogena nibbinno apakkamitvā Isipatanaṁ agamāsi. Atha kho bodhisatto oḷārikāhāraparibhogena laddhakāyabalo vesākhapuṇṇamāyaṁ Bodhirukkhamūle Aparājitapallaṅke nisinno tiṇṇaṁ mārānaṁ matthakaṁ madditvā abhisambuddho hutvā sattasattāhaṁ Bodhimaṇḍeyeva vītināmetvā Pañcavaggiyānaṁ ñāṇaparipākaṁ ñatvā āsāḷhīpuṇṇamāyaṁ Isipatanaṁ gantvā tesaṁ Dhammacakkapavattanasuttantaṁ[2] kathesi. Desanāpariyosāne Koṇḍaññatthero

1. Mahātale (Ka)

2. Vi 3. 14; Saṁ 3. 368 piṭṭhesu.

aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Atha pañcamiyaṁ pakkhassa Anattalakkhaṇasuttantadesanāya[1] arahattaṁ sacchākāsi.

596. Evaṁ so arahattaṁ patvā "kiṁ kammaṁ katvā ahaṁ lokuttarasukhaṁ adhigatomhī"ti upadhārento attano pubbakammaṁ paccakkhato ñatvā somanassavasena pubbacaritāpadānaṁ udānavasena dassento **Padumuttarasambuddhan**ti-ādimāha. Tassattho heṭṭhā vuttoyeva. **Lokajeṭṭhaṁ vināyakan**ti sakalassa sattalokassa jeṭṭhaṁ padhānanti attho. Visesena veneyyasatte saṁsārasāgarassa paratīraṁ amatamahānibbānaṁ neti sampāpetīti **vināyako,** taṁ vināyakaṁ. **Buddhabhūmimanuppattan**ti Buddhassa bhūmi patiṭṭhānaṭṭhānanti Buddhabhūmi, sabbaññutaññāṇaṁ, taṁ anuppatto paṭividdhoti Buddhabhūmimanuppatto, taṁ Buddhabhūmimanuppattaṁ, sabbaññutappattaṁ Buddhabhūtanti attho. **Paṭhamaṁ addasaṁ ahan**ti paṭhamaṁ vesākhapuṇṇamiyā rattiyā paccūsasamaye Buddhabhūtaṁ Padumuttarasambuddhaṁ ahaṁ addakkhinti attho.

597. **Yāvatā bodhiyā mūle**ti yattakā Bodhirukkhasamīpe yakkhā **samāgatā** rāsibhūtā **Sambuddhaṁ** Buddhabhūtaṁ taṁ buddhaṁ **pañjalīkatā** dasaṅgulisamodhānaṁ añjalipuṭaṁ sirasi ṭhapetvā **vandanti** namassantīti sambandho.

598. **Sabbe devā tuṭṭhamanā**ti Buddhabhūtaṭṭhānaṁ āgatā te sabbe devā tuṭṭhacittā ākāse sañcarantīti sambandho. **Andhakāratamonudo**ti ativiya andhakāraṁ mohaṁ nudo khepano ayaṁ Buddho anuppattoti attho.

599. **Tesaṁ hāsaparetānan**ti hāsehi pītisomanassehi samannāgatānaṁ tesaṁ devānaṁ **mahānādo** mahāghoso **avattatha** pavattati[2], Sammāsambuddhasāsane **kilese** saṁkilese dhamme jhāpayissāmāti sambandho.

600. **Devānaṁ giramaññāyā**ti vācāya thutivacanena saha udīritaṁ devānaṁ saddaṁ jānitvā haṭṭho **haṭṭhena cittena** somanassasahagatena cittena **ādibhikkhaṁ** paṭhamaṁ āhāraṁ Buddhabhūtassa ahaṁ adāsinti sambandho.

---

1. Vi 3. 18; Saṁ 2. 55 piṭṭhesu.
2. Pavattathāti pavattati (Sī), pavattatha pavattati (I)

602. **Sattāhaṁ abhinikkhammā**ti mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā sattāhaṁ padhānaṁ katvā sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānaṁ arahattamaggañāṇasaṅkhātaṁ **bodhiṁ ajjhagamaṁ** adhigañchiṁ[1] ahanti attho. **Idaṁ me paṭhamaṁ bhattan**ti idaṁ bhattaṁ sarīrayāpanaṁ **brahmacārissa** uttamacārissa **me** mayhaṁ iminā devaputtena paṭhamaṁ dinnaṁ ahosīti attho.

603. **Tusitā hi idhāgantvā**ti Tusitabhavanato idha manussaloke āgantvā **yo** devaputto **me** mama bhikkhaṁ **upānayi** adāsi, **taṁ** devaputtaṁ **kittayissāmi** kathessāmi pākaṭaṁ karissāmi. **Bhāsato** bhāsantassa mama vacanaṁ suṇāthāti sambandho. Ito paraṁ anuttānapadameva vaṇṇayissāma.

607. **Tidasā**ti Tāvatiṁsabhavanā. **Agārā**ti attano uppannabrāhmaṇagehato nikkhamitvā pabbajitvā cha saṁvaccharāni dukkarakārikaṁ karontena bodhisattena saha vasissatīti sambandho.

608. **Tato sattamake vasse**ti tato pabbajitakālato paṭṭhāya sattame saṁvacchare. **Buddho saccaṁ kathessatī**ti chabbassāni dukkarakārikaṁ katvā sattamasaṁvacchare Buddho hutvā Bārāṇasiyaṁ Isipatane Migadāye Dhammacakkapavattanasuttantadesanāya dukkhasamudayanirodhamaggasaccasaṅkhātaṁ catusaccaṁ kathessatīti attho. **Koṇḍañño nāma nāmenā**ti nāmena gottanāmavasena Koṇḍañño nāma. **Paṭhamaṁ sacchikāhitī**ti Pañcavaggiyānamantare paṭhamaṁ ādito evasotāpattimaggañāṇaṁ sacchikāhiti paccakkhaṁ karissatīti attho.

609. **Nikkhantenānupabbajin**ti nikkhantena bodhisattena saha nikkhamitvā anupabbajinti attho. Tathā anupabbajitvā mayā **padhānaṁ** vīriyaṁ **sukataṁ** suṭṭhu kataṁ daḷhaṁ katvā katanti attho. **Kilese jhāpanatthāyā**ti kilese sosanatthāya viddhaṁsanatthāya **anagāriyaṁ** agārassa ahitaṁ kasivaṇijjādikammavirahitaṁ sāsanaṁ **pabbajiṁ** paṭipajjinti attho.

---

1. Adhigacchiṁ (I)

610. **Abhigantvāna sabbaññū**ti sabbaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ vā saṅkhāravikāralakkhaṇanibbānapaññattisaṅkhātaṁ ñeyyaṁ vā jānanto devehi saha vattamāne satta loke Buddho **migāraññaṁ** Migadāya vihāraṁ abhigantvā upasaṅkamitvā **me** mayā sacchikatena **iminā** sotāpattimaggañāṇena **amatabheriṁ** amatamahānibbānabheriṁ ahani pahari dassesīti attho.

611. **So dānī**ti so ahaṁ paṭhamaṁ sotāpanno idāni arahattamaggañāṇena amataṁ **santaṁ** vūpasantasabhāvaṁ **padaṁ** pajjitabbaṁ pāpuṇitabbaṁ **anuttaraṁ** uttaravirahitaṁ nibbānaṁ patto adhigatoti attho. **Sabbāsave pariññāyā**ti kāmāsavādayo sabbe āsave pariññāya pahānapariññāya pajahitvā **anāsavo** nikkileso **viharāmi** iriyāpathavihārena vāsaṁ kappemi. **Paṭisambhidā catasso**tyādayo gāthāyo vuttatthāyeva.

Atha naṁ Satthā aparabhāge Jetavanamahāvihāre bhikkhusaṁghamajjhe paññattavarabuddhāsane nisinno paṭhamaṁ paṭividdhadhammabhāvaṁ dīpento "etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ rattaññūnaṁ yadidaṁ Aññāsikoṇḍañño"ti[1] etadagge ṭhapesi. So dvīhi aggasāvakehi attani kariyamānaṁ paramanipaccakāraṁ, gāmantasenāsane ākiṇṇavihārañca pariharitukāmo, vivekābhiratiyā viharitukāmo ca attano santikaṁ upagatānaṁ gahaṭṭhapabbajitānaṁ paṭisanthārakaraṇampi papañcaṁ maññamāno Satthāraṁ āpucchitvā Himavantaṁ pavisitvā Chaddantehi nāgehi upaṭṭhiyamāno Chaddantadahatīre dvādasa vassāni vasi. Evaṁ tattha vasantaṁ theraṁ ekadivasaṁ Sakko devarājā upasaṅkamitvā vanditvā ṭhito evamāha "sādhu me bhante ayyo dhammaṁ desetū"ti. Thero tassa catusaccagabbhaṁ tilakkhaṇāhataṁ suññatāpaṭisaṁyuttaṁ nānānayavicittaṁ amatogadhaṁ Buddhalīlāya dhammaṁ desesi. Taṁ sutvā Sakko attano pasādaṁ pavedento—

"Esa bhiyyo pasīdāmi sutvā dhammaṁ mahārasaṁ[2].
Virāgo desito dhammo, anupādāya sabbaso"ti[3]—

---

1. Aṁ 1. 23 piṭṭhe. 2. Mahārahaṁ (I) 3. Khu 2. 317 piṭṭhe Theragāthāyaṁ.

thutiṁ akāsi. Thero Chaddantadahatīre dvādasa vassāni vasitvā upakaṭṭhe parinibbāne Satthāraṁ upasaṅkamitvā parinibbānaṁ anujānāpetvā tattheva gantvā parinibbāyīti.

Aññāsikoṇḍaññatthera-apadānavaṇṇanā samattā.

3-8. Piṇḍolabhāradvājatthera-apadānavaṇṇanā

Padumuttaro nāma Jinoti-ādikaṁ āyasmato Piṇḍolabhāradvājassa apadānaṁ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle sīhayoniyaṁ nibbattitvā pabbatapāde guhāyaṁ vihāsi. Bhagavā tassa anuggahaṁ kātuṁ gocarāya pakkantakāle tassa sayanaguhaṁ pavisitvā nirodhaṁ samāpajjitvā nisīdi. Sīho gocaraṁ gahetvā nivatto guhadvāre ṭhatvā Bhagavantaṁ disvā haṭṭhatuṭṭho jalajathalajapupphehi pūjaṁ katvā cittaṁ pasādento Bhagavato ārakkhaṇatthāya aññe vāḷamige apanetuṁ tīsu velāsu sīhanādaṁ nadanto Buddhagatāya satiyā[1] aṭṭhāsi. Yathā paṭhamadivase, evaṁ sattāhaṁ pūjesi. Bhagavā "sattāhaccayena nirodhā vuṭṭhahitvā vaṭṭissati imassa ettako upanissayo"ti tassa passantasseva ākāsaṁ pakkhanditvā vihārameva gato.

Sīho Buddhaviyogadukkhaṁ adhivāsetuṁ asakkonto kālaṁ katvā Haṁsavatīnagare mahābhogakule nibbattitvā vayappatto nagaravāsīhi saddhiṁ vihāraṁ gantvā Satthu dhammadesanaṁ sutvā pasanno sattāhaṁ Buddhappamukhassa bhikkhusaṁghassa mahādānaṁ pavattetvā yāvajīvaṁ puññāni katvā aparāparaṁ devamanussesu saṁsaranto amhākaṁ Bhagavato kāle Kosambiyaṁ rañño Udenassa purohitassa putto hutvā nibbatti, **Bhāradvājo**tissa nāmaṁ ahosi. So vayappatto tayo vede uggahetvā pañca māṇavakasatāni mante vācento mahagghasabhāvena

---

1. Pītiyā (Ka)

ananurūpācārattā[1] tehi pariccatto Rājagahaṁ gantvā Bhagavato bhikkhusaṁghassa ca lābhasakkāraṁ disvā sāsane pabbajitvā bhojane amattaññū hutvā viharati. Satthārā upāyena mattaññutāya patiṭṭhāpento vipassanaṁ paṭṭhapetvā na cirasseva chaḷabhiñño ahosi. Chaḷabhiñño pana hutvā Bhagavato sammukhā "yaṁ sāvakehi pattabbaṁ, taṁ mayā anuppattan"ti, bhikkhusaṁghe ca "yassa magge vā phale vā kaṅkhā atthi, so maṁ pucchatū"ti sīhanādaṁ nadi. Tena taṁ Bhagavā "etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ sīhanādikānaṁ yadidaṁ Piṇḍolabhāradvājo"ti[2] etadagge ṭhapesi.

613. Evaṁ etadaggaṁ ṭhānaṁ patvā pubbe katapuññasambhāraṁ saritvā somanassavasena attano puññakammāpadānaṁ vibhāvento **Padumuttaro**ti-ādimāha. Tassattho heṭṭhā vuttova. **Purato Himavantassā**ti Himālayapabbatato pubbadisābhāgeti attho. **Cittakūṭe vasī tadā**ti yadā ahaṁ sīho migarājā hutvā Himavantapabbatasamīpe vasāmi, tadā Padumuttaro nāma Satthā anekehi ca osadhehi anekehi ca ratanehi cittavicittatāya cittakūṭe cittapabbatasikhare vasīti sambandho.

614. **Abhītarūpo tatthāsin**ti abhītasabhāvo nibbhayasabhāvo migarājā tattha āsiṁ ahosinti attho. **Catukkamo**ti catūhi disāhi kamo gantuṁ samattho. **Yassa saddaṁ suṇitvānā**ti yassa migarañño sīhanādaṁ sutvā **bahujjanā** bahusattā **vikkhambhanti** visesena khambhanti bhāyanti.

615. **Suphullaṁ padumaṁ gayhā**ti Bhagavati pasādena supupphitapadumapupphaṁ ḍaṁsitvā. **Narāsabhaṁ** narānaṁ āsabhaṁ uttamaṁ seṭṭhaṁ Sambuddhaṁ upagacchiṁ, samīpaṁ agaminti attho. **Vuṭṭhitassa samādhimhā**ti nirodhasamāpattito vuṭṭhitassa Buddhassa taṁ pupphaṁ abhiropayiṁ pūjesinti attho.

616. **Catuddisaṁ manassitvā**ti catūsu disāsu namassitvā **sakaṁ cittaṁ** attano cittaṁ **pasādetvā** ādarena patiṭṭhapetvā **sīhanādaṁ** abhītanādaṁ **anadiṁ** ghosesinti attho.

---

1. Garuppatto (Sī, I)　　2. Aṁ 1. 24 piṭṭhe.

617. Tato Buddhena dinnabyākaraṇaṁ pakāsento **Padumuttaro**ti-ādimāha. Taṁ uttānatthameva.

618. **Vadataṁ seṭṭho**ti "mayaṁ Buddhā, mayaṁ Buddhā"ti vadantānaṁ aññatitthiyānaṁ seṭṭho uttamo Buddho āgatoti sambandho. Tassa āgatassa Bhagavato taṁ dhammaṁ **sossāma** suṇissāmāti attho.

619. **Tesaṁ hāsaparetānan**ti hāsehi somanassehi paretānaṁ abhibhūtānaṁ samannāgatānaṁ tesaṁ devamanussānaṁ. **Lokanāyako**ti lokassa nāyako saggamokkhasampāpako **mama saddaṁ** mayhaṁ sīhanādaṁ **pakittesi** pakāsesi kathesi **dīghadassī** anāgatakāladassī **Mahāmuni** Munīnamantare mahanto Muni. Sesagāthā suviññeyyameva.

622. Nāmena Padumo nāma cakkavattī hutvā catusaṭṭhiyā jātiyā **issariyaṁ** issarabhāvaṁ rajjaṁ kārayissatīti attho.

623. **Kappasatasahassamhī**ti sāmyatthe bhummavacanaṁ, kappasatasahassānaṁ pariyosāneti attho.

624. **Pakāsite pāvacane**ti tena Gotamena Bhagavatā piṭakattaye pakāsite desiteti attho. **Brahmabandhu bhavissatī**ti tadā Gotamassa Bhagavato kāle ayaṁ sīho migarājā brāhmaṇakule nibbattissatīti attho. **Brahmaññā abhinikkhammā**ti brāhmaṇakulato nikkhamitvā tassa Bhagavato sāsane pabbajissatīti sambandho.

625. **Padhānapahitatto**ti vīriyakaraṇatthaṁ pesitacitto. Upadhisaṅkhātānaṁ kilesānaṁ abhāvena **nirupadhi.** Kilesadarathānaṁ abhāvena **upasanto. Sabbāsave** sakalāsave **pariññāya** pahāya **anāsavo** nikkileso **nibbāyissati** khandhaparinibbānena nibbuto bhavissatīti attho.

626. **Vijane pantaseyyamhī**ti janasambādharahite dūraraññasenāsaneti attho. **Vāḷamigasamākule**ti kāḷasīhādīhi caṇḍamigasaṅgehi ākule saṁkiṇṇeti attho. Sesaṁ vuttatthamevāti.

Piṇḍolabhāradvājatthera-apadānavaṇṇanā samattā.

3-9. Khadiravaniyatthera-apadānavaṇṇanā

Gaṅgā bhāgīrathī nāmāti-ādikaṁ āyasmato Khadiravaniyattherassa apadānaṁ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṁsavatīnagare titthanāvikakule nibbattitvā Mahāgaṅgāya payāgatitthe titthanāvāya kammaṁ karonto ekadivasaṁ sasāvakasaṁghaṁ Bhagavantaṁ Gaṅgātīraṁ upagataṁ disvā pasannamānaso nāvāsaṅghāṭaṁ yojetvā mahantena pūjāsakkārena paratīraṁ pāpetvā aññataraṁ bhikkhuṁ Satthārā āraññakānaṁ bhikkhūnaṁ aggaṭṭhāne ṭhapiyamānaṁ disvā taṁ ṭhānantaraṁ patthetvā Bhagavato bhikkhusaṁghassa ca mahādānaṁ pavattetvā paṇidhānaṁ akāsi. Bhagavā tassa patthanāya avañjhabhāvaṁ byākāsi.

So tato paṭṭhāya puññāni upacinanto devamanussesu saṁsaranto ubhayasampattiyo anubhavitvā imasmiṁ Buddhuppāde Magadharaṭṭhe Nālakagāme Rūpasāriyā nāma brāhmaṇiyā kucchimhi nibbatti. Taṁ vayappattaṁ mātāpitaro gharabandhanena bandhitukāmā hutvā tassa ārocesuṁ. So Sāriputtattherassa pabbajitabhāvaṁ sutvā "mayhaṁ jeṭṭhabhātā ayyo Upatisso imaṁ vibhavaṁ chaḍḍetvā pabbajito, tena vantaṁ kheḷapiṇḍaṁ kathāhaṁ anubhavissāmī"ti jātasaṁvego pāsaṁ anupagacchamānamigo viya ñātake vañcetvā hetusampattiyā codiyamāno bhikkhūnaṁ santikaṁ gantvā Dhammasenāpatino kaniṭṭhabhāvaṁ nivedetvā attano pabbajjāya chandaṁ ārocesi. Bhikkhū taṁ pabbājetvā paripuṇṇavīsativassaṁ upasampādetvā kammaṭṭhāne niyojesuṁ. So kammaṭṭhānaṁ gahetvā Khadiravanaṁ pavisitvā vissamanto ghaṭento vāyamanto ñāṇassa paripākaṁ gatattā nacirasseva chaḷabhiñño arahā ahosi. So arahā hutvā Satthāraṁ Dhammasenāpatiṁ ca vandituṁ senāsanaṁ saṁsāmetvā pattacīvaramādāya nikkhamitvā anupubbena Sāvatthiṁ patvā Jetavanaṁ pavisitvā Satthāraṁ Dhammasenāpatiṁ ca vanditvā katipāhaṁ Jetavane vihāsi. Atha naṁ Satthā ariyagaṇamajjhe nisinno āraññakānaṁ bhikkhūnaṁ aggaṭṭhāne ṭhapesi "etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ āraññakānaṁ yadidaṁ Revato"ti[1].

---

1. Aṁ 1. 24 piṭṭhe.

628. Evaṁ etadaggaṭṭhānaṁ patvā attano pubbakammaṁ saritvā pītisomanassavasena pubbacaritāpadānaṁ pakāsento **gaṅgā bhāgīrathī**ti-ādimāha. Tattha **Gaṅgā**ti gāyamānā ghosaṁ kurumānā gacchatīti Gaṅgā. Atha vā go vuccati pathavī, tasmiṁ gatā pavattāti Gaṅgā. Anotattadahaṁ tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā gataṭṭhāne **āvaṭṭagaṅgā**ti ca pabbatamatthakena gataṭṭhāne **bahalagaṅgā**ti ca tiracchānapabbataṁ vijjhitvā gataṭṭhāne **umaṅgagaṅgā**ti ca tato bahalapabbataṁ paharitvā pañcayojanaṁ ākāsena gataṭṭhāne **ākāsagaṅgā**ti ca tassā patitaṭṭhānaṁ bhinditvā jātaṁ pañca yojanaṁ pokkharaṇīkūlaṁ bhinditvā tattha pana pañcaṅguli viya pañca dhārā hutvā Gaṅgā Yamunā Sarabhū Mahī Aciravatīti pañca nāmā hutvā Jambudīpaṁ pañca bhāgaṁ pañca koṭṭhāsaṁ katvā pañca bhāge pañca koṭṭhāse itā gatā pavattāti bhāgīrathī. Gaṅgā ca sā bhāgīrathī ceti Gaṅgābhāgīrathī. "Bhāgīrathī gaṅgā"ti vattabbe gāthābandhasukhatthaṁ pubbacariyavasena[1] vuttanti daṭṭhabbaṁ. **Himavantā pabhāvitā**ti satte hiṁsati sītena hanati matheti āloḷetīti himo, himo assa atthīti Himavā, tato Himavantato paṭṭhāya pabhāvitā pavattā sandamānāti Himavantapabhāvitā. **Kutitthe nāviko āsin**ti tassā Gaṅgāya caṇḍasotasamāpanne visamatitthe kevaṭṭakule uppanno nāviko āsiṁ ahosinti attho. **Orime ca tariṁ ahan**ti sampattasampattamanusse pārimā tīrā orimaṁ tīraṁ ahaṁ tariṁ tāresinti attho.

629. **Padumuttaro nāyako**ti dvipadānaṁ uttamo satte nibbānaṁ nāyako pāpanako Padumuttarabuddho mama puññasampattiṁ nipphādento. **Vasīsatasahassehi** khīṇāsavasatasahassehi Gaṅgāsotaṁ tarituṁ titthaṁ pattoti sambandho.

630. **Bahū nāvā samānetvā**ti sampattaṁ taṁ Sammāsambuddhaṁ disvā vaḍḍhakīhi suṭṭhu saṅkhataṁ kataṁ nipphāditaṁ bahū nāvāyo samānetvā dve dve nāvāyo ekato katvā tassānāvāya upari maṇḍapachadanaṁ katvā **Narāsabhaṁ** Padumuttarasambuddhaṁ **paṭimāniṁ** pūjesinti attho.

1. Pubbaparicayavasena (Sī)

631. **Āgantvāna ca Sambuddho**ti evaṁ saṅghaṭitāya nāvāya tattha āgantvāna **tañca nāvakaṁ** nāvamuttamaṁ āruhīti sambandho. **Vārimajjhe ṭhito satthā**ti nāvamārūḷho satthā Gaṅgājalamajjhe ṭhito samāno imā somanassapaṭisaṁyuttagāthā abhāsatha kathesīti sambandho.

632. **Yo so tāresi Sambuddhan**ti yo so nāviko Gaṅgāsotāya Sambuddhaṁ atāresi. **Saṁghañcāpi anāsavan**ti na kevalameva Sambuddhaṁ tāresi, anāsavaṁ nikkilesaṁ saṁghañcāpi tāresīti attho. **Tena cittapasādenā**ti tena nāvāpājanakāle uppannena somanassasahagatacittapasādena **devaloke** chasu kāmasaggesu **ramissati** dibbasampattiṁ anubhavissatīti attho.

633. **Nibbattissati te byamhan**ti devaloke uppannassa **te** tuyhaṁ **byamhaṁ** vimānaṁ **sukataṁ** suṭṭhu nibbattaṁ **nāvasaṇṭhitaṁ** nāvāsaṇṭhānaṁ **nibbattissati** pātubhavissatīti attho. **Ākāse pupphachadanan**ti nāvāya uparimaṇḍapakatakammassa nissandena sabbadā gatagataṭṭhāne ākāse pupphachadanaṁ dhārayissatīti sambandho.

634. **Aṭṭhapaññāsakappamhī**ti ito puññakaraṇakālato paṭṭhāya aṭṭhapaṇṇāsakappaṁ atikkamitvā nāmena Tārako nāma cakkavattī khattiyo **cāturanto** catūsu dīpesu issaro **vijitāvī** jitavanto[1] bhavissatīti sambandho. Sesagāthā uttānatthāva.

637. **Revato nāma nāmenā**ti revatīnakkhattena jātattā "Revato"ti laddhanāmo **brahmabandhu** brāhmaṇaputtabhūto **bhavissati** brāhmaṇakule uppajjissatīti attho.

639. **Nibbāyissati'nāsavo**ti nikkileso khandhaparinibbānena nibbāyissati.

640. **Vīriyaṁ me dhuradhorayhan**ti evaṁ Padumuttarena Bhagavatā byākato ahaṁ kamena pāramitākoṭiṁ patvā **me** mayhaṁ vīriyaṁ asithilavīriyaṁ dhuradhorayhaṁ dhuravāhaṁ dhurādhāraṁ yogehi khemassa nibbhayassa nibbānassa

---

1. Vijitavanto (Ka)

adhivāhanaṁ āvahanaṁ ahosīti attho. **Dhāremi antimaṁ dehan**ti idānāhaṁ Sammāsambuddhasāsane pariyosānasarīraṁ dhāremīti sambandho.

So aparabhāge attano jātagāmaṁ gantvā "Cālā Upacālā Sīsūpacālā"ti tissannaṁ bhaginīnaṁ putte "Cālā Upacālā Sīsūpacālā"ti tayo bhāgineyye ānetvā pabbājetvā kammaṭṭhāne niyojesi. Te kammaṭṭhānaṁ anuyuttā vihariṁsu.

Tasmiṁ ca samaye therassa kocideva ābādho uppanno, taṁ sutvā Sāriputtatthero "Revatassa gilānapucchanaṁ adhigamapucchanañca karissāmī"ti upagañchi. Revatatthero dhammasenāpatiṁ dūratova āgacchantaṁ disvā tesaṁ sāmaṇerānaṁ satuppādavasena ovadiyamāno **cāle**tigāthaṁ abhāsittha. Tattha **cāle upacāle Sīsūpacāle**ti tesaṁ ālapanaṁ. Cālā Upacālā Sīsūpacālāti hi itthiliṅgavasena[1] laddhanāmā tayo dārakā pabbajitāpi tathā vohariyyanti. "Cālī Upacālī Sīsūpacālīti tesaṁ nāmānī"ti ca vadanti. Yadatthaṁ "cāle"ti-ādinā āmantanaṁ kataṁ, taṁ dassento **"patissatā nu kho viharathā"**ti vatvā tattha kāraṇaṁ āha "āgato vo vālaṁ viya vedhī"ti. **Patissatā**ti patissatikā[2]. **Kho**ti avadhāraṇe. **Āgato**ti āgañchi. **Vo**ti tumhākaṁ. **Vālaṁ viya vedhī**ti vālavedhi viya. Ayañhettha saṅkhepattho—tikkhajavananibbedhikapaññatāya vālavedhirūpo Satthukappo tumhākaṁ Mātulatthero āgato, tasmā samaṇasaññaṁ upaṭṭhapetvā satisampajaññayuttā eva hutvā viharatha, yathādhigate vihāre appamattā bhavathāti.

Taṁ sutvā te sāmaṇerā Dhammasenāpatissa paccuggamanādivattaṁ katvā ubhinnaṁ Mātulattherānaṁ paṭisanthāravelāyaṁ nātidūre samādhiṁ samāpajjitvā nisīdiṁsu. Dhammasenāpati Revatattherena saddhiṁ paṭisanthāraṁ katvā uṭṭhāyāsanā te sāmaṇere upasaṅkami, te tathā kālaparicchedassa katattā there upasaṅkamante uṭṭhahitvā vanditvā aṭṭhaṁsu. Thero "katarakataravihārena viharathā"ti pucchitvā tehi "imāya imāyā"ti vutte dārakepi evaṁ vinento "mayhaṁ bhātiko saccavādī[3]

1. Nibbattiliṅgavasena (Sī) 2. Patissarakā (Sī)
3. Paccapādi (Theragāthā-Ṭṭha 1. 138 piṭṭhe.)

vata dhammassa anudhammacārin"ti theraṁ pasaṁsanto pakkāmi. Sesamettha uttānatthamevāti.

Khadiravaniyarevatatthera-apadānavaṇṇanā samattā.

3-10. Ānandatthera-apadānavaṇṇanā

Ārāmadvārā nikkhammāti-ādikaṁ āyasmato Ānandattherassa apadānaṁ. Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṁsavatīnagare Satthu vemātikabhātā hutvā nibbatti, **Sumano**tissa nāmaṁ ahosi. Pitā panassa Nandarājā nāma. So attano puttassa Sumanakumārassa vayappattassa Haṁsavatīnagarato vīsayojanasate ṭhāne bhoganagaraṁ adāsi. So kadāci kadāci āgantvā Satthārañca pitarañca passati. Tadā rājā Satthārañca satasahassaparimāṇaṁ bhikkhusaṁghañca sayameva sakkaccaṁ upaṭṭhahi, aññesaṁ upaṭṭhātuṁ na deti.

Tena samayena paccanto kupito ahosi. Kumāro tassa kupitabhāvaṁ rañño anārocetvā[1] sayameva taṁ vūpasamesi. Taṁ sutvā rājā tuṭṭhamānaso "varaṁ te tāta dammi, gaṇhāhī"ti āha. Kumāro "Satthāraṁ bhikkhusaṁghañca temāsaṁ upaṭṭhahanto jīvitaṁ avañjhaṁ[2] kātuṁ icchāmī"ti āha. Etaṁ na sakkā, aññaṁ vadehīti. Deva khattiyānaṁ dve kathā nāma natthi, etaṁ me dehi, na mayhaṁ aññenattho, sace Satthā anujānāti, dinnamevāti. So "Satthu cittaṁ jānissāmī"ti vihāraṁ gato. Tena ca samayena Bhagavā Gandhakuṭiṁ paviṭṭho hoti. So bhikkhū upasaṅkamitvā "ahaṁ bhante Bhagavantaṁ dassanāya āgato, dassetha man"ti. Bhikkhū "Sumano nāma thero Satthu upaṭṭhāko, tassa santikaṁ gacchāhī"ti āhaṁsu. So therassa santikaṁ gantvā "Satthāraṁ bhante dassethā"ti āha. Atha thero tassa passantasseva pathaviyaṁ nimujjitvā Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā "rājaputto bhante tumhākaṁ dassanāya āgato"ti āha. Tena hi bhikkhu bahi

---

1. Ārocetvā (I)   2. Avajjhaṁ (Ka)

āsanaṁ paññapehīti. Thero punapi Buddhāsanaṁ gahetvā Antogandhakuṭiyaṁ nimujjitvā tassa passantassa bahipariveṇe pātubhavitvā Gandhakuṭipariveṇe āsanaṁ paññāpesi. Kumāro taṁ disvā "mahanto vatāyaṁ bhikkhū"ti cittaṁ uppādesi.

Bhagavāpi Gandhakuṭito nikkhamitvā paññattāsane nisīdi. Rājaputto Satthāraṁ vanditvā paṭisanthāraṁ katvā ayaṁ bhante thero tumhākaṁ sāsane vallabho maññeti. Āma kumāra vallabhoti. Kiṁ katvā bhante esa vallabhoti. Dānādīni puññāni katvāti. "Bhagavā ahampi ayaṁ thero viya anāgate Buddhasāsane vallabho hotukāmo"ti so Buddhappamukhassa saṁghassa sattāhaṁ khandhāvāre bhattaṁ datvā sattame divase "bhante mayā pitu santikā tumhākaṁ temāsaṁ paṭijagganavaro laddho, temāsaṁ me vassāvāsaṁ adhivāsethā"ti vatvā Satthu adhivāsanaṁ viditvā saparivāraṁ Bhagavantaṁ gahetvā yojane yojane Satthu bhikkhusaṁghassa ca vasanānucchavike vihāre kāretvā tattha tattha vasāpento attano vasanaṭṭhānasamīpe satasahassena kīte sobhananāmake uyyāne satasahassena kāritaṁ vihāraṁ pavesāpetvā—

"Satasahassena me kītaṁ, satasahassena kāritaṁ[1].
Sobhanaṁ nāma uyyānaṁ, paṭiggaṇha Mahāmunī"ti—

udakaṁ pātesi. So vassūpanāyikadivase Satthu mahādānaṁ pavattetvā "iminā nīhārena dānaṁ dadeyyāthā"ti puttadāre amacce ca dāne kiccakaraṇe ca niyojetvā sayaṁ Sumanattherassa vasanaṭṭhānasamīpeyeva vasanto evaṁ attano vasanaṭṭhāne Satthāraṁ temāsaṁ upaṭṭhahi. Upakaṭṭhāya pana pavāraṇāya gāmaṁ pavisitvā sattāhaṁ mahādānaṁ pavattetvā sattame divase Satthu bhikkhusaṁghassa ca pādamūle ticīvare ṭhapetvā vanditvā "bhante yadetaṁ mayā khandhāvārato paṭṭhāya puññaṁ kataṁ, na taṁ sakkasampatti-ādīnaṁ atthāya kataṁ, atha kho ahampi Sumanatthero viya anāgate ekassa Buddhassa upaṭṭhāko vallabho bhaveyyan"ti patthanaṁ akāsi. Satthā tassa anantarāyataṁ disvā byākaritvā pakkāmi.

---

1. Aṁ 1. 226 piṭṭhe.

So tasmiṁ Buddhuppāde vassasatasahassaṁ puññāni katvā tato parampi tattha tattha bhave uḷārāni puññakammāni upacinitvā devamanussesu saṁsaranto Kassapabhagavato kāle kulagehe nibbatto viññutaṁ patvā ekassa therassa piṇḍāya carato pattaggahaṇatthaṁ uttarasāṭakaṁ katvā pūjaṁ akāsi, puna sagge nibbattitvā tato cuto Bārāṇasirājā hutvā aṭṭha Paccekabuddhe disvā te bhojetvā attano maṅgaluyyāne aṭṭha paṇṇasālāyo kāretvā tesaṁ nisīdanatthāya aṭṭha sabbaratanamayapīṭhe ceva maṇi-ādhārake ca paṭiyādetvā dasavassasahassāni upaṭṭhānaṁ akāsi, etāni pākaṭāni.

Kappasatasahassaṁ pana tattha tattha bhave puññāni upacinanto amhākaṁ bodhisattena saddhiṁ Tusitapure nibbattitvā tato cuto amitodanasakkassa gehe nibbattitvā sabbe ñātake ānandite karonto jātoti **Ānando**tveva nāmaṁ labhi. So anukkamena vayappatto katābhinikkhamane sammāsambodhiṁ patvā pavattitavaradhammacakke paṭhamaṁ Kapilavatthuṁ gantvā tato nikkhamante Bhagavati tassa parivāratthaṁ pabbajituṁ nikkhamantehi Bhaddiyādīhi saddhiṁ nikkhamitvā Bhagavato santike pabbajitvā āyasmato Puṇṇassa Mantāṇiputtassa santike dhammakathaṁ sutvā sotāpattiphale patiṭṭhahi.

Tena ca samayena Bhagavato paṭhamabodhiyaṁ vīsativassāni anibaddhā upaṭṭhākā ahesuṁ. Ekadā nāgasamālo pattacīvaraṁ gahetvā vicarati, ekadā Nāgito, ekadā Upavāno, ekadā Sunakkhatto, ekadā Cundo samaṇuddeso, ekadā Sāgato, ekadā Meghiyo, te yebhuyyena Satthu cittaṁ nārādhayiṁsu. Athekadivasaṁ Bhagavā Gandhakuṭipariveṇe paññattavarabuddhāsane bhikkhusaṁghaparivuto nisinno bhikkhū āmantesi "ahaṁ bhikkhave idāni mahallako ekacce bhikkhū 'iminā maggena gacchāmī'ti vutte aññena maggena gacchanti, ekacce mayhaṁ pattacīvaraṁ bhūmiyaṁ nikkhipanti, mayhaṁ nibaddhupaṭṭhākaṁ ekaṁ bhikkhuṁ vijānathā"ti. Taṁ sutvā bhikkhūnaṁ dhammasaṁvego udapādi. Athāyasmā Sāriputto uṭṭhāya Bhagavantaṁ vanditvā "ahaṁ bhante tumhe upaṭṭhahissāmī"ti āha. Taṁ Bhagavā paṭikkhipi. Etenupāyena Mahāmoggallānaṁ ādiṁ katvā sabbe mahāsāvakā "ahaṁ

upaṭṭhahissāmi, ahaṁ upaṭṭhahissāmī"ti uṭṭhahiṁsu ṭhapetvā āyasmantaṁ Ānandaṁ. Tepi Bhagavā paṭikkhipi.

Ānando pana tuṇhīyeva nisīdi. Atha naṁ bhikkhū āhaṁsu "āvuso tvampi Satthu upaṭṭhākaṭṭhānaṁ yācāhī"ti. Yācitvā laddhupaṭṭhānaṁ nāma kīdisaṁ hoti. Sace ruccati, Satthā sayameva vakkhatīti. Atha Bhagavā "na bhikkhave Ānando aññehi ussāhetabbo, sayameva jānitvā maṁ upaṭṭhahissatī"ti āha. Tato bhikkhū "uṭṭhehi āvuso Ānanda, Satthāraṁ upaṭṭhākaṭṭhānaṁ yācāhī"ti āhaṁsu. Thero uṭṭhahitvā "sace me bhante Bhagavā attanā laddhaṁ paṇītaṁ cīvaraṁ na dassati, paṇītaṁ piṇḍapātaṁ na dassati, ekagandhakuṭiyaṁ vasituṁ na dassati, nimantanaṁ gahetvā na gamissati, evāhaṁ Bhagavantaṁ upaṭṭhahissāmī"ti āha. "Ettake guṇe labhato Satthu upaṭṭhānaṁ ko bhāro"ti upavādamocanatthaṁ ime cattāro paṭikkhepā, sace bhante Bhagavā mayā gahitaṁ nimantanaṁ gamissati, sacāhaṁ desantarato āgatāgate tāvadeva[1] dassetuṁ labhāmi, yadā me kaṅkhā uppajjati, tāvadeva Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā pucchituṁ labhāmi, sace Bhagavā parammukhā desitaṁ dhammaṁ puna mayhaṁ byākarissasi, evāhaṁ Bhagavantaṁ upaṭṭhahissāmi. "Ettakampi Satthu santike anuggahaṁ na labhatī"ti upavādamocanatthañceva Dhammabhaṇḍāgārikabhāvaparipūraṇatthañca imā catasso yācanāti ime aṭṭha vare gahetvā nibaddhupaṭṭhāko ahosi. Tasseva ṭhānantarassa atthāya kappasatasahassaṁ pūritānaṁ pāramīnaṁ phalaṁ pāpuṇi.

So upaṭṭhākaṭṭhānaṁ laddhadivasato paṭṭhāya Dasabalaṁ duvidhena udakena tividhena dantakaṭṭhena hatthapādaparikammena piṭṭhiparikammena Gandhakuṭipariveṇasammajjanenāti evamādīhi kiccehi upaṭṭhahanto "imāya nāma velāya Satthu idaṁ nāma laddhuṁ vaṭṭati, idaṁ nāma kātuṁ vaṭṭatī"ti divasabhāgaṁ santikāvacaro hutvā rattibhāge mahantaṁ daṇḍadīpikaṁ gahetvā Gandhakuṭipariveṇaṁ navavāre anupariyāyati Satthari pakkosante paṭivacanadānāya, thinamiddhavinodanatthaṁ. Atha naṁ Satthā Jetavane ariyagaṇamajjhe nisinno anekapariyāyena pasaṁsitvā bahussutānaṁ satimantānaṁ gatimantānaṁ dhitimantānaṁ upaṭṭhākānañca bhikkhūnaṁ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

---

1. Tava (Sī)

Evaṁ Satthārā pañcasu ṭhānesu etadagge ṭhapito catūhi acchariyabbhūtadhammehi samannāgato Satthu dhammakosārakkho ayaṁ mahāthero sekhova samāno Satthari parinibbute heṭṭhā vuttanayena bhikkhūhi samuttejito devatāya ca saṁvejito "sveyeva ca dāni dhammasaṅgīti kātabbā, na kho pana me'taṁ patirūpaṁ, yvāyaṁ sekho sakaraṇīyo asekhehi therehi saddhiṁ dhammaṁ gāyituṁ sannipātaṁ gantun"ti sañjātussāho vipassanaṁ paṭṭhapetvā bahudeva rattiṁ vipassanāya kammaṁ karonto caṅkame vīriyasamataṁ[1] alabhitvā tato vihāraṁ pavisitvā sayane nisīditvā sayitukāmo kāyaṁ āvaṭṭesi. Apattañca sīsaṁ bimbohanaṁ, pādā ca bhūmito muttamattā, etasmiṁ antare anupādāya āsavehi cittaṁ vimucci, chaḷabhiñño ahosi.

644. Evaṁ chaḷabhiññādiguṇapaṭimaṇḍito upaṭṭhākādiguṇehi etadaggaṭṭhānaṁ patto attano pubbakammaṁ saritvā somanassavasena pubbacaritāpadānaṁ dassento **ārāmadvārā nikkhammā**ti-ādimāha. Tattha **ārāmadvārā**ti sabbasattānaṁ dhammadesanatthāya vihāradvārato nikkhamitvā bahidvārasamīpe katamaṇḍapamajjhe supaññattavarabuddhāsane nisinno Padumuttaro nāma **Mahāmuni** Sammāsambuddho. **Vassanto amataṁ vuṭṭhin**ti dhammadesanāmahā-amatadhārāhi dhammavassaṁ vassanto. **Nibbāpesi mahājananti** mahājanassa cittasantānagatakilesaggiṁ **nibbāpesi** vūpasamesi, mahājanaṁ nibbānāmatapānena santiṁ sītibhāvaṁ pāpesīti attho.

645. **Satasahassaṁ te dhīrā**ti parivārasampattiṁ dassento āha. Chahi abhiññāhi iddhividhādiñāṇakoṭṭhāsehi samannāgatā anekasatasahassacakkavāḷesu khaṇena gantuṁ samatthāhi iddhīhi samannāgatattā **mahiddhikā** te dhīrā satasahassakhīṇāsavā **chāyāva anapāyinī**ti kattaci anapagatā chāyā iva taṁ Sambuddhaṁ Padumuttaraṁ Bhagavantaṁ **parivārenti** parivāretvā dhammaṁ suṇantīti attho.

646. **Hatthikkhandhagato āsin**ti tadā Bhagavato dhammadesanāsamaye ahaṁ hatthipiṭṭhe nisinno **āsiṁ** ahosinti attho. **Setacchattaṁ varuttaman**ti patthetabbaṁ uttamaṁ[2] setacchattaṁ mama matthake dhārayanto

---

1. Samathaṁ (Sī, I) 2. Pīṭhe ṭhapetabbaṁ uttamaṁ (Sī)

hatthipiṭṭhe nisinnoti sambandho. **Sucārurūpaṁ disvānā**ti sundaraṁ cāruṁ manohararūpavantaṁ dhammaṁ desiyamānaṁ Sambuddhaṁ disvā **me** mayhaṁ **vitti** santuṭṭhi somanassaṁ **udapajjatha** uppajjatīti attho.

647. **Oruyha hatthikkhandhamhā**ti taṁ Bhagavantaṁ nisinnaṁ disvā hatthipiṭṭhito **oruyha** orohitvā **Narāsabhaṁ** naravasabhaṁ **upagacchiṁ** samīpaṁ gatoti attho. **Ratanamayachattaṁ me**ti ratanabhūsitaṁ me mayhaṁ chattaṁ Buddhaseṭṭhassa matthake dhārayinti sambandho.

648. **Mama saṅkappamaññāyā**ti mayhaṁ pasādena uppannaṁ saṅkappaṁ ñatvā isīnaṁ antare mahantabhūto so Padumuttaro Bhagavā. **Taṁ kathaṁ ṭhapayitvānā**ti taṁ attanā desiyamānaṁ dhammakathaṁ ṭhapetvā mama byākaraṇatthāya imā gāthā **abhāsatha** kathesīti attho.

649. Kathanti ce? **Yo so**ti-ādimāha. Soṇṇālaṅkārabhūsitaṁ chattaṁ yo so rājakumāro me matthake dhāresīti sambandho. **Tamahaṁ kittayissāmī**ti taṁ rājakumāraṁ ahaṁ kittayissāmi pākaṭaṁ karissāmi. **Suṇotha mama bhāsato**ti bhāsantassa mama vacanaṁ suṇotha ohitasotā manasi karothāti attho.

650. **Ito gantvā ayaṁ poso**ti ayaṁ rājakumāro ito manussalokato cuto Tusitaṁ gantvā **āvasissati** tattha viharissati. Tattha accharāhi purakkhato parivārito Tusitabhavanasampattiṁ anubhossatīti sambandho.

651. **Catuttiṁsakkhattun**ti Tusitabhavanato cavitvā Tāvatiṁsabhavane uppanno catuttiṁsavāre Devindo devarajjaṁ karissatīti sambandho. **Balādhipo aṭṭhasatan**ti Tāvatiṁsabhavanato cuto manussaloke uppanno **balādhipo** caturaṅginiyā senāya **adhipo** padhāno aṭṭhasatajātīsu padesarājā hutvā **vasudhaṁ** anekaratanavaraṁ pathaviṁ **āvasissati** puthabyaṁ viharissatīti attho.

652. **Aṭṭhapaññāsakkhattun**ti aṭṭhapaññāsajātīsu cakkavattī rājā bhavissatīti attho. **Mahiyā** sakalajambudīpapathaviyā **vipulaṁ** asaṅkhyeyyaṁ padesarajjaṁ kārayissati.

654. **Sakyānaṁ kulaketussā**ti Sakyarājūnaṁ kulassa dhajabhūtassa Buddhassa ñātako bhavissatīti attho.

655. **Ātāpī**ti vīriyavā. **Nipako**ti nepakkasaṅkhātāya paññāya samannāgato. **Bāhusaccesu** bahussutabhāvesu piṭakattayadhāraṇesu **kovido** cheko. **Nivātavutti** anavaññattiko[1] **athaddho** kāyapāgabbiyādithaddhabhāvavirahito **sabbapāṭhī** sakalapiṭakattayadhārī bhavissatīti sambandho.

656. **Padhānapahitatto so**ti so Ānandatthero vīriyakaraṇāya pesitacitto. **Upasanto nirūpadhī**ti rāgūpadhidosūpadhimohūpadhīhi virahito, sotāpattimaggena pahātabbakilesānaṁ pahīnattā upasanto santakāyacitto.

657. **Santi āraññakā**ti araññe bhavā Mahāvane jātā. **Saṭṭhihāyanā**ti saṭṭhivassakāle hāyanabalā. **Tidhā pabhinnā**ti akkhikaṇṇakosasaṅkhātehi tīhi ṭhānehi bhinnamadā. **Mātaṅgā**ti mātaṅgahatthikule jātā. **Īsādantā**ti rathīsāsadisadantā[2]. **Urūḷhavā** rājavāhanā. Kuñjarasaṅkhātā nāgā hatthirājāno santi saṁvijjanti yathā, tathā satasahassasaṅkhyā khīṇāsavasaṅkhātā paṇḍitā mahiddhikā arahantanāgā santi, sabbe te arahantanāgā Buddhanāgarājassa. **Na honti paṇidhimhi te**ti te paṇidhimhi tādisā na honti, kiṁ sabbe te bhayabhītā sakabhāvena saṇṭhātuṁ asamatthāti attho. Sesaṁ vuttanayattā uttānatthamevāti.

Ānandatthera-apadānavaṇṇanā samattā.

Ettāvatā paṭhamā Buddhavaggavaṇṇanā samattā.

Paṭhamo bhāgo niṭṭhito.

---

1. Aññena viññattiko (Sī)
2. Ramhasadisadantā (Sī)

Apadānaṭṭhakathāya paṭhamabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Akappayuṁ	120
Akaraṁ	213
Akāsiṁ	326
Akusītavutti	216
Akkhadasso	323
Akkharaṁ	319
Akkhare	318
Akkhobhaṁ	311
Akkhobhiyo	328
Akhilaṁ	250
Akhobhiyā	247
Agacchiṁ	124
Agaṇhiṁ	317
Agadaṁ	313
Agade	328
Agārā	337
Aggaṁ	314
Aggaṭṭhāne	254, 265
Agganikkhitto	311
Aggiṁ	298
Aggikkhandhova	298
Aggipākī	245
Aggo	323
Agghiyaṁ	298
Aṅkolā	237
Acalaṁ	255, 257

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Acalā	328
Acintiyā	127
Acintiye	128
Accayaṁ	327
Accayena	310
Accuggato	251
Accutaṁ	257
Accharā	267
Accharāgaṇā	123
Achambhī	187
Achambhītā	247
Ajja	262, 324
Ajjhagamaṁ	337
Ajjhāyakaṁ	321
Ajjhāyako	307
Ajjhupāgato	329
Ajjhogāhetvā	248
Ajjhogāḷho	251
Añjaliṁ	305
Añjaliṁ katvā	331
Aññatarampi	168
Aññāya	252
Aññe	120, 238
Aṭṭālake	320
Aṭṭitā	260

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Aṭṭito	313
Aṭṭhaguṇasamupetaṁ	9
Aṭṭhaṅgikaṁ	127
Aṭṭhadosasamākiṇṇaṁ	11
Aṭṭhapaññāsakappamhi	344
Aṭṭhapaññāsakkhattuṁ	351
Aṭṭhāna	202
Atikkamma	324
Atināmenti	244
Atirocati	260
Atisāro	141
Atīte	119
Attaṭṭhapaññā	224
Attadantaṁ	327
Attānatthavinicchayaṁ	320
Atthānatthe	319
Atthi	119
Attho	313
Atha	111
Athaddho	352
Adāsiṁ	120
Addakkhiṁ	314
Addasaṁ	336
Adhikaraṇaṁ	321
Adhikāro	157
Adhiko	124
Adhigato	257
Adhiṭṭhānaṁ	126
Adhipo	351
Adhimuttaka	237

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Anagāriyaṁ	256, 337
Anaggī	245
Anaññaneyyo	203
Anaññaposī	213
Anaññātaṁ	319
Anattukkaṁsakā	247
Anatthadassiṁ	205
Anadiṁ	340
Anantako	328
Anantatejo	325
Anapāyinī	350
Anapekkhamāno	208
Anabhijjhitaṁ	185
Analaṅkaritvā	208
Anavassuto	211
Anāgatā	332
Anācāro	264
Anāvaraṇadassinā	252
Anāsavā	126
Anāsavo	265
Animittaṁ	225, 317
Anissito	213
Anu	252
Anukampamāno	176
Anuttaraṁ	143, 315
Anuttarā	119
Anuttare	311
Anudhammacārī	217
Anupadañca	319
Anupabbajiṁ	337

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Anupāpuṇanti	143
Anupāpuṇiṁsu	144
Anuppattaṁ	256, 336
Anuppattā	333
Anuppatto	257, 281
Anuyutto	272
Anuvattantu	125
Anuvattemi	264
Anuvattessati	254
Anusāsanī	127
Anekasatā	118
Anejā	244
Aneḷamūgo	218
Anomadassī	248
Antare	253
Antalikkhacarā	244
Antalikkhe	243, 252
Antike	260
Antimaṁ	345
Anto	253
Antojālagatā	250
Andhakāratamonudo	336
Apadānaṁ	113
Apanudanaṁ	256
Apabbhārā	236
Aparājite	119
Apariḍayhamāno	211
Aparimeyye	255
Aparimeyyo	318
Apariyositasaṅkappo	258

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Apassayi	277
Apāpayi	329
Apekkhā	178
Appaṭigandhikā	236
Appaṭigho	187
Appaṭibaddhacitto	213
Appaṇihitaṁ	318
Appamatto	218
Appamādaṁ	127
Appameyyo	262, 328
Appayanti	253
Appassādo	209
Appassuto	264
Appāhārā	243
Appicchā	243
Appitā	226
Appeti	253
Appenti	121
Abaddho	183
Abbokiṇṇaṁ	255
Abbhakkhānaṁ	129, 134
Abbhatītā	332
Abbhasamā	117
Abraviṁ	298
Abravi	257
Abravuṁ	327
Abhayaṁ	329
Abhāsatha	351
Abhāsittha	142, 281
Abhiññāpāramippattā	243

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Abhiññābalaṁ	10
Abhiññāya	254
Abhidhammanayaññū	308
Abhinikkhamma	337
Abhinīhariṁ	281
Abhinīhāro	156
Abhibhuyyacārī	221
Abhibhomi	299
Abhilambantā	236
Abhivādaye	116
Abhītarūpo	340
Amataṁ	257
Amatabheriṁ	126, 338
Amitaṁ	311
Amitayaso	325
Amitodaya	249
Amoghā	316
Ambagandhī	238
Ambaraṁ	245
Ambare	246
Ambā	236
Ambu	210
Amhi	300
Ayomayena	328
Araññamhi	183
Arahantā	127
Ariñcamāno	217
Ariyamaṇḍalā	119
Alaṅkārā	125
Aladdhamokkhā	143

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Alābhe	126
Alīnacitto	216
Alolupā	243
Alolo	213
Allavatthā	327
Allasirā	327
Avañjhā	316
Avassavantaṁ	227
Avidūramhi	241
Avidūre	235
Avindanto	313
Avirādhiyā	331
Avirujjhamāno	222
Avivādaṁ	127
Avivittaṁ	3
Aviheṭhayaṁ	145, 168
Asaṁsaṭṭhā	244
Asakkharā	236
Asaṅkhataṁ	255, 315
Asaṅkhiyaṁ	253
Asaṅkhiyā	115, 125
Asajjamāno	178, 220
Asaññino	123
Asantasaṁ	222
Asantasanto	220
Asamo	124
Asītikoṭinicayo	309
Asuci	224
Asesato	126
Asesena	253

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Asokā	237
Asmimānaṁ	280
Asmena	245
Assa	262, 313
Assamaṁ	235
Assame	241
Assamo	8, 235
Ahuṁ	265
Ahu	264
Aho	254
Ahorattaṁ	310
[Ā]	
Ākāsagaṅgā	343
Ākāsaṭṭhā	116
Ākāsadhātuyā	260
Ākāso	250
Ākiñcaññaṁ	243
Ākiṇṇā	117
Āgacchi	325
Āgato	345
Āgamma	249
Ācarāmi	310
Ācariyo	265
Ātāpī	352
Ādāya	315
Ādittaṁ	249
Ādittā	326
Ādibhikkhaṁ	336
Ādīnavaṁ	217

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Āneñjakārito	258
Āneñjañca	322
Ānenti	245
Ābhāya	299
Ābhujuṁ	120
Āmuttamaṇikuṇḍalā	312
Āyato	251
Āyāmato	300
Āyāsi	258
Ārakkhatthāya	321
Āraddhavīriyo	216
Ārādhayitvā	254
Ārāmadvārā	350
Āruyha	325
Ārocayiṁ	267
Ālayo	260
Āvaṭṭagaṅgā	343
Āvasissati	351
Āvahiṁ	124
Āsanaṁ	267
Āsayānusayaṁ	261
Āsayo	332
Āsādayiṁ	326
Āsādito	326
Āsāvatī	316
Āsiṁ	325
Āsi	265
Āsīsakā	259
Āsuṁ	241
Āsevamāno	222

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Āsevayitvā	225
Āha	143
Āhaniṁ	126
Āhariṁ	10
Āḷārapamhā	312
[I]	
Icchati	321
Itarītarena	187
Iti	228
Itihāse	242
Ito	325
Ito kappe	281
Itthaṁ	141, 265
Iddhiyā	120
Idha	143
Indagopakavaṇṇābhā	117
Indalaṭṭhīva	298, 300
Indriyānaṁ	261
Isiddhajaṁ	331
Issariyaṁ	341
[Ī]	
Īti	198
Īsādantā	352
[U]	
Ukkā	118
Uggataṁ	116, 298
Uggatapo	326

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Uggatāpanā	246
Uggatejo	247, 323
Ugghāṭayiṁ	315
Ugghāṭitā	263
Uttamaṁ	126
Uttamatthaṁ	259
Uttarakuruṁ	245
Uttalī	238
Uttānakūlā	235
Udakorohaṇā	246
Udaggacittā	225
Udapajjatha	298
Udukkhalikā	245
Uddhataviso	263
Uddharate	326
Uddharasi	249
Uddharito	262
Upakkilese	213
Upagacchiṁ	308
Upagantvāna	256
Upajīvanti	239
Upatthaddhā	247
Upatthaddho	325
Upadisasadisehi	261
Upaddavo	198
Upadhārayiṁ	249
Upanissāya	268
Upapajjiṁ	299
Upamāto	250
Uparundhati	331

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U - Ū]	
Upalimpanti	260
Upasaṅkamiṁ	327
Upasanto	316
Upāgataṁ	10, 11
Upāgamiṁ	13
Upāgami	267
Upāgamma	326
Upātivatto	203
Upādāya	280
Upānayi	337
Upāli	312
Upālissa	324
Upekkhaṁ	214
Upekkhā	221
Upenti	124
Upentu	123
Upemi	263
Uppannañāṇomhi	203
Uppātesu	243, 321
Ubbiddhaṁ	116
Ubhato	119
Umaṅgagaṅgā	343
Urūḷhavā	352
Ussitaṁ	118
Ussīsamhi	265
Uḷārā	228
Uḷāro	207
Uḷurājāva	259
Ūmiyo	254

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[E]	
E	178
Ekaggo	319
Ekapajjotā	122
Eko	145
Etarahi	119
Etehi	321
Evaṁ	310
Eva	178
Esaṁ	314
Esanāya	245
Esanto	258
Esāmi	258
Esikaṁ	320
Esikā	322
Esikāthambhā	118
Eseva	257
[O]	
Okiruṁ	122
Okkākakulasambhavo	268
Okkhittacakkhu	211
Otaruṁ	252
Odātā	117
Opatati	315
Opammakusalo	261
Opupphā	238
Obhāsati	298
Oraso	312
Orime	343
Oruyha	351

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]	
Orena	327
Oropayitvā	190
Oropito	263
Olokamayā	117
Osadhaṁ	330
Osadho	260
Osareyyaṁ	319
Osāraṇe	319
[Ka]	
Kaṅkhaṁ	207, 319
Kaṅkhāsotaṁ	249
Kacchesu	246
Kañcanatoraṇā	119
Kañcanabhūmiyā	117
Kañcanāveḷapantikā	121
Kataṁ	265
Katādhikārā	143
Katvā	298
Kathayassu	256
Kathāvatthuvisuddhiyā	308
Kathentova	261
Kadaliṁ	255
Kanakamayasaṅghāṭaṁ	116
Kandali	237
Kappakoṭimhi	331
Kappasatasahassamhi	341
Kappemi	332
Kampayi	272
Kambalā	118

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kammaṁ	254
Kammasūlāvuto	313
Kammena	124
Karaṇīyaṁ	263
Karavīkā	122
Karuṇā	221
Karomase	298
Kassāmi	310
Kāmaṁ	315
Kāmarūpī	267
Kāmasukhaṁ	208
Kāmā	197
Kāraṁ	254, 310
Kāraṇatthā	223
Kāraye	320
Kāle	222
Kāsāyavattho	212
Kāsāvaṁ	331
Kāhāsiṁ	298
Kittayantā	262
Kittayi	310
Kittayissāmi	252, 311
Kittayuṁ	261
Kittito	262
Kimi	328
Kiriyaṁ	310
Kilesatamasodhanaṁ	315
Kilesā	333
Kīḷanti	120
Kīḷamānā	245

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kukutthakā	239
Kuñjaraṁ	326
Kutitthe	255, 258
Kupitaṁ	326
Kuppanti	327
Kumbhaṇḍā	248
Kurarā	239
Kulaketussa	352
Kule kule	213
Kusalamūlena	268
Kusalā	259
Kusīto	264
Kuḷīrakā	239
Kūjanti	117
Kūṭaṁ	277
Kūṭāgāravarūpetā	117
Kūlesu	236
Keṭubhe	242
Ketakā	237
Ketu	249
Kesarī	238, 260
Kesarīva	120
Koṭṭitā	245
Kopaṁ	326
Kopo	328
Kovidā	243
Kovido	312
Kosajjaṁ	127
Kosikā	239
Kosiyo	327

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Kha]	
Khaggavisāṇakappā	225
Khaggavisāṇakappo	148, 169, 224
Khajjaṁ	120
Khajjā	125
Khaṇātītā	330
Khaṇo	316
Khattiyo	325
Khantā	328
Khantiyā	331
Khandhake	318
Khamāpessāma	327
Khamitā	328
Khāriṁ	245
Khiḍḍā	185
Khippaṁ	124
Khīṇāsavasahassehi	267
Khīye	254
Khemato	127
Kho	345
[Ga]	
Gagane	249
Gaṅgā	343
Gacchaṁ	260
Gacchiṁ	249
Gajjati	317
Gajjato	317
Gajjamānesu	317
Gajjasi	261
Gaṇaṁ	267

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]	
Gaṇanāto	253
Gaṇikā	123
Gaṇḍo	198
Gaṇhanti	317
Gatapaccāgatavattaṁ	159
Gatā	261
Gatiṁ	124
Gato	254
Gantukāmako	325
Gandhadāmehi	121
Gandhapañcaṅgulalaṅkatā	122
Gandhabbā	123
Gandhā	125
Gandhāveḷā	117
Gandhitā	246
Gabbhaṁ	317
Gamanaṁ	328
Gamane	185
Gamissati	253
Gambhīraṁ	121
Gayha	340
Garugāravena	263
Garucittaṁ	281
Garuḷā	248
Garuḷo	315
Gavapānaṁ	42
Gavesanto	255, 315
Gavesīnaṁ	330
Gaḷo	210
Gāyantu	122

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga - Gha]	
Giraṁ	125
Giriṁ	262
Girirājā	251
Gihibandhanāni	190
Gihibyañjanāni	190
Guṇasampatti	156
Guṇe dasahi	13
Guttadvāro	325
Guttindriyo	211
Guhāsayā	120
Gedhaṁ	213
Gocaraṁ	120
Gocaro	332
Gottena	268
Godhukā	237
Goyānaṁ	245
Ghanakañcanābhā	226
Ghoro	326
[Ca]	
Cakkavākā	239
Cakkavākova	321
Cakkavāḷapariyantā	261
Cakkhumaṁ	249
Cakkhuma	250
Caccaraṁ	322
Catukkamo	340
Catuttiṁsakkhattuṁ	351
Catubbaṇṇā	260
Caturo	117
Candasūrehi	117

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]	
Cando	260
Campakā	237
Caraṇuttame	249
Caraṇena	325
Caranti	227
Care	147
Cātuddisā	122
Cātuddiso	187
Cāturanto	299
Cārikāya	185
Cittaṁ	261
Cittakūṭe	340
Cittapasādena	344
Cittalatāvane	316
Cittitaṁ	298
Cittitā	119
Cittissarā	225
Citrā	197
Cinantī	298
Cintanā	324
Cintayiṁ	310
Cīnā	118
Cīvarasaṁyutā	120
Cuṇṇito	251
Cutūpapāte	323
Cullāsīsisahassāni	251
Cetanāpaṇidhīhi	124
Cetiyaṁ	298
Cetosamathānuyutto	264
Codito	268, 272

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Cha]	
Chandatā	157
Chaḷāsītisahassāni	312
Chāditaṁ	245
Chiddāchiddañca	320
Chindasi	261
Chindiṁ	315
Chinnavisāṇo	263
Chetvāna	190
[Ja]	
Jaṭilā	246
Janatā	298
Janiṁsu	298
Janinda	226
Jano	328
Jambuto	245
Jambonadā	119
Jalanti	299
Jalantu	122
Jalitaṁ	249
Jahanti	259
Jahitvā	124
Jahe	250
Jāgariyānuyuttā	224
Jātā	260
Jātiṁ	325
Jātimanto	242
Jāyanti	238
Jālaṁ	210
Jinasāsanaṁ	262

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja - Jha - Ña]	
Jinehi	228
Jino	252, 262
Jiya	144
Jīvanti	239
Jīvitasaṅkhayamhi	222
Jeṭṭhaṁ	304
Jotisampannā	122
Jhānaṁ	217
Jhānaratā	243
Jhānaratisamappitā	120
Jhānarato	242
Jhānavimokkhāna-khippapaṭilābhī	263
Jhāpanatthāya	337
Jhāpayiṁ	255
Jhāpitā	333
Jhāpeti	330
Jhāyī	242
Ñāṇaṁ	322
Ñāṇālokaṁ	314
Ñāṇena	250
Ñātimitte	298
Ñāyati	259
Ñāyare	260
[Ṭha]	
Ṭhapayitvāna	351
Ṭhapiyamānamhi	254
Ṭhapeti	320
Ṭhapetvā	143
Ṭhapetvāna	259

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ṭha - Ḍa]	
Ṭhānaṁ	121
Ṭhānacaṅkamaṁ	332
Ṭhānacaṅkamino	247
Ṭhānāṭṭhāne	312
Ṭhāne	185
Ṭhito	344
Ḍaṁsā	199
Ḍayhati	331
Ḍayhamānaṁ	329
Ḍayhāmi	326
[Ta]	
Tajjito	313
Taṇhakkhayaṁ	218
Taṇhakkhayavimuttiyo	273
Taṇhāsotaṁ	315
Tattha	122
Tatheva	314
Tadaḍḍhakaṁ	300
Tanumajjhimā	312
Tapassino	328
Tappayissati	253
Tappitā	120
Tamaṁ	315
Tamaggāhena	314
Tamato	314
Tamandhakāraṁ	321
Tamahaṁ	252
Taranti	249
Tariṁ	343
Taḷāke	239

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tādinā	264
Tādino	297
Tādibhi	252
Tāreti	331
Tāresi	344
Tālapantīhi	298
Tāvatiṁsaṁ	124
Tāvadeva	251
Tiṁsakkhattuṁ	299
Tiṁsapāramisampuṇṇā	115
Tiṇasūlikā	237
Tiṭṭhatu	264
Titthiyā	251
Titthiye	255
Tidasaṁ	299
Tidasā	337
Tidase	123
Tisso vijjā	333
Tihaggībhi	329
Tuṭṭhamanā	336
Tulamaṇḍale	250
Tusitā	337
Tūresu	267
Te	142
Tesaṁ	168
Toyābhisecanakarā	246
Toyena	220
Tosito	257
Tosenti	258
Tosemi	258

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Tha]	
Thavi	252
Thavitvāna	250
Thāmabalūpapanno	216
Thāmena	262
Thero	334
[Da]	
Dake aggi	328
Daḍḍhaṁ	210
Daṇḍaṁ	168
Dantadamatho	258
Dantiṁ	326
Dantova	258
Dassayanto	310
Dassasahassiparamparā	122
Daḷhaṁ	126
Daḷhanikkamo	216
Dāṭhabalī	221
Dātabbakaṁ	126
Dānavā	248
Dāyādo	312
Dijasaṁghā	122
Diṭṭhaviso	330
Diṭṭhigahanapakkhandā	251
Diṭṭhivisūkāni	203
Diṭṭho	315
Dindibhā	239
Dibbagandhā	258
Dibbacakkhusamā	120
Dibbahaṁsā	122

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Dibbā	119
Disodisaṁ	247
Dissati	257
Disvā	127
Dīghadassī	341
Dīpadānassa	305
Dīparukkhā	122
Dīpā	225
Dīpo	249
Dukūlā	118
Dukkhaṁ	209
Dukkhito	262
Duṭṭhamanaṁ	326
Duppasahā	247
Dumagge	123
Durāsadā	244
Durāsado	323
Dussaṁ	119
Dussadāmehi	122
Dussanīye	244
Dussare	244
Dūrāgataṁ	316
Dūraphalaṁ	316
Devadatte	124
Devadevaṁ	249
Devaloke	344
Devasaṁghapurakkhato	266
Devā	316
Dehaṁ	124

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Dose	315
Dvādasaguṇaṁ	11
Dvārakoṭṭhakaṁ	320
Dvārapālo	322
Dvipaduttamo	249
[Dha]	
Dhajamālinī	118
Dhajo	249
Dhaññāni	208
Dhanāni	208
Dhammakuṭī	322
Dhammagabbhaṁ	317
Dhammacakkaṁ	254
Dhammadharo	207, 323
Dhammanagaraṁ	322
Dhammanimmito	312
Dhammapariyāyaṁ	142
Dhammameghassa	317
Dhammameghena	126
Dhammamegho	317
Dhammarājā	115
Dhammavaraṁ	315
Dhammavisesadassī	224
Dhammavīthi	322
Dhammavuṭṭhiyo	254
Dhammasabhā	322
Dhammasenāpati	262
Dhammāgadaṁ	314

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]	
Dhammārakkho	323
Dhammesu	217
Dhammosadhaṁ	314
Dharaṇīruhā	259
Dharemi	317
Dhārayantā	118
Dhārentu	121
Dhārento	312
Dhāremi	318
Dhāreyya	262
Dhīraṁ	192
Dhīra	329
Dhīrā	244
Dhutavādiguṇena	323
Dhuradhorayhaṁ	344
[Na]	
Na	145
Nataṅgo	142
Nadikā	235, 236
Nadīcarā	239
Nandijanano	325
Nappamajjituṁ	257
Nappamuccāmi	317
Nabhaṁ	116
Nabhacārino	247
Nabhasi	298
Nabhā	124
Namassatha	127
Namassamāno	333

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Namassāmi	316
Namassitabbā	332
Namassitvā	116
Nayitā	238
Narā	123, 277
Narāsabhaṁ	340
Narāsabho	248, 266
Naruttamaṁ	308
Naruttamena	228
Navadosaṁ	10, 11
Nāgapunnāgaketakā	237
Nāgasatasahassāni	325
Nāgā	123
Nāgo	200
Nātivattanti	260
Nātivattare	252
Nānādiṭṭhī	261
Nānāraṅgehi	118
Nānāvaṇṇehi	262
Nānāsayanavicittā	118
Nāyako	343
Nāriyo	312
Nāvakaṁ	344
Nāvasaṇṭhitaṁ	344
Nāviko	343
Nāḷāgirī	137
Nikkuho	204
Nikkhantena	337
Nikkhittamānadappova	263
Nikkhitto	323

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nikkhipitvā	319
Niggaṇhitvā	320
Niggahe	319
Nigghātatthaṁ	320
Niccaṁ	217
Nijjhāpessāma	327
Niṭṭhaṁ	249
Nidāne	319
Niddhantakasāvamoho	204
Niddhāvanti	238
Nidhānakusalaṁ	321
Nidhāya	168
Nipakaṁ	192
Nipakā	243
Nipako	352
Nipatitvā	327
Nipuṇaṁ	256
Nippipāso	204
Nibbattate	316
Nibbāpesi	329
Nibbāyissati	268
Nibbute	297
Nimantetvāna	267
Nimittesu	321
Nimmakkho	204
Niyato	218
Niyāmamaṁ	203
Niyyūhā	117, 299
Nirāsayo	205
Nirūpadhi	316, 341

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nirodho	257
Nillolupo	204
Nivātavutti	352
Nivārayiṁ	315
Nivāsesiṁ	11
Nivedayuṁ	123
Nissaṁsayaṁ	226
Nīcayoniyaṁ	330
Nīpā	237
Nīlā	117
Nīharitvāna	321
Nekkhamme	126
Nesajjikā	247
[Pa]	
Pakāsitā	228
Pakāsitāni	228
Pakāsite	341
Pakittetvā	246
Pakittesi	341
Pakūjare	122
Pakkamati	315
Pakkamantānaṁ	246
Pakkamanti	247
Pakkhittā	300
Paggahetvāna	305
Paṅkadantā	246
Paccantasattesu	225
Paccabyatha	257
Paccāharati ca	163

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paccekajinā	225
Paccekabodhiṁ	143
Paccekā	124
Pacchimakā	126
Pacchimabhave	255
Pacchime	253
Pajahiṁ	11
Pajjalito	326
Pañcame	318
Pañcavaṇṇikaṁ	123
Pañcasataṁ	255
Pañcābhiññābalappatto	242
Pañcāvaraṇāni	213
Pañjalikā	123, 252
Pañjalīkatā	327
Paññapetvāna	267
Paññāya	124, 259
Paṭigho	331
Paṭipattiyuttā	227
Paṭipannā	259
Paṭipannānaṁ	330
Paṭipādito	330
Paṭibaddhacitto	176
Paṭibhānavā	207
Paṭibhāne	323
Paṭimāniṁ	343
Paṭiladdhamaggo	203
Paṭisambhidā	333
Paṭisallānaṁ	217
Paṭissutvā	298

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paṭhamaṁ	265
Paṇidhimhi	352
Paṇḍite	126
Paṇḍu	118
Paṇṇasālakaṁ	11
Paṇṇasālā	8, 9
Patiṭṭhā	249
Patiṭṭhāya	258
Patippacārā	225
Patissatā	345
Pattuṇṇā	118
Patto	126
Patthanāphalaṁ	124
Patthayantā	143, 243
Patthaye	311
Patthemi	313
Patvāna	257
Pathabyā	125
Pathaviṁ	250
Pathavīkampakā	247
Padaṁ	329
Padakā	242
Padissantu	123
Padumaṁ	219
Padumā	117
Padumī	200
Padumuttarassa	297
Padesamattaṁ	143
Padmareṇurajuggatā	122
Padhānaṁ	337

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Padhānapahitatto	341
Padhānavā	218
Pantaseyyamhi	341
Pantāni	221
Panthe	331
Pannagaṁ	315
Pannago	315
Papañce	144
Pappeyyuṁ	262
Pabbajiṁ	256
Pabbajitvāna	268
Pabbajjā	156
Pabbatagge	123
Pabhassaraṁ	274
Pabhassarāni	194
Pabhāvitā	253, 343
Pabhāsayaṁ	299
Pabhinnā	325
Pamattaṁ	205
Pamādaṁ	127
Pametave	250
Pametuṁ	250
Pamesi	324
Payirupāsanti	316
Paratitthiye	250
Parattha	225
Paramatthadassī	225
Paramatthapattiyā	216
Paramannena	120
Paramparaṁ	144

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Parāmāsena	251
Parāyaṇo	249
Parikaḍḍheyya	262
Parikiṇṇā	122
Parikkhipe	251
Parikkhīṇā	333
Parikhañca	320
Paricare	316
Paricārakā	121
Pariññāya	268
Parittaṁ	209
Parittakenapi	143
Parinibbuto	298
Paripucchahi	273
Paripucchitvā	126
Paribbājā	309
Parimuccanti	317
Parimuttiṁva	313
Parimuttiyā	313
Parimetuṁ	262
Pariyosāne	319
Parivārenti	243, 259
Parivāretvā	267
Parissayānaṁ	187
Pariḷāhaṁ	328
Pariḷāhena	326
Parūḷhā	246
Pareto	325
Pallaṅkaṁ	120
Pallaṅkena	244

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pavattabhojanā	247
Pavattitaṁ	264
Pavanti	258
Pavassati	317
Pavāḷaṁsā	117
Pavivekaṁ	272
Pavisitvā	119
Pavuccati	321
Pasannamukhanettosi	257
Pasannānaṁ	128
Pasayhacārī	221
Pasādetvā	299
Pasāremi	125
Pasutaṁ	205
Passāmi	280
Passino	324
Pahāya	213
Pahitatto	268
Pahīnasabbāvaraṇā	226
Pahūtadhanadhaññavā	309
Pahoti	174
Pākāraṁ	320
Pākārakaṁ	322
Pāṭali	236
Pāṭhiko	311
Pāṇinaṁ	249
Pātova	246
Pādapā	122
Pādalolo	211

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pādāsi	311
Pāde	327
Pāpaṁ	205
Pāpamitte	268
Pāpiccho	264
Pāramiṁ	242, 254
Pāramippatto	332
Pāricariyā	316
Pārihāriyaṁ	161
Pārevatā	239
Pāvacane	341
Pāvisiṁ	329
Pāvurā	118
Pāvusā	236
Pāsādaṁ	116
Piṭṭhidukkhaṁ	140
Pipāsāvedanāya	313
Pītakaṁ	118
Pītā	117
Pīti	298
Pīḷito	314
Puññakkhette	311
Puññagabbhaṁ	317
Puññaphalaṁ	123
Puṇṇaghaṭā	119
Puṇṇo	310
Puttaṁ	145
Puttassa	259
Puttesu	178
Puthu	251

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Punabbhavo	333
Pupphachadanaṁ	344
Pupphati	317
Phupphanāya	260
Pupphanti	238
Pupphantu	122
Pupphābhikiṇṇā	122
Pupphitā	236
Pupphituṁ	258
Pupphito	260
Pupphino	236
Pupphena	252
Pubbabuddhesu	143
Pubbavidehakaṁ	245
Pubbavidehānaṁ	277
Purakkhato	308
Purato	329
Purato puraṁ	333
Pure	325
Pulinaṁ	253
Pūjaṁ	297
Pūjayiṁ	298
Pūrito	258
Pūriya	126
Pekkhato	272
Pettike	243
Pesetvā	326
Pokkharasātakā	239
Poṭṭhasīsā	239
Porāṇakavaṁsadharo	323

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Porohicce	321
Poso	255
[Pha]	
Phanditāni	144
Phalaṁ	245, 255
Phalaṁ dassayanti	259
Phalaṭṭhā	259
Phalaṭṭhānaṁ	330
Phalalābhīnaṁ	330
Phalasamaṅgino	259
Phalikā	118
Phalino	236
Phassayiṁ	314
Phassaye	202
Phālaye	255
Phullito	298
[Ba]	
Bandhavāni	208
Bandhujīvakā	238
Balakāyassa	320
Balajā	236
Balavā	320
Balākayonimhi	317
Balādhipo	351
Balābalaṁ	261
Balī	315
Balena	247
Bahalaṁ	125

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Bahalagaṅgā	343
Bahuṁ	299
Bahukā	260
Bahujjanā	340
Bahudhammakāyā	225
Bahussutaṁ	207
Bahussuto	264, 323
Bahū	239, 260
Bāhusaccesu	352
Bimbijālā	237
Buddhakhettamhi	122
Buddhakhettā	125
Buddhakhettesu	116
Buddhadhammā	127
Buddhaputtāti	260
Buddhabhaṇitaṁ	324
Buddhabhūmiṁ	336
Buddharaṁsena	317
Buddhā	121
Buddhāpadāniyaṁ	142
Buddhe	121
Buddhehi	143
Buddho	111
Bodhiṁ	144, 250
Bodhiyā mūle	336
Byañjanaṁ	319
Byañjane	318
Byapanujja	213
Byamhaṁ	344
Byākaronti	121

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Byādhito	255
Brahmacārino	327
Brahmaññā	341
Brahmabandhu	255, 341
Brahmanivesanā	125
Brahmānaṁ	274
Brāhmaññakulasambhūto	300
Brāhmaṇa	258
[Bha]	
Bhagavā	248
Bhagavantaṁ	304
Bhaginīmālā	237
Bhajanti	223
Bhaṇḍarakkhaṁ	321
Bhaṇḍassa	321
Bhaddake	299
Bhabbābhabbe	261
Bhayaṁ	177
Bhayato	127
Bharito	262
Bhavaṁ	315
Bhavadaṇḍena	313
Bhavanaṁ	119, 299
Bhavanti	142
Bhavantu	122
Bhavabhārena	262
Bhavitvā	205
Bhavissati	341
Bhave	125, 255

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]	
Bhavesu	217
Bhāgī	123
Bhāraṁ	262
Bhārato	317
Bhārena	262
Bhāvanāya	259
Bhāvetha	127
Bhāsato	252, 311
Bhāsitā	228
Bhikkhusaṁghe	254
Bhindeyyuṁ	328
Bhiyyo	209, 298
Bhūtakaṁ	315
Bhūtaggāhena	314
Bhūtaṭṭito	314
Bhūtasmā	314
Bhūtesu	144, 168
Bhūmaṭṭhā	116
Bhūmiṁ	281
Bhūmi	328
Bhūmipālo	325
Bhūmisayā	277
Bhesajaṁ	143
Bhogena	311
Bhojanaṁ	120
Bhojjaṁ	120
[Ma]	
Maṁ	124
Maggaṅgabojjhaṅgagate	225

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Macchā	236
Mañjeṭṭhakaṁ	118
Maṭṭhā	120
Maṇimayā	118
Maṇimaye	120
Maṇiverocanā	118
Maṇḍitaṁ	116
Maṇḍito	117
Mattaṁ	326
Matthake	121
Mathenti	197
Maddasī	250
Madhurā	197
Madhūvakhuddaṁ	143
Manasā	116
Manujādhipo	124
Manujo	262
Manussattaṁ	156
Manoramā	117, 235
Mantadharaṁ	321
Mantadharo	307
Mantāṇiputto	310
Mama	123
Mamatto	321
Malyavitatā	121
Masāragallamayā	118
Mahaṇṇave	251
Mahaddhano	325
Mahantadhammā	225
Mahākāḷā	239

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mahājanassa	329
Mahānādo	336
Mahāmuniṁ	259
Mahāmunīnaṁ	143
Mahārahaṁ	116
Mahārahamhi	120
Mahāvīra	251
Mahāsamaṇo	257
Mahāsamudde	254
Mahāsaraṁ	315
Mahiddhikā	350
Mahiyā	309
Mahesi	143
Mahesino	325
Mahodadhiṁ	253
Mahodadhinivāsahaṁ	267
Mātaṅgā	325
Mādiso	324
Mānusā	119
Mānuse	124
Migānaṁ	221
Migāraññaṁ	338
Migāramātupāsādaṁ	272
Migo	183
Mittassa	321
Mittā	175
Mīḷhamakkhitaṁ	331
Muñcitvā	122
Muñjā	236

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Muttājālaparikkhitā	121
Muditā	221
Muddhani	264
Muni	316
Munino	252
Muyhanti	244
Muḷāliyo	238
Me	256
Metaṁ	198
Mettacittavatāya	331
Mettā	221
Mettāvihārino	247
Mettena cittena	144
Medhāvī	264
Mohanīye	244
Mohitā	251
[Ya]	
Yaṁ	202
Yathā	178
Yathodhikāni	208
Yadicchakaṁ	247
Yamakā	125
Yavakhādanaṁ	139
Yasassino	242
Yassaṁ	265
Yānā	125
Yāyato	125
Yāvatā	116
Yujjare	250

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]	
Yūpo	249
Yena	183
Yojanasataṁ	315
[Ra]	
Raṁsijālaṁ	125
Raṁsivāhanā	125
Rakkhanti	321
Rakkhasā	248
Rakkhāya	320
Rakkhitamānasāno	211
Rakkhitindriyā	244
Rajatāmayā	118
Rajanīye	244
Rajassirā	246
Rajjanti	244
Raṭṭhaṁ	328
Ratanakūṭalaṅkataṁ	118
Ratanagabbhaṁ	120
Ratanamayaṁ	116
Ratanamayachattaṁ	351
Ratanā	116, 121
Ratanāmayā	122
Ratā	259
Rati	185
Ratiyā	121
Rattamhi	144
Ramissati	344
Rammake māse	260
Ramme	317

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]	
Ravihaṁsā	239
Rasato	319
Rasantu	122
Rasesu	213
Rāgo	331
Rājāva raṭṭhaṁ	192
Rittako	255
Rittā	255
Rūpadakkhe	319
Rūpiyabhūmiyaṁ	116
Rūpena	119
Revato	344
Rogo	198
[La]	
Lakkhaṇaṁ	249
Lakkhaṇe	242, 309
Lakkhaṇesu	321
Lakkhe	254
Latuttamā	316
Labheyya	262
Lābhālābhena	243
Lābhe	126
Lāsikā	123
Liṅgasampatti	156
Lokajeṭṭhaṁ	336
Lokajeṭṭhassa	297
Lokajeṭṭho	248, 266
Lokanāyakaṁ	261
Lokanāyake	116

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]	
Lokanāyako	341
Lokamhi	143
Lokasudakkhiṇeyyā	226
Lohitakaṁ	118
Lohitakā	117
Lohitaṅgamayā	299
Lohitaṅgā	118
[Va]	
Vaṁso	178
Va	178
Vakkhāmi	143
Vaggaḷā	236
Vacaṁ	310
Vajanti	225
Vajjantu	122
Vajjayuṁ	267
Vaṇṇaṁ	143
Vata	333
Vatasampanno	242
Vattantu	122
Vattemi	262
Vanaṁ	277
Vandati	333
Vandamāne	127
Vanditabbaṁ	332
Vamanaṁ	330
Vambhenti	247
Varuttamaṁ	350
Vasantaṁ	142

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vasibhāvitā	120
Vasī	340
Vasīsatasahassehi	343
Vasudhaṁ	351
Vasudhā	261
Vasupatīnaṁ	263
Vassante	126
Vassasahassena	316
Vasse	337
Vassento	254
Vākacīraṁ	11
Vākyāni	143
Vācābhilāpo	196
Vātavegena	117
Vāto	219
Vādesuṁ	267
Vāyameyyātha	330
Vārijā	260
Vārimajjhe	344
Vālaṁ viya vedhi	345
Vāsaṁ	332
Vāse	185
Vāḷamigasamākule	341
Vikubbanāni	121
Vikubbanti	121
Vikubbāmi	267
Vikubbitāni	228
Vikkhambhanti	340
Vikkhālayiṁ	315
Vikkhobheti	315

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vigatāsavadassanaṁ	158
Vighātaṁ	262
Vicittaṁ	123
Vicittattharaṇaṁ	118
Vicittathambhaṁ	116
Vicittavatthābharaṇā	312
Vicittā	121
Vicinaṁ	255
Vicinanto	316
Vijaññā	225
Vijaṭayiṁ	318
Vijane	341
Vijahitvā	325
Vijitāvī	299, 344
Vijinitvāna	320
Vijjalantā	225
Viññāpetvāna	308
Viññū	184
Vitatā	121
Vitti	351
Vidhamitvā	322
Vidhamissati	327
Vinayaṁ	332
Vinaye	318
Vinayogadhaṁ	324
Vinassāma	327
Vināyakaṁ	336
Vināsaya	328
Vināsaye	314
Vinibujjhare	121

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Viniveṭhetvā	319
Vinodemi	319
Vinodesi	315
Vinodehi	328
Vipassakā	224
Vipāko	128
Vipiṭṭhikatvāna	214
Vipulaṁ	351
Vippamutto	316
Vibhattaṁ	116
Vibhūsaṭṭhānā	208
Vimatiṁ	261
Vimati	318
Vimaticchedanāya	261
Vimalā	117
Vimalo	260
Vimānaṁ	298
Vimānane	331
Vimuttiṁ	202
Vimuttipupphaṁ	258
Vimuttipupphalābhena	258
Vimuttiyā	260
Vimokkhāpi	333
Vimokkhena	277
Virajjitvā	331
Virattacittā	144
Virato	208
Virāgavatthuṁ	144
Virāgasaññī	144
Virādhayi	316

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Viruddhānaṁ	330
Virūparūpena	197
Virūhare	260
Virecanaṁ	330
Virodhiyā	331
Vivādaṁ	127
Vividhaṁ	124
Vivekakāmo	248
Visaghātakaṁ	313
Visatto	178
Visayaṁ	121
Visādo	313
Visārado	253
Visālo	178
Visiṭṭhamadhunādena	126
Visuddhaṁ	214
Visuddhasīlā	224
Vihane	314
Viharāmi	308
Viharissati	312
Viheṭhayaṁ	315
Vihesayitvā	326
Vītivattantaṁ	274
Vīthintare	256
Vīneyya	207
Vīriyaṁ	127
Vīro	190
Vuṭṭhāpane	319
Vuṭṭhiṁ	350
Vuṭṭhitassa	340

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vuddhiṁ	321
Vūpakaṭṭhaṁ	304
Vejayantapāsādaṁ	273
Vedānaṁ	307
Vedānapāragū	309
Vedikā	117
Vedehamuni	142
Vepullataṁ	259
Veyyākaraṇāni	243
Vo	330
[Sa]	
Saṁ	120, 249
Saṁghārāmassa	311
Saṁyutā	119
Saṁyojanāni	222
Saṁvaro	322
Saṁvutā	244
Saṁvegajātesu	298
Saṁvegamukhena	143
Saṁvegasaṅgamati-vaḍḍhanatthaṁ	228
Saṁsaggajātassa	173
Saṁsariṁ	255, 262
Saṁsārasotaṁ	315
Sakakammābhiraddho	300
Sakatejena	299
Sakabhavanaṁ	267
Sakalikāvedho	136
Sakyapuṅgavaṁ	263
Sakyaputtena	264

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sakyasāsanaṁ	314
Sakyasīhena	228
Sakhilā	127
Saṅkappo	310
Saṅkhātadhammo	218
Saṅgaṇikāratassa	202
Saṅgaṇiyaṁ	267
Saṅgāmaṁ	320
Saṅgo	209
Saccaṁ	337
Saccadasā	227
Saccavādī	208
Sacchikatā	265
Sacchikāhiti	337
Sajjanti	331
Sañcariṁ	257
Sañchannā	241
Sañchinnapatto	190
Sañjātakopo	326
Sañjātakkhandho	200
Saññatā	327
Saññino	123
Saṭṭhikappasahassamhi	299
Saṇhakāsikasanthatā	118
Satataṁ	226
Satasahassaṁ	316
Satipaṭṭhānamaṭṭālaṁ	322
Satīmā	218
Sattadivasā	327
Sattaratanabhūsitā	117

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sattā	123
Satthacchedo	138
Satthā	249
Satthāradassanaṁ	156
Satthukappaṁ	332
Satthuno	254
Sadatthe	330
Sadānavā	328
Sadevakaṁ	125
Sadevakamhi	227
Sadevamānusā	328
Saddhammāgadaṁ	314
Sadhamme	243, 309
Santaṁ	316
Santacittā	243
Santacittehi	252
Santamanā	225
Santindriyā	225
Santuṭṭhā	243
Santussamāno	187
Sandati	237
Sandamānānaṁ	259
Sandhī	119
Sannipatitvā	246
Sapaññā	227
Sapadānacārī	213
Sabbaṅgasampanne	241
Sabbaññu	250
Sabbaññuvaro	143

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sabbattha	254, 265
Sabbadukkhoghakiṇṇā	225
Sabbapāṭhī	323
Sabbapāṇinaṁ	247, 258
Sabbabuddhānaṁ	120
Sabbasaṁyojanakkhayo	313
Sabbasallavinodanaṁ	314
Sabbasoṇṇamaye	119
Sabbasovaṇṇamayā	299
Sabbā	122
Sabbālaṅkārabhūsitā	325
Sabbāsavā	333
Sabbāsave	268
Sabbe	126
Sabbesu	144
Sabbosadhānaṁ	314
Sabhaṁ	274
Samako	127, 331
Samaggā	127
Samathaṁ	214
Samantā	315
Samaye	258
Samalaṅkatā	312
Samāgatā	127
Samāgatānaṁ	143
Samādhi	225
Samādhimhā	252
Samānetvā	343
Samāyutā	240
Samāhantvā	119

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Samāhare	116
Samāhitaṁ	327
Samāhitā	224
Samuṭṭhāya	120
Samūlañca	314
Samūhaniṁ	314
Samūhatā	333
Sameto	264
Sameyya	263
Samova	143
Sampajānā	120
Sampaṭicchati	259
Sampannaṁ	120
Sampanno	124, 321
Sampabujjhatha	267
Sampavanti	236
Sampītaṁ	118
Sambuddhaṁ	305
Sambuddho	248
Sambodhiṁ	126
Sambodhivarapattiyā	125
Sambhāvayamāno	142
Sammasitā	217
Sammā	264
Sammānane	331
Sammāne	127
Sayaṁ	205
Sayane	120
Sayambhuṁ	326
Sayambhusīhena	228

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sayambhū	119, 225
Saraṭṭhakā	327
Sarāgavatthusu	144
Saritvāna	265
Sarīsapā	199
Salilambucārī	210
Sallaṁ	198
Sasaṁghe	116
Sasāgarantā	326
Sasāvake	119
Sasenakaṁ	321
Sahassalokaṁ	305
Sahassārāni	249
Sahāyaṁ	145
Sahāyakaṁ	257
Sahāyasampadaṁ	193
Sahitā	187
Saḷalā	237
Sāgarūpamaṁ	311
Sāgaro	328
Sāgarova	247
Sātaṁ	313, 326
Sādu	236
Sādhu	256
Sādhuvihāriṁ	192
Sādhūti	298
Sādhūni	143
Sāmaṇere	280
Sāmayikaṁ	202
Sāyaṁpātaṁ	316

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sāyanīyaṁ	120
Sāratthiko	255
Sāramayā	119
Sālā	236
Sāvakattaṁ	225
Sāvakā	121
Sāsanaṁ	256
Sikhino	122
Siṅghāṭaṁ	322
Sinehadosaṁ	214
Sinduvārakā	236
Siyuṁ	251
Siraṁ	328
Sirasā	116
Sirikaṁ nāgaṁ	326
Siro	326
Silāvedho	135
Sissehi	308
Sītajalā	241
Sītañca	199
Sītibhāvaṁ	314, 329
Sīlaṁ	126, 322
Sīlagandhena	246
Sīlavā	242
Sīlesu	264
Sīsadukkhaṁ	138
Sīhanādaṁ	340
Sīhapañjarā	117
Sīhaseyyaṁ	120
Sīho	219, 221

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sīhopadhā	225
Sukataṁ	116, 123, 254
Sukate	241
Sukato	8, 9, 235
Sukasāḷikā	239
Sukhañca	214
Sukhumacchikena	251
Sukhe	126
Sucārurūpaṁ	351
Sucīratā	246
Sujāto	309
Sujjhanti	332
Suññataṁ	317
Suññatāppaṇihitañca	225
Suṇantu	126
Suṇātha	143
Suṇotha	252
Sutavā	218
Sutiṭṭhare	118
Sudaṁ	141
Suddhakāḷakā	117
Suddhamānasā	114
Suddhena	252
Suddhehi	252
Sudhammataṁ	333
Sudhammāyābhito	274
Sunandaṁ	310
Sunimmitā	241
Supatitthā	235, 241
Supasannacittā	143

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Suphullaṁ	340
Subhā	116
Subhānurūpo	258
Subhāsitāni	227
Subhe	120
Sumāpitaṁ	311
Sumāpitā	8
Sumutto	255
Sumekhalo	327
Sumedhaṁ	304
Suruci	250
Suvaṇṇassa	194
Suvapotā	239
Suviditaṁ	123
Suvinayaṁ	332
Suvibhattā	117
Suvisuddhapaññā	224
Susaṁvuto	325
Susaññā	312
Susaṇṭhitaṁ	329
Susamāhito	264
Susuddhapulinākiṇṇā	235
Suhajjā	175
Sūriyaraṁsena	316
Sūlāvuto	313
Se	255
Sekhā	259
Seṭṭhaṁ	124
Seṭṭho	341
Setacchattaṁ	350

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Senakā	239
Senāpaccaṁ	320
Senāsanāni	221
Seritaṁ	184
Sele	328
Sevanti	223
Sokhyaṁ	209
Socare	330
Soṇṇakiṅkaṇikāyuto	117
Soṇṇatārakacittitā	121
Soṇṇapallaṅkā	122
Soṇṇamālā	117
Sotāvadhānaṁ	329
Sodhesi	310
Sobhitā	121
Sobhito	117
Sossāma	341
Snehanvayaṁ	174
Svāgataṁ	333
[Ha]	
Haṁsavatiyā	309
Haṭṭhena	336
Hatāmitto	321
Hatthikkhandhagato	350
Hadayena	332
Hantāraṁ	256
Handa	298

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ha]	
Hayavāhiṁ	299
Harati ca	163
Haripiñjaraṁ	118
Halāhalaṁ	331
Hasulā	312
Hāpeti	176
Hāsaṁ	298
Hāsaparetānaṁ	336
Hāsayanto	125, 310
Hitānukampī	144
Hitā'me	225
Hitesī	247
Hitvā	267
Himavantaṁ	248
Himavantassa	235
Himavantā	253
Hīnattaṁ	329
Hīnavīriyo	264
Hutāsanaṁ	249
Hetuṁ	257
Hetu	156
Hetuppabhavā	256
Hetubhi	142
Hemacchadanachāditā	122
Hemajālena	117
Hessati	254
Homi	124

Apadānaṭṭhakathāya paṭhamabhāge

Lakkhitabbapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Agārikavibhūsā nāma sāṭakaveṭhanamālā-gandhādivibhūsā	208
Agāriyā tividhā	176
Aggadānāni ekasasse nava	335
Aggasāvakā khattiyabrāhmaṇa-kulesveva uppajjanti	159
Aggasāvakānaṁ patthanā	158
Aggasāvakānaṁ pupphāsanaṁ tigāvutaṁ	231
Aggīnaṁ bhedo	329
Accambilādibhutte ādīnavā	164
Accuṇha-ajjhohaṭe gabbhassa lohakumbhivāso viya	164
Aññāsikoṇḍaññattherassa pubbakammaṁ	334, 338
Ativisālatā	9
Atisambādhatā	9
Atisītajjhohaṭe gabbhassa lokantarikavāso viya	164
Atthadassibuddhassa āyuppa-māṇaṁ vassasatasahassaṁ	49
Atthadassibuddhassa jātiṭṭhānaṁ	49
Atthadassibuddhassa mātā-pitādayo	49
Atthadassibuddhassa sarīraṁ asītihatthubbedhaṁ	49
Atthapaṭisambhidā	265
Attho tividho	176
Atrajo putto	145
Adhikāro	18
Adhigamapaṭibhānavā	207
Anagārikavibhūsā nāma patthamaṇḍanādivibhūsā	208
Anagāriyā visesena atthakkhāyino eva	176
Anapekkhabhāvo	13
Anavajjapiṇḍapātapariyesanā	9
Anukampako	176
Anuṭṭhāpanīyabhāvo	13
Anupiya-ambavanato Rājagahaṁ tiṁsayojanaṁ	79
Anuruddhattherassa pubbakammaṁ	300, 304
Anuruddho aggo dibbacakkhukānaṁ	304
Anomadassibuddhassa āyuppa-māṇaṁ vassasatasahassaṁ	45
Anomadassibuddhassa jātiṭṭhānaṁ	45

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A - Ā - I - U]

Anomadassibuddhassa mātāpitādayo 45
Anomadassibuddhassa sarīraṁ aṭṭhapaññāsahatthubbedhaṁ 45
Anomānadī aṭṭhusabha-vitthārā 77
Antevāsiko putto 145
Antorukkhatā 9
Appagghaṁ sundaraṁ kappiyaṁ 11
Appaṭijagganatā 13
Appasamārambhatā 13
Abhabbaṭṭhānāni aṭṭhārasa 157
Abhinīhārā aṭṭha pañca dve 156-8
Ariyā nāma majjhattā 101
Avidūrenidāna 2
Asāruppabhāvo 11
Asītimahāsāvakānaṁ patthanā 158
Asnāthādisadda 3
Assajittherassa sāsana-dhammo 233
Assasadda 3
Ānandattherassa pubbakammaṁ 346, 352
Ānandatthero sajjhāyantānaṁ aggo 323
Āyatanacariyā 147
Āsabho gavasatasahassa-jeṭṭhako 248
Iriyāpathacariyā 147
Uṭṭhāpanīyabhāvo 12

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Upakaraṇesu nicchandarāgabhāvo 9
Upakāro 176
Upaṭṭhākassa patthanā 158
Upatissassa sotāpanna-kālo 231
Upapāramiyo dasa 32
Upālittherassa pubbakammaṁ 308, 334
Upālinā sadiso natthi 324
Usabho gavasatajeṭṭhako 248

[Ka]

Kakusandhabuddhassa āyuppamāṇaṁ cattālīsavassasahassaṁ 53
Kakusandhabuddhassa jātiṭṭhānaṁ 53
Kakusandhabuddhassa mātā-pitādayo 53
Kakusandhabuddhassa sarīraṁ cattālīsahatthubbedhaṁ 53
Kaṇḍaka-asso āyāmena aṭṭhārasahattho tadanuccha-vikubbedho 75
Kaṇḍaka-asso sabba-seto 75
Katābhinīhārānaṁ bodhi-sattānaṁ ānisaṁsā 55
Kapilavatthuto Anomānadī tiṁsayojanaṁ 77
Kapilavatthuto Rājagahaṁ saṭṭhiyojanaṁ 102

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kappakolāhalaṁ 58, 59
Kammaṭṭhānaṁ duvidhaṁ 160
Karaṇapariyesanabhāvo 12
Kalāpādikaraṇe kalāpaggaṁ adāsi 335
Kasāvabhedo 204
Kassapabuddhassa āyuppamāṇaṁ vīsati vassasahassaṁ 54
Kassapabuddhassa jātiṭṭhānaṁ 54
Kassapabuddhassa mātāpitādayo 54
Kassapabuddhassa sarīraṁ vīsatihatthubbedhaṁ 54
Kāmā dve 197
Kāyadaṇḍo 144
Kāyasaṁsaggo nāma aññamaññaṁ aṅgaparāmasanena uppannarāgo 174
Kāyassa asanthambhanabhāvo 13
Kāyassa sukhumālakaraṇabhāvo 12
Kāḷasīho 219
Kilesakāmo nāma rāgappabhedo 197
Kisāgotamiyā udānaṁ 73, 74
Kīḷanā duvidhā kāyikā ca vācasikā ca 185
Kulasāra 253
Kesarasīho 219

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Koṭṭhakaraṇe koṭṭhaggaṁ adāsi 335
Koṇāgamanabuddhassa āyuppamāṇaṁ tiṁsavassasahassaṁ 53
Koṇagamanabuddhassa jātiṭṭhānaṁ 53
Koṇāgamanabuddhassa mātāpitādayo 53
Koṇāgamanabuddhassa sarīraṁ tiṁsahatthubbedhaṁ 53
Koṇḍaññabuddhassa āyuppamāṇaṁ vassasatasahassaṁ 38
Koṇḍaññabuddhassa jātiṭṭhānaṁ 38
Koṇḍaññabuddhassa mātāpitādayo 38
Koṇḍaññabuddhassa sarīraṁ aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ 38
Kolāhalāni tīṇi 58
Kolitassa sotāpannakālo 234

[Kha]

Khattiyassa aṅgāni 321
Khadiravaniyarevatattherassa pubbakammaṁ 342, 345
Khantivādijātake khantipāramitā paramatthapāramī nāma 57
Khandhabhāramahicchabhāvo 11
Khalakaraṇe khalaggaṁ adāsi 335
Khettajo putto 145

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga]

Gaṅgānaṁ bhedā 259
Gatapaccāgatavattaṁ pūrento khippābhiñño hoti mahāpañño vā 163, 164
Gatapaccāgatavattaṁ vinā paccekabodhiṁ pāpuṇanto nāma natthi 159
Gandhamādano nāma 170
Gabbhapatiṭṭhānānaṁ mātugāmānaṁ viramitabba-āhārā 164
Garahāpaṭicchādanabhāvo 13
Garahāya appaṭicchannabhāvo 13
Gavajeṭṭhakā tayo 248
Gahanacchannatā 9
Girimekhalahatthī diyaḍḍhayojanasatiko 88
Gītasadda 3
Guṇasampatti 18
Gehassa atthibhāvo nāma sadutiyakavāso viya 13
Gehālayapaṭikkhepo 13
Gotamo Bhagavā uttarāsāḷhanakkhattena paṭisandhiṁ gaṇhi 62
Gottabandhu 208

[Ca]

Cakkavattikolāhalaṁ 58, 59
Caṅkamadosā pañca 9

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ca]

Catūsu disāsu appaṭihatabhāvo 10
Cariyāyo aṭṭha 147, 148
Cīvarapaccaye appicchabhāvo 11
Cūḷasutasomajātake nekkhammapāramitā paramatthapāramī nāma 56
Cūḷāmaṇicetiyaṁ nāma Tāvatiṁsabhavane 78
Coravilope nibbhayabhāvo 9

[Cha - Ja]

Chandatā 18
Chabbassāni dukkarakārikā 128, 129
Jambudīpo dasayojanasahassaparimāṇo 60
Jiṇṇepi sibbitabbābhāvo 11
Jetavanaṁ sabbabuddhānaṁ avijahitaṭṭhānameva 110

[Ña]

Ñāṇacariyā 147
Ñāṇathomanāya phalaṁ paññāmahattaṁ 263, 264
Ñāṇasampattiyā sakalajambudīpamaṇḍalassa issaro 216
Ñātibandhu 208

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Taṇhāsanthavo	177
Taraṅgarāsayo gāvutādibhedā	254
Tāpasapabbajjāya asāruppabhāvo	11
Tāpasapabbajjāya sāruppabhāvo	11
Tāḷasadda	3
Tiṇasīho	219
Tissabuddhassa āyuppamāṇaṁ vassasatasahassaṁ	50
Tissabuddhassa jātiṭṭhānaṁ	50
Tissabuddhassa mātāpitādayo	50
Tissabuddhassa sarīraṁ saṭṭhihatthubbedhaṁ	50
[Tha - Da]	
Thaddhavisamatā	9
Therasaddassa atthuddhāro	228
Daṇḍā tayo	144
Dassanasaṁsaggo nāma aññamaññaṁ disvā uppannarāgo	173
Dāna-upapāramī nāma aṅgapariccāgo	32
Dānaparamatthapāramī nāma jīvitapariccāgo	32
Dānapāramī nāma bāhirakabhaṇḍapariccāgo	32

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Diṭṭhisanthavo	177
Dinnako putto	145
Dīpaṅkarabuddhassa āyuppamāṇaṁ satasahassavassaṁ	38
Dīpaṅkarabuddhassa jātiṭṭhānaṁ	38
Dīpaṅkarabuddhassa thūpo chattiṁsubbedhayojano	38
Dīpaṅkarabuddhassa padhānacaraṇaṁ anūnadasamāsaṁ	37
Dīpaṅkarabuddhassa pabhā samantā dvādasayojanā	38
Dīpaṅkarabuddhassa mātāpitādayo	37
Dīpaṅkarabuddhassa sarīraṁ asītihatthubbedhaṁ	37
Dīpaṅkarabuddho Nandārāmamhi nibbuto	38
Dīpaṅkarabuddho hatthiyānena nikkhami	37
Dīpapūjāya phalaṁ	301, 305
Dūrenidāna	2
Desanākāle uppannaparivitakkassa ādīnavā	231
Dvevācikā Tapussabhallikā	95
[Dha]	
Dhanadhaññapariggahābhāvo	9
Dhanasāra	253
Dhammadassibuddhassa āyuppamāṇaṁ vassasatasahassaṁ	49

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha]

Dhammadassibuddhassa jātiṭṭhānaṁ 49
Dhammadassibuddhassa mātāpitādayo 49
Dhammadassibuddhassa sarīraṁ asītihatthubbedhaṁ 49
Dhammanagare catupārisuddhisīlaṁ pākāraṁ 322
Dhammapaṭisambhidā 265
Dhāraṇe sallahukabhāvo 11
Dhiti nāma asithilaparakkamatā 192
Dhutaṅgaguṇena aggo Mahākassapatthero 323

[Na]

Nandanavanaṁ sabbadevalokesu atthi 61
Nandopanandanāgarājassa damanaṁ 278, 279, 280
Nāradabuddhassa āyuppamāṇaṁ navutivassasahassaṁ 46
Nāradabuddhassa jātiṭṭhānaṁ 46
Nāradabuddhassa mātāpitādayo 46
Nāradabuddhassa sarīraṁ aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ 46
Nidhikumbhiyo catasso 65
Nidhikumbhīnaṁ pamāṇaṁ 65
Nibaddhajagganabhāvo 12
Nibbutapiṇḍapātabhuñjanabhāvo 9

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Niruttipaṭisambhidā 265
Nisabho gavasahassajeṭṭhako 248
Nīharaṇakābhāvo 13

[Pa]

Paccatthikānaṁ nirupabhogabhāvo 11
Paccatthikānaṁ sādhāraṇabhāvo 11
Paccekabuddha 143, 144
Paccekabuddhā khattiyabrāhmaṇa gahapatikulānaṁ aññatarasmiṁ uppajjanti 158
Paccekabuddhānaṁ patthanā 158
Paccekabuddhānaṁ samāgamo 143-4
Paccekabuddhā Nandamūlakapabbhāre vasanti 170, 177
Paccekabuddhā nāma dvaṅgulakesamassū aṭṭhaparikkhārayuttā 167
Paccekabuddhā Buddhānaṁ uppajjanakāle nuppajjanti 159
Paccekabuddho dakkhiṇahatthena sīsaṁ parāmasitamatteva gihiliṅgaṁ antaradhāyi 168
Pacchimabhavikasatto paññāya abhibhavanabhāvo 68
Paññācakkhunā sahassacakkavāḷaṁ passituṁ sakkoti 305

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Paññādhikānaṁ saddhā mandā, paññā tikkhā 155
Paṭikkhepā cattāro 349
Paṭibhānapaṭisambhidā 265
Paṭibhānavā tividho 207
Paṭivedhabahussuto 207
Paṭisambhidā catasso 265
Paṇḍusīho 219
Paṇṇasālaparibhogasmiṁ ādīnavā aṭṭha 12
Patticariyā 147
Pathavī catunahutādhika-dviyojanasatasahassa-bahalā 250
Padumabuddhassa āyuppamāṇaṁ vassasatasahassaṁ 46
Padumabuddhassa jātiṭṭhānaṁ 46
Padumabuddhassa mātāpitādayo 46
Padumabuddhassa sarīraṁ aṭṭha-paṇṇāsahatthubbedhaṁ 46
Padumuttarabuddhassa āyuppa-māṇaṁ vassasatasahassaṁ 47
Padumuttarabuddhassa jātiṭṭhānaṁ 47
Padumuttarabuddhassa mātāpitādayo 47
Padumuttarabuddhassa sarīrappabhā dvādasayojanā 47
Pabbajjā 18

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Parapaṭibaddhatāya uppajjana-bhāvo 11
Paramatthajānanapaññāya sadiso natthi 124
Paramatthapāramiyo dasa 32
Pariggahakaraṇabhāvo 13
Paripucchāpaṭibhānavā 207
Paribhuñjantassa vibhūsanaṭṭhānābhāvo 11
Paribhogena jīraṇabhāvo 11
Paribhogena lahuṁ kilissana-bhāvo 11
Pariyattipaṭibhānavā 207
Pariyattibahussuto 207
Pariyesantassa sukhena karaṇabhāvo 11
Pallaṅko cuddasahattho 85
Pāramiyo dasa 32
Pāramiyo samattiṁsa 32
Pārihāriyakammaṭṭhānaṁ 160
Piṇḍolabhāradvājattherassa pubbakammaṁ 339
Piṇḍo ekaṭṭhitālapakkappa-māṇo 83
Piyadassibuddhassa āyuppa-māṇaṁ navutivassasahassaṁ 48
Piyadassibuddhassa jātiṭṭhānaṁ 48
Piyadassibuddhassa mātāpitādayo 48

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Piyadassibuddhassa sarīraṁ asītihatthubbedhaṁ 48
Puññasāra 253
Puṇṇattherassa pubbakammaṁ 305-7
Puṇṇatthero dhammakathikānaṁ aggo 307
Puttā cattāro 145
Pubbanimittāni dvattiṁsa 62, 63
Puthukakāle puthukaggaṁ adāsi 335
Puna pariyesanāya durabhisambhavabhāvo 11
Pupphāsanapūjāya ānisaṁsā 231
Pubbayogāvacare ānisaṁsā pañca 155

[Pha - Ba]

Phale ṭhitānaṁ saṁsārapaggharaṇaṁ akkhāsi 330
Phussabuddhassa āyuppamāṇaṁ navutivassasahassaṁ 51
Phussabuddhassa jātiṭṭhānaṁ 51
Phussabuddhassa mātāpitādayo 51
Phussabuddhassa sarīraṁ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṁ 51
Bakabrahmasutta 274, 275, 276
Bandhavāni cattāri 208
Bahussuto duvidho 207
Buddhakolāhalaṁ 58, 59

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Buddhaputtassa patthanā 158
Buddhabhūmiyo catasso 158
Buddhamātā nāma na lolā surādhuttā 61
Buddhamātāpītunaṁ patthanā 158
Buddhassa kesamassuohāraṇakiccaṁ natthi 78
Buddhassa kesā dakkhiṇato āvaṭṭamānā sīsaṁ allīyiṁsu 78
Buddhassa kesā yāvajīvaṁ dvaṅgulamattā 77
Buddhassa pupphāsanaṁ yojanappamāṇaṁ 230
Buddhavacanaṁ sakalaṁ ekavimuttirasaṁ 115
Buddhā khattiyabrāhmaṇakulesu uppajjanti 158
Buddhā Jambudīpeyeva nibbattanti 60
Buddhānaṁ dve kathā nāma natthi 283
Buddhānaṁ dhammadesanā tilakkhaṇamuttā nāma natthi 59
Buddhānaṁ patthanā 155
Buddhā nāma amoghavacanā 24
Buddhā nāma vessasuddakulesu na nibbattanti 60
Bodhimaṇḍato isipatanaṁ aṭṭhārasayojanaṁ 81, 96
Bodhisattamātu dhammatā 63

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko

[Ba]

Bodhisattassa abhabbaṭṭhānāni aṭṭhārasa 157
Bodhisattena sahajātā satta 65
Bodhisattena vasitakucchi nāma cetiyagabbhasadisā 63
Bodhisatto koṭi-sahassahatthibalo 75
Bodhisatto dasakoṭi-sahassapurisabalo 75, 76

[Bha]

Bhaṇḍakaraṇe bhaṇḍaggaṁ adāsi 335
Bherisadda 3
Bhogasāra 253

[Ma]

Maṁsacakkhunā samantato yojanaṁ passati 305
Maggacariyā 147
Maggasamaṅgīnaṁ saṁsāramocanaṁ akkhāsi 330
Maṅgalabuddhakāle rattindiva-paricchedo na paññāyati 39
Maṅgalabuddhassa āyuppamāṇaṁ navutivassasahassaṁ 39
Maṅgalabuddhassa jātiṭṭhānaṁ 43
Maṅgalabuddhassa mātāpitā-dayo 43

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko

[Ma]

Maṅgalabuddhassa sarīraṁ aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ 43
Maṅgalabuddhassa sarīrappabhā niccakālaṁ dasasahassi-lokadhātuṁ pharati 39
Majjhimadesassa paricchedā 60
Majjhimadeso āyāmato tīṇi yojanasatāni 60
Majjhimadeso parikkhepato nava yojanasatāni 60
Majjhimadeso vitthārato aḍḍhateyyāni 60
Mañjūsakarukkho vitthārubbe-dhena yojanaṁ 170
Madhupāyāso ekūna-paṇṇāsadivasāhāro 84
Manussattaṁ 18
Manussadevanibbānasampattiṁ gavesīnaṁ puññakhetta-bhūtaṁ saṁghaṁ akkhāsi 330
Manodaṇḍo 144
Mahagghabhāvo 11
Mahākassapattherassa pubbakammaṁ 282
Mahākassapatthero tīhi ovādehi upasampadaṁ labhi 296
Mahākassapatthero pabbajitato aṭṭhame divase arahattaṁ pāpuṇi 297

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mahājanakajātake vīriya-pāramitā paramatthapāramī nāma 57
Mahābhinikkhamanaṁ āsāḷhi-puṇṇamāyaṁ 76
Mahāmoggallānattherassa pubbakammaṁ 266, 271
Mahāmoggallāno pabbajitato sattame divase arahattaṁ pāpuṇi 234
Mahāsāvakānaṁ patthanā 158
Mahāsutasomajātake saccapāramitā paramatthapāramī nāma 57
Mahāvilokanāni pañca 59, 61
Mātugāmā nāma vāmajātikā 295
Mātugāmo nāma daḷhanicchayo 165
Mārasenāya pamāṇāni 85
Māro bhūmiyaṁ soḷasa-lekhā ākaḍḍhi 92, 93
Mittabandhu 208
Mittasanthavo 177
Minakaraṇe minaggaṁ adāsi 335
Muttapaṭibhāno 207
Mudiṅgasadda 3
Mūgapakkhajātake adhiṭṭhāna-pāramitā paramatthapāramī nāma 57

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ya - Ra]

Yācanā catasso 349
Yuttapaṭibhāno 207
Yuttamuttapaṭibhāno 207
Ye dhammā hetuppabhavā 233
Raṭṭhapīḷanakilesābhāvo 9
Rathasadda 3
Rājarājamahāmattehi asaṁsaṭṭhabhāvo 9
Rukkhamūlaṁ dasaguṇaṁ 13
Rūpasāra 253
Revatabuddhassa āyuppamāṇaṁ saṭṭhivassasahassaṁ 44
Revatabuddhassa jātiṭṭhānaṁ 44
Revatabuddhassa mātāpitā-dayo 44
Revatabuddhassa sarīraṁ asītihatthubbedhaṁ 44

[La - Va]

Lāyane lāyanaggaṁ adāsi 335
Liṅgasampatti 18
Lokatthacariyā 147
Lomahaṁsajātake upekkhāpāramitā paramatthapāramī nāma 58
Vacīdaṇḍo 144
Vatthukāmo nāma piyarūpādi-ārammaṇadhammo 197
Vayasāra 253
Vasantassa sappītikabhāvo 13

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va]

Vassā nava 86-7
Vākacīrasmiṁ ānisaṁsā dvādasa 11
Vākacīre naṭṭhepi anapekkhabhāvo 11
Vākuppattiyā dhammika-anavajjabhāvo 11
Vipassibuddhassa āyuppamāṇaṁ asītivassasahassaṁ 51
Vipassibuddhassa jātiṭṭhānaṁ 51
Vipassibuddhassa mātāpitādayo 51
Vipassibuddhassa sarīraṁ asītihatthubbedhaṁ 51
Vipassanāya avijjāya pahānaṁ 220
Vibhūsanaṭṭhānabhāvo 11
Vibhūsā duvidhā 208
Vīṇāsadda 3
Vīriyādhikānaṁ saddhā paññā mandā, vīriyaṁ tikkhaṁ 155
Vejayantapāsādo yojanasahassubbedho 273
Veṇikaraṇe veṇaggaṁ adāsi 335
Vesākhapuṇṇamāyaṁ abhisambuddho 335
Vessabhubuddhassa āyuppamāṇaṁ saṭṭhivassasahassaṁ 52

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Va - Sa]

Vessabhubuddhassa jātiṭṭhānaṁ 52
Vessabhubuddhassa matāpitādayo 52
Vessabhubuddhassa sarīraṁ saṭṭhihatthubbedhaṁ 52
Saṁghanavakassa pupphāsanaṁ usabhamattaṁ 231
Saṁghārāmadānassa phalaṁ 311
Saṁsaggo pañcavidho 173
Saṁsāragatānaṁ ādīnavā 330
Sakkassa vijayuttarasaṅkho vīsahatthasatiko 86
Sakkassa vijayuttarasaṅkho sakiṁ vāte cattāro māse saddaṁ karoti 86
Saṅkhapālajātake sīlapāramitā paramatthapāramī nāma 56
Saṅkhasadda 3
Saṇikaṁ kilissanādi 11
Saticariyā 147
Sattubhastajātake paññāpāramitā paramatthapāramī nāma 57
Satthāradassanaṁ 18
Saddā dasa 3, 4
Saddhādhikānaṁ paññā majjhimā, saddhā tikkhā 155
Santikenidāna 2
Santhavo tividho 177

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sabbatthakakammaṭṭhānaṁ 160
Sabbabuddhapaccekabuddhā vivaṭṭamāne kappe uppajjanti 159
Samaṇasukhāni aṭṭha 9
Samathassa sīlaṁ padaṭṭhānaṁ 220
Samathena taṇhāya pahānaṁ 220
Samatho samādhissa padaṭṭhānaṁ 220
Samādhicariyā 147
Samādhi vipassanāya padaṭṭhānaṁ 220
Samānasukhadukkho 176
Samuddo caturāsīti-yojanasahassa-gambhīro 249, 250
Samullapanasaṁsaggo nāma aññamaññaṁ ālapana-samullapanavasena uppannarāgo 174
Sambhogasaṁsaggo nāma saddhiṁ paribhogakaraṇe uppannarāgo 174
Sammasadda 3
Savanasaṁsaggo nāma saddaṁ sutvā uppannarāgo 174
Sasapaṇḍitajātake dānapāramitā paramattha-pāramī nāma 56
Sahatthā kātuṁ sakkā 11
Sāṭakasmiṁ dosā nava 11
Sārabhedo 253

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sāriputtattherassa pubbakammaṁ 228, 265
Sāriputto pabbajitato addhamāse arahattaṁ pāpuṇi 234, 235
Sāriputto Vedanāpariggaha-suttaṁ suṇanto eva arahattaṁ pāpuṇi 234, 235
Sikhibuddhassa āyuppamāṇaṁ sattativassasahassaṁ 52
Sikhibuddhassa jātiṭṭhānaṁ 52
Sikhibuddhassa mātāpitādayo 52
Sikhibuddhassa sarīraṁ sattatihatthubbedhaṁ 52
Sikhibuddhassa sarīrappabhā yojanattayaṁ 52
Siddhatthabuddhassa āyuppa-māṇaṁ vassasatasahassaṁ 50
Siddhatthabuddhassa jātiṭṭhānaṁ 50
Siddhatthabuddhassa mātāpitādayo 50
Siddhatthabuddhassa sarīraṁ saṭṭhihatthubbedhaṁ 50
Sippabandhu 208
Sīhā cattāro 219
Sujātabuddhassa āyuppamāṇaṁ navutivassasahassaṁ 48
Sujātabuddhassa jātiṭṭhānaṁ 48

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sujātabuddhassa mātāpitādayo	48
Sujātabuddhassa sarīraṁ paṇṇāsahatthubbedhaṁ	48
Sujātāya pāyāsavidhi	81, 83
Suddhodanamahārājassa ñātisamāgame tatiyavandanā	104
Suddhodanamahārājassa paṭhamavandanā	66, 104
Suddhodanamahārājassa vappamaṅgaladivase dutiyavandanā	70, 104
Sudhammāsabhāvirahito devaloko nāma natthi	274
Sumanabuddhassa āyuppamāṇaṁ navutiyeva vassasahassaṁ	44
Sumanabuddhassa jātiṭṭhānaṁ	43-4
Sumanabuddhassa mātāpitādayo	44
Sumanabuddhassa sarīraṁ navutihatthubbedhaṁ	44

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sumedhabuddhassa āyuppamāṇaṁ navutivassasahassaṁ	47
Sumedhabuddhassa jātiṭṭhānaṁ	47
Sumedhabuddhassa mātāpitādayo	47
Sumedhabuddhassa sarīraṁ aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ	47
Suvaṇṇasāmajātake mettāpāramitā paramatthapāramī nāma	57
Sesabhikkhūnaṁ pupphāsanaṁ aḍḍhayojanikādibhedaṁ	231
Sobhitabuddhassa āyuppamāṇaṁ navutivassasahassaṁ	45
Sobhitabuddhassa jātiṭṭhānaṁ	44
Sobhitabuddhassa mātāpitādayo	44
Sobhitabuddhassa sarīraṁ aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṁ	45
[Ha]	
Hatthisadda	3
Hetu	18

Apadānaṭṭhakathāya paṭhamabhāge

Nāmānaṁ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Akitti (brāhmaṇa)	56
Aggidatta (brāhmaṇa)	53
Aṅga (Paccekabuddha)	143
Aṅga (raṭṭha)	102
Aciravatī (nadī)	253
Accuta (Paccekabuddha)	144
Accuta (seṭṭhi)	110
Accutagāmī (Paccekabuddha)	144
Ajātasattu	137, 270
Ajita (brāhmaṇa)	44
Aññāsikoṇḍa-ññatthera	306, 334
Aṭṭhaka (Paccekabuddha)	143
Aṭṭhama (Paccekabuddha)	143
Atideva (brāhmaṇa)	44
Atula (nāgarājā)	43, 51
Atthadassī (Buddha)	4, 8, 9, 54
Anāthapiṇḍika	91, 108, 10, 274, 277, 280
Anāsava (Paccekabuddha)	144
Anitthigandha	171
Animisacetiya	92
Anivattabrahmadatta	210
Anīgha (Paccekabuddha)	143
Anupiya (ambavana)	79, 303
Anuruddhatthera	38, 136 276-7, 300, 302-4
Anuḷātherī	54
Anotattadaha	179, 253
Anoma (nagara)	48, 52
Anomatthera	44, 5
Anomadassī (Buddha)	45, 6, 54, 229, 248-ādi
Anomā (devī)	46
Anomā (nadī)	128, 335
Annabhāra	301
Aparagoyāna	277
Aparājita (Paccekabuddha)	143
Abhayatthera	49
Abhibhutthera	52
Abhibhū (Buddha)	133
Amaravatī (nagara)	2, 3
Amitātherī	47
Ayogharapaṇḍita	56
Arakapaṇḍita	56
Arati (māradhītā)	93
Ariṭṭha (Paccekabuddha)	143
Arindama (rājā)	52
Ariya (Paccekabuddha)	144
Aruṇa (rājā)	52
Aruṇavatī (nagara)	52

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Alīnasattukumāra	56
Asama (rājā)	46
Asamatthera	44
Asamātherī	47
Asamādevī	46
Asita (Paccekabuddha)	144
Asurinda	79
Asokatthera	51
Asokātherī	43
Assajitthera	97, 100, 233, 256-7, 265
[Ā]	
Ākāsagaṅgā	343
Ādiccabandhu (Paccekabuddha)	201-2
Ānanda (rājā)	47
Ānandakumāra	39
Ānandatthera	19, 20, 65, 116, 130-1, 142-ādi
Āvaṭṭagaṅgā	343
Āsāvatī (latā)	316
Āḷāra	80, 95
[I - U]	
Isipatana	81, 197, 302, 335-ādi
Ukkalā (janapada)	94
Uggata (rājā)	48
Uggaseṭṭhi	110
Uccaṅgamāya (Paccekabuddha)	144
Uttarakuru	277
Uttaratthera	52-3

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Uttara (nagara)	43
Uttara (māṇava)	47
Uttara (rājā)	43
Uttarā (brāhmaṇī)	53
Uttarātherī	46, 53
Uttarādevī	43
Udayatthera	50
Udāyitthera	302
Udena (rājā)	339
Udenatthera	44
Upaka (ājīvaka)	96
Upakāla (Paccekabuddha)	143
Upacālā	345
Upacālātherī	51
Upatissa	20, 232, 234, 342
Upatissa (gāma)	232
Upatissatthera	19
Upatissātherī	38
Upadhi (Paccekabuddha)	143
Upanemisa (Paccekabuddha)	143
Upariṭṭha (Paccekabuddha)	143, 301
Upavāna	348
Upasantatthera	49, 52
Upasālatthera	46
Upasoṇātherī	44
Upālitthera	308, 312, 324, 333-4
Upālimāṇava	308
Upāsabha (Paccekabuddha)	143
Uppalavaṇṇātherī	20

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U - E]	
Uruvela	80-1, 97-8, 102, 129, 335
Uruvelakassapa	97-8, 233
Uruveḷātherī	54
Usīraddhaja (pabbata)	60
Ekasāṭaka (brāhmaṇa)	283
[Ka]	
Kakusandha (Buddha)	53-4, 110
Kaṇḍa (uyyānapāla)	131
Kaṇḍaka (assa)	65, 78
Kaṇḍaka (devaputta)	78
Kaṇhājinakumārī	91
Kapila (brāhmaṇa)	291-2
Kapilavatthu (nagara)	19, 20, 60-1, 66, 102, 104-ādi
Kalambatitthavihāra	163
Kalyāṇavihāra	173
Kallavāla (gāma)	234, 266
Kassapa (māṇava)	48, 53-5, 78, 105, 110-ādi
Kāla (Paccekabuddha)	143
Kāladevala (tāpasa)	66, 81, 104
Kālāma-udaka	80
Kāsi (nagara)	51
Kāḷadīghavāpī (gāma)	173
Kāḷanāgarājā	84, 86
Kāḷavallimaṇḍapavāsī mahānāgatthera	162-3

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kāḷudāyitthera	102-3
Kāḷudāyī (amacca)	65, 101
Kimilatthera	303
Kisāgotamī	73-4
Kuddālapaṇḍita	56
Kusinārā	141
Ketuma (Paccekabuddha)	144
Koṇḍañña (Buddha)	38, 43, 54, 105
Koṇḍañña (brāhmaṇa)	68-9, 80
Koṇḍaññatthera	96, 335
Koṇḍaññamāṇava	335, 337
Koṇāgamana (Buddha)	37, 53-4, 110, 286
Kotumbaraṅga (Paccekabuddha)	144
Kolita (gāma)	232
Kolita (paribbājaka)	20, 232, 234, 257, 323
Kolitatthera	19
Kosambhī	339
Kosala (Paccekabuddha)	143
Kosiya gottabrāhmaṇa	291-2
[Kha]	
Khaṇḍatthera	51
Kharadāṭhika (yakkha)	39
Khema (nagara)	50, 53
Khema (rājā)	53
Khemaṅkaratthera	52
Khemātherī	19, 20, 49

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko

[Ga - Gha]

Gaṅgā (nadī)	129, 253-4, 342-4
Gajaṅgala (nigama)	60
Gandhamādana	170, 226-7, 301
Gandhāra (Paccekabuddha)	143
Giri (gāma)	174
Girimekhala (hatthī)	85, 87
Guttijjita (Paccekabuddha)	143
Gotama (Buddha)	19, 20, 33, 43, 80, 96, 130-ādi
Ghaṭikāramahābrahmā	78, 83

[Ca]

Cakkhulolabrahmadatta	211
Candakumāra	56
Candagabbha (pabbata)	170
Candana (rājā)	325
Candabhāgāgaṅgā	259
Candamittātherī	51
Candavatīnagara	45
Candātherī	51
Candādevī	48
Campaka (nagara)	46
Campātherī	53
Campeyya (nāgarājā)	56
Cātumahārājika	267
Cātumāsikabrahmadatta	211
Cālā	345
Cālātherī	51
Ciñcamāṇavikā	132-3
Cittakūṭa	340

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko

[Ca]

Cittalatāvana	64, 316
Cunda	348
Cundatthera	229
Cūḷakāḷa (pabbata)	170
Cūḷāmaṇicetiya	78
Cūḷasubhaddā	108
Cetiya (raṭṭha)	304
Cetiyagiri	9

[Cha - Ja]

Chaddanta (nāgarājā)	56
Channa (amacca)	65, 78
Jaṭila (mahāraṭṭhiya)	47
Janapadakalyāṇī	107
Janasandha (rājā)	50
Jambudīpa	60, 100, 128, 131-2, 104
Jayaddisa	56
Jayasena (rājā)	50, 1
Jahī (Paccekabuddha)	143
Jālīkumāra	91
Jita (Paccekabuddha)	143
Jitamittatthera	46
Jīvaka	138
Jetakumāra	142
Jetavana	91, 108-9, 132, 134, 142
Jotipāla (brāhmaṇa)	128-9
Jotipāla (māṇava)	54

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta - Tha]	
Tagarasikhi (Paccekabuddha)	143
Taṇhaṅkara (Buddha)	54
Taṇhā (māradhītā)	93
Tatha (Paccekabuddha)	143
Tadādhimutta (Paccekabuddha)	144
Tapussa	37, 94
Tambapaṇṇidīpa	100
Tāraka (cakkavattirājā)	344
Tāvatiṁsa	66, 78, 124, 131, 273, 4
Tissa (Buddha)	50, 54
Tissatthera	37, 51, 54
Tissātherī	38
Tusita	2, 58, 61, 129, 302, 335
Thūṇa (brāhmaṇagāma)	60
[Da]	
Dibbila (Paccekabuddha)	144
Dīpaṅkara (Buddha)	2, 14, 17, 19, 22, 24, 33
Dukkhamūla (Paccekabuddha)	143
Duṭṭhagāmaṇi-abhaya (rājā)	174
Devadatta	135-8, 303, 331
Devadaha (nagara)	63
Devalatthera	47
Doṇavatthu (brāhmaṇagāma)	306, 335
Dve jālina (Paccekabuddha)	143

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]	
Dhaja (brāhmaṇa)	68
Dhaññavatī (nagara)	46
Dhanañcaya (rājā)	56
Dhanapāla (hatthī)	89, 137-8
Dhanavatī (brāhmaṇī)	54
Dhamadassī (Buddha)	48, 50, 54
Dhammadinnātherī	48
Dhammasenatthera	43, 51
Dhammātherī	49
Dhammika (pabbata)	7, 8
[Na]	
Nakulatherī	44
Nandanavana	61
Nandamūlakapabbhāra	170, 177-80, 186-ādi
Nandarājakumāra	107, 133, 290
Nandātherī	37
Nandārāma	38
Nandiyagaṅgā	259
Nandopananda (nāgarājā)	277-80
Nāgapaliveṭhana (pabbata)	170
Nāgasamālātherī	48
Nāgātherī	48
Nāgita	348
Nārada (Buddha)	45-7, 54
Nāradatthera	48
Nālaka (gāma)	342
Nāḷāgiri (hatthī)	137-8
Nigaṇṭhanāṭaputta	130

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nita (Paccekabuddha)	143
Nimi (rājā)	156
Nisabhatthera	45, 252
Nemisa (Paccekabuddha)	143
Nerañjarā (nadī)	20, 83
[Pa]	
Paṅka (Paccekabuddha)	143
Pañcaggaḷaleṇavāsītissa	174
Pañcavaggiya	96, 335, 337
Paṇḍava (pabbata)	79
Paṇḍita (paccakabuddha)	143
Paduma (Buddha)	45-6
Paduma (rājā)	341
Padumatthera	49
Padumavatī (aggamahesī)	226
Padumātherī	52
Padumādevī	37, 50
Padumuttara (Buddha)	46-7, 54, 282, 297-ādi
Pabhāvatī (devī)	52
Pabhāvatī (rājā)	48
Passī (Paccekabuddha)	143
Pādalolabrahmadatta	209
Pālitatthera	43, 48
Piṇḍola (Paccekabuddha)	143
Piṇḍolabhāradvāja	130, 339-40
Pippalimāṇava	291-2, 295
Piyadassī (Paccekabuddha)	143
Piyadassī (Buddha)	48-9, 54

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Puṇṇa (dāsī)	82
Puṇṇatthera	305-7
Puṇṇamāṇava	306, 310
Punabbasumitta (seṭṭhi)	110
Pubbārāma	272-3
[Pha - Ba]	
Phaggunītherī	46
Phussa (Buddha)	50-1, 54, 139
Phussatthera	49, 229
Phussātherī	50
Bandhuma (Paccekabuddha)	144
Bandhuma (rājā)	51, 284
Bandhumatī (devī)	51
Bandhumatī (nagara)	51, 283
Bahalagaṅgā	343
Bārāṇasī	54, 96, 164, 166-7, 171-3-ādi
Bimbisāra (rājā)	97, 130
Buddhijatthera	53
Bodhi (paribbājaka)	56
Byāmaka (Paccekabuddha)	144
Brahmadatta (brāhmaṇa)	54
Brahmadatta (rājā)	164, 166-7
Brahmadevatthera	44, 50
[Bha]	
Bhagutthera	303
Bhaddatthera	38
Bhaddavaggiyakumāra	97

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]	
Bhaddakāpilānī	291, 293-5
Bhaddasālatthera	46
Bhaddātherī	44
Bhaddiyatthera	278, 303
Bhallika	37, 94
Bhāradvājatthera	54
Bhāradvājamāṇava	339
Bhāvitatta (Paccekabuddha)	143
Bhāvitattatthera	44
Bhiyyasatthera	53
Bhūridatta (nāgarājā)	56
[Ma]	
Magadha (raṭṭha)	102, 234, 291-2, 266, 342
Maṅgala (tāpasa)	50
Maṅgala (Buddha)	38-9, 43-4, 54
Mañjūsakarukkha	170
Madda (raṭṭha)	172, 291-2
Maddava (rājā)	172
Maddīdevī	91
Manomaya (Paccekabuddha)	144
Maricavaṭṭimahāvihāra	174
Malla (raṭṭha)	303
Mahākappinatthera	274-7
Mahākassapatthera	274-7, 282-3, 296-7, 323
Mahākāla (kuṭumbika)	334
Mahākāḷa (pabbata)	170
Mahāgovindapaṇḍita	56

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mahājanaka (rājā)	192, 226
Mahātitthabrāhmaṇagāma	291-2
Mahānāma (sakka)	303
Mahānāmatthera	97
Mahānisabhatthera	282
Mahāpaduma (Paccekabuddha)	290
Mahāpadumadevaputta	180
Mahāpapāta (pabbata)	222
Mahāphussadevatthera (ālindakavāsī)	161
Mahāmāyādevī	61, 63
Mahāmoggallānatthera	100, 130 140, 229-ādi
Mahāvana	91
Mahāvihāra	100, 174
Mahāsāla	60
Mahāsudassana (rājā)	56
Mahāsubhaddā	108
Mahindatthera	9
Mahī (nadī)	253, 259
Mahosadhapaṇḍita	56, 65
Mātaṅga (Paccekabuddha)	144, 222
Mātaṅga (rājā)	150
Mānacchida (Paccekabuddha)	144
Māyādevī	19, 20
Māra	76, 85, 89, 92, 283
Migadāya	96, 283, 302, 337-8
Migāra (seṭṭhi)	272
Mucalinda	94
Munāḷi (dhutta)	129, 133

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mekhala (nagara)	43
Meghiya	348
Methula (Paccekabuddha)	143
Medhaṅkara (Buddha)	54
Moggalī (brāhmaṇī)	232
[Ya - Ra]	
Yañña (brāhmaṇa)	68
Yaññadatta (brāhmaṇa)	53
Yamunā (nadī)	253, 259
Yasa (kulaputta)	97
Yasava (rājā)	45
Yasavatī (devī)	52
Yasassī (Paccekabuddha)	143
Yasodharādevī	45
Ragā (māradhītā)	93
Raṭṭhapālatthera	278
Ratanagharacetiya	92
Ratanacaṅkamacetiya	92
Rammaṇa (nagara)	300
Rammanagara	14, 17, 20, 32, 35
Rammavatī (nagara)	37-8
Rājagaha	79, 97, 102, 109, 129-30, 136-ādi
Rāmabrāhmaṇa	68
Rāmātherī	46-7, 52
Rāhu	35
Rāhulakumāra	73, 135, 303
Rāhulatthera	65, 70, 75, 105-7-ādi

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra - La]	
Rūpasārī (brāhmaṇī)	232, 342
Revata (Buddha)	38, 44-5, 54
Revatatthera	50, 342, 344-5
Lakkhaṇa (brāhmaṇa)	68
Lambaka (pabbata)	229, 235
Lumbinīvana	63-5
Lokabyūha (devā)	58
Lomahaṁsa (Paccekabuddha)	144
[Va]	
Vaṅka (pabbata)	39
Vanavasīmahātissatthera	162
Vappatthera	96
Varuṇa (nāgarājā)	267
Varuṇatthera	44-6
Vāseṭṭhatthera	46
Vijayuttara (saṅkha)	86
Vijita (Paccekabuddha)	143
Vijitāvī (cakkavattirājā)	38, 51
Viḍaḍūbha	139
Vidhuratthera	53, 56
Vipassī (Buddha)	51, 54, 110, 142, 283, 334
Vipula (rājā)	44
Vipulādevī	44
Vibhūsakabrāhmaṇa	207
Vimala (Paccekabuddha)	144
Viraja (Paccekabuddha)	143
Visayha (seṭṭhi)	56
Visākhā (upāsikā)	272, 280

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Visākhā (brāhmaṇī)	53
Vejayantapāsāda	121-3, 273, 278
Vedeha (raṭṭha)	142, 282
Vedehī	142
Vebhāra (nagara)	50
Vebhāra (pabbata)	47, 136
Verañja (brāhmaṇa)	139, 140
Verañjabrāhmaṇagāma	139, 140
Vesālī	91
Vessantara (rājā)	2, 56, 65, 88, 155
Vessabhū (Buddha)	52-4, 110
Veḷuvana	100, 130, 138, 234, 295, 302
[Sa]	
Sakka (devarājā)	41-2, 49, 59, 65, 86-ādi
Sakhilātherī	52
Saṅkha (brāhmaṇa)	56
Sacca (Paccekabuddha)	143
Sañcaya	100
Sañjīvatthera	53
Santacitta (Paccekabuddha)	143
Santatthera	49
Sabbakāmatthera	47
Sabbadassitthera	48
Sabbanāmātherī	49
Sabbamittatthera	54

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sabhiyatthera	51
Samuddātherī	53
Sambalatthera	50
Sambhavatthera	44, 52
Saraṇa (nagara)	49
Saraṇa (rājā)	49
Saraṇaṅkara (Buddha)	54
Saraṇatthera	44, 47
Sarada (tāpasa)	230-1
Saradamāṇava	229, 250
Sarabhaṅga (Paccekabuddha)	143
Sarabhi (Paccekabuddha)	129
Sarabhūnadī	253, 259
Sarassatīgaṅgā	259
Sallavatīnadī	60
Sahampati (brahmā)	95
Sāgatatthera	348
Sāgara (rājā)	49
Sāgaratthera	47
Sāgala (nagara)	172, 291-2
Sāmātherī	53
Sāriputtatthera	8, 10, 11, 100-ādi
Sārī (brāhmaṇī)	253
Sālatthera	46
Sāvatthi	91, 131, 155, 274, 342
Sikhī (Buddha)	52, 54, 110
Siddhattha (Buddha)	50, 54, 91
Siddhatthakumāra	68, 71, 74, 79, 85-8-ādi

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sineru (pabbata)	277-8, 284, 295
Sindhuva (gaṅgā)	259
Sirimā	37, 44, 51
Sirivaḍḍha (seṭṭhi)	110
Sivi (rājā)	42, 56
Sīlava (nāgarājā)	56
Sīvalātherī	50
Sīvalitherī	43
Sīsūpacālā	345
Sīhaḷadīpa	160, 162, 173
Sukkodana (sakka)	302
Sutāja (rājā)	50
Sujātatthera	47
Sujātabuddha	47-9, 54
Sujātabrāhmaṇa	309
Sujātā (dārikā)	81-2
Sujātā (devī)	38, 47
Sujātātherī	44, 48
Sutava (Paccekabuddha)	143
Sutasoma (rājā)	192
Sudatta (brāhmaṇa)	68
Sudatta (rājā)	43, 47
Sudattātherī	50
Sudattādevī	47
Sudassana (Paccekabuddha)	143
Sudassana (rājā)	52
Sudassanatthera	48
Sudassananagara	47
Sudassanamahāvihāra	14-5
Sudassanādevī	49

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sudāṭha (Paccekabuddha)	143
Sudinna (rājā)	48
Sudevatthera	43, 48
Sudevarājā	37, 46
Suddhodana (rājā)	19, 20, 60, 63, 66-9, 73-ādi
Sudhaññavatī (nagara)	44
Sudhamma (nagara)	44
Sudhamma (rājā)	44
Sudhammā (sabhā)	274
Sudhammātherī	49
Sudhammādevī	44
Sunakkhatta	348
Sunandatāpasa	310
Sunandarājā	38
Sunandātherī	37
Sunandādevī	49
Sunettatthera	44, 49
Sundarī (paribbājikā)	133-4
Sundarītherī	45
Suppatīta (rājā)	52
Suphassādevī	50
Subāhu (Paccekabuddha)	143
Subha (Paccekabuddha)	143
Subhaddatthera	38
Subhaddātherī	44
Subhoja (brāhmaṇa)	68
Sumaṅgala (nagara)	48
Sumaṅgala (Paccekabuddha)	144

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sumaṅgala (seṭṭhi)	110
Sumaṅgalatthera	37
Sumana	346
Sumana (Buddha)	38, 43-4, 54
Sumanatthera	47, 50, 346
Sumanātherī	45
Sumittatthera	50
Sumedha (Paccekabuddha)	143
Sumedha (Buddha)	47, 54
Sumedha (brahmaṇa)	3, 4, 8
Sumedhatāpasa	14-6, 19, 21, 26, 31-ādi
Sumedhapaṇḍita	10, 156-7
Sumbha (Paccekabuddha)	143
Suyāma (brāhmaṇa)	68
Surakkhitatthera	51
Surabhi (Paccekabuddha)	133
Surāmātherī	46-7, 50, 52
Surucitāpasa	242, 250
Surucibrāhmaṇa	40-1
Suvaṇṇapassa (pabbata)	170
Susīmatāpasa	49

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sūriyagabbha (pabbata)	170
Setakaṇṇika (nigama)	60
Senakapaṇḍita	56
Senā (nigama)	81
Soṇatthera	52
Soṇātherī	44
Sotthijatthera	53
Sotthiya	84, 110
Sobhana (nagara)	49
Sobhavatī (nagara)	53
Sobhita (Buddha)	38, 44, 45, 54
Sobhitatthera	48
Somanassa (kumāra)	56
[Ha]	
Haṁsavatī (nagara)	47, 282, 305-ādi
Hatthipāla (rājā)	56
Hiṅga (Paccekabuddha)	143
Hiṅgu (Paccekabuddha)	143
Himavanta	7, 8, 10, 61, 134, 170, 222, 229-ādi

Apadānaṭṭhakathāya paṭhamabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṁ, Syā = Syāmapotthakaṁ, Kaṁ = Kambojapotthakaṁ, I = Iṅgalisapotthakaṁ, Ka = kesuci Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Akiñcanabhāvaṁ = Ākiñcaññavāsaṁ (Sī)	145
Agamāsi = Āpajji (Sī)	79
Agavesanaṁ nāma = Agavesanaṁ (Sī)	5
Aggiṁ cinantī = Udaggacittā (Pāḷi)	298
Acarissa = Agamissa (Sī) Ācarissa (I)	303
Accayena = Pacchato (Sī, I, Ka)	291
Ajja = Ettha (Sī) Ajja ettha (I)	15
Aṭṭakaraṇe = Adhikaraṇavinicchaye (sabbattha)	165
Aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedhaṁ = Aṭṭhāsītihatthubbedhaṁ (Sī, I)	47
Aṭṭhayojanasahassā lokantarikanirayā sattasūriyappabhāhipi = Aṭṭhayojanasahassa-Lokantarikaniraye sattā sūriyapabhāhipi (Sī)	90
Aṭṭhasataṁ = Aṭṭhuttarasataṁ (Sī)	67
Aḍḍhayojanikādibhedaṁ = Aḍḍhagāvutādibhedaṁ (Ka)	231
Aḍḍharattasamaye = Aḍḍharattisamaye (Sī, I)	72
Aññāsikoṇḍaññattherassa = Aññākoṇḍaññattherassa (Sī, I) Aññātakoṇḍaññattherassa (Ka)	306
Atitto = Attano (I, Ka)	177
Adhigañchiṁ = Adhigacchiṁ (I)	337
Adhigatattā = Adhigatatto (I, Ka)	318

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[A]

Ananurūpācārattā = Garuppatto (Sī, I) 340
Anantatejo = Anantasīlo (Sī, I) 50
Anantarepagamane = Anantare ca gamane (Sī, I) 111
Anavajjabhūto dhammopi = Anavajjadhammopi (I, Ka) 5
Anavaññattiko = Aññena viññattiko (Sī) 352
Anārocetvā = Ārocetvā (I) 346
Anuggahārahā = Pariggahā (Ka) 179
Anupabbajissāmāti = Ahaṁ mahāpurisaṁ anupabbajissāmīti (Sī) 69
Anopamāya = Anantāya (Ka) 16
Antantena = Maddantena (Ka) 77
Annādipaccayadāyakānaṁ = Samatthāti paccayadāyakānaṁ (Sī) 112
Aparāyattataṁ = Aparāyattakataṁ (Sī) Aparāyattakaṁ (I) 184
Aparimāṇāya = Appaṭimāya (I, Ka) 109
Apāvuso jānāsi = Api vāsava jānāsi (Ma 1. 414 piṭṭhe) 273
Appatvāpi = Appattāpi (sabbattha) 63
Abbokiṇṇaṁ = Abbocchinnaṁ (Sī) 255
Abhiññābala pāpuṇinti = Abhiññābalamapāpuṇinti (Sī, I) 8
Abhivandisuṁ = Maṁ abhivandiya (Sī) Abhivādiṁsu (Ka) 33
Abhisamayā = Abhisamayo (Sī, I) 36
Amatamahānibbānataḷākassa = Amatamahātaḷākassa (Ka) 5
Amatamahānibbānataḷāke = Amatamahātaḷāke (Ka) 5
Ambaṇamattena = Ammaṇamattena (Sī, I) 75
Amhākaṁ gehe candanāni bahūni = Amhākaṁ gehe rattacandanāni bahūnīti (?) 129
Ayampi = Mayhampi (I) 6
Arahaddhajaṁ = Arahattadhajaṁ (Ka) 78
Alaṅkato = Alaṅkatopi (I, Ka) 15
Avañjhaṁ = Avajjhaṁ (Ka) 346
Avattatha pavattati = Pavattathāti pavattati (Sī) Pavattatha pavattati (I) 336

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Asaṅkhiyā = Asaṅkhiyo (Sī, I)	36
Asaṅkhyeyānaṁ = Asaṅkheyyānaṁ (I)	2
Assāsake = Āsīsake (Ka)	98
[Ā]	
Ākāsanabhagatā = Ākāsena gatā (I)	17
Ākāso = Ākāsaṁ (Sī, I)	250
Āgacchati = Gacchati (sabbattha)	137
Ācāmakabhattamattaṁ = Jhāmakabhattamattaṁ (Sī)	227
Ānāpānakajjhānaṁ = Appāṇakaṁ jhānaṁ (Jātakaṭṭhakathāyaṁ)	80
Āmalaka = Sāmalatā (Sī)	73
Āyupariyosāne = Āyusapariyosāne (I) Āyūhapariyosāne (Ka)	43
Ārocenti = Āropenti (Sī)	184
Āsamantato moditā = Āmoditapamoditā (Sī, I)	298
[I]	
Itthiliṅgavasena = Nibbattiliṅgavasena (Sī)	345
Imaṁ balakāyaṁ = Ayaṁ balakāyo (I, Ka)	86
[U]	
Uttamagamanīyaṭṭhānaṁ = Uttamapatiṭṭhānaṁ (Sī)	249
Uttaritvā = Pataritvā (Sī)	19
Udakañca = Uddakañca (Sī, I)	80
Udakabhāraṁ = Udakadhāraṁ (Ka)	253
Udagāhiniṁ = Udakagāhiniṁ (Sī, I, Ka)	7
Upagacchuṁ = Upagañchuṁ (Sī, I)	35
Upaṭṭhissati taṁ = Upaṭṭhissati maṁ (Ka)	20
Upatisso nāma thero = Upatisso nāma thero aggasāvako (Sī)	19

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[U]	
Upadisasadisehevā = Upatissasadiseheva (Pāḷiyaṁ)	261
Upadesaṁ sutvā = Upadese ṭhatvā (Ka)	232
Upanissayo = Paccayo (Sī)	301
Uppajji so Jino = Uppajji nāyako (Buddhavaṁse 368 piṭṭhe)	52
Ubbiddho = Uṭṭhiyo (Sī, I)	299
[E]	
Ekaccā "vihārotveveso arahatan"ti ca āhaṁsu = Ekaccā "nirāhāratāya mucchito eso"ti āhaṁsu (Ka)	80
Ekantenesa = Ekanteneva (Sī)	68
Ekamālāmālinī = Ekamālinī (Sī)	63
Ekā = Eva (Sī)	83
Ekekena satasatapuññe = Ekena satapuññe (Ka)	297
Eṇīmigo = Tiṇamigo (Sī, I)	183
Ete ca = Ete cāhaṁ ca (Ka)	105
Evamahaṁ = Evamāha (Sī, I)	133
Evamettha = Ettheva (Sī, Suttanipāta-Ṭṭha 1. 108 piṭṭhe)	
[O]	
Ovadati = Ovadeti (Sī, I)	36
[Ka]	
Kakudharukkho = Piyaṅgurukkho (Sī)	48
Kaṇḍako = Kanthako (Sī, I)	65
Kaṇḍamba = Gaṇḍamba (Sī, I)	91
Kadambaka = Kutumbaka (Sī, Ka)	73
Kandali = Kadalī (Sī, I)	237
Kappakoṭīpi = Kappakoṭiṁ (Sī)	262
Kale = Bhāge (Sī, I)	254

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
...kālaṁ viya = Kālo viya (Ka)	296
Kāladevalo = Kāladevilo (Ka)	66
Kiṅkaṇikajālaṁ = Kiṅkiṇikajālaṁ (Sī, I)	41
Kīḷāpasutova = Khiḍḍāpasutova (Sī, I)	70
Kumāre ativissāsaṁ karoti = Saṅgaṇhāti kumāraṁ, avissāsaniyāni rājahadayāni (Sī) Saṅgaṇhāti kumāraṁ, ativissāsaniyāni rājahadayāni (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 79 piṭṭhe)	188
Koṭiyaṁ gahetvā = Cakkavāḷakoṭiyaṁ ṭhapetvā (Sī)	86
Koṭisataṁ = Koṭisatasahassaṁ (I, Ka)	44
Koṭisataṁ bhikkhū = Koṭisatasahassabhikkhū (Ka)	50
Koṭisatasahassabhikkhuparivārassa = ...parivutassa (Sī)	43
Koṭisatasahassānaṁ hatthīnaṁ = Koṭisatahatthīnaṁ (Sī)	141
Kolambe = Koḷumbe (Ka)	42
[Kha]	
Khārikājaṁ = Khāribhāraṁ (Sī, I)	12
Khīre thoke = Khīrodake (Sī)	42
[Ga - Gha]	
Gajaṅgalaṁ = Kajaṅgalaṁ (Sī, I) Jaṅgalaṁ (Ka)	60
Gamanampathe = Gamane pathe (sabbattha)	6
Gamissati = Pavisissati (I, Ka)	79
Gamissāmīti = Gahessāmīti (Sī)	19
Gaḷitaṁ = Aphalaṁ (Sī)	330
Gāmaṇḍalā = Gomaṇḍalā (Sī, I)	58
Giraṁ = Giriṁ (Pāḷiyaṁ)	125
Ghaṭakā = Ghaṭikā (Sī)	41
Ghana = Bahala (Sī)	63

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ca - Cha]	
Candā = Sucandā (Sī, I)	48
Caraṇo = Caranto (Ka)	36
Calati ravati pathavī = Calatī ravatī pathavī (Buddhavaṁse) calatā ravati (Ka)	32
Cātumahārājasakkasuyāmasantusitasunimmita = Paranimmita (Sī, Ka)	59
Cālā ca Upacālā ca = Sālā ca upasālā ca (Sī)	51
Chañāṇavijambhanaṁ = Saññāṇavijambhanaṁ (Sī, I)	96
[Ja]	
Jarājiṇṇaṁ = Jarājajjaraṁ (Ka)	71
Jānāti = Jānanā (Sī)	242
Jigucchiya = Jigucchiyaṁ (I)	7
Jitavanto = Vijitavanto (Ka)	344
Jiya phanditāni = Jitaphanditāni (Pāḷiyaṁ)	144
Jegucchito = Jeguccho (Sī, I)	181
[Jha - Ṭha]	
Jhāpaye mama = Sodhaye mama (Ka)	17
Ṭhatvā = Ṭhapetvā (I, Ka)	64
[Ta]	
Taṁ ṭhānaṁ tena bhikkhunā = Patiṭṭhitaṁ ṭhānantaraṁ ahaṁ patthayiṁ patthesinti attho (Sī)	311
Taṅkhaṇaññeva = Taṁ khaṇeyeva (Sī, I)	39
Taṇhārāganti = Taṇhaṁ rāganti (Ka)	214
Tattha naṁ pāsādaṁ bahūhi = Tattha yaṁ na pāsāde taṁ na bahū (Sī) Tattha yaṁ naṁ pāsādaṁ nānā bāhūti (I)	118
Tatheva = Tameva (Sī)	134
Tadā pana = Tadā kira (Sī)	75
Tapussa = Tapassu (Sī, I)	94

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tamantarahitaṁ = Samantarahitaṁ (Sī, I)	38
Tasmiṁ = Tampi (Sī)	219
Tasmiṁ kāle = Tasmiṁ khaṇe (Sī)	14
Tassa = Tattha (Sī, I)	224
Taḷākā'suṁ = Taḷākāpi (Sī)	241
Tāretvā = Tārento (Sī)	229
Tāvadeva = Tava (Sī)	349
Tiṇṇaṁ saṁsārasāgaraṁ = Tiṇṇasaṁsārasāgaraṁ (Sī, I)	1
Te = Te te (I, Ka)	217
Te paṇḍitajanā -pa- paññāsahitā bhavantīti attho = te tathārūpaṁ -pa- sundarapaññā saccadassino bhavantīti sambandho (Sī)	227
Telayantaṁ = Yantaṁ (Sī)	32
[Tha]	
Thāmabhūtena = Thirabhūtena (I, Ka)	216
Thiratara = Thirakara (Ka)	229
Thiratara = Thirācāra (Ka)	113
Thirapallaṅko = Varapallaṅko (Sī, I)	91
Thirabhūtā = Vīrabhūtā (Sī)	244
Thiravara = Thirācāra (Ka)	113
"Theropi tāva mahā" iccādīsu = Thero pitāmahā vā padīpasātantakārādīsu (I, Ka)	228
[Da]	
Daddallamānā = Daddaḷhamānā (Ka)	121
...dala = Jāla (Sī)	235
Dasasahassilokamhi = Sahassiyamhi lokamhi (Sī, Ka)	22
Dassayamānaṁ = Maddayamānaṁ (Ka)	284
Dārikaṁ = Taṁ dārikaṁ (I)	172

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[Da]

Dāse = Dhane dāse ca (Sī, I) 135
Diṭṭhamattena = Daṭṭhamattena (I) 330
Diṭṭhaviso = Daṭṭhaviso (I) 330
Dibbacakkhu = ...vattha... (Pāḷiyaṁ) 120
Divā pana hasitamattampi nākaṁsu = Divāpi hasitamattaṁ nākaṁsu (I, Ka) 293
Duṭṭhacora = Duṭṭhatara (Sī) 270
Duṭṭhamanaṁ = Ruṭṭhamanaṁ (Sī, I) 326
"Duṭṭho = Ruṭṭho evāyaṁ samaṇo (Sī) Kuddho evāyaṁ samaṇo (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 72 piṭṭhe.) 182
Dutiyasāvako = Dutiya-aggasāvako (Sī) 19
Dussantena = Dasantena (Sī) 6
Dussitvā = Vatvā (Sī, I) Kujjhitvā (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 109 piṭṭhe) 215
Dvāsīti = Dvāsītiṁ (Sī, I) 115
Dvīsu = Dvādasasu (Ka) 75
Dvīsu = Tīsu (I, Ka) 220

[Dha]

Dhanalābhena = Dhanalobhena (Sī, I) 269
Dhanavatī = Bandhumatī (Sī) Dhaññavatī (I) 54
Dhārayamānena = Dhāriyamāno (Sī, I) 65
Dhikkatapāpoti = Vikkhittapāpoti (Ka) 192
Dhīradhīrehi = Dhīrātivīradhīrehi (Sī) Therehi ṭhitavīrehi (I) 1
Dhīrapurisehi = Vīrapurisehi (Sī, I) 12

[Na]

Na ijjhati = Na sijjhati (Sī) 156
Nagaraṁ = Vasananagaraṁ (Ka) 76
Nadikādi-avayavehi = Natikādi-avayavehi (Sī, I) 241
Na naṁ = Nānā (I) 118

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
“Nandarañño = Nandiyarañño (Sī, I)	289
Nandarājā = Nandiyarājā (Sī, I)	290
Nando = Nanto (Sī)	133
Na passāmi = Na sarāmi (Sī)	124
Na yojeyyuṁ = Na yojeyya (Sī, I)	250
Narā nāgā ca gandhabbā = Devā manussā asurā ca (Buddhavaṁse)	22
Na vaṇijjādikammaṁ = Na vejjādikammaṁ (I, Ka)	183
Navapurisasahassaparivārena = ...parivāre (Sī, Ka)	101
Navuti = Sattati (Sī, I, Ka)	49
Navutikoṭi = Satasahassa (Sī, I)	36
Nāma = Pana (I, Ka)	41
Nāhaṁ āhāraṁ labhāmīti = Āhāraṁ na labhāmīti (Ka)	13
Nikkhamanākārappattāni = ...pavattāni (I, Ka)	79
Nikkhamanto = Nikkhamantamatto (Ka)	65
Nikhātā thambhā = Nikhāta-ayathambhā (Sī, I)	119
Nikhilo = Niccalo (Sī)	207
“Niggahāraho = Tajjananiggahāraho (Sī)	204
Nicchandarāgabhāvo = Nicchandakilesabhāvo (Ka)	9
Nitho = Niddho (Ka)	143
Nidānesu kosallatthaṁ = Nidānakosallatthañca (Sī)	2
Nibaddho = Nibuddho (Ka) Codito (Sī, I, Ka)	162
Nibbijjitvā = Nibbinditvā (Ka)	185
Niyyātetvā = Paṭiyādetvā (Sī, Ka)	291
Nīparukkho = Varuṇo (Sī)	47
[Pa]	
Pakatinipakaṁ = Pakatinipuṇaṁ (Sī)	192
Paggharitakheḷā kilinnagattā = Lālākilinnagattā (Sī, I)	74
Paccatthikānaṁ nirupabhogabhāvo = Patirūpabhogābhāvo (Sī)	11
Pañcavaggiyā = Pañca pabbajitā (I, Ka)	80

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Paññā = Ñāṇaṁ (Sī)	322
Paṭākā = Paṭākānaṁ koṭiyo (Sī)	90
Paṭisandhijātibodhi = ...bodhippatta (Ka)	14
Paṭhamābhisambodhiṁ = Paramābhisambodhiṁ (Sī)	233
Pati-ekā = Pati pāṭiyekkaṁ (Sī)	226
Patiṭṭhāya = Patiṭṭhiya (Ka)	44
Patissatikā = Patissarakā (Sī)	345
Pattakāle = Sampannakāle (I)	71
Pattiko = Patthivo (Pāḷiyaṁ)	138
Pattitaṁ patthitaṁ = Paṇītaṁ paṇītaṁ (Sī)	182
Patthetabbaṁ uttamaṁ = Pīṭhe ṭhapetabbaṁ uttamaṁ (Sī)	350
Padaṁ = Saddaṁ (Ka)	302
...padumakaṇṇikaṁ = Padumakiñjakkhaṁ (Sī)	226
Padumo = Sumano (Sī, Ka)	49
Pabhaṅgunaṁ = Pabhaṅguraṁ (Sī)	271
Pabhavā = Pabhūtā (Sī)	253
Pamajjā"ti = Māpajjīti (Ka)	290
Pamādacāraṁ = Pamādācāraṁ (Sī)	12
Pammakā = Pampakā (Sī) Campakā (Ka)	239
Paramatthasaccaṁ sacchikarotī"ti = Paramasaccaṁ sacchikaroti, paññāya ca naṁ ativijjha passatīti (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 110 piṭṭhe)	216
Pahānaṭṭhena = Pahānena (Sī)	145
Pāturahesuṁ = Pāturahaṁsu (Sī)	14
...pāpanesu = Pāpuṇanesu (Sī, I)	227
Pāramiṁ = Nekkhammapāramiṁ (Pāḷiyaṁ)	126
Pippali = Pipphali (Sī, Syā)	291
Piyarūpādi-ārammaṇadhammo = Manāpiyarūpādi (Sī)	197
Pīṇindriyo = Pīṇitindriyo (Sī, I)	96
Pucchi = Āha (Sī)	66
Puññameva = Puññakammaṁ (Sī)	138

Nānāpāṭhā | Piṭṭhaṅkā

[Pa - Pha]

Puṭṭhaparijanasadisā = Puttaparijanasadisā (Ka) 86
Pupphaparāgādīhi = Pubbamparābharaṇādīhi (Ka) 138
Pupphitakusumānaṁ = Pupphanakakusumānaṁ (Sī, I) 39
Pupphehi = Pupphaṁ (Sī) 212
Pubbacariyavasena = Pubbaparicayavasena (Sī) 343
Pubbuḷā = Bubbulā (Sī, I) 82
Purise = Purisaṁ (Pāḷiyaṁ) 138
Pūrenti = Pūrentā (I, Ka) 55
Phalikāhi katā = Phalikamaṇīhi katā (Sī, I) 118

[Ba]

Balaggaṁ = Phalakaṁ (Ka) 86
Balā = Phalā (Sī, I) 92
Bidalamañcakapasse = Nisīdanamañcakapasse,
viraḷamañcakapasse (Ka) 12
Buddhalīlāya = Buddhalīḷāya (Sī, I) 16, 109
Buddhassa = Saṁghassa (Sī, I, Ka) 311
Buddhe = Paccekabuddhe (Sī, I) 119
Buddhoti vacanaṁ = Buddhoti mama (Sī, I) 16
Buddho, buddhi Buddhaṁ
bodhoti anatthantarametaṁ = Buddho buddhi Buddhaṁ bodhoti
atthantarametaṁ (Sī) Buddho buddhi
Buddhaṁ bodheti atthantarametaṁ (I) 112
Beluvapakkavaṇṇā paribhaṇḍakatā = Beluvapakkavaṇṇa-
paribhaṇḍikatā (Sī, I) 12
Bodhi = Natthi (Sī) 128
Brahmanivesanā = Brahmanivesanaṁ (Pāḷiyaṁ) 125
Brāhmaṇo = Brāhmaṇena (Sī) 292

[Bha]

Bhaddāya = Bhaddāyapi (Sī, I) 292
Bhabbapuggalavasena = Dhammapuggalavasena (Sī)
Aggapuggalavasena (I) 185
Bhavantvantarāyā = Bhavatvantarāyo (Sī) 34

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhāgabhattaṁ = Bhattavaḍḍhitaṁ (Sī, I, Ka) 301
Bhāgī rasānaṁ = Bhagīrasānaṁ (Sī, I) Khu 2. 300 piṭṭhe
Theragāthāyaṁ. 102
Bhāvayamāno = Āsevamāno (Ka) 222
Bhikkhamānaṁ = Bhikkhamānā (Sī, I) 135
Bhiyyaso = Bhiyyo (Sī, I) 53
Bhūmiṁ nimmitanti = Bhūmi nimmilāti (Sī, I) 116
Bhedāpetvā = Bhañjāpetvā (Sī) 130
Bhojanākāraṁ = Bhojāpanākāraṁ (Sī, I) 268

[Ma]

Maggantopi = Caṅkamantopi (I, Ka) 192
Maggaphalavijjābhiññāpaṭivedhako = Maggaphalavijjābhiññānaṁ
paṭividdhattā (Sī) 207
Maggurā = Makarā (Sī, I) 238
Mañjerikanāgabhavanaṁ = Mandiranāgabhavanaṁ (I, Ka) 86
Madagaḷitā = Madagaḷino (Ka) 325
Maddamāno = Akkamamāno (Sī) 19
Madhuke kāsumāriyo = Madhuke kāsumārayo (Sī, I)
Madhukā kāsumārayo (Ka) ***
Mantanā = Vaṇṇanā (Sī) 127
Mantī = Jotimanti (Ka) 68
Manthaṁ = Matthaṁ (Sī) 284
Mahājanaṁ = Sadevakaṁ (Sī) 38
Mahātalaṁ = Mahātale (Ka) 335
Mahātale = Mahāpathaṁ (I) 186
Mahāpathavīkampanādīni = Mahāpaṭhaviṁ kampetvā (Sī, I)
Mahāpathavīkampanādikāraṇāni (Ka) 58
Mahāmuni = Tadā Muni (Ka) 36
Mahāmunīnaṁ = Paccekabuddhānaṁ mahāmunīnaṁ (Sī, I) 143
Mahāraṭṭhiyo = Mahāseṭṭhi (Sī) 47

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Mahārasaṁ = Mahārahaṁ (I)	338
Mahimaṁ = Paṭimaṁ (Ka)	298
Mahesakkhā = Mahesakkā (Sī, I)	60
“Mā uggali mā uggalī”ti vacanamupādāya = Mā uggili mā uggilīti (Sī, I)	232
Mā bhātha = Mā bhetha (Buddhavaṁse)	33
Mālāhi = Mālādīhi (Ka)	21
Mucchākaraṇavisaṁ = Muñchākaraṇavisaṁ (I)	330
Mucchitā = Mucchitamucchitā (Sī)	32
Muñjatiṇaṁ = Usiramuñjatiṇaṁ (I, Ka)	11
...muṇḍacchadanaṁ = Maṇḍalacchadanaṁ (Sī, I)	322
Mudiṅgasaddena = Mutiṅgasaddena (Sī, I)	3
Mulālakalāpaṁ = Mūlakalāpaṁ (Ka)	39
Mekhalaṁ = Khemaṁ (Sī, I)	43
Meghadhanitakālo viya = Meghatthanitakālo viya (Sī, I)	77
[Ya - Ra]	
Yaññopacitā = Yaññopavītakaṇṭhā (Sī) Yaññopavītā (I) Pubbopacitakammā (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 81 piṭṭhe)	191
Yatijanānaṁ = Janānaṁ (Sī, I)	308
Yathā pubbevāti = Yato pubbevāti (Sī) Yato pubbeva (Suttanipāta-Ṭṭha 1. 108 piṭṭhe)	
Yadā = Yathā (Sī, I) (Aṁ 3. 68 piṭṭhe)	304
Yamhi kāle = Yadā vasi (Sī, I)	36
Yojanamattaṁ = Sattayojanamattaṁ (Sī, I)	49
Yojaniyaratanacaṅkoṭakena = ...caṅgoṭakena (Sī, I)	78
Rajju mañcake vā = Thaṇḍilale vā (Ka)	195
Raṭṭhuppādaṁ = Rājapābhataṁ (Sī)	48
Ratananāsabhayena = Ratananassanabhayena (I)	6
Ratanamattamakuḷaṁ = Ratanamakuḷaṁ (Sī, I)	40

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ra]	
Rathīsāsadisadantā = Ramhasadisadantā (Sī)	352
Rāmā ca surāmā ca = Dāmā ca sudāmā ca (Sī, Ka)	
Rāmā ceva samālā ca (Buddhavaṁse 370 piṭṭhe)	52
Rāmā ca surāmā ca = Rādhā ceva surādhā ca (Buddhavaṁse)	46
Rāsivaḍḍhako = Dhanarāsivaḍḍhako (I)	3
Rāhulamātā = Yasodharā (Sī)	73
Rudamukhā = Rudammukhā (Sī, I)	58
Rūpasāradhanasāravayasārakulasārabhogasāra = Kesasāra (Sī)	253
Rogena = Sābhāvikarogena (Sī)	223
[La - Va]	
Lūkhamaṁsāhāresu = Āhāracāresu ca (Sī, I) Āhāresu (Ka)	198
Lokā muccitvā = Lokaṁ muñcitvā (Sī)	35
Lobho = Dhanalobho (Sī)	204
Vaṁsakkaḷīrova = Vaṁse kaḷīrova (Pāḷiyaṁ)	178
Vakulā = Bahulā (Sī, Ka)	237
Vaggaḷā = Vaggulā (Sī)	236
Vaḍḍhiñca avaḍḍhiñca = Vajjaṁ ca avajjaṁ ca (Sī)	320
Vatiṁ = Guttiṁ (Sī)	196
Vattitvā = Anivattitvā (Sī) Nivattitvā (I)	83
Vatvā = Ṭhatvā (Sī)	2
Vandamāne = Vandamānā (Pāḷiyaṁ)	127
Vamanādīni = Vamanādīhi (Sī, I)	331
Vasīkariṁsu = Vasaṁ kariṁsu (Sī, I)	120
Vā = Vāti (Sī, I)	84
Vicarati = Viharati (Sī, I, Ka)	70
Vicchitaṁ = Pīḷitaṁ (Sī)	141

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vicchito = Virecito (Sī) 141
Vijaṭayiṁ = Vijanayiṁ (Pāḷi) 318
Viṭaṭūbho = Viḍūḍabhena (Sī, I) 139
Vitathaṁ natthi Buddhānaṁ, dhuvaṁ
Buddho bhavāmahaṁ = Idaṁ pādadvayaṁ natthi
Jātakaṭṭhakathāyaṁ 24
Vidhuro = Viduro (Sī, I) 53
Vimhayamanāpajjanato = Vimhayādīnaṁ pajahanato (Ka) 204
Viyūhitvā = Byūhitvā (Ka) 19
Vivaṭacchado = Vivaṭṭacchado (Sī, I) 62
Visamaṁ maggaṁ = Imaṁ maggaṁ (Sī, I) 15
Visūkāni, evaṁ diṭṭhiyā visūkāni, diṭṭhi
eva vā visūkāni diṭṭhivisūkāni = Visūkānīti diṭṭhi eva vā
visūkānīti diṭṭhivisūkāni (Sī) 203
Vissakammadevaputtaṁ = Visukammadevaputtaṁ (Ka) 8
Vīriyaṁ = Kiriyaṁ (Sī) 255
Vīriyasamataṁ = Samathaṁ (Sī, I) 350
Vuṭṭhito = Uṭṭhahitvā (Sī) 45
Vossaggatthe = Vavassaggatthe (Sī, Ka) 298

[Sa]

Saṁgharitvā = Saṁharitvā (Sī) 284
Saṁsārato = Saṅkhārato (I, Ka) 304
Saṁ suṭṭhu cittena = Saṁsuddhacitto (Sī) 116
Sakasakārammaṇe appavattanato = Sakalārammaṇappavattanato (Sī, I) 225
Sakhilā = Makhilā (Sī) 52
Sacīvaraṁ dānaṁ = Ticīvaradānaṁ (Sī, I) 47
Saccavādī = Paccapādi (Theragāthā-Ṭṭha 1. 138 piṭṭhe) 345
Saccākāraṁ = Paṇṇākāraṁ (I, Ka) 292

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sañcayaṁ = Sañjayaṁ (Sī, I)	100
Sañchinnapatto = Saṁsīnapatto (Sī)	189
Sañjāta-ekaggo = Sañjātapītipāmojjo ekako (Sī, I)	183
Sataguṇapuññānaṁ = Satadviguṇapuññānaṁ (Ka)	297
Satasahassaṁ = Satasahassaṁ satasahassaṁ (Sī, I)	108
Satasahassagghanikā = Satasahassagghā (Ka)	42
Satiyā = Pītiyā (Ka)	339
Sattamyatthe topaccayo = Sattamyatthe paccattavacanaṁ (Ka)	246
Sadā = Sabbadā (Sī)	26
Santamanā = Santuṭṭhacittā (Sī, I) Santuṭṭhamanā (Ka)	225
Sandhāya = Nissāya (Sī, I)	8
Sappaccayā sabhāvadhammā = Sappaccayā saṅkhāradhammā (Sī, I)	256
Sabbajātikhepanato = Tappaṭipakkhena (I)	5
Sabbadā = Sadevake (Sī, I)	37
Sabbanāmā = Saccanāmā (Sī)	49
Sabhāvarasalakkhaṇe = Sabhāvasarasalakkhaṇe (Buddhavaṁse)	32
Sabhāvena = Sasāvake (Ka)	119
Sabhiyo = Abhayo (Sī)	51
Samathavipassanāya vā = Vipassanāya (Sī)	203
Samāruhuṁ = Samāhariṁ (Pāḷiyaṁ)	119
Samāhantvā = Samāhantā (Pāḷiyaṁ)	119
Samuddā = Sumuttā (I, Ka)	53
Sampatti = Sampattaṁ (Sī, I)	123
Sampādetvā = Pacāpetvā (Sī, I)	67
Sambhavo = Sambhūto (Sī)	52
Sambhāveyyāma vā = Sampāpuṇeyyāma vā (Sī, I)	68
Samma = Samma sārathi (Sī)	71
Sammasaddena = Paṇavasaddena (Sī, I)	3
Sayāpetvā = Gāhāpetvā (Sī, I)	140
Saraṇo = Nimbarukkho (I, Ka)	47

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sarīrasīsādi = ...ni (Sī)	140
Sarīsape = Siriṁsape (Sī, I)	109
Sallavatī = Salalavatī (Sī, I)	60
Sallīnā = Allīnā (Ka)	121
Sa'haṁ = Cahaṁ (Sī, I)	4
Sāgato = Sāgaro (Sī) Sobhito (I)	37
Siṅga = Siṅgā (Sī)	69
Sindhuvādi = Sindhuvāraṁ (Sī)	259
Sīvalā = Sīvalī (Sī) Sīlā (I)	50
Sukhadukkhesu = Sukhadukkhepi (Sī)	31
Sukhuggahaṇadhāraṇaṁ = Sukhaggahaṇadhāraṇaṁ (I)	2
Sutamaṅgalikādīsu = Sūtamāgadhikādīsu (Sī)	73
Suttapadaṁ = Yuttapadaṁ (Sī, I)	319
Sutvā = Ñatvā (Sī)	292
Sudāṭho = Sudatto (I)	143
Sundaradānapaṭiggahaṇārahā = Sattānaṁ dānapaṭiggahaṇārahā (Sī)	226
Supatiṭṭhitaṁ nāma = Suppatiṭṭhaṁ nāma (Ka)	83
Subhojo = Koṇḍañño ca bhojo (Sī, I)	68
Sumano = Sumaṅgalo (Aṭṭhasālinī) Samaṅgo (Buddhavaṁsapāḷi)	50
Sumāpitanti = Sumāpitā (Pāḷi)	322
Sumedhatāpaso = Sumedhatāpaso pana (Sī)	19
Suraṁ pivantesu = Surāpaṇe suraṁ pivitvā (Ka)	270
Suvaṇṇapaṭikañca = Sovaṇṇapādukañca (Sī) Sovaṇṇa-pādukañceva (Buddhavaṁse 374 piṭṭhe)	53
Suvaṇṇabhiṅgārena = Suvaṇṇabhiṅkārena (Sī, I)	83
Sūriyuggamanaṁ = Aruṇe uggate sūriyassuṭṭhānaṁ (Sī, Ka)	24
Sūro = Surato (Sī)	220
Senānigame = Senāninigame (Sī)	81
Sotāpattimaggaphale = Sotāpattimagge (Aṁ-Ṭṭha 1. 124 piṭṭhe)	233
Sobhanaṁ = Sobhitaṁ (Sī, I)	49

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ha]	
Haṭṭhatuṭṭhena cittena, āsanā vuṭṭhahiṁ tadā = Sayanā vuṭṭhahitvāna, pallaṅkaṁ ābhujiṁ tadā (Buddhavaṁse)	22
Hadayasukhajananena = Sukhavasena sukhajananena (Sī)	175
Hanatthāya = Atthāya (Sī, I)	137
Hi = Ca (sabbattha)	11
Himavantapāde = Himavanta (Sī, I)	10

Apadānaṭṭhakathāya paṭhamabhāge

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Akkamitvāna maṁ Buddho (Khu 4. 310 piṭṭhe)	17, 157
Aggipākī anaggī ca	245
Aṅgārino dāni dumā bhadante	102
Acetanaṁva koṭṭente	57
Acetanāyaṁ pathavī (Khu 4. 396 piṭṭhe)	58
Ajapālarukkhamūle	20
Ajjāpi te āvuso sā diṭṭhi	276
Ajjhāyako mantadharo	4
Aññe gacchanti goyānaṁ	245
Aññe pupphanti padumā	238
Aṭṭhānataṁ saṅgaṇikāratassa	151
Atīradassī jalamajjhe	57
Atthi hehiti so maggo	4
Atha Buddhāpadānāni	111
Athavassa agārāni	272
Adaṁsu te mamokāsaṁ	16
Addhā pasaṁsāma sahāyasampadaṁ	150
Advejjhavacanā Buddhā	24
Adhikāre maṅgale ceva	111
Adhikiccaṁ adhiṭṭhānaṁ	111
Adhimuttā asokā ca	237

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A - Ā]	
Anāsavā vītarāgā	20
Aniṭṭhagandho pakkamati	24
Aniṭṭhite mamokāse	16
Anekajātisaṁsāraṁ (Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade)	90
Anomadassissa aparena (Khu 4. 338 piṭṭhe)	46
Anovaṭṭhena udakaṁ	23
Appicchā nipakā ete	243
Abhiññāpāramippattā	243
Ambā sālā ca tilakā	236
Avacāhaṁ Jotipālo (Khu 3. 349 piṭṭhādīsu)	129
Avīcimhi nuppajjanti	55
Asakkharā apabbhārā	235
Asītihatthamubbedho	37
Assamassāvidūramhi	241
Assamo sukato mayhaṁ	9
Ahaṁ Kevaṭṭagāmasmiṁ (Khu 3. 349 piṭṭhe)	139
Ahaṁ tena samayena	15, 36
Ahu Kapilavhayā rammā	20
Ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā	23
Āmantanā hoti sahāyamajjhe	149

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ā]

Āraddhavīriyo paramatthapattiyā 153
Āluvā ca kaḷambā ca 241
Āḷakā isimuggā ca 238

[I]

Icchitaṁ patthitaṁ tuyhaṁ (Dī-Ṭṭha 2. 82; Aṁ-Ṭṭha 1. 146; Dhammapada-Ṭṭha 1. 127) 112
Idaṁ sutvāna vacanaṁ (Khu 4. 312 Buddhavaṁse) 21
Iddhi vīmaṁsamānā te 244
Iddhividhaṁ dibbasotaṁ 334
Imaṁ tvaṁ aṭṭhamaṁ tāva (Khu 4. 318 Buddhavaṁse) 30
Imaṁ tvaṁ catutthaṁ tāva (Khu 4. 316 piṭṭhe) 27
Imaṁ tvaṁ chaṭṭhamaṁ tāva (Khu 4. 317 Buddhavaṁse) 29
Imaṁ tvaṁ tatiyaṁ tāva (Khu 4. 316 piṭṭhe) 27
Imaṁ tvaṁ dasamaṁ tāva (Khu 4. 319 piṭṭhe) 31
Imaṁ tvaṁ dutiyaṁ tāva 26
Imaṁ tvaṁ navamaṁ tāva (Khu 4. 318 Buddhavaṁse) 31
Imaṁ tvaṁ pañcamaṁ tāva (Khu 4. 317 piṭṭhe) 28
Imaṁ tvaṁ paṭhamaṁ tāva 25

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[I - Ī]

Imaṁ tvaṁ sattamaṁ tāva 29
Imassa janikā mātā 20
Iminā me adhikārena 18
Ime dhamme sammasato (Khu 4. 319 piṭṭhe Buddhavaṁse) 32
Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca 151

[U - E]

Ukkuṭṭhisaddā vattanti 21
Uttānakūlā nadikā 235
Uttiṭṭhe nappamajjeyya (Khu 1. 38 piṭṭhe Dhammapade) 106
Udakorohaṇā keci 246
Uddālakā ca kuṭajā 237
Upakāro ca yo mitto (Dī 3. 153 piṭṭhe) 224
Upasaggā nipātā ca 226
Uppajjante ca jāyante 14
Uppātesu nimittesu 243
Ubbiggā tasitā bhītā (Khu 4. 319 piṭṭhe Buddhavaṁse) 33
Ubho kūlesu nadiyā 236
Ussāho vīriyaṁ vuttaṁ 158
Ekāyanaṁ jātikhayantadassī (Saṁ 3. 146; Khu 7. 362 piṭṭhesu) 146
Evaṁ kilesapariruddho 6
Evaṁ kilesabyādhīhi 6
Evaṁ kilesamaladhove 6

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[E]	
Evaṁ jino viyākāsi (Khu 3. 349 piṭṭhādīsu)	141
Evaṁ dutīyena sahā mamassa	151
Evaṁ me siddhippattassa	14
Evaṁ sabbaṅgasampannā	55
Evaṁ sabbaṅgasampanne	241
Etamādīnavaṁ ñatvā (Khu 1. 201-268; Khu 7. 362; Khu 8. 211 piṭṭhesu)	146, 168
Ete ahesuṁ Sambuddhā	54
Ettakāyeva te loke (Khu 4. 319 piṭṭhe Buddhavaṁse)	32
Esa bhiyyo pasīdāmi	338
Evameva ayaṁ kāyo	7
Evameva mayaṁ sabbe	21
Evamevāhaṁ imaṁ kāyaṁ	7
Evāhaṁ cintayitvāna	8
[O]	
Okkhittacakkhū na ca pādalolo	153
Oropayitvā gihibyañjanāni	150
Ohārayitvā gihibyañjanāni	153
[Ka]	
Kakusandhassa aparena	53
Kaṇikārā kaṇṇikā ca	237
Katena tassa etassa	1
Kappe ca satasahasse	3
Kammuno tassa sesena (Khu 3. 349 piṭṭhe)	138
Kassaci deti sāmaññaṁ	35
Kassaci varasamāpattiyo	36
Kāmaṁ taco ca nhāru ca (Aṁ 1. 52; Ma 2. 146 piṭṭhādīsu)	85
Kāmā hi citrā madhurā manoramā	151
Kiṁ bhavissati lokassa (Khu 4. 319 Buddhavaṁse)	33
Kiṁ me aññātavesena	18
Kiṁ me ekena tiṇṇena	18
Kinnarā vānarā ceva	240
Kimeva disvā Uruvelavāsi (Vi 3. 46 piṭṭhe)	98
Kīḷamānā ca te sissā	245
Kukutthakā kuḷīrakā	239
Kuṭṭā kavāṭā selā ca	24
Kumbhīlā makarā cettha	236
Kumbhīlā susumārā ca	239
Ketakā kandali ceva	237
Kena kattha kadā cetaṁ	2
Kese muñcitvāhaṁ tattha	17
Koṇāgamanassa aparena (Khu 4. 375 piṭṭhe)	54
Koṇḍaññassa aparena (Khu 4. 326 piṭṭhe)	43
Kosambā saḷalā nimbā	240
Kosikā poṭṭhasīsā ca	239

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Kha]

Khiḍḍaṁ ratiṁ kāmasukhañca loke 152
Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjhe 149
Khemā Uppalavaṇṇā ca (Khu 4. 311 Buddhavaṁse) 20

[Ga - Gha]

Gabbhaṁ gaṇhanti padumā 238
Ghaṭānekasahassāni (Khu 4. 319 Buddhavaṁse) 33

[Ca - Cha - Ja - Jha]

Caṅkamaṁ tattha māpesiṁ 8
Catuvīsasahassāni 242
Cattāri satasahassāni 37
Cattālīsaṁ'padānāni 113
Campakaṁ salalaṁ nīpaṁ 17
Campakā saḷalā nīpā 237
Calati ravati pathavī (Khu 4. 319 piṭṭhe Buddhavaṁse) 32
Cātuddiso appaṭigho ca hoti 150
Cutī ca upapatti ca 24
Chetvāna moḷiṁ varagandha-vāsitaṁ (Ma-Ṭṭha 2. 1 piṭṭhe) 78
Jayo hi Buddhassa sirīmato ayaṁ 89
Jātidhammo jarādhammo 4
Jotayitvāna saddhammaṁ 38
Jhāyī jhānaratā dhīrā 243

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Taṇhakkhayaṁ patthayamappamatto 154
Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro 54
Taṇhādutiyo puriso (Khu 1. 201-268; Khu 7. 362) 146, 168
Tato padakkhiṇaṁ katvā 20
Tato māṇavakā sabbe (Khu 3. 347 piṭṭhādīsu) 135
Tato vātātapo ghoro (Vi 4. 291 292 piṭṭhesu) 109
Tatohaṁ avacaṁ sisse (Khu 3. 347 piṭṭhādīsu) 135
Tatheva anaghaṁ saṁghaṁ 1
Tatheva catūsu bhūmīsu (Khu 4. 316 Buddhavaṁse) 26
Tatheva tvaṁ sabbakālaṁ (Khu 4. 316 piṭṭhe) 28
Tatheva tvaṁ sabbabhave (Khu 4. 316 piṭṭhe) 27, 28
Tatheva tvampi adhiṭṭhāne (Khu 4. 318 Buddhavaṁse) 30
Tatheva tvampi saccesu 29
Tatheva tvampi sabbesaṁ 29
Tatheva tvampi sukhadukkhe (Khu 4. 319 piṭṭhe Buddhavaṁse) 31
Tatheva tvampi hitāhite (Khu 4. 318 piṭṭhe Buddhavaṁse) 31
Tatheva paramaṁ santaṁ 1

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tattha ṭhatvā vicintesiṁ 16
Tatthappadhānaṁ padahiṁ 8, 14
Tatthāgato isi bhīmo
(Khu 3. 347 piṭṭhādīsu) 135
Tattheva maṇḍakappamhi
(Khu 4. 348 piṭṭhe) 48, 49, 51, 52
Tatheva yācake disvā
(Khu 4. 315 piṭṭhe Buddhavaṁse) 26
Tathevimaṁ pūtikāyaṁ 7
Tadā te bhojayitvāna 35
Tapussabhallikā nāma 37
Tasmā tamupanissāya 2
Tassa sammasato dhammaṁ
(Khu 4. 319 piṭṭhe Buddhavaṁse) 33
Tassāhaṁ dhammamaññāya 304
Tārāgaṇā virocanti 23
Tikicchako ahaṁ āsiṁ
(Khu 3. 349 piṭṭhādīsu) 141
Ticīvarañca patto ca 78
Tiṇṇo tiṇṇehi -pa-
(Vi 3. 38-49 piṭṭhe) 99
Tindukāni piyālāni 240
Tisso Phusso ca Sambuddho 54
Tīṇi satasahassāni 37
Tuṭṭhahaṭṭho pamudito 15
Tena kammavipākena
(Khu 3. 349 piṭṭhādīsu) 129, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta - Tha]

Tena kammāvasesena
(Khu 3. 347 piṭṭhe) 133, 134
Tena yogena janakāyaṁ 36
Te me puṭṭhā viyākaṁsu 16
Tevijjā iddhipattā ca 277
Tesaṁ tadā saññāpesi
(Khu 4. 319 piṭṭhe Buddhavaṁse) 33
Tehi thutappasattho so 35
Thalajā dakajā pupphā 22
Therehi dhīradhīrehi 1

[Da]

Dadeyya ujubhūtesu
(Vi 4. 291-292 piṭṭhesu) 109
Danto dantehi saha purāṇa-jaṭilehi
(Vi 3. 48-49 piṭṭhesu) 99
Dasavassasahassāni
(Khu 3. 347 piṭṭhe) 37, 133
Dasavāso Dasabalo
Vi 3. 48-49 piṭṭhesu) 99
Dasavīsasahassānaṁ 36
Dasasahassilokamhi 22
Dasasahassī lokadhātū 22
Dassanaṁ me atikkante 22
Daḷhaṁ paggaṇha vīriyaṁ
(Khu 4. 312 Buddhavaṁse) 24
Diṭṭhīvisūkāni upātivatto 151
Dibbaṁ candanacuṇṇañca 17
Dibbaṁ mandāravaṁ pupphaṁ 17

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Da]

Dibbaṁ mānusakaṁ pupphaṁ 34
Disvā suvaṇṇassa pabhassarāni 150
Dīpaṅkarassa aparena (Khu 4. 321 piṭṭhādīsu) 38
Dīpaṅkaro Jino Satthā 38
Dīpaṅkaro Lokavidū (Khu 4. 311 Buddhavaṁse) 20, 22
Dukkarañca abbhakkhānaṁ 128
Dussaṅgahā pabbajitāpi eke 150
Devā dibbehi turiyehi 17
Devā manusse passanti 17
Dvāsīti Buddhato gaṇhiṁ 115

[Dha]

Dhammañcare sucaritaṁ (Khu 1. 39 piṭṭhe Dhammapade) 106
Dhammadassissa aparena (Khu 4. 357 piṭṭhe) 50
Dhammo have rakkhati dhammacāriṁ (Khu 2. 272; Khu 5. 215 piṭṭhesu) 40
Dharaṇimpi sugambhīraṁ 280

[Na]

Nagaraṁ Rammavatī nāma 37
Nagaraṁ sabbaṅgasampannaṁ 4
Nagare Amaravatiyā 4
Nandā ceva Sunandā ca 37
Na bhavanti pariyāpannā 55

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na maṁ koci uttasati (Khu 4. 418 piṭṭhe) 57
Na me mārisa sā diṭṭhi 276
Nayitā ambagandhī ca 238
Na hete ettakāyeva (Khu 4. 316 piṭṭhe) 27, 28, 30, 31
Na hoti arati sattānaṁ 23
Na honti khuddakā pāṇā 55
Nāgova yūthāni vivajjayitvā 151
Nātisītaṁ nāti-uṇhaṁ 102
Nāradassa aparena (Khu 4. 343 piṭṭhe) 47
Nāhaṁ etena maggena (Khu 3. 349 piṭṭhādīsu) 129
Nāḷāgiri sattacchedo 128
Nidānesu kosallatthaṁ 2
Nibbutā nūna sā mātā (Abhi-Ṭṭha 1. 76 piṭṭhe) 73
Nibbuddhe vattamānamhi (Khu 3. 349 piṭṭhādīsu) 141
Nimitte caturo disvā 37
Nirayepi dasasahasse 23
Nillolupo nikkuho nippipāso 152
Nerañjarāya tīramhi 20
No ce labhetha nipakaṁ sahāyaṁ 150

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Paccantadesavisaye	15
Paccuggamanā vattanti	17
Pañcasatadasapadānāni	113
Pañceva apadānāni	113
Paññāya vicinantohaṁ	57
Paṭisallānaṁ jhānamariñcamāno	153
Paṭhamābhisamaye Buddho	36
Pathaviyaṁ nipannassa	17
Padumassa aparena (Khu 4. 341 piṭṭhe)	46
Padumuttarassa aparena (Khu 4. 346 piṭṭhe)	47
Padumuppalasañchannā	241
Padhānacāraṁ caritvāna	37
Pabhā vidhāvati tassa	38
Parūḷhakacchanakhalomā	246
Pallaṅkābhujane mayhaṁ	22
Pallaṅkena nisajjāya	244
Pallaṅkena nisīditvā	22
Pasadā ca varāhā ca	240
Passatha imaṁ tāpasaṁ	20
Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso	153
Pāṭhīnā pāvusā macchā	236, 238
Pātova sannipatitvā	246
Pāpaṁ sahāyaṁ parivajjayetha	152
Pārevatā ravihaṁsā	239
Puññapāpaparikkhīṇo (Khu 3. 349 piṭṭhādīsu)	129

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Puṇṇamāye yathā cando	35
Puttañca dāraṁ pitarañca mātaraṁ	152
Puna nāradakūṭamhi	36
Punappunādareneva	1
Punnāgā giripunnāgā	237
Purato pesenti khāriṁ	245
Purā Sīhaḷabhāsāya	2
Pureham dārako hutvā	137
[Pha - Ba]	
Phussassa ca aparena (Khu 4. 363 piṭṭhe)	51
Phussassāhaṁ pāvacane (Khu 3. 349 piṭṭhe)	140
Bahussutaṁ dhammadharaṁ bhajetha	152
Bilāsayā darīsayā	23
Buddhassa vacanaṁ sutvā (Khu 4. 315 piṭṭhe)	24
Buddhotivacanaṁ sutvāna	16
Bodhaneyyaṁ janaṁ disvā	36
Brāhmaṇo sutavā āsiṁ (Khu 3. 347 piṭṭhādīsu)	135
[Bha]	
Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā	154
Bhayaṁ tadā na bhavati	23
Bhāgyavā Bhaggavā yutto	141
Bhikkhāya upagataṁ disvā (Khu 4. 398 Cariyāpiṭake)	56

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Maṅgalassa aparena (Khu 4. 329 piṭṭhe) 44
Maṅgalo ca Sumano ca 54
Manussattaṁ liṅgasampatti (Khu 4. 301 piṭṭhe) 18, 55, 156, 158
Mama saṅkappamaññāya 304
Mahārajjaṁ hatthagataṁ 56
Mahāvātā na vāyanti 22
Mahāsamuddo ābhujati 23
Mahāhanū'sabhakkhandho 36
Mātāpitā na me dessā (Khu 4. 413 Cariyāpiṭake) 57
Mānusakā ca dibbā ca 23
Migo araññamhi yathā abaddho 149
Micchādiṭṭhiṁ na sevanti 55
Mitte suhajje anukampamāno 149
Mutto muttehi -pa- (Vi 3. 48-49 piṭṭhesu) 99
Munāḷi nāmahaṁ dhutto (Khu 3. 347 piṭṭhe) 133
Mettaṁ upekkhaṁ karuṇaṁ vimuttiṁ 154

[Ya]

Yathā andughare puriso (Khu 4. 316 piṭṭhe) 27
Yathā arīhi pariruddho 6

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yathā āpannasattānaṁ (Khu 4. 315 Buddhavaṁse) 25
Yathā uccāraṭṭhānamhi 7
Yathā khittaṁ nabhe leḍḍu 24
Yathā gūthagato puriso 6
Yathā nikkhantasayanassa 25
Yathāpi uṇhe vijjante 5
Yathāpi udakaṁ nāma (Khu 4-318-Buddhavaṁse) 31
Yathāpi osadhī nāma 29
Yathāpi kuṇapaṁ puriso 7
Yathāpi kumbho sampuṇṇo 25
Yathāpi camarī vālaṁ 26
Yathāpi jajjaraṁ nāvaṁ 7
Yathāpi dukkhe vijjante 5
Yathāpi pathavī nāma (Khu 4. 317 Buddhavaṁse) 29, 31
Yathāpi pabbato selo (Khu 4. 318 Buddhavaṁse) 30
Yathāpi pāpe vijjante 5
Yathāpi puriso corehi 7
Yathāpi byādhito puriso 6
Yathāpi bhikkhu bhikkhanto (Khu 4. 316 piṭṭhe) 27
Yathāpi sabbasattānaṁ 25
Yathāpi samaye patte 34
Yathāpi sīho migarājā (Khu 4. 317 Buddhavaṁse) 28
Yathā manussā nadiṁ tarantā 21
Yathā yā kāci nadiyo 35

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yathā ye keci Sambuddhā 34, 35
Yathā rattikkhaye patte 25
Yadā ca devabhavanamhi 36
Yadā me ahu saṅkappo 304
Yadi Buddhassa sodhetha 16
Yadimassa Lokanāthassa 21
Yannūnimaṁ pūtikāyaṁ 4
Yamahaṁ ajja byākāsiṁ (Khu 4. 319 Buddhavaṁse) 33
Yamhi kāle mahāvīro 36
Yassa jālinī visattikā (Khu 1. 40 piṭṭhe) 94
Yassa jitaṁ nāvajīyati (Khu 1. 40 piṭṭhe) 94
Yā pubbe bodhisattānaṁ 22
Yāvatā nirayā nāma 24
Yāvatā parisā āsi (Khu 4. 319 Buddhavaṁse) 33
Ye keci tena samayena 37
Ye tatthāsuṁ Jinaputtā 22
Yo daṇḍena adaṇḍesu 271
Yo dhīro sabbadhi danto (Vi 3. 49 piṭṭhe) 99
Yo Vejayantapāsādaṁ 273

[Ra]

Rajanīye na rajjanti 244
Rajo nuddhaṁsati uddhaṁ 24
Rasesu gedhaṁ akaraṁ alolo 153

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ra]

Rahogato nisīditvā 4
Rāgañca dosañca pahāya mohaṁ 154
Rāgo tadā tanu hoti 23
Rājato vā upasaggaṁ 271
Rājāhaṁ pattiko āsiṁ (Khu 3. 349 piṭṭhe) 138
Rāmo dhajo lakkhaṇo cāpi mantī (Khu 11. 229 Milindapañhe, Ma-Ṭṭha 2 92 piṭṭhe) 68
Rāhumutto yathā sūriyo 35
Rūpe ca sadde ca atho rase ca (Vi 3. 46 piṭṭhe) 98
Revatassa aparena (Khu 4. 334 piṭṭhe) 45
Rogā tadupasammanti 23

[La - Va]

Lakkhaṇe itihāse ca 242
Latā vā yadi vā rukkhā 22
Vaṁso visālova yathā visatto 149
Vatti cakkaṁ mahāvīro 37
Vanditvā sirasā seṭṭhaṁ 1
Vāpitaṁ ropitaṁ dhaññaṁ 8, 13
Vicittapupphā gaganā 23
Vicinanto tadā dakkhiṁ (Khu 4. 316 piṭṭhe) 25, 26, 27, 28, 29

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vitthārikaṁ bāhujaññaṁ 36
Vipassissa aparena
(Khu 4. 366 piṭṭhe) 52
Vipiṭṭhikatvāna sukhañca
dukkhaṁ 153
Vimalo hoti sūriyo 23
Visesanayadīpassa 1
Vihāradānaṁ saṁghassa
(Vi 4. 291-292 piṭṭhesu) 109
Vihāre kāraye ramme
(Vi 4. 291-292 piṭṭhesu) 109
Vedajātaṁ janaṁ disvā 15
Vedanaṁ pharusaṁ jāniṁ 271
Vedayanti ca te sotthiṁ 34
Vemātubhātaraṁ pubbe
(Khu 3. 348 piṭṭhe) 136
Vessabhussa aparena
(Khu 4. 371 piṭṭhe) 53

[Sa]

Saṁvutā chasu dvāresu 244
Saṁsaggajātassa bhavanti
snehā 149
Saṁsārasotaṁ chinditvā 18
Saṅgo eso parittamettha
sokhyaṁ 152
Sace labhetha nipakaṁ
sahāyaṁ 150
Saccavācaṁ anurakkhanto 57

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Satasahassena me kītaṁ 347
Santo santehi -pa-
(Vi 3. 48-49 piṭṭhe) 99
Sandālayitvāna
saṁyojanāni 152
Sannipātā tayo āsuṁ 36
Sapadānaṁ apadānaṁ 115
Sabbābhibhussa Buddhassa
(Khu 3. 347 piṭṭhe) 133
Sabbītiyo vivajjantu 34
Sabbe devā padissanti 24
Sabbesu bhūtesu nidhāya
daṇḍaṁ 149
Saraṇagamane kañci 35
Sā ca iddhi so ca yaso 38
Sāṭakaṁ pajahiṁ tattha 8
Siddhatthassa aparena 50
Siniddhanīlamudukuñcitakeso 105
Sītaṁ uṇhaṁ paṭihanti
(Vi 4. 291-292 piṭṭhesu) 109
Sītaṁ byapagataṁ hoti 22
Sītañca uṇhañca
khudaṁ pipāsaṁ 151
Sīlavā vatasampanno 241
Sīhabyagghā ca dīpī ca 240
Sīho yathā dāṭhabalī
pasayha 154
Sīhova saddesu
asantasanto 154
Sukhena sukhito homi 22

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sujātassa aparena
(Khu 4. 351 piṭṭhe) 49
Suddhāvāsesu devesu 55
Supupphitaṁ pāvacanaṁ 37
Sumaṅgalo ca Tisso ca 37
Sumanassa aparena
(Khu 4. 331 piṭṭhe) 44
Sumedho ca Sujāto ca 54
Susāne seyyaṁ kappemi
(Khu 4. 419 piṭṭhe) 58
Sūlehi vijjhayantopi
(Khu 4. 407 Cariyāpiṭake) 56

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sotavekallatā natthi 55
Sobhitassa aparena
(Khu 4. 336 piṭṭhe) 45

[Ha]

Haṁsā koñcā mayūrā ca 239
Hatthāroho pure āsiṁ
(Khu 3. 348 piṭṭhe) 138
Hatthisaddaṁ assasaddaṁ 4
Handa Buddhakare dhamme 25
Harītakā āmalakā 240
Himavantassa avidūre 235
Himavantassāvidūre 8